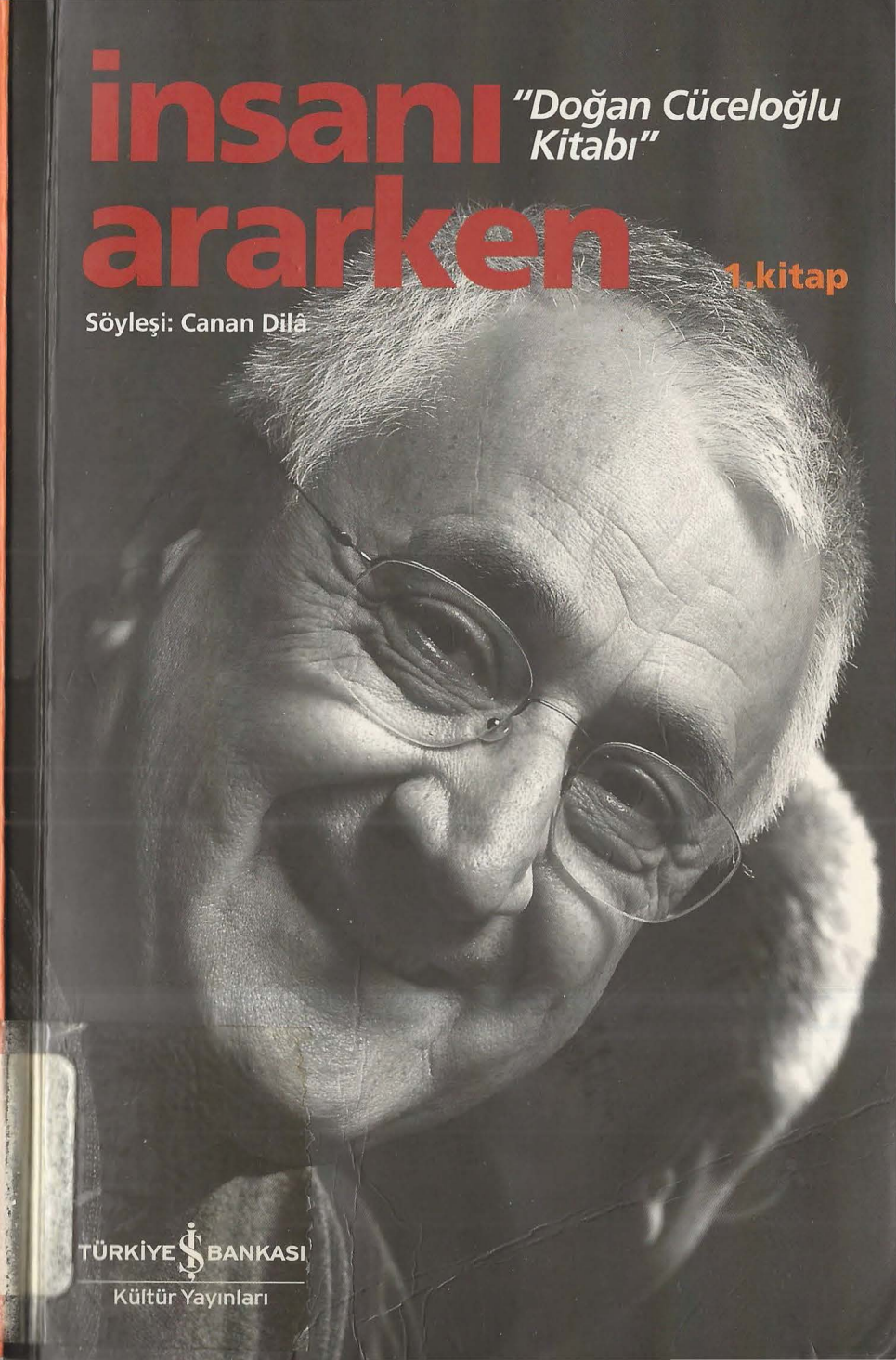
İnsanı Ararken "Doğan Cüceloğlu Kitabı" 1. kitap

insanı ararken

"Doğan Cüceloğlu Kitabı"

1.kitap

Söyleşi: Canan Dilâ

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

882

Genel Yayın: 882
Edebiyat Dizisi: 422

© Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
Meşelik Sokağı 2/3 Beyoğlu 34433 İstanbul

Yayın Yönetmeni Defne Asal Er
Editör Handan Akdemir

Kapak Tasarımı Mehmet Ulusel
Düzelti Alev Özgüner
Uygulama Maraton Dizgievi (0212) 511 66 82
Birinci Basım Haziran 2005
ISBN 975-458-646-2
OTM 11042201
Basımevi Şefik Matbaası (0212) 472 15 00
Marmara Sanayi Sitesi M Blok 291 İkitelli 34306 İstanbul

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

insanı ararken

DOĞAN CÜCELOĞLU KİTABI

[BİRİNCİ KİTAP]

Söyleşi Canan Dilâ

... *doğan*

Aileme,
En büyüğünden en küçüğüne,
teşekkürün çok ötesinde...
varlıklarına derin bir minnetle.

CANAN DİLÂ: 1956, İstanbul doğumlu.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde öğrenim gördü (1974-1978). İ.Ü. İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü mezunu (1997-2001).

Gazeteciliğe 1975 yılında *Ekonomi-Politika* gazetesinde başladı.

1975-1991 yılları arasında, *Dünya* gazetesi, *YAZKO-Somut* gazetesi, Gelişim Yayınları, *Antika, Tempo* ve *Yaşama Sevinci* dergilerinin de aralarında bulunduğu basın-yayın organlarında; sayfa sekreterliği, triyajörlük, istihbarat şefliği, redaktörlük, editörlük, muhabirlik, teknik yönetmenlik ve genel yayın yönetmenliği yaptı.

İlk film öyküsü olan *Asfalttaki Karınca*, yine kendisi tarafından senaryolaştırılarak Varlık Film tarafından *Ateşböceği* adıyla 1987'de filme çekildi, Antalya ve İstanbul film festivallerinde izleyici ile buluştu. *Senin Kumrukların Hâlâ Üsküdar'a Gidiyor mu Anne?* adlı ilk öyküsü de yine aynı yıl yayımlandı.

1991'den itibaren, çeşitli gazete ve dergilere telifle çalıştığı serbest gazeteciliğe geçerek, yazılı basın hayatını görsel basın ve redaktörlük-editörlük hizmeti verdiği yayınevi çalışmaları ile birlikte yürütmeye başladı.

Aralarında Kanal 6, TRT, ATV, tv8'in de bulunduğu televizyon kanallarında metin yazarlığı, program danışmanlığı, yönetmenlik ve program editörlüğü yaptı, dizi senaryoları yazdı, belgesel ağırlıklı programlar hazırladı.

Halen yazılı ve görsel basın ile yayınevi çalışmalarını bir arada sürdürüyor.

Çocukluğun o uzak yaz bahçesinde... Hani.. hanımeli, gül kokuları arasında uzanmak toprağa... Karıncaların o sihirli dünyasına dalmak... Hepsi de birbirine benzeyen o karınca kalabalığının içinden birini yakın takibe almak.. Sonra uzanıp onu oradan alıp bir başka yuvanın karınca kalabalığının arasına bırakmak bakalım ne yapıyor "yabancılar" arasında diye... Bakalım tekrar kendi yuvasının yolunu bulabilecek mi, nereye gidecek? Minicik bir alanda saatler boyu amansız takip... Daha olmadı alıvermek elinden taşıdığı yiyeceği. Yanaklarını şişirip, olanca güçle üfleyip, kocamaan bir "rüzgâr"da olmadık bir yere savurmak. "Peki şimdi ne yapacak bakalım? Ne sandı acaba?" diye keyiflenmek. Savrulanın, yolda rastladığı bir benzeri ile antenlerini birbirine değdirerek ettiği sohbeti yarıda kesip, ikisini birden tutup "arkadaşları"nın yanına bırakıvermek. "Neler anlatıyorlar acaba?" diye, ölesiye merak etmek kullandığı dili. O dili nasıl bildiğini. Olmadı koparıvermek sağını solunu. "Bakalım diğerleri yardıma geliyor mu?"nun peşine düşmek. Gelen giden olmayınca da, "Sesini duymadılar herhalde" deyip, alıp "kalabalığın" içine bırakmak... Derken merakla başını kaldırıp sağını solunu kolaçan etmek, "Ya beni de kocamaan bir dev aynı böyle seyrediyorsa?" sorusunun çengeline takılmak. Ve birden fark etmek!.. aslında karıncalardan hiç de farklı olmadığını...

Kitabın "son halinin ilk hali"ni tamamlayıp da göz attığımda, önsözü kafamda evirip çevirirken, o yaz bahçesindeki çocukluk oyunumun yankılandığını gördüm satırlarda. Ne farkı vardı?

"Ben kendime en yakın laboratuvarım" diyen Doğan Cüceloğlu'nun laboratuvarında büyütecinin altındaydı zaten hayatı. Diğer hayatlar da...

Ben de bir yaz günü uzattım kafamı ve aynı merakla baktık merceğin altındakilere. Bir kalabalık, bir kalabalıktı. Hepsi de neredeyse birbirinin aynıydı. Büyüteci odakladı, "İşte Doğan" dedi.

Küçüktü. Ölümün ne demek olduğunu o gün anlamıştı: Annesi hiç ama hiç gelmeyecekti bir daha, ha! Kalabalığın ortasında yorganını kafasına çekmiş ağlıyordu: Ne kadar da ıssızdı dünya! Mercek buğulanınca yeniden odakladı Cüceloğlu; bu kez yaz gecesiydi ve aynı küçük oğlan çocuğu bu kez damda yatıyordu. Başının üzerinde milyonlaarca yıldız. "Akdeniz gecesi gökyüzü bu" dedi, "bilir misin?" "Hayır" dedim. Bir sorunun cımbızıyla damda yattığı yerden alıp, dağlar denizler aşırtıp, aşırtırken de yollarda başka kentlerde büyütüp, o küçük çocuğun 20'li yaşlarını çook uzakta bir başka kalabalığın arasına kattık. O uzak kıtada, hem de daha ilk gece, lüks mü lüks bir otel odasına bırakıp, ne yapıyor diye baktık. Etrafına şaşkınlıktan küçük dilini yutmuş gibi bakındı ve bir düğmeye dokundu. Dokunmasıyla birlikte müT-Hiş bir şangırtı koptu ve neye uğradığını şaşırdı salavat getirerek. Kahkahalar içinde seyrettik. Sonra dışarı çıkarıp kalabalığın içine saldık. O şaşkın şaşkın yolunu bulmaya çalışırken, biz, şahsında yakın takibe aldığımız "insan"ı gözden kaçırmamaya çalıştık. Merceğin altındaki, gün oldu Boğaz'da son model gıcır gıcır bir Mercedes'in kapısından inip fedailer eşliğinde bir barın kapısından içeri girdi, gün oldu Toroslar'da ıssız köy yollarında bir türlü sözünü geçiremediği bir eşeğin ardı sıra toza toprağa battı, "Çerçiiii" diye bağırdı. Gün oldu Kırklareli'nde "ahu gözlü" bir kızın aşk acısından kafasını kazıttı, gün oldu Amerikan üniversitelerinde kürsüye geçti, kara tahtalarına adını yazdı: "Juejel-son"! Gün oldu Emily adıyla tesadüflerin ağına tutuldu. Ağ yırtılınca ardından sır çıktı. Biz merceğin başındakiler birbirimizin yüzüne bakakaldık. Birimiz heyecandan dili tutulmuş, diğerimizse "tut şu dilini!" denilemez halde. Seyrettiğimiz, insanlık haliydi... İnsanlık hali...

Nasrettin Hoca damdan düştüğünde, "Bırakın doktoru" demiş, "bana daha önce kendi de damdan düşmüş birini bu-

lun". Damdan öyle çok, öyle çok düşmüş ki Cüceloğlu (ne de olsa Hoca Nasrettin toprağından!) doktor olduktan sonra yazdığı, her satırı "yaşanmıştır" kaşesi taşıyan kitapları kapış kapış satılıyor, seminerleri hıncahınç. Umut dolu karşısındaki yüzler. O da karşısında yüzler olmasından dolayı umutlu.

Bir yaşam döngüsü boyunca, soruların cımbızıyla bir o uzak kıtada, bir doğduğu topraklarda oldu merceğin altındaki. Aynı durumlarda orada ne oluyor, burada ne oluyor? Burada öğrendiğiyle orada ne yapıyor, orada öğrendiğiyle burada ne yapıyor? Niçin? Beynini didikledik: Amigdala, korteks...

Psikoloji bilimini 45 yıl süzgecinden geçirip, doğrulamasını hayatıyla aldığı gözlemleri, yorumlarıyla aktardı Cüceloğlu. Cümlelerin dipnotunda 65 yıllık yaşam soluğu, binlerce sayfanın hışırtısının uğultusu...

Mercek odak noktasını kaybedince, kalabalık aynılaşıyordu. Tıpkı diğer kalabalık öbekler gibi. Orada da burada da büyüteci yaklaştırdıkça, o birbirine çok benziyormuş gibi görünenler farklılaşıyordu: Aynıydılar ve aynı değildiler. Birbirlerinden farklı yüzleri vardı. Ama hepsi de birer tohumdu başlangıçta. Bir meşe palamudu çıkardı cebinden Cüceloğlu; "Bunun gibi" dedi... "Ama bir kayaya düşerse bu tohum, içindeki ağacı yeşertemez. Verimli bir toprakta yeşerdiğinde ise o tek bir ağaç çok sayıda tohum verir. O tohumların her birinden bir ağaç yeşerir. O ağaçtan da yine çok sayıda tohum. Sonsuza kadar böyle gider. Ve o sonsuz potansiyel şimdi bak bu bir tek meşe palamudunda saklı. Bunun içinde. Sayısız ağaç. Sayısız tohum. Hepsi bunun içinde saklı şimdi. Bir kayaya mı fırlatılıp atılacak ve o potansiyel hiç gerçekleşmeyecek, yoksa verimli bir toprakta yeşerecek mi? Ama sen bunun meşe palamudu olduğunu ve bu muhteşem potansiyeli bilmiyorsan, kaldırıp atarsın tıpkı bu meşe palamuduna çok benzeyen şu çakıl taşı gibi. Ama bu, meşe palamudu. Çakıl taşı değil! Her tohum muhteşem bir potansiyel." Potansiyelin peşine düştük... O tohumlardan çoğunu, düştüğü topraklarda sımsıkı kundaklar içinde, kemik çatırtıları ile boy verme-

ye çalışırken bulduk. Ne tohumu olduğundan bihaber kiminden zeytin elde edilmeye çalışılıyordu, kiminden fındık...

Burada özetlemeye çalışmam çok yersiz düşer, ama söylemeden de geçmek istemiyorum; keskin mi keskin ve kesin gözlemlerle, tespitlerle karşılaşacaksınız.

... Bu "nehir" söyleşi benim için ilk günden itibaren keyifli, Cüceloğlu içinse ilk günler keyifli, hemen ardından sancılı ve gergin ama sonlara doğru keyifli oldu sanırım. Yo, bitiyor olduğu için değil, nihayet kendini akışa kaptırabildiği için. Nizami bir akış bekliyordu, kendini gümbür gümbür bir "nehir"de gözyaşları ve kahkahalar içinde rafting yaparken buldu!

Nizami akışta, taş üstüne taş koyar gibi noktalar üst üste yerleştiriliyordu: "Çocukluk yılları:", "Okul yılları:", "Amerika yılları:", "Düşünsel gelişimi:", "Türkiye yılları:", "Eserleri:"... O üst üste noktaların duvarı, baraj, soruların yarattığı çağrışımların seli altında yıkıldı. Yıkılırken de üst üste konulmaya çalışılan noktalar, yan yana gelip, gözyaşlarının *italik* parantezlerine sığındı... Nehir, kaynağından aldığı debi gücüyle bütün doğallığıyla günlük akışını sürdürdü. Nasıl aktıysa öyle...

"Baraj"lara, o sayede elde edilen aydınlatma gücüne bir şey dediğim yok. O nehrin yolu üzerinde kurulu barajlardan göllenmeyle elde edilen, sekiz kitap halinde dolaşıyor zaten elden ele. Ve bu, dokuzuncu kitap değil. (O yolda). Bu söyleşi hayat akışını konu alıyordu ve nehrin ta kendisiydi: "Nehir söyleşi"! Raftingi hak ediyordu; girdaplar, taşkınlar, dibe vurmalar, boğulmaya ramak kala bir soruya tutunup, su yüzüne çıkışlar... (Yani, Cüceloğlu'nun yaşamının ta kendisi). Çağrışımlar selinin, belleğin derinliklerinden, uzak kıyılardan söküp alacağı anı parçaları vardı. Nizami bir akış o kıyılara hiç uğramayabilirdi. Debi gücüyle savruldukça, beklemediği kıyılara uğradık. Uzak bir anı, beraberinde bir başka anıyı sürükledi. Peşinden diğerleri sökün etti... Alabora olmak söz konusu değildi. Soruların halatıyla bağlıydık rotaya (*Rota*, 19. sayfada).

İki nokta üst üstelerin barajını aşarken karşılıklı zorlandık. Yanı başında kafamı uzatmış, merceğin altındakilere göz

atarken, "Bu ne? Bu ne? Peki bu ne?"lerim tuttu elbette. "Şimdi değil, sırası gelince anlatacağım"lar karşısında, "İşte sırası! Çünkü şimdi sordum"lara geldim. Bunun üzerine, "İlerde şu bölümde anlatacağım" deyip de, "İyi ama, ilerde öyle bir bölüm yok ki"lerim karşısında sen demeyi bırakıp siz demeye başlayarak gerildi. ("Sen"e döndü tekrar ama). Keyifliydi ☺ Cüceloğlu, söyleşi bittikten iki gün sonra hastaneye yattı. Fıtık ameliyatı oldu ☺ Ama ameliyat sonrası hastanede ziyaret ettiğimde iyi görünüyordu.

Sonra, işlerimizin başına döndük. Karşılıklı uzuun bir suskunluk oldu. Onun için çalkantı dinmişti. Benimse o nehre tekrar girmem gerekiyordu. (Hani aynı nehirde aynı sulara iki kere girilemezdi? Zaman konservesi kasetler henüz yoktu tabii Heraklit'in zamanında!) Kasetler deşifre edilecekti. İş yoğunluğumu seyreltip, bu yaz teybi önüme çekip bilgisayar başına geçtiğimde dehşetle gördüm ki, Q klavye ile hiç başımı kaldırmadan sadece bir tek kasetin deşifresi dolu dolu sekiz saatimi alıyor –o günkü söyleşinin kendisinden kat kat uzun bir zaman dilimi bu–. Derhal Türkçeyi son derece seri yazabildiğim F klavyeye çevirdim bilgisayarımı. Ve sürpriz; ister istemez artık Q klavyeye alışan parmaklarımın F klavye üzerindeki eski fırtınasından eser yoktu. Tekrar aynı hıza ulaşmak için zaman harcamaktansa çarnaçar yine Q klavyenin başına geçtim... ve ve dördüncü gününde zona oldum!

Söyleşiye başladığımız ilk gün, hemen altındaki masada oturduğumuz manolya ağacı çiçeğe durmuştu. Tesadüf; kasetlerin deşifresine başladığımda da, pencere kenarındaki masamda çalışırken dışarı baktığımda tam karşıdaki manolya ağacının yine o muhteşem çiçeklerini açtığını gördüm. Sonra, manolyalar birer birer kayboldular görüntüden. Haziran'dı, Temmuz oldu. Temmuz'du Ağustos oldu. Ben hâlâ bilgisayar başındaydım... Minik teypten odama konuşmalar, kahkahalar, ezan sesleri, gözyaşı sağanakları, uzaktan uzağa geçen satıcıların sesleri doluyordu... Kahkahalarda yine tutamıyordum kendimi, eşlik ediyordum. Bir yaz evvel eşlik etmediğim

sağanaklarda ise... bu kez, ardına sığınacağım sorularımın kalkanı yoktu elimde. Bir yaz sonra ıslandım.

Bu toprağın çocuklarından birinin, önce kentin aynasında sonra uzak bir kıtada, Amerika'da, farklı bir kültürün aynasında bıraktığı görüntüde kendisini ve kültürünü fark etmesinin kahkaha ve gözyaşı dolu öyküsü. Orada iken burayı seyrediyor olanca çıplaklığı ile. Burada iken de orayı... Sonra geçiyor bilgisayarın ya da mikrofonun ya da kameranın önüne, bilimsellikten taviz vermeden, ama akademik apoletlerini soyunmuş cümlelerle, nelerin farkına vardıysa anlatıyor.

Bu kitap, nelerin farkına nasıl vardığının da öyküsü bir bakıma.

Bir söyleşi sonrasında ofisten çıkmış durağa doğru yürürken, "Kitabın adı 'İnsan Muhteşem Bir Potansiyeldir' olabilir" dedi. Gülümsedim, "Ben kitabın adını çoktan koydum" dedim. Merakla baktı, "Kitabın adını 'Doğan...' koydum" dedim. (Duraladı mı, bana mı öyle geldi?) "Doğan hem sizin adınız ama hem de... öyle çok doğan var ki bu kitapta..." dedim, "... Kitabın kendisi de dahil buna". İşte o zaman durdu. "Çok güzel" dedi.

(O sırada kitabın diğer adını bilmiyordu. Doğrusu ben de bilmiyordum henüz. Hatta o kadar bilmiyordum ki, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Güz 2003 Bülteni için, hazırlanmakta olan bu kitaba dair tanıtım metni istendiğinde şunları yazdım: *Murdoch'un 'Ağ'ını okurken döne döne altını çizdiğim satırlardı: "Hepimiz birbirimizin yaşamlarımızın çatlak ve aralıklarında yaşarız; her şeyi görebilseydik sanırım şaşkınlıktan dilimiz tutulurdu" diye yazmıştı...*

... Kalemimin ucuna bırakıverdi hayatını. Bütün içtenliğiyle. Gizlisiz-saklısız... "Tanıyanlar" şaşıracaklar evet, ama "doğduğundan beri tanıyanlar"ın sanırım şaşkınlıktan dilleri tutulacak... Kocaman bir sürpriz var onlara... Kitabın adı, Doğan...

Bu satırların yayımlandığı o güz, ardından kış, ardından bahar geçip de yaz sonuna doğru deşifre ve düzeltileri bitirdiğimde, her günü bir bölüm olarak dosyalarken, o başlığı ki-

tabın eteğine çekip, bölümlerden birinin kaldırdığım başlığını koydum kitabın alnına. Olmadı. O bölüm için anlamlıydı ama, uzaktan bakıldığında görüldü ki, kitabın tümünü kucaklamıyor. Listeler, listeler... konusu "insan ve davranışı" olan bir bilim dalında, insanı aramış-araştırmış ve aramaktaydı. Bu yolculukta "insanı ararken"... derken, başlık önce, "insanı ararken kendini bulmak" diye belirdi. Uzundu. Kısalttım ve Cüceloğlu'nun da görüşünü alarak, kitabın alnına bıraktım. Kitabın "alın yazısı" oldu.)

Cüceloğlu'nun (ve yayınevinin) bu satırları yazdığım "şu anda" bilmediği ise, yayına hazırlık aşamasına geçilmiş olmasına rağmen, bu kitabın henüz bitmediği. (Sizin bu satırları okuduğunuz "şu anda" ise biliyor olacaklar artık tabii). O yaz raftingi sona ermiş olabilir. Ama "nehir" akmaya devam ediyor henüz. Hayattayız şimdilik. Niyetim, kısa bir "rafting" daha yapmak. Ve (tıpkı filmlerdeki gibi) *"bir yıl sonra..."* diye kitabın sonuna eklemek. Henüz yüz yüze görüşemedik ama, Cüceloğlu Amerika'dan dönmüş. Bakalım neler olup bitti bu bir yılda, nehir nasıl aktı?

Bu arada, kitabın ilk adının neden *Doğan...* olduğuna siz karar vereceksiniz. Uyarayım, her bölümün yani günün bitiminde, "İşte bu yüzden kitabın adı *Doğan*" diyebilirsiniz ama, acele etmeyin derim. Gün doğmadan neler doğar ☺ Hele bir bitirin. O zaman karar verirsiniz. "Cüceloğlu'nun adı çünkü" ya da "Doğan, kitabın ta kendisi" ya da "Doğan, yeni doğmuş anlamında kullanılmış" ya da "İnsanın doğası kastedilmiş, benim doğam yani" ya da vs... diyebilirsiniz. Ki hangisini derseniz deyin, haklısınız da. Ama, "Bunların hiçbiri değilmiş. Meğer..." de diyebilirsiniz ve o zaman da haklı olursunuz. Ya da bütün bu şıkları gözden geçirdikten sonra, seçtiğiniz şık, "Hepsi birden" de olabilir. Neden olmasın? Gerçekten de hepsi, "bir"den değil mi? Karar sizin. Hangi "bir"den olduğuna gelince. Bilmem. O konuda da karar sizin. Nasıl sanıyorsanız öyle.

Yani, o bir tek doğruyu bulmak için bin bir yol var sanmalardan kaynaklanan. Ama aklın yolu yine de bir! Ta pleis-

tosen döneminden beri. Homosapiens ninelerimizde, dedelerimizde de öyleymiş. Yani hiç değişmemiş aklın o biricik yolu: Önce mutlaka amigdalaya uğruyor sonra kortekse doğru tırmanışa geçiyor! (Amigdala, beyin sapımızda yer alıyor ve duyguların merkezi. Korteks, beynin üst tabakası ve düşünme merkezi).

Türkçesi; aklın yolu, önce kalbimizin kapısını tıklatıyor, sonra düşünceye doğru tırmanıyor. (Bu yüzden mi "Aklını başına al!" deniyor acaba?)

Yani daha da Türkçesi; hep o uzak ilk çağların çıplaklığındaki duygularımız, düşüncelerin elbisesini giyiniyor. O elbisenin kumaşının dokusu, nakışı yani kalitesi, "insan"ın alameti farikası oluyor.

Daha daha da Türkçesi: İyi okumalar...

Yine buluşmak dileğiyle...

Sevgiyle,
CANAN DİLÂ
29 Eylül 2004
Bakırköy / İstanbul

Önsözün son düzeltmelerini bugün yaptım. "Şu anda" Cüceloğlu da yayınevi de haberdar "Bir yıl sonra" bölümünden. Kabul gördü öneri. Hatta yayınevi yetkilisi, "Bakalım denize önce kim dökülecek?" dedi.

... Hangimiz dökülürsek dökülelim o denize, "bir yıl sonra"sı hep olacak...

4 Ekim 2004 (05.56)

Bugün kitabın göbekbağı kesiliyor. Yayınevine teslim tarihi: Disketler hazır.

Baştan sona ilk okuyan, Doğan Cüceloğlu oldu elbette. Gözden geçirdi ve ardından "Bir yıl sonra" bölümünü oluşturan söyleşileri yaptık. Sonra da sıra geldi fotoğraf çalışmasına.

"Ne yapmalı ne etmeli de, hem söyleşinin sürprizlerle dolu günlük akış ritmini fotoğraflarla kesmemeli hem de o sayfada anlatılanlara dair fotoğraflar için 'Bkz. ta kitabın en sonundaki sayfalar' dememeli?" diye kafa yorarken, bunu sesli düşündüğümde, "İyi de anne, bunda düşünecek ne var? Fotoğrafları kitaptaki bölümlere göre seçip sıralarsan ve her bölümünkünü yine o bölüm sonunda toplarsan akış bozulmaz" diyen Harun olmasaydı, hâlâ kara kara düşünüyor ve çözüm arıyor olabilirdim.

Söyleşilerin bitiminde, Doğan Cüceloğlu ile birlikte, masaya dağ gibi yığılı albümleri önümüze çekip de, Cüceloğlu'nun, "bu, hani söyleşide adı geçen şu kişi", "Şu, şu kişi. Yıl..." diye açıklamaları eşliğinde fotoğraf seçmeye başladığımızda, çalışmanın umduğumuzdan çok daha fazla zaman gerektirdiği ortaya çıkınca, bu kez devreye hızır gibi giren ise,

Şenol Cüceloğlu'ydu (Doğan Cüceloğlu'nun yengesi). Tasnif işine gönüllü oldu.

Bir başka gün için randevulaştık Doğan Cüceloğlu ile ve o gün ofise gittiğimde, Şenol Hanım'ın, Harun'un önerisi doğrultusunda hazırlayarak gönderdiğim listeye göre tasnif ettiği fotoğraflar arasından kitaba girecek olanları seçmek, sadece birkaç saatimizi aldı. Aksi durumda, bu tarihte hâlâ fotoğraf çalışmasını tamamlayamamış olabilirdik.

Gerek Harun'un gerek Şenol Cüceloğlu'nun bu çok değerli katkılarını şükranla anıyor ve işte sonuçta pırıl pırıl güneşli (hatta mevsimlerden baharmış, aylardan nisanmış gibi erguvanlı!) ve tıpkı söyleşiye başlarkenki gibi manolyalı –Kasım'da da çiçek açarmış meğer!– bugünü, "eski ve yeni tüm çocuklara" ithaf olan kitabın yayınevine teslim edildiği günün tarihi olarak not düşebiliyorum satırların sonuna:

11 Kasım 2004

ROTA

DOĞAN CÜCELOĞLU: İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nden mezun olduktan sonra ABD'de Illinois Üniversitesi'nde bilişsel psikoloji (algılama, düşünme, iletişim) alanında doktora yapmıştır.

Daha sonra Türkiye'de Hacettepe ve Boğaziçi üniversitelerinde görev yapan Cüceloğlu, Fulbright bursuyla bir yıl süreyle Berkeley'deki Kaliforniya Üniversitesi'nde ziyaretçi öğretim üyesi olarak çalışmalarda bulunmuştur.

1980-1996 yılları arasında ABD'de Fullerton şehrindeki Kaliforniya Eyalet Üniversitesi'nde görev yapan Cüceloğlu'nun kırkı aşkın Türkçe ve İngilizce bilimsel makalesi yayımlanmıştır.

1996 yılından bu yana Türkiye'de üniversite öğrencilerine, öğretmenlere, ana-babalara ve işadamlarına yönelik seminerlere, konferanslara ve atölye çalışmalarına ağırlık vermiştir.

1990'dan bu yana kitaplarını Türkçe olarak yayımlamaya özen gösteren Cüceloğlu, Türk insanının düşünce, duygu ve davranışlarını bilimsel psikoloji kavramları içinde inceleyen kitaplar yazmaktadır.

KİTAPLARI

İnsan ve Davranışı
Yeniden İnsan İnsana
İçimizdeki Çocuk
İyi Düşün Doğru Karar Ver
Yetişkin Çocuklar
İçimizdeki Biz
Savaşçı
İletişim Donanımları

23 Mayıs / Cuma
Taksim

Yayınevinin getirdiği öneriye evet dedikten sonra, söyleşiye başlamadan önce tanışmak için Cuma günü saat 11'de Taksim'deki The Marmara Cafe'de görüşmek üzere randevulaşmıştık. Tabii eşkal vermedik birbirimize. Ben onu tanıyordum nasıl olsa. (Aslında o da beni tanıyordu yıllar öncesinden, ama hatırlayamamıştı telefonda.)

Biraz erken gittim. Cam kenarında dipteki masaya doğru yöneldiğimde Attilâ İlhan'ın hemen yan masada çalışıyor olduğunu gördüm. "Merhaba" demek için masasına doğru yöneldiğim sırada, yüz yüze olduğumuz halde aşina bakmadığını, görmediğini fark edince, daldığı çalışmada rahatsız etmemek için adeta ayaklarımın ucuna basarak hemen yanındaki masaya geçtim. Yüzüme baktığı halde görmüyor oluşu şaşırtıcı değildi. Yazarken "hiçbir yerde" oluyor insan. Zamandan ve mekândan kopuyor. Yazdığı "yer"de oluyor. O kadar.

Bir yandan elimdeki kitaba göz atıyor, daha çok da kapıyı gözlüyordum. Derken Cüceloğlu'nun The Marmara'nın önünde etrafına bakınıp sonra da yürüyen merdivenle lobiye doğru çıktığını fark edince telaşla ayağa kalkıp, el salladım. Gördü. Gözden kayboldu. Biraz sonra diğer merdivenle aşağı inip, kafeye girdi. Yeniden tanıştık.

1991'di sanırım, Kanal 6'da Esra Zeynep ile Murat Atıl'ın hazırlayıp sundukları sabah kuşağı programında haftada bir kez "Bir Kitap Bir Yazar" köşesi de yer alıyordu. Kitabı seçiyor, program konuğu olması için yazarıyla temasa geçip, kitaba ilişkin olarak program girişinde okunacak kısa bir alıntıyla, yazara yöneltilecek soruları yolluyordum Esra Zeyneplere. (Sonra Murat ve Esra Zeynep çekivermişti beni de kameranın önüne). *İçimizdeki Çocuk* adlı kitabıyla konuk olmuştu Doğan Cüceloğlu programa. Yüz yüze gelmemiştik.

Alıntının ve soruların konuyu çok iyi özetlediğini belirterek Esra Zeynep ve Murat aracılığıyla teşekkür göndermişti.

Daha sonra, 1994'te, bu kez TRT 2'de yayınlanan "Ondan Sonra" adlı programda yer alan "Haftanın Portresi" adlı köşeyi hazırlarken tanışmıştık. Bu kez programa konukluk değil de, çalışmalarını, yaşamöyküsünü konu alan bir mini belgesel söz konusuydu. Amerika'da yaşıyordu ama bir ayağı Türkiye'deydi o sırada. Türkiye'de yerleşik olmadığı için de, çekimleri ilişkili olduğu ajansta ve değişik mekânlarda yapmıştık. Birkaç dakikalık bir bölüm için gün boyu yürüttüğümüz o yorucu çekim çalışmalarına tanık olduğunda, "Amerika'ya gittiğimde bu işler orada da böyle mi oluyor diye araştıracağım. Nasıl dayanıyorsunuz bu koşuşmaya?" demişti. (Oysa asıl iş çekimlerden sonra başlıyordu; görüntü bantları deşifre ediliyor, *time cod*'lar çıkarılıyor, aktarma yapılıyor, sıra o aktarılan görüntüleri kare kare ve tekrar tekrar izleyerek montaj odasında geçirilecek uzun saatlere geliyordu. Montaja girmeden metnin hazırlanmış, seslendirilmiş, görüntülerin altına döşenecek müziğin de belirlenmiş olması gerekiyordu tabii.)

Hatırlattım. Hatırlamadı. "Hatta" dedim, "o programı izledikten sonra Sistem Yayıncılık kanalıyla beni arattınız. Hazırladığınız bir kitap için –ya da CD miydi?– birlikte çalışıp çalışamayacağımızı soruyordunuz. Çalışma programım yoğun olduğu için kabul edememiştim". Yine hatırlamadı. Ama işte yıllar önceki o soru, dışımızda gelişen bir öneri olarak yine karşımıza gelmişti ve bu kez ayrı ayrı evet demiştik: "O zaman yeniden, merhaba."

Bu kez "birlikte çalışıp çalışamayacağımızı saptayabilmek" için tanışıyorduk. Kısa bir görüşme oldu. Masadan kalkarken çalışma takvimimizin başlangıcını da belirlemiştik: 20 Haziran'dan sonra. Çünkü o tarihe kadar tıka basa doluydu programı: Pazar günü, hazırladığı TV programının çekimleri vardı. Pazartesi, yayınevi yetkilileri ile bir araya gelecektik. Ardından Boğaziçi Üniversitesi öğrencilerine seminer verecekti. Bir banka elemanlarına vereceği gün boyu sürecek bir

seminer çalışmasının ardından, sırada Bursa'da öğretmenlere verilecek bir seminer vardı. Ardından Samsun, Mersin ve Adana'da seminerler verecekti. TV programını izlememi programa aldık. Banka elemanlarına ve Boğaziçi Üniversitesi öğrencilerine verilecek seminerleri de... Fırsat bulursam Bursa'daki semineri de izleyecektim. Böylece söyleşiye başlamadan önce Cüceloğlu'nu değişik kesimler karşısında izleme imkânı bulmuş olacaktım: Öğrenciler, ana-baba ve öğretmenler, iş dünyasında yönetici konumunda olan insanlarla diyalog sırasında.

Konuşmamız tamamlanmak üzereydi ki yan masadaki Attilâ İlhan'ın kalkıyor olduğunu gördüm. Kâğıt kalemini toparlayıp, çantasına yerleştirmiş, çalışmasını bitirmiş ve "dünya"ya dönmüştü artık. Karşısına geçip, "Merhaba" dediğimde, görünce şaşırdı. Sevinçle selamlaştık. "Dalmıştınız, çalışmanızı bölmek istemedim" dedim. "Teşekkür ederim. Hiç görmedim" dedi. Cüceloğlu ile de merhabalaştılar. "Artık yoruldum. Ama koşturup duruyorum hâlâ. Dinlenmem lazım çocuklar" sözlerine Cüceloğlu da ben de itiraz ettik; "Hayır, lütfen dinlenmeyin" dedik, "biz çok memnunuz! Nice yorgunluklara!" Ardından biz de kalktık.

O kısa görüşmede konuştuklarımıza gelince; Cüceloğlu, o sıralar İş Bankası Kültür Yayınları Halkla İlişkiler Sorumlusu olan Canâ Atınç'ın (ki Hacettepe'den öğrencisiymiş) "Nehir Söyleşi" dizisiyle ilgili teklifi üzerine, "Ben olağanüstü işler başarmış birisi değilim ki. Ne anlatacağım?" demiş. Canâ ise, anlatacağı çok şey olduğunu söylemiş. "Sonunda ikna oldum" dedi. "Peki senin için? Benimle nehir söyleşi yapmak keyifli çalışacağın bir süreç olacak mı?" diye sorduğunda, kabul etme nedenimi söyledim; yıllar yıllar önce kitabını okuduğumda, benzerlerinin tersine "çeviri zihniyetiyle" yazılmadığını, çok da içerden bir bakış getirdiğini fark ederek sevindiğimi ve Kanal 6'daki program için kitaplarından birini seçme nedenimin de bu olduğunu, ardından TRT çekimlerini yaparken aktarmış olduğu o Silifke'de başlayıp Amerika'da devam eden yaşamöyküsünün o kitapların "öyle" olmasında

payı olduğunu düşündüğümü ve ben de anlatacak çok şeyi olduğuna inandığımı söyledim. "Peki memnun oldun mu bu söyleşi teklif edildiğinde?" diye sordu. "Aksi halde kabul etmezdim ki" yanıtını aldığında, "Tamam o zaman" dedi.

"Ben farklı yetenekleri olan, öyle müthiş donanımlı ya da yanlışları olmayan biri değilim" dedi sonra. Yazmış olduğu sekiz kitabı içinde okurların en çok *Savaşçı*'da irkildiklerini söyledi. Bunun üzerine, "Neden?" diye düşünmüş. "Çünkü o kitap bireyselliği anlatıyor. Bence hepsi bu. Yetişkinleşmemiş 'büyük'lerle dolu burası" diye devam etti, "bunun üzerine seminerlerimde kendimden bahsetmeye başladım". Dinleyiciler, "Peki siz? Anlattıklarınız gibi misiniz? Değişebildiniz mi?" diyorlarmış. "Gerçekten, değişebildim mi acaba?" diye sorarken çok içtendi. "Bir eş olarak, bir baba olarak... değişebildim mi? Bu süreç hâlâ devam ediyor".

Görüşme sonrası, dönüşte o gün ile ilgili bu notları düşerken, satırların sonunda, "Kitabın Cüceloğlu için 'sarsıcı' ve 'farkına varmalar'la dolu olacağını seziyorum. Yüksek sesle düşünecek bütün yaşamını... Kolay değil. Bakalım neler olacak? Ben de çok şey öğreneceğim kuşkusuz" demişim. Üstüne de tarih atmışım; 23 Mayıs 2003. Cuma.

"İşte hayatım" dedi, "İşte hayat" denilmiş oldu...

1 İLE 1 BAZEN 11 EDER

19 Haziran / Perşembe
Taksim

Dünya, savaş arifesinde olmanın sancısında. Türkiye yasta; yıl 1938... Mersin'in Silifke İlçesi'nde, avlusu hurma, dut, nar ağaçlı evin giriş katındaki odada ise genç bir kadın bir başka sancıda: Altıncı çocuğunu doğurmak üzere...

Bebek doğar ve bu yeni doğan için babası, her çocuğunun doğumunda yaptığı gibi siyah kaplı bir defter açar. Üstüne kırmızı bir etiket yapıştırıp, "11 Doğan Cüceloğlu" yazar.

On birinci çocuğu, tam 64 yıl sonra, "Sevgili babam, bu benim sekizinci kitabım" diye karşılık verir satırlarına. "İlk kitabımı anneme sundum. İkinci kitabım sana sunulmalıydı! Olmadı! Sana kızgındım! Doğumumdan 64 yıl ve yedi kitap yazdıktan sonra, yazdığım bu sekizinci kitabı şimdi boynum bükük ve mahcup sana sunuyorum. Babalık zormuş babam. Hele senin zamanında, kıtlık ve savaş içinde. Ben üç çocuğumdan hiçbirine günlük tutmadım. Gönlüm ve aklım ermedi; kıt kaldım. Şimdi anladım senin zenginliğini. Ruhun şad olsun, sevgili babam!"

— On bir kardeş?

— Evet. On bir çocuklu bir ailenin on birinci ve son çocuğuyum. Babamın Hatice anne ile olan ilk evliliğinden hepsi erkek beş çocuğu olmuş: Reşat, sonra ikizler Ahmet ve Abdullah, ardından Hasan ve sonra da Emin.

En büyük ağabeyim Reşat'la benim aramda 30-32 yaş falan fark vardı. Ağabeyimin en büyük çocuğu benden iki yaş

küçüktü. Hatice anne ölünce babam bir başka kadınla evlenmiş. Adı Behiye. Behiye annem de doğum yaparken ölmüş. İlk doğumuymuş. Anne de çocuk da ölmüş. Babam üçüncü evliliğini annemle yapmış.

— *Anneniz kaç yaşındaymış? Beş çocuğa annelik ve...*
— 20 yaşlarında filan.

— *Babanız?*
— 35-37.

— *20 yaşında iken birden beş çocuk annesi olmak?*
— Annemin ikinci evliliği bu. Annem... benim hissettiğim kadarıyla, çevresinden bir delikanlıya gönül vermiş. Ama annemi kendi annesi bir kadıya vermiş zorla. Anneannem, Fenerci Ebe dedikleri, herkesin çekindiği, insafsızca kendi çocuklarını falan döven biri. Böylece annem 18 yaşlarındayken, 56 yaşında bir kadıya ağlaya ağlaya gelin gitmiş Adana'ya.

Çok iyi biriymiş kadı. Annem onu hep güler yüzüyle, tatlı dille anardı. Kadı, iki yıl sonra ölmüş, annem de gencecik bir dul olarak Silifke'ye annesinin yanına geri dönmüş. Babamın da o sırada ikinci eşi ölmüş ve kimler aracı olmuş bilmiyorum ama annem 20 yaşında babamın üçüncü karısı ve beş erkek çocuğun analığı olarak eve gelmiş.

— *Ev?*
— Kendi evimizdi. Ben çocukken ev de avlu da gözüme çok büyük görünüyordu tabii. Avlu kapısı vardı. Sokaktan geçip de avlu kapısını itip girdiğinde hemen sağda, taş duvarlı, tabanı toprak dökme bir oda vardı, bir de ocak vardı içinde. Orası mutfak olarak kullanılırdı. Sağa dönüp ilerlediğinde, altta iki odası, yukarda iki odası olan iki katlı bir ev vardı bitişik.

— *Tuvalet-banyo?*
— Tuvalet bahçedeydi. Banyo o mutfak denen yerin bir köşesindeydi; akrep falan çıkardı. Banyo orada yapılırdı. Bir

tahta taburenin üzerine otururduk. Kazanda su ısıtılırdı filan. Zemin toprak... Nefret ederdim banyo yapmaktan.

— *Bahçede ağaçlar, kümes var mıydı?*
— Tabii. Geniş bir bahçe. Ortada kuyu vardı. Avlu kapısından girip de sola dönüldüğünde ağaçlar vardı ve kümes.

— *Ev hâlâ duruyor mu?*
— Duruyor. Tabii çok küçülmüş (!) ve ha yıkıldı ha yıkılacak...

— *Annenizin ismi?*
— Zehra.

— *20 yaşında beş çocuk annesi olan Zehra gelin, altı çocuk annesi daha oldu sonra...*
— Ben doğuncaya kadar yaklaşık her iki yılda bir doğum yapmış. Yaş sırasıyla: Celal, İhsan –Ali İhsan diye bilinir–, Lütfiye, Olcay, Şahin ve ben. Celal ağabeyimle 10 yaş filan aram vardır.

— *Nasıl başa çıktı bu kalabalıkla?*
— Çok çile çekti benim annem... Düşün, o kadar insanın çamaşırlarını düşün. Elde yıkanıyor tabii. Tek başına... Her akşam onca boğaz.

— *Babanız?*
— Babam beş yaşında iken yetim kalmış. Babamın babası Ermenek Kasabasındanmış. Babamın annesi Toroslar'da Nuru Köyü diye bir yer var, oralıymış. Bundan dolayı Nuru köylüler oradan kız aldığımız için, "dayı" der bize. Ve Silifke'ye yerleşmişler.

Babam Rüştiye Mektebi'ne gitmiş. Gitmiş ama ikinci sınıfta kaçmış okuldan.

— *Niye?*
— Enver Paşa babamın hamisi, velisi olmuş. Biri babam için,

"Bu çocuk çok akıllı, okumalı" deyince Enver Paşa da Adana'daki okula bir not yazmış babam için. Okul müdürü de Enver Paşa'nın çocuğu diye özel ilgi göstermiş babama. Fakat bu özel ilgi babamın pek hayrına olmamış.

— *"Özel ilgi" derken... okul müdürü Enver Paşa'ya karşı tavırlı mıymış?*
— Hayır. Tam tersine. Babam, yemekhanede bir yemeği yememiş. Birinin dikkatini çekmiş ve niye yemediğini sorunca babam da, "Ben sarmısak yiyemem" demiş. Müdüre iletilmiş. Müdür de aşçıyı çağırıp, "Bundan sonra bu çocuğun yemeklerine azıcık sarmısak koyun da alışsın. Yemekleri yiyemeyip aç kalmasın" demiş. Babam bakmış ki sarmısaktan kurtuluş yok, bir gün okulun verdiği giysileri dolaba bırakıp kendi şalvarını giyip, çarşafları bağlayıp camdan kaçmış. Kaçış o kaçış.

— *Gençlikleri Birinci Dünya Savaşı'na denk gelen kuşak... İstiklal Savaşı'na katılmış mı?*
— Okuma yazma bildiği için Birinci Dünya Savaşı sırasında çavuş olmuş. Sami Çavuş... İstiklal Savaşı'nda da Silifke Erdemli civarında jandarma karakol komutanlığı yapmış. Toplam dokuz yıl askerlik yapmış.

Bir ağırlığı vardı çevresinde. Çavuşluk önemlidir oralarda. O civardaki köylerde de Jandarma Karakol Komutanlığı yaptığı için, Silifke'nin 101 köyü vardı, hepsi bilirdi Sami Çavuş'u.

Askerden sonra bir manifatura dükkânı açmış. CHP İlçe Başkanlığı filan yapmış. Önemli bir mevki. Yörede ilk Sümerbank basmasını, barutu, saçmayı o satmış. Tekel. Sami Çavuş... Cüceli Sami.

— *Cücel... Neden Cücel?*
— Babamın dediğine göre biz Karamanlı Mustafa Paşa soyundan geliyormuşuz. Dedemin dedesinin dedesi... adı Ali, çok akıllıymış ve kısa boyluymuş. Bir gün medresede hoca,

"Sen söyle cüce Alim" demiş. Çok akıllı olmasını kıskanan arkadaşları bunu fırsat bilip ondan sonra "Ali" değil de "cüce Ali" der olmuşlar ona. Bir çekememe durumu varmış. Lakabı "cüce Ali" kalmış. "Cüce Ali" zamanla "Cüceli" olmuş. Babama da, "Cüceli Sami" derlerdi. "Cüceller" derlerdi bizlere. Soyadı kanunu ile birlikte lakabı soyadı olarak alınca... doğrusu Cücelioğlu olmalıydı ama en büyük ağabeyim kısaltıp Cüceloğlu diye vermiş kaydı. Bir tek bizde var bu soyadı. Türkiye'de Cüceloğlu soyadını taşıyan kim varsa bizdendir.

Ya Yüceloğlu ya da Cücenoğlu diye yanlış yazıldığı için, telefon kaydından okul kaydına başıma neler gelmedi bu soyadı ile. Cücenoğlu ile karıştırılıyor sık sık da. Mesela tanınmış diş hekimi Alper Cücenoğlu ile bir akrabalığımız olup olmadığı sorusuyla karşılaşıyorum sık sık.

— Sami Çavuş'un manifatura dükkânı ne âlemde bu arada? Tek parti yılları... o tek partinin bir ilçe başkanının ticaretteki başarısından söz edebilir miyiz?

— Hayır. Babam terhisten sonra dükkân filan açmış ama benim gördüğüm; şair ruhlu, *Zorba* filmini gördüysen, Zorba benzeri bir adam. Tüccarlıkla alakası yok. Dükkânı hep battı batacak. Bütün ama bütün çocukluk anılarım içerisinde bu var: Battı batacak, para sıkıntısı.

(Sessizlik)

— "Sustunuz. Gözleriniz doldu" (demiyorum), "O yılları seyreder gibisiniz..." (diyorum.)

— (Kısa bir sessizlik) En güçlü anılarımdan bir tanesidir... İlkokul birde... Öğretmenim, daha önce de ablamı okutmuş olan, rahmetli, Muazzez Aktolga'ydı. İlkokul birinci sınıfın dördüncü ya da beşinci ayıydı; öğretmenim yanıma gelip, "Yavrum ayakkabıların çok yırtık, sana baban yeni bir ayakkabı alsın" dedi. İyi de babama nasıl söyleyeceğim? Evdeki bütün konuşmalar, "Dükkân battı batacak"... Hatta yemek-

te kaşığımı çok doldurmaya bile korkardım babam azarlayacak diye...

Okul çıkışı dükkâna gittim. Ağabeyim orada ama babam da dükkânda. Dükkâna yakın bir duvarın arkasına gizlenip ara ara başımı çıkarıp bakıyorum babam hâlâ orada mı diye. Ağabeyimi tek yakalamaya çalışıyorum ki söyleyeyim. Kunduracı –Kunduracı İbrahim– görmüş beni, gitmiş söylemiş, "Sizin oğlan yarım saattir bakıp duruyor" diye. Ağabeyim geldi, beni saklandığım yerden alıp dükkâna götürdü. Babam "Niye orada saklanıp bizi gözlüyorsun?" der demez ağlayarak ayakkabıyı söyledim. Babamın gözleri doldu. *(...)* "Tamam" dedi. *(Sessizlik... Gözyaşları süzülüyor italik parantezlere.)*

(...) Ne zaman bir ayakkabı alınacak olsa ayakkabıcıya gidip de daha ilk ayakkabıyı ayağıma giydirip, "İyi oldu mu?" dediklerinde, *(...)* "Olmadı" dersem alınmaz diye korkumdan... sesimi çıkaramazdım. Her giydiğim ayakkabı mutlaka olurdu (!). Ve tabii sürekli vururdu giydiğim ayakkabılar. Hâlâ sıkıntı basar yeni bir ayakkabı giydiğimde.

Sürekli yokluk, sürekli sıkıntı... Ağabeylerimin eskilerini giyerdim hep. İlkokul dörde gelinceye kadar benim hiç kendi elbisem olmadı. O yıl ilk defa terzide benim için yeni bir kısa pantolon dikildi. Parasızlık, para yokluğu benim hayatımın sürekli giden temalarından bir tanesi.

— *Çocukluğunuzu düşündüğünüzde ilk olarak ne canlanıyor gözünüzde?*

— Çocukluğumla ilgili pek anım yokmuş gibi bir izlenim içindeyim... ama konuştukça çağrışım yoluyla çıkar. Bak şimdi hemen aklıma gelen iki tane var. İkisi de annemle ilgili...

İki yaşına kadar meme emdim ben. Annemin beni memeden kesmeye çalışmasını hatırlıyorum. "Artık büyüdün" diyordu. Artık meme istemeyeyim diye kinin –biz sulfata derdik–, sulfata sürerdi meme uçlarına. Acı olurdu. Ağlardım. "Ağlama" derdi ama sürmeye devam ederdi. "Ama büyüdün oğlum" deyişini, teskin etmeye çalıştığını hatırlıyorum.

— Şimdi, kelimenin mutlak anlamıyla da, "40 yıllık psikolog" gözüyle, bu "iki yaşında meme emen çocuk" tablosuna baktığınızda ne görüyorsunuz?

— Ana kucağı... Bu bir çocuk için ne muazzam bir zenginlik... Seminerlerde de söylüyorum; "Ben kolay kolay psikiyatra gitmem, iki yaşına kadar annemi emdim çünkü" diye. Bununla ilgili bir literatür de hatırlıyorum.

İstediğim gibi oynama, ağaca çıkma özgürlüğüm vardı... Emreden bir otorite de değildi annem. Ona dair algılamam; beni seven, koruyan bir insan. Beden teması çok önemli. Bir çocuk için bu çok güzel. Ben bir Amerikalı ile evlendiğim için benim çocuklarım ana kucağına hasret kaldı. Çocuklarım adına bunun acısını çekiyorum hâlâ.

Aile araba alacak, ev alacak diye çocuklar ana kucağına doymuyor. Ama... ne pahasına? Ne pahasına?

— Çocukluğa dair ilk resme dönersek başka neler görüyorsunuz orada?

— Hatırlıyorum, başka kadınlar da vardı... Gülüşüyorlardı. Ben meme için ağladıkça, "Ah canım" diyerek bana acıdıklarını hatırlıyorum.

— Bu ilk resimlerden diğeri?

— İkinci anım da, annem beni yanına almadan diğer komşularla birlikte bir düğüne gitti. Bir gündüz vakti, öğleden sonraydı. Kadınların bir araya geldiği... Belki kınaydı. "Beni de götür. Götürmezsen sen gelene kadar ağlıycam" dedim. Götürmedi ve ben de başladım ağlamaya. Ara ara neden ağladığımı unutuyordum ama niye ağladığımı hatırlayınca yine "beööv" diye gözyaşı dökmeden ağlıyordum. Herhalde üç saat falan sonra olmalı, annemin gelmekte olduğunu görünce bu kez gerçekten ağlamaya başladım. Annem, "Ah evladım" dedi, "odur budur ağlıyor musun?" Başarmıştım.

— Neyi?

— Anneme kendini suçlu hissettirmeyi! Aklıma gelmişken...

Babam da benimle ilgili bir hatıra defteri tutmuş. Getiririm, ona da bakarsın. 11 çocuğu olan bir adam... Her biri için bir hatıra defteri tutmuş...

— *Babanızla ilgili ilk anılarınız?*
— Babamın genel havası, birçok Türk ailesinde olduğu gibi, "korkulacak birisi". Hani o, "Baban gelince söyleyeceğim" rolüne itilmiş birisi.

Düşündüğümde... ben pek hatırlamıyorum ama... benim ilk çocukluk yıllarımda keman çalan, ut çalan, şarkı söyleyen biri... Çok güzel ezan ve Kuran okurdu. Keman, ut çalışını pek hatırlamıyorum. Ben beş-altı yaşlarındayken bir komşunun etkisiyle tarikata girdi ve rakı içmeyi, keman, ut çalmayı bırakıp sakal bıraktı.

— *Hangi tarikat?*
— Hatırladığım kadarıyla Nakşibendi.

— *Bu durum eve nasıl yansıdı?*
— Babamın sevgiye önem veren bir tarafı vardı ama tarikata girdiği ilk başlarda bize din bilinci vermek için dini öyküler anlatırdı, besmele öğretmeye çalışırdı, "İyi bir Müslüman olmak ne demektir"le ilgili örnekler verirdi. Hatırlıyorum, besmele çekerken Arapça telaffuzumuza çok önem verirdi. Ben onu iyi taklit ederdim ama benden iki yaş büyük olan Şahin ağabeyim edemezdi. Benim için, "Bak bu daha iyi söylüyor" derdi ağabeyime.

Sırat Köprüsü'nü anlatırdı: Günahın çok olursa eğer Sırat Köprüsü'nü geçemeyip cehenneme, alevlerin arasına düşüyordun. Eğer sevabın çok olursa köprü kıldan ince olmasına rağmen geçiveriyordun. Çok küçüktüm. Bir gece rüyamda Sırat Köprüsü'nü gördüm. Geçemedim! Düştüm! Dehşet içinde ağlayarak uyandım. O çocuk aklımla kabul edemediğim bir şey vardı: Düşünce, yanıyorsun yanıyorsun bitmiyor. Yeniden yaratıp yeniden yakıyordu Allah. Peki Allah acımaz mıydı hiç, madem yakacaktı niye yaratıyordu? Ama bunları

sormak aklıma bile gelmezdi. Soru olduğunun bile farkında değildim.

— *Söyleşiye başladığımızda, "Çocukluğumla ilgili pek anım yokmuş gibi bir izlenim içindeyim" demiştiniz bir de...*
— Bir keresinde... –üç-dört yaşlarındaydım sanırım– annem babam ayrı yatardı. Babam üst katta, ben de alt katta annemin yanında yatardım. Bir gece bir uyandım, baktım babam annemin yatağında! Uyanacağımı tahmin etmemişlerdi. Uyandığımı görünce, "Hadi yat" dediler ama, "Bir şey oluyor burada" diye şüphelendiğimi hatırlıyorum. Kıskançlık mıydı bilmiyorum ama, "Bu adamın annemin yatağında ne işi var?" diye düşündüğümü hatırlıyorum. O zamana kadar aralarında kadın-erkek ilişkileri olduğuna dair hiçbir izlenimim yoktu. Kadın-erkek ilişkisine dair de hiçbir fikrim yoktu zaten.

— *Görünürde –üstelik 11 çocuklu!– cinselliksiz bir ev yani?*
— Evet.

— *Anneniz...*
— Annem... çok genç öldü. Öldüğünde 42 yaşındaydı.

— *Siz 10 yaşlarındasınız...*
— Evet. 10 yaşındaydım.

— *42... Çok genç. Hastalandı mı?*
— Ateşlendi... Halüsinasyonlar filan... Rahim kanseri miydi acaba? Kesin bir teşhis konarak bir şey söylenmedi. Benden sonra bir çocuk aldırmış. Onun komplikasyonu falan da olabilir. İçimde öyle bir kuşku var hep. Dört ay içinde falan gitti.

— *"Gitmek"...*
— Annem öldükten sonraki ilk iki-üç gün, gitti de geri gelecek gibi bir duygu içindeydim. Mutlaka gelecek. Ölüm kavramı, misafirliğe gitti gelecek, gibiydi... Üçüncü günden son-

ra farkına vardım ki bir daha onu hiç ama hiç göremeyeceğim. O üçüncü gün, "Annem yok artık!" oldu. Depresyona girdim. Babam çok büyüdü gözümde. "Ya babam da ölürse!" dehşetine kapıldım. Annemin ölümünden sonraki ikinci hafta filandı. *(...)* "Yarabbim babam ölmesin" diye dua ettiğim günler. *(...)* O gün babam beni bir şeyden dolayı fena azarladı. Çok büyük kırıldım. Neden azarladığını unuttum ama çok, çok kırıldım: "Ben bu adama güvenemem. Hiçbir şey annemin yerini tutamaz" duygusu geldi.

— *Çevrenizdekiler fark etmediler mi halinizi?*
— Düşününce şunun farkına varıyorum ki, ne babamdan ne etrafımdaki büyüklerden, "Bu çocuk ne yaşıyor?" gibi bir koruma durumu yoktu. "Anası ölen çocuklardan birisi oldu işte. Ölüm doğal" gibi katı bir gerçekçi tavır...

— *Ve bu tutum depresyonu ağırlaştırdı?*
— Evet. Benim hayatımdaki en önemli olaylardan biri... Geri dönüp baktığımda, bu olay, hayatımda verdiğim birçok kararda, kendimle hatta insanlarla ilişkilerimde belirleyici, etki edici bir rol oynamış...

— *Kaybetme korkusu mu?*
— Evet. O çocuk aklımla, "Kadınlara güvenilmez, bir gün mutlaka terk edip giderler" düşüncesi yerleşmiş. İkincisi de, kendimi yapayalnız hissetme duygusu...

Üzerinde düşünerek çok şeyin farkına vardım: "Beni seven kimse yok. Yapayalnızım. Öyleyse kendini sevdirmeye çalış. Senin düşündüklerin ve duydukların önemli değil. Onların beklentilerinin farkına var. Onlar istemeden yerine getir. Böylece sevilecek biri ol".

Bütün bunlar, bu... bu bir çocuk için *(...)* müthiş bir yalnızlık.

— *O çocuk aklınızla çıkardığınız bu sonuçların hayatınız boyunca belirleyici olduğunun farkına ne zaman vardınız?*

— Bir: Kadınlara güvenilmez. İki: Beni kimse sevmiyor... Karımla ilişkimde aksaklıklar olduğunda terapi gruplarına gitmeye başladım. O zaman çıktı bunlar ortaya. Bu iki duygu bir araya gelince...

— *Aaa! (Hayır, yanıta değil şaşkınlığım. Elbette psikologlar da terapiye gider! Tam ben not alırken, altında oturduğumuz, o şapşahane bembeyaz çiçekleriyle bezeli manolya ağacının tepesinden bir kuş pisledi! 12'den isabet: Kalem tuttuğum sağ elimin işaretparmağının ucuna!)*
— Vaay! Bu bir işaret! Nereye isabet ettiğine baksana. Bu kitabın başına devlet kuşu kondu!

— *Bence de! (Minik bir ara ve "Nerede kalmıştık?"tan sonra) O kaybetme korkusuyla, mutlaka terk edeceğine inandığız kişinin sizi terk etmesi için ya da onu terk edebilmek için elinizden geleni yapmış olmalısınız farkına varmadan.*
— Evet ama bir şey olduğunu da seziyordum. Ama ben genel olarak da Türkiye'de bunu görüyorum: "Bana getireceğin çıkar kadar değerlisin" var. Sevgi yok.

— *Hiç mi yok?*
— İstisnası var tabii ama, sevgi yok ilişkilerde. "Büyüyünce bize bakacak inşallah" var. Hele karı-koca ilişkisinde bu kesinlikle var. İlerde bu konuya tekrar döneriz sanırım.

Benim içinde büyümüş olduğum toplumda kadın-erkek ilişkisi birbirini kullanma ilişkisi; kadında söz konusu olan, "benim güzelliğimin değeri bu". Adamda da, doktor mühendis falansa, "senden güzellerine layığım". Yani malın kalitesi ile fiyatı arasında bir ilişki. Çok açık hissettim bunu.

"Kız daha iyilerine layıktı, ucuza gitmiş" denirdi. Midemi bulandırırdı. O çocuk halimle içten içe bir mide bulantısı sürekli olmuş. Bütün bunlar aynı zamanda o "güvenilmez"le falan da bir araya gelince güzel bir altyapı oluşturmuyor.

— Sevgi değil de çıkar ilişkileri ağı ile çevrili bulunulmuş olsa da, psikolojiyle haşır neşir biri olarak bu farkına varış sürecinin eşinizle ilişkilerinizde aksaklıklar çıkmadan önceye rastlaması beklenmez miydi?

— Birçok psikolog ve psikoterapistte bilgi var ama o bilginin anlamı yok yaşamadığı için. Nasrettin Hoca damdan düştüğünde boşuna, "Bana daha önce damdan düşmüş birini getirin" dememiş. Bilgiler ansiklopedik olarak kalıyor.

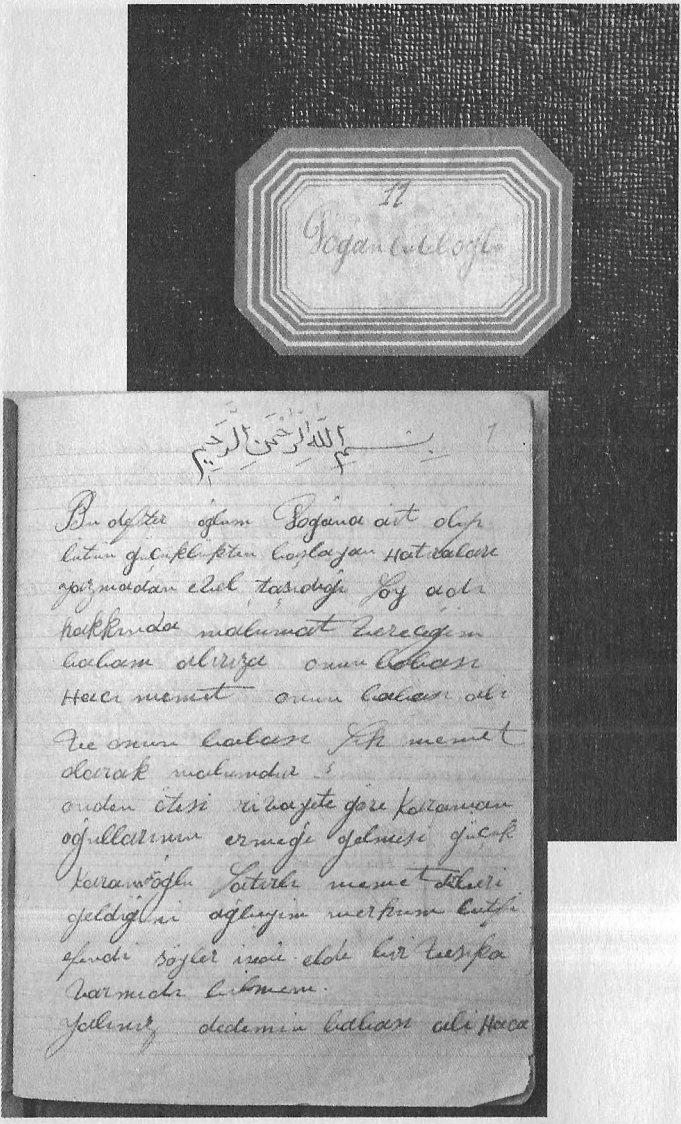
Doğan Cüceloğlu'nun babası Sami Cüceloğlu, Osmanlı ordusunda çavuş rütbesiyle askerlik yaptığı Birinci Dünya Savaşı yıllarında.

Annesi Zehra Cüceloğlu.

Tarih 10 Nisan 1924. Cumhuriyetin ilk yılı... Sami Cüceloğlu, Silifke'de CHP İlçe Başkanlığı yapacaktır yıllarca.

11
Doğan Cüceloğlu

بسم الله الرحمن الرحيم 1

Bu defter oğlum Doğana ait olup
bütün güzel şeyler Doğana hatıralar
yazmadan elde taşıdığı boş sayfalar
hakkında malumat vermeğe
başlarım ilkönce annesi
Hatice memnet annesi adı
ve annesi babası Şefik memnet
olarak malumdur.
onları ötesi rivayete göre karamanın
oğullarının ermeğe gelmesi çok
karamanoğlu Şükrü memnet ailesi
geldiğini söylerim merhum babası
efendi böyle resmi elde bir vesika
varmıdır bilmem.
Yalnız dedemin babası adı Hoca

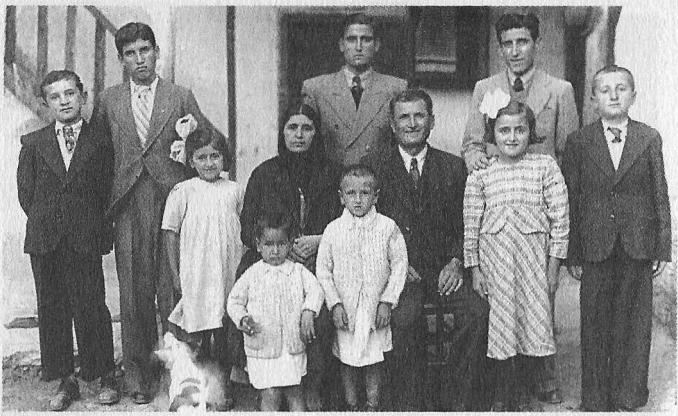
Sami Cüceloğlu'nun 11. çocuğu Doğan için tuttuğu günlük ve ilk sayfası...

Yıl, 1939. Evlerinin bahçesinde annesinin kucağında çekilen bu fotoğraf, Doğan Cüceloğlu'nun çekilen ilk fotoğrafı. Henüz 15 aylık. Bu fotoğraftan tam bir yıl sonra, Sami Cüceloğlu oğlu için tuttuğu günlüğe 4.4.1940 tarihini düşerek şu satırları yazar: "Bu çocuğun çağında ötekiler hiç böyle bir akıl ve feraset göstermemişlerdi. Bu bir harika. Bugün udla çalman harmandalı zeybeğini çöke çöke oynadı."

Cüceloğlu ailesinin Silifke'nin Mukaddem Mahallesi'ndeki evi.

Yıl 1942... Evin merdivenleri önünde çekilen bu fotoğrafta annesinin dizi dibinde görülen Doğan Cüceloğlu dört yaşında. Hemen yanında da, bir örnek giyindiği ve en çok kavga ettiği, kendisinden iki yaş büyük ağabeyi Şahin duruyor. Çocuklardan en büyük olanı Reşat ve ikizlerden Ahmet yok fotoğrafta. Diğer ağabey ve ablalar (Soldan sağa); Celal, Emin, Olcay, (anne ve babanın arkasında, ortalarında duran) Hasan, onun yanındaki büyük ağabeylerden Abdullah, hemen önünde Lütfiye ve İhsan.

Yıl 1944. Sami Cüceloğlu bir temel atma töreninde konuşma yaparken.

“KORKUYORUM!” DEDİ MİNİCİK YÜREĞİ, “KAÇ ÖYLEYSE!” DEDİ BEYNİ VE... BACAĞINDAN 2,5 SANTİMİ YOLDA KALDI

23 Haziran / Pazartesi
Taksim

— Çocukluk yıllarımıza dair anı katmanlarında kazıya devam...

— Benim büyüyüşüm ağabeylerin, ablaların arasında oldu. Doğrudan babamla, annemle yoğun bir ilişki içinde olmadım. Çocuklar çocuklarla büyümeli. Ve yeteri kadar çocuk vardı etrafta.

— Sizin bebekliğinizden ilkokul çağınıza kadar olan dönem, 1939-1945 arası, İkinci Dünya Savaşı yıllarına rastlıyor...

— Savaş yılları deyince... bazı şeyler hatırladım... Dört-beş yaşlarındaydım. 1942-43'ler... Silifke'de sirenlerin çaldığını, akşamları ışık yakılmadığını hatırlıyorum. Hatta evler boşaltılıp herkes şehir dışına çıkarılarak sivil savunma uygulaması yapılmıştı... Bir dağın yamacına doğru gidip, mezarlığın yakınında kaldığımızı hatırlıyorum. Bunun savaşla ilgili olduğunu hatırlıyorum.

Benim savaşımsa benden iki yaş büyük olan Şahin ağabeyimleydi.

— Nasıl bir savaştı bu?

— Ben doğduğumda Şahin ağabeyim, sanırım beni kıskandığından dolayı, kekeme olmuş. Hâlâ heyecanlandığında kekeler.

— Kekemelik çocukta sıklıkla iki yaş civarında görülüyor diye biliyorum. Yani konuşmaya başladıktan yaklaşık bir yıl sonra. Özellikle de erkek çocuklarda. Neden? Ağabeyiniz de tam da o yaşta. O güne kadar teklemeden konuşan bir çocuk kekelemeye başladığında nasıl davranmak gerekiyor?

— Duygusal stresten dolayı beliriyor. Bunu anormal değil, normal davranış olarak görürseniz atlatmasına yardımcı oluyorsunuz. Çocuk kekelerken müdahalede bulunmayıp, tepki vermezseniz olumlu tesir yapmış oluyorsunuz.

Konuşma tedavisi ile ilgili araştırmalar bayağı ilerledi. Amerika'da bildiğim, çok başarılı sonuçlar alınıyor. Bire bir çalışılması gerekiyor. "Speach therapist" dedikleri, konuşma terapisi diye bir alan gelişmiş durumda.

— Ağabeyiniz?

— Bildiğim kadarıyla o duygusal stresi atlatamadı... Ben küçükken sürekli beni tenkit etme, aşağılama, bende bozukluk görme şeklinde bir tavır içerisinde oldu bana karşı.

— Bu sizi nasıl etkiledi?

— İki şey oluştu bende; biri, bir mücadele azmi. Kendimi ona ispat etmek için. O okul birincisiydi, çalışkandı, notları çok iyiydi. Özellikle matematiği çok iyiydi. Ondan geri kalmamak için sürekli çalışma durumundaydım. Onun sanki akademik zekâsı daha yüksekti. Matematik, mekân ilişkileri filan. Ben matematikte iyi değildim ama bende de sanki felsefi derinlik vardı. Felsefeyi derinlik içerisinde, yaratarak öğreniyorum. Bana bugün damgasını vuran da budur. Bilgiyi hiçbir zaman kendi başına izole olarak bırakmıyordum.

— Etrafınız başka çocuklar ve yetişkinlerle dolu ama bugüne damgasını vuranın, sizden iki yaş büyük olan ağabeyinizle çekişmeniz olduğunu söylüyorsunuz?

— O yaşlarda benden iki yaş büyük deyip geçmiyorsun, o ağabey ve etkili. İçime, "Benim elimden bir iş gelmez, beceriksizim, kafam çalışmaz" duygularını yerleştirmiş bende. Ondan dolayı hayatımda herhangi bir aksaklık olduğunda pat diye çıkıyor o duygular su yüzüne: "Ben zaten salağım, beceriksizim, elimden iş gelmez..."

— İyi ama bu duygulanım küçük yaştaki bir çocuğa aitti. Bunun bilincine varıldığında üstesinden gelmek mümkün değil mi?
— Bunlar bilinçaltına işlemiş oluyor çocuklukta.

— Bilinçaltını temizlemek mümkün mü? Örneğin NLP'nin iddiası bu. Akademik dünyanın NLP'ye yaklaşımı nasıl?
— Bilinçaltını temizlemek elbette mümkün. Ama bayağı bir çaba harcamak lazım. "Neuro Linguistic Programming" –NLP– bununla uğraşıyor. Benim bildiğim, akademik çevrelerde NLP eğitimi yok. Ama klinik olarak uygulayan birçok psikolog tanıdım. Kesinlikle iş görüyor.

— Bilinçaltına yerleşmiş olumsuzlukların giderilmesi mümkün mü diyorsunuz? Yani bir daha hatırlamamacasına unutmak...
— Yüzde yüz silmek mümkün değil ama yaşamda yüzde yüz etkisini silecek kadar tekrarlayarak üstesinden gelebilirsin. Ama tabii hatırlayabilirsin... Hatırlanabildiğine göre de izler hâlâ var orada besbelli ki. Yine de büyük ölçüde değişim sağlanabiliyor. Kişiden kişiye farklı tabii. Ben öyle bir programdan geçmedim ama, öğrencilik yıllarımda ve sonra başarılıydım, takdir topladım ve Şahin ağabeyimin o sözleri dengelenmiş oldu.

— Ailenizde sizi en çok etkileyen kişi olan Şahin ağabeyinizle yetişkin yaş ilişkiniz nasıl oldu?
— Evet, beni en çok etkileyen Şahin ağabeyim oldu; en çok kavga ettiğim, en çok sürtüştüğüm. Birçok ailede böyle olur; sonrasında en yakın arkadaşım o oldu. Beni üniversitede destekleyen, inanan, gurur duyan kişi o oldu. Şimdi birçok anne-baba, "Çocuklarımız sürekli kavga ediyor. Ne yapalım?" dediklerinde, "Bırakın kavga etsinler" diyorum.

— "Çok başarılı bir öğrenciydi" dediniz ağabeyiniz için. Peki o ne yaptı, öğrenimine devam edebildi mi?

— Etti. Silifke'de sadece ortaokul vardı. Lise yoktu. Lisede okumak için Mersin'e gitti. Orada teyzem vardı. Arap kökenli biriyle evliydi. Evlerinde Arapça konuşulurdu. Teyzem de öğrenmişti. Şahin ağabeyim onların yanında kalarak bir yıl Mersin Lisesi'ne devam etti. Bu arada, kendisinden dört yaş büyük olan Lütfiye ablam evlendi. Eşi Ekrem enişte, matematik öğretmeniydi ve tayini de Tarsus Lisesi'ne çıkmıştı. Ağabeyim Lütfiye ablamın yanına geçip, Tarsus Lisesi'ne devam edip bitirdi.

— *Kolay bir öğrencilik hayatı olmasa gerek...*

— Tabii kolay bir öğrencilik olmuyor bu. Silifke'de okuyanların genel kaderi bu. Birisinin yanına kapılanıyorsun.

Şahin ağabeyim İktisat Fakültesi'ne gitti sonra. İstanbul'a.

— *Gelelim sizin ilkokula başlamanıza...*

— Benim ilkokula gitmemle ilgili... dur bakayım... ama önce babamın o katı devresiyle ilgili bir anım var. Okula gitmiyorum henüz... Ya altı, ya yedi yaşındayım. Sabahları sekiz ya da dokuz, dokuz buçuğa doğru dükkâna giderdim, erzak derlerdi, kolumda bir sepet, o akşam ne pişecekse gider alır eve getirirdim. Evimiz Silifke'nin eski bir mahallesindeydi; Mukaddem Mahallesi.

Bizim evle çarşı-dükkân arası iki-iki buçuk kilometre filan. Dükkândan erzak olarak ne verdilerse sepete koyulmuş, odun pazarı diye bir yer var oradan geçiyorum. Sağ tarafta yüksek yüksek taş duvarlar... Eski Rum evleri var Silifke'de. Ve odun pazarından, o taş duvarların önünden geçerken aklıma bir soru geldi: "Allah'ı kim yarattı?!"

Birdenbire sorunun farkına vardım ve korkmaya başladım. Çünkü babam, "Şeytan kafana şüphe koyar. Şüphe ile imanını kaybedersin" derdi. Vee imanını kaybedersen bil bakalım ne olur? Sırat Köprüsü'nden düşersin!

Sol elimde sepet, sağ elimle kafama vuruyorum "Çık kafamdan!" diye ve ağlıyorum. Çünkü Sırat Köprüsü'nden düşeceğim!

Ağlaya ağlaya eve doğru gitmeye başladım. O yol üzerinde eşekarıları yuva yapar. Becilli diye bir köy vardır, o köylüler oradan geçer. Çocuklar kâğıtların içine toz doldurur, pat diye, arı yuvasının girişine kâğıdı atarlar ve vurup kaçarlar; bunu birinin geldiğini görünce yaparlar. Kızdırılmış arılar yuvalarından dışarı uğrayarak oradan geçen eşekleri sokarlar ve zavallı eşek de üstüne binmiş olan köylüyü üzerinden atar.

Ağlaya ağlaya eve geldiğimi gören benden altı yaş büyük olan Lütfiye ablam, "Ne oldu? Eşekarısı mı soktu?" dedi. O da demek 12-13 yaşlarında filan. Ben de, "Kafama şeytan girdi" dedim. "Nasıl yani?" dedi. "Kafama şeytan girdi. Allah'ı kim yarattı diye soruyorum" dedim. "Soruyorum" dedim çünkü yol boyunca bir yandan kafama vuruyor ama bir yandan da sorunun kendisine hak veriyorum. Soru bırakmıyor peşimi... Ablam ben öyle deyince, "Hiii!!?!" dedi ve çok korktu o da. Onun da korktuğunu görünce işin büyüklüğünü ve ciddiyetini anlayarak ben daha da çok ağlamaya başladım. "Gel bacım" dedi ablam, bana apdes aldırdı. Arapça, bilmediğim dualar okudum. O söyledi ben söyledim yani. Namaz kıldırdı ve "Şimdi iyi olur" dedi.

Bu benim şimdi farkında olduğum çok güçlü bir anı. İçinde yaşadığım ortamla ilgili şunun farkına varıyorum ki; soru sormak, sorgulama yapmak, inançla ilgili fikir yürütmek yasak.

— *Ve?*

— Ve iki duygu birden beliriyor: Biri hüzün. Yazık diyorum. Yazık; bir insanın gelişmesi için çok önemli olan soru sorma nasıl baltalanıyor korkuyla. İkincisi de; kızgınlık, öfke. Çünkü biliyorum ki, şimdi şu anda ülkemde birçok ailede inançlarla ilgili soru sormak aynı şekilde yasaklanmış durumda. Korku var.

Bana göre, Allah'a yapılabilecek en büyük küfür; insanın insan olmasını engellemek.

Bu benim için önemli bir çocukluk anısı...

— Kuran'ı incelediniz mi?
— Okudum tabii.

— Hayır, okumak değil, psikoloji zemininde incelediniz mi?
— Dört beş kere teşebbüs ettim. Şimdiki bilincim içerisinde, analitik düşünce tarzıyla incelemek. Hangi tür duygular, düşünceler sıklıkla kendini gösteriyor, yaşama bakış tarzı, insan ilişkileri nasıl kendini gösteriyor? Korku mu sevgi mi hâkim? Didik didik irdelemek istiyorum. Geniş bir zaman aralığında ve çok yakında bunu yapmak istiyorum.

— Böyle psikolog gözüyle yapılmış bir inceleme var mı?
— Benim zeminime sahip, psikoloji alanında, insan psikolojisi, iletişim psikolojisi alanında uzmanlaşmış ve değerler bağlamında bir eser verildiğini bilmiyorum. Bu bakımdan ilginç bir araştırma olacağını düşünüyorum.

— İletişim psikolojisi alanında uzmanlaşmış biri olarak sizin çalışmanızda nasıl bir irdeleme ile karşılaşacağız?
— Dile getirilen insan, toplum ve toplumsal ilişkiler bağlamında... Kadın-erkek, ana-baba-çocuk, yönetici-yönetilen, değerler bilinci nasıl bir vizyon oluşturuyor? Bu yönlerde irdelemek istiyorum.

En çok görmek istediğim; korku kültürü ya da değerler kültürü bağlamında ortaya çıkacak olan. Arap kültürü de bir korku kültürü esas itibariyle.

— Oh, saat kaç olmuş. Biz hâlâ ilkokula başlayamadık. Başınızı yumruklayarak şeytana "Çık kafamdan!" dedikten bir ya da iki yıl sonra okula başladınız...
— Ben ilkokul çağına gelince, okula babam yazdırdı elimden tutup. Yazılmak için birlikte okula gidişimizi hatırlıyorum. Nüfus cüzdanımı ilk kez gördüm o gün...

Okulun ilk günü, yine babam elimden tuttu gittim. Önlüğüm, beyaz yakam, pantolonum... Öğretmen yoklama yapıyordu. Adı, rahmetli, Mualla Ateş. Kocası da öğret-

mendi; Fazıl Ateş. Müfettişmiş. Daha sonra okul müdürü olmuş.

Mualla Hanım yoklama yaptı ve sıra benim adıma geldiğinde, "Mehmet Doğan Cüceloğlu" dedi. O güne kadar göbek adımı ve soyadımı duymamıştım, bilmiyordum. "Benzer isim herhalde" diye düşündüm. Elimi kaldırmadım. Mualla Hanım yeniden ve bu kez sinirle sordu.

— Açıkçası, şaşırdım. Göbek adınızı hiç duymamış olabilirsiniz ama soyadınızı?

— Çünkü bize hep "Cüceller" denilir. Ben de; "Cüceli Sami'nin oğlu". Hayatımda ilk defa "Cüceloğlu" duyuyorum ve üstelik "Mehmet"le birlikte... Hoca bir daha sorunca, herhalde ben olabilirim diye elimi kaldırdım. Hocanın bir bakışı vardı sinirle, "Salak, adını bile bilmiyor" bakışı...

Sonra aynı gün, ilk gün, Şükrü diye bir oğlan vardı... Bugünkü bilgilerimle; hiperaktif bir oğlan. Öğretmen cetvelle dövdü. Beş dakika sonra, yine. Oğlan durmuyor yerinde. Çok korktum. Öğretmeni sevmedim, okulu sevmedim. O dayak hadisesi...

... Eve gittim ve ertesi sabah kalkamadım. Hastalanmışım. Sıtma dediler. Sıtma çok yaygındır Silifke'de. Ağabeyim de olmuştu. Tekrar eder. Her yıl o mevsimde tekrar eder tedavi edilmezse. Çocukluğumda birkaç kez sıtma geçirdim, o yüzden kininin tadını çok iyi bilirim.

Babam iğneci getirdi. İğneci sarhoşmuş. Sinire denk getirdi. Ayağım uyuştu. Sinir düğümlenmiş, bacağa giden kan engellenmiş. Bacağım gittikçe zayıflamaya başladı ve ben topal oldum.

— "Topallamak" mı yoksa "topal olmak" mı?

— Topal oldum. Silifke'de üç-beş kişi topal kaldı o sarhoş iğneciden.

— Peki siz nasıl...

— Annem baktı ki iyileşeceği yok bacağımın, kimden öğren-

di bilmiyorum bir fizik terapi uygulamaya başladı: Buğday kepeğini sıcak lapa yapıyordu ve bir beze serip ayağıma sarıyordu. Yani bütün gece o sıcak lapa ile kalıyordu bacağım. Ondan sonra, lapayı çıkardıktan sonra, bacağımı kalçadan ayak uçlarına kadar bastıra bastıra ovuyordu.

— Ne kadar sürdü bu?
— Annem iki-üç ay buna devam etti. Her gün. Ve ayağıma kan yürümeye başladı, sol ayağımın başparmağı üzerinde dört-beş milimetre çapında bir delik açıldı ve oradan bir çay bardağını dolduracak kadar cerahat aktı iki ayın sonunda. Ondan sonra ben o ayağıma dokunulduğunda hissetmeye başladım. Rahmetli annem beni tedavi etti... Böyle annesi olmayanlar topal kaldı...

— Yürüdüğünüzde belli olmuyor ama, araz kaldı mı?
— Hâlâ sol bacağım biraz incedir ve bastırıldığı zaman oradaki sinirlerin kendine özgü o kırçıllanma duygusunu verir; normal bir duygu değil, elektrik çarpması benzeri bir şey hissederim. Üzerinde hâlâ çalışılması gerekiyor. Bazen Amerika'da masaja gittiğimde hemen fark eder masör ve "Üzerinde çalışmak lazım" der. Diğer bacağımdan iki buçuk santim kısadır sol bacağım.

— Binlerce yılın yaşam deneyiminden süzülmüş bilgileri "kocakarı ilacı" deyip kayda almıyoruz ne yazık ki. Bu konuya bilimsel merakla yaklaşmamak, incelememek büyük kayıp. Bilenlerle birlikte toprağa giden ne kadar değerli bilgiler var. Az önce "fizik terapi" dediniz annenizin bu uygulaması için?
— Tabii onun fizik terapi kavramıyla filan ilgili bir şey söylediğini hatırlamıyorum ama gerçekte fizik terapiydi bu.

— Sonuç alıncaya kadar uygulamadan vazgeçmemesi de yabana atılır gibi değil.
— Şimdi farkındayım ki, annemin sevgisi olmadan bu mümkün değildi. Kendini adayıp aylarca her gün o sıkıntıyı çeker,

saatlerce ovardı... Anne sevgisi deyince aklıma gelen şeylerden biri o...

— Gördüğüm kadarıyla Mualla Hanım'ın cetveli Şükrü'nün eline veya kafasına inmiş ama sizin bacağınızı iki buçuk santim biçmiş. Soran, sorgulayan, son derece duyarlı bir çocuk olarak okulun o ilk günü kapıldığınız dehşet sonucu öğretmene, dolayısıyla okula karşı duyduğunuz ret duygusu ile hastalığınız arasında bir paralellik kurdunuz mu daha sonra bir psikolog olarak? Hemen aynı gün hastalanmış olmanız rastlantı mı sizce? Beyniniz sizden aldığı komutla, "okula gitmeme" arzunuzun şiddeti karşısında bedeninizi "gidememe hali"ne programlamış olamaz mı? Okula gitmek istemeyen çocukların ateşlerinin gerçekten de yükseldiği çok sık görülen bir durum çünkü. Ve malum, her duygunun biyolojik bir imzası olduğu söyleniyor.

— Bu benim aklıma geliyor, bir olasılık olarak. Ama, söylediğim gibi, sıtma hastalığı dönemsel bir hastalık ve ben o dönemlerde sıtmaya yakalandığımı da hatırlıyorum. Belki daha erken ve daha şiddetle yakalanmama yol açtı. Dediğin gibi duyarlılığı yüksek bir çocuktum ve bu ilk günkü dayak beni çok korkutmuştu. Sanırım ikisinin de etkisi var.

— Sıtma teşhisini kim koydu? "Doktora götürüldüm" demediniz.

— Her yıl sıtma olurduk; doktor gelirdi sıtma teşhisi kordu ve kinin verirdi. Ayrıca Silifke'de çok yaygındı sıtma hastalığı. O nedenle halk da bunun artık uzmanı olmuştu, çocukların yüzüne bakar ve "Bu çocuk sıtma olmuş" derlerdi ve gerçekten de çocuk sıtma hastalığına yakalanmış olurdu.

— O cetveli siz yememiş olmanıza, sadece tanık olmanıza rağmen büyük bir bedel ödediniz. Ya diğer tanıklar? Ya yanaklarında, tabanlarında, sağlarında sollarında durmadan "güller biten"ler?

— Çocukları dövmek, öğrencilerini döven öğretmen olmak,

Silifke'de büyürken çok yaygın olarak gördüğüm bir olaydı. Çocukluk dayak yemek dönemi olarak bilinirdi. Anne döver, baba döver, ağabey döver, abla döver, amca döver, dayı döver, sırası geldikçe bakkal döver. Çevremdeki çocuklarda bunu sık sık görüyordum. Ben babamdan dayak yemedim diyebilirim, babam azarlardı ama dövmezdi; ağabeylerime de, "Çocuğunuzu dövmeyin, ben sizi dövdüm mü ki siz o yavruları dövüyorsunuz?" dediğini hatırlıyorum. Beni ağabeylerim ve ablalarım da dövmedi; ben hemen hemen hiç dayak yemeden büyüdüm. Belki de Mualla öğretmenin öğrencisini dövmesinin bana şok etkisi yapması bundandır.

— Mualla Hanım'ın cetveli sizi sadece sarhoş iğnecinin eline düşürmekle kalmamış anlaşılan. Aylarca okula da gidememiş olmalısınız.

— Aylarca değil, tam bir yıl okula gidemedim. Ertesi yıl yeniden başladım okula. Öğretmen değişti tabii. İlk gün okula gittim. Öğretmenimiz Muazzez Aktolga. Sanırım evliliğinin ilk yılıydı. Öğretmenliği de yeniydi. Taze öğretmen. "Hadi çocuklar, gözlerinizi kapayın" dedi ve bize bir masal anlattı. Sonra hep beraber bir şarkı söyletti. "Aferin size" deyip el çırptı ve sınıftan çıkarken, "yarın hepinizi bekliyorum, sakın gelmeyi unutmayın" dedi. Sınıftan çıktım...

— Hangi okul olduğunu söylemedik.

— Cumhuriyet İlkokulu. Eski Rum yapılarından biri. Hâlâ Silifke'ye her gittiğimde ziyaret ederim. Oranın bahçesinden çıktım, yolda bağırıyorum: "Ben okulumu seviyoruum! Sınıfımı geçiceem!" Hoplaya zıplaya eve gittiğimi hatırlıyorum.

"Savaşçı" adlı kitabımı Muazzez Aktolga öğretmenime ithaf ettim.

— (Gözleri yine doldu. Ne çok doldu gözleri bu henüz başlangıç söyleşileri sırasında... Boğazı ne çok düğüm düğüm olup da konuşmakta güçlük çekip yutkundu sık sık. Ve bir o kadar da kahkaha...) Bu kitap önerisine evet derken, yaşamı-

nızın derinliklerine yapılacak bu yolculukta duygu fırtınalarına tutulacağınızı biliyordunuz değil mi? Ne düşündünüz?
— Bu kitap ilk defa derli toplu çocukluğumu gözden geçirme fırsatı verecek, diye düşündüm. Beklemiyordum... Birçok duygu... "Doğan, hazır ol; farkına varmadığın şeylerin farkına varacaksın. Hüzünlü günler geçirebilirsin" dedim.

— *Bir kaçış var mıdır ki o hüzünden?*
— Yoo, yaşam içinde gerçekle temas bana en heyecan veren şey. Kimi hüzünlü, kimi neşeli olabilir. Kendimle ilgili farklı içgörüye kavuşturacak sanki bu kitap beni. Heyecan veriyor. Bu kitap bittiği zaman daha bir olgunlaşacakmışım gibi sanki. Bu da heyecanlandırıyor beni. Güzel bir derleme toparlanma, farkına varma ve olgunlaşma fırsatı diye bakıyorum.

— *Sık sık geriye bakar mısınız?*
— Bilinçli olarak... bakmadım. Fakat sık sık düşünce ve duygularımın kökenleri üstüne düşünürüm, "Acaba bu nereden kaynaklanıyor?" filan diye. Yani her zaman değil, olaya özgü bir bakış tarzı.

— *Zamanı nasıl algılarsınız? "Geçmiş" ve "bugün" diye mi yaşarsınız anı, yoksa kesintisiz olarak mı algılarsınız?*
— "Şimdi ve şu an"ı yaşama konusunda tam becerikli değilim. "Şimdi ve şu an"ı yaşayamadığım anları da fark ediyorum. Entelektüel olarak bunun öneminin farkındayım.

Genellikle eskiden geçmişle ilgili daha çok olurdu. Şimdi ise bu anı yaşarken gelecekle ilgili düşünme... nasıl bir gelecek yaratıyorum üzerinde duruyorum.

"Şimdi ve şu an"ı yaşamanın öneminin farkındayım. Buna çalışıyorum. Bu konuda artık alışkanlık halinde devam ettirdiğim meditasyonun çok faydası oldu. İlk öğretmeye başladıkları, "Düşüncelerinizi itmeyin, davet de etmeyin, sadece gözlemleyin. Sanki siz bir nehrin kenarındasınız, düşünce ve duygularınız da nehrin üzerinde akıyor, seyredin, onlarla birlikte akıp gitmeyin." Bu gözlemleme olayı, ben buna "Savaş-

çı"da "gözlemleyen bilinç" diyorum, bayağı gelişti. "Şimdi ve şu an"ı yakalayabilmek için gözlemleyen bilince ulaşmak gerekiyor.

— Burada... geçmişi anlatırken "o" halihazırdaki siz misiniz... yoksa bir seyir hali mi var?

— Daha çok seyrediyorum. O çocuk, kendi dünya algılayışı, duyguları, düşünceleri içerisinde bir iz olarak kalmış ama ben şimdi kendimi görüyorum; onun da dahil olduğu birçok kimyasal bileşimler olmuş bende. O çocuğun getirdikleri var ama daha başka birçok şeyler de var.

Farkına vardığım şey, bende en güçlü olan taraf o; sürekli merak eden, hayretle dünyaya bakıp bir şey anlamaya çalışan bir tarafım var. Ağabeyim çok zeki ama hiç böyle sorular gelmezdi aklına, benimse, "Bu formül niye böyle? Kim yapmış bu formülü? Başka türlü olamaz mı?" gibi bu tür sorular gelirdi aklıma.

Çocukluğumu ziyaret ederken ortaya çıkan; sürekli soru soran, merak eden, anlamaya çalışan bir çocuk. Çoğu kere de izin verilmemiş.

— İzin verilmemesine karşın engellenemeyişini neye bağlıyorsunuz?

— İçten içe, sormak istediğim şeylerde bilincimi körletmemişim. Bunda cumhuriyet kuşağı eğitiminin çok önemi var. Muazzez öğretmen gibi birinin hayatımda olması... ortaokuldakiler, üniversitedekiler de çok önemli. Amerika'da doktora yapmam bunu iyice pekiştirdi.

Ama ben şimdi bir önceki sorunun cevabına ekleme yapmak istiyorum.

— Elbette...

— "Savaşçı"yı yazarken farkına vardım; çok önemli bir değişiklik olduğunu fark ettim. Kızılderili bilge Don Juan Matus, "savaşçının mütevazılığı" diye bir kavramdan bahseder. Der ki: "Savaşçı bu dünyada hiçbir şeyin doğada daha önem-

li ya da önemsiz olduğunu düşünmez. Büyük resim içerisinde hiçbir şey diğerinden daha önemli değildir. Eğer sen kendini bir kurbağadan veya bir kuştan daha önemli görüyorsan, bu sadece senin bilgelikten uzak olduğunu gösterir." Şimdi ben, içimde bunu böyle hissediyorum; kitap yazıyorum, ismim var ama içten içe, bir dağ başında, okuma yazma bilmeyen bir köylüden daha önemli olmadığımı biliyorum. Bütünü ele aldığın zaman ve milyonlarca yılla birlikte baktığında bilemezsin neyin neyi göstereceğini. Her yaratığa gerçek bir saygı geliştiriyorum. Kolay kolay can alamam, onu görüyorum.

Çocukluğuma baktığımda da aynı tutum geliyor aklıma. O ne kadar önemli ise bu da o kadar önemli. "E benim çocukluğum, gidip onu kucaklayayım" diye bir duygu hissetmiyorum. Beni ben yapan unsurlar bir araya gelmiş, önemli. O da önemli...

Yani şu; ben çocukluğumun eseri değilim. Şu andaki Doğan olarak çok daha karmaşık bir sürecin eseriyim. Hâlâ devam eden bir süreç... Olmuş bitmiş değilim. Irmak akmaya devam ediyor.

— Sizce sizi siz yapan o unsurların içinde en belirleyici olan?
— Farkına varmalarım arttı zamanla. En önemli fark ettiğim şey; insan farkına vardığı kadar yaşıyor. Yaşamımın temel damgası olarak görüyorum farkına varmayı. İngilizce konuşuyor olsaydık, "Awaraness is the hallmark of living" derdim.

— Ve dediniz de! Ama İngilizce konuşmuyoruz.
— Tam olarak çevirmek güç. Yani... "İnsanı belirleyen, yani insanın alameti farikası gibi, farkında olmaktır." Sanırım bunu zaten sezgisel olarak keşfetmiş olmalıyım ki, bende hiç nasihat eden bir tutum yoktur.

— Ama psikologlar tarafından yazılmış kitaplara adeta reçete gibi başvuruluyor?
— Reçete türü kitaplar beni hep iter. Kitaplarımı okuyup, "Hocam dediklerinizi yapıyorum, şimdi çok mutluyum" di-

yor karşıma gelip. İyi de benim dediğim ne ki? "Mutlu olun" mesajı bile yok. "Farkına varın" diyorum. Bence insan için tek kutsal gerçek; olanın farkına varmak.

— *"Farkına varın" da nasihat değil mi? "Varın" demekle farkına varmak mümkün olabilir mi?*
— Olmaz. Bir öykü, bir durum anlatıyorum ve soruyorum, "Peki bu neden böyle oldu?" diye. Gözlemler üzerine soru soruyorum.

— *Bir örnek verebilir misiniz?*
— Örnek, "Diyelim ki adam sokağa tükürdü, elindeki kâğıdı da sokağa attı" diyorum ve soruyorum: "Sizce bu adam pis bir adam mıdır?" Herkes, "Pis" diyor. "Peki" diyorum, "bu adamı takip ediyoruz. Evine girerken ayakkabısını çıkardı. Sizce bu adam pis mi?" Duruyorlar. "Pis bir adam olsa paldır küldür girerdi içeri. Aynı adam! Fark ne?" diye soruyorum, "Biri sokak, öbürü ev" diyorlar. Devam ediyorum, "Demek ki evi ve sokağı algılayışımız farklı farklı. Ama bazı toplumlar var" diyorum, "adam evindeymiş gibi davranıyor sokakta da. Böyle ülkeler var mı?" "Var" diyorlar. İşte farkına varma başlıyor. "Peki bu adam niye böyle davranıyor?" diyerek "biz bilinci"ne böyle giriyorum; "Sokak bizim değil benim ülkemde. Kimin olduğu belli değil". Şimdi böyle bir yaklaşım yargılamayı da ortadan kaldırıyor; "Allah belasını versin, biz pis bir milletiz" yargılamasını da kaldırıyor ortadan.

— *Ama bu, sokaklarımızın pek de temiz olmadığı gerçeğini değiştirmiyor. Şehirlere alınan göç nedeniyle, göçülmüş olan yere dair "oralı olma" algılamasının gelişmediği, bunun da sahiplenmeme kültürü oluşturduğu savı var. Herkesin tanıdık bildik, daha doğrusu "yerli" olduğu küçük yerleşimlerde çevrenin temiz olması bekleniyor bu mantıkla bakınca. Silifke'de nasıldı?*
— Küçük bir kasabaydı ama sokakları temizdi diye bir anım yok. Sokağa her türlü şey atılır. Kalabalıksa pistir. "Bu bizim

mahallemizin sokağı, temiz tutalım" diye herhangi birinden duyduğumu hatırlamıyorum.

Şehirleri biz icat etmemişiz. Çadırını yükle git bizimki. Durağan, oturmuş bir şehir hayatı ile ilgili özümüzden, içimizden gelen bir şey hatırlanmıyor. Avrupa'ya filan gittiğimde sık sık şunu düşünmüşümdür; Yunanistan'da oturmuş bir şehir anlayışı var, Roma'dan yayılmış, Avrupa'nın belli başlı kentlerinde de bunu görüyorsun, Osmanlı İmparatorluğu'nda yüz yüze yaşamışız ama yağ ve su gibi, zerre kadar etkilenmemişiz.

— Alanınız için bir "saha çalışması" değil mi bu? Şehir anlayışının, şehirli ilişkilerinin gelişebileceği yerler mahalleler gibi görünüyor.

— İnsan olarak mahalleli kavramı var da, mahallemizin sokağı, parkı diye mekân olarak öyle bir "biz" bilinci yok. "Biz"im mekânımız, evimizin içi. Ondan sorumluyuz. Bu yüzden rahatlıkla pat pat halı silkeler, çöpümüzü dışarı süpürür, dışarı atarız. Gerisi bizi ilgilendirmez. Şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki, yerleşik bir şehir kültürü getirmiyoruz.

— Şehir kültürü derken, sizin deyiminizle o "çadırını yükle git" kültürü değil de yerleşikliğin kültürünü vurguluyorsunuz değil mi? Buradan bakıldığında, köyler de "yerleşik" yaşam örneği oluyor?

— Kuzey Avrupa köylerine gittiğimde görüyorum, yollar çamurlu değil, taş döşenmiş, tuvaletleri var. Müşterek paylaştıkları bir köy, şehir yapısı var. Paylaştıkları sokak, meydan filan var. Var olan farklı bir uygarlık, onu görebiliyorum.

— "Kuzey Avrupa köyleri" dediniz... Soğuk ülkeler yani. Güneşe hasret... Bahsettiğiniz anlamda "hareketsizlik", toz, çamur, temizlik sorunları genellikle sıcak ülkelere has bir durum sanki. Güneşin ışıltısı, sıcaklığı zaten belli bir canlılığı sunduğu için, güneşsiz griliğin yaratacağı depresyonun panzehiri olan harekete de ihtiyaç yok sanki.

Sıcak ülkeler insanlarının ataletinde sıcağın, güneşin payı, etkisi ne? "İklim ve insan davranışı"... bu konuda literatür ne diyor?

— İsrail de sıcak. Çöl ortasında kurulu ama farklı. Bu konuda kim ne çalışma yapmış bilmiyorum ama gözlemlerime dayanıyorum bu konuda konuşurken. Bunun mutlaka bir sebebi olmalı.

— Sıcak ve toz toprak içinde yaşayanlardan gelelim güneyin sıcağında yaşayanlara... Şahin ağabeyinizin İstanbul'da İktisat Fakültesi'nde okuduğunu söylediniz. Diğer kardeşleriniz? Sırayla gidelim.

— Çocukların hepsi ortaokulu bitirdi. En büyük ağabeyim...

— Hani sizden 30-32 yaş büyük olan?

— Evet. En büyük çocuk olan Reşat ağabeyim Kara Harp Okulu'nu bitirip subay oldu.

İkizlerden Ahmet ağabeyim ilkokul öğretmeni oldu. Abdullah ağabeyim ise ortaokulu bitirip dükkânda kaldı, ticarete atıldı.

Hasan ağabeyim liseyi bitirdi, bakkal oldu.

Emin ağabeyim liseyi bitirip devlet memuru oldu.

Celal ağabeyim Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Askeri bursluydu, askeri hâkim oldu.

İhsan ağabeyim, o da Kara Harp Okulu'nu bitirip subay oldu.

Lütfiye ablam, Olcay ablam ortaokulu bitirdiler.

Şahin ağabeyim İstanbul İktisat Fakültesi'ni bitirdi, iktisatçı oldu.

Doktora düzeyinde akademik hayatı olan bir tek ben varım.

— "Cüceli Sami'nin çocukları" iyi öğrencilermiş anlaşılan.

— Hepimiz Cumhuriyet İlkokulu'na gittik. "Cüceller" gözde öğrencilerdi. "Bu ailenin çocukları akıllı, hepsi okuyor maşallah" diye bir imaj vardı.

İlkokulu ilk üçe girerek bitirenlere okul idaresi bir hediye verirdi. Ben üçüncü olarak bitirmiştim galiba, bir sözlük hediye ettiler. Şahin ağabeyim benden üç yıl önce bitirdiğinde ona bir kol saati hediye edilmişti. Birinci olarak bitirmişti.

— Bu erkek çocuk kalabalığı arasında iki kız çocuk... Lütfiye ve Olcay. Ortaokuldan sonra niye devam etmediler ya da edemediler öğrenimlerine?
— Silifke'de en yüksek okul, ortaokuldu. Aileden hiç kimse onların eğitimini sorun yaparak üzerinde düşünmedi bile. Onların okumayacağı varsayılmıştı sanki.

— Çocukların arasındaki yaş farkını da düşününce, uzuun seneler boyunca okula çocuk gönderen bir ev. Nasıl bir ortam vardı evde? Ders çalışma koşullarınız nasıldı?
— Bana hiç kimse ders çalış demezdi. Herkes öğrenci olduğu için ev kütüphane gibiydi. Hepimiz sininin bir köşesini kapmaya çalışırdık. Masa yoktu. Hepimizin yapacak ödevi vardı.

Çok güzel bir ortam vardı. Ağabeylerim, ablalarım güneş, dünyanın dönüşü, ay tutulmasını tartışırlarken hepsini öğrenirdim okula gitmeden.

— 11 çocuk okutmak... Üstelik maddi sıkıntı içinde... Babanız, "mutlaka okumalısınız" yaklaşımı mı taşıyordu?
— Babam hiç ilgilenmezdi. Okumak zorunluluğu yoktu. Biliyorduk ki Silifke'den kurtulmanın tek yolu okumaktı. Bize kalmış bir şeydi yani. Ders çalışıp çalışmamak bizim sorumluluğumuzdu.

— Siz de Muazzez öğretmenli o ilk gün verdiğiniz, "Okulumu seviyorum, sınıfımı geçicem!" sözünüzü tuttunuz.
— Muazzez öğretmen Lütfiye ablamın da öğretmeni olmuştu o ilkokula giderken. Doğan Cüceloğlu deyince kim olduğumu biliyordu. Lütfiye ablam iyi bir öğrenci olduğu için benim de iyi bir öğrenci olacağımı bekliyordu. O beklenti bana çok yardımcı oldu. Bu beklentiye karşılık olarak ben de cid-

diye alırdım derslerimi, ödevlerimi. Sınıfımın en iyilerindendim. İlkokul dört de dahil Muazzez öğretmen okuttu. Sonra ilkokul beşte bizim sınıfı Niyazi öğretmen aldı.

— *Tepkiniz?*
— Neden oldu hatırlamıyorum ama ben bayağı sarsıntı geçirdim. Bir yabancılaşma geçirdim.

— *Niyazi Bey nasıl bir öğretmendi?*
— Niyazi öğretmen... hatırladığım, çok sigara içen biriydi. Cüsseliydi ama korkutucu değildi. Tersine; güler yüzlüydü, espri yapıyordu, çocukların özelliklerini tanıyıp ona göre davranan sevecen biriydi.

— *Annenizin ölümü Muazzez Hanım'lı ilkokul yıllarınıza rastlıyor.*
— İlkokul üçteydim annem öldüğünde. Dördüncü sınıfta yine sıtma oldum ve iki hafta filan okula gidemedim.

— *Gelelim ilkokul sıralarındaki aşklara. Bir ilkokul aşkınız var mı?*
— Bir değil iki tane var. Dördüncü sınıfta okula ilk gittiğim gün bir baktım sınıfta akça pakça, saçları kurdeleli yeni bir kız var. Mersin'den gelmiş. Heyecanlandım. İlk çocukluk aşkım o. Öğretmen soru sorduğunda, kimse bilemese de ben bilsem isterdim kızın gözüne girmek için.

Şimdi dördüncü sınıf deyince başka bir şey hatırladım. Bir öğretmenimiz vardı okulda, güneş gözlükleri takardı sürekli çünkü bir gözü özürlüydü. Adı Ahmet'ti. Herkes ona Kör Ahmet derdi. İsim gibi olmuştu bu. Her akşam içen, çocukları döven biriydi. Sınıfında öğrenci olmak yazıktı. Ben dördüncü sınıftayken bir gün bizim sınıfa girdi, kendisi o yıl beşi okutuyordu, Muazzez Hanım'a, "Doğan'ı benim sınıfa götüreceğim" dedi. Çok korktum. Meğer, Cumhuriyet Bayramı'nda şiiri ben okumuştum, çok hoşuna gitmiş. Sınıftakiler doğru dürüst şiir okuyamamış, beni sınıfına götürüp, "Bakın

şiir nasıl okunurmuş görün" diye beşlere şiir okuttu bana. Sınıfa döndüğümde Muazzez öğretmen, "Ne oldu?" diye sordu. Anlatınca rahatladı. O da korkmuş ne oldu diye.

— *Diğer ilkokul aşkınız?*

— Beşinci sınıfta... Niyazi Bey'in birinci sınıftan itibaren okuttuğu sınıfı ile birleşmiştik. Sınıfın birincisi olmakta zorlandım. Naim Yalnız diye çok fakir ve yetim bir çocuk vardı birleştiğimiz sınıfta. Derslerini çok ciddi çalışırdı. Aramızda çekişme olurdu. Tabii öğretmen onu önceden de tanıyor, beni de yavaş yavaş tanıdı. Ve ilkokul beşte yeni bir kız geldi sınıfa.

— *Ya ilk "yeni gelen"?*

— Gönlüm hâlâ ondaydı ama bu yeni kız daha konuşkan, girişken, atılgan, utangaç değil. Besbelli ki serbest bir aileden geliyor.

Bir gün bir serbest saat mi ne vardı, herkes ödevini yapıyor, istediği kitabı okuyordu hatırladığım kadarıyla. Niyazi öğretmen bu kızın önünden bir kâğıt aldı, kız ağlamaya başladı. Sonra öğretmen benim yanıma gelip ne yaptığıma baktı; ders çalışıyordum. Sonra ertesi gün beni müdürün odasına çağırdılar. Dediler ki: "Dün öğretmen bir mektup yakalamış, kız sana mektup yazıyormuş, mektuplaşıyor musunuz?" Ben ağlamaya başladım, "Hayır" diye.

Sınıfta en yakın arkadaşım Alpaslan'dı. Onun da o kıza gönlü vardı. Alpaslan'a söyledim. "Hadi bu kızı dövelim" dedik.

— *Haydaa. Niye? Üstelik ikiniz de âşıksınız kıza.*

— Başımızı niye belaya soktu diye döveceğiz. Tabii Alpaslan'ın hıncı başka. Okul çıkışı bir evin orada kızı sıkıştırdık, dövmek için üzerine yürürken bir genç kız çıkıp bizi uzaklaştırdı.

Biliyor musun, o bizi uzaklaştıran genç kız sonra yengem oldu.

— Hangi ağabeyinizin eşi?
— Emin ağabeyimin.

— Şeyi merak ettim, beşinci sınıfta hani birincilik için çekiştiğiniz, sizi zorlayan çocuk. Okumaya devam edebildi mi?
— Etti. Naim ilkokul öğretmeni oldu. Emekli şimdi.

— Birinci ve ikinci "yeni gelen"?
— İsimlerini açıklamak doğru olmaz. Hâlâ hayattalar. Evli barklı tabii. Niyazi öğretmen aynı zamanda Hasan ağabeyimin de arkadaşıydı. Kahvede tavla oynarken anlatmış o mektup meselesini. Hasan ağabeyim de diğer ağabey ve ablalarıma. Durmadan takılır, beni alaya alırlardı bu yüzden evde. Böyle bir anı..

Bir şey hatırladım şimdi Niyazi öğretmen deyince eğitimle ilgili. Önemli.

Beşinci sınıfta bize bir coğrafya ödevi verdi; haritaya bakarak hazırlamamız gerekiyor. "Bir hafta sonra getirin" dedi. Bir de ertesi gün için de derste yapacağımız bir ödev vardı. Ya sınav ya hazırlanacağımız bir konu... Coğrafya ödevi bir hafta sonrası için hazırlanacak, diğeri o gün hazırlanacak.

Ödevleri verdiği günün gecesinde, o gece Niyazi öğretmen elinde fenerle her öğrencinin kapısını tek tek çaldı... Hatırlıyorum geldiğini... Ben de o coğrafya ödevini yapıyordum geldiğinde. "Peki" dedi, "yarınki ödev hazır mı?" "Hazır" dedim, "sonrakini yapıyorum." 40 öğrenci! Az buz değil. Hepsini gezmiş! Ve görmüş ki sadece beş öğrenci ertesi günkü ödev üzerine çalışıyor, geri kalanların hepsi bir hafta sonrakini yapıyormuş ya da hiç yapmıyormuş. Ertesi gün sınıfta bunu söyledi. "Önemli olan önceliklerinizi bilmeniz" dedi, "neye zaman vereceğinizi bileceksiniz. Ben diğer ödevi bir hafta sonrası için vermiştim."

Bu çok ama çok etkiledi beni. Çok önemli bir ders verdi zamanı kullanma hakkında. Üzerinde doğru dürüst düşünmemiştim. Birçok eğitim sürecinden geçtim ama bu hep aklımda kaldı.

— Öncelikleri belirlemek, zamanlama... Zamanı kullanma disiplini edinmeniz nasıl bir süreç izledi?
— Zamanı kullanma disiplinini zaman içinde geliştirdim. Lisede bile bu konuda gayet iyiydim.

— Bunu gördüm. Az önce günlüğü karıştırırken dikkatimi çekti. (Söyleşiye saat 16.00'da Taksim'deki Fransız Kültür Merkezi kafeteryasının sessiz sakin üst bahçesinde başlamış, saat ilerleyip de kafeteryanın kapanması üzerine, The Marmara'ya geçmiştik. Kafe kalabalık olduğu için söyleşiye yine sessiz sakin bir köşe bularak lobide devam etmeyi tercih etmiştik. Söyleşiye kaldığımız yerden tekrar başladıktan bir süre sonra görevli gençlerden biri masamıza yaklaşıp, sevinçle, "Hocam, sizi şimdi fark ettik. Bu bizim ikramımız" diyerek çay ve kahvelerimize eşlik edecek çikolata ikramında bulunmuştu. Bu duraklamayı fırsat bilip Cüceloğlu'nun yanında getirip verdiği ve 1954 tarihini taşıyan günlüğünü şöyle bir karıştırırken rasgele açtığım bir sayfada henüz lise öğrencisi Cüceloğlu'nun günü nasıl adeta milim milim programlamış olduğunu görmüştüm.) 1954... Henüz yaş 16... Gün, saat saat değil, dakikalarına kadar programlanmış. Hızla günlüğün sonrasına göz attığımda da programlamakla kalmayıp uygulamış olduğunuz da anlaşılıyor. "Şunu şunu şöyle yaptın, şimdi şunu yap!" diye yazarak, kendinizi kıyasıya eleştirip, emirler yağdırmış ve o emirlerin uygulanıp uygulanmadığının da takipçisi olmuşsunuz.
— Lisede, özellikle lise üçte zaman bilincine ulaştım ve uygulamaya başladım. O yıl, Benjamin Franklin'in otobiyografisini okudum ve çok etkiledi beni. Orada, onun kendisini geliştirmesi ile ilgili bir bölüm vardı. Benzer sistemi uygulayayım dedim; 50 dakika çalışır, 15 dakika ara verir sonraki 50. dakikada yarım saat ara verir sonra tekrar eder, sonra da iki saat arkadaşlarla buluşurum. Böyle bir program yapmıştım. Bu süre içersinde üst üste aynı dersi okumazdım. Yani üst üste tarih okumazdım. 50 dakika tarih, ara, sonra cebir. Bıkkınlık vermesin diye.

— Öğrenme yönteminiz işitsel mi yoksa görsel ağırlıklı mı? Nasıl öğreniyorsunuz?
— Hakikaten merak eden bir kafam olduğu için, çalışırken de "Şimdi ben neyi öğreniyorum?" diye düşünürdüm. Okuduğumu özetler ve şekiller halinde çizerdim, yani mutlaka görsel hale getirirdim okuduğumu. Kendi kendime, "Burada üç önemli fikir var" der, üç kutu yapardım. Kendi anladığım şeyi mutlaka o kutunun içine filan yazardım. Görselleştirdikten itibaren kolaylaşırdı benim için. Çok yardım etti bu bana. Seminer verirken de görsellikten yararlanırım. Mutlaka görsel bir şeyler yapmam lazım. Kişinin kendi öğrenme türünün farkında olup kendine yardımı önemli. Ben bunu kendi kendime keşfetmişim.

— Az önce, "öncelikler bilinci"nden bahsetmiştiniz. Buradan yola çıkarsak...
— Ama "öncelikler bilinci" hâlâ gelişmekte. "Değerler bilinci" ile çok paralel giden bir bilinç bu. Farkında olduğun şeyler çerçevesinde, o liste çerçevesinde yapmak istediklerini zamana dağıtıp yapıyorsun ama, o listeye neler giriyor? O da değerler bilinci ile yapılan bir seçim.

— Bu yaklaşıma yaşamınızdan bir örnek?
— Örnek, Amerika'dan Türkiye'ye geldiğimde seminer vermeyi çok önemli gördüm. Çok talep vardı. Kendimi çoğaltayım dedim ve şirket kurdum, "İnsan İnsana" diye.

— "Kendini çoğaltmak"?
— Etrafımda insanlar vardı. Onları eğitip seminer verecek hale getirerek Doğan'ları çoğaltmak... Hem faydalı olunacak hem para kazanılacaktı.

— Yıl?
— 1998. Fakat baktım ki hayatım palavra oluyor; iş sahibiyim, diğerlerini yöneten haline geldim.

— Yani?
— Yani... keşfeden, düşünen, okuyan biri olmaktan ziyade bildiklerini paketleyip sunan bir eğitimci haline geldim.

— Bunun ne zaman farkına vardınız?
— 2001'de; üç yıl sonra. Rahatsızlığımın farkına varıp, "Bu benim istediğim şey değil" diyerek gittikçe yavaş yavaş seminerleri azaltıp kitap yazmayı öncelikli hale getirerek takvimimi ona göre oluşturma dönemi başladı. Önceliğimi belirledim ama halen o sürecin içerisindeyim; seminerlere ne kadar süre vermem lazım, kitap yazmaya ne kadar?

— Sizinle nehir söyleşi yapmak gündeme geldiğinde hayli yoğun bir seminer trafiği içinde bulmuştum sizi. Neredeyse her gün bir seminerdeydiniz ve üstelik çoğu da değişik illerde. Söyleşiyi başlatmak için takviminizde yer bulmak zor olmuştu. Bu, seminerlerinizin azaltılmış hali mi?
— Seminer azaltmayı yavaş yavaş yapıyorum çünkü şirketlerle öyle organik bağlar kurmuşum ki bırakamıyorum. Ocak 2004'ten itibaren seminer vermeyeceğim diye şimdiden belirtiyorum şirketlere. "Aman hocam, bu bir hizmet. İhtiyacımız var, hiç değilse ayda bir kez" diye baskı geliyor şimdiden... Bir taraftan da güçlü bir özlemim var; kitap yazmaktan başka gailesi olmayan, elleri cebinde, berduş bir adam olmak istiyorum. Gittikçe belirginleşen bir özlem!

— Uzmanlık alanınız insan ilişkileri, iletişim. Kalabalıklarla iç içe ve iletişim içinde olmak bir yanıyla da dinamik oluşturmuyor mu çalışmalarınız için?
— İnsanlarla yine iç içe olmak istiyorum ama seminer vererek değil. Bir köyde kalayım, neyse köyün bilgeliği onu gözleyeyim. Hiç olmazsa bir gözlem edineyim; "Hakikaten bilgelik var burada" da diyebilirim belki bu yaşantı sonucunda.
"Değerler bilinci" ile bunu kastettim. Mezara kitap götürmek istemiyorum. Hepsini yazmış olmalıyım.

— Bu "hepsi" arasından "öncelik" hangisine ait?
— Mutlaka ifade edilmeli bazı şeyler ben ölmeden. Bu "korku kültürü" ve "değerler kültürü" konusu mutlaka ama mutlaka konuşulmalı.

— Haydi konuşalım.
— İlerde buna geleceğiz; düşünsel hayatımın gelişimini ele aldığımızda.

— Düşünsel hayatımızın gelişimi... Gerçi ben ayrı bir başlık altında değil de yeri gelmişken konuşulmasından yanayım. Adı üzerinde; "Nehir söyleşi"... Bırakalım nehir gibi akıp gitsin konuşmalar. Neyse, bunu tekrar konuşuruz. Yaşamöyküsünüzün kronolojisinde aşk hayatınızın gelişiminde kalmıştık. İlkokul yıllarını geçerken ilk aşklara göz atmıştık. Eveet, aşk?
— Aşk... Çok mistik buluyorum.

O yıllarda benim için "o", bütün güzelliklerin, iyiliklerin haritasıydı. Beğenisini kazanmak elde edilecek en büyük ödüldü. Tanrısal bir tarafı var diye düşünüyordum. Üniversitede de onu hissettim. Kıza bakıyorum, kadın-kız olmasının ötesinde, Tanrısal bir şey... Kulağı, beli, kalçası şöyle böyle diye hatırlamıyorum; bütünüyle gelen bir şey. İlahi bir şey.

— Tavrınız ne oluyordu?
— Âşık olduğum bir kızla hiçbir zaman arkadaşlık yapamadım. Şöyle bir mekanizma; bir ortama giriyorum, bir bakıyorum amaan müthiş güzel, ilahi bir yaratık orada. Hemen, bir: "Herkesin arasında bana mı bakacak? Ben kimim ki?". En çok bakmadığım kız en çok ilgimi çeken kızdır. Kafam hep onunla meşguldür.

İki: "Kız bana ilgi gösterse ve benimle ilişki geliştirmek istese bile biliyorum ki bu ilişkiyi kaldırıp götürecek güç yok bende. Rezil olacağıma; iyisi mi, şapka deyip gideyim ben". Gençliğimde, çok güzel bulduğum hiçbir kadına yaklaşamamışımdır.

Üç: "Böyle bir kadın beni reddederse kaldıramam. Redde-

deceği de yüzde yüz". Buna inandığım için de reddettiği zaman umurumda olmayacak birileriyle ilişki geliştirirdim. Yani zaten baştan ölü doğmuş. Dört...

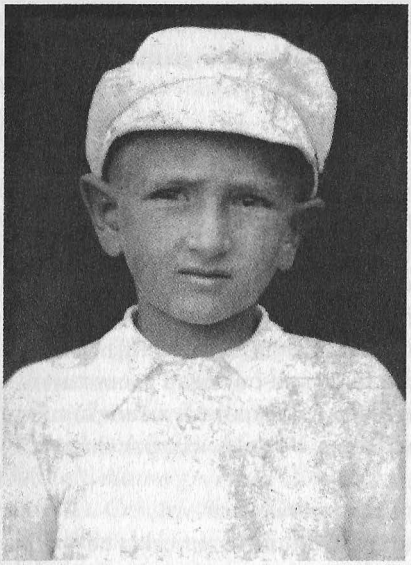
— *Dört de mi var?*
— Bir dördüncü boyut da, o ilahi gördüğüm, o etkileyici, mistik, buğulu insanın sıradan bir yaratık olacağı korkusu. O büyünün bozulacağı korkusu. O büyü... sanırım o benim kendimi Tanrı'ya en yakın hissettiğim anlar... Güçlü bir yaşantı. Bazen o duyguya müzik dinlerken de kapılıyorum. Çok güzel bir senfoniye kendimi kaptırdığımda hissettiğim duygular. Bazen çok zevk aldığım bir resme baktığım zaman aynı... Bazen bir dans, bir güneş batışı... Tahmin ediyorum ki o büyünün bozulmasını istemiyorum, o benim için çok önemli.

— *O halde siz henüz hiç aşk yaşamadınız?*
— Benim dediğim anlamda, ki bunun pek gerçekçi bir yaklaşım olmadığını biliyorum, sanırım yaşamadım.

— *Bu önemli bir itiraf.*
— Mistik hadise benim için çok önemli. Gözdeki, sesteki o buğu olmayınca... Nedir o buğuyu veren, onu bilmiyorum. Orada mistik bir şey var. Nedir o, adını koyamıyorum.

— *Aslında... herkes kendi "sanma"larını yaşıyor değil mi?*

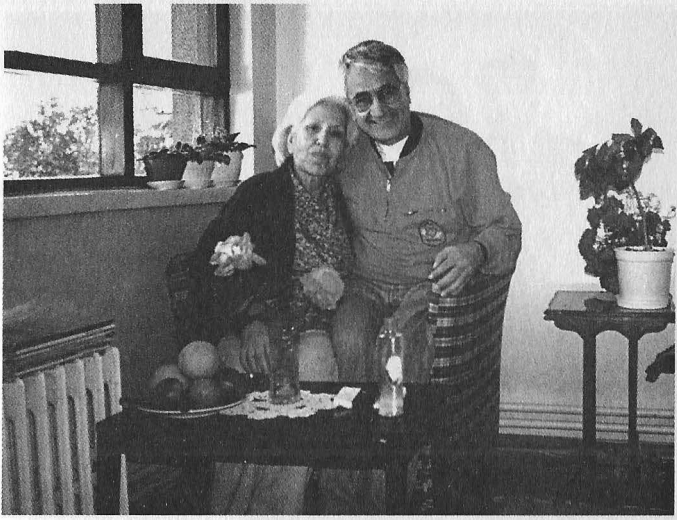
(Ses yok. Yanıt olarak başını sallıyor sadece.)

Şahin ağabeyi.

Şahin Cüceloğlu ilkokullararası birincilikle mezun olduğu ve kol saati ile ödüllendirildiği diploma töreninde. Hemen arkasında duran, Cumhuriyet İlkokulu Müdürü Fazıl Ateş. Sol başta görülen ise dönemin Milli Eğitim Müdürü.

Doğan Cüceloğlu, 2001'deki vefatına kadar Ankara'ya her gidişinde ziyaret ettiği ilkokul öğretmeni Muazzez Aktolga ile birlikte onun Ankara'daki evinde.

İlkokul öğretmeni Muazzez Aktolga'nın öğrencisinin albümündeki bir başka resmi.

1924-2001
KALBİMDESİN

Yıl 1953. Lütfiye ve Ekrem Metin çifti.

Doğan Cüceloğlu 1950'li yıllarda ablası Lütfiye, eniştesi Ekrem Metin ve yeğenleri Mehmet, Aynur, Nuray ile.

Celal ağabeyi, eşi Süheyla, oğlu Gökhan ve kızı Canan ile.

Yıl 1966. En büyük ağabey Reşat Cüceloğlu İstanbul'dan tayin edildiği Erzurum'a giderken tren Ankara Garı'na girdiğinde diğer kardeşler tarafından karşılanır. Kardeşlerden Celal, Ahmet ve Lütfiye Ankara'dır ama Şahin Karabük'ten gelmiştir, İhsan Samsun'dan, Olcay da oğlu Mehmet ile birlikte Mersin'den. Ankara garı buluşmasındakiler soldan sağa: Şahin, Ahmet, Celal, Reşat, İhsan. Öndekiler (Soldan sağa) Olcay, oğlu Mehmet ve Lütfiye.

11 kardeşin bir arada bulunduğu tek fotoğraf... Soldan sağa (oturanlar) Ahmet, eşi Ayten, anne Zehra Cüceloğlu, baba Sami Cüceloğlu (önündeki çocuk, büyük oğlu Reşat'ın büyük oğlu Günok), Reşat Cüceloğlu'nun eşi Nahide, hemen yanında Doğan Cüceloğlu ve en büyük ağabeyi Reşat. Ayaktakiler (Soldan sağa); Emin, Ali İhsan, Nahide hanımın ablası, (kucağındaki çocuk, Reşat Cüceloğlu'nun küçük oğlu Ertan), Lütfiye, Şahin, Abdullah, Hasan, Olcay ve Celal.

25 Haziran / Çarşamba
Taksim

— Bugün 25 Haziran 2003, Çarşamba. Bugünün bir özelliği var; Canan terlik aldı ve o terliklerle çok çok çok mutlu. Kalemi de kırmızı. Hah hah ha! Ve biz o coşkuyla konuşmaya başlıyoruz.

— *Aman Tanrım, sadece tarihi söyleyecektiniz. Bu bantlar arşivde kalacak...*
— Ciddi mi söylüyorsun?

— *Evvet!*
— Ne güzel bak işte.

— *İyi de, arşivde ne işi var şeffaf terliklerimin?*
— Tarihe geçti terliklerin. Ne kadar güzel. Önemli olan heyecan.

— *İlk bandımızın ilk cümleleri... Aslında söyleşilerimde teyp kullanmaktan yana değilim. İlk söyleşilerimizdeki gibi, not almayı yeğliyorum. Teybin tuhaf bir etkisi oluyor konuşan üzerinde; cümlelerin bütün düğmeleri iliklenip, kravatın düğümü de ziyadesiyle sıkılıyor. Ama, not tutarak başa çıkılacak gibi değil bir nehir söyleşi. Hız kesiyor.*
— Ben bu minik teybi yeni keşfettim; iki yıl önce. Bu "Savaşçı" kitabının devamını yazmak için Arif Bey'le yeniden buluşmam gerekiyordu. Belki fark etmişsindir, "Savaşçı" kitabında Arif Bey'le sık sık değişik kafelerde, İstanbul'un değişik yerlerinde buluştuk ve sohbetlerimizi orada devam ettirdik. Ben bu seyahate çıkarken Arif Bey'i yanıma almak istiyordum, böylelikle bu tür bir teyp aldım. Ufak, elde tutulacak olan ve sese hassas bir teypti; yani konuştuğum zaman kaydediyordu, konuşmadığım zaman duruyordu.

— Bu seyahat nereden nereyeydi?
— 10 günlük falan bir seyahatti; İstanbul'dan çıktım, Körfez'de bir konuşma yaptım sabahleyin, İzmit yakınlarında Körfez'de. Ondan sonra Afyon'a gittim. Orada yeğenim vardı. Akşam Afyon'da kaldım. Sonra oradan Konya'ya gittim. Konya'da bir gece kaldım. Konya'dan Hatay'a gittim ve iki gün Hatay'da kaldım. Orada üniversitede bir konuşma yaptım. Hatay'dan Silifke üzerinden Ermenek'e gittim ilk defa.

— Ne zaman oldu bu seyahat?
— İki yıl önce. Ermenek'e gittim ve Ermenek'te üç gün kaldım.

— "İlk defa" derken, ne kadar sonra "ilk defa"?
— Ermenek'e ilk defa gittim hayatımda. Babam çünkü, söylemiştim, Ermenekliydi.

— Evet, o yüzden sordum. 63 yaşında iken babanızın memleketine ilk defa gidiyorsunuz. Peki orada tanıdıklar bulabildiniz mi?
— Buldum! Yani orada soyadı Cücel olan yok ama --onlar soyadlarını Ceylan olarak almışlar, başka soyadı alanlar da var– biliyorlar akraba olduğumuzu. Zaten millet de biliyor Cücellerle Ceylanların ilişkisi olduğunu. Orada bir kuyumcuya girdim, adam beni tanıdı. O zaman Persil'in, "Temiz Hayat, Temiz Gelecek" diye bir programı vardı Kanal D'de. Oradan tanıdı. "Buyurun" falan dedi, dedim "Benim soyadım Cüceloğlu". "Biliyorum" dedi. "Benim burada akrabam?" diye sordum. "Tabii var, tabii var" dedi. "Ceylanlardan birçok tanıdığımız, komşularımız var. Bir tanesi İş Bankası'nda çalışıyor. Buyurun telefon edelim" dedi. Telefon ettik. Ha, bu arada biz akşamleyin o telefon ettiği hanımın babasının evinde oraya özgü, "batırık" diyorlar bir salata türü var, şey gibi... ince bulgur... zeytinyağlı... işte sebze mebze konuyor...

— Kısır gibi mi?
— Kısır gibi evet. Kısır gibi ama yağsız. Kısırın yağsızı yani.

— Bu arada, mutfakla aranız nasıl?
— Yemek yapmak gibi mi?

— Evet.
— Ya, ben yemek yapmayı seviyormuşum da farkında değilmişim. Yani yemek yapmaktan ziyade kendim bir şeyler uydurup pişirmeyi çok seviyorum.

— Bunu ne zaman fark ettiniz?
— Amerika'ya gittiğim zaman fark ettim. Hatta boşandıktan sonra. Çocuklar bana geldiğinde ne yapayım derken, "Ya çocuklar, şöyle bir şeyler yapsak?" dediğimde onlar da, "Vaay! Çok iyi olur baba!" falan derken, böyle deneye deneye kendimize göre bir sürü salata, yemek uydurduk. Hâlâ isterler, "Baba ondan yapsana" diye. Hah hah ha. Öyle bir yaratıcılığım varmış da farkında değilmişim.

— Ve Ermenek'te ağırlandınız...
— Evet, ağırlandım. Güzel oldu. Güzel bir etkileşimimiz oldu. Beni gezdirdiler Ermenek'te.

— Akrabalarınızla tanıştınız...
— Tanıştım, evet. Ve orada akrabalarımın yanı sıra okurlarıma da haber verildi falan, böyle bir grup oluşturdular. Akşamları birlikte yemek yedik, ertesi gün gezdirdiler, ormanlara, çaylara gittik ve o Göksu Irmağı'nın çıkış kaynağına gittik. Böyle dağın içinden geliş yerini gördüm. Çok güzeldi. Oradan da, Ermenek'ten yine Konya üzerinden Ankara'ya gittim. Ankara'da bir konuşmam vardı, daha sonra İstanbul'a geldim. Ve bütün seyahat boyunca aklıma gelen düşünceler, köy manzaraları, levhalar...

— Sanal Arif Bey bunların hepsine şahit oldu...
— Evet, hepsini kaydettim o şekilde. Yalnız, Afyon'da, demiştim orada benim bir yeğenim var diye, adı Doğan; Doğan Cüceloğlu... Kadın-doğum uzmanı. Tabelasında: "Doğan Cüce-

loğlu Kadın Hastalıkları Uzmanı" yazıyor. Bazı üniversite öğrencileri benim kitaplarımı götürüp imzalatmak istemişler ona, "Sizin kadın-doğum uzmanı olduğunuzu bilmiyorduk" hah hah ha, "niçin bu konularda kitap yazıyorsunuz?" diye sormuşlar. O da, "Amcam" demiş. Ben Amerika'dayken doğduğu için benim adımı vermiş ağabeyimle yengem.

— *Hangi ağabeyiniz?*
— Şahin... En çok kavga ettiğim.

Ve Afyon'dayken o teyp gömleğimin yaka cebindeydi. Orada bana verdikleri odanın tuvaleti alaturkaydı. Bir eğildim, cup gitti teyp. Aman! İçinde şu var bu var! Kurtardım. Önce yıkadım sonra kuruladım ama o teybi kaybetmiş oldum, fakat yolu da kaydetmem lazım. Afyon'da bu tür bir teyp bulamadım, Konya'da bulamadım. Onun üzerine daha büyükçe bir teyp almak zorunda kaldım, kordonlu mikrofonu vardı, onu yakama tutturdum. Afyon'dan sonra kaydım öbür teybe oldu. Kordonlu mikrofonla yanımdaydı teyp hep.

— *Teybin başına bu kaza gelmeseydi Arif Bey neler dinlemiş olacaktı?*
— Arif Bey yine dinledi. Sonra yine kaydetmeye devam ettim ama farklı bir teybe kaydettim.

Onlar değişik kitaplarda ortaya çıkacak. Yani, tahmin ediyorum benim şimdi üzerinde çalıştığım kitap, "mış gibi yaşayanlar ülkesinden gözlemler"de pek yer almayacak ama yaşam felsefemizi paylaştığımız, bir Türkiye gezisi yapmış olduk Arif Bey'le birlikte..

— *Hatıra defterinizi okudum; "1954"... Şunu gözlemledim, yaşadığınız her anı dönüp kendinizle tekrar paylaşma, didik didik etme gibi bir yaklaşımınız var. Henüz bitmedi ama 1957'ye, üniversite yıllarınıza kadar geldim. Her anı kaydeden, sorgulama halinde ve sürekli bir kendiyle konuşma hali... Yazdıklarınız bu kendiyle konuşma hali yanında, gönde-*

rilmemiş mektuplar gibi de... Bir taraftan kendinize mektup, bir taraftan Hüseyin diye bir arkadaşınız var ona, ya da ağabeyinizle konuşmalarınız var. Bu halin bugününüze nasıl bir etkisi oldu?

— Sanırım bu çok temel bir özellik.

— *Sürekli bir iç konuşma halindesiniz her anda.*

— Gözlemleme, farkına varma, keşfetme tavrı çok baskın ve o yazıya dönerken de konuşma haline geliyor. Babam benimle ilgili öyle yazmış doğduğumda açtığı deftere: "Sakin, sürekli gözlemleyen bir çocuk" diye yazmış. Çocukluğumda da o halim varmış. Yani sanki, "Bu dünyayı bir anlayayım" diye doğmuşum. Doğuştan. Hep böyle bir bakış hali içerisinde olmuşum.

— *Peki yazarak mı, yani düşüncelerinizi yazılı olarak karşınızda gördüğünüz zaman mı daha hızlı düşünebiliyorsunuz? Yazarak düşünebilenlerden misiniz?*

— Bilinçli olarak yaptığımı hatırlamıyorum ama besbelli ki bir ihtiyaç duyuyordum herhalde gurbette lisedeyken falan. Ama şimdi kafamda düşünceler olduğunu biliyorum, o düşünceler orada, kendine özgü yapıları var, ancak yazdığım zaman bunlar yapıların içerisine oturacaklar ve kişiliklerini bulacaklar gözlemini yapıyorum.

— *Sistemli düşünme daha çok yazıyla mı mümkün?*

— Yazarken keşfediyorum; yazdığım benden bağımsız hale geliyor. Ve onu takip etmeye başlıyorum. Halbuki şöyle düşündüğümde bir kitabı, o orada, şu burada filan gibi geliyor, ama yazmaya başladığım zaman her düşünce kendi yapısını oluşturmaya, kristalize olmaya başlıyor. Ve ben de, "Haa, demek böyleymiş" diye diye düşüncemi takip ediyorum. Yani yazdığım şeyden öğreniyorum, enteresan bir takip oluyor.

— *Yazılan şey, bir süre sonra unutuluyor. Hep sizinle beraber yürüyen bir şey, bir anı, bir düşünce, bir durum, duygulanım,*

yazmış olduğunuz için günün birinde bir defterde ya da yazdığınız bir yerde kalıveriyor. Bu unutuşa karşı ne yapıyorsunuz? Böyle şeyler oldu mu, yazdığınız yerde kalan ve unuttuğunuz, sonra ancak tekrar karşılaşınca hatırladığınız?

— Bu dediğin oluyor. Şöyle oluyor; yani bir şeyi, "Mutlaka yazayım, bu çok önemli, unutmayayım" dediğim şeyi kafamda taşıyorum taşıyorum taşıyorum, en nihayet oturup yazıyorum ve hakikaten yazdıktan sonra da o artık defterin oluyor ve o enerji bitiyor. Unutuyorum. O nedenle yazdığım şeyleri arşivliyorum; yazdıktan sonra unutacağım çünkü, ama öyle bir fişleme yapıyorum ki, işte ana-baba-çocuk üçlüsü, kadın-erkek, iletişim vs. neyse kendime göre kavramlarım, el attığım zaman ulaşabileyim ona, o yazdığım şeye. Yeniden kullanabileyim diye.

— Sizi seminerlerde izlerken çok şaşırdım; kalabalık bir gruptu, isimlerini sordunuz seminer sırasında ve her birine tek tek isimleri ile hitap ettiniz sonraki saatlerde. O unutmayış için ne yapıyorsunuz?

— Seminerlerdeki isim hatırlama, o gün içindir. Yani o seminer içindir. O insanları ikinci kere gördüğümde hatırlayamam. Seminer sırasında o kişilerin oturuş yeri, yüz ifadeleri, seslerinin tonuyla isimleri bir çağrışım haline girmiş vaziyette oluyor kafamda ve enteresan psikolojik varoluş ağırlıkları da var insanların. Bazı insanlar siliktir, bazı insanlarınsa bakışıyla, görünüşüyle falan bir ağırlıkları var, katsayıları var. Ve kendimi bazı insanlara yakın hissediyorum bazı insanlara uzak hissediyorum. O bende ağırlıklı izlenim bırakmış insanların isimlerini hatırlamakta zorluk çekmiyorum. Ama bu izlenim bırakma bazı zaman şey de olabilir, mesela bakıyorum, "Ayy bu kişi kendini çok silik, çok önemsiz görüyor". O zaman, "Bu seminer boyunca değişik zamanlarda ona ismiyle hitap ederek onun farkına vardığımı, tanıdığımı ifade edeyim" diye karar veriyorum. O sırada onu bu şekilde kaydediyorum. Seminer sırasında, "Şöyle değil mi İsmet Bey?" filan diyorum mesela. Adam şaşırıp kalıyor. Ve o tip kodlama-

larla olduğu için o ismi hatırlıyorum, yani o bir organik yapı oluşturuyor.

Benim kendimle ilgili imajım, ben hafızası gelişmiş bir kişi olarak görmüyorum kendimi.

— Ezber gücünüz nasıl?

— Çok zayıf. O kadar zayıf ki, bir reklam filmi çekeceklerdi, benim elime dört-beş cümlelik bir metin verdiler, "Ezberleyin bunları, aynen söyleyin" diye. Bir türlü yapamadım, "Bu düşünceleri ben kendi cümlelerimle ifade etsem" dedim. "Hayır" dediler, "bu cümleleri iki kişi söyleyecek, sizin de bunlardan birisi olmanız lazım". Cümle cümle çektik onları. Yani diş çeker gibi geldi ve "İyi ki böyle bir meslekte değilim" dedim, herhalde alışırdım ama hep doğaçlama benim tavrım.

— Peki yaratıcı yönü gelişmiş insanların çoğunun ezberlerinin neredeyse sıfır olması bir rastlantı mı? Ezberleyememe bir öğrenme bozukluğu olmasa gerek?

— Bellekle ilgili yapılan çalışmalara biraz aşinayım, mesela "anlam belleği" diye bir bellek keşfedilmiş durumda. Kişi anlamı hatırlıyor ama o anlamın hangi kelimelerle verildiğini hatırlamıyor. Bende o yön çok kuvvetli. Semantik bellek. Anlam belleği çok kuvvetli. Duygu belleği çok kuvvetli. Fakat onların kodlanması, kodlanış tarzı ile ilgili bellek çok zayıf. Bu araştırmalarla ortaya çıkmış vaziyette. Yani kodlarla beraber belleği kuvvetli olanlar var. Koduyla beraber alıyor ve o kodu da aynen veriyor. Ama insanların çoğu benim gibi yapıyor; anlamını alıyor, o anlamı hatırlayıp ondan sonra hangi kelimeyle ona nasıl yaklaşabiliyorsa yaklaşım dereceleri içinde o anlamı aktarıyor, o anlamı veriyor.

Hukukta mesela, "Bu kabul edilebilir bir kanıt olur mu, olmaz mı" durumu, tartışmaları oluyor tabii. "Öyle mi dedi?", "Aynen öyle mi dedi?", "Kelimesi kelimesine öyle mi dedi?" falan gibi tartışmalar çıkıyor. Ben o tip tanıklık yapamam mesela. "Şu anlamda, benim anladığım şuydu, böyle bir anlamda cümle kullandı" diyebilirim sadece. Fakat, bu yara-

tıcılık özelliği ile ilişkisi, bence, tahmin ediyorum ki saptanabilir. Böyle bir çalışma yapıldı mı yapılmadı mı bilmiyorum ama dediğiniz bana anlamlı geliyor, çünkü yaratıcılığın temel özelliklerinden biri mevcut öğeleri yeni birleşimler içerisinde ortaya koyabilmek. Yani tıpatıp ezber olarak ortaya koyduğun zaman, yeni birleşimlere imkân yok. Anlam hafızası kuvvetli olan, belleği kuvvetli olan kişilerde bu düşünce yaratıcılığı daha fazla olur diye düşünüyorum. Zaten iletişimin özü de o, yani anlam.

Yapılan bazı araştırmaları hatırlıyorum da, yani, dilin yapısı ile ilgili, sentaks dediğimiz dilin yapısı, sentaksla ilgili veya fonemik dedikleri dilin sesi ile ilgili olan hafıza çok çabuk kayboluyor. Yani, iletişim kuranlar hangi cümle yapısı içerisinde söylendiğini pek hatırlamıyorlar, iletişimin özü hep semantik düzeyde oluyor. Anladıklarını hatırlıyorlar veya anladıklarına tepkide bulunuyorlar. Ancak hukukçu gibi filan özel eğitimden geçenler o söyleniş tarzına da dikkat etmeye başlıyorlar.

— İletişimin özünün anlamsal içeriğe dayanması, semantik oluşu... Kültürden kültüre farklılık gösterir mi bu? Örneğin, icraata değil de kelimelere önem vermek ya da tam tersi gibi durumlardaki farklılıklar, iletişimin özündeki farklılıktan mı kaynaklanır?

— Yo, genel olarak burada önemli olan değerler sistemi diyeceğim ben yine. Normal günlük yaşamda insanlar anlamlarla hayatlarını yürütüyorlar, sadece bazı anlamlar, değerler bazı toplumlarda çok daha can alıcı, çok daha onların öz benlikleri ile ilişkili hale gelmiş vaziyette, ondan dolayı tepkileri daha farklı oluyor. Ama akademik hayata geçmeye başladığın zaman akademik hayat bir irdeleme tarzı, bir konuşuş tarzı, bir kodlama biçimini de eğitimin bir parçası olarak görmeye başlıyor. Ondan dolayı, akademik hayatta ustalaşmış birisi bu konuşuş tarzıyla, yaklaşış tarzıyla, biçimiyle de kalitesini gösterme bilincine önem verir. Kendisi öyle değerlendirilecek çünkü, onu biliyor. Ama günlük yaşamda, sıradan in-

san olarak, sıradan insan yaşamında normal olarak anlam alışverişi yapıyoruz.

(Bizim bugünkü "iletişimimiz"de ise bir tuhaflık var sanki. Sanırım baştan beri "nehir" sözcüğünü farklı kodladık "semantik" belleğimizde. Cüceloğlu bir şey demiyor ama bu sorular bugün sormamı beklediği sorular değil, hissediyorum. Yılların akademisyen alışkanlığıyla, yaşamöyküsünü konu alan bu uzun –yani "nehir"– söyleşide, klasik "giriş-gelişme-sonuç" formatlı bir kitabın sayfalarını çeviriyor kafasında hissettiğim kadarıyla. Benimse, "Şimdi başlığımız şu" diye bu akıp gitmekte olan söyleşinin –yani "nehrin"– önüne bir baraj kurup suları hizaya sokmaya hiç niyetim yok. Kitabın teması yani nehrin rotası belli zaten, nereye döküleceği de. "Varsın tıpkı yaşamdaki gibi, dal budak sala sala, çağıl çağıl, kimi yerde bulanarak, kimi yerde girdaplanarak, kimi yerde taşarak akıp gitsin sözcükler"deyim. Rafting! Şimdilik keyifli değil, çünkü "Söyleşinin bu safhasında bu sorunun ne alakası var şimdi? Sadede geliniz" altyazısı geçiyor Cüceloğlu'nun gözlerinden ve sesinden. Bir ayrıntı daha; bu anlarda bana "sen" demeyi bırakıp "siz" diyor farkına varmadan. Evet, tekrar yaşamöyküsü kronolojisine dönmeli... Zamanı.)

— Kaldığımız yere dönersek... Ama dönmeden önce... Bundan iki yıl önce ilk defa babanızın memleketi Ermenek'e gittiğinizi söylediniz. Peki Silifke'ye, çocukluğunuzun geçtiği yere tekrar döndüğünüz oldu mu?
— Çook.

— Yani kopmadınız hiç galiba değil mi?
— Yok, kopmadım. Çünkü Silifke'de ailemden insanlar vardı; ağabeylerim, yengelerim, yeğenlerim. O bakımdan lise hayatım olsun, üniversite hayatım olsun, doktora, meslek hayatımda... zaten babam da sağdı, 87 yaşına kadar yaşadı, onu ziyaretlerim oldu. Yani hep Silifke'yle ilgim, temasım oldu. Şimdi de aile orada, yani aile var, gidiyorum.

— Dün, şimdiye kadar konuştuklarımıza göz attım. Yaşamöykünüzü ortaokula kadar getirdik. Şimdi sıra çocukluk yaşantınızın atmosferinde.
— Nasıl?

— Çevreniz... ev içi yaşantısı; örneğin yemeğin pişirilmesinden sunuluşuna kadar... Yerel, kültürel motifler...
— Bunu yapalım, evet. Çünkü hakikaten bazı şeyler var. Bir kere mutfak olarak kullandığımız yer, avluya girişte sağda, böyle tek pencereli izbe bir yerdi. Ocakta sacayağı vardı. Ve onun altında yakılan odunla yemek pişerdi. Köylü odun getirirdi. Odunu babam kırardı, ağabeylerim kırardı nacakla, baltayla. Ve...

— Köy değil, kasaba niteliğinde bir yerleşim birimi demiştiniz değil mi bulunduğunuz yer için?
— Evet. Kasabaydı. Yani 7 bin-8 bin falandı nüfusu. Tarihi bir yer. Tarihi çok eski. Geçmişte Selefkos olarak biliniyor. Ve evvelden tahmin ediyorum deniz kıyısındaymış. Göksu Irmağı'nın getirdiği alüvyonlarla yavaş yavaş kara içinde kalmış bir yer.

— Mutfakta sacdan söz ettiniz. Ekmek evde pişiyordu anlaşılan.
— Bazlama. Yufka dedikleri ekmek. Öyleydi ki, çarşı ekmeği dediğimiz o francala filan alındığı zaman müthiş bir olaydı çarşı ekmeği yemek. Yani çarşı ekmeği kendi başına önemli bir ziyafetti. Hele çarşı ekmeğinin yanına pekmez konursa. Hele de yoğurtlu pekmez konursa bu inanılmayacak bir şeydi.

Yer sofrasında yerdik. Ve bir tepsi kenarında, büyük ağabeylerim, çocukları filan geldiğinde, bir tepsinin, bir sofranın kenarında 33 kişi falan olurduk. Yani yer sofrasının kenarında bağdaş kurmuş 33 kişi falandık. Tabii herkesin kendi tabağı yoktu. Sahan derdik biz, sahan; bir sahandan dört-beş kişi yerdi. Çoğu kere bazlamayı dıkımlayarak yerdik.

— Dıkımlamak?

— Yani elle; bazlamayı banıp yemeği bazlamayla alarak. Çatal bilmezdik. Çorba kaşıkla içilirdi ama demir kaşık bilmezdik. Tahta kaşıklarımız vardı. Çok önemli misafirlerimiz geldiği zaman Konya'nın boyalı şimşir kaşıkları kullanılırdı. Onlar saklanırdı sandıkta. Önemli misafirler olduğu zaman çıkarılırdı. Ve suyu, tas derdik, bakırdan, kalaylanmış tastan içerdik. Birisinin yanında testi olurdu. O, su dağıtıcısı olurdu.

Sofrada su dağıtmak da bayağı bir istenmeyen işti çünkü 10 kişi varsa herkes, "Bana su versene, su versene" diyor, tası doldurup duruyorsun, yemek bitiyor bu arada. Şahin ağabeyimle benim aramdaki anılardan bir tanesi de odur. Genellikle ona verilirdi su dağıtma işi. Ben su istediğim zaman, "İçmesen olmaz mı" diye kızardı. Çok az verirdi. İkinci kez istediğimde, "Verdim ya" filan derdi. Böyle kavgaya yol açardı.

— "Çatal bilmezdik" dediniz, çatalı ilk kez ne zaman kullandınız ve nerede?

— İlk çatalı... ve bıçağı... Ankara'da, en büyük ağabeyimin yanına liseyi okumak üzere Ankara'ya gittiğimde kullandım. En büyük ağabeyim Reşat o zaman istihkâm binbaşısıydı. Ankara Yenimahalle'de oturuyordu. Onlar masada yemek yerlerdi ve masada her bir kişinin ayrı bir bardağı olurdu, ayrı bir kaşığı, çatalı, bıçağı ve ayrı bir tabağı vardı her bir kişinin. İlk defa orada karşılaştım.

— İlk "karşılaşma"... Nasıl bir maç çıkardınız?

— Bununla ilgili bir şey hatırlıyorum; bir albay ağabeyimlere ziyarete gelmişti. Akşam yemeği için sofra kurulmuştu. Ben de aynı masada oturdum ve... et kesmem gerekiyordu. Baktım baktım nasıl kesiyorlar diye, işte... sol elde çatal, sağ elde bıçak... Ve... tabağımdaki et... masanın üzerine çıktı... Ve ağabeyim de benim çok şeydir, yani görgü kuralları merakı çok yüksek olan birisidir. Yani... orada... *(Anlatırken, yeniden yaşıyor içine düştüğü o zor durumu ve gözyaşlarını*

tutamıyor) "Yer yarılsa da girsem" duygusunu yaşadığımı hatırlıyorum. *(...)*

— Silifke'deki çocukluk sofrasını yerde bırakmıştık. Toplamadan önce yemeklere bir göz atalım mı?

— Buna geçmeden önce, bu çatal bıçaklı sofra ile ilgili olarak aklıma gelen şeylerden bir tanesi de; herkesin bir bardağının olması, herkesin bir çatalının olması, herkesin bir tabağının olması, herkesin bir peçetesinin olması... bunu çok günah, çok israf olarak düşündüğümü hatırlıyorum. Yani, "Bunlar bundan dolayı mutlaka cehenneme gidecekler" diye düşündüğümü de hatırlıyorum. "Bu müthiş bir israf" diye düşündüğümü hatırladım şimdi... Bunları hatırladım... Yani, "Ne güzel bak, böyle şeyler yapıyorlar, ben de bunu öğreneyim" değil. Karşıydım yani. "Ne gereği var bunların?" diye düşünüyordum. Ve eminim şu anda da böyle bakanlar var ve sayıları da az değil diye düşünüyorum.

— Sanırım o karşılaşılan maddi zorlukların getirdiği bir düşünce biçimi.

— Tabii.

— Demek hâlâ devam ediyordu o maddi sıkıntı sizin açınızdan ki, "israf" diye bir saptama yapmışsınız değil mi?

— Evet... evet.

— Şimdi Ankara'daki sofradan kalkıp tekrar Silifke'deki yer sofrasının başındayız. Mönüde ne var?

— Genellikle etsiz şeyler pişirilirdi et pahalı olduğu için. Bir tavuk kesilmesi, tavuk haşlanması ve pilavın üzerine tavuk konulması mutlaka özel bir olaydı. Yani ya şehir dışından gelen bir misafir ağırlanıyor ya da kız istenmiş filan, böyle önemli bir şeydi. Bir olaydı. Onun için tavuk böyle son derece pahalı bir yiyecek olarak yer alırdı sofrada.

— Kümesteki tavuklar mıydı ikram edilen, yoksa dışardan mı alınırdı?

— Her ikisi de. Bazen kümesten bazen de dışardan olurdu. Ama çoğu kere evde kesilirdi. Tavuk dışardan da alınsa, canlı alınırdı. Evde kesilirdi.

— *Müslümanlıkta kadınların kesmesi mubah olmadığı için evde erkek olarak kim varsa bu iş ona düşüyordu tabii. Bu işin size düştüğü de oluyor muydu?*
— Ortaokulda filan tavuk kestiğimi hatırlıyorum, ağabeyim kesemezdi.
Ablamların falan gözüne girmek için ben keserdim.

— *Sofrada yer alan yöreye has yemekler?*
— Yiyecek konusunda genellikle işte... Akdeniz'in sofrası... patlıcan, kabak, bulgur pilavı, yaprak sarma, mantı, kulak çorbası...

— *"Kulak çorbası" mı?*
— Kulak çorbası deriz biz, mantının çorba hali aslında. Mantı böyle biraz daha küçüldüğü zaman kulak gibi bir şekli oluyor, herhalde ondan dolayı kulak çorbası derler, o. Sonra... biz sulu köfte derdik burada topalak çorbası mı ne diyorlar o; bulgur çok az kıyma ile yoğrularak yapılıyor, sulu köfte diyoruz biz... onlar benim favorim. Kabak tatlısı olurdu. Büyük kabaktan; sütlü, ezmeli yani böyle muhallebi falan gibi olurdu. Benim hoşuma giden o türü. Ve benim en çok hoşuma giden tabii, pekmez yemek. Eğer pekmez-tahin olursa büyük bir ziyafetti bu.

— *Üzüm pekmezi mi dut pekmezi mi?*
— Üzüm pekmezi. O civarda üzüm pekmezi bulunurdu. Evde yapılırdı. Tuluma konurdu. Yani evde tulum içinde pekmez bulunurdu sürekli. Ve ben çok severdim. Özellikle sabahleyin taze mısır bazlaması yapılınca bayağı çok yerdim.

— *Sofra alışkanlıklarınız?*
— Akşam yemeklerini babamla beraber yerdik. Sabah kah-

valtısında adaçayı, genellikle daha ucuzdu çünkü, adaçayı içilirdi. Sabah kahvaltısında, işte bazlama, çökelek, domates, nane, maydanoz ile sıkma yapardık.

— *Sıkma?*
— Dürüm yani.

Babam karpuz, kavun zamanı sabah karpuzla kahvaltı yapmayı çok severdi. Onun için karpuz, kavun olurdu hep sofrada. Domatesi de çok severdi sabah kahvaltısında. Eti ancak kurban bayramlarında filan bol görürdük. Bir de birimiz hastalandığımız zaman doktor, "Bu çocuk pirzola yesin" falan dediğinde o zaman çare yok, pahalı da olsa alınırdı.

— *Ve tabii radyo günleri...*
— Hayır. Radyo benim çocukluğumda yoktu. Sonraları oldu. İlk radyoyu öğretmen olan ağabeyim aldı. Ortaokuldaydım.

— *Çocukluğumda radyo yoktu derken, "Radyonun varlığından haberdar değildim" demek istemiyorsunuz değil mi? Gerçi doğduğunuz yıllarda Türkiye için radyo çok yeni. TRT yok tabii ama radyo yayını var iyi kötü. Ortaokul yıllarına kadar hiç radyo görüp, dinlememiş miydiniz? Herhalde dinlemiş olmalısınız.*
— Dinlemiştim, dinlemiştim.

— *Nerede?*
— Çocukluğumda herkesin evinde radyo yoktu. Silifke'de zenginlerin radyosu vardı sadece. Ve kahvelerde vardı radyo. Toplanıp dinlenirdi. Ondan dolayı ağabeyimin radyo alması birdenbire müthiş bir klastı yani.

Sonradan ben tabii lisedeyken falan bu elde taşınabilen pilli radyolar çıktı. Babam radyodan ajansı takip etmeye çok önem verirdi, ona pilli radyo alındı.

Ama radyodan piyes takip eden ve radyodan zenginleşen biri olma imkânım olamadı pek. Yani her zaman etrafımda radyo olmadı. Sadece lisedeyken yanında kaldığım ağabeyle-

rimin evinde radyo vardı ve onlar, belirli radyo piyesleri falan vardı, onları takip ederlerdi. Ben de onlarla beraber oturur takip ederdim.

Ankara Atatürk Lisesi'nde benim sınıfımda çocuk programında yer alan bir arkadaş vardı, adını hatırlamıyorum şimdi, onun sınıfımda olması nedeniyle o çocuk programını dinlediğimi hatırlıyorum. Ona çok imrenirdim.

— *Üç mevsim okuldasınız. Yazlar nasıl geçerdi?*

— Şimdi çocukluğumda, esasında biz annemin tarafından sahip olduğumuz, şehrin beş-altı kilometre uzağında Mersin istikametinde bir tarlaya giderdik. Oraya, "Çökmedam" derdik. Bir dam çökmüş ondan dolayı Çökmedam olmuş adı. Çökmedam derdik, öyle bilinirdi. Zannederim 10-11 dönümlük bir araziydi. İncir ağaçları vardı. Kuyusu vardı. Topraktan bir dam vardı. Onun yanında da bir talfar vardı.

— *"Talfar"...*

— Talfar, evet. Bu, ağaç dallarından yapılmış, örtülmüş bir kulübe... çadır gibi bir şeydi. Dışarıda bir ocağı olurdu, talfarın kenarında. Bazlama filan bütün yiyecekler orada yapılırdı. Ve içerisi sadece yükleri korumak için kullanılırdı. Hep dışarıda geçerdi hayat. Yazları okul bitince oraya giderdik.

Eşeğimiz vardı ve orada avarımız olurdu. Avar; patlıcan, domates, nane, biber... Onu kuyudan su çekerek sulardık. Tavuklarımız olurdu, yumurtalarımız... Narımız vardı. İki tane incir ağacımız vardı büyükçe. Biri beyaz, biri siyah incir verirdi. O incirleri toplar, yiyebildiğimiz kadarını biz yer, yiyemediklerimizi de şehre götürüp satardık. Ben çoğu zaman ayak yalındım. Ve çok diken vardı tarlada. Ondan dolayı her akşam bir diken çıkarma seansı olurdu ayağımdan. Bazı gün çıkaramazdık, böyle acı verirdi falan.

— *Sıcak diye mi yalınayak dolaşırdınız yoksa ayakkabınız mı yoktu?*

— Ayak yalındım çünkü doğru dürüst giyecek ayakkabım

yoktu. Giydiğim zaman ayağımı vuracak olurdu ve çoğu kere de çorabım yoktu. Çorabı sonradan öğrendim ben.

— *"Sonradan öğrendim" derken? Okul zamanı mı?*
— Okul zamanı. Hatta okulun da ikinci, üçüncü sınıfı galiba. O yüzden ayağımı çok vururdu ayakkabılar.

Eşeği sulaması, tavuklara yem vermesi falan çoğu kere bana düşerdi ve bizim bir boz eşek vardı ve o boz eşekle o beşaltı kilometre yoldan dükkâna gidip erzak alıp yeniden gelmek durumum da olurdu. Eşek beni hesaba almazdı küçük çocuk olduğumdan dolayı. Kafasının dikine giderdi. Sonradan ağabeyimler bulur gelirlerdi, "Nereye gitti gelmedi" filan diye.

— *Dönemiyorsunuz tabii.*
— Dönemezdim. Bir yerde beni ağlar bulurlardı. Ama tahmin ediyorum beni son derece güçlendirdi o tip yaşantılar.

— *Sorumluluk veriliyor çünkü değil mi?*
— Evet, sorumluluk.

O tavukların her birisinin ismi vardı. Ve tavukları da bölüşmüştük. Mesela bir anım vardır: Tavuklar biz yemek yerken gelip sofradan yiyecek çalmaya çalışırlardı. İstemezdik, kişlerdik onları, tabii yeniden gelirlerdi. Sürekli bir mücadele hali vardı. Bir keresinde ablam nalın attı –nalin derdik–, nalın, takunya. Attı ve tavuğun kafasına geldi bu. Tavuk bayıldı. Ablam çok üzüldü, suya soktu tavuğun kafasını ayılsın diye falan. Ondan sonra tavuğun davranışı değişti. Sürekli, "gıt gıt gıt gıt... Gıt!" diye dolaşıyordu. Adını deli tavuk koyduk. Ablam Lütfiye'ye, "Deli tavuk geldi, deli tavuk gitti" falan diyorduk. Kimse artık ona dokunamaz oldu. Deli tavuk artık evliya gibi bir şey oldu. İstediği yere girer çıkar oldu, Lütfiye ablamın koruması altına girdi. O deli tavuk hikâyesi hâlâ aramızda canlılığını korur.

Ve o zamanlardan benim son derece önemli anılarım vardır. Bu Çökmedam'ın olduğu yere bük derdik... Bir kere o za-

manlar yapılanma olmamıştı, şehir o kadar çok gelişmiş değildi.

— *Elektrik var mıydı?*
— Yoktu. Elektrik yoktu.

— *Çevrede, yazı orada geçiren aileler var mıydı?*
— Onların da kendi arazileri vardı. Çiftçilerin, böyle bayağı uzak, serpiştirilmiş yaz evleri gibi evleri vardı. Irmak uzaktan geliyordu. Irmağın üzerine bir dolap yapılmıştı. Böyle akan suyla dönerek çalışırdı. O civarda yerfıstığı çok yetiştiriliyordu. Yerfıstığı tarlalarıyla doluydu her taraf. Yerfıstığıyla doluydu. Ondan dolayı bu... yani anılarımda dolapların sesleri... gece özellikle...

Geceleri bu ırmaktaki, biz dolap derdik, dönen dolap, ne yapıyor? Irmak akınca böyle şeyler koymuşlar, kanatlar... Akan su vuruyor onlara, döndürüyor. Yanlarına da küçük kovalar koymuşlar dolduruyor, yukarda boşaltıyor, oraya da bir hazne koymuşlar, oradan su akmaya başlıyor ve suyu kanallara veriyor. Yerfıstığı bol su isteyen bir bitkidir, böylelikle yerfıstığı tarlaları sulanıyor. Tabii dolaplar oradaki ustalar tarafından yapılmış; ortalarda miller var ve o dönen kısımlar tahtadan filan ve yağlanıyor. Ses çıkarıyor hep. İnler gibi bir ses... Bana hep Göksu Irmağı'ndan, ki Göksu Irmağı büyükçe bir ırmaktır, yani derinliği olan bir ırmaktır, gece uzaktan o kadar güzel gelirdi ki sesi. Çok nostaljik bir sesi olurdu. Aynı bir şiir gibi gelirdi. Ninni gibi gelirdi, bu sesle uyurduk.

— *Gece gökyüzü de farklı olmalı değil mi? Elektrik olmadığı için ışık kirliliğinin de olmadığı bir gecenin gökyüzünü anlatır mısınız bize?*
— Akdeniz'in gökyüzü... Düşünebiliyor musun?

— *Hayır.*
— Gerçekten ışık kirliliği yok, onun için gökyüzüne, baktığın zaman milyonlaarca yıldız! Işıl ışıl ışıl. O ses geliyor uzaktan.

Dolabın sesi. Damda yatıyoruz. Sivrisinek oluyor, ondan dolayı, tülbentlerden "çadır" derdik biz, tülbentler var hani... ne diyorsunuz ona?

— *Cibinlik.*

— Hah, evet, cibinlik yapılıyor. Ve Toroslar'dan, bayağı yakın, çakal sesleri geliyor. Tavukların hepsini kümese koymamız lazım çünkü gelip çakallar, tilkiler avlıyorlar tavukları. Onun için bayağı dikkat etmemiz lazım onları kümese sokup, kümesin ağzının da iyice kapatılmasına, tellerin sağlam olmasına. Bir yandan da kulağın sürekli seste olacak; tavuklar bağrıştığı zaman hemen uyanıp silahı alıp koşacaksın.

Ve o çakalların sesini hatırlıyorum geceleri böyle, "vuuaav aav aav aav aav"... gecenin içinden köpekler cevap verir, "hov hov hov" diye. Bir yandan da dolap sesi "ııı-ıın" ... ara sıra eşek anırması. Böyle müT-Hiş doğal bir hadise.

O eşek anırması... Eşeklerin bir uysallığı, bir cefakârlığı vardır yüreğime çok işlemiş. Sürekli yük çekerler. Ara sıra azıp kaçmak istediklerinde yakalanıp dayak yerler. Ve güneşin altında sürekli böyle dururlar, düşünürler gibi gelirlerdi bana. Ondan dolayı böyle yüreğimde eşeklerin hüzünlü ayrı bir yeri var.

Bir keresinde Amerika'dan geldiğimde, işte ablamın oğlu doktor çıktı, Kayseri'de Bünyan Kasabası'na tayin oldu, orada ilk doktorluk yıllarını geçiriyor ve...

— *Ablam dediğiniz Olcay mı Lütfiye mi?*

— Lütfiye. Ve, akşam gittim bana bir oda verdiler. Sabahleyin, onlar bir zengin kişinin evini tutmuşlar ve bahçesinde de bir eşek varmış, tabii ben görmedim, sabahleyin eşek anırmaya başladı bahçede... Yattığım yerden eşek anırtısıyla uyandım. Müthiş bir keyifti benim için. Gözlerime yaşlar yürüdü. Ağladığımı hatırlıyorum.

— *Çökmedam'da... eşekler, çakallar, tilkiler, tavuklar... Peki böRtü böcek?*

— Yılan sokmalarından korkardık. Çünkü yılan vardı etrafta. Akrep sokmalarından korkardık. Çünkü ayakkabıların içine filan girerdi. Onun için ayakkabıları giymeden önce ters çevirip vurarak önce bir silkelemek lazımdı. Bir kere babamın ayağını soktu çünkü akrep.

— *Ne yapıldı peki?*
— Soktuğu yeri jiletle kestiler sıktılar zehri çıkarmak için, sonra galiba amonyak sürdüler üstüne.

— *Daha çok bitkisel ilaçlar kullanımdaydı herhalde değil mi? Koskoca bir yaz doktor, eczane yok. Yani annenizin o lapasının benzeri bitkisel ilaçlar?*
— Ben birkaç kere göz hastalığına tutuldum. Yani sineklerden filan. O neyse adını bile bilmiyorum ama, gözlerim kapandı, gözkapaklarım böyle yapıştı birbirine, göremez olduğum zamanlar oldu. Böyle bir hafta filan kör gibi göremez oldum oturduğum yerde. O bakımdan temizlikle filan ilgili bir fikir sahibi olabilirsiniz.

— *Sık banyo yapmak imkânı da yok değil mi? Su? Gerçi kuyu var demiştiniz.*
— Evet kuyu vardı, kuyudan çekerdik ama kuyudan da su çekmek kolay değildi. Kovayla bayağı bir derinlikten çekiyorsunuz ve suyun temiz olup olmadığı da bir soru işaretiydi.

— *Peki tuvalet deyince... bundan toprağa kazılan bir çukuru mu anlamamız gerekiyor?*
— Evet. O da kendi başına bir hikâyedir. Çok bokböceği gözleme imkânım oldu. Hayranlık duydum onlara. Nasıl mücadele ediyorlar dağları tepeleri aşarak. Yani önemli bir olay o doğada olma hadisesi. Gözümün kör olma durumu. Bir de, ağabeylerim üniversitedeydi...

— *Kaç yaşındaydınız o göremez olduğunuzda?*
— Demek ki altı yaşında, yedi yaşında...

— Bir şey anlatıyordunuz, araya girdim.
— Ağabeylerim üniversitedeydi, üniversite dediğim, biri Kara Harp Okulu'ndaydı, öbürü Hukuk Fakültesi'ndeydi. Celal ağabeyimle İhsan ağabeyim. Yazın geldikleri zaman avcılık yaparlardı çok. Babam da Tekel bayisi olduğundan dolayı barut filan bulmak, almak onlar için mesele değildi. Keklik avlamaya giderlerdi dağlara. Gece kalırlardı, sonra geri gelirlerdi keklik vurmuş olarak. Bu avcılık onların yaz yaşamının bir parçasıydı. Ben de 10 yaşında filan, küçük bir tüfek vardı, 32 numara derlerdi, onunla avcılık yaptığımı hatırlıyorum.

— Vurup avlanabildiniz mi hiç?
— Vurdum. İyi atıcıydım. Şahin ağabeyimden daha iyi atıcıydım, ondan dolayı benim prestijim daha yüksekti avcılık bakımından.

— Devam ettiniz mi avcılığa daha sonra?
— Etmedim.

— Ya da, şimdi yapabilir misiniz?
— Hayır. Çok içimi burkuyor o zamanki yaptıklarım da.

— Bir erkek çocuk kalabalığı... Yaşları farklı da olsa neredeyse bir futbol takımı. Neredeyse, çünkü 11 kişi ama ikisi kız. Futbol gündemi nasıldı aranızda?
— Büyük ağabeyim, Celal ağabeyim, Fenerbahçeliydi. Ondan iki yaş küçük olan İhsan ağabeyim, hani Hukuk Fakültesi'ndeki ağabeyim de Fenerbahçeliydi. Benden iki yaş büyük olan Şahin ağabeyim de Fenerbahçe takımını tuttu. Biz küçükler de Beşiktaşlıydık. Hâlâ o ayrım devam eder.

Ve maç yapardık. Topumuz da işte gazete kâğıtlarının üzerine sıkıca sarılmış bezden.

— Kavgalarınızda da kıyamet kopuyor olmalıydı.
— Mancırık savaşı yapardık. Mancırık... olmamış incirlerle.

Olmamış incire ne denir, mancır deriz biz ona. Henüz ham ve yeşildir incir.

— *Başka neler hatırlıyorsunuz Çökmedam deyince?*
— Hasan ağabeyim –ki Hasan ağabeyim ilk annemden; babamın ilk eşinden– dördüncü ağabeyim oluyor, ikizlerden sonra gelen, ayrı bir yeteneği vardı. Akademik kabiliyeti yoktu pek ama müthiş bir spor kabiliyeti vardı. Zannederim koşuda Türkiye rekorları kırabilecek bir hızı vardı ama hiçbir zaman keşfedilmedi. Bir de sayılarla ilgili enteresan bir şeyi vardı. Mesela eline oyun kâğıtları alsa, şık şık şık şöyle gözden geçirir, kaç tane sayı geçmişse önünden pat diye toplamını söylerdi. Öyle bir özelliği vardı. Önüne bir liste ver, şöyle bir bakar, tek bakışta toplamını söylerdi. Ama okuduğu bir metni anlamak, özet çıkarmak, böyle akademik düşünce yeteneği kıttı.

— *Çok farklı bir yönde geliştirilebilirmiş.*
— Kesinlikle. Ondan dolayı zaten lise eğitimini yarıda bırakttı Hasan ağabeyim. Cümbüş çalardı. Ve ona da bir yeteneği vardı.

Yaz akşamları o yattığımız damın üstünde, biz yatmaya çekildiğimizde keman çalardı, cümbüş çalardı; ay çıkmış, ay ışığına rağmen yine gökyüzünü, yıldızları görüyorsun, *(...)* uzaktan uzağa çakalların sesleri, köpek havlamaları, ırmakta dolap dönüyor ve Hasan ağabeyim, "Hafız mektepten geliyor" türküsünü söylerdi. *(...)*

(...) Yumuşak bir sesle söylerdi. Bağıra bağıra değil, yumuşak, kendi kendine söylüyormuş gibi. Müthiş içime işlerdi. *(İşte tam burada, şu anda bu söyleşiyi banttan çözmek üzere dinlediğim masamdaki şu küçük teybi, bu satırları okuyanın avuçlarına bırakabilmek isterdim... "İlk anneden dördüncü ağabey Hasan" artık yaşamıyor, ama söylemiş olduğu türküsü, Mersin yolu üzerindeki o "milyonlaarca" yıldızlı Çökmedam gecesinden yıllar yıllar sonra, o gece yattığı yerden onu sessizce dinleyerek içlenen "en küçük kardeş"in se-*

sinden –yanaklarından sicim gibi yaşlar süzülerek– göğe yükseliyor İstanbul'un Taksim'inde:

"Hafız mektepten geliyor
Eda ilen naz ilen
Ömrüm ömrüm
Ben Allah'tan istemem çok
Geçinirim az ilen")

(...) O türküler, nasıl –felsefesi de var–, nasıl gönlüme otururdu böyle, *(...)* şimdi o türküleri söylediğim zaman, *(...)* ağabeyim de rahmetlik oldu iki ay önce. Her gittiğimde oturur konuşurduk. Bir saflığı, bir temizliği vardı Hasan ağabeyimin. Onun için Çökmedam'ın bende çok derin izleri, anıları vardır; doğayla beraber olmak, tavukların kişilikleri, akreplerin kişilikleri, sivrisinekler... Haa, bir de şey, Lütfiye ablamın kulağı iyi duymazdı. O küçükken kulağı ağrıdığında annem iyi gelir diye püse dökmüş. Püse nedir biliyor musun?

— *Hayır.*

— Püse, bu... çıranın... çıra ısıtıldığı zaman bir şey çıkarır hani katran gibi, yağ gibi, ona püse derler. Onu ısıtmış kulağına dökmüş ve o da tabii zarı filan incitmiş. Ablamın kulağında sorun vardı bu yüzden, pek iyi işitemezdi. İşte Çökmedam'la ilgili bir anımız da şudur: Bir gün ablam, "Efendim baba?" diye babama gidiyor. Babam, "Ne var kızım?" diyor şaşırarak. "Beni çağırmadın mı baba?" diyor ablam da şaşırarak. "Hayır kızım" diyor babam. Derken anlaşıldı bu karışıklığın nedeni; çünkü o sırada kuzu melemiş "meee" diye. Ablam onu, "Lütfiyee" diye anlamış. Hah hah ha! Ve tabii hepimiz ti'ye aldık, "Sağır duymaz yakıştırır. Sağır, sağır" filan diye. Hah hah hah! Çok kızardı. İşte bunlar çok güzel anılar.

— *O doğayla iç içe yaşamın, verilen sorumluluklar nedeniyle sizi güçlü kıldığını söylemiştiniz. O sorumluluklara karşı tavrınız nasıldı?*

— Hepimizin bir keçisi, kuzusu vardı bakmaktan sorumlu

olduğumuz. Böylelikle bir aşinalık olurdu. Şimdi farkına varıyorum da ne büyük zenginlikler.

— Bir canlıyı büyütüyorsunuz. Bu bugünkü bakışınızla, anlamlı. Ya o zaman?
— Yüksünürdük. Yüksünmenin ne olduğunu biliyor musun?

— Evet, yük olarak görmek.
— Yüksünürdük, "Amaan" filan diye. Şehir çocuğu olmak bizim için daha önemliydi. Ama şimdi farkına varıyorum ki ne büyük zenginliklermiş onlar. Sonra Çökmedam'la ilgili aklıma geldikçe yine anlatırım. Benim doğaya bakış tarzımda, romantikliğimin oluşmasında, mistisizmimde Çökmedam'ın yeri vardır.

— Ne zamana kadar devam etti bu, yazları Çökmedam'a gitmeler? Annenizle beraber gittiniz 10 yaşınıza kadar. Annenizden sonra?
— Annem öldükten sonra gitmedik. Bir şey daha hatırladım Çökmedam'la ilgili, anlatayım. Ben yedi yaşındayken, ağabeylerimin bir arkadaşı vardı. Babası Ali Rıza amca çiftçiydi, at arabası vardı. At arabası sahibi olmak bir prestij meselesiydi, yani bir çiftçinin atlarının, at arabasının olmasının büyük prestiji vardı. Onun oğluyla, benim ağabeylerimin yaşına tekabül eden oğulları vardı Ali Rıza amcanın –bir tanesinin ismi de Rıza'ydı galiba– ve ağabeylerim denize gitmeye karar verdiler. Çökmedam ile Susanoğlu arasında tahmin ediyorum bir 10 kilometre filan vardır.

— Susanoğlu dediğiniz yer?
— Deniz kıyısında bir plaj. Mersin'e doğru gidersen eğer, Mersin yolunu takip edersen. İşte ağabeylerim, Şahin'le beni de yanlarına almaya karar verdiler. Böylelikle, üniversite çağında dört büyük ve Şahin ağabeyimle ben, sabahleyin saat üç-üç buçuk civarında arabaya bindik, yola düştük. Tık tık tık at götürüyor. Ve ben gökyüzüne bakıyorum. Gökyüzünde

ne görüyorum; muazzam yıldız kaymaları! İlk defa bu kadar çok yıldız kayması gördüm. Allah Allah Allah! Biri kayıyor, öbürü kayıyor. Derken biri daha, biri daha. Şimdi bunlar kendi aralarında konuşuyorlar; "Ulan bu yıldız denize düşmüştür. Çok dalgalı olacak deniz" filan diyorlar.

— *Deniz görmüş müydünüz daha önce?*
— Hayır. O zamana kadar hiç deniz görmemişim. Dur bakayım, yok... yedi yaşındayım demiştim ya, henüz yedi değildim. Altı yaşından yediye geçeceğim herhalde. En nihayet yavaş yavaş gün ağarmaya başladı ve gün ağarırken ilk defa denizi gördüm...

— *Ve?*
— Ve hayatımda unutamayacağım bir yaşantıdır o.
O güne kadar benim için su, sürekli idareli kullanılması gereken kıt bir nesne. Dikkat edilmesi lazım. Vee birdenbire bir derya! İlk düşündüğüm şu oldu; demek ki Tanrı var.

— *Demek ki o hani aklınıza gelerek sizi dehşete düşüren soru, o şüphe, başınızı yumrukladığınız günden beri hâlâ yerli yerindeymiş.*
— Ne ilişkisi var bilmiyorum ama ilk düşündüğüm bu oldu; demek ki Tanrı var... Uçsuuuz bucaksız bir derya. Su su su... her taraf su! Vaay! Müthiş etkilendim. Hayatımdaki en önemli etkilenmelerden bir tanesi o denizi ilk görüşüm.

(Sesinde o günkü heyecanı hâlâ taşıyan cümlelere noktayı, "çaat" diye bir ses koyuyor. Anlatımı sekteye uğratmayıp tam yerinde bitiyor bant. Diğer yüzünü çeviriyorum.)
— Susanoğlu ile ilgili bir anım daha var, onu da anlatayım.

— *Sık sık gittiniz mi sonra?*
— Hayır, sık sık gitmedik. Fakat ben üniversitedeyken, Şahin ağabeyim de üniversitedeyken, biz nasıl oldu bilmiyorum beraberce buluştuk ve... yok... ben lisedeydim, Şahin ağabeyim

üniversitedeydi, yazın geldiğimde, o yaz bir Çökmedam'a gitme imkânımız oldu hatırladığım kadarıyla.

— *Seneler sonra.*
— Seneler sonra. Ve Şahin ağabeyimle ben Silifke'den Mersin'e giden bir dolmuşa binerek Susanoğlu'nda indik. Mevsimin ilk denize girişi. Böyle ıpıssız bir kumsal. Ve biz hemen hemen altı saat falan deniz kıyısında kaldık. Girdik, çıktık, konuştuk. Ondan sonra dedik ki: "Gel dolmuşa molmuşa binmeyelim, yürüyelim".

İki buçuk saat falan yürüdük, geldik. Fakat hissetmeye başladık; yanıyoruz. Hiçbir koruma, yağ mağ sürmemiştik ve mevsimin ilk denize girişi. Ablamlar bizi görür görmez, "Hii! Istakoz gibi olmuşsunuz" falan dediler. O zaman baktım ki her tarafım kızarmış. Yemeğe oturduk, hatırlıyorum, mercimekli pilav vardı. Rahmetli analığım mercimekli pilav ve cacık yapmıştı. Yeşil naneli cacık. Yediğimi hatırlıyorum. Yemek sonrasında sofradan kalkmak için bir teşebbüs ettim ama ayaklarım bende değil. Kalkamadım. Ondan sonra analığım, Yörük kadını, akıllı bir kadın, "Hiç kalkmana lüzum yok oğlum" dedi. Bir çarşaf getirip serdiler, orada yattım. Şahin ağabeyim de kalkamadı. Fakat, yanıyoruz. Analığım bütün vücudumuza yoğurt sürdü. Sabaha kadar inim inim inledik. Yoğurtlar üzerimizde kurudu, yeni yoğurtlar sürdüler falan. Susanoğlu'nun öyle bir anısı var sonraki yıllarda.

— *Susanoğlu'ndan yürüyerek, Çökmedam'a gittiniz değil mi?*
— Evet.

— *Annenizden sonra gidilmediğini söylemiştiniz?*
— Analığım, annem öldükten sonra...

— *Kendisinden kardeşiniz yok değil mi?*
— Yok. Kısırdı. Babam zannederim onu kısır olduğunu bilerek aldı.

— *Ortaokul yıllarımıza kadar geldik ama babanızın bu evliliğinden bahsetmedik hiç.*
— Doğru.

— *Annenizin ölümünden kaç yıl sonra evlendi babanız?*
— Babam, altı ay sonra falan evlendi. Ve büyük bir hayal kırıklığına uğradım ben. Annem gibi son derecede kutsal bir kişinin yerini alan bir Yörük kadını... Giyinişi, tavrı, hareketleri, şivesi, konuşması...

— *Babanız ilk eşi miydi? Gerçi, "Kısır olduğunu bilerek" dediğinize göre dul olmalı.*
— Dul bir hanımdı. Onun da öyküsünü sonradan öğrendik.

— *Kaç yaşlarındaydı?*
— Zannederim babamla evlendiğinde 38-40 yaşlarındaydı herhalde. İyice emin değilim.

— *Nasıl bir öyküsü varmış?*
— Toroslar'ın Sömek diye bir köyündendi Ayşe teyzem. Annemin hatırasına hürmeten, anne diyemediğimiz için kendisine Ayşe teyze derdik. Kaçmış o adama genç kızken. Adam yakışıklıymış. Delikanlı. Fakat Ayşe teyzemin çocuğu olmuyor. Hep, "Allah belasını versin, çocuğum olmadı, ah!" deyip kendini döverdi. Çocuğu olmayınca, adam, "Ben çocuk isterim" deyip kuma almış üstüne. Ve bu adam kömür alıp satarmış. Kuma alınca Ayşe teyzem de gece gitmiş onun kömür deposunu yakmış, kaçmış. Adam da Ayşe teyzemi mahkemeye vermiş. Yakalamışlar. Adam, "Boşasın beni, mahkemeden vazgeçeyim" demiş. Ayşe teyzem de boşamış. Onun üzerine babamla evlenmiş bir-iki yıl sonra. Çocuğu olmayan dul bir kadın, köyde kim alacak? Babam nasıl buldu onu bilmiyorum.

Ayşe teyzemin babası o küçük yaştayken ölmüş, annesi kaynıyla yani Ayşe teyzemin amcasıyla –Mahmut amca derdik– evlenmiş.

— Oralarda da bu gelenek var mıdır; ölen ağabey ya da kardeşin eşiyle zorunlu evlilik?
— Var. Evet, var. Çok oluyor. Köylerde çok sık olan bir şeydir bu.

— Önceki anne babadan olan kardeşler, yeni doğanlarla hem kardeş hem de kuzen oluyorlar bu durumda.
— Evet. Ondan dolayı hep sığıntı hissedermiş Ayşe teyzem kendini. Kocaya falan kaçmasında bunun da etkisi olmuş. Yeniden geri gidince... Babam, Mahmut ağayı tahmin ediyorum cami dolayısıyla mı ne bir yerden tanıyormuş. Onların kendine göre herhalde bir network'ü var. Öyle bir ilişkiler ağı. Ve orada öyle bir kadın olduğunu duymuş, kısır olduğunu da duymuş, "Uygun" demiş ve bize haber verdi.

— Siz çocukların tavrı ne oldu?
— Biz Ayşe teyzemi dışladık tabii; Yörük karısı, annemin yerine geldi. Anne demedik ona hiç, Ayşe teyze dedik.

— O?
— Hiç itiraz etmedi. Kabul etti. Felek vurmuş zaten, böyle şeylere önem verecek kişi değildi. Öyle çoluk çocuğun içine gelmekten de memnundu. Ve bir bilgeliği vardı benim gördüğüm kadarıyla. Yörük kadını olmanın bilgeliği var. Tabii bunun ne demek olduğunu şimdi anlıyorum ben.

Doğada yetişen insanların bir bilgeliği var. O kendiliğinden oluşan bir bilgelik.

— Bugün bildiğiniz, anladığınız neler bu Yörük kadınının bilgeliğiyle ilgili olarak?
— Ayşe teyzemin hayatı kendi başına bir olgudur ve anlatılmaya değer. Bir kere hayatın içinde mücadele ederek yoğrulmuş ve şikâyet etmek falan filan tamamıyla çıkmış hayatından. Şikâyetle hiçbir yere gidilemeyeceğini, ayakta kalabilmek için mevcut durumun içerisinde yapabileceğinin en iyisini yapması gerektiğini anlamış. Hakikaten kedilerde, köpek-

lerde, kuşlarda da yoktur şikâyet etmek. Hayvanlarda şikâyet diye bir şey yok. Durum neyse onun gereğini yapmaya çalışırlar. Oturup da, "Aah vaah bana n'ooldu, başıma ne geldi" diye bir şey yoktur ne kedide ne köpekte ne de herhangi bir başka hayvanda. Yani bu tabii filozofluklarından dolayı değil. İçinde bulundukları şartlardan dolayı. Böyle bir doğallıkları var.

— *Anda yaşıyorlar.*

— Evet. Şimdi, ayrıca geldi baktı ki, bizim hiçbirimizden bir hayır yok. Ne ana olarak yapışacağız ne bilmem ne. Onun için, koca öldüğü zaman ortada sap gibi kalacağını gördü. Kendisinin de getirdiği bir şey yok. Bunun üzerine bu kadın sistematik olarak işe koyuldu; kendisine bir dünyalık yaratmak için inek aldı. O ineğin sütünü sattı. O bir ineği iki inek yaptı. Bu ineklerin beslenmesi, ot yemesi lazım tabii, bu kez ne yaptı? Bu yerfıstığı toplayanlar yerfıstığı kırdırmak için kadınlar bulurlardı. Bu kadınlar genellikle hizmetçi olarak çalışan, aşağı tabakadan görülenlerdi. Ayşe teyzem gitti buna gönüllü oldu.

— *Bu nasıl karşılandı ailede?*

— Ağabeylerimin hepsi itiraz etti, "Olur mu böyle şey! Bizim ailede yerfıstığı kırarak para kazanma ha!" falan filan diye. Hiçbirini dinlemedi. Giderdi, sırtına yükler, kocamaan bir yük getirirdi, o yerfıstıklarını kırdıktan sonra geriye kalan sapı mapı çok güzel yiyecekti inekler için. Onun esas amacı da buydu zaten, bunları o ineklere yedirmek...

Bir de inekler onun çok yakın arkadaşıydı. Hep konuşurdu o ineklerle. Onlar, "möö" falan dedikleri zaman, "Acıktın mı kızım? Ah ah ah seveyim senii. Amaan, kimi özledin bakiim" falan diye sürekli konuşurdu ineklerle... Onu gördükleri zaman bir hareket olurdu ineklerde. Onlarla can cana, iç içeydi ve bu babama da geçti. Babam da, "Sarı kızım" demeye, o da ineklerle konuşmaya başladı. Babamın yüreğini bayağı fethetti o inekler. Ve süt satardı.

— Peki Ayşe teyze? O, babanızın yüreğini fethedebildi mi?
— Yok. Fakat resimleri var böyle... sarılmış... Babam, "İyi kadın. Allah razı olsun. İşimizi görüyor" tavrı içindeydi. Yoksa tahmin ediyorum iç dünyasının farkına varıp böyle bireysel bir konuşma herhangi bir şekilde aklının ucundan dahi geçmiyordu bence. O ayrı bir yaşam felsefesi. Hiçbir eşi için de daha farklı olduğunu tahmin etmiyorum.

— Ayşe teyzenin, kocası öldüğünde ortada kalmamak için dünyalık yapmaya çalıştığını söylemiştiniz. Babanız mı yoksa Ayşe teyze mi daha önce vefat etti?
— Babam önce vefat etti.

— O Susanoğlu'na gidip, altı saat güneşin altında kaldıktan sonra yaya dönüş anısının ardında kocaa bir öykü varmış.
— Ayşe teyze işte baktı ki yazın gidilebilecek bir yer var, Çökmedam. Önce biz birkaç kere yaylaya gittik, Toroslar'a falan ama Ayşe teyzem inekleriyle baş başa kaldı. Baktı ki yazın o inekleri götürebilecek geniş bir tarla var, "Yok" dedi, "siz nereye giderseniz gidin ben oraya gideceğim yazları." O birkaç kere gitti o şekilde; yazın bizimle Toroslar'a gelmedi yaylaya, orada kaldı. Sonra, biz de ara sıra onunla gitmeye başladık Çökmedam'a. Öyle oldu yani.

— Toroslar'a yaylaya çıktığımızı da bugün öğreniyoruz.
— Annem öldükten sonra üç-dört yıl kadar, ben ortaokulu bitirene kadar, Gökbelen derdik biz, Gökbelen'e giderdik. Toroslar'da, bir 30 kilometre falan içerde. Yazları Silifke'de kalınacak gibi değildi.

— O meşhur sarı sıcak... Herkes yaylaya çıkar mıydı yazın?
— Silifke'nin çoğu, fırsatı olan bunu yapardı. Gökbelen prestijli bir yerdi. Orada evi olanlar vardı. Yayla durumu. Varlıklı olanların. Bizim evimiz yoktu, onun için kiralayabiliyorduk. Ve analığımla ilgili en önemli anılarımdan bir tanesi şudur, ki bunu ben birkaç kez seminerlerimde anlattım, kitap-

larımda, televizyon programında yer verdim, anlattım. İlk geldiği günlerdeydi. Demek ki ben 10,5-11 yaşlarındayım herhalde. Sapan taşı... Hani sapan dedikleri hadise. Biz lastik derdik. Serçe kuşuna da ficik derdik. İneklerin arkalarında gezerlerdi. Ve ficiğe sapan taşı attım, vuramadım. Analığım işte kendi şivesiyle, "Atma yavrum. Vurma" dedi. Ben de, "Sen ne bilirsin Yörük kadını?" gibilerinden, böyle bir direnç göstermek için, "Ne var?" dedim, "Bannak gibi güpgüççük kuş" dedim. O zaman söyledi, "Oğlum" dedi, "canın büyüğü küçüğü olur mu? Allah her birine bir can vermiş. Vurma yavrum". Ve o zaman vurmadım hakikaten.

Demek ki bir yerde kaydolmuş bu. 1984'te bir cumartesi günü, Amerika'da bir konferansta dinleyiciyim. Konu da, "Kızılderili kültüründe ekoloji bilinci" ile ilgiliydi, biri konuşuyordu, kimin konuştuğunu hatırlamıyorum, ama böyle dinlerken, birdenbire güüm diye atom bombası gibi bu patladı: "Canın büyüğü küçüğü olur mu?" Bu ne bilinç ya? Bu ne müthiş bir şey! Bu ne bilgelik! Tüylerim diken diken oldu. Analığım da altı ay önce ölmüştü.

— 1984... demek ki 19 yıl olmuş...

— Yok yaa, benim demek ki bu 84 değil de bu... ama yok, doğru doğru. 84'te. Babam 1980'de öldü, analığım 84'te. Evet 84'te, 84'te.

— Eğer babanızla evlendiğinde 38-40 yaşlarında ise, babanızı kaybettiğinizde Ayşe teyze de 70-72 yaşlarında. Korktuğuna uğramadı ama değil mi? Yani babanızın ölümünden sonra ortada kalmadı? Kendine iyi kötü bir gelir edindi demiştiniz. Çok zor bir durumda kalmamış olsa gerek.

— Babamdan çok istedi, "Evin bir kısmını benim üzerime yap" diye, babam yapmadı. "Sen öldükten sonra bunlar bana bakmaz, ortada kalırım" derdi ve çok acı ki, ben çok acı duyuyorum yani şu anda, maalesef hakikaten öyle ortada kaldı. Ama kimseden bir şey istemedi. Hiçbirimizden. Öyle dişiyle tırnağıyla milim milim biriktire biriktire yanda bir kü-

çük yer aldı ve küçük bir ev yaptı. İki katlı. Birer odalı. Alt katında kendisi oturdu, üst katını kiraya verdi. Kimseden bir şey istemedi. Onunla geçimini sağladı.

— *Çok akıllı, gerçekçiymiş.*
— Çok gerçekçiydi. Ondan öğreneceğim çok şeyler vardı.

— *Çok da gururluymuş.*
— Evet, çok. Akıllı, gururlu, gerçekçiydi. Yani ben evlenmeden önce onun yanına gidip otursam, "Evlenmek istiyorum, kiminle evlensem?" filan deseydim çok daha derli toplu bir evliliğim, aile hayatım olurdu. Şimdi görebiliyorum bunu. Aklımın ucundan geçmedi. Şahin ağabeyimin evliliğini o organize etti hemen hemen ve onun evliliği çok daha sağlıklı temellere oturdu. Yani demek istediğim, o kadın, o Yörük kadını bilge bir kadındı ve benim inancım o ki, hâlâ okuma yazma bilmeyen, o köy kültüründen gelen bu tip insanlar var. Yönetici ve filozof. Ve kendileri bilmiyorlar tabii böyle bir güçleri olduğunu. Çok yazık ki aydınlarımız ve bizim eğitim sistemimiz, prensip olarak onların ne kadar güçlü bir yönetici ve filozof olduklarının farkında bile değil.

Böyle ayakta kalabilmiş olanlar en güç şartlar altında, bir felsefe oluşturmuşlar orada. O felsefenin bilimsel dile geçirilmesi lazım ve bilimsel olarak felsefesinin oturtulması lazım. Mesela, bu "can" bilinci. "Bütün insanlar kardeştir" laflarını, "El ele tutuşalım, kardeş olalım" şarkılarını markılarını, yani "insanlar" olgusunu çoktan aşmış; canlı olan her şeyden oluşan bir aile! Can-lı-lar-dan oluşan bir aile kurmuş bu kadın kafasında! "Canın büyüğü küçüğü olur mu?" deyince kurbağaya da dokunamazsın, kediye de dokunamazsın. Bir tavrın vardır. Saygıyla. Tavuğa yaklaşırken de, ineğe yaklaşırken de. Her neye yaklaşırsan. Müthiş! Bu nasıl olmuş diye düşündüğümde de tasavvufun Anadolu'yu etkileyişini görüyorum.

— Sadece tasavvuf mu acaba, yoksa ta Şamanizmden getirilenlere kadar dayanıyor mu? Gelenekler arasında o zamandan bugüne yaşayan çok şey var çünkü; ağaçları, ırmakları canlı ve kutsal kabul...

— Tahmin ediyorum. Tahmin ediyorum. Çok uymuş ama tasavvufla birbirine.

— Hâlâ çok belirgin izler var, özellikle ulaşımı zor, doğayla baş başa kalmış yerlerde.

— Evet, çok önemli... Bu Kızılderilinin bakış tarzıyla da uyuyor, Şamanizm, dediğin gibi.

— Bildiğim kadarıyla kimi Kızılderili kabileleri de Şaman zaten.

— Doğru. Ama tasavvuf da o "can" anlayışını, "Bir ben var benden içeri" kavramıyla ilgili olarak çok güzel zenginleştirmiş. Ve hakikaten korku kültürünün karşısına çıkarabileceğimiz bir yapımız var.

— Toroslar'da bir kadın... sadece o mu, benzer koşullardaki pek çokları... çok uzaktaki Kızılderili ile coğrafya ve zaman farkına rağmen aynı cümlelerle konuşuyor... Doğayla saf halde baş başa kalmış insanlar... böylesi ortak atmosfer, durum, doğal olarak ortak tavır ve ortak bir felsefe geliştiriyor diye düşündürüyor insanı. İnsanın varoluşa dair temel soruları hiç değişmemiş ki. Sorular aynı ve o sorulara, benzeşen hayat deneyimlerinin gözlemlerinden yola çıkarak yanıt bulduğunda da, bulduğu yanıt farklı olmuyor...

— Bence olabilir. Eğer incelense muhtemelen senin bu yaklaşım tarzını destekleyecek birçok düşünce bulunabilir. Hakikaten doğa, yavaş yavaş öğreten ama çok temelden öğreten bir öğretmen, onu görüyorum. Sadece öğretmiyor, insanı düşündürüyor. En güçlü öğretmen. Ve benim şimdiki inancım o ki, herhangi bir eğitim tarzı oluşturacaksanız, doğayı taklit edin. Doğa nasıl öğretiyorsa öyle öğretmeye çalışın. Bunu Üstün Dökmen'in son yaklaşımında da görüyorum. Yani çocuk,

davranışlarının sonuçları ile karşılaşmak imkânı bulduğu zaman öğreniyor en güçlü şekilde. Doğa hep öyle. Davranışlarının sonuçları ile karşılaştırıyor seni.

Üstün'ün verdiği bir örnek var. Mesela diyor ki, "Doğada ceza diye bir şey yoktur" diyor. Ceza ne demektir, çiçeği koparırsın, o çiçeği koparmaman gerektiği yolunda ayı gelip sana bir tane tokat vurursa bu cezadır. Ayı tokat atmaz tabii ama çiçeği kopardığın zaman bakmazsan eğer, onun içindeki arı seni sokar. "Hep sonuç ilişkisi vardır doğada" diyor. Doğa, davranışının sonucunu yaşatır sana. Ve aklını başına alırsan çok çabuk öğrenirsin.

Çiftçi bilgeliği de böyle gelişiyor. Aklını başına alan iyi çiftçi oluyor, "Haa demek ki şu zamanda ekmek lazımmış. Haa şu tür toprağa ekmek lazımmış. Haa böyle biçmek lazımmış" diye sürekli bir öğrenme sürecinde çiftçi.

Bu analığım işte, böyle gizli bir bilgeliği vardı. Ve çok demokrattı. Çok eşitlikçi. Yani ne büyük makamların karşısında ezilirdi ne de ineğin, kedinin, köpeğin karşısında kendini onlardan çok yüksek ve onurlu görürdü. Aynı yaşam yolculuğu çünkü.

Hatırlıyorum kedi ile konuşmasını; "Aaah ah, ana olmak kolay değil, ana olmak kolay değil" diye kediyle böyle nasihat ederdi, konuşurdu. Kedi de, "miyaav miyaav" dediğinde, "Tamam tamam, sütün yok, yavruların süt istiyor" diye konuşa konuşa yiyecek verirdi. Bir anneye yardım ettiğinin farkındaydı yani.

— "Kedi"ye değil, "anne"ye... Yörüktü dediniz, Yörükleri yakından tanıma imkânınız oldu mu?

— Pek yakından tanıma imkânı olmadı ama ben kendim, anne tarafından Yörüğüm. Anne tarafım Yörük. Ve o Yörük tarafımla da hep gurur duyuyorum; doğaya yakın olma, saf olma, kendine özgü bir kültürü olmayla ilgili. Toroslar'da Yörükler o hep doğaya yakın olma, saf olma, kendine özgü bir kültürü olmasıyla bilinir.

— Kendine özgü değerler...
— Evet, kendine özgü. Kadın-erkek ilişkisi bakımından, işbölümü bakımından, aile, düzen...

— Kadın-erkek ilişkilerinde kaçgöç yok değil mi?
— Yok. Çok rahat. Yani öyle bir mücadele içindesin ve öyle bir stres içindesin ki, o tür lüksü kaldıramazsın. Kaçgöç durumu yok. Herkes kolları sıvayacak, yapılması lazım gelen işi beraberce yapacak. Yani Arap kültürünün etkisinde en az kalmış bir kültür diye görüyorum ben. Çok sağlıklı diye görüyorum.

— Peki sizin evinizde nasıldı? O yaklaşım kasabadaki evde de hâkim miydi?
— Benim annemin getirdiği kültür Yörük kültürü olmaktan artık çıkmıştı. Benim annemin getirdiği kültür, Fenerci Ebe derdik annemin annesine, Fenerciler derlerdi, onun kültürüydü. Fenerci Ebe daha ziyade Arap kültürü etkisinde kalmış ve çocuklarını öyle yetiştirmiş birisiydi anladığım kadarıyla. Ondan dolayı annemin babası tarafından gelen Yörük kültürünün çocuklarının hayatında devam edemediği izlenimi içerisindeyim. O nedenle belki dayılarımın evlerinde daha rahat kendisini gösterebilirdi ama annemin evinde, hayır... Zaten kadın tek başına gelmiş beş erkek çocuğun arasına. Oooo.

Benim annemle ilgili bütün anılarım; gözü yaşlı bir kadın. Hüzünlü, ezik, yorgun, yüzü gözü kırışık içerisinde, kaderine küsmüş, sürekli, "Bahtım böyleymiş, ne yapayım" şeklinde şikâyet eden birisiydi. Hep ağlarken gördüm onu. Ara sıra kucağına oturur, "Anne n'olur ağlama" diye ben de ağlardım beraber. "Oğlum sen niye ağlan?" derdi. Onunla beraber ağladığımı hatırlıyorum. Yani annemin güldüğünü ve mutlu olduğunu hemen hemen hiç hatırlamıyorum. Ve bunun, o çocuk kafamla bütün suçunu babama yüklerdim.

— Bu yüzden mi kızgındınız babanıza? Ona ithaf ettiğiniz sekizinci kitabın önsözünden yola çıkarak sordum bu soruyu.

— Son kitabımda yazdığım gibi, sekizinci kitabımı babama adama durumuna gelebildim ancak.

— Okudum. Babanız hakkındaki düşünceleriniz, dolayısıyla duygularınız da değişmiş.
— Değişti. Yani, kendi bilinci içerisinde, kendi varoluşu içerisinde, kötü niyeti olmayan, elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışan, çabalayan bir adam... Kötü niyet diye bir şey yok.

— Gözlerinizi, o annesinin kucağında onunla beraber ağlayan çocuk resminden kaldırıp da babanızı da fark etmenize yol açan ne oldu? Çünkü hayli uzun bir zaman sadece o resme bakmışsınız. Tam 64 yıl... Bu önsözü kaleme almanızda, daha önce değil de 63 yaşında ilk kez Ermenek'e, yani baba memleketine gitmenizin bir etkisi oldu mu? Ya da sizi Ermenek'e götüren ne oldu? Bu fark ediş mi? Niye daha önce değil de o yıl?
— Sanırım baba olarak kendime bakma olanağı bulduğumda babamın durumunu gerçekçi olarak anlayabildim. Kendimi iyi bir baba olarak göremedim ve ben psikoloji biliminde eğitilmiş biriyim, babamın böyle bir eğitimi de yoktu. Sanırım bir nedeni de, bende gittikçe bir hakkaniyet duygusu gelişmeye başladı; babamı suçlamanın haksızlık olduğunu hissetmeye başladım. Bir de yaşlandıkça, gerçeğin kendi başına saygı duyulacak tek şey olduğunu, gerçeğin en muhteşem varoluş olduğunu anlamaya başlamam etkili oldu. Hepsi bir araya gelince, babamın hakkını babama vermek zorunda buldum kendimi.

— Gelelim evdeki yaşantıya... O zaman radyo yok demiştiniz?
— Gökbelen'e gittiğimizde, o öğretmen olan ağabeyim, Ahmet ağabeyim de yakında bir yer tutmuştu. Aramızda 150-200 metre vardı. Bir sırtta. Onların evi daha aşağıdaydı, bizim ev biraz daha yukarda. O yaz Ahmet ağabeyim radyo almıştı. Radyo gelecek diye bekliyorduk.

— *Ortaokuldaydınız değil mi?*
— Ortaokuldaydım, evet. Ortaokul birdeydim belki de. Ve müthiş bir merakla bekliyordum. Ağabeyimi yolda görünce –lambalı radyo koca bir kutunun içerisinde, bir hamalın sırtında geliyordu– koşarak karşıladık. Ağabeyimin elini öptüğümü hatırlıyorum. Hatırladığım zaman da içim burkuluyor. Çünkü kesinlikle yalakalık durumuydu. Yani orada bir yalakalığım ortaya çıktı. Bazen kendimle ilgili, "Doğan senin bir yalakalık tarafın var, yalaka tarafın var" diye düşündüğümde aklıma gelen örnek odur. Ağabeyim sürekli oradaydı, hiçbir gün elini öpmüyorum ama eve radyo getirirken...

— *Radyosuz geçmiş çocukluğunuz. Çok sevinmiş olmanız doğal değil mi?*
— Çok sevindim.

— *Ve bir çocuk olarak o büyük sevinci ifade etmek istemişsiniz.*
— Evet ama, "Bu kadar önemli, elini öptük, artık evine gidip radyo dinleyebilirim" diye bir el öpme. Ama bir yandan da, demek ki bu davranışı sorgulayan bir tarafım varmış.

— *Günlüklerinizde de ortaya çıkan bu; sürekli bir sorgulama hali. Sürekli bir karşınıza geçip kendinize parmak sallama hali... Evde radyosuz günlerinizin nasıl geçtiğini öğrenmek istemiştim radyoyu sorarken. Akşamları radyo başına toplanma yok. Yani sözlü kültür geleneğini yaşatmaya uygun bir ortam. Uzun kış geceleri soba başında diyeceğim ama söz konusu olan yer Silifke. Herhalde kar yağmıyordu kışları değil mi?*
— Evet, Silifke yöresinde çook ender kar yağardı.

— *Çocukken kar gördünüz mü?*
— Gördüm, gördüm. Yedi yılda, sekiz yılda bir kar yağardı Silifke'ye.

Şimdi bir kere Toroslar'a, dağlara yağardı. Yedi-sekiz ki-

lometre gittiğin zaman dağlarda, dağların tepesinde kar olurdu. Çuvallara kar doldurup getirirlerdi ve o karı satın alırdı zenginler.

Ve bardağın içine kar koyup üzerine de pekmez koyup kaşıkla yemek müthiş bir zevkti.

— *Peki kar yağdığında neler olurdu?*

— Silifke'ye yedi-sekiz yılda bir kar yağdığında olay olurdu. Okullar tatil olurdu. Herkes dışarıya fırlar seyrederdi. Müthiş hayret verici bir şeydi Silifkeliler için kar. Hatta bir gün, bana anlatılan, Silifke'de kar yağmaya başlayınca birisi sinemaya giriyor ve bağırıyor; "Kar yağıyor dışarda! Kar, kar!" diyor. Filmi durduruyorlar, film falan seyredilmiyor, sinema dışarı boşalıyor kar seyretmek için.

Kartopu falan da oynadığımı hatırlıyorum ama Silifke'de kar bir-iki günlük bir hadiseydi. Fakat Silifke'nin mevsimle ilgili en önemli özelliği, poyrazıydı. Silifke'nin poyrazı... Yani Silifkeli olup da poyrazı bilmeyen yoktur. Silifke'nin poyrazı ile ilgili şiirler yazılmıştır. Hatta belki onlardan bir tanesini bulabilirim. Gümbür gümbür bir poyraz.

— *Bunu beklemiyordum. Hakkında şiir yazılacak kadar gümbür gümbür bir poyraz?*

— Konya Ovası'ndan, Karaman'dan, Toroslar'dan bu Göksu Vadisi çok güzel bir kanal oluşturuyor; soğuk hava bayağı akıyor Silifke'ye. Öyle bir hava koridoru var. Akdeniz'in o sıcak atmosferi ve bu soğuk hava... Onun için sadece Silifke'de vardı bu güçlü rüzgâr, Mersin'e doğru giderken bir 10-15 kilometre ayrılın Silifke'den, hiçbir şey yoktur. O müthiş rüzgârdan eser yoktur, güllük gülistanlıktır etraf.

— *O rüzgârlı yaşantıdan bahseder misiniz? Poyraz. Soğuk tabii.*

— Çok soğuk olur. Kışın eser genellikle ama sonbaharda ilkbaharda da olur. Tozu toprağı önüne katıp, gıcır gıcır böyle, en ince taraflara kadar böyle her tarafa toz sokar.

Silifkeliler derler ki işte, "Mersin'de çok romatizma olur, Silifke'de olmaz". Çünkü Mersin rutubetlidir, Silifke'de rutubet olmaz bu poyrazdan dolayı. Onun da iyi bir tarafını bulmaya çalışırlar.

Silifke'de sadece limon yetişir, çok portakal yetişmez poyrazdan dolayı. Poyraz önemli bir hadise. Suların takır takır donduğu olur o poyraz estiği zaman, ki bazen haftalarca eserdi. Dışarıdaki ibrikte su donmuş olurdu sabah kalktığım zaman.

— *"Yedi-sekiz yılda bir kar yağardı" deyince kışları soba kurmaya gereksinim duymadığınızı düşünmüştüm.*

— Sadece soğuk günlerde yansa da, yani sürekli yanmasa da kışları soba kurulurdu mutlaka. Bahara doğru da kaldırılırdı. Cemre düşmesi gibi bir şeydi "Sobalar kuruldu, sobalar kaldırıldı" hadisesi.

Odun sobası ile ısınırdık. O da yani her zaman yakılmaya ihtiyaç olmazdı. Çok soğuk havalarda, o poyraz zamanlarında yakılırdı.

Yani Silifke'yle ilgili en önemli şeylerden bir tanesi, poyrazın esmesi ve her şeyin içerisine o ince kumun girmesi.

— *Toz içinde...*

— Evet, dükkândan bir şey aldığın zaman bakarsın en ince yerine kadar kum girmiş. O kumu temizlemen lazım. Poyraz bittikten sonra çok büyük temizlik yapılırdı. Poyrazın dinmesi beklenirdi büyük temizlikler için, çünkü çaresizsin.

Estiği zaman yolda molda bulduğu tozu derleyip toparlayıp dağıtıyor. Asfalt masfalt yoktu, her şey topraktı.

— *İklim şartları, yerleşimde özgün bir mimariyi de getirmiş miydi beraberinde? Tabii eski yapıları kastediyorum, yeniler malum... Evlerin, tozdan en az etkilenecek şekilde, rüzgâra sırtlarını dönecek biçimde inşa edilmiş olması gibi? Örneğin, güneşten yararlanabilmek için evlerin güneye bakması makbuldür ama Adana'da, "Sıcaktan dolayı serine, yani kuzeye,*

Toroslâr'a bakmasını tercih ediyoruz" demişti görüştüğüm Adanalılar.
— Hiç öyle bir bilgim yok, hiç böyle bir şey konuşulduğunu da görmedim. Sadece, "Güneş alması makbuldür, güneş giren eve doktor girmez" gibi laflar konuşulurdu ama ev yapılırken böyle bir şeyi dikkate alıyorlar mıydı bilmiyorum.

— Poyrazlı Silifke'nin kendine özgü mimari bir tasarımı yok yani?
— Yok. Yani Silifke ile ilgili benim hatırladığım,

— Silifke'nin yoğurdu! Sahi, gerçekten de meşhur mu Silifke yoğurdu? Özelliği ne?
— O türküyü önceleri ben, "Silivri'nin yoğurdu" diye duymuştum, sonra "Silifke'nin yoğurdu"na çevirdiler. Silifke'nin herhangi bir şekilde kendine özgü bir yoğurdu olduğunu falan da hiç hatırlamıyorum.

— O uzun yaz günlerinde ya da –kar olmasa da– uzun kış gecelerinde nasıl bir sözlü kültür yaşantısı vardı? Gerçi kalabalık bir ev ve herkesin işi başından aşkın bir taraftan ama o televizyonun henüz esamesi okunmadığı gibi radyosuz da olan günlerin özellikleri neydi? Çok mu öykü anlatırlardı büyükler size ya da birbirlerine? Hani şu cinli perili sohbetler... Ziyaretler sık mıydı akrabalar ya da komşular arası?
— Gerçekten, sık ziyaretler vardı.

— Çökmedam'da elektrik yoktu demiştiniz, kasabadaki evinizde var mıydı?
— Yoktu. Ben ortaokul ikideyken falan geldi elektrik. Biz lamba ışığında çalışırdık. Gaz lambası.

— Bulunduğunuz yerleşimde mi elektrik yoktu, sadece sizin evde mi?
— Bütün çevrede yoktu. Herkes gaz lambası kullanırdı. Gidiş gelişler el feneri ile olurdu. Ama hatırladığım, çok

sık komşuluk ziyaretleri olurdu. El feneri ile gidilir gelinirdi.

Ve çocuklara masal anlatılırdı. Büyükler çocuklara masal anlatma yükümlülüğünü hissederdi. Ağabeylerim üniversiteden geldikleri zaman, bol bol bize gördükleri sinemaları anlatırlardı. Okudukları kitapları anlatırlardı. Böyle bir ağızdan hikâye anlatma durumu çok olurdu.

Babamdan herhangi bir şey dinlediğimi hatırlamıyorum ama ağabeylerimden çok dinlemiştim.

Komşular bir araya gelir konuşurlardı, sık sık ziyaret ederlerdi birbirlerini.

Bir keresinde... onunla ilgili bir anım var, annem, ablamlar falan beni akşam evde yalnız bırakıp –kendim gitmek istemedim galiba– yakındaki bir komşuya ziyarete gittiler. Ben de yatmıştım, ama sürekli evde şey konuşurlardı, enkebut...

— *Enke... söyleyemedim... ne?*

— Enkebut... Enkebut diye bir şeyden bahsederlerdi. Enkebut, bir tür cin. Onun için işte, "Destur" demeden işememen lazım, nereye işediğini bilmen lazım diye cin çarpması üstüne çok konuşulurdu.

Ben şöyle bir olay yaşadım –bu çok önemli aslında, şimdi düşününce farkına varıyorum–; ben enkebut gelir mi diye korkuyordum ama bu korkumu dile getiremiyordum. Yatakta yatmış vaziyetteydim ve inşallah gelmez falan diye düşünürken, gece, gözlerim açık, yorganı çenemden biraz aşırmışım, altı veya yedi yaşlarındayım pek emin değilim, kapı gıcırtısı gibi bir şey duydum, kapı gıcırtısı ile beraber, otellerde belboylar olur ya onun gibi; başı fesli, kısa, onun gibi birisi girdi, yürüdü, arkası yüklüğe dönük, yüzü bana dönük olmak üzere böyle durdu bana bakıyor. Nefesimi tuttum böyle bakıyorum. Ondan sonra ikincisi girdi; ondan biraz daha uzun boylu. Ve böyle yedi tane, küçükten büyüğe doğru dizildiler. Nefes de almıyorum, bööyle bakıyorum artık. Gözümü bile kırpmıyorum. "Bunlar enkebut" dedim, "beni çarpacaklar!" Ne kadar zaman geçti bilmiyorum aradan, saatler

geçmiş olabilir, dış kapının sesini duydum gıcır diye; ablalarımın, annemin falan sesini duydum, geliyorlar komşudan.

— *Ya "enkebut"lar?*
— Onlar hemen gidiverdiler, kayboldular. Ben de başladım ağlamaya. Annem gelince, "Ne oldu oğlum?" falan dedi, "Enkebut geldi" dedim, "beni çarpacaktı". Annem "Yaa?" dedi, okudu üfledi falan. Ama gözümle gördüm. Gözümle gördüm.

— *Görmüş olduğunuzu mu düşünüyorsunuz hâlâ?*
— Tabii şimdi yarattım mı hayalimde yoksa gerçekten öyle bir enerji olarak gelip karşımda durdular mı, bilemiyorum. Ama sanki karşımdaymışlar gibi gördüm. Ama gidişleri müthiş süratli oldu; ciuv ciuv ciuv, hemen kayboldular.

Aklıma gelen bu doğaüstü, mistik yönlerle ilgili hatırladığım şeylerden bir tanesi de, annem bir keresinde anlattı, kaç yaşındaydım bilmiyorum ama, "Oğlum sen farklısın. Seni doğurmadan önce rüya gördüm" dedi. Öyle de söylerdi diğer ablalarıma, ağabeylerime, "Bu oğlan farklı" derdi, "bunun yeri farklı". Babam da bunu söylerdi, "Bu farklı. Bu oğlan farklı" derdi. Hatta yazmış da.

— *Anneniz ne görmüş rüyasında?*
— Şimdi annemin anlattığı şu; ben doğmadan önce o gece rüyasında nur yüzlü, pir sakallı bir adam gelmiş, "Evladım" demiş, "bir oğlan çocuğu doğuracaksın. O çok özel bir ruhtur. O sana bir hediyedir". Annem bunun etkisi altında çok kalmış ve hep, "Sen doğuştan farklıydın" derdi, "doğuştan sakindin, hep böyle anlamak üzere bakardın sağa sola. Doğuştan bir farklılığın vardı senin" diye söylerdi.

— *Peki farklı mı davrandılar size?*
— Valla bu her zaman bilinçli olunan bir durum değildi. Ara sıra hatırlayıp bana söylerlerdi ama bana herhangi bir şekilde farklı davrandıklarını sanmıyorum.

— Peki siz farklılık hisseder miydiniz? Örneğin sezgilerinizin diğerlerinden güçlü olması gibi farklılıklar?
— Yok. Benim farkında olduğum sadece şu; yaratılıştan sakin bir insanım ve yaratılıştan hiçbir zaman parasal, maddi şeyler benim gözümde, gönlümde beni motive edici bir değer olmadı. Yaratılışımdan.

— Bunun dışında farklılıklar hissettiğiniz oldu mu hiç?
— Filozof tavırlı bir insan olduğumun farkındayım. Yani bu filozof tavrım da entelektüel değil, evrenle ilgili. Einstein'vari bir şey; evrenin özünü anlama hadisesi ile sürekli böyle bir... o hep kafamda. Yani, "Bu varoluşun kaynağı ne? Niçin var?" gibi bir şey anlama ile ilgili, evvelden getirdiğim bir soru var.

— "Doğaüstü" tanımlamasına yaklaşımınız?
— O konuda pek düşünmedim. Ben o konuda henüz bilimin ve bilimsel araç gereçlerin yakalayamadıkları enerjilei var diye düşünüyorum. Bunları yakaladıklarında... mesela beynin beyin dalgaları olarak mekâna yaymış olduğu enerjilerin henüz yakalanamadığı kanısındayım. Çünkü özellikle aynı yumurta ikizlerinin birbirlerinin başına gelenleri hemen hissedebilme durumu o kadar çok sıklıkta oluyor, öylesine birbirlerinin farkına varıyorlar ki, bu artık istatiksel olarak bir vaka, bir gerçek. Ama bu enerjiyi kaydedemiyorlar henüz.

— Bu sadece tek yumurta ikizleri ile ilgili bir durum da değil üstelik. Telepati bir gerçeklik değil mi?
— Evet. Onun için ben, evreni bir bütün görüyorum, sadece gittikçe farkına varışımız değişecek.

Ve tümü içerisinde anlayabileceğiz, algılayabileceğiz gibi görüyorum. Onun için böyle bir beklenti halindeyim. Kesin karar veremiyorum. Ama ona daha sonra gireriz belki de, benim spiritüel gelişmem, olgum, kendi başına bir öykü. Onu hakikaten ele almak isterim bir ara. Fakat çocukluğumda bu rüya hadisesi... Ben de sık sık unuturum fakat ara sıra hatırlarım, "Ya" derim, "bu rüyayı annem gördü, bana söyledi ve

benim diğer ablalarımdan, ağabeylerimden filan farklı bir yönümü de gözlemiş hem babam hem annem; daha sakin." Ve reenkarnasyon kavramıyla ilgili, yani ruhların evrimi ile ilgili; çok gelmiş, olgunlaşmış, evrimselleşmiş ruhlar var.

— *Reenkarnasyon? Bu konuyla ilgili düşünceleriniz?*
— Bu konuyla ilgili, aklıma geliyor, yani eğer öyle bir şey varsa; çocuğun doğuştan getirdiği ruhsal olgunluk diye bir şey varsa eğer, o zaman, şu anda pek de emin değilim ama bana hiç de yabana atılacak bir teori olarak gelmiyor. Yani olabilirliği yüksek bir teori olarak görüyorum bunu.

— *Yeniden doğuşu?*
— Evet.

— *Her bebek zaten farklı kişisel özelliklerle, yeteneklerle kodlanmış olarak doğmuyor mu?*
— Reenkarnasyon olsun olmasın, o doğru. Fakat yani bu reenkarnasyon teorisine göre; çocuk doğduğu zaman evvelki yaşantılarından bir bilgelik getirerek doğuyor. Yani ruhun yücelmesi de evrimin bir başka basamağına gelmiş ve bazı zamanlarda anasından babasından, içinde bulunduğu, etrafındaki insanlardan çok daha ilerde olabiliyor. Ondan dolayı yedi-sekiz yaşındaki çocuk büyüklerden çok daha bilge cevaplar verebiliyor mesela. Bu teori bunu böyle izah ediyor; çünkü evvelki yaşamlarında o bilgeliği özümsemiş diye. Bunun için, "Hemen farkına varabiliyor. Bazı şeyleri hemen algılayabiliyor çünkü altyapısı var" diye izah ediliyor bu teoriye göre. Evet, galiba kötü yönleri de var o teorinin ama bilimselliği bakımından herhangi bir bilimsellik iddiasında bulunamam. Yine de bilindik bir teori olarak geliyor bana ve öyle hemen çöp tenekesine atılacak bir kavram değil, üzerinde düşünülmesi lazım diye düşünüyorum.

Gerçi onun da tuzakları var, farkındayım. Böyle bir şeye inandığın zaman, neler ortaya çıkarabiliyorsun. Onun için tam karar vermiş değilim. Böyle sürekli düşünme halindeyim

o konuda. Ama buraya benim kendime bakış tarzımda, ara sıra, bazen düşünüyorum; bütüün bu yaşadığım şeyler, acaba aslında belirli bir hizmet yapabilmem için yaşamam gereken şeyler miydi? Şu anda bir hizmete soyunmuş durumdayım ve bazen sık sık aklıma geliyor, yani her insanın yapabileceği bir hizmet vardır ve benim de bu hizmeti... acaba bunun hizmeti için mi ben bu yaşamı sürdürüyorum? Ve kendimi yokladığım zaman, içimden sık sık dua ettiğimi gördüm.

— *Hizmet derken?*

— Mesela bir anne, çocuğunu azarlıyor, bağırıyor ve tokat vuruyor, tanık olduğumda içimden çok güçlü biçimde dua ettiğimi fark ediyorum; yani... "Bana yol göster yüce Tanrım, ne yapayım ki dayak yiyen çocuklar azalsın? Ne yapayım ki anneler bunun çok kötü bir şey olduğunun farkına varsınlar? Ben nasıl hizmet edebilirim bu bilince kavuşulmasına? Bana yol göster. Elimden gelen her şeyi yapmaya hazırım, yeter ki yol göster" diye dua ettiğimi biliyorum. Vecd ile derler ya, öyle.

Bütün benliğimle öyle bir hizmete soyunmaya hazırım, yeter ki, "Şu yönde yaparsan hizmet edebilirsin" diye bir yol gösterilsin. Şimdilik aklımın erdiği; kitap yazmak, seminer vermek, televizyon programı, konferanslar falan filan durumu. Yani inandırsalar ki beni, "Çıplak yürü Taksim'de, böyle olduğu takdirde bu ülkenin çocuklarına böyle hizmet edeceksin" diye, gözümü kırpmadan anadan doğma yürürüm Taksim'de. Onun hizmet olduğuna inanmışsam eğer.

Şimdi, demek ki içimde güçlü bir kendimi adama var; bu ülkenin çocuklarının geleceğine hizmet etmekle ilgili. O hizmet benim hayatımın anlamı, parçası. Onu kesinlikle biliyorum. Yakarışım, yalvarışım nasıl yapılabileceği ile ilgili sadece ve hangi strateji ile, hangi yöntemle, nerede nasıl yapılabileceği ile ilgili. Yoksa, hizmetin ne olduğuna dair hiçbir şüphem yok.

— *Nasıl olacağıyla ilgili arayış...*

— Evet, nasıl olacağıyla ilgili arayış devam ediyor; bazen şüpheye düştüğüm zaman, mesela "Televizyon programı

yapmayayım. Bu medya insanı sünger gibi emer ve çöpe atar. Ben bu ortamda olmayayım, kendimi harcıyorum, onun için televizyon programı yapmayacağım" diye bir karar verdiğimde, ya o gün ya ertesi gün yolda birisi yakalıyor beni ve "Hocam Allah razı olsun. Televizyon programınızdan çok şeyler öğrendik. Çok müteşekkiriz. Allah size sağlık versin de bu hizmeti yapmaya devam edin" gibi laflar ediyor. Bu durumda benim algılayışım; "Bu adam konuşturuluyor" şeklinde oluyor. Diyorum ki, "Bu, soruma cevap." Artık ne zaman bunu unutsam, böyle bir karar versem kafamda, mutlaka hep böyle bir şey çıkıyor karşıma. O zaman, "Devam" diyorum, "hizmetse işte hizmet".

— Kalıcı olmasa da, milyonlarca insana birden seslenebileceğiniz tek yer orası sonuçta değil mi?

— Evet. Ama işte bazen böyle kaygılarım, kuşkularım oluyor. Çünkü zamanımı alıyor, kitap yazmakta geç kalıyorum bir de yoruluyorum televizyonda. Yani her saniyenizin farkında olmanız lazım, affeden bir tarafı yok. Sesinizin tonuyla, görünüşünüzle çok iyi hazırlanmanız lazım, hakkını vermeniz lazım. Eğer hizmete soyunmuşsanız işte hizmet meydanı orada. Anlayabilecekleri şekilde konuşmak zorundasınız, profesör gibi konuşamazsınız, adam pat diye geçiverir sizi. O zaman bu rüya aklıma geliyor. Diyorum ki: "Belki de hakikaten ben böyle bir hizmet için doğdum. Özümde bu var".

— "Bir oğlan çocuğun olacak ve o farklı"...

— Evet. Ve babamın da mesela yazdığı: "Bu oğlan çok farklı; sakin, sevecen, anlayışlı". Benim de kendimde gördüğüm; olaylar karşısında, "Önce anla" tavrım var hep. Sakin sakin, "Önce anla, telaş yok".

— Şunu gördüm hatıra defterinizde de; sürekli seyreden bir Doğan var. Hiç seyretmeyi bırakıp da akışın içinde hissettiğiniz de oluyor muydu kendinizi yoksa hep "seyretme" durumunda mıydınız?

— Mutlaka olmuştur ama o hatıra defterine.... *(Bant bitti. "Tek bantlık bir görüşme" diye saptamıştık çalışma zamanını. Bugünkü görüşme saatimiz doldu. Cümle yarım kalmasın diye devamını not tutarak alıyorum)* O seyrediş, doğuştan getirdiğim bir yetenek gibi geliyor bu bana. Bana öyle geliyor ki, ruhun gelişmişliği diye bir şey varsa bu, olayların esiri değil de olayların efendisi olma yönünde bir gelişim. Bunun doğuştan getirdiğim bir özellik olduğunu düşünüyorum. Ve yaşamımın en güçlü, en zengin yönü olarak görüyorum bunu. O yönüm çok güçlü.

— *Bu gücü yitirdiğiniz olmadı mı hiç?*
— Bazen kaybettiğim zamanlar olmuştur tahmin ediyorum.

— *Seyrettiğiniz yerden, hani o Nasrettin Hoca'nın damından, yaşamöyküsünüzün tam içine düşüp de canınızın yandığı, o acıyla, deyişteki gibi, "kendinizi kaybettiğiniz" yani kendinizi gözden yitirip de gücünüzü hatırlamaya çalıştığınız bir dönem oldu mu diye sormak istedim.*
— Evet. Emily'den ayrıldığımda... Kafamın karışık olduğu zamanlar... Ne olup bittiğini anlayamadığım, ne hissediyorum, ne yapmam lazım diye kafamın karmakarışık olduğu anlar oldu. Fakat çok şükür, "Şimdi kafan karmakarışık. Bu halde iken anlayamazsın" gibi bir bilincim de var. Onun için bir geri çekilip, düşünüp taşınıp anlama dönemine ihtiyaç olduğu bilinci.

— *Peki bu dönemde kendinize karşı bir psikolog olarak "kategorize" yaklaşımı taşıdınız mı?*
— Freud'un kategorize eden tavrının eskidiğini düşünüyorum.

(Bu bölüme önce, "Yıldızlar... nereye düşer..." başlığını koydum, sonra "(Ya da)" diye ekledim, "Bir zamanlar, henüz radyo günleri bile değilken..." Sonra ikisinden de vazgeçtim. Çünkü söylenenlerin tümü, ister istemez o başlığın altında "toplanıyor". Herhangi bir başlık, dar geldi bu bölüme. İyi-

si mi dedim, susmalı. Susup da, o milyonlaaarca yıldızın şavkı vurmuş nehrin çağıltısının sesine kulak vermeli.)

Sessizlik... Sustum. O da susunca (yani söyleşi sonrası bu bantları çözerken), kulaklarımda nehrin uğultusu, bilgisayarın başından kalkıp, o "milyonlaarca yıldız"ı görmeye çalıştım yaz gecesinin gökyüzünde. Tek tüktüler yine tabii. Burası İstanbul. Kent ışıl ışıl! Yıldızlar, yerden yanstyan ışık selinin yarattığı ışık kirliğinin ardında kaybolmuş durumdalar. Ama biliyorum ki burada da gökyüzü öyle milyonlaaarca yıldızlı. Cüceloğlu'nun dediği gibi tıpkı: "Işıl ışıl ışıl". Biliyorum. Ta 1974'ün bir yaz gecesinden beri biliyorum bunu.

Kıbrıs harekâtı sırasındaki gecelerden biriydi. Karartma vardı. Balkona çıktığımda, bir İstanbul çocuğu olarak hayatımda ilk kez milyonlaaarca yıldızlı bir gökyüzü görmüş ve olduğum yere çakılıp kalmıştım büyülenmiş biçimde şaşkınlıkla! Şaşkınlığımı görünce annem, "Elektrikler yanmıyor da ondan" demişti, "gökyüzü zaten böyledir geceleri". Bu muhteşemliği neden her gece göremediğimin farkına varınca da, o tek tük yıldızlı gökyüzünü, aydınlıkta yaşamanın, kent yaşamının bedeli sanmıştım...

Yıllar sonra bir yaz gecesinde bir başka İstanbul çocuğu daha gördü İstanbul'un o gerçek gökyüzünü. Ne zaman mı? 1999 Ağustos depremi sonrasında İstanbul karanlığa boğulduğunda... 1974'te karartmanın ayrıntılarının farkına varamayacak kadar küçükmüş, 7 yaşındaymış o zaman. Deprem sırasında 32 yaşındaydı. Allamei cihan derler ya hani, öyle biri. Bilgisayar ve bilgisayar dünyası ondan soruluyor. IQ'su tavan yapanlardan. Donanımı müthiş. Bir medya çalışanı. 17 Ağustos sabahı işe geldiğinde allak bullak, "Deprem sonrasında gökyüzünü gördünüz mü, fark ettiniz mi nasıldı?" dedi duyduğu dehşeti gizleyemeyerek; "Deprem sırasında gökyüzü korkunç oluyor!" Anlattı sonra: "Sarsıntıyla birlikte dışarı fırladığımda gökyüzünü görünce dehşete kapıldım! Yıldız doluydu gökyüzü. Milyonlarca yıldız! Milyonlarca! Dünya yörüngesinden kurtuldu sandım. Sarsıntının nedeni bu olmalı diye düşündüm ilk anda! Yörüngeden çıktık ve uzay

boşluğunda yuvarlanarak yıldızlara yaklaşıyoruz sandım! Depremde gökyüzü korkunç oluyor!"

"Korkunç olan"... bizim halimizdi. Eğer 1974'te İstanbul'un gerçek gökyüzü ile karşılaşmasaydım, o geceki büyülü gökyüzünün nereye saklandığını öğrenmemiş olsaydım, milyonlarca yıldızlı bir gökyüzü karşısında aynı dehşeti paylaşabilirdim onunla. Ya da yaz gecelerinde, elektriksiz bir ortamda, damda yatarak büyümüş bir çocuk olsaydım gülebilirdim anlattıkları karşısında. Ama... içim sızladı biz kent çocukları adına... İçim sızladı. Dört duvar arası, kitaplar, bilgisayarlar arasında hayat solgunuyuz... Her şey kitaplardan öğrenilemiyor. Hele doğa, hiç. Hiç derken, yani, örneğin gülün sadece adı var kitaplarda, kokusu yok. Ne rüzgârın sesi var ne de bir ırmak gümbürtüsü... Bu kadar "bilirken" yıldızları, uzaklıklarını, etraflarındaki haleleri, gaz bulutlarını, o gaz bulutlarının kimyasını, çekim güçlerini vs., bu kadar cahili olabiliyorduk işte hemen başlarımızın üzerindeki o yıldızlı gökyüzünün. Ve asıl önemlisi, ne bildiğimizi bilmiyorduk. Ne bildiğimizi bilmediğimiz için de, neyi bilmediğimizi bilemiyorduk. Bildiğimizi sanıyorduk.

Sonra bir gün, bir haber düştü ajanslara. Şimdi unuttum neresiydi ama Avrupa ülkelerinden biri diye kalmış aklımda. "Gökyüzümü istiyorum!" diye yürüyüş yapmış –hangi kentti?– bir kentin sakinleri. Işık kirliliği yüzünden geceleri gökyüzündeki yıldızları göremedikleri için ellerinde pankartlar, yerel yönetim binasının önündeydiler fotoğrafta. Taleplerini sıralıyorlardı.

"Elektrikten vazgeçelim, şehir ışıklandırılmasın" değildi tabii talepleri, "Doğru ışıklandırma yapılsın. Işık huzmelerini gökyüzüne doğrultmaktan vazgeçin. Bu aynı zamanda enerji israfı demektir. Sokak lambalarının üzerine bunu engelleyecek biçimde siperlik yapın, hem önümüzü hem de yıldızları görebilelim"di. Kentin gökyüzü, büyüsünü, şiirini kaybetmesin istiyorlardı. Hem kendileri hem çocukları için. Çocuklarına gökyüzündeki milyonlaarca yıldızı göstermek için kent dışına çıkmak zorunda kalmak istemiyorlardı. Sanı-

rım hem kent, hem de gökyüzü ışıl ışıldır şimdi o kentte. Yaşam kalitesinden de, doğanın şiirinden de vazgeçmeden, "akıllanarak" doğaya dönüş...

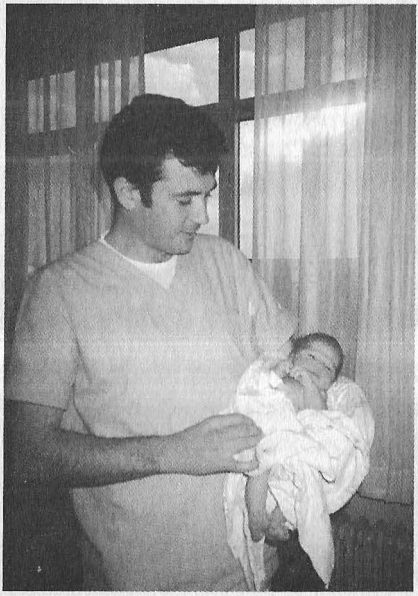
Neyi kaybettiğini bilmeyince ya da bilemeyince... arayamıyor ki insan...

Tekrar bilgisayarın başına döndüm. Bilgisayara geçirmiş olduğum bölüme tekrar göz attım ve... "Yıldızlar... nereye düşer... (ya da) Bir zamanlar, henüz radyo günleri bile değilken" diye bangır bangır bağıran başlığın sesini önce kıstım, sonra da kapattım. Sildim başlığı. Nehrin uğultusunu olanca gücüyle duymak ancak böyle mümkündü. Başlık, çağıldayan nehrin uzak bir kıyısına sıçrayarak, bir gece vakti o sahilde durmuş, gözlerini gökyüzüne çevirmiş biri şaşkın, diğeri dehşet içinde iki kent çocuğunu ıslatan bir iki damlanın şıpırtısına mikrofon uzatmıştı sadece. Böylece şimdi bu satırlarla o başlığı bölümün sonuna çekmiş oldum; o iki damlanın yol açacağı ses kirliliğinin ardında kaybolacaktı nehrin çağıltısı aksi takdirde.

Ve, bundan sonraki bölümleri de başlıkların cenderesine almamaya karar verdim.

Şahin Cüceloğlu oğluna çok sevdiği kardeşinin adını verir; "Doğan" ... Şenol-Şahin Cüceloğlu çifti, bebekleri Doğan Cüceloğlu ile. Yıl 1966. Yer, Karabük.

Şahin-Şenol çiftinin bebeği Doğan Cüceloğlu, gün gelir Kadın Doğum uzmanı olarak Afyon'da doğumunu gerçekleştirdiği ilk bebek ile geçer objektif karşısına.

Doğan Cüceloğlu ile Doğan Cüceloğlu Seatle Washington'da.

Doğan Cüceloğlu, ikisi de doktor olan yeğenleri ile birlikte; soldaki Şahin ağabeyinin oğlu Doğan, sağdaki Lütfiye ablasının oğlu Mehmet.

Lütfiye ablasının oğlu Mehmet, nişan töreninde dayıları ile birlikte;(soldan sağa) Reşat, Celal ve İhsan Cüceloğlu.

Ayşe teyze.

Ayşe teyze ve Sami Çavuş, Çökmedam'da. Sevgili "Sarıkız"ları da başını uzatıvermiş fotoğrafa.

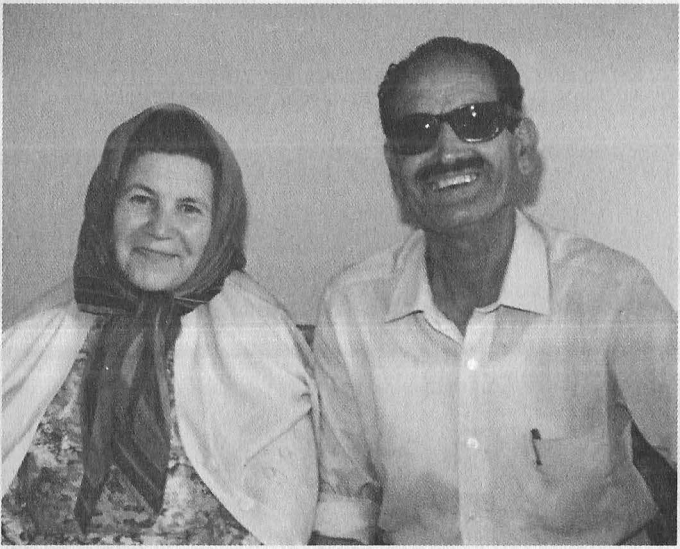
Ayşe teyzeli yılların fotoğrafları arasından sevgili Sarıkız'ının fotoğrafının da çıkması hiç de şaşırtıcı değildi.

Doğan Cüceloğlu ve Ayşe teyze Çökmedam'da.

Heyecanla beklediği radyoyu getiren Ahmet ağabeyi, eşi Ayten ve çocukları Hatice, Mustafa, Hüsnü, Hülya ile.

Hasan ağabeyi ve Nemike yengesi.

27 Haziran / Cuma
Ulus Parkı

— Başlamadan önce... hani hatırlattığın notlar vardı Çarşamba günü ayrılmadan önce, "Ortaokul yıllarına geçmeden sormak istediğim şeyler var" demiştin.

— *Hatırladım. "Siz buradaki ilkokul eğitim sisteminde yetiştiniz, çocuklarınızsa Amerikan eğitim sistemi içinde yetişti. Amerika'daki ilköğretim sisteminin de tanığı oldunuz. Bir yaşamı doğumundan erişkinliğe her iki ortam içinde de gözlemleme olanağınız oldu. Gördüğünüz temel farklılıkları kaydetmek isterim" demiştim.*
— İlerde benim fikirsel gelişimime falan girdikçe onları söyleyeceğiz ama şimdi bu karşılaştırabilme için şöyle bir şey söylemem lazım; benim Amerikan eğitim kültüründe gördüğüm en önemli şeylerden bir tanesi, çocuğun bir potansiyel olduğu ve bu potansiyelin geliştirilmesi sorumluluğunu hem ana-baba, hem öğretmenler ve hem de toplum paylaşıyor.

Şimdi, geliştirilmesi gereken bir potansiyel diye baktığın zaman, farklı bir yaklaşım tarzı kendiliğinden oluşmaya başlıyor.

— *Siz soru sormaktan korkan bir çocukluk geçirmiştiniz, "Çık kafamdan!" diye başınızı yumruklayacak kadar.*
— Orada tersine çocuğun soru sorması teşvik ediliyor. Bir kere psikoloji bilinci, yani o toplumda yetişmiş olan psikologlar, insan nedir konusunda daha gerçekçi bir algılayışı yaymış. Psikoloji bilimi yaygınlaşmış olduğundan dolayı ana-babalar çocuğa baktıkları zaman onun gereksinimlerini görebiliyorlar, düşünce gelişimini görebiliyorlar, oyun ihtiyacını görebiliyorlar.

Çocuk oyun içinde öğrenir kavramına çok yakınlar. O ne-

denle de oyun ve etkileşim kavramı çok yaygın, baskın bir şekilde müfredat programında var. Sürekli iletişim kurma, sürekli bir oyun içinde olma, sürekli birbirleriyle konuşma, beraber iş görme falan durumu.

Bilgi vurgulu değil, sosyal beceriler ve kişilik gelişimi vurgulu bir müfredat programı var. Eve ödev getirme diye bir şey yok, akıllarının uçlarından geçmiyor öğretmenlerin eve ödev vermesi.

— *Yani öğrencilik hali okulla mı sınırlı?*
— Ancak video seyretme, kütüphaneye gitme, belirli konularda bir şeyler araştırma... ev işi ödevler öyle oluyor.

— *Araştırmaya yönelik?*
— Araştırmaya yönelik, evet. O bulduğu şeyi seyrettiği zaman da hoşuna gitsin tutumu.

— *Kaç yaşında başlanıyor okula? Ve zorunlu eğitim kaç yıl?*
— Aynı buradaki ilkokul gibi. Başlangıç yaşı bizdeki gibi ve ilköğretim sekiz yıl ama orada lise de mecburi. Liseyi de okumaları gerekiyor.

— *Amerika diye genel bir ifade ile konuşurken, bu anlattıklarınız; ana-babaların, öğretmenlerin yaklaşımı, Amerika yani Amerika Birleşik Devletleri'nin bütününe yayılabilecek bir yaklaşım mı? Her yerde bilinci böyle yüksek mi ailelerin?*
— Değil.

— *ABD'nin tüm eyaletleri için mi, sizin tanık olduğunuz eyalet için mi geçerli anlattığınız bu yaklaşım? Siz hangi eyaletteydiniz?*
— Kaliforniya. Güney Kaliforniya.

— *Genel bir yaklaşım mı bahsettiğiniz?*
— Devletin eğitim sisteminin temelinde bu genel yaklaşım var. Devletin okullarından geçen öğretmenler, öğretmenlik

sertifikası alanlar bu yaklaşım içerisinde mezun oluyorlar. Ama bazı marjinal gruplar diyebilirim, yani ekonomik düzeyi son derece düşük, eğitim görmemiş, gettolarda yaşayanlarda, okullarda yine öğretmenler ellerinden gelen çabayı gösteriyorlar ama aynı bizdeki gibi oradaki ana-babalar çocuklarının gelişimine ilgi göstermiyorlar, bilgiye önem vermiyorlar, bayağı bağırış çağırış falan, kendi getirmiş oldukları kültürel zemin ne ise –bu genellikle Meksika veyahut da Afrika tutumu– bu Kuzey Avrupa, Batı uygarlığının eğitime, bilime, insana bakış tarzına uzak bir durum. Ondan dolayı okulla aralarında bir sürtüşme oluyor. Umurunda değil çocuğun derse çalışması. Halbuki öğretmen diyor ki, "Çocuk bayağı zeki, çok başarılı olabilir, imkân verin" diyor ana-babaya ama, "Onu düşünecek halimiz yok" tavrı içerisinde oluyor ana-baba.

Bundan en çok istifade edenler ise Asya kökenliler. Eğitime muazzam önem veriyorlar ve Amerika'ya geldiği zaman hem ana-baba, hem öğrenci "Allahım çok şükür, cennete geldim" duygusu içerisinde.

— Asya kökenliler derken?

— Çinli, Japon, Koreli. Özellikle Çinli, Japon. Korelilerde de pek o kadar bilgi ile ilgili heyecan yok. Ama Çin ve Japonya kökenliler, Vietnamlılar, ki onlarda da Çinli olanlar çok yaygın vaziyette, ciddi bir şekilde eğitime önem veriyorlar ve artık ortak bir algılayış haline gelmiş ki; "Sınıfta Asya kökenli bir öğrenci varsa onlar en iyi öğrenciler olurlar".

— Bahsettiğiniz bu ülkelerdeki eğitime yaklaşım, Amerika'daki ile aynı değil?

— Değil. Şimdi, onların kendi ülkelerindeki yaklaşım tarzı bizdeki eğitime yaklaşım tarzı gibi daha ziyade ezberci. Şimdi yani ilerde üzerinde çalıştığım kitaplar konusuna geçtiğimiz zaman şimdi üzerinde çalıştığım kitapla ilgili olarak anlatmak istiyorum; dünyaya iki türlü bakış tarzı var; bir tanesi korku kültürü, diğeri de sevgi kültürü.

Korku kültürünün esas odak noktası insan ilişkilerinde;

güç ve güç kullanma ile ilgili bir tavır içerisinde bir dünyaya bakış tarzı var. Mafya kültürü diyebiliriz buna bir anlamda. Öbürüne ben sevgi kültürü diyorum; insana özgür insan, gelişen insan, olabileceğinin en iyisi olması gereken yaratık diye bakış tarzı var. Görüldüğü gibi ikisi arasında çok büyük bir fark var. Tabii her iki dünyaya bakış tarzının kendine özgü yaşam tarzları var, ki onları sistematik olarak inceliyorum ve incelemeye de devam edeceğim kitaplarımda.

Korku kültürünün mesela karı-koca ilişkisine bakış tarzı şu: Evlenmeden önce karının gözünü korkut, ilk gece gözünü korkut sesi çıkmasın, aksi halde yuları kapar. İçinden geçenleri pek paylaşma, asık suratlı birisi ol, çocuğu uyurken öp şımarmasın. Ne karı şımarsın ne çocuk şımarsın. Burada kimin patron olduğu, kimin sözünün geçeceği belli olsun tutumu. Bu anlayış tabii sınıfta da aynen devam ediyor. Öğretmen sınıfta çocuklara baktığı zaman, "Korkutmam gereken küçük insanlar" diye bakıyor, "kimin güçlü olduğunu bilsinler ve benim denetimim altında bu sınıfın devam edeceğini bilsinler, gözümün içine baksınlar ve ben konuştuğum zaman sussunlar ve hayatlarının bana bağlı olduğunu bilsinler" yaklaşımı. Öğretmen sınıfa girdiği andan itibaren böyle bir bilinç getiriyor. Tabii korku kültürünün müfredat programı oluşturulurken de o topluma otorite olarak bakan birileri var; "Bunların ne öğrenmeleri gerektiğini ben bilirim. Otoritelerin karar verdiği malumatı öğrenmeliler, sorgusuz sualsiz kabul etmeliler, hepsi koro halinde, 'Çok çok güzel bunlar' demeli, onun dışında başka soru, soruşturma olmamalı". Müfredat programı aşağı doğru böyle gidiyor. Neler öğrenilmesi gerektiği, malumat otorite tarafından tayin edilir ve bu malumatın da öğrenilmesi için bir tek yol vardır motivasyon olarak, o da korkutmak; "Öğrenmezsen kafanı ezerim senin". Ve sınavda da malumatı ne kadar öğrenip öğrenmediklerine göre bir mükâfat vereceksin.

— *Orada müfredat nasıl oluşturuluyor?*
— Orada müfredat nasıl oluşturuluyor; bir kere dünya nereye doğru gidiyor? Dünya araştırmaya doğru gidiyor. Beş yıl-

da bir bilgi eskiyor. Onun için bilgiyi öğretmek değil araştırmayı öğretmek çok önemli. Ve çocuk doğarken zaten soru sorma ile doğuyor, yapılması gereken onun bu doğal soru sorma yeteneğini güçlendirmek. Bunun için de malumat değil soru sorma önemli. Buna yöneliyorlar. Çocuğun merakını kütleştirmek değil, merakını daha çok boyutlu hale getirme, eleştirel düşünmeyi geliştirme yönelimi.

— *Oradaki eğitim sistemi ile ilgili olarak, her okul, müfredatını kendi belirliyor diye biliyorum.*
— Her okul, her okul bölgesi kendisi müfredat belirleyebilir. Müfredat belirli tabii, yasalarla çerçeveler var; laiklik kuralı, Amerika'nın inandığı bazı temel değerler var, anayasaya uyması lazım bütün onların. Ama onun içerisinde bölgenin ihtiyacına göre değişebilir müfredat ve hatta şu özgürlük var; ana-baba çocuğunu okula göndermeyebilir. Bu durumda sadece şu mecburiyeti var ana-babanın; evde eğitmek zorunda ve değişik zamanlarda sınava hazırlamak zorunda. Yani liseyi bitirinceye kadar ana-baba, "Çocuğumu ben eğiteceğim" diyebilir.

— *Arada sınavlara sokarak tabii değil mi?*
— Sınavlara sokarak. Ve bundan sorumlu. Eğer eğitmiyorsa başına bela olurlar.

— *Böyle bir şeye karar verdiklerinde anne-babada yeterlilik aranıyor mu?*
— Aranmıyor sanıyordum, ama geçen gidişimde öğrendim ki, üniversite mezunu olanlardan aranmıyor; onun dışındakiler sınavla kendilerini kanıtlamak durumundalar. Verdikleri eğitimin yeterli olup olmadığı da, çocuğun girdiği sınavda ortaya çıkıyor, çünkü anne-babadan başkalarından da kaynaklanabilir. Sadece kendisi vermiyor ki eğitimi, bir mahalle bir araya gelebilir. Dört-beş anne bir araya gelip, "Biz çocuklarımızı kendimiz eğitelim, okulların durumu çok kötü" diye müfredat programı oluşturuyor ve çok da iyi sonuçlar almış ana-babalar var.

— *İlginç.*
— Evet. Ne kadar müthiş bir özgürlük değil mi? Şunu biliyorlar ki, bir kere çocuk oyun ihtiyacı olan bir yaratıktır. "Bir insanın anavatanı çocukluğudur" kavramı yaygın bir vaziyette biliniyor. Ondan dolayı çocuklara böyle malumat yüklemek akıllarından en son geçen düşünce. İlkokulda malumatın ne önemi var? Hiç o kadar önemli gözükmüyor.

Ve benim gözlediğim o ki, buradakinin tam tersi bir süreç var. Bizde ilkokul çok sıkı, lise oldukça sıkı, üniversitede gevşemeye başlıyor, master ve doktora iyice gevşek. Yapı diye bir şey yok yani. Hoca ile öğrenci arasında, ne zaman buluşurlar, ne yaparlar falan yok. Orada en sıkı olan, doktora programı. Çok sıkı bir yapısı ve eleme sistemi var. Yani oradan birisi, "Doktoramı aldım şu üniversiteden" dediği zaman bilirsin ki adam dokuz doğurmuş. Kolay değil doktora almak.

Master programı da oldukça sıkı ama doktora kadar değil. Üniversite gayet sıkı. Üniversite mezunu olmanın kuralları var, başarısızları birkaç ikazdan sonra atıveriyorlar.

— *Sizin eğitim hayatınızla paralel alalım oradaki eğitim yaşamını da.*
— Öyle yapalım. İlkokul olarak... sürekli ödevler yapardık Türkiye'de, fakat orada çocuklarım ilkokula gittiğinde öyle bir şey görmedim. Bilgi vurgulaması yok ama iki çocuk, üç çocuk bir araya gelip bir konuyu konuşabiliyorlar mı, orada bu önemli. İşbirliği yapabiliyorlar mı, kavga etmeden bir karara varabiliyorlar mı hadisesi çok önemli. Ve "Teşekkür ederim", "Lütfen" kelimeleri çok önemli.

— *Ev ödevleri verilmiyor, bilgi yüklenilmiyor, ya çantalar?*
— Çanta?

— *Çocuklar okula öyle tıka basa kitap-defter dolu, ağır çantalar yüklenip gitmiyor olsa gerek bu durumda?*
— Yüklenip gitmiyorlar çünkü zaten dolapları var okulda.

— Kitaplar orada mı kalıyor?
— Her çocuğun bir dolabı var okulda, kitaplar orada kalıyor. Hafta sonu gelirken getirebilirler eve. Buna da, getirip getirmeyeceklerine de çocuklar kendileri karar verirler. Ve ayrıca kitaplar da devlet tarafından veriliyor.

— Yani gerçekten "parasız" eğitim?
— Parasız, evet.

— O zaman çocukların okula gitmesi de herhangi bir külfet getirmiyordur ailelere. Çünkü orada da çok erken yaşta evlilikler ve çok çocuklu ailelerin yaygın olduğu biliniyor.
— Orada, gerçekten öyle. Amerikalı herhangi bir insanla karşılaştığın zaman onun hemen farkına varmak istediği, eğitim düzeyindir. Karşıdakinin eğitim düzeyi. Eğitilmişlerle eğitilmemişler belirgin bir kalite farkı gösterir çünkü. Ve eğitilmemişleri besleyecek bir geleneksel kültür yoktur.

Yani bizde eğitilmemiştir bir adam ama eğitilmişten çok daha sağlam bir yaşam felsefesi vardır. Karacaoğlan'dan, Yunus Emre'den gelen, şu veya bu şekilde, bir değerler sistemi vardır. Amerikalıda o yoktur. Ondan dolayı, eğitilmemişse son derecede marjinal görürler ve eğitim alıp almama meselesinde de Amerikalının bakış tarzı; buna bir seçim meselesi olarak bakar. Yani hakikaten olanaklar o kadar yaygın ki, birazcık aile desteği olan yetenekli çocuğun eğitim görmemesi mümkün değil.

Meksika orijinliler için, siyahlar, Kızılderililer için şimdi o kadar çok olanaklar yaratmışlar ki. Birazcık ilgi gösteren bir aile parayı, desteği bulur. Hemen çocuğunu okula gönderebilecek bir imkâna kavuşur. O nedenle Amerikalı, eğitim görmemeyi bir tercih olarak görüyor. Yani, "Sen cahil kalmaya karar vermişsin ve cahil kalmanın da sonucunu yaşamalısın, bu senin sorumluluğun. Benim bununla ilgili herhangi bir sorumluluğum yok; ben ortamı hazırlamışım, sunmuşum" diye bakıyor.

— Bu sözlerinizden ailenin maddi katkısının hiç gerekmediği çıkıyor?

— Okul için bütün olanaklar var. Yeter ki çocuk çaba göstersin, istesin ve ileriye doğru gitsin. En kötü ihtimalle, hükümet burs veriyor; 30 yıl içinde ödüyorsun geriye. Daha ne istersin ya? Okula kabul edildiğin andan itibaren parasızlıktan gidememe diye bir durum yok. Bu grupları okumaya teşvik için özel burslar var, özel kotalar var. Hatta üniversiteye giriş yönünden özel algılamalar var, yani, "Şu liseden mezun olanlarla o liseden mezun olanları aynı görmeyelim, bunlar fakir muhitten geldiklerinden dolayı daha kolaylaştıralım" diye. Üniversite bir yıllık telafi programları hazırlıyor bunlar için. Yani o bakımdan, bir Amerikalı cahil kalmayı bir seçim meselesi olarak görüyor, "Kaderin şartı böyleymiş" diye bir şeye baktığı yok. Ondan dolayı da pek sempati duymuyor böylelerine, "Cahil kalmaya karar verdiğine göre cahil bir insanın hayatını yaşamak senin hakkın" şeklinde bir bakış tarzı içerisinde.

Hakikaten gelip değerler sistemine dayanıyor iş. Mesela Asyalılar ne kadar fakir olurlarsa olsunlar bütün çocuklar okula gidiyor ve hepsi en yüksek tahsile doğru çıkıp gidiyor. Bir süre sonra baktığında doktorlar, avukatlar, mühendisler... Bütün o Asyalı çocuklar hepsi okumuş vaziyette. Onlar da aynı şekilde çok fakir başlamışlar, ama bakıyorsun Meksika kökenlilere, nesil nesil sürekli işçi. Ve kaba işçi olarak kalmış. Yani komşusu Asyalı olmuş olabilir, onun çocuğu okuyup mühendis olmuş olabilir, zerre kadar umurunda değil. Yani bu doğal sistemi anladığım kadarıyla. O bakımdan, eğitime önem verenlerle vermeyenler diye ayırabilirsin Amerika'da. Genellikle de Kuzey Avrupa ve Asya kökenliler buna önem veriyorlar; eğitim önemli, kişinin eğitimle güçlenip bağımsız kalması önemli ve genellikle de yaygın, baskın kültür de, "Bu toplumun birinci görevi, burada doğup büyüyen insanlara, istedikleri takdirde olabileceklerinin en iyisi olma olanağı sunma sorumluluğu vardır toplumun" diye böyle bir sorumluluk almış durumdalar. Yani bu o kadar yaygın ki, onlar farkında bile değiller böyle bir bilinçleri olduğunun.

— Çok değişik kökenlerden gelmiş olmalarına karşın kendilerini bir arada tutmaya yarayan bir unsur da bu herhalde?

— Kesinlikle öyle. Ondan dolayı bakarsınız bir mahalle, bir çocuk çok yetenekliyse sporda, müzikte şurda burda, mahalle hemen organize olmaya başlar: "Kim bu? Olanakları var mı? Geleceğini düşünen var mı? Düşünen yoksa bize sorumluluk düşer mi?". Amerika böyle Amerika olmuş benim gördüğüm kadarıyla. Ve hakikaten, "Dinini değiştir, bizim dinden ol" filan durumu da yok. Bütün mesele, "Bu çocuğun yeteneğinin gelişmesi lazım. Böyle bir çocuk gözümüzün önündeyken bunu umursamamak çok ayıp bir şey". Üniversiteye yabancı öğrenciler geldiğinde, yetenekleri olduğu zaman bütün üniversite, "Bu çocuğun yeteneklerinin gelişmesi lazım"ın bilincinde oluyor. Profesörler öyle, asistanlar öyle, üniversite yönetimi öyle. Ondan dolayı hemen bir yerlerden bir burs bulunur filan, bırakmıyorlar yani peşini. Bu bir değer.

İnsanın gelişmesi bir değer tutumu. Bireye verilen bir önem; insan potansiyeli bilinci. O olduktan sonra birçok şeyler gelişiyor. Onun için buna değer verenlerle vermeyenler arasında bir ayrım var. Ve bunu bildiği için bir Amerikalı, değer vermeyenlere –dilenci, yolda kalmış, aç susuz olanlara– pek önem vermiyor. Diyor ki, "Besbelli ki bunu istemiş. O halde bunu yaşama özgürlüğü var". Yani, "Anam, kardeşim, sen sokakta mı kaldın, yaa, yazık" falan gibi böyle bir acıma duygusu yok.

— İşsizler, evsizler... Amerika'nın bir yüzü de bu değil mi? Ama, "Bu bir seçim olarak algılanıyor" diyorsunuz.

— Amerikalı öyle algılıyor. Ve gerçekten bireysel bir seçim olarak bakıyor. Ondan dolayı komünizm falan akıllarına gelmiyor, yani, "Bu zenginlerin kabahati" şeklinde bir bakış tarzının akıllarının ucuna geldiği yok. Bir seçim olarak bakıyor ama şimdi psikoloji bilimi geliştikçe, gelişim psikolojisi geliştikçe, sosyal psikoloji geliştikçe işin şu yönü de ortaya çıkmaya başladı; bu seçimi yapan kişinin sorumluluğu ne zaman başladı? Nerede, nasıl başladı? Yani işte burada da yeni görüşlerin, sosyalist görüşlerin bilime katkısı olmaya başladı.

— Bu görüşler nasıl bir yaklaşım getiriyor?

— Yani diyor ki, "Çocuğun özgüveni gelişmezse kendisinin seçim hakkı olduğunun farkında olmaz". Ve hakikaten araştırmalara girdiğiniz zaman görüyorsunuz ki özgüveni düşük olanlar seçim hakkının olduğunu bilmediği gibi, yaşamından sorumluluk alma konusunda da korkuyor. Yani bir çoban olsun diyor benim başımda, bana yön göstersin, o git desin gideyim, yap desin yapayım tutumu. Neden? Sekiz, dokuz, on yaşına kadar içinde bulunduğu ortamda böyle yetişmiş, bu verilmiş. Şimdi bunun önüne geçmek, telafi etmek için de okullarda, özellikle ilkokullarda, anaokullarında psikologların danışmanlığında özgüven geliştirici programlar oluşturmaya başladılar. Onları takip ediyorlar ve çok iyi sonuç aldıklarını görmeye başladılar. "Duygusal zekâ" kavramı da bu tip çalışmalardan sonra ortaya çıkmıştır.

— Oysa IQ'ya ağırlık verilmişti.

— Ama hayatta kimler başarılı oluyor diye baktığınızda, bakıyorsunuz ki IQ yetmiyor tek başına, kendine güvenen başarılı oluyor. Peki kendine nasıl güveniyor bu insanlar? Anababa ona güveniyorsa o da kendine güveniyor. Onun için ben seminerlerimde ısrarlarla duruyorum bunun üzerinde. Yedisekiz yaşına kadar çocuğun başarı derecesini tayin ediyorsunuz ve sürekli söylediğim şu; başarılı insanlar üzerinde yapılan binlerce araştırma var, en önemli faktör özgüven. Yüzde 85 ağırlığı var.

Başarıda bilginin ağırlığı yüzde olarak çok düşük. Ondan dolayı bilgiye önem vermiyorlar. Ve işte oyun ile sürekli özgüven geliştirici faaliyetler olması lazım.

— "Ana-babanın çocuğa güvenmesi çocuğun özgüvenini artırıyor" dediniz. Peki ziyadesiyle güvenilen çocukların bu kez de kendilerini çok büyük baskı altında hissettikleri de bir gerçek değil mi? Bu denge nasıl kurulacak?

— Bu özgüven geliştirmekten ziyade beklenti altına sokmak yaklaşımı oluyor. O farklı bir hadise.

Özgüven olgusu, çocuğun sürekli kendini deneyerek, elini taşın altına koyarak, kendi gücünün farkına vararak, gerçekçi bir, "Ben yapabilirim. Şu sınırlar içerisinde yapabilirim" duygusunun geliştirilmesi. Köydeki gibi bir durum yani. Bizim köylerimizdeki gibi bir durum oluyor bu. Orada çocuğun eli taşın altındadır.

— Peki özgüven duyacak şekilde yetiştirilmemiş bir çocuğun daha sonra özgüven geliştirmesi mümkün mü?

— Duygusal zekâ alanında çalışanların en önemli iddiası bu; özgüven sonradan geliştirilebilir. Kolay değil, çok zor, ama mümkün. Fakat çok bilinçli ve odaklı bir gayret göstermek lazım. Yani ara sıra, aklına geldikçe yapılacak bir faaliyet değil.

— Kişi bunu kendi kendine becerebilir mi?

— Kişi kendi başına becerebilir, ama bir program içerisine sokulursa, bir mentor, yol gösterici olursa daha başarılı olabilir. Ve şimdi böyle olunca da, işte insanı yeniden inşa etme, alışkanlıklar oluşturma falan dedikleri programların altında yatan kavram da bu oluyor aslında. Eski alışkanlıkların altında yatan temel varsayımların farkına varsın. Yeni varsayımlar yapabiliyor mu? Yani, "Benim elimden iş gelmez" temel bir varsayımdır ve çoğu kişi bunun farkında bile değil. "Ben beceriksizin tekiyim" diyen birinin kendi hakkındaki bu varsayımını değiştirmeden bu kişinin girişimci, atılımcı olması mümkün değil. Onun için özel olarak dayatacaksın ki, ufacık, bir milimetrelik bir alanda bir şey başaracak. Ve diyeceksin ki, "Bak bunu sen başardın!" "Hakikaten ya ben başardım!" diyecek. Bu sefer hemen üç hafta içerisinde dört-beş tane birer milimetrelik başarı organize ediyorsun. O zaman birer santimlik başarıya hazır hale geliyor. Sonra 10 santimlik, sonra 15 santimlik, 25 santimlik... Yavaş yavaş bakıyorsun iki-üç yıl içerisinde adam bir buçuk, iki kilometrelik hedefler koymaya başlıyor kendisine.

— Peki bir taraftan bir de bu takdir meselesi var: "Bak bunu sen başardın, aferin!" Yani çocukta özgüveni pekiştiren takdir oluyor. Bu aynı zamanda da bir handikap yaratıyor mu? Hayat kırmızı kurdele dağıtmıyor çünkü. Takdir ortamından çıkıldığında da başarının devamı için takdir beklememeyi nasıl öğrenecek?

— Esasında takdir görmeden büyümüş ve sonra bu programı kendi kendine uygulayan da kendi kafasında takdir edecek bir makam yaratıyor. Ama bunu kendi kendine yaparken, mesela bir kitabı, mesela o kitabın yazarını düşünüyor. "O olsaydı bana şimdi böyle derdi" filan diyor kafasında. Yani bir referans noktası yaratıyor. O mekanizmayı, çevresinde bulamadığı mekanizmayı kendi kafasından yaratarak sanal bir şekilde yapmaya başlıyor. Hiç takdir beklemez görünenler ise, emin ol, onlar sadece belirli kişilerden takdir beklemezler, onlar için onların kendi kalite dünyasında olan başka sanal kaynaklardan aldıkları takdirler vardır. Sanal olabilir o takdir. "Bunlar anlamıyor benim yaptığımı, esasında anlayanlar olsaydı o zaman takdir ederlerdi" filan gibi.

— Referans noktaları farklı diyorsunuz.

— Evet. Oradan takdir alıyorlardır. O bakımdan takdir mutlaka var. Kesinlikle var.

En önemli takdir kaynağı tabii Tanrı. Oraya erişip de böyle bir varsayım içerisine girdin mi, "Kimse bilmesin, bilen bilir" deyip, hah hah ha, devam ediyor, artık ondan sonra yapacağı bir şey yok.

Şimdi, o bakımdan, demin sorduğun bir soru vardı ya hani, "Her yerde yaygın olarak bu yaklaşım var mı?" diye, hayır yok. Ama genel olarak böyle bir dinamik var. Yani eğitimin önemini bilen, insanın potansiyeline önem veren insanlarla vermeyenler olgusu Amerikan kültürünün temel ayrım faktörü. Onu anlamazsanız Amerikan kültürünü anlayamazsınız.

— Sizin anlattıklarınızdan çıkardığım şu; orada değerler sistemi çok güçlü diyorsunuz.

— Evet, çok güçlü. Hepsi bireyi birinci plana çıkaran değerler sistemidir. Ama dikkat edersen bak ne diyorum, bir mahallede eğer birisinin bir yeteneği varsa ve bu yeteneğinin olduğunu biliyorlarsa, normal Amerikan kültüründeki insanlar bu çocuğu harcatmaz.

— *Beklenti nedir?*
— İşte Amerikan kültürünün gücü orada bence, beklediği şey, onun başarısını gördüğü zaman mutlu olur. Bence sevgi var burada.

— *Buradan oraya gidip de yaşamına orada devam edenlerden sık sık duyduğumuz; yardımlaşmanın, dayanışmanın, buradaki sıkı dostlukların bulunmadığından, yalnızlıktan yakınış. Sizin anlattıklarınız ise çok farklı bir tablo çiziyor.*
— Fakat bir kere o karşılık beklememek, bizim gözümüzle baktığımız zaman, "Önem vermiyorlar, biraz desteklediler ama ondan sonra bırakıverdiler, çocuk yalnız kaldı" anlamını alabilir. Bizim gözümüzle ama. Fakat onların gözünde öyle değil. Yardım ettim diye hiçbir zaman ipotek edemezsin bir insanın hayatını. Öyle bakarlar onlar. Ondan dolayı yardımını yapar ve geri çekilir. Çocuğunun hayatına müdahale etme, mesela evlenmesini ayarlamak, bilmem ne yapmak falan gibi, çok saygısızlıktır. İpotek koymuş olursun hayatına. Ve bu bizim Türk kültüründe, ilgisizlik, "Bırakıverdiler çocuğu tek başına" tutumu olarak algılanıyor.

— *Bundan, "Burada ise ipotek koyuluyor" sonucu çıkıyor.*
— Evet. Ve orada artık bu hemen algılanabilecek duruma gelmiş. Yani böyle çok sofistike falan olması gerekmez insanların bunu algılayabilmesi için. Hemen hemen o kültürde yaşamış, o kültürde biraz büyümüş insanlar bu ipotek koyma durumlarını hemen algılayıp bir tavır koyabilirler.

— *Yerlisi olan Kızılderililer dışında, dışarıdan gelenlerin yerleşimi 1600'lerde başlıyor. Yaklaşık 18-20 nesille oluşan bir*

kültürden bahsediyoruz. Farklı kökenlerin bir araya gelerek oluşturduğu yeni bir kültür. Ortak değer, eğitime verilen önem şeklinde gelişmiş diyorsunuz. Geçmişle bağlantıları giderek koparken, buradakilerden daha farklı bir hayat felsefesi geliştirmişler beraberinde. Farklılığı aynı potada eritmek ne kadar mümkün olabilmiş? Gelenlerin kendi kültürlerinden getirdikleri ne kadar yaşıyor? Anladığım kadarıyla Meksikalılar çok sıkı biçimde sürdürüyor olmalılar kendi kültürlerini.
— Meksikalı ana-baba, çocuğunun kendisinin tıpkısının aynısı olmasını beceriyor. Önem vermiyor.

— *Karışmamışlar diğerlerine.*
— Su ve yağ gibidir hemen hemen. Yan yana otururlar ama mesela Meksika, İspanyol kültürü ile gelmiş olanla, Anglosakson Batı Avrupa, Kuzey Avrupa kültüründen gelmiş olanlar yan yana böyle iki mahalle olabilir, yıllar yılı aynı okulda okuyabilirler ama su ve yağ gibi hiç karışmazlar. Çünkü bence kültürün çok temel varsayımları var.

Meksika kültüründe bir lokantaya gittiğin zaman 60 yıl önceki müzik aynen çalar, dede-torun aynı şarkıyı söyler. Amerika'da bu yoktur. Ve mesela duygular çok önemlidir benim gördüğüm kadarıyla Meksika kültüründe. Mantıklı olman, tutarlı olman önemli değil. Önemli olan o duyguları ifade etme durumu. Amerikan, yani bu Anglosakson türünde, bahsettiğim kültürde ise fikirlerin felsefi zemini çok önemli. Eğer duygular onu destekleyen, geliştiren yönde ise çok baş üstünde yeri var, ama parazit oluyorsa, engelliyorsa onları diken olarak temizlemek lazım yaklaşımı var. Katiyen duyguların önemi yok. Önemli olan mutlaka bir düşünsel zemini olması lazım. Analitik olarak ifade edebilmen lazım ne dediğini. Buna "grow up" diyorlar, yani bir büyüme olayı. Yani "become a man"... bir "yetişkin olmak". "Not a boy"; "oğlan olarak kalmamak". Ondan dolayı mesela bizde olup biten birçok şeyi Amerikalılar baktığı zaman olanaksız olarak görür, yani işte anayasanın fırlatılması hadisesi, onlar bunu, "Demek yetişkinlik konusunda güdüklük var" diye algılıyor,

yani o bakımdan bir kültür öbürüne olgunlaşıp, yetişme imkânı vermeyen bir kültür olarak bakıyor. Mesela Amerikan kültürü, o tip aile ilişkilerine filan bireyselliği öldüren, kişinin kendini bulup, kendini keşfedip, ayakları üzerinde kalmasını engelleyen bir süreç olarak bakar. Öbürü ise, "Bunların aile hayatı yok. Bunlar birbirine yabancılaşmış. Hepsi yalnız. Birbirlerine destek çıkmazlar. Bunlar böyle tek başına ormanda yaşayan vahşi hayvanlar gibi teker teker insanlar" diye bakarlar. Çok farklı bir dünya anlayışları vardır. Bizim kime yakın olduğumuz belli.

— Buradan oraya giden öğrenciler... o eğitime önem veren Asyalı grup içinde mi değerlendiriliyor?
— Evet. Zaten giderken biraz seçilmiş oluyoruz. Yani özellikle eğer bursla mursla falan gidiyorsa çok seçilmiş gidiyorlar. Kolay değil, Türkiye'de üniversiteye girebilme hakkını kazanmak bayağı bir seçim gerektiriyor, burslar için seçilmiş olmak gerekiyor, onun için bizimkiler canavar gibi oluyor oraya gittiklerinde. Çok kolay geliyor. Normal bir çalışma ile sınıfın en öndekilerinden bir tanesi haline geliyorsun. Amerikalılar o kadar imbikten seçile seçile gelmiyorlar üniversite için herkese hak verildiğinden dolayı.

— Buradaki eğitim süreci sonrasında oraya gidenler, Amerikalı öğrencilerin Türkiye'yi, Türkiye'nin başkentini bilmemesini şaşkınlıkla karşılıyorlar doğal olarak; çünkü biz bu tür bilgilerle yüklenmiş durumdayız. Sizin anlattıklarınıza göre orada çocuğun bilgiyle yüklenmesi değil, onu araştırmayı öğrenmesi önemli. Peki buradan "bilgiyle yüklenmiş" olarak giden öğrencilerin daha başarılı olmaları nereden kaynaklanıyor bu durumda?
— Tabii ilk başlarda öyle oluyor ama sonradan da metodolojiyi, yöntemi öğrenmek, tartışmayı öğrenmek çok önemli oluyor. Yani şimdi anlatayım, ilerde yeri gelince kullanırız belki, ben verilen bir ödev için 50 sayfalık bir çalışma verdim. Amerika'da ilk ödevimdi doktora programında. Carey adın-

da bir profesörümüz vardı. Genç, 40-42 yaşlarında falan. Beni odasına çağırdı, "Neredensin, nereden geldin?" filan diye biraz konuştuk, ondan sonra, "Sana" dedi, "D verdim". Ki C almaya devam edersen atılırsın programdan. "F" ise artık en dip nokta. Ben şoke oldum hayatında hiç zayıf almamış bir öğrenci olarak. "F verecektim ama o kadar çok gayret göstermişsin ki" dedi, "gayretin için D verdim". Sonra gülümseyerek yüzüme baktı ve dedi ki: "Ben kütüphaneye gidip bütüün o bilgileri bulmasını bilirim. Benim için önemli olan senin ne düşündüğün. Sen kütüphanedekileri bir güzel gözden geçirmişsin, onları derleyip toplamışsın ve benim için yazmışsın. Ama senin ne düşündüğünle ilgili bir şey yok".

— *Konu neydi?*
— "İletişim kuramlarını karşılaştır ve aradaki farkları söyle" şeklinde bir düşünceydi iletişim teorileri ile ilgili. Ben o zaman hayretler içerisinde kalmıştım; çünkü çok iyi bir şey yaptığımı düşünüyordum. Ve benden ne istendiğinin farkına vardım; benden bir birey olmam isteniyor, bir düşünür olmam isteniyor. Ama benim geçmişimde, Türkiye'de, düşündüğüm zaman, "Çık kafamdan şeytan!" deme durumu vardı, böyle bir ortamdan geldim ben. Üniversitede de aynı şekilde birey olup düşündüğüm zaman, "Nedir bu abuk sabuk şeyler? Hangi kitapta var?" gibi bir tavırla karşılaşma durumu vardı. Ona uyum yapmak kolay olmadı ama uyum yapmaya başlayınca da gerçek eğitimin orada başladığını gördüm. Çok önemli bir gözlemdi.

— *Çok temel bir fark.*
— Çok temel. O doktora programı,

— *Bu durumda görüşlerinizin hoca ile örtüşmesi de gerekmiyor herhalde?*
— Bir profesörün karşısına çıkıp sen ondan farklı düşünürsen adam sevincinden göbek atıyor. Seni yemeğe götürüyor yeniden konuşuyor, tabii farklı düşünmek derken palavra atmak

şeklinde değil; felsefi bir tutarlılığın olacak, referanslar göstereceksin, bakış tarzın tutarlı bir şekilde farklı olacak. Gerçekten saygısı oluyor. Ve öğrencilerin bütün istediği hocalarla karşı karşıya gelmek. Biliyorlar ki ancak o zaman onun gözünde bir değer kazanacaklar. Aradaki farkı görebiliyor musun?

— *Başka bir pencereden bakmaya itiyor öğrenciyi.*
— Üniversite eğitiminin varoluş amacı o, üniversite onun için var zaten onların gözünde. Ondan dolayı orada bir üniversiteden doktora aldığın zaman aynı üniversitede öğretim üyesi olamazsın.

— *Yani?*
— Olamazsın. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü'nden doktora almışsan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü'nde asistan olarak kalıp doçent, profesör olamazsın.

— *Bunun mantığını açıklar mısınız?*
— E aynı şeyi tekrar edip duracaksın çünkü! Onun için genellikle bir üniversite...

— *Ama zaten farklı görüşlere filiz verdirmiş olmayacak mısınız orada?*
— Olsun. Ama başka üniversitelerde daha farklı görüşler var. Sen yavaş yavaş bir ortam oluşturuyorsun etkileşimler içerisinde. Ondan dolayı sen Michigan Üniversitesi'nden almışsan doktoranı, Illinois Üniversitesi alır seni. Illinois Üniversitesi'ni de Michigan alır. Ve genellikle orada farklı, böyle birbirine tavır almış hocalar vardır. O hoca onunkini, diğer hoca da onunkini alır. Görebiliyor musun? Boşu boşuna değil araştırmanın çok olması ve üniversitelerin dimdik ayakta kalması.

O zaman şu geliyor aklıma; farklı olma özgürlüğü... Korku kültüründe farklı olma özgürlüğün yok. Benzer olma, otorite gibi düşünme, otoritenin dediği gibi deme, ayrıntılara kadar onun gibi olma baskısını sürekli hissedersin. Bir de bizim

üniversitelerde, o hocanın öğrencisi değilsen onun asistanı olman hemen hemen mümkün değil. O bakımdan gerçek bir dinamik fark var. Ve bunun farkına vardığım zaman da gözümden bir perde kalktı. Ne kadar özgürlük getirici bir bilinç değil mi bu?

— Farklı düşünme özgürlüğüne sahip çıkılmasa, o "değerlere sahip çıkma" sorumluluğu da olmayacak ve...

— O nedenle, öğrencinin giyiniş tarzı, sakalı bıyığı, oturuşu kalkışı falan, emin ol, adam farkına varıp da görmemezlik ediyor diye bir şey yok; adam, görmüyor. Ama diyelim ki, verdiği sözü tutmadı, beş dakika geç kaldı; yapamaz, işte bunu göz ardı edemiyor. Orada bir yer işgal ediyorsa, daha yetenekli birisinin gelme durumu varken yeteneksiz biri orada kalıyorsa, adam gece uyuyamıyor, "Ne yapacağım ben? Birisinin hakkını yiyorum" diye. Ve mutlaka atması lazım onu ki yerine daha yetenekli birisi gelebilsin.

Tabii bu değerler kültürü bilinci bambaşka bir hadise. Onun için ben herhangi bir olayı ele alırken, "Hangi kültür çerçevesi içinde tartışıyoruz"a çok önem veriyorum ve ona gelmek istiyorum kitapta. Çünkü ya korku kültürü içinde ele alıyorsun ya da değerler kültürü içerisinde ele alıyorsun. Ve bu, değerler kültürü olunca dikkat edersen, dil, din, ırk bilmem ne olayı ortadan kalkıyor. Ve "Olabileceğinin en iyisi olmasına motivasyonu var mı, buna ortam yarattın mı?" ona çok önem veriyorlar.

— Bir taraftan da bu, galiba bir varoluş meselesi. Kızılderili olanlar dışında, "Amerikalılık" sonradan yaratılmış bir şey çünkü.

— Böylelikle Amerikalı olmanın, yerli olmak, bilmem ne olmak falan filan durumu değil; "Olabileceğinin en iyisi olmaya kendini adadın mı? Bu değerler çerçevesinde hayatını kuruyor musun?" hadisesi olması. Bunu kurduğun andan itibaren o yön veren grup akademik hayatta seni kabul etmeye hazır. Yalnız palavradan olmuyor, göstermen lazım yani.

— Peki devlet politikalarının buna dahli ne kadar?

— Her zaman yok ama devlet sürekli akademisyeni karşısında bulmuş ve akademisyen devletle boğuşmuştur. Yani sürekli bu değerlere uymaya zorlamıştır devleti. Sürekli. Ve netice itibariyle devleti yönetenler de o üniversitelerden falan çıktığından dolayı eninde sonunda etkileniyorlar. Ama yani Amerikalının devlete herhangi bir şekilde "saygısı" yoktur. Ford şirketine ne kadar saygısı varsa devlete de o kadar vardır. Ama devletin ne olması gerektiğini bilir ve devletin varoluşunun nedenine, biz istersek, insanların olabileceğinin en iyisi olmasına olanak sağlamak diye bakar. Böyle bilir yani.

Devletin sürekli denetlenmesi gerektiğiyle ilgili de bir anlayış vardır. Sürekli denetlenmesi gerektiğiyle ilgili anlayış da silah taşımaya götürüyor. Biliyor musunuz ki ilk silah taşıma alışkanlığı, devlettekiler kafayı yer ve bütün vatandaşları denetim altına almaya kalkar ve totaliter duruma gelirse, vatandaşın elinde silahı olsun ki savaşıp devleti alaşağı edebilsin diyedir. Hâlâ daha o fikir silah taşımayı kabulü getiriyor.

— Peki Bush'un ağzından dile getirilen savaş gerekçelerinin sözdeliği o kadar aşikârken... bu kadar "düşünen" ve "değerler bilincine sahip" toplumun Irak Savaşı'na yaklaşımını nasıl yorumluyorsunuz?

— Benim yaklaşış tarzım şu; bir, üniversitede bayağı dünya çapında düşünenlerin hiçbirisi Bush'la hemfikir olmamışlardır ve fikirlerini de açıkça söylemişlerdir. Noam Chomsky bunların başında gelen birisi. Yani Amerika'da güçlü bir aydın kitlesi var ki açıkça tavır almışlardır ve televizyonda da görüyorum mesela şimdi hâlâ bayağı bir baskı yapıyorlar, "Dediklerin ne oldu? Hani bu sebepten ortaya çıktın, madem ki vardı, neden ortaya çıkmadı?" gibi.

Genel olarak Amerikalının bakış tarzı, daha önce bir şey söylemiştim sana, "Bir kişi ile karşılaştığı zaman bakıyor; bu insan kendi hayatına yön vermek için seçim kabul etmiş mi etmemiş mi" bilinci ile ilgili. Bana öyle geliyor ki Amerikalı, Amerika dışındakilere de, "Bu insanlar aynı bizim yaptığımı-

zı yapabilirler" diye bakıyor. Yani, "Demokrasi kurabilirler, ekonomik hayatı düzeltebilirler, devleti zapturapt altına alabilirler, kendi hayatlarını düzeltebilirler" diye. Böyle nahif bir varsayımları var. Nasıl ki bireyle ilgili nahiftiler ve yavaş yavaş öğrenmeye başladılar, öyle. Ondan dolayı Amerikalıda bir öfke var. Yani, geri kalmışsın, ekonomik yönden sürünüyorsun falan filan ve terörizmi destekleyen bir din sahibi olmuşsun, onu da en yüce din olarak görüyorsun diye bir bakış. Amerikalı böyle bakıyor; "Sonra gelip bana bok sıçratıyorsun. Ben buna izin vermem arkadaş" diye. Ve "Bana sıçratma, tokadı yersin." Bush'un tutumunda bunu görüyorlar ve büyük bir Amerikalı kitle bu tutumu destekliyor. Devam etsin istiyor yani, "Terörle bir ilişkisi varsa eğer İran'ı da vursun" istiyor. Yani böyle bir kovboy tavırları var. Ama bu, entelektüellerin yaygın tavrı değil. Ama o kovboy tavrı, o bireysellik, "Yaşam bir seçimdir" anlayışı çok yaygındır. Paylaşılan bir tavır. Bence Bush'un gücü oradan geliyor. Yani, "Amerika ile aşık atamazsın, güç de elimizde, bir yolunu bulur bunun hıncını alırım" tutumu.

Oradaki bir Amerikalı arkadaşım bu 11 Eylül'den sonra, iki ay falan sonra bir elektronik posta göndermişti İngilizce ve orada bir baba, New York'ta yürürken, "İşte burada" diyor çocuğa, "Dünya Ticaret Merkezi vardı". Çocuk da babasına, "Hangi dünya ticaret merkezi?" diyor. Bunun üzerine baba ,"Araplar yaktılar, yıktılar, yerle bir oldu" diyor. Çocuğun cevabı şu: "Hangi Araplar?"

Şimdi burada ima edilen, artık Araplar diye bir şey kalmamış, Amerika temizlemiş bitmiş. Ve sana bir şey söyleyeyim mi, bu, kovboy kafasında olan Amerikalıların inandığı bir şey; "İstersek yapabiliriz". Çok tehlikeli bir anlayış tarzı. Ve diyebilirim ki bunlar nüfusun yüzde 60-65'ini oluşturabilirler. O da yeter. Yüzde 30'u oluşturan son derecede rafine düşünür, esas Amerikan kültürünü oluşturan, Amerikan kültürüne damgasını vurmuş olan düşünürler, sanatkârlar, şairler, filozoflar falan bu politik süreçte güçsüz kalabilirler ama şu anda, şimdi mesela İngiltere'de de takip ediliyor bu, bana

öyle geliyor ki Amerika'da da gittikçe güçlü olarak takip edilecek, soruşturmaya başladılar.

Yani ne kadar nükleer silah bulabiliriz, ne kadar biyolojik silah bulabiliriz, ne kadar iddiayı doğrulayacak toplu imha silahları ile karşı karşıya kalırız, nasıl bir istihbarat süreci içerisinde siz bu kanaate vardınız soruşturması başlatıldı. Bunu oymaya devam ettikleri takdirde iki şey ortaya çıkacak; ya Bush istihbaratın etkisi altında, böyle bir izlenim içerisinde kendisi tutarlı olarak bir karar vermiştir çünkü istihbarat ona öyle bir fikir vermiştir veyahut da belirgin bir şekilde böyle bir şey olmadığını bile bile bir strateji olarak bunu kullandı, böyle bir imaj altında saldırdı.

— Konuşmanızı böldüm ama bant bitmek üzere, değiştirip öyle devam edelim.
— Bittiğinde kendi atmıyor mu zaten?

— Atı... (Cümle tamamlanamadan, gerçekten de bitiyor bant ve kendiliğinden atıyor.)

***(Bandın** arka yüzü)*

— Şimdi burada eğer Bush, bildiği halde farklıymış gibi göstermişse orada başka bir Amerikan değeri ile karşı karşıya gelecek; gerçeği söylememek.

Gerçeği söylememek ile karşı karşıya geldiği zaman bana öyle geliyor ki, muazzam yıpranacak. Çünkü çok güçlü bir değer orada o.

— Clinton da "gerçeği söylememek"le karşı karşıya gelmişti?
— Ama o Demokratlarla Cumhuriyetçilerin kavgası haline dönüşmüştü. Yani bunun yaptıkları tamamıyla politik bir çıkar yüzünden oluyor, Clinton'ın...

— Clinton'ınki kişisel bir mesele gibi mi görüldü?
— Kişisel olarak görüldü ve halen öyle görüyorlar. Yani,

"Adamı harcayacaklardı president olarak, yoksa herhangi bir memleketin gidişatı, bilmem neyi ile ilgili herhangi bir yamukluğu çıkmadı ortaya" anlayışı. "Bir komplo yapıldı" diye bir algılayış hâkim oldu. Oradan paçayı kurtardı Clinton.

— *Biz de kitabı kurtaralım şimdi, tekrar Türkiye'deki yıllara dönelim. Tabii tıpkı yaşamınızda da olduğu gibi tekrar tekrar Amerika'ya dönmek üzere.*
— Evet, Amerika ile ilgili bayağı bir konuşalım. Çünkü bayağı gözlemlerim var.

— *Her seferde döneceğiz ilkokulda olduğu gibi.*
— Tamam.

— *Yaşamınız hem burada hem orada çünkü.*
— Evet. Az buz değil yani; 25 yıl...

— *Ve hâlâ bir ayağınız orada. Çocuklarınız oralı. Şimdi Silifke'deyiz yeniden. Ortaokul kapısının önünde...*
— Bir tane ortaokul vardı Silifke'de. Ondan dolayı hangi ortaokula gideceğim diye bir sorun yoktu.

— *Adı?*
— Silifke Ortaokulu. Ve ortaokula gitmek için ırmağın üstündeki köprüden geçmek gerekiyordu. O köprü çok eski bir köprü.

— *Daha önce sormamıştım, peki ilkokul evinize yakın mıydı?*
— İlkokul evimize çok yakındı. Beş dakikalık falan bir yürüyüşle gidebileceğim yerde. Ortaokula ise belki 20 dakika falan yürümek gerekiyordu. O köprü Silifke'nin eski tarihi köprüsüdür. Romalılar zamanından kalma. Çok eski, tarihi bir köprü. Ve o köprüden geçmek o kadar zevkliydi ki. Her gün ırmağın, Göksu'nun üzerinden geçmek...

Ve ben ortaokul bire başladığımda Şahin ağabeyim lise ikiye filan gidiyordu.

— Aranızda iki yaş var. Orta son olması gerekmiyor mu?
— Ama ben bir yıl geç gittim ya; ayağım, iğne nedeniyle... Ağabeyimin lise birde olması lazım. Evet, lise bir. Yani aynı yıllarda ortaokulda değildik. Ortaokulla ilgili anılarımdan en belirgin olanı, benim daha önce âşık olduğum kızın da aynı sınıfta olması. Ve biz ders bittikten sonra arkadaşlarla kızın evinin önünden yürürdük, "Acaba pencereden bakar mı?" diye. Öyle bir umudumuz vardı. Ona mektup yazmayı düşündüğümü hatırlıyorum. Ama dur... yazdım, yazdım. Hatırlıyorum. Ona mektup yazdım ve en geç ben çıktım, gidip sırasında bir kitabın arasına koydum ve dört-beş gün sonra cevabı geldi benim bir kitabımın arasında. Böyle müthiş heyecanlı, hatırlıyorum.

— Kabul mu ediyordu mektubunda?
— Evet. Ve kendimi bayağı büyümüş, sorumluluk sahibi hissettim. Yani bir anlamda hem heyecanlandım hem de korktum, "Ben ne yapıyorum?" diye. Tabii bu tip şeylerin yakalanması rezillik demekti her iki taraf için de. Onun için çok dikkatli olmam gerekiyordu. Benim erkek arkadaşlarımdan sırdaşlarım vardı. Eminim onun da vardı. Ondan dolayı, "Kapıda dur. Öğretmen var mı yok mu bak" filan denetlemesini yapabiliyorduk.

Ve ortaokul birdeyken –daha okul yeni başlamış– bir dersimizde öğretmen yoktu veya geç geliyordu, hatırlamıyorum, bir öğretmensiz sınıf vardı. Sınıfın içi oooo, çocuklar yüksek sesle konuşuyor, ayağa kalkmışlar o orda bu burda falan filan, yani öyle herkesin sırasında oturduğu sessiz bir ortam yoktu. Fransızca öğretmenimiz vardı, Dilaver Bey. Herkes ondan korkardı. "Deli Dilaver" diye anılırdı. Çünkü hık hık diye konuşan biriydi ve çok döverdi çocukları. Öyle duyardık. O da Hasan ağabeyimin filan arkadaş grubundan oluyormuş. Şimdi ben, "Burada bela var. Çok konuşuyorlar. Ben oturayım sıramda –önde oturuyordum–, kitabımı okuyayım" diye kitabımı açtım, okuyorum. Dilaver Bey kapıdan girdi. Hiç kimse farkında değil. Ben de öğretmen girdi diye

ayağa kalktım. Bana bir tokat çekti şaak diye! O şakırtıdan diğerleri farkına vardı. Onurum çok kırıldı ve ağabeylerime gidip hemen konuştuğumu, onların da gidip onunla konuştuğunu hatırlıyorum. O farkında bile değil. Yani öğrenci dövmek o kadar alışılagelmiş ve o kadar sıradan bir hadise ki, "Haa, onun olduğunun farkında değilmişim" demiş, geçmiş gitmiş ama benim hayatımda onurumun kırıldığı en önemli olaylardan bir tanesidir. Ve onu affetmiyorum. Şimdi hayatta mı değil mi bilmiyorum ama benim affetmediğim bir insan olarak, onurumu kırmış bir insan olarak görüyorum onu. Ve çok hınçlanmıştım. Çok gururum kırılmıştı. Ağlamayı da kendime yedirememiştim ama o görülmeyen gözyaşlarım içime akmıştı. Onu hatırlıyorum.

Yine ortaokul birde bir spor öğretmenimiz vardı. Adı Mustafa'ydı. Ve bu spor öğretmenimiz, Türkçe öğretmeni bulunmadığı için Türkçe dersine de girerdi. Türkçe dersinin bir kompozisyon kısmı da vardı. Benim yazdığım kompozisyonları çok beğenirdi ve hep sınıfa okuturdu. "Oku" derdi, "bakın arkadaşınız nasıl yazmış! Kelimeleri nasıl seçmiş, nasıl geliştirmiş!". Beni severdi. Bir Adanalı, yiğit tarafı vardı. Ondan dolayı sevdiği öğrencileri korurdu da. Ben ondan dolayı kendimi korunmuş, değerli hissederdim. "Herhangi bir başka hocayla sorunum olsa Mustafa Bey'le gidip konuşurum. Gider halleder" diye bir korunmuşluk hissederdim. Bu, zaman içinde oluştu yavaş yavaş. Kompozisyonlar içerisinde falan. Hatta o iki yıl sonra başka yere tayin oldu gitti ama bana öyle geliyor ki, ortaokuldan falan mezun olduğumda eğer ortaokulda olsaydı Mustafa Bey'in, "Liseye nereye gidiyorsun? İlişkimiz kesilmesin" falan diyebilecek türden bir öğretmen zihniyeti vardı. Efe bir tavrı vardı, bu tavrı çok hoşuma gidiyordu. Konuşuş tavrı falan... genç bir erkek çocuğun örnek alacağı biriydi böyle bu efe tavırlarıyla falan.

Tuttuğu, iyi bir öğrencisi olduğumdan dolayı beni iki yıl trampetçi başı yaptı. 19 Mayıslarda falan iki yıl en önde trampetçi olandan birisi bendim. İyiydim de ama. Çünkü evde ut, keman filan çalındığı için müzik kulağım vardı.

— Siz çalar mıydınız?

— Hayır. Hasan ağabeyim çalardı. Emin ağabeyim de çalardı. Ben dümbelek çalardım. Sonra Emin ağabeyim akordeon aldı. Saklardı ama ben o yokken akordeonunu alır, çalardım. Müzik aletleri ile temasım oldu yani kendi başıma. Kimse öğretmedi. Ve benim için büyük bir gurur kaynağıydı o trampetçi başı olmak. 19 Mayıslarda falan. Ortaokul çok önemli, Silifke'nin en yüksek okulu ve ben en önde trum trum trum. El sallayıp ben başlatıyorum, ben bitiriyorum falan. Büyük fiyakası vardı yani.

— Fiziksel olarak nasıl bir çocuktunuz?

— Sarı benizli, boz benizli, iyi beslenmemiş, saçı üç numaraya vurulmuş, korkak bakışlı, utangaç, sıkılgan birisiydim. Annem öldükten sonra korkak, utangaç, çekingen bir çocuk oldum. Adam yerine konulursam çok sevinirdim, ama içten içe. Hiçbir zaman şımarıklığım olmazdı.

Bu şey, benim o göz ağrımla, yani gönül koyduğum kızla, ilişkim, Gökbelen Yaylası'nda da bir ara... onlar da Gökbelen'deydi. Böyle bir konuşmamız falan, mektuplaşmamız mümkün oldu. Heyecanlı bir yaz geçirdiğimi hatırlıyorum.

Ortaokul üçte Ankara'dan bir kız geldi. Sarışınca bir kız. Yeşil gözlü. Babası Silifke'den, hâkim mi çıkmış bilmem ne olmuş gitmiş –muhtemelen evlendiği kadın göçmen soyundan birisiydi. Sarışın olduğu için öyle tahmin ediyorum– sonra adam ölmüş, ailenin bir yere gidecek durumları kalmamış, geçici olarak Silifke'ye gelmişler. Ortaokul üçte. Esin, adı Esin'di. Bizim sınıfa gelmişti. Baktım ve ona da âşık oldum.

— Her "yeni gelen" diğerinin pabucunu dama atıyor. Diğeri?

— Eskidi artık. Esin'e âşık olduğumu hatırlıyorum. Ama bu Esin'e mektup falan yazma durumu yoktu. Peşinde bir sürü oğlan vardı. Esin'in akrabası olan Ümit diye bir sınıf arkadaşımız vardı. Ümit; cılız, normal birisiydi ama Esin'i kıskandığından olacak bir sürü kişiyle kavga etti ve çok da iyi kavga

etti. Yani bilinmeyen bir yönü ortaya çıktı. İlk yumruğu vuran o olurdu hep.

— *Âşık mıydı Esin'e, yoksa onu korumak için mi kavga ederdi?*
— Koruma durumu diğerlerine karşı. İçten içe ne olduğunu bilmiyoruz tabii. Ve benim bir ağabeyim evlenecekti.

— *Hangi ağabeyiniz? Reşat zaten evliydi...*
— Reşat evliydi, Abdullah evlenmişti. Ahmet evlenmişti. Ben ortaokul üçteyken sanırım ya Hasan ağabeyim ya Emin ağabeyim evlenme durumundaydı. Ama emin değilim hangisi. Hatta İhsan ağabeyimin düğünü bile olabilir yani. Emin değilim hangisinin düğünü olduğundan. O kadar çok düğün oldu ki, hatırlamıyorum.

Şimdi düğüne davet ettirirlerdi. Çocuğu gönderirler, "Şunlara şunlara şunlara uğra, 'Düğünümüz var, gelin' diyeceksin" derlerdi.

— *Davetiye yok anlaşılan.*
— Davetiye yok. Esasında çağrıya bile gerek yoktu. Yani böyle cumartesi sabahı davulu getirip dan dan diye vurduğun zaman bütün Silifke davetli demektir çünkü. Öyle bir anlayış vardı. Misafirler gelirler.

— *Ayrıca davet beklenmiyor...*
— Beklenmez. Ama böyle davet durumu da olduğunu bildiğimden dolayı ben kalkıp Esinlerin evine gittim.

Kapıyı çaldım, Esin çıktı. Dedim ki, "Ağabeyim evleniyor, sizi düğüne davet ediyoruz". Beklenilmeyen şekilde. Çünkü sosyal olarak ilişki kurulan bir aile değildi onların ailesi. Şaşırdı, "Teşekkür ederim" dedi, "ben söylerim anneme, ablama".

— *"Sosyal olarak ilişki kurulmayan aile" derken?*
— Eğer onun babası bir yargıç, doktor bilmem neyse bizim aile Silifke'de onlarla ilişki kurabilecek bir aile değildi sosyal

yönden. Ondan dolayı da hayret etti öyle bir davet nasıl geliyor diye. Fakat davetimi ciddiye almışlar. Ablası ile beraber geldiğini hatırlıyorum.

— *Evdekiler?*
— Bizimkilerin, "Aaa, bunlar nasıl geldi?" diye konuştuğunu hatırlıyorum.

— *Oysa sizin özel davetlileriniz.*
— Ben kimseye bir şey söylemedim tabii.

— *"Ben çağırdım" demiyorsunuz? Neden?*
— Dile düşerdim aksi halde. Ama okulda notlarımın iyi olması, özel günlerde şiir okuma falan filan ile dikkatini çekmeye çalıştığımı hatırlıyorum. Ama hiçbir zaman mektup yazmadım. Hep içimde kaldı. Kendisiyle konuştuğum falan bir durum da olmadı, o bakımdan öbür arkadaşımın hiçbir zaman bunun farkında olduğunu sanmıyorum.

— *Esin farkında mıydı peki?*
— Esin'in de farkında olduğunu sanmıyorum ama kızların sezgileri vardır, belki hissetmiştir. Yani öyle tahmin ediyorum; orada bir enerji var diye hissetmiştir.

Ortaokulda beni etkileyen bir de Yahya adında bir İngilizce öğretmenimiz vardı. Genç...

— *Sözünüzü kesiyorum ama, hem İngilizce hem Fransızca dersleriniz mi vardı?*
— Yok. Fransızca öğretmeni nöbetçi öğretmenmiş, Dilaver Bey, onun için gelip dövmüştü.

— *Peki seçmeli miydi Fransızca, İngilizce sizin döneminizde?*
— Herkes İngilizce almak istiyordu, torpil bulamayanlar Fransızca'ya kalıyordu. Onun için, arkası olmayanlar, köylü çocukları falan Fransızca alıyorlardı.

— O dönem müfredatında Fransızca yaygın sanıyordum.
— Hayır, İngilizce. İngilizce yaygındı artık. Ağabeylerimin zamanında Fransızca çok prestijliydi. Ama yavaş yavaş, Demokrat Parti dönemiyle birlikte, 1950'lerden sonra İngilizce ağırlıklı olmaya başladı.

— Doğru, ortaokuldasınız. 1950'li yıllar söz konusu.
— Orada bir öğretmeni hatırlıyorum. Yahya Bey'i. Tam bir öğretmen. Anlatımı güzel, örnekler verir, cümle kurdurur. Etkileşim kurdurur ve modern bir öğretim tarzı içinde sınıfta etkileşim dinamikleri oluştururdu. Ondan dolayı İngilizce'm bayağı iyileşmişti. Üçüncü yıldı. Ve ben İngilizce öğrenmeyi öyle kafaya koymuştum ki, kitabın her bir dersini 30 defa okuyacağım yüksek sesle diye kendi kendime karar almıştım. Ondan dolayı her bir dersin kenarına ufacık bir kâğıt koyardım ve bir, iki, üç, dört, beş, altı kez okunup tamamlandığı zaman ondan altı tane yan yana konması lazım, yüksek sesle okurdum. Öğretmen bir kere okuduğunda dikkatle dinlerdim kafama yerleştirmek için nasıl okuyor diye. Bu yaklaşım tarzı ben Ankara'da iken de devam etti. Onun için British.... nedir, British Council mi ne, Amerikan dershanesi filan, oralara gittim. Çok az param olmasına rağmen.

— Buna hatıra defterinizde de geniş yer vermişsiniz.
— Yazmış mıyım? Öğrenmem lazım diye kafama koymuştum.

— Şiveniz var mıydı? İngilizce'yi de şiveli mi konuşuyordunuz?
— Tabii. Şimdi bile hissediyorsundur tahmin ediyorum benim şivemi.

— Şiveniz nedeniyle ortaokulda değil ama –çünkü Silifke'deydiniz– sonraki eğitim yıllarında güçlük çektiniz mi?
— Çekmedim. Bunu hiç kimsenin yüzüme vurduğunu hatırlamıyorum fakat ben lisede gidip bir yıl Ankara'da kaldıktan sonra Silifke'ye döndüğümde Silifke'nin şivesi olduğunu fark ettim.

Ve onunla ilgili de bir anım vardır. Ankara'da bir yıl kaldıktan sonra Ankara'dan otobüsle Mersin'e geldik, Mersin'den otobüsle Silifke'ye geleceğiz. Silifkeliler binmiş tabii Mersin'den otobüse. Bir köylü, kızını kucağına almış, arkamda oturuyorlar. Kızkalesi'ne doğru gelirken kız babasına, "Bubaa" dedi. "Ne var gızıım?" dedi. "Hordaki neci?" dedi kız. Dedim: "Aaa, Silifke'ye geliyoruz!" "Hangısı gızım?" dedi. "Tettaa hordaki" dedi kız. "Ah" dedim, "nihayet Silifke'ye geliyoruz! Bu Silifke konuşması!"

— *Sadece şive değil lehçe farkı da var neredeyse...*
— Evet. Farklı kelimeler var. Ve ben, o kadar içime işlemiş ki o Silifke kelimeleri, bazen standart Türkçe mi Silifkece mi şaşırırım. Mesela "kaşımak" ve "kaşınmak" vardır standart Türkçe'de, "gicişmek"tir o Silifke dilinde!

— *Gicişmek?*
— Bu, kaşınmak duygusudur.

— *"Karıncalanmak" gibi mi?*
— Evet. Karıncalanma duygusudur gicişmek. "Çımgış çımgış oldu" deriz biz Silifke'de. "Arkam gicişiyor, bir kaşısana" deriz. Gicişmek o duygudur.

Mesela, sendelemek; "galaklamak"tır. Böyle kelimeler vardır ve bu dilime o kadar organik olarak girmiş ki, hangisi standart Türkçe hangisi değil bilemediğimden hâlâ ara sıra farkında olmadan kullanırım. Ne zaman ki bakıyorum millet böyle bakıyor yüzüme anlamamış olarak, o zaman bunun standart Türkçe'si nedir diye düşünüyorum. Bazen de standart Türkçe'si değil İngilizce'si gelir aklıma. Öyle bir şey oluyor.

— *Bundan dolayı zor durumda kaldığınız oldu mu?*
— Bir keresinde... Canan diye bir kız vardı İstanbul Üniversitesi'nde. Vurgundum ona. Çok hoşuma giderdi. Onunla buluşacağım. Beyazıt Meydanı'nda karşıdan geçerken adımımı atacakken araba falan geliyor mu diye baktım ama burnu-

mun dibinden vınn diye bir Mercedes geçti. Adımımı atsaydım, altındaydım. Bayağı heyecanlandım. Sonra buluştuk. Ben o heyecanın etkisi altındayım hâlâ. Canan'a, "Allah esirgesin, ayağım bir galaklasaydı gitmiştim" dedim. Şimdi kız da, Kadıköy yöresinde, Göztepe'de oturan biri. Onların da kendilerine özgü bir şiveleri var ve çok hoşuma gider. O şive ile, "Efendim, efendim?" dedi. *("E'fenim, e'fenim?" gibi.)*

— *Eveet, ayıklayın pirincin taşını bakalım! Üstelik hangisi "taş", hangisi "pirinç"?*
— Şimdi ben, neyi anlayamadı acaba, diye kalakaldım. Sonradan hissettim. Ben de biraz numaraya vereyim diye, "Anlayamadın mı gıı? Türkçe bilmen mi seen?" diye iyice Silifkece'ye döndürdüm. "Galaklamak" kelimesini anlamamış tabii.

— *Ve siz bunu ancak karşı taraf duraklayınca anlıyorsunuz...*
— Evet. Evet. Bir keresinde de seminer verirken –bir ilaç şirketine seminer veriyordum, tabii doktorlar filan da oluyor– ara verdiğimizde bir doktor bayan geldi, "Teessüf ederim Doğan Bey" dedi, genellikle seminer arasında gelenler bana iltifat ederler, "Hocam çok keyifle dinliyoruz" filan diye. Genellikle böyle oluyor. Birisi geldi teessüf ediyor! İlk defa oluyor bu; şaka mı yapıyor diye yüzüne baktım. Yo hayır, gayet ciddi. Hakikaten rahatsız kadın. "Hayrola, ne oldu?" dedim. "Bu ne biçim Türkçe böyle?" dedi, "Sizin bu toplumda bir yeriniz var. Hiç yakıştıramadım size. Böyle konuşulur mu? Nedir böyle Sakıp Ağa gibi yayvan yayvan konuşuyorsunuz? Sizin standart Türkçe konuşmanız lazım. Lütfen ders alın" dedi.

— *Ne zaman oldu bu?*
— Altı yıl falan önce oldu. Hatırlıyorum, sonra seminer sırasında, "Bir arkadaş geldi" dedim, "bayağı rahatsız olmuş benim şivemden. Başka rahatsız olan var mı?". Yine o bayan dışında hiç kimse el kaldırmadı. "Farkında değilim ben, ondan

dolayı özür dilerim" dedim, "şivemin farkında değilim. O şive sürekli benimle olduğundan dolayı farkında değilim. Ama daha dikkat edeceğim, özür dilerim böyle bir rahatsızlık verdiğimden dolayı" dedim. "Yok hocam değişmeyin ya!" dedi diğerleri, "Öyle şey mi olur? Bu baharatı gibi oluyor işin. Biz daha çok zevk alıyoruz, aldırmayın" diye bir sürü kişi bana arka çıktı orada. Ama hatırlıyorum daha sonra her seminerde, "Arkadaşlar benim şivem var. Umarım takılmazsınız. Nasıl söylediğime değil ne söylediğime bakın" filan diye dile getirdiğimi hatırlıyorum. Ama kafamda, hakikaten –özellikle bu televizyona filan çıkınca da– bir diksiyon dersi almayı düşündüğüm oldu.

— *Şivenizde daha çok... uzun yıllar dışarıda kalıp sürekli İngilizce konuşmaktan kaynaklanan bir kırıklık da var sanki.*
— Ben şey diyorum, Silifke şivesinin üzerine bir de Kaliforniya eklendi. Hah hah ha! Silifke-Kaliforniya karışımı böyle tuhaf bir durum var.

— *Bir yabancının Türkçe'yi telaffuzda zorlanışı gibi...*
— Öyle oluyor değil mi? Ben farkında değilim, ama gördüğüm kadarıyla anlaşılmayı engelleyecek ve çok tuhaf bir durum değil. Gülüp geçiyorlar.

— *Uzun yıllar dışarıda kalmanın etkisi hissediliyor.*
— Silifke'nin bir şivesi vardır ve ben özlerim bazen, hatta çok isterim ki onlar beni görmeden ben aralarına karışayım dinleyeyim, çünkü erkeklerin bir konuşuş tarzı var; "N'ören l'an!" mesela, "Yaşıyoruz işte; şapkamızın altında, ayakkabımızın üstündeyiz" falan gibi devam ederler.

— *Yurtdışında uzun yıllar kalmış biri, "Yıllar geçtikçe Türkçe'ye adeta aşerdim" demişti. Sonra günün birinde bir sokaktan geçerken Türkçe küfür duymuş. Sesin geldiği yöne deliler gibi koşmuş; "Bir bahçede bir bahçıvanmış! Yapıştım parmaklıklara, 'Ne olur susma! Küfür et! Küfür et!' diye hem ağ-*

lıyor hem bağırıyordum" demişti. Uzun yıllar anadilinizden uzak kaldınız. Çok yakıcı bir özlem olsa gerek?
— Oluyor, oluyor. Dil özlemi oluyor, müzik özlemi oluyor. Ama Amerika'daki Türkler bana gerçek Türkler olarak gözükmüyor.

— *Neden?*
— Yani... halk insanı olarak görmüyorum onları. Bireyselleşme çabası içinde, bireyselleşme yerine bencilleşmiş insanlar... Böyle hemen yargılayan, yüzlerini buruşturan, gözüyle, diliyle, yüzüyle yargılayan insanlar çoğu... Bundan dolayı Amerika'da mümkün olduğu kadar Türklerden... birkaç kere teşebbüs ettim, baktım apayrı dinamikler kurulmuş orada.

— *Gruplaşmalar mı var?*
— Bazen geri dönecek olanlar, "Ben buraya Amerikan eğitimi almaya geldim, İngilizce'mi ilerletmeye geldim, alabileceğimin en iyisini alayım" düşüncesiyle birbirleri ile ilişkide olmaktan kaçınıyorlar... Ama bunların sayısı da çok değil sana söyleyeyim. Genellikle bir arada yaşıyorlar Türkler. Genellikle Almanya'daki manzaraya benzer manzaralar yaratıyorlar Türk öğrenciler. Hatta bir yemekhaneye filan gittiğin zaman yüksek sesle küfürlü müfürlü sesler de duyuyorsun. Ama bu Türk kültürü diyemiyorum ben ona. Benim özlediğim, halkın doğal konuşuş tarzı. Ondan dolayı o özlemimi oradaki Türklerle gideremiyorum. Ve ayrıca benim özlediğim özel olarak Silifke şivesi. Yani erkekler kahvede otururken, onlar benim farkımda değilken, ben onların yakınında bir yerde oturup kulak vereyim konuşmalarına, takip edeyim onların sohbetini. Özlüyor olduğum bu.

— *Ama artık bu, yani sizin farkınızda olmamaları, tanınıyor olmanızdan dolayı pek mümkün değildir herhalde değil mi?*
— Yaa. Eveet. Maalesef. Hakikaten. Onu kaybediyorum ve çok üzülüyorum.

— Ünlü olmanın getirdiği bu türden "kayıplar"ı sürekli gözlüyorum sizinle buluşmalarımızda: Adımınızı attığınız her yerde tanınıyorsunuz.

— Kendi gözümde ünlü olmadığım için henüz, yani öyle bir bilinç yok bende, ondan dolayı paldır küldür istediğim yere gidiyorum. Fakat çevredekilerin davranışlarından dolayı farkına varıyorum ki ben özgürlüğümü kaybetmek üzereyim. O da beni çok rahatsız ediyor.

— Normal, oldukları gibi davranmama riski de var tabii değil mi?

— Evet. Kimileri, "Ben bu adamdan nasıl bir çıkar elde edebilirim" gibi bir ilişki içerisine giriyorlar. Bazıları da, yararlandıklarını ve teşekkür etmek istediklerini söylemek istiyorlar, o nedenle, tümden bir genelleme yapmak zor.

— Silifke'de de buradaki kadar tanınıyor musunuz?

— Tanımayanlar çok fazla. Yani 100 kişiden bir kişi ya tanıyor ya tanımıyor. Çok şükür. İnşallah hep böyle kalır. Öyle bir ortama girip, onların mesela erkek konuşması, erkek sohbeti vardır onu kayda almak istiyorum. Bir de, o daha da zor, kadınların kendi aralarında sohbet ederkenki konuşmalarını, onların bir ahengi var böyle, o ahenk içerisinde almak isterim. Hiç belli olmaz. Bir piknik miknik yaparlarken, onlar grup halindeyken, çocuk cıvıltıları içerisindeyken, ben de o civarlarda bir yerlerde oturuyor olursam eğer olabilir diye düşünüyorum.

— Çok kesin ayrımları mı vardır bu konuşmaların?

— Silifkece?

— Silifkelilerin, evet. Yani kadınlar ve erkekler arasında.

— Var. Evet. Kadının konuşuş tarzı, vurgulama tarzı, kullandığı kelimelerin türü farklıdır erkeklerinkinden. Onların melodisi ile diğerlerinin melodisi farklı. Yaşam felsefeleri farklı. Erkek sürekli güçlü pozisyondan konuşur. Sık sık küfürlü

müfürlü. Hep güçlü pozisyondan. Kadın, hiç güçlü pozisyondan konuşmaz. Hep edilgen pozisyondan konuşur, sadece şikâyet vardır.

— *Erkekle konuşmasında mı kendi aralarındaki konuşmalarda mı?*
— Kendi aralarında, kendi aralarında. Tutturdukları ahenk farklıdır.

— *O farklı dediğiniz kültürde, o güçlü Anadolu kadını söylemi var mı? Anlattığınız kadarıyla yok pek. Hani o cabbar; çekip çeviren, alıp götüren.*
— Vardır. Onun için öylelerinin isminin başına "erkek" lafını koyarlar; Erkek Ayşe, erkek bilmem ne olayı. Onu duyduğun zaman bilirsin ki, kadın kültüründen farklı bir yerde o. Ve onun yanında iken dikkat et ikazı var. Ama onlar çok sıklıkta değil ve öyle birisi geldiği zaman ailede dört, beş, altı nesil anılır. Yani kocası bile, "Erkek Ayşe'nin kocası" diye bilinir, gelini "Erkek Ayşe'nin gelini" diye bilinir. Çok az.

— *Demek çok az. Oysa Yörük kültüründen bahsetmiştiniz, daha farklı olduğunu düşünmüştüm.*
— Ama Silifke'de, bu kasaba kültüründe o Yörük kültürünü pek göremezsiniz.

Ve söyleyiş tarzı itibariyle Konya Karaman şivesine yakındır Silifke'nin söyleyişi. "Biz ka'ya ga diyen Gonyalılardan değiliz" demiş adam.

Silifke yöresinin kendine özgü bir kültür yapısı var. Bir espri anlayışı var, felsefesi var. Ve bunun gerçekten sosyal psikoloji ve kültür antropolojisi bakımından incelenmesi özlemi var içimde.

— *Silifke yöresinin bu kendine özgü kültür yapısını diğerlerinden ayıran belirgin özellikler neler?*
— Bir; mesela sürekli bir espri ve alay anlayışı var.

— Bu espriler daha çok Silifkelilerin anlayacağı türden espriler mi, yoksa dışardan dinleyenin de anlayacağı türden espriler midir?

— Silifkeliler anlar ama dışarıdakiler de hissederler ki bunda bir farklılık var. Mesela bir türkü var. Üç karılı bir adamın halinden şikâyet eden bir türkü. Kendi halinden şikâyet eden bir türkü. Aç kalıyorlar! Çünkü yemek pişirmiyorlar, birbirleri ile kavga ediyorlar. Onunla ilgili bir türkü. Yine mesela, "Keklik" diye bir türkü var. "Kekliğim nerede yattın? / Gupguru yerde / Ağanın evinde" diyor. Orada bir mizah var ağayla.

— İronik bir yaklaşım.

— İronik bir yaklaşım var, evet. "Silifke'nin yoğurdu / seni kimler doğurdu / ah seni doğuran ana / olsun bana kaynana."

— Peki bu hayata yayılan bir tavır mı?

— Hayata yayılmış bir tavır. Sürekli böyle bir alay etme bakışı. Babamda da görürüm onu böyle.

— Espri üretmek işlek zekâyla yakından ilintili.

— Evet ve bu çok takdir edilir.

— Gözlemlerinizden, esprili, zeki insanların ağırlıkta olduğu bir yöre sonucu çıkıyor.

— Çok takdir edilir espri yeteneği ve istenir de. Kaparlar bunu. Mesela ağabeylerim dayımla ilgili konuşurken kıkır kıkır kıkır gülerlerdi. Neden? Mesela –dayımın adı, Şıhali– "Nasılsın Şıhali abi?" diye sorduklarında, "İyi değilim gardaşım ya" diye cevap verirmiş. "Hayrola ne oldu?" dediklerinde de, "Ya, yemek yerken ağzım şapır şupur ediyor, uyurken gözlerim kapanıyor, eşşeğe bindiğimde ayağım yerden kesiliyor" dermiş. "Allah Allah ya, geçmiş olsun" dediklerinde de, "Gülme gardaşım ya" dermiş, "şapgayı giydiğim zaman hep altında galıyorum". Müthiş zekâ bunlar ya! Sürekli böyle bir yaratıcılık var. Sürekli bu tip bir şey kurmaya çalışırlar. İlişkinin mutlaka bir baharatı vardır.

— İlişki kurmaya vesile midir?
— Mesela yeni birisi ile tanıştıkları zaman –şey derler buna; Nasrettin Hocalık derler–, "Nasrettin Hocalık var mı?" diye sorarlar. Eğer varsa davet çok alır. Konuşturulur. Millet onun adı geçtiğinde kıkırdamaya başlar "Bu da bizim Nasrettin Hocamız" derler. Bizim ailenin ya da bizim mahallenin Nasrettin Hocası derler ve böyle Nasrettin Hoca'lar vardır. Kısacası, çok değer verilir. Türkülere de bu şekilde yansır.

— Şivenin de Konya Karaman şivesine yakın olduğunu söylemiştiniz. Nasrettin Hoca'nın yaşadığı topraklar... Ve siz, kadınlı erkekli böyle bir dili var yörenin, Nasrettin Hoca'lar var diyorsunuz.
— Evet. Mesela babamın bir anısı... Mersin'de. Çok sıkışmış. Tren istasyonundaki tuvalete gitmiş. Bakmış küçücük, tekli bir tuvalet. Adamın biri de girmiş içeri, kapamış kapıyı, çıkmıyor bir türlü. "Baktım" diyor, "kadın tuvaleti boş. Doğru o tarafa koştum". Ama istasyon bekçisi, "O kadınlar için! O kadınlar için!" diyerek arkasından koşuyormuş düdük kıyamet. Babam hem kadınlar tuvaletine doğru koşuyormuş hem de bekçiye eliyle önünü işaret ederek, "Ne yapayım? Bu da kadınlar için! Bu da kadınlar için!" diye cevap veriyormuş.

— Harika!
— Ve anlattığı zaman babamın anılarında, hep böyle bir taraf vardır. Silifke'de böyle bir anı olduğunda mutlaka böyle bir espri, güldürecek bir taraf, öyle bir damga vardır yani.
Bunlar toplansa çok güzel olur diye düşünüyorum.

— Peki bu espri gücü sırf Silifke'ye mi özgüdür yoksa yöre olarak da öyle midir dil? Mesela hemen yakınındaki Mersin...
— Mesela Mersin'le Silifke arasında kültür bakımından belirgin bir fark var. Adana ile Mersin arasında da fark var ama Mersin ile Silifke arasındaki fark daha büyük... Silifke daha ziyade benim bildiğim kadarıyla Konya Karaman etkisi altında.

— Neden?

— Silifke ile Mersin arasında bağlantısızlık olmuş. Evvelden ulaşım olanakları pek olmadığından ve Mersin-Silifke arasında yol olmadığından Toros Dağları kesmiş bağlantıyı. Onun için bütün ulaşım Karaman Konya'dan olmuş. Ve o Karaman Beyliği'nin etkisi yoğun olmuş. O bakımdan bana öyle geliyor ki birinci kültür etkisi o. İkincisi de, bana öyle geliyor ki, Silifke'nin zaten oturmuş bir Rum kültürü varmış. Yine emin değilim ama İstiklal Savaşı sırasında o Rumların gidişi filan. Evleri vardı bizim orada. Besbelli ki orada oturmuş bir Rum kültürü vardı. Onların türkü söyleyişleri, oyunları, müzikleri, esprileri filan mutlaka etkilemiştir yerel kültürü diye düşünüyorum. Yani bir Akdeniz damgası var orada. Öyle düşünüyorum. Müziğinde de var.

— Kadın-erkek arasında kaçgöç olmadığını söylemiştiniz ama bunu Yörüklerden bahsederken söylemiştiniz. Silifke'de de öyle miydi?

— Silifke'nin kendisinde de kadın-erkek arasında pek kaçgöç yoktu. Sonraları, çok sonraları, Milli Selamet Partisi filan zamanında Kuran kursları ile filan girmeye başladı o durum. Yoksa benim çocukluğum zamanında yoktu kaçgöç. Türban diye bir şey yoktu, normal başörtüsü vardı bizim kadınlarımızın giydiği.

— Seminerlerinizde kullandığınız espri yüklü anlatım Silifke'nin bir özelliği anlaşılan. Özellikle Bursa'da izlediğim semineriniz adeta bir sahne gösterisiydi. Çok kalabalıktı. Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu hıncahınç doluydu ve kahkahalar eksik olmadı seminer boyunca.

Hatta, nelere gülünür, araya neler serpiştireyim diye özel olarak buna çalıştığınızı düşündüm.

— Yok yok. Hiç öyle bir planlamam yoktur. Sadece o anda içimden geldiği gibi. Ve zannederim o Silifke'den gelen bir şey, oradan beslenen bir şey. Silifke'nin bu espri tarafı bende de kendisini ara sıra gösteriyor diye düşünüyorum. Hiç plan-

lamadan oluyor. Ondan dolayı bana diyorlar ki bazen: "Hocam bilim adamlığını elden bırakmıyorsunuz ama bu kelimenin tam anlamıyla bilimsel stand up!"

— Bunu düşündürüyor gerçekten de. Peki ailede esprileriyle sivrilen kimdi?

— Ben aile içinde hiç öyle tanınmadım mesela. Zaten çok küçüktüm. Kimsenin dikkatini de çekmiyordum. Kendi halinde, sessiz, sakin, akıllı uslu, utangaç, suskun, sesi çıkmayan birisi olarak hatırlarlar beni. Ondan dolayı mesela üniversitede asistan kalmam ailemde, "Aa vay asistan kaldı?!", Amerika'ya gitmem, "Aa Amerika'ya gitti?!" diye sürekli böyle hayretler içerisinde karşılanmıştır.

Bir keresinde İzmir'de konuşuyordum ve programdan dolayı gidip görmeye hiç vakit olmadığı için bari konuşmama gelsinler de görebileyim diye Celal ağabeyimle eşini de davet ettim. Daha sonra ailecek beraber olduğumuzda yengem diyor ki: "Yahu bu bizim Doğan çıkıyor sahneye ilk bakışta kimse adam yerine koymaz, bir konuşmaya başlıyor beş dakika sonra herkes ağzını açmış ben de dahil böyle dinliyoruz". Hayretler içerisinde kalmış vaziyette. O durumdalar.

Bak, birkaç kişi vardı esprileriyle sivrilen. Bir tanesi Allah rahmet eylesin Abdullah ağabeyimdi. İkizlerden biri. Öğretmen olmayan, dükkânda kalan. Abdullah ağabeyim. Yani o birisinin eline düşseydi Türkiye çapında komedyen olurdu, İtalyan komedyeni Toto gibi.

Abdullah ağabeyim bence ailenin en esprili tiplerinden bir tanesiydi. Zayıftı, bazen fötr şapka giyerdi gülünç olmak için, konuşurken dili tutuktu biraz. Dilinin altı yapışıktı galiba, bilmiyorum.

Biliyor musun bu çerçeve içerisinde, Silifke'nin bu yönünün bu çerçeve içerisinde pek farkına varmamıştım ama şimdi sen sordukça fark ediyorum ki orada hakikaten o Nasrettin Hocalık kültürde yaşayan bir değer. Süregiden bir şey ve çocuklar farkına varmadan kendiliğinden alıyorlar onu. Sürekli besleniyor o taraf.

— Bu hasleti yaşama yaydığımızda neler görüyorsunuz? Bu yaklaşımın kazandırdığı çok şey olmalı.
— Tabii, gerçekten yumuşatıyor insan ilişkilerini ve bence insanı güçlü kılıyor yaşama karşı. Ve anlamlı kılıyor. Çok ciddiye almamanı sağlıyor. Yani o bakış tarzı, gülebilme hadisesi, içinde bulunduğun o ciddi durumdan alıp çıkarıyor seni. Esiri olmuyorsun artık o durumun, daha başka gözle bakabiliyorsun. Özgürlük getiriyor.

— Bu bütün yaşama hâkim olabiliyor mu? Mesela çok zor bir durumdayken durumun gülünecek yanını da görebilmeyi getiriyor mu beraberinde?
— Öyle bir olgunluk pek görmedim. Ama normal ilişkiler içerisinde kullanılan bir yön olarak gördüm. Yani zor durumlarda, acil durumlarda buna başvurulduğunu pek görmedim de, normal ilişkiler içerisinde vardı hep bu. Hasan ağabeyim de espri yeteneğine sahip ailede ikinci kişi benim gördüğüm. O da sık sık o tarafıyla ilgili olarak dikkat çekerdi. Hatırlıyorum, "Konuş Doğancığım konuş" derdi, "aramızda yabancı yok. Hepimiz ordan burdanız."

Sonra ne derdi bakayım, bir şey daha vardı; "Pijama giydim gittim yanlarına, hepsi benden çok utandı". Başka konuşmalar da hatırlarım belki daha sonra. Kendinizi tutamaz, gülerdiniz o bakış tarzı içerisinde.

— Sıkıntılarını, dertlerini nasıl yaşarlardı, kendilerine acıyarak mı? Acıya verilen büyük değer vardır kültürümüzde... sanki ne kadar acı çekilirse o kadar kıymet kazanılıyormuş gibi hani. Bunu da konuşmak istiyorum sizinle.
— Vardı. O vardı. Özellikle kadın kültüründe çok yaygın olarak vardı ama,

— Onu da ti'ye almazlar mıydı mesela?
— ...Şimdi düşünüyorum da... gerçekten onu da ti'ye alırlardı. Ti'ye alan da o kadar tuhaf karşılanmazdı. Destek bulurdu. İkisi yan yana yaşıyordu gördüğüm kadarıyla.

— Ama acıya değer vermek vardı yine de değil mi?
— Vardı, vardı. Ve baskın olarak vardı.

— Genel olarak acıya değer yüklüyoruz, saygıdeğer buluyoruz.
— Ben bunu korku kültürünün doğal bir ürünü olarak görüyorum. Yani; ben büyürken, gelişirken, kendim olma konusunda herhangi bir destek görmemişim. O zaman sürekli benim yaşadığım bir yönlendirme, özünden yabancılaşma ve bir gerçek yaşama, kendine özlem duyma durumu var. Ve bu, o kültürde büyüyen insanların ortak paylaştığı bir gerçeklik olarak çok baskın. Ondan dolayı bu gerçeklik şiirinde, müziğinde, mimarisinde, her şeyde kendini gösterecek.

Yani güçlüler var; zalimler. Bir de mazlumlar var. Zalim yönünde olanlar hiçbir zaman böyle konuşmazlar; onların melodisi farklı, onların mimarisi farklı, onların müziği, şiiri farklı ve onların sayısı çok az. Onlara ulaşamıyoruz biz. Biz mazlumlar birbirimizi tanırız. Konuşmak için ağzımızı açtığımız zaman, "Aah ah, çile çekmeye geldik bu dünyaya" dediğimizde hemen o da başlar. Böylelikle biz mazlumlar paylaşmaya ve dostluğu kurmaya başlarız. Ondan sonra bir hüzünlü türkü tutturur: "Sıra sıra dağlar / gönlüm kırıktır / yarim öbür tarafta ağlar". Ben de, "Kahpe felek" bilmem ne diye ona katılırım, böylelikle beraber olma, paylaşma ihtiyacını gidermeye başlarız.

— Bu aynı zamanda bir yüceltme kültürü. Yani o acılara karşı dayanmak, direnebilmek ancak böyle mi mümkün oluyor?
— Böyle mümkün oluyor. Paylaşıyorsun çünkü. Yalnız değilsin; sende bir acayiplik yok! Bir de sürekli şu var... öbür dünyada mükafatlandırılacak olan sensin: Zalimin zulmü varsa benim de Allahım var. Çok önemli bir kavram bu. Çok önemli bir kavram. Ondan dolayı öbür dünyada mükafatlandırılacak olanlardan birisiyim, sen de öylesin anlayışı çok çok önemli.

Onun için herhangi bir sosyal ortamda birine yaklaşmak istiyorsan, ilişkiler kurmak istiyorsan mazlum olarak konuş-

maya başlar, "Ben sizdenim" demek istersin, o da, "Hoş geldin. Sen de bizdensin" tavrı içerisinde seni buyur eder.

— Aksi takdirdesini izah eder misiniz? Yani aynı sıkıntıları, belki çok daha zorlusunu geçirmiş ama hareketsiz kalmamış, yaşamına hoşnutlukla dönüp bakanların söyleminin prim yapmadığı görülüyor. Bu nereden kaynaklanıyor? Kendi güç noktalarını mı kaybetmiş oluyor diğerleri?
— Şimdi diyelim ki, nasıl dedin, başarılı olmuş birisi var...

— Başarı, hayır, başarıdan bahsetmedim. Atalet içinde olmayıp, yakınmamak... Konum olarak aynı olsa da...
— "O bizden değil!". "Bizden değil" diye algılanır. O bizden olmayınca ne yapılır, altında mesele aramaya başlanır; "Kendini bir bok sanıyor. Halbuki biz bu dünyaya çile çekmeye geldik. Bu ise, sanki çile çekmeyecekmiş gibi bir tavır içerisinde kendini bir bok sanıyor. Bizden değil. Bir de, bana empati duyan birisi değil". O zaman iki şık var,

— "Bizden değil". Yani dıştalama?
— Çünkü "zalimlere yakın"!

— Nasıl?
— "Zalimlere yakın" şu; zalim olmadığı halde kendini zalim gibi görüyor. "Ulan kaç paralık adamsın sen? Kendini bir bok mu sanıyorsun?" anlayışı...

— Öyle mi yoksa kendisi sadece yakındığı için, kendisiyle yüzleşip kendini beğenmeme mi söz konusu?
— Benim yetişiş tarzım içerisinde şimdiye kadar, çocukluktan beri hep gördüğüm, insanlar ıstıraplarını paylaşarak yakınlaşabiliyorlar. Onun için şikâyete başladığın zaman herkes kolayına şikâyete başlıyor. Birbirimize verdiğimiz mesaj şu oluyor: "Ben de acı çekiyorum. Ben de senin gibiyim. Ben de acı çektim. Ben de senin gibiyim". Bu, yakın olmanın en belirgin yolu.

Onun için bir yere geldiğin zaman, böyle bir klasik ortamda, "Ah, havalar da çok sıcak" dediğin zaman, ikinci kişi başka bir şikâyet dile getirir, diğeri başka bir şikâyet ve hayatın şikâyet edilecek yönlerinde şöyle bir gezinti yaparız; bu bizi birbirimize bağlar, yakınlaşırız, kendimizi bir grup olarak hissederiz. Aziz Nesin'in çok güzel hikâyeleri var buna ilişkin.

Eğer, şikâyet etmiyorsam ben, algıladıkları şu: "Sizin bir parçanız olmak istemiyorum, ben sizden farklıyım". Ve ait olmaya önem veren bir kültürde de bu bayağı önemli bir mesaj. "Sen bizden biri olmak istemiyorsun ha! O zaman bize bakış tarzın ne? Bizden farkın ne? Kendini bizden daha mı güçlü görüyorsun?" Bu, "haddini bilmez" olarak falan algılanmasına doğru götürebilir.

Ve korku kültüründe de zaten genel olarak bakış tarzı şu –bence bu, dinde de var–: Bir bizden olanlar var bir de ötekiler var. Bizden ve ötekiler anlayışı. Ondan dolayı, "Nerelisin?" diye adam sorduğunda, "Bizden misin ötekilerden misin?" diye soruyor aslında. Ve "Silifkeliyim" dediğimde o da Silifkeliyse çok memnun oluyor, "Demek ki sen de bizdensin" tavrı içerisinde oluyor.

— "Öteki" olduğunuz da da...

— Bu "ötekiler" grubuna girdiğin andan itibaren –kendini sokmuş oluyorsun o gruba şikâyet etmeme ile– bir kere şikâyet etmiyorsan, kişi gıcık olmaya başlıyor. Böyle bir mekanizma var. Ben kendimde bunu hissediyorum. Diyelim taksiye bindim, ikimiz de sessiziz. Kendimi gözlüyorum, ağzımı açacağım zaman benim içimden gelen eğilim ne diye, farkına varıyorum ki bir şeyi şikâyet ederek başlarsam arkadaşlık kurulur diye bir beklentim var. Ve buna bayağı direniyoruz. Mesela, "Havalar da çok sıcak değil mi?" diye böyle bir laf atıyorsun, adam doğrudan şunu alıyor: "Bu adam benimle sohbet etmek istiyor. Benden birisi olmak istiyor". O zaman kendisinin şikâyet ettiği bir şey söylüyor: "Ne yapalım abi, elimiz mahkûm, para kazanmak zorundayız". Yani, "Ben mahkûmum" diyor. "Nasılsın kardeşim?" falan, "Peki pazar açıldı

mı?", "Yok abi nasıl açılsın?" diye yavaş yavaş müşterek şikâyet edeceğimiz noktaları bulmaya başladığımız andan itibaren konuşmaya başlıyor. Ve onun ben düşünce tarzı ile ilgili falan ne paylaşmak istiyorsa onları alabiliyorum. Ama şöyle bir yaklaşış tarzında açılmıyor: "Kaç yıllık şoförsünüz?", "Şu kadar". "Nasıl görüyorsunuz bu mesleği? Nelerin farkına varıyorsunuz?". Tıkanıp kalır. Hiçbir şey söyleyemez. Bu entelektüel bir yaklaşım tarzı. Herhangi bir serzeniş, bir acı, bir ağlama falan yok burada. Böyle, "Fikirlerini paylaşayım" falan bir durum. Yani mümkün değil onunla bir irtibat kurabilmen.

— Şikâyet ve hareketsizlik... Bu bir toplum duruşu olarak nasıl bir anlam taşıyor?

— Şimdi korku kültürüne gelirken şöyle söyleyeyim; korku kültürü içinde büyürken baban ne demiş? "Çocuğu uyurken öp". Bir de babana hasret kalmışsın. Annen ne yapmış? Hatanı bulduğu zaman cezalandırmış, güzel şeyler yaptığın zaman hiç sesini çıkarmamış. Korku kültürü bu çünkü. Öğretmenin hata bulduğu zaman cezalandırmış, iyi şeyler yaptığın zaman, "Hadi hadi şımarma" demiş. Senin içinde sürekli bir varolamamaktan, kendi varoluşunu yaşayamamaktan gelen bir hüzün var. Birisini sevmişsin, toplum demiş ki: "Senin almaya gücün yok". Başlık parası verememişsin, mevkin müsait değil falan filan. Kendinle ilgili, varoluşunla ilgili yaşadığın, çocukluktan beri en belirgin yaşantı, güçsüzlük. İstediklerini yapamama ve bu dünyada sen istediklerini yapamazsın anlayışı. Ve bu paylaştığınız bir gerçeklik esas itibariyle. O zaman varoluşunu ortaya doğal olarak koyuyorsun ve öbürü de diyor ki: "Ben de aynen senin gibiyim". Ne kadar güzel bir hediye. Kenetleniyorsunuz birbirinize. Başka birisi diyor ki: "Hadi l'an, ben senin gibi değilim. Ben güçlüyüm". Nasıl seversin şimdi sen bu insanı? Bu insanla senin kurabileceğin doğal ilişki, o senin müdürün olabilir, ama arkadaşın olamaz. O senin çavuşun olabilir, yöneticin olabilir, öğretmenin olabilir yani hakikaten makam itibariyle daha güçlü yerdeyse onun

seninle beraber oturup şikâyet etmesi katiyen doğru değil ve yapmazlar da. Ve onunla o tür paylaşımlarda bulunmaman lazım. Yani ben taksi şoförüyle böyle konuşurum ama bir şirketin şoförü beni seminere almak için gelmişse öyle konuşmam. O şirketin şoförünün gözünde ben –genel müdürün şoförüdür o– genel müdür rütbesindeyim. Ve genel müdür olarak onunla birlikte şikâyet etmeye başlamam benim bütün kredibilitemi alır götürür, "Biz de bu adamı bir bok sanmıştık" durumu olur. Onun için onunla ilgili ben mesafeli olmalıyım, o paylaşma teşebbüsünde bulunduğu zaman kapıları kapatmalıyım, mevkimin, makamımın gerektirdiği ne ise orada durmalıyım hadisesi. Dinamikler ne kadar farklı, görüyorsun.

— *Evet, yaşam biçimi belirliyor...*
— Evet, kesinlikle. Ve öyle bir algılama içerisinde o kadar yaygın bir yaşantı ki bu, sanıyoruz ki bütün dünya ve insanlar için bu geçerli.

Ondan dolayı Amerika'ya gittiğim zaman benim en belirgin algılamalarımdan bir tanesi şuydu: "Bu insanlar çok yüzeysel. Bu insanlar insan olmanın ne demek olduğunu bilmiyorlar. Şunlara bak, inekler gibi mutlular. Hepsinin yüzü gülüyor. Teşekkür ediyor. Sağlıklı. Bunlar nasıl olgun insan olacaklar? Bunlar inekler gibi mutlular. Nasıl ki karnı doyunca hayvan da mutludur, onun gibiler."

Bunların insan olmasında eksik kalmış bir taraf var duygusu çok çok kuvvetliydi ve bu duygu hâlâ ara sıra beni ziyaret eder. Amerika'ya gitmiş olan halk çocuklarının çoğunun ilk en belirgin algılaması da odur; "Bunlar da insan mı ya? Bunlar insanlıktan ne anlar?"

— *Peki toplumların sosyal ve ekonomik refah düzeyinin bunda payı var mı yoksa bu bir düşünce terbiyesi mi?*
— Bence ikisi birbirine çok girmiş vaziyette. Bir kere korku kültürü içerisinde işleyen toplumlarda en önemli birinci değer güç! güç! güç!

O nedenle refah artarken, gücü elinde bulunduranların refahı artıyor. Öbürlerinin refahının artmasına pek imkân vermezler güçlüler ve bunu görüyoruz. Yani başlıyor refah birilerinin elinde toplanmaya. O bakımdan güç ve refah beraber gidiyor.

— *Refah toplumlarında?*
— Refah toplumu zaten korku kültüründe oluşamıyor. Mesela korku kültürü refahı yaymak için komünizmi getirdi ama ne oldu? O güç, komünistlerin elinde, partide toplandı, yine refahı yayamadı. Onlar bambaşka bir... daha da kötü bir duruma, yani kapitalistten daha beter güçlü bir duruma düştüler. Yine güçlü olanlar vardı, zayıf olanlar vardı. Güçlü olan orada kapitalist değildi ama parti üyesiydi. Yönetici durumundaydı, iflahını kesti sözü geçmeyenlerin. Onun için refah ülkesi olmayla demokratikleşme arasında çok sıkı bir bağ var benim görüşüm çerçevesinde. Çok sıkı bir bağ var.

— *Yani önce demokrasi, sonra refah mı? Yumurta tavuk hikâyesi gibi...*
— Bence önce, değerler bilinci. Önce.
Önce ve şunda da görüyorum ben bunu, çok güçlü bir felsefe benim hayatımda bu; bir insanın bilinci hazır olmadan ona para gücü ver, hayatını rezil edersin.

— *Bunu biraz açalım.*
— Somut örnek; benim çok yakından tanıdığım bir akrabam bir sahil şehrinde mütevazı bir iş yapıyordu. Diyelim tamirciydi.

— *A, yağmur başladı!*
— Ne güzel.

— *İçeri geçelim mi?*
— Bu bir bulut, çabuk geçer.

Şimdi... devam ediyordu hayatları, birisinin tavsiyesiyle bu akrabam emlakçılık işine soyundu. Arsa alıp parselleyip satma olayı. Dört yıl içerisinde bayağı hatırı sayılır bir zengin haline geldi. O sahil şeridinden Türkiye'nin başka yörelerine gidebilecek durumu oldu. Oralarda da emlakçılık yapma olanakları ve... açıldı; İstanbul'da bir metresi oldu. İskenderun'da bir metresi oldu. Bu metreslerinden bir tanesinden bir çocuk oldu. Esrara başladı. Her akşam kafayı çekti ve ben dört-beş yıl sonra karşılaştığımda zombi gibi, ne olduğunu bilemeyen, paramparça olmuş, mutsuz bir insandı.

— Paranın gücü mü bu, yoksa o paraya sahip olanın güçsüzlüğü mü?

— Benim gördüğüm şu oldu; bu parayı kaldırabilecek bir altyapı, değerler bilinci, yaşam felsefesi gelişmeden para geldi ve paranın gücünü kaldıramadı. Yönetemedi yani.

Bunu destekleyecek bir şey de –araştırmanın kaynağını bilmiyorum ama– Amerika'da milli piyangolardan ve lotary dedikleri loto benzeri şeylerden para çıkmış insanlarla ilgili yapılan bir araştırma. Araştırma sırasında ortaya çıkıyor ki çok çok çok büyük bir yüzdenin hayatı paramparça olmuş ve çoğu ile konuştukları zaman, "Keşke çıkmasaydı; ailemi kaybettim, arkadaşlarımı kaybettim, çocuklarımla ilişkilerim bozuldu" şeklinde ifadeler kullanıyorlar. Bence bu toplum için de geçerli. Yani bir toplumun değerler bilinci, bilinç yapısı, altyapısı oluşturulmadan sadece paranın gelmesi... a bu arada bir örnek de vereyim buna, Adana'da çiftçiler çok para kazanmaya başladıklarında ne yaptılar? Adana'da birdenbire kültür sarayları, spor merkezleri, okullar falan açılmadı. Gece kulüpleri çoğaldı. Hayat kadınları çoğaldı. O gece kulüplerinde para harcayan çiftçilerin sayısı çoğaldı. Bir sürü aile facialarıfalan oldu. Neden? Çünkü o bilinçteki bir insan çok para kazanıyor ve adamın dünyaya bakış tarzında bir değişiklik yok, sadece daha fazla güç vermiş oluyorsun eline. Yani bu bir onbaşıyı general yapmaya benzer. Birdenbire o bilinçteki, o düzeydeki bir insanın eline kocaman bir güç ve-

riyorsun. Şımarır. Ne yapacağını şaşırır. Onun için sonradan görmeler falan diyorlar. Onun için ikisi birbiri ile ilişkili bir durum. Yani, bireyin gelişimi, yetişimi, değerler bilinci, bir ülkenin paylaştığı bir vizyonun oluşması olayı bana çok önemli geliyor.

— Sonuç olarak, bu söz konusu altyapının oluşmasının refahla alakası yok mu diyorsunuz?
— Refahla alakası şöyle olabilir; okullar yapma, kütüphaneler yapma, herkesi eğitime ulaştırma ve kişilerin gelişebilmeleri için olanaklar sağlanması lazım. Bunun parayla ilgisi var. Ama o parayı yönetecek bir bilincin oluşması lazım. Bir lider kadrosu, bir vizyon bilincinin oluşması lazım.

— Birey nezdinde baktığımız zaman; çıplak olarak insanı ancak erk elindeyken mi tanımak mümkün?
— Açar mısın biraz?

— "Yok"luğun olduğu yerde, zor durumda, paylaşım ve dayanışma bir bilincin de ötesinde, bir varoluş hali. Zorunluluk. Ama o "paylaşımcı"ya, o "iyi"ye yani aynı insana erk verildiğinde...
— Haa, anladım.

— Çıplak, bir insanın çıplak gerçeği... hangi haldeki hali daha çıplak? Yalınayakken mi çıplaktır insan, yoksa bir güç; para, yöneticilik, ün vs. ile donandığında, erk konumunda mı gerçekten çıplak olarak kendisidir? Ve neden?
— Erk halinde. Çünkü insanı seçimleri ile tanıyabilirsin. Eğer seçim yapmak fırsatı yoksa işte o insanı tanıyamazsın. Seçim yapabilmek için o insanların seçeneklerinin farkında olması lazım ve seçim yapma gücünün olması lazım. Onun için bu hangi tür seçim yapıyor seçim olanağı verildiği zaman? O zaman tanımaya başlarsın insanı.

O yakınan köylü, kendisi askere gidip jandarma olduğu zaman ne yapıyor, mesela? O zaman bir seçeneği var çünkü;

köylüsüne insan gibi muamele edebilir veyahut da despotluğu seçebilir. Korku kültürünün en önemli bilgeliği şu: Diyor ki, bir esir hiçbir zaman özgür olmak beklentisi ve umudu içinde değildir. Bir esirin en önemli, birinci umudu, başka bir esire sahip olmak. Ve jandarma durumunda da bunu açıklıkla görürüz.

Korku kültüründe iki tip var; bir tanesi, "Ben güçlüyüm" diyen tip. O, "Ben güçlüyüm" diyen tip karşıdakini de, "Evet efendim, siz güçlüsünüz" diyen bir tip haline getirmeye çalışır. Başka bir seçenek yok korku kültüründe. Onun için erkek, "Ben güçlüyüm" diyorsa, karısını, "Evet bey sen güçlüsün, Allah senden razı olsun" deme durumuna getirir. Baba, "Ben babayım, sen benim oğlumsun" dediği zaman çocuğu sürekli, "Baba en iyisini sen bilirsin, ne yapayım şimdi?" deme durumuna getirir. Buna ben, "ben/sen bilinci" diyorum.

Korku kültürünün ilişkide yansıma tarzı budur. Onun için "sen" durumunda olan, "siz bilirsiniz" durumunda olan bir kişi erke sahip olunca ilk yapacağı şey, "ben bilinci" içerisinde hareket etmek. Bildiği o çünkü. Başka bir şey yok.

Korku kültüründe dediğim bir tek değer var o da, benim güçlü olma durumum. Benim güçlü olmam bilinci birinci planda düşünüldüğü andan itibaren o zaman ben benim güçlü olmamı sağlayacak ilişkiler kurarım, benim güçlü olmamı sağlayacak şekilde devam ederim, benim gücümü tehdit edecek her şeyi de engellemeye çalışırım. Karı-koca ilişkisi, ana-baba-çocuk ilişkisi, öğretmen-öğrenci ilişkisi, devlet-vatandaş ilişkisi, profesör-asistan ilişkisi tıpatıp buna uyar. Sürekli kendi gücümü birinci planda tutacağım şekilde, sürekli o işi idame ettirecek şekilde organize ederim. O zaman benim partimin menfaati Türkiye'nin menfaatinden daha üstün olur; "Keriz gibi, Türkiye'nin menfaati diye diye onları çıkarlarımın önüne mi geçireceğim?" durumu olur.

Bu meslek için doğru olanı yapmak yerine, profesör olarak benim gücümü koruyacak kişiyi seçerim asistan olarak. Öyle yetiştiririm ki hiçbir zaman beni geçemez. Tabii bu nesiller boyunca devam ettiği zaman ne olur? Sürekli bir şekil-

de o alanda bir yozlaşmaya, bir kalitesizliğe doğru gider. Kuşaktan kuşağa hepsi aynı ilkeyi savunuyordur: Yani, "En güçlü ben olmalıyım".

O nedenle bu iki dünya görüşünü, korku kültürü ve değerler kültürünü iyice anlamadan, –bunlar bireysel seçimler değil, dünya görüşünün seçimi–, "El âlemin kerizi ben miyim?" diyecek adam yani.

— "Bireysel seçimler değil" dediniz... Bireyselliğin son derece gelişmiş olduğu bir kültürü gözlemlediniz bir uzman olarak uzun yıllar boyunca. Kültürünün "değerler bilincinin temelinde" oluştuğunu söylediniz. Değerler bilincinin temelinde şikâyet yerine "hareket halinde olmak" mı var?

— Yani şimdi daha önce söylediklerimle de ilişki içerisine getirecek olursak, bunun sorumluluk kavramıyla, "sınırlar ve sorumluluk" kavramıyla çok yakın ilişkisi var. Şimdi... şöyle bir çocuk düşün; önüne bir tabak köfte konmuş. İki tanesini yemiş, "Doydum anne" demiş. "Hayır, doymadın. Ye!" demiş otorite. Çocuk doyduğunun farkında. Bedeni diyor ki, "Sen artık doydun. Yeme". Bu bir gerçek. Biyolojik bir gerçek. Bu çocuk acıktığının farkında, çişinin geldiğinin farkında, susuzluğunun farkında, uykusuzluğunun, uykusunun farkında, bir yerinin acıyıp acımadığının farkında. Donanmış yani. Bütün yaratıklar gibi türünü devam ettirmek üzere donanmış. "Doydum" diyor. Bir realiteyi söylüyor. Ama otorite bu gerçeği, realiteyi tamamıyla bertaraf ederek, "Hayır doymadın. Yemiyorsun, hasta olacaksın. Ye!" diyor. Dört tane köfteyi zorla yediriyor. Ve yedi-sekiz yaşına gelinceye kadar bunun gibi trilyonlarca olay oluyor. Sonunda çocuğun geldiği yaşam felsefesi şu –bir yerde kazınmış vaziyette–: "Ben kendi yaşamımı yönetmekten sorumlu değilim. Yapabileceğim bir tek şey var; koşullara karşı şikâyet ederim. Şikâyet ettiğim andan itibaren de sorumluluğun bende olmadığını zaten beyan etmiş oluyorum. Bu kaderim olabilir, bu benim hangi burçta doğduğumla ilgili olabilir, yöremle ilgili olabilir, boyumla ilgili olabilir. Benim yapabileceğim

bir şey yok artık. Bu öyle bir yerleşmiş vaziyette ki içime, hayatımın sorumluluğunu almak büyük bir küstahlık olarak gözükür."

Bunun gibi birçok örnekler üretebilirim sana. Çocuk dışarı oynamaya gitmek istiyor, "Hırkanı giy" diyor annesi, çocuk, "Üşümüyorum" diyor, "Hırkanı giy dedim sana" diyor. "Anne üşümüyorum dedim" diyor, "Hava soğuk üşürsün, giy dedim" diyor annesi ısrarla. Eğer giymezse ve sonra çocuk "öhhö" dese, "Ben sana demedim mi?" diyor, vıdı vıdı vıdı. Ve ilerde mutlaka annesinin dediğini yapacak hale getiriliyor çocuk. Bu hayatın her yönü ile ilgili böyle. Sorumluluğun çocuğun elinden alınıp otoriteye verildiğini sana sayısız olayda gösterebilirim. Her yönüyle; yeme, içme, giyim, hangi okula gidecek, çalışacak mı çalışmayacak mı, hangi müziği dinleyecek, odasındaki perdenin rengi ne olacak falan filan. Netice itibariyle çocuğun vardığı felsefe şu: "Ben hayatımdan sorumlu değilim."

Bir insan şikâyet etmeye başladığı zaman en temel felsefe budur: "Ben ancak şikâyet edebilirim. Ben hayatımda değişiklik yapacak güce sahip değilim". Şikâyetin bence en temel zararlı sonucu bu.

O zaman ne oluyor dikkat edersen, karşıdaki böyle yetişmemiş. Mesela benim Robert Ericson diye bir arkadaşım vardı, ne zaman şikâyet etse annesi dermiş ki: "Eee? Mesleğini mi değiştireceksin?"

— *Yani, "ne yapacaksın?"*

— "Ne yapacaksın?", evet. O kadar yaygın bir şey ki bu; "Ömrünü böyle şikâyetle mi geçireceksin yoksa bir şey mi yapacaksın onun hakkında?"

— *"Hareket", bir şey "yapmak" üzerine dayalı.*

— Hep "yapmak" üzerine; sorumluluk al, çünkü şu inanç o kadar yerleşmiş ki; çok istersen mutlaka elde edersin. Onun için, birisi bir şey elde etmemişse Amerikalının aklına şak diye gelen, "Demek ki çok istemedi" fikri... "Çok istersen,

onun bedelini ödemeye hazırsan mutlaka elde dersin" anlayışı. Onun için işte lafa bakılmaz işe bakılır anlayışı çok yerleşmiş biçimde.

— O laf bize aittir. Hani Ziya Paşa'nın, "Ayinesi iştir kişinin, lafa bakılmaz"...

— Evet. Tabii bizde öbek öbek bilgelikler var ama uygulama? Onun için bana öyle geliyor ki, Türkiye'de köyde büyümüş, köy zemininde yetişmiş ve böylelikle sorumluluk almış, girişmiş kişi Amerika'ya gittiği zaman diğerlerinden farklı görüyor Amerika'yı. Onlara bakış tarzı farklıdır. "Bunlar benim kafa dengim, bak bunlar da sorumluluk alıyor" diye görür. Benim felsefem bu.

Ve benim bakış tarzım içinde, herhangi birisi köy enstitüsünden mezun olmuşsa veya köy enstitüsünden mezun olan bir anası veya babası varsa o kişide farklılık görüyorum. Çünkü köy enstitüsünün temelinde kolları sıvayıp yapmak var. Şikâyet yok. Bu tespitim şimdiye kadar hiç şaşmadı, yani birisi kendisini gösterip atılım yapmış, bilmem ne yapmışsa ya arkasında köy enstitüsünden mezun bir babası var veya kendisi köy enstitüsünden mezun veya amcası filan. Yani öyle bir teması var. Onu görebiliyorum.

— Şikâyet yerine harekete geçmek... Sorumluluğunu almak. Bu orada uygulama halinde diyorsunuz. Bunda, bu bireyselleşmede sanırım, çalışma temelli yani umut arayan, çalışmak zorunda olan kitlelerin ve onların çocuklarının oluşturduğu bir kültür olmasının rolü büyük. Sonuçta gemilere doluşup da oraya gidenler, aristokratların çocukları değil o oraya yerleşip, o kültürü kuranlar.

— Bu sorumluluk alma ve hayatını sen oluşturabilirsin anlayışı, Amerika'ya ilk gelenlerin çok temel felsefelerinden bir tanesi. Başka kimse yok ki onlara yardım edecek. Kendilerine bağlı bir durum. Ve kolları sıvayınca, bu artık kökleşmiş bir kanaat haline gelmiş orada. Buna da "pioneer spirit" diyorlar, "öncü ruhu". Yani, kafana koyarsan yaparsın bakışı

ve hâlâ bu dini bir inanç gibi huşu ile sürekli tekrar edilen, çocuklara verilmeye çalışılan bir düşünce.

Ve başardıkları ikinci bir şey de, ilginç bir durum, mesela ben ilk defa bilgisayar öğreniyorum, yapamıyorum! Ve "Hii, yapamıyorum! Yarın Bill'in yüzüne nasıl bakacağım?" diye düşünüyorum. Etrafa bakıyorum, yanımdakiler –onlar da doktora öğrencisi– fiuv fiuv ıslık çalarak çalışıyorlar. Ben gıcık oluyorum. Sonunda, "Ya" dedim, "biraz yardım eder misin?". "Ne gibi?" dedi. "Böyle böyle, yapamıyorum" dedim. "Ben de yapamıyorum" dedi. E eşşoğlueşek ne diye keyifle ıslık çalıyorsun öyleyse? Bu çok önemli bir gözlem, bak, –o kadar korku kültürü ile ilgili görüyorum ki ben bunları– korku kültüründe otorite senin gerçeğine saygısız. Kendisinin beklentileriyle hareket ediyor, "Doymadın, ye!" diyor mesela. Şimdi otoritenin –öğretmen veya ana-baba– çocuktan bir performans beklentisi var. Ama çocuğun gerçeğine uygun bir performans beklentisi değil. Çocuk yapamayınca, diyelim ki çivi çakıyor ve eline çekici çiviyi ilk defa almış, yani üç-dört hafta içinde doğru dürüst çakabilir beklentisi daha gerçekçi. Ama otorite diyor ki: "Çaksın eşşoğlueşek".

— *Tabii çakamıyor...*

— Ve çakamayınca, "Ver l'an şunu, elinden iş gelmiyor" diyor, "şuna bak, beceriksiz" diye azarlıyor. Ve otoriter kültürde, otorite keyfi olduğundan dolayı korku kültüründe; diyebilir. Hikmetinden sual olmaz; ister öper ister döver anlayışı. Şimdi eğitimde bunu yaşaya yaşaya büyümüşüm ben, "Benden bu bekleniyor, yapmam lazım" diye kafam alsa da almasa da bunun bir süreç olduğuyla ilgili bir şey yaşamadığımdan dolayı.

Ertesi gün Bill May'e gittim, "Bill" dedim, –bana bir formül vermişti, "Bunun programını yaz" diye. Toplama, çıkarma, bölme gibi çok basit bir şey. Yapamadım– "ben yapamıyorum". Şöyle bir güldü, "Yapacağını mı bekliyordun?" dedi. "Evet" dedim. "Kaç kere denedin?" dedi. "Sekiz kere filan denedim" dedim. "Ben" dedi, "elli sekiz kere denedim,

ondan sonra yapabildim". Ohh! Birdenbire nasıl böyle rahatladım. Öğrenme sürecine bir saygısı var.

Ve şimdii, öbür keyifle ıslık çalan, öğrenme süreci içinde olduğunu biliyor, "Eninde sonunda yapacaksın, bu arada ıslık çalmayı ihmal etme"ye erişmiş. Yani, "Hayatın da devam ediyor, ıslık çalmasını da ihmal etme" bilincine erişmiş. Bu ne müthiş bir zenginlik biliyor musun? Yani, "Öğrenme süreci içindesin, yapamayacaksın, daha çok yolun var" fakat bir yandan da ıslık çalabilmeyi başarmış vaziyette. O zaman farkına vardım ki, bu dikkate değer bir başarı! Yani fersah fersah geçmişler dedelerinin sayesinde. Çünkü onlar da mücadele etmişler ama mücadele ederken de ıslık çalabilmeyi bilmek lazım anlayışını yerleştirmişler bir yerde. O zaman hem sorumluluk alacaksın, yaşamından sorumluluk almak ne büyük cesaret, yani, "Ben sorumluyum içinde bulunduğum durumdan" diyorsun. Bu ne müthiş bir cesaret biliyor musun?

— *Evet.*

— Müthiş bir cesaret. Yaşama özgürlüğü. Ve bu bizim bütün öğretilerimize ters düşen bir tutum. Yani, "ben varım" kavramı içerisinde bakmak.

O bakımdan, çok ters geliyor yani; mutlu oluyor, mutluluğunun sorumluluğunu alıyor, hayatına yön vermek istiyor, ben bunu istiyorum diyor otoriteye karşı. Bütün bunlar son derecede bencil gözüküyor, sağlıksız gözüküyor, "Bunlar da insan mı yaa?" filan deniliyor. Ama öyle bir tepki oluyor ki, benim bu yönde onların insan gerçeğine uymayacak şekilde fazla ileri gittikleri ile ilgili bilimsel bir kanaatim de var.

— *Açıklayabilir misiniz?*

— Yani "ait olma-birey olma" dengesinde Amerika, tarihsel konumu itibariyle bence "birey olma" konusunda dengeyi kaçırmış, daha aşırı gitmiş ve şöyle bir iddiam var: "Amerikan toplumundaki sağlıksız yönlerin hepsinin temelinde bu birey olma yönünde aşırılığı gösterebilirim" diyorum. Bu benim bilimsel bir iddiam.

Ve onun için, Amerikalıların bilimsel olarak ait olmanın değerini kavrayıp, ait olmanın yerini bilerek yaşam felsefelerine, ailelerine, çocuk yetiştirmeye, eğitimine, politikasına bakmaları gerektiği konusunda çok kuvvetli bir kanaatim var.

Eğer Amerikan toplumunda yaşamayı seçseydim oraya hizmetim bu fikri yaymak olurdu.

— Peki "ait olma"?

— Türkiye'de de "ait olma" baskın. Yani 180 derece farklıyız birbirimizden. Bizim de hastalıklarımızın temelinde "ait olmanın" baskın olmasını görüyorum. Ama her ikisi de aşırı uçta. Onun için diyorum ki: "Elimde bir güç olsa da bir blender'a koysam bu iki kültürü, vıjj diye karıştırsam sonra dağıtsam ikisi de rahatlayacak".

— Ama henüz öyle bir örnek yok?

— Yok.

— Belki 21. yüzyılın getirip dayattığı kültür o olur. Ve bu topraklar bu bileşimi yaratabilecek olağanüstü birikime, zenginliğe sahip.

— Ben Amerika'da bu "ait olma-birey olma" dengesini kurabilmiş, Amerika'nın dışına çıkmış uzun zaman kalmış, gözlemler yapmış çok olgun insanlarla karşılaştım. Yani hakikaten hayran oldum; karı-koca ilişkisi olsun, ana-baba-çocuk ilişkisi olsun, sınıfa girdiği zaman öğrencilerle ilişkisi olsun...

— Bunlar genellikle Asya kültürleriyle haşır neşir olmuş Amerikalılar değil mi?

— Evet evet. Aralarında buraya gelmiş gitmiş olanlar da var. Bu ait olma kültürünü yaşamış ama kendi Amerikan kültürünü de reddetmemiş, onun da güçlü tarafını tutabilmiş olanlar var.

— Aynı durum burası için de söz konusu.
— Türkiye'de de yurtdışında bulunmuş ve Türk kültürünü bırakmadan ait olma-birey olma dengesinin farkına vararak aile kurmuş insanlar var. Karı-koca ilişkileri, ana-baba-çocuk ilişkileri, yaşama bakış tarzları, yaşamla dans ediş tarzları bakımından çok çok güzel insanlarımız var. Sayıları çok değil ama var.

— Toplumlar bazında olmasa da, tek tek insanlar bazında yakalanmış örnekler var diyorsunuz.
— Evet. Onların olması çok önemli bence. Onlar üretici olup, bilinçlerini paylaşmaya başladıkları zaman farklı bir mayalanma olabilir. Yani, bir kaşık yoğurt bir tencere sütü mayalayabilir. O bir kaşık yoğurdun olması çok önemli. O bir kaşık yoğurtlar var.

— Tam şimdi onu soracaktım; sütün maya tutması için belli bir ısı gerekiyor. Aynı ısıda durması gerekiyor. Gel de iklim kuşağını merak etme şimdi.
— Ne?

— Şaşırmakta haklısınız ama evet, kültür farklılıklarının oluşumunda, –yani başlangıcında– iklim koşullarının etkisini merak ediyorum. Bire bir. Fiziksel anlamda. Çünkü sıcak kuşakta yer alan ülkelerin, bölgelerin ritimleri farklı. Ama daha soğuğa doğru gittikçe tersi söz konusu; son derece planlı programlı, dakik, titiz bir çalışma hali söz konusu. Bunu daha önce de dillendirmiştim. Güneşli ülkelerin insanlarının yaşamak için böyle artı bir çabaya gereksinimleri olmamış. Kodlar farklı. Elini uzatıp ağaçtan meyveni kopar, doy. Genlere kodlanan "hayatta kalma bilgisi"nin farklı olduğunu düşünüyorum. Bu da sanki...
— Ama bu çalışma yapılmış. Haklısın. Bilimsel olarak doğru bu söylediğin.

— Hayatta kalmaya yönelik bilgi kodlarında farklılık olması kaçınılmaz. Sonra da mesela toplumları çalışkan ya da tembel

diye yargılıyoruz. İyi de niye "çalışkan", niye "tembel"? Buna cevap verecek olan da en başta psikoloji bilimi. Bu konuda söyleyecek çok şeyiniz olmalı diye düşünüyorum. Evet?
— Bu çalışma yapılmış. Ve haklısın. Zaten Amerika'nın şansı şu: Kuzey Avrupa kültürünün bir taşınmışlığı var oraya. Orada İngiltere, İsveç, Norveç, Kuzey Almanya hâkim olarak Protestan kültürüyle yani... "Elinin emeğiyle kazanacaksın" kültürünü orada keşfetmediler. Oralardan öyle insanlar geldiler zaten. İklim kuşağı benzer insanlar; yani oldukça soğuk. Soğuk olduğu için de evvelden düşüneceksin barınak yapacaksın, evvelden düşüneceksin yiyeceğini depolayacaksın, evvelden düşüneceksin giyeceğini alacaksın...

— Bu da insanı bambaşka biçimler değil mi?
— Elbette. Evvelden düşüneceksin, planlayacaksın. Aksi halde düşünmeyenler zaten mahvolmuş gitmişlerdir o iklimde. Düşünenler ayakta kalabildi. Yani genleri de ona müsait.

Şimdi bunun zemini oluştuktan sonra, burada oluşan bilimi alıp çok sıcak bir ülkeye, daha önce de söylediğim gibi mesela İsrail'e getirebilirsin. O bilim sayesinde İsrail'de çölden orman yaratabilirsin. Ama o tekniğin doğuş yerinin iklimle alakası var o insanların hayata bakış tarzları ile ilgili. Çünkü her zaman için o meyve olmayacak. Ancak yazın olacak, o meyveyi alıp işlemden geçirip kışa depolayabilmesi lazım. Sürekli meyve yetiştirebilenlerin böyle bir derdi yok. Ayrıca paltosunu giymesi lazım, kazağını örmesi lazım. Yani o bakımdan teknolojiyi kullanışları, teknolojinin gelişimi filan ile ilgili olarak kültür antropolojisinde iklimle buluşların ve kültür değerlerinin biçimlenmesinde çok güçlü ilişki var.

— Başlangıca dair bu çözümlemeden yola çıkıp, günümüze gelirsek... Oluşturulmuş teknolojiyi kullanım söz konusu artık ve elbette teknolojinin ritminin doğanın ritmiyle ilişkisi yok. İsrail örneğiniz ilginç bu anlamda.
— O kültürü getirdi artık o. Ve sürekli besleniyor. Ve beslendiği tamamıyla Batı kültürü.

Amerika'dan, Kuzey Avrupa'dan, bilim adamları, sanatkârlar, düşünürler İsrail'i sürekli besliyor. Yani Tunus'tan, Cezayir'den gelen Yahudiler değil İsrail'i yönetenler, üniversitelerde araştırma yapanlar ve damgasını vuranlar. Sürekli Batı dünyasından gelen insanlar. Belirgin bir katkıda bulunuyorlar, çalışmaları var. Üretimleri var. Bilimsel düşünce müthiş bir olgu.

— İsrail'e gittiniz mi hiç?

— Hayır, gitmedim. Ama okumalarımdan filan bayağı bilgim var. *(Kısa bir sessizlik)* Ben bu konuları söyleşinin daha ilerdeki bölümlerinde ele almak isterim. Çünkü bu konuşmaların tabanı oluşmadı henüz. Kitaplarım okunmamışsa havada kalır bunlar. Halbuki benim bu bütün söylediklerim bayağı yoğun bir çabanın, okumanın ve gözlemin sonucunda ortaya çıkmış durumda. Ondan dolayı söyleşi geliştikten sonra ele almalıyım diye düşünüyorum. *(Rafting tehlikede! Teyp kapanıyor. Saat 14.00 olmuş. Kısa bir yemek molası veriyoruz. Ve bant tekrar dönmeye başladığında bir "baraj" sorusuyla başlıyor söyleşi...)*

— Araya giren bu altı çizili ve bana ait italik satırların tarihi, 21 Ekim 2004. Aşağıdaki altı çizili ve italik olmayan satırlar ise, bu söyleşi tamamlanıp da kaset deşifreleri de yapıldıktan sonra 1 Ekim 2004'te, –önsöz ve tabii "bir yıl sonra" bölümü hariç olarak– Cüceloğlu'na teslim ettiğim disketlerdeki söyleşinin gözden geçiriliş aşamasında tam burada araya girerek bana düştüğü bir not. "Bu not ile ne yapacaksın bilmem ama..." demiş... O notu, noktasına virgülüne dokunmadan yerinde bırakıyorum:)

— (Canan bu not ile ne yapacaksın bilmem ama, son birkaç sayfayı okurken ben de sıkıldım; ben insan ilişkileri ve insanın iç dünyası üstüne düşünmüş ve ürün vermiş bir insanım ve hiçbir kitabımda senin ilgilendiğin ve sorduğun soruları deşme-

dim, çünkü alanım sosyal antropoloji değil, beşeri coğrafya değil, toplumların siyasal ideolojileri değil; insanları anlamaya çalışan bir psikolog düşünürüm. Türkiye'deki gazete köşe yazarlarının büyük bir çoğunluğu okurlarına zaten senin sorduğun türden sorular konusunda bol bol yazmakta ve her gün sunmakta. Neden benim uzmanlığım olan, ürün verdiğim konulardan ayrılıp da zaten herkesin ağzında sakız gibi çiğnenen konulara ısrarla girmeye çalışıyoruz, emin ol anlamıyorum, ve içimde, Doğan Cüceloğlu'na özgü özelliklerin bilinmediği ya da umursanmadığı duygusu beliriyor. Keşke bu düşüncemi daha açık seçik söyleyerek kayıtlara geçseydim.)

— Ortaokuldayken liseye dair düşünceniz neydi? Yani okumaya devam edip etmemek gibi...

— Ortaokuldayken Silifke'de benim aile durumumda olan birçoklarının yaptığı; bir öğretmen okuluna gitmek. Öğretmen okulu imtihanları açılıyordu. Ben de girdim öğretmen okulu imtihanlarına. Ama gönlümde üniversiteye gitmek yatıyordu. Bunu babamla konuştuğum zaman babam –o zaman daha önce de bahsettiğim gibi artık bir dini yaklaşım içerisindeydi, böyle bir yaklaşım içerisinde, "Ağabeylerin okudu ama dini eğitim alamadılar, bu bir eksiklik" duygusu içinde– benim imam olmamı istedi. Ve "Öldüğüm zaman mezarımın başında yasin okuyacak birisi olsun, bari o sen ol" dedi, istemedi. Öğretmen okulu imtihanını kazandım, burslu okuma imkânım vardı ama benim üniversiteye gitmek, üniversiteye gitmek için de liseye gitmek gerektiği kanaatim vardı. Ağabeyim de liseye gidiyordu, Şahin ağabeyim. O ablamların yanındaydı. "Ablamların yanına gidemem çünkü iki tane birden olmaz, ben de Ankara'ya, ağabeyimin yanına gideyim" diye karar verdim.

— Ablanız neredeydi?

— Tarsus'ta.

— Hangi ablanız?
— Lütfiye. Onun kocası Ekrem enişte matematik öğretmeniydi Tarsus Lisesi'nde. Ben en büyük ağabeyimin yanına gideyim dedim. Bir tahta bavul, ağabeylerimin askerlikte kullanmış oldukları bir tahta bavulu hazırlayıp... haaa, ondan önce yazın ben hizarda, bu sebzeler meyveler için, domatesler için filan sandık çakılır, sandık çakma işine girdim.

— Daha önce hiç çalışmış mıydınız yoksa bu ilk çalışmanız mı oluyor?
— Bu da güzel bir soru. Ben daha önce çerçilik yaptım. Çerçilik. Biliyor musun çerçiliğin ne olduğunu?

— Hayvan sırtında dolaşıp çeşitli incik boncuk satmak...
— Evet. Çerçilik yaptım. Ortaokul ikiden üçe geçerken çerçilik yaptım.

— Ailenizde çerçilik yapan yoktu değil mi?
— Yoktu. Ama dükkândaki ağabeyim beni teşvik etti. Ve incik boncuk falan verdi. Ben de hakikaten köy köy gezip işte bu incik boncuk alanların... para veremezlerdi de işte buğday verirlerdi, yumurta verirlerdi, kuru üzüm verirlerdi... bir hesabı vardı onun.

— Hep böyle takas usulüyle miydi, para karşılığı da satış yaptığınız oluyor muydu?
— Genellikle takas usulü. Para veren az olurdu. Ve çok yorulurdum. Susuz kalırdım.

— Uzak mıydı gittiğiniz köyler?
— Silifke çevresi köyleri. Akşam eve geldiğim zaman çok yorgun olurdum, bitkin olurdum. Bir keresinde eşekten düştüm ve ayağıma bir ağaç saplandı. Onu kendi kendime tedavi ettim ama onun iltihabı oldu, hastalığı oldu. Ayakta geçirdim. Şimdi fark ediyorum ki, esasında kemik kırılmış

ve o kırık yerin içine girmiş o dallar. Ama bunu ayakta atlattım ben.

O çerçilikle ilgili o yorgunluk, hastalık sırasında bazı şeyleri düşürmüşüm, arkamdan toplayıp getirip ağabeyime vermişler.

— Henüz küçük bir çocuksunuz. En azından başlangıçta yanınızda bir büyük var mıydı?
— Yanımda bir büyük yoktu. Bu benim ortaokul ikiden üçe geçtiğim zaman. O kadar küçük sayılmıyorum artık, yani 14 yaşlarında falan oluyorum. O zaman büyük sayılıyorsun orada.

— Burada bir parantez açalım; 14 yaş hâlâ çocuk görülüyor kent yaşamı içinde ama köy ve kasabalarda 14 yaşında bir çocuk çok farklı algılanıyor. Nasıl bir farklılık bu?
— Evet. Delikanlı gibi görülüyor ve 15 yaşında falan evlenenler olur köylerde. Yani o yaştaysan bayağı ciddi sorumluluklar, aklı başında hareket, hayatı kazanma ile ilgili bir şeyler yapman beklenir.

— Siz mi gönüllü oldunuz bu işe?
— Evet, ben gönüllü oldum.

— Çerçilik yapayım dediniz?
— Evet. Ben gönüllü oldum. Ama hayatımın, hele o hastalık sırasında ayağım nedeniyle, en mutsuz devrelerinden birisi oldu benim için. Çok halsizdim.

— Biraz anlatır mısınız çerçilik yaşantınızı? Eşek ailenize mi aitti?
— Evet.

— Dükkânınızdan malları alıp yola çıkıyordunuz. Kaçta yola çıkardınız? Ne kadar yol giderdiniz? Kaçta dönerdiniz?
— Sabahleyin çıkmak lazım. Altıda filan yola çıkardım.

— *Yaz mevsimiydi tabii.*

— Evet, yaz. Çok sıcak basmadan yakın köylere varmak lazım. Ondan sonra, "Çerçiii!" diye bağıra bağıra gitmek lazım köyde, "Çerçiii, çerçiii" diye. "Neyin var?" diye sorarlar. Çünkü benden başka gidenler, yani diğer çerçiler de var.

"Neyin var?" İşte, makara, iğne, iplik, boncuk... "Şuyun var mı, yazma –başörtüsü– var mı?" "Var". "Bir bakayım". Bakar, "Bu kaça?" "Şu kadar." "Ne kadar buğday vereceğim bunun için?". Bunun bir hesabı vardı. Buğday fiyatı hesaplanır, taslarla ölçülürdü. Tas derdik; çeyrek, yarım, bir... ona göre torbamız olurdu, buğdayın konduğu torba. Ve bu torbalar yüklenilir ve gide gide gide ve bazen çok sıcak olduğu zaman bir ağacın altında eşeği bağlarsın. Eşeği sulaman lazım zaten. Yemi de yanındadır. Yemini verirsin, sen de bir ağacın altında oturur beklersin, biraz serinledikten sonra tekrar yola çıkarsın ve geri dönersin. Ertesi gün de başka bir köye gitmek üzere plan yaparsın kafanda.

Tam ayrıntılarını hatırlamıyorum nasıl düştüm de o dal saplandı oraya ama, bir buçuk ay filan çerçilik yaptıktan sonra oldu galiba bu. 15 gün filan hasta bir devre geçirdim, ondan sonra da çerçiliği bıraktım, zaten okula başlama vakti yaklaşmıştı.

Bu malzeme kaybetmeme, düşüre düşüre gelmeme filan ağabeyim kızmadı ama "Böyle gidersen sen kârı kediye yüklersin" tavrı içerisinde bir konuşma yaptığını hatırlıyorum.

Toz toprak içinde olurdu her şey. Sürekli temizlemen lazım. Ondan dolayı pek hoşuma giden bir şey olmadı. Bir de sürekli pazarlık ederlerdi. Bedavaya almaya çalışan bir zihniyet vardı. Beni çocuk gördükleri için bastırırlardı. Onun yerine ben, okul başlayınca, Okul Aile Birliği Derneği vardı galiba, onlara dedim ki: "Ben size kurabiye getireyim, kurabiye kooperatifte satılsın." Ortaokul üçteydim, kurabiye yapardım. Okula götürür satardım.

— *Kendiniz mi yapıyordunuz?*

— Evet, kendim yapıyordum. Sonra fırına götürüyordum, fırında pişiriliyordu. Sonra alıp eve getiriyordum ve ertesi gün

de okula götürüyordum. Kurabiye beş kuruşa satılıyordu ben dört kuruştan veriyordum okula. Bana mal oluşu tahmin ediyorum iki buçuk-üç kuruş falandı ama para kazanıyordum çünkü çok satılıyordu kurabiyelerim.

Bir de Şahin ağabeyim bir küçük fotoğraf makinesi buldu, film aldı falan, herkes çektiriyor. Bunun üzerine fotoğrafçılık yaptım okulda. Çocuklar, "Bizim de fotoğrafımızı çek, bizim de fotoğrafımızı çek" derlerdi, çekerdim. Sonra fotoğrafçıya götürüyorsun, basıyor. Artık çocuk başına mı para alıyordum hatırlamıyorum ama ondan da para kazanmıştım. Fotoğrafçılık, kurabiye...

Yazın da, okuldan mezun olduktan sonra, hizarda çalıştım dediğim gibi.

Analığım beni teşvik ederdi, "Aferin oğlum, aferin oğlum çalış" diye. Şahin ağabeyim hiç öyle bir şey yapmadı. Hiç öyle bir ilgi göstermedi. Diğer ağabeylerim, ablalarım, "Bizim aileye yakışmaz. Yapma" filan derlerdi. Ama analığım beni desteklerdi.

Para kazanmak... Benim bağımsız olma isteğim vardı hayatta.

— *Hizar?*

— Bana ustam göstermişti nasıl çakılır, ne yapılır, ondan sonra gelenlere ben öğrettim nasıl çakılır diye. Ama hatırlıyorum ve utandığım bir şeydir hatırlarken; sandık başına para verdiklerinden dolayı bayağı atraksiyon yapmaya başladım; çivi öbür taraftan çıkar, çiviyi yanlış yere koymuşsundur sandık dağılabilir filan durumu. Ve ustam diğerlerininkini kontrol ederdi ama ben artık ustayım, ilk bana öğretti diye benimkini kontrol etmezdi. Bir gün benimkini de kontrol etti ve "Aaa" dedi, "bu çok çürük. Hay Allah, biz sana güvendik ama olmadı bu böyle" diye bir hayıflanması oldu. Çok utandığımı hatırlıyorum. Ondan sonra çok dikkat ettim ama işte böyle bir utandığım hatıram vardır hizarla ilgili.

İşte öğretmen okuluna, liseye filan gitme isteğim bu çerçeve içerisinde öyle oluştu yani.

Ve ben biraz birikmiş paramı cebime koyup, babama haber vermeden –ablamlar biliyordu– Mersin'e kaçtım. Hatta otobüs dükkânın önünden geçerken –şoför muavini, "Mersin'e, Mersin'e, Mersin'e" diye bağırıyordu– böyle eğilip, pencereden görünmeyecek hale geldim. Sonra otobüsle Mersin'e vardım. Mersin'den de Ankara otobüsüne bindim.

— Ankara'ya gitmenize karşı çıkar diye mi haber vermediniz babanıza?

— Babam, Ankara'ya... öyle bir seçenek konuşulmadı bile. Tahmin ediyorum işte, "Oğlum Reşat'ın üzerine bir yük daha biner" falan diyebilirdi. Çünkü Reşat ağabeyimin yanında Celal ağabeyim okumuştu daha önce. Emin ağabeyim de bir süre kalmıştı. Yani ailenin yükünü bayağı çekti en büyük ağabeyim. Babam ondan dolayı benim bu düşüncemi tutmayabilirdi. Hangi cesaretle, nasıl karar verdim bilmiyorum "Ağabeyim beni okutur" diye. Ağabeyimle bir samimiyetimiz de yoktu. Hatta şöyle bir anım da vardır benim; Reşat ağabeyim Harp Okulu'ndan mezun olmuş, subay elbisesi giyiyor filan, müthiş prestiji var o subay elbisesiyle, subay olmanın. Ve ben zannederim beş veya altı yaşındayken ilk defa Silifke'ye geldi. Hatırlıyorum, bütün o gece boyunca heyecandan uyuyamamıştım "Abim gelecek! Subay elbiseli!" diye. Ağabeyimler ve diğer yolcular Mersin'den otobüse binmişler, otobüs karşıda indirmiş, yürüyerek eve doğru gidiyorlar. Ben, köprü vardı, köprünün üzerine oturdum onların gelişini bekliyorum. Baktım geliyor kalabalık; Hasan ağabeyim, Reşat ağabeyimin karısı Nahide yengem, oğlu Günok, küçük oğlu Ertan... Kalabalık... Ve ben koşarak ağabeyimin eline yapıştım, öpmek istiyorum. "Kim bu?" dedi ağabeyim, hatırlıyorum. Hasan ağabeyim de, "Haa, o mu? O bizim en küçük kardeşimiz, Doğan" dedi. "Haa, Doğan bu mu?" dedi. Hatırlıyorum.

Pek öyle bir ilişkimiz de yoktu. Ama demek ki kafamdan şunu doğal kabul etmişim; "Orada bir abin var, sen okumak istiyorsun, seni okutur." Ne bir mektup ne haber. Hiç, hiç haberi yok.

Mersin'den bindim otobüse Ankara'ya indim; Yenimahalle. Taksiyle geldim, sabahleyin... şeyi hatırlamaya çalışıyorum; acaba gece otobüs yolculuğu yapıp sabah mı indim Ankara'ya, yoksa akşamüzeri mi indim?

— *Mersin' e gitmek üzere bindiğiniz otobüs dükkânın önünden geçerken saklandığınızı söylemiştiniz...*
— Evet doğru, haklısınız. Ben akşamüzerine doğru vardım Ankara'ya.

— *Kaç saat sürüyor Silifke-Ankara arası?*
— Silifke'den Mersin'e o zaman üç buçuk saat filan sürerdi, Ankara da 10 saat falan sürerdi tahmin ediyorum. Ve ben vardım, kapının zilini çaldım, Günok açtı kapıyı ve "Evet, buyrun?" dedi. Beni tanımadı, yıllar olmuş görüşmeyeli. "Abim evde mi? Abim evde mi?" dedim. Günok baktı, bir şey söylemedi, geri döndü, "Babaa, kapıda birisi var" dedi. Ağabeyim çıktı, "Abi ben geldim" dedim, "ben Doğan!". Ağabeyim –tahmin ediyorum şok geçiriyordu–, "Haa, sen mi geldin?" dedi adamcağız, böyle kalakaldı kapıda. "Gel gel, içeri gel" dedi, –Nahide yengeme Nahit derdi– "Nahit, bak kim gelmiş?" dedi falan, Nahide yengem şok geçirdi.

— *Beş-altı yaşından beri görüşmemiştiniz değil mi?*
— Evet. Ve ben o zaman farkına vardım ki, "Anneee, ben bir hata yaptıım!" çünkü, "Aaa, Doğan'cığım gelmiş, hoş geldin" falan gibi bir durum olmadı. "Haa, evet" dedi filan, "Hıı, buyur" falan dedi. Şimdi anlıyorum tabii aileyi ne kadar çok zor bir durumda bıraktığımı; iki çocuklu bir subay! Zaten kendi sabit geliri içerisinde geçinmeye çalışıyor. Ve ben belirgin bir... neyse, geri dönüşü de yok.

Silifke'ye dönmek istemiyorum, okula gitmek istiyorum. Zannederim mezuniyet diplomamı falan yanıma almıştım. Ağabeyimin benimle konuştuğunu hatırlıyorum. "Ben sana yardım etmek isterim, seni okutmak isterim ama benim de kaynaklarım sınırlı. Ondan dolayı öbür ağabeylerinin de bu

konuda bana yardım etmesi lazım" şeklinde. Ve ben de, "Öbür abimler de yardım eder" dediğimi hatırlıyorum.

Onlara mektup yazmıştım. "Bize yardım edin" filan diye. Öbür ağabeylerim de –öbür ağabeylerim derken, bir askeri hâkim olan Celal ağabeyim vardı o da üsteğmen miydi neydi o sırada, yine üsteğmen olan ve Harp Okulu'ndan mezun olmuş İhsan ağabeyim vardı– tahmin ediyorum ayda10 lira ile falan yardım etmeyi kabul etmişlerdi.

Yenimahalle'den Sıhhiye'ye otobüs bileti yedi buçuk kuruştu. Sıhhiye'de iner –kaydımı Sıhhiye'deki Ankara Atatürk Lisesi'ne yaptılar– ve...

— Bu arada babanızın bir tepkisi oldu mu kaçarak gittiğiniz için?

— Yok. Babam eğitimimizle falan pek ilgilenmezdi. Yani, "Bunlar nasıl olsa bir şeyler bulup okuyorlar" diye bir tavır içindeydi. Yani okusak da pek ilgilenmezdi okumasak da gördüğüm kadarıyla. "Bunlar ne olacak?" falan diye öyle bir derdi yoktu babamın.

— Ankara'da sonraki günler nasıldı?

— Atatürk Lisesi'ne gidip gelmeye başladım. Elbiselerim eski elbise, ayakkabılarım eski, her şey... belli kasaba çocuğu olduğum. Kesinlikle hatırlamıyorum ben ne giyindim nasıl gittim ama şuna karar verdim ki, "Ben burada olduğum sürece bu eve yük olmamalıyım ve elimden gelen bütün yardımı göstermeliyim." Onun için sabah erkenden kalkardım, –ev kömür sobalıydı– kömür sobasını temizlerdim, odun koyar üzerine de kömür koyar, yakardım. Çıtır çıtır yanmaya başlardı. Hemen çayın suyunu koyar, sabah kahvaltısını hazırlardım. Ağabeyimin tıraş suyunu ısıtırdım, onun tıraş fırçasını filan hazırlar koyardım.

Yeğenim Günok benden iki yaş küçüktü, o ortaokul ikideydi ben lise birdeyken. Ona matematik dersi çalıştırırdım. Diğer dersleri, eksiklikleri filan neyse onu çalıştırırdım. Günok sabah kalkardı, "Amca kahvaltı hazır mı?" derdi ve gü-

cüme giderdi o. Ve ağabeyim sürekli gergindi, rahatsızdı benim orada olmamdan. Öbürleri parayı bazen gönderiyor bazen göndermiyor. Ağabeyim de tahmin ediyorum kendisini, ailenin bütün sıkıntısını, gerginliğini çekme durumunda bırakılmış biri olarak görüyordu. Yengem nasıl hissediyordu bilmiyorum ama Allah rahmet eylesin, hiç bana bir aksi yüz veya olumsuzluk göstermedi. Neyse içine attı ve güler yüz gösterdi. Böyle uzakça bir kibarlığı vardı.

— *Size verecekleri ayrı bir odaları var mıydı?*
— Yoktu. Divan gibi bir şey vardı misafir odasında, orada yatıyordum. Sabahleyin kalkıyordum onu topluyordum, çayı hazırlıyordum, bilmem ne yapıyordum falan filan. Çalışmalarımı da öyle yapıyordum; çalışıp hemen ders notlarımı, kitaplarımı falan topluyordum yani mümkün olduğu kadar orada varlığımı hissettirmemeye çalışıyordum.

Ve ben üçüncü hafta yatağıma işedim...

— *Eyvah!*
— Off, nasıl böylee...

— *Ezildiniz.*
— Evet. Ağabeyim çok olgunca davrandı, "Olmuş bir kere" dedi. Silifke'de olsa dama çıkarırsın yatağı, serersin filan ama burada öyle bir şeyin yok. Nasıl ezildim, nasıl ezildim böyle. Off.

— *Yeğenler?*
— Günok ve Ersan biraz alay ettiler filan gibi ama diyecek bir şeyim yok. O ezikliği hatırlıyorum. Onların kafasında olandan, gösterdiklerinden çok daha fazla ben kendi kendimi ezdim. Ve sığıntı olarak gördüm kendimi.

Bir keresinde Silifke'den Nahide yengem geldi. Beni görünce, "Aman Doğaaan, sana ne olmuş böyle? Sen yetim çocuk falan gibi bir şey olmuşsun" dedi.

— *Hangi yengeniz?*
— Nahide yengem, Abdullah ağabeyimin karısıydı.

— *Onun adı da mı Nahide?*
— Pardon pardon; Halide yengem, Halide yengem. Onun dediğini gayet iyi hatırlıyorum, "Amaan" dedi, "Bu böyle hani yetim kızları verirler ya birisinin yanına yanaşma olarak onun gibi bir şey olmuşsun" demek istedi. Gerçekten de öyleydim. Çok eziktim.

Otobüse binerdim Yenimahalle'den Sıhhiye'ye kadar giderdim, Sıhhiye'de inerdim, pardon, Gençlik Parkı'na kadar giderdim. Gençlik Parkı'nda inerdim Sıhhiye'ye kadar yürürdüm. Oradan otobüse binmezdim çünkü bir yedi buçuk kuruş daha demekti bu, olmazdı. Hatırlıyorum, otobüste çok güzel bir kız vardı, yolculuğumuz hep aynı zamana denk gelirdi. Ama benden yıldızlaar kadar uzaktı. Aklımın ucundan bile geçmezdi onu sevebilmek, onunla konuşabilmek. O kadar uzak bir dünyaya aitti ki o şehir kızı benim için.

— *Öğrenci miydi?*
— O da öğrenciydi herhalde, başka bir yere gidiyordu. Şimdi netice itibariyle, otobüsle gidip gelen bir kız ama giyimi, bakımı falan Silifke'ye göre Esin'i hatırlatıyordu. Yani bir arkadaşlık teklif etmek, konuşmak, aklımın ucundan geçemiyordu. Buna hayal dünyamda bile yer verecek cesareti bulamıyordum kendimde. Ezikliğim bu kadar yüksekti.

Ve benim sınıfta Malatya'dan gelme, Malatya'nın neresinden bilmiyorum, –soyadı Öğretmen'di– Hüseyin Öğretmen ile tanıştım. O da Altındağ'da bir gecekondunun odasını kiralamış, ayda 15 lira mı ne veriyormuş kira olarak, orada kalıyormuş. Fakir birisi. Biz birbirimizi bulduk.

Hüseyin Aleviydi. Bir de onun yine Alevi olan bir arkadaşı vardı; Yaşar Aysel diye, biz üçümüz çok iyi arkadaş olduk.

Yaşar kendisini ezilmiş filan görmüyordu ama herhalde Alevi olmaktan gelen bir farklılık vardı.

— Hüseyin ile birlikte mi kalıyordu?
— Hayır, başka bir yerde. Nerede kalıyordu bilmiyorum, ağabeyinin yanında kalıyordu galiba o da. Ve bir yılımı böyle geçirdim. Böyle ezik... bir şekilde.

— Öğrenciliğiniz?
— Orada da çok zorlandım, çünkü Silifke Ortaokulu ile Atatürk Lisesi'nin kalitesi arasında bayağı bir fark varmış ama toparladım kendimi ve uyum yapmaya başladım. Ortaokul kısmı da vardı okulun. Adnan Menderes'in oğlu da bizim okulda öğrenciydi. Öğretmenler kaliteliydi.

Edebiyat öğretmenimiz Aytaç Hanım diye birisiydi. Son derecede hanımefendi, kaliteli birisiydi. Benim bir kompozisyon yazmamda çok acıklı bir şey görmüş ki bütün çocuklar çıkarken, "Sen çıkma" dedi. "Ne oluyor, sen nereden geldin, nerede kalıyorsun?" dedi. Dikkatini çekmiş. Konuşmuştu.

— "Menderes'in oğlu bizim okulda öğrenciydi" dediniz.
— Belki de Aydın Menderes'ti. Bilmiyorum. Sadece, "Menderes'in oğlu bizim okulda öğrenci" diye hatırlıyorum. Ama Aydın Menderes benden genç, onun başka bir oğlu daha var mıydı? Veya belki ortaokuldaydı o. Çok güçlü bürokratların çocukları vardı mektebimizde.

Ve... Aytaç Hanım'la konuştuğum zaman anlayışlı bir anne tavrı içerisinde, "Anladım" dedi. "Peki sen çalışmana devam et" gibi bir mesaj verdiğini hatırlıyorum. Kimya öğretmenimiz oksijene "oksigen" derdi. Adı da Nejat'tı. Tabii "Negat" oldu.

Her sınıfta ilerde, gözde olmaya alışmış olan ben, 30 kişilik sınıfta 20. filandım burada.

— Bu arada Silifke'ye hiç gitmediniz mi?
— Yaz tatilinde gittim. Tatilde Silifke'ye geldiğim zaman belirgin bir, hapishaneden çıkmış gibi özgürlüğün tadını yaşama oldu bu... Müthiş bir özgürlük duygusu yaşadığımı hatırlıyorum. Emin ol hatırlamıyorum o yaz nerede ne yaptım ama bütün hatırladığım şu, tadını çok çıkardım.

O toz toprak benim için büyük bir nimetti. Özgürlük. Mesela Silifke ortamı içerisinde zeytin konduğu zaman ortaya, tasla konulur. Herkes yiyebildiği kadar zeytin yer. Ankara'da ise herkesin tabağı vardı ve yengem üçer tane siyah zeytin koyardı her birimizin tabağına. Ben önce şaka yapıyor sandım. Sonra baktım ki herkes üç tane alıyor. Üç tane siyah zeytin! Ulan diyorsun, neee?! Silifke'ye dönünce deli gibi zeytin yediğimi hatırlıyorum.

Bir dilim domates konuluyordu tabaklarımıza, halbuki biz oturunca dört-beş tane domates yerdik. Bir portakalın yarısı veriliyor, halbuki ben yarım sepet portakal yerdim. Silifke ortamının gerçeği buydu. Bunların ne kadar kıymetli olduğunu hissetme, anlama durumu oldu.

— Daha önce sofradan bahsettiğimizde etin nadiren bulunduğunu söylemiştiniz o sofrada. Şimdi anladığım kadarıyla, et bulunmasa da, sofraya konulanlar doyasıya yiyecek kadar. Kısıtlı değil yani.

— Evet, kısıtlı değildi hatta kilo alıp rengim filan yerine gelmeye, yanaklarım dolmaya başlamıştı. Çünkü onların yediği gibi şehir türü yemekleri yiyemiyorduk; eti var, patatesi var, tavuğu var, her neyse vardı Ankara'daki sofrada ama bol olması gereken, yani karpuz, kavun, zeytin gibi bol olması gereken şeyler bol değildi.

— Nizami... Ölçülü.

— Evet, ölçülü ama, "Bunun ölçüsü mü olur?" şaşkınlığıydı benimki. Ve ikinci yıl için Ankara'ya geri geldiğimde Reşat ağabeyim, "Seninle bir konuşalım" dedi. "Bak" dedi, "burası imarethane değil". Çok gücüme gitti. "Hiçbirisi yardım etmiyor," dedi, "bunun sadece benim sorumluluğum olmaması lazım," dedi.

— Ne kadar zorlandınız bunu anlatırken... Çok gücünüze gittiği açık.

— Çok çook gücüme gitti. Hiç sesimi çıkarmadım. Bütün ki-

taplarımı mitaplarımı toparladım, koca bir askeri çantam vardı bezden, doldurdum ona, okula gittim ve Hüseyin'e, "Ben senin yanında kalabilir miyim?" dedim. "Niye?" dedi. Dedim, "Ben ağabeylerime yazacağım, para gönderirlerse gönderirler, beni bu kadar yapayalnız bırakmamalıydılar, sonra kendim çalışacağım, nerede okursam okurum". Çok gücüme gitmişti. Ve o akşam eve gitmedim, Hüseyinlere gittim. Yalnız, Hüseyin'e dedim ki: "Sen telefon eder misin eve? Telefon et, de ki, Doğan'ın sağlığı yerinde, herhangi bir kaza maza gelmedi başına, bende kalacak".

— *Telefondan sonra neler oldu?*

— İkinci gün yengem geldi okula. "Doğan'cığım, gidelim. Konuşalım" filan dedi. "Yok" dedim, "gelmeyeceğim". Sonra dayıma bir mektup yazdım. Bir dayım vardı İzmir'de. Hasan Hüseyin dayım. Celal ağabeyime, İhsan ağabeyime yazdım; "Para göndereceksenız gönderin, gönderemeyecekseniz ben okulu bırakıyorum. Böyle bir durum. Artık Reşat ağabeyimin yanında kalmayacağım".

Celal ağabeyim hemen, Ankara'da bir askeri arkadaşı varmış ona telefon etmiş, o geldi beni bulup para verdi. 20 lira mı ne verdi. Öyle bir şey hatırlıyorum. Hasan Hüseyin dayım mektup yazdı, "Ben sana yardım ederim" diye. İhsan ağabeyim mektup yazdı, "Okulunu bırakma, devam et" şeklinde. Ve bu arada yengem yeniden geldi, "Gel" diye. Dedim, "Yenge ben size yük olmak istemiyorum. Siz çok sıkıntıdasınız onu görüyorum. Kısmetimde varsa okumak, bir yolunu bulurum. Yoksa da demek ki yokmuş" diye konuştum. Yengem, "Sen nasıl istersen öyle karar ver ama gel ağabeyinle bir konuş" dedi. "Olur" dedim. Konuşmak üzere akşam gittim. Ama niyetim, kalmış olan pılımı pırtımı da toplayıp Hüseyin'e götürmek. Ağabeyim dedi ki: "Benim kızgınlığım sana karşı değil, ağabeylerine ve onların sorumsuzluğuna karşı. Ama" dedi, "Tanrı şahidim olsun ki hiç kimse yardım etmese dahi ben seni okuturum. Öyle bir şey düşünme. Ama okumak istemiyorum dersen ona yapabileceğim bir şey yok".

Ben de, "Sizin çektiğiniz sıkıntının farkındayım. Ondan dolayı üzülüyorum ve böyle bir eziklik içerisinde okumak istemiyorum. Hüseyin'le odasını paylaşıyorum" dedim. "Kim bu Hüseyin?" dedi, "İnsanın aklına tuhaf tuhaf şeyler gelir, ben sorumluluk duyuyorum" dedi. Hiç aklıma gelmeyen bir şey. Yani böyle cinsel şeyler filan ima etti. Hiç aklıma gelmeyen şeyler.

Hüseyin'in hayatımda çok önemli bir yeri vardır. Hayatımın en acı günlerinde beraber bir beş gün filan geçirdik onun yerinde. "Hüseyin" derdim, "nasıl yemek yiyelim?". "Bak" derdi, "bak, gel. Çorbacıya gideriz. Bir tas çorba 15 kuruş. Yanında da sınırsız ekmek. Bütün mesele, bir tas çorbayla kaç ekmek yiyebilirsin? Mesele bu." Yaa. Hakikaten nasıl yerdik Allaaah. Ekmek, ekmek birazcık çorba. Ekmek, ekmek biraz çorba. Adamlar bir şey de diyemiyorlar, bir yandan da anlıyorlar tabii. O ekmeğin o çorbanın tadı da hiçbir şeyde yok şimdi.

— *E, gurur çorbası çünkü.*

— Evet. Ben karar vermiştim, böyle giderse okumayacağım, o şekilde bakılmayacağım diye. Reşat ağabeyim benim onuruma ve gururuma ne kadar düşkün, çok sessiz ama çok gururlu bir insan olduğumu anladı. Ve bana saygı duydu.

Ağabeylerim de mektuplar yazmışlar, "Ağabey göndereceğiz, kusura bakmayın" filan diye. Reşat ağabeyim, "Böyle böyle diyorlar" dedi. Güler yüz gösterdi, "Ben de seninle gurur duyuyorum" dedi, "bak nereden geldin hiç sınıfta kalmadın. Benim oğlum burada büyüdü ama ikmale kaldı. Senin iyi etkin var ona, iyi örnek oluyorsun" dedi. Bu arada tabii evde yaptığım işler de yabana atılacak işler değildi. Yengeme bayağı yardımcı oluyordum. Gerçi evde o zaman emir eri de vardı. O zamanlar emir eri durumu da vardı. Subayların emir erleri vardı. Koşturulur, ev temizlemeye, cam temizlemeye kullanılırdı bu emir erleri. Bence Türk Silahlı Kuvvetleri'nin geçmişinin bir yüz karasıdır bu. Ama bu vardı. Ben bunu gördüm. Hizmetçi gibi kullanılırlardı. Bu sadece bizde olan bir

durum değildi, çok yaygındı. Ve askerler de isterlerdi bu görevi çünkü ev yemeği yiyorlar, eğitim, dayak yok. Bundan dolayı isterlerdi. Onur kırıcı bir şey ama bütün o erler, "Boş ver onuru monuru, rahat edersin" diye düşünürlerdi. Bir ikinci er daha olmuş oluyordu benimle birlikte evde, yardım edecek bir er daha.

— *Bu arada okul devam ediyor değil mi?*
— Evet. Ve o yıl Cahit Okurer benim edebiyat öğretmenim oldu. Cahit Okurer sağ cenahın, milliyetçi grubun önde gelen düşünürlerinden birisiymiş. Tevfik İleri Milli Eğitim Bakanı iken onun özel kalem müdürü olmuş. Milli Eğitim Bakanı'nın özel kalem müdürü olmanın ne demek olduğunu filan bilmiyordum ama belliydi ki bu önemli bir mevki. Ve aynı zamanda da yine milliyetçi görüşün önde düşünürlerinden biri olan Mümtaz Turhan'ın da yakın arkadaşıymış. Mümtaz Turhan da İstanbul'da psikoloji profesörü. Bunları bilmiyordum tabii henüz ben.

Cahit hoca öğretmenliği çok önemsemiş ve insan yetiştirmeye kendini adamış birisiydi. "Bunlar genç yaşta eğilir, vatana millete hizmet etme aşkı aşılamak lazım" diye bu edebiyat ve kompozisyon dersinde dikkatini çeken öğrencileri evine davet eder, çay sohbetleri oluştururdu. O altı-yedi kişinin içinde ben de vardım. Yaşlı başlı bir hoca. "Kitap falan yazmış, önemli mevkilerde bulunmuş" diye konuşurlardı hakkında. Evine davet etti, Maltepe'de bir evde oturuyorlardı. Annesi yanımıza çıkmazdı. İçerden, "Cahit, çaylar hazır" diye seslenirdi. Giderdi içerden çayları alır gelirdi Cahit hoca. Biz ayağa kalkardık "Hocam zahmet oluyor" diye, "Oturun" derdi, bize çay verirdi.

O çay sohbetlerinden birinde, "Sen ne olmak istiyorsun, ya sen ne olmak istiyorsun?" diye sorarken bana da, "Sen ne olmak istiyorsun?" diye sordu Cahit hoca. "Mühendis olmak istiyorum" dedim. "Neden?" dedi. Şimdi esas sebebim şu; mühendisler iyi para kazanıyor, sosyal prestiji var, güçlü olursun, istediğin kızı sana verirler. Ama tabii böyle söylenmez,

"Memlekete, millete yardım etmek için hocam" dedim, "memleketin mühendise ihtiyacı var". "Peki" dedi, "memlekete bir bilim adamı olarak hizmet etmek istemez misin?" Hoca uygun görmüş bir kere. Ayrıca "bilim adamı" gibi hayalimde dahi kendime yakıştıramayacağım bir şeyi hoca bana yakıştırıyor! Bu ne müthiş bir şey! "İsterim" dedim. "Çünkü" dedi Cahit hoca, "bu ülkenin sorunlarının temelinde eğitim sisteminin bozukluğu var. Eğitim sistemini de düzeltecek olan Türk psikologlar olacak. Senin bir Türk psikoloğu olman gerekir". Tabii ben daha bilmiyordum, Mümtaz hocanın yanına vermeye çalışıyor beni. Öyle bir niyeti varmış, bilmiyorum ben. Ve düşünebiliyor musun, o yıllarda o adam benim hayatıma yön verdi. Bütün dedikleri oluyor esas itibariyle. Allah rahmet eylesin.

— *Henüz lise ikidesiniz ve psikologluk sizin için düş bile değil.*
— Şimdi gözlerim dolu dolu oluyor düşünüyorum da. Bu ne müthiş bir sevgi ve bu ne anlamlı bir kendini adama. Ve bu adam benim kompozisyonlarımı didik didik incelerdi. Kompozisyona çok önem verirdi. İngiltere'de filan kalmış bir süre, düşüncenin güzel ifade edilmesi son derece önemliydi onun için. Düşünüş tarzını yansıtan kompozisyon yazmayı öğretirdi. Giriş cümlesi nedir, gelişme cümlesi nedir, egzersizler yaptırırdı filan. Düşünme yeteneğine çok önem verirdi. Ben de başarılıydım. Beğenirdi.

İhsan ağabeyim... Kara Harp Okulu'ndan piyade olarak çıkan İhsan ağabeyim –diğer ağabeyim askeri hâkimdi–, İhsan ağabeyim piyade yüzbaşısıydı. Yok, henüz yüzbaşı değil, üsteğmendi. O yaz Menemen'e tayin oldu. Cahit hoca da İzmirli. İzmir Belediyesi'nde bana yazın bir iş buldu.

Menemen'de İhsan ağabeyimlerin yanında kalıyordum. Oradan banliyö treni ile gidiyordum İzmir Belediyesi'ne. İşim, bir inşaatın kontrolörlüğü. Ne inşaattan anlarım ne kimse bir şey dedi bu konuda. İnşaatın oraya giderdim, müteahhit de orada. Oturur anı defterlerimi yazardım. Adam yazdığımı gördükçe, "Bir şeyler yazıyorsunuz, bizim söyleye-

bileceğimiz bir şeyler varsa, inşaatla ilgili notlar varsa yardım edelim" derdi. "Yok, onunla ilişkisi yok" derdim. Ve böylelikle bir kadrodan belirli bir para alıyordum. O para ne kadardı, miktarı neydi hatırlamıyorum. Sadece Cahit hocanın sayesinde,

— *Burs niyetine maaş...*
— Evet, burs gibi. İzmir Belediyesi gibi bir yerde bana bir kadro verdiler, kadro fonksiyonel bir kadroydu ama şimdi baktığım zaman o fonksiyon yerine getirilmiyordu besbelli ki. Ve hatırlıyorum, bir keresinde, Nazım Hikmet'in bir şiiri çok hoşuma gitmişti de belediyede konuşulurken "Nazım Hikmet'in çok güzel bir şiiri var" dediğimde oradaki biri, "Sakın ha, sakın bunu başka bir yerde söyleme" dedi, "seni dosyalarlar. Hayatın mahvolur". Böyle bakakalmıştım.

— *50'li yıllar.*
— Bu 50, 54 filan gibi. Evet, 1954.

Ben o zaman Benjamin Franklin'in otobiyografisini okuyorum, her hafta Cahit hocama sekiz-dokuz sayfalık mektup yazıyorum ve o da her mektubuma el yazısıyla cevap veriyor. Allah rahmet eylesin. *(Kısa bir suskunluk. Gözleri dopdolu)* Ondan dolayı, "İnsan ve Davranışı" ilk kitaplarımdan biridir, hemen hemen ilk kitabımdır "İnsan İnsana"dan sonra –"İnsan İnsana"yı anneme sundum– "İnsan ve Davranışı"nı da Cahit Okurer'e sundum.

— *Hayatınızın rotasını değiştirmiş...*
— Değişmeye başladım; yazıyorum, okuyorum, düşünüyorum, kendimi gözlüyorum, hatalarımı düzeltmem lazım. Benjamin Franklin'in kendini geliştirmek üzere uygulayıp yazdığı yazısını ben kendime uyguluyorum; "Hatalarını tespit et. Onları yapıyor musun?" Düşüncelerimi yazıyorum. Oradan Cahit hoca bana yazıyor. Okumamı yönlendiriyor. Kitaplar okuma... Ve o sırada İhsan ağabeyimin tayini çıktı Kırklareli'ne. Lisede ikinci sınıftan üçüncü sınıfa geçmiştim.

— İhsan ağabeyiniz de bir asker. Onunla ilişkiniz?
— İhsan ağabeyim otoriter değildi, çok demokratikti ilişkilerimiz. "Hadi sen de iç" diyor, "Ben rakı içmem" diyorum, "İç l'en" diyor. Silifke türküleri söylüyoruz birlikte. "Aslanım benim" diyor filan...

— Onun çocukları var mıydı?
— Bir tane oğlu vardı; Ertuğrul. Benden çok küçüktü. Leman yengem de Silifkeliydi. Silifke yemeği, Silifke konuşuşu. Evimde gibiyim. Hiç kendimi öyle sığıntı gibi filan görme durumu söz konusu değil, hiç öyle bir sıkıntım yok yani.

— Diğer yengeniz, Nahide Hanım nereliydi?
— Nahide yengem sanırım Edirneliydi. O bambaşka bir kültürden gelme. Babası subaymış. Bir şehirli kültürü vardı. Nahide yengem çok güzel bir kadındı. Çok, çok güzel bir kadındı.

— İzmir'den tekrar Ankara'ya mı döndünüz tayin çıkınca?
— İhsan ağabeyimin tayini çıkınca, "Ağabey, ben de Kırklareli'ne geleceğim" dedim, "Tabii" dedi, "ne varsa sen de yersin." Ve ben Kırklareli Lisesi'ne gittim.

— Reşat ağabeyiniz ne dedi bu kararınıza?
— Reşat ağabeyim beni almak istedi. "Gel liseyi burada bitir" dedi, "buranın ders kalitesi farklı olur" diye. Mümkün mü? Yok. "Ben okulu burada bitireceğim, Kırklareli Lisesi'nde" dedim. Ve Kırklareli Lisesi'nde tam ters bir durum oldu o zaman. Nasıl ki liseye gittiğim zaman Ankara'ya, zorlanmıştım; bu sefer Ankara'nın kalitesiyle Kırklareli'ne gelince birdenbire çok gözde, çok güçlü bir öğrenci olarak ortaya çıktım. Bütün münazaralarda ben öndeydim. Bir Doğan Cüceloğlu hadisesi vardı Kırklareli'nde yani.

— Özgüveninize çok olumlu etkisi olmuştur...
— Büyük bir değişiklik. O özgüveni bulur bulmaz da âşık olmaya başladım. Ankara'daki o iki sene hiç âşık olamadım. O

kadar belirgin ki bu. Âşık olabilmek için, "Ben varım" diyebilmek lazım.

— Popüler bir öğrenci olarak, arkadaş sıkıntısı da çekmediniz herhalde?

— Nasıl oldu, nasıl geliştiyse Erol Buluş adında lise ikide bir öğrenciyle arkadaşlığımız gelişti. Ben lise üçteyim, o lise ikide. Ve benim ismim yavaş yavaş duyuldu Kırklareli'nde. Erol'un babası İstanbul-Kırklareli arasında gidip gelen bir otobüs şoförüydü. Küçük Hüseyin derlerdi. Oğlunun benim gibi birisiyle arkadaşlık yapmasından gurur duyardı. Oğlunun okuyup iyi olmasını isteyen biriydi. Erol Buluş'un annesinin ismi Pembe'ydi. Pembe Hanım. Bir de kız kardeşi vardı. İsmi Aysel'di hatırladığım kadarıyla.

Ağabeyim Kırklareli Piyade Alayı'nda görevliydi, üsteğmen olarak. Ve yeğenim Ertuğrul, o da beş yaşına filan girmişti.

Hem fen hem de edebiyat derslerinde öğretmenlerimin dikkatini çekiyordum ama fen değil edebiyat bölümüne ayrıldım. Bunda Cahit hocamın edebiyatçı olarak etkisi var. Müdür Fahrettin Dağdelen bize astronomi ve matematik derslerine gelirdi. Beni çekip, "Sen fen bölümüne geç. Senin fenin iyi. Bende iyi bir öğrencisin, niçin edebiyata geçiyorsun?" demişti. Ben, "Hayır" demiştim, "Edebiyat istiyorum". Hayret etmişti. Eşi Şükran Hanım da kimya öğretmenimdi.

Münazaralar filan olduğu zaman öndeydim. Konuşma falan olacağı zaman beni davet ederlerdi. Lise üçte felsefe dersine henüz daha öğretmen çıkmamış, üniversiteyi bırakmış memurluk yapan bir hocamız giriyordu. Adını şimdi hatırlamıyorum. Hatırladığım, felsefeyi çok severdim. Müthiş zevk aldığımı ve beni çok etkilediğini hatırlıyorum felsefe derslerinin. Psikolojiden o kadar etkilenmemiştim ama felsefeden çok etkilenmiştim.

Ve bir gün dönemin henüz başlarıydı, geziniyordum, bir baktım çok tatlı bir kız. Ahu gibi gözleri olan bir kız. Hemen âşık oldum. Ama kimseye söylemedim. Sonra Erol'un sınıfın-

da olduğunu öğrendim, adını öğrendim, Gökçen. Okulun bahçesinde teneffüslerde erkekler bir arada, kızlar bir arada geziyorsunuz, ara sıra böyle sataşmalar oluyor, kızlara laf atıyorlar filan. Gökçen çok halim selim, çok tatlı bir kız, belli. Çok hanımefendi bir kız. Ve bir gün birdenbire benim o Akdenizli tarafım tuttu, kızı takip ettim. Evini öğrendim.

— *Erol sırdaşınız mı bu arada?*
— Erol'a henüz söylememiştim. Gökçen'i takip ettim ve evini öğrendim. Ertesi günü gittim kapısını çaldım okuldan sonra. Fakat tabii bundan önce Kırklareli'nin kültür yapısını öğrenmiştim; orada kız-erkek ilişkileri konusunda aileler son derece Avrupai. Arkadaşlıklar oluyor, gidip konuşabiliyorsun, ziyaret edebiliyorsun, kitap alıp verebiliyorsun, "Kim bu?" filan diye soran, bunu büyük bir dert edinen bir durum yok. Çok Avrupai. Bunu bildiğimden dolayı çaldım kapıyı. Gökçen çıktı ve... dilim filan dolaştı. Dedim ki: "Felsefe öğretmeni bir ödev verdi, psikoloji kitabına ihtiyacım var. Bana psikoloji kitabını verir misin?" Gerçi daha sonra düşündüm ki, o Erol'la aynı sınıfta ve ben Erol'la arkadaşım. "Niye Erol'dan istemiyor" diye düşünebilir. O an düşünemedim bunu. "Öyle mi?" dedi ve gidip kitabı getirip verdi. O akşam 18 sayfa mektup yazdım. Mektubu kime yazdım? Hüseyin'e yazdım. Ama mektup tamamen Gökçen'den bahsediyor ve duygularımdan.

— *Niye Gökçen'e değil de Hüseyin'e yazdınız?*
— Çünkü senaryo şu: "Mektubu Hüseyin'e yazdım ama senin kitabının arasında unuttum".

— *Dolaylı bir mektup...*
— Evet. Ve ertesi gün yine gittim evine ve kitabı bıraktım. Bunlar hep okuldan çıktıktan sonra oluyor. Ertesi gün Gökçen sınıfa girdi. Herkes sustu, ona bakıyor. Bana doğru yöneldi, amaaan, ve elinde zarf içinde benim mektubum. "Bu mektubu benim kitabımın arasında unutmuşsunuz" dedi.

"Teşekkür ederim" deyip aldım. O sınıftan çıktıktan sonra oğlanlar, "Ne oldu l'an, niye, ne getirdi, sana mektup mu verdi?" filan diye sıkıştırdılar. Fakat medeni bir hava var. Güneydeki haşinlik yok erkek ilişkilerinde falan. Bunun olabileceği ile ilgili bir anlayış var. Bunu hissediyorsun. Tatlı bir hava var. Esprilerinde filan dahi bunu hissediyorsun. Şimdi ben, acaba okudu mu okumadı mı, okudu mu okumadı mı, okudu mu okumadı mı? Hiç ipucu vermiyor kız.

— *Bak sen hınzıra.*

— Bunun üzerine oturup kendisine bir mektup yazdım. Ve yiğit Anadolu çocuğu olarak, evlenmezsen olmaz ya böyle bir şey, evlenme teklif ettim.

— *Ne?*

— Ve gittim evine, mektubu verip çıktım. Ertesi gün, bizim sınıfta Fatma diye bir arkadaşı vardı, Fatma ile birlikte kol kola geziyorlar, ben de Erol'la beraberim. Soğuk bir sonbahar günü, dışarı çıkamıyoruz. Yani okulun salonu gibi bir yerdeyiz. Gökçen'e yaklaşıp, "Mektubumu okudun mu?" dedim, "Okudum" dedi. "Ne diyorsun?" dedim, Fatma hemen aradan çekildi, biz Gökçen'le yan yanayız bu arada. Çok böyle medenice bir durum. Gökçen, "Tabii insan hemen bir şey diyemez" dedi, "önce tanışmak lazım. Konuşmak lazım. Arkadaş olmak lazım önce. Böyle birdenbire evet demek olmaz". Şimdi benim maraziliğim ve kırılganlığım öyle bir ortaya çıktı ki, kendimi reddedilmiş hissettim. Halbuki ne kadar olgun bir tavır.

Bu kız daha evvel İstanbul'da okumuş. Kırklareli Lisesi'nde ilk yılıymış. Sonra onu öğrendim.

— *Zarif bir kız.*

— Çok zarif. Görünüşü de çok zarifti. Hal ve hareketleri de zarifti. Ve bu sefer ikinci bir mektup yazdım: "Bu gerçek sevgi değil. Gerçek sevgi sonuna kadar, sapına kadar gider. Sen ise şimdi konuşuruz, bakarız bilmem ne diyorsun. Yani iler-

de ben başarılı olacak mıyım olmayacak mıyım falan diye düşünüyorsun, bu gerçek sevgi değil çünkü hesap kitap yapıyorsun" filan diye böyle bir felsefe döktürdüm, yine götürdüm mektubu verdim. Ertesi gün yine okulda, "Mektubumu okudun mu?" dedim, şöyle bir baktı, "Sizinle konuşmak istemiyorum. Teessüf ederim" dedi. Yani bu, benim "hesap kitap", "ben başarılı olursam evet diyeceksin, başarılı olamazsam hayır diyeceksin" yaklaşımım karşısında onun ne kadar duyarlı, hassas ve doğru düşünmüş olduğunu gösteriyor aslında. Enteresan bir şeydir. Bu benim mitolojimde var herhalde. Zaten ben inim inim inlemek, sürüm sürüm sürünmek için fırsat arıyorum, yani sevgi sevilmek demek, anlaşılsın filan öyle değil, reddedilirsin, sıcacık sıcacık kan ağlarsın ve sen de acı acı türküler söylersin. Böyle olmazsa,

— *Ve işte aşk budur (!)*
— İşte o zaman aşk olur. Böyle olmazsa olmaz. Ohh dedim, en nihayet buldum. "Teşekkür ederim. Bir daha sizi rahatsız etmeyeceğim" dedim ve hakikaten bir daha hiç rahatsız etmedim. Ama içimde de bir taraf biliyor ki, "Doğan bu olgun bir tavır değil. Sen bir senaryoyu oynuyorsun". Bir tarafım da bunu biliyor yani; "Bu marazi bir şey, gelişmem için bunların üstüne çıkmam lazım". Hissediyorum ama bunun çıkış yolunu filan katiyen bulamıyorum. Öbür taraftan da tam kültürümün mekanizmasını yaşıyorum: Oh içine kadar gömüldüm acının. Acı çekmem lazım ve çekeceğim. O cumartesi arkadaşlar dediler ki: "Hadi gidelim saçımızı sıfır numaraya vurduralım". Yul Bryner zamanı.

— *"Kral ve Ben"...*
— Ve millet kafasını sıfır numaraya vurdurup kazıtıyormuş. "Ben de geleyim" dedim. "Emin misin?" dediler, çünkü ben hiç öyle bir tip değilim.

— *Aşk acısından kendine jilet atmak gibi bir şey olsa gerek bu sizin açınızdan.*

— Aynen, aynen. Ve biz çocuklar, beş kişi mi ne, aynı berbere gittik. Berber, "Ne oluyor?" dedi, "Biz kafamızı sıfır numaraya vurduracak ve kazıtacağız" dedik. Hepsine baktı sonra bana döndü, "Sen yaptırma, sen bunlara uyma" dedi. "Yok ben de yaptıracağım" dedim. "Ya ağabeyin?" dedi, "Yaptıracağım" dedim. "Hay Allah" dedi. Sabunladı mabunladı, kafamı kazıdı sonra kuruladı, baktım hii kafam ne kadar çirkin! Bütün çocukluğum boyunca kafam taştan filan çok yarıldı. Bisikletten düştüm yarıldı, taş kavgası yapardık kafam yarıldı birkaç kere. Bütün o yarıkların izleri orada duruyor. Bir de, söbü derdik. Kafam söbü...

— *Söbü?*

— Söbü derdik. Söbü, yani oval. Tostoparlak değil kafam. Şahin ağabeyiminki yuvarlak, benimki öyle değil. Ayy bayağı çirkin. Neyse, eve gittim. Kapıyı açtım, yengem bana bir bakınca, "Ay Doğaan" dedi, "ne yaptın!?" O zaman dank etti ne yaptığım ama artık yapılacak bir şey yok. Ve cumartesipazar günü kafayı üşütmüşüm, göz nezlesi oldum. Hapşırma tıksırma filan okula gidemedim pazartesi. Bayağı bir üşüttüm yani. Ve Erol geldi dedi ki: "Sakın okula gitme." Müdür kafasını kazıtanlara ceza vermiş. Hepsini okuldan azletmiş. "Ağabey ya hastayım, bana askeri doktor rapor verir mi?" dedim. İhsan ağabeyim, "Verir, yat" dedi. Askeri doktordan bir hafta rapor aldım, okula gitmedim.

Şimdi birisi dedi ki: "Kafanı kaynar sıcak su ve sabunla yıkarsan saçlar çabuk büyürmüş." Hatırlıyorum böyle kaynar suları "Anam anam!" diye diye döktüğümü kafama. Kıpkırmızı oluyor tabii deriler.

— *Ah Gökçen ah! Yaktın kelimenin tam anlamıyla. Bütün bunlar aşk acısından!*

— Ev-vet! Ve bir hafta sonra hani böyle çim fışkırır ya, saç fışkırmaya başladı ve son derece iyi bir elbise, kravat bilmem ne giyinerek okula gittim. İstiklal marşından sonra çıkıyoruz merdivenlerden, Müdür Fahrettin Bey bütün öğren-

cilere bakıyor, beni böyle görünce baktı, kafa salladı ama hiç ses çıkarmadı. O kısacık şey, saçlarımın o kısacık uzaması kurtardı beni. Fakat tabii ben "duyarlı" ve "asil" çocuk, Gökçen'i bir daha hiç rahatsız etmedim. Yüzüne bakmadım. Mektup yazmadım. Kabuğumuza çekildik, o "acının hakkını" verdik.

— "Acının hakkını vermek" deyince... Bedensel acı, bedeni zora koşmak, ruhsal acıyı hafifletmese de katlanabilir kılıyor. Psikoloji bilimi bunu nasıl açıklıyor?

— Haklısın. Bunu ben spesifik olarak düşünüp üzerinde bir gözlem yapma, yorumlama imkânı bulmadım ama eğer böyle bir şey görülüyorsa mutlaka bir ilişkisi olması lazım. Yorumunun ne olduğunu bilmiyorum ama mutlaka bir ilişkisinin olması lazım. Yani bir anlamda bende de böyle bir durum oldu ve lise anılarımdan en güçlülerinden bir tanesi budur.

— Peki Gökçen bir daha herhangi bir harekette bulunmadı mı?

— Mezuniyete doğru, Gökçen son derece efendice, hanımefendice, "konuşulabilir, konuşabilirim" şeklinde bir algılayış içerisinde Fatma ile zannederim bir mesaj gönderdi ama ben algılamamayı tercih ettim. Çünkü neye, nasıl geri dönebileceğimi, nasıl başlayacağımı bilemiyordum. Güçsüz hissediyordum kendimi. Gücüm, olgunluğum yetersizdi öyle bir durumu karşılamaya.

— O nasıl karşıladı peki bu durumu?

— Ben üniversitede öğrenciyken de Gökçen o şekilde bir mesaj gönderdi. Ama dediğim gibi ben artık aynı yerde değildim. Ne yapacağımı da bilemiyordum. O bakımdan o öyle kaldı. Ama hayatımın en dramatik, en platonik duygularından bir tanesidir. Çok tatlı, çok şirin, çok sıcacık bir kızdı. Öyle hatırlıyorum.

— Bu dönemde düşünsel gelişiminizi besleyen kaynaklar?
— Kırklareli Lisesi'nde de yine Cahit hocamla mektuplaşmaya devam ettim. Benim entelektüel hayatımın canlı kalmasında Cahit hocamla mektuplaşmam –hangi kitapları okuyorum, ne gibi düşünceler taşıyorum– etkili oldu... Böyle bir ilişki canlı tutuyordu entelektüel hayatımı. Liseden mezun olduğum zaman kendi bölümümün, yani edebiyat bölümünün en iyilerinden bir tanesiydim. Ve doğrudan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü'ne gitmeyi kafaya koymuştum.

— O yıllarda üniversiteye girişte sınav var mıydı?
— Vardı evet ama Psikoloji Bölümü'nde yoktu. Tıbba girmek istersen, eczacılığa girmek istersen, talebin çok olduğu bu gibi bölümlerde her bölüm kendine özgü bir sınav yapıyordu. Psikolojide sınav yoktu. Ben mesela sınava girmedim.

Cahit hoca zaten Mümtaz Turhan hocaya yazmış. Bana bir kart verdi. Bir randevu aldım. Bu arada Ankara'daki arkadaşım Hüseyin'e telefon ettim, durumu onunla paylaştım. Telefon ederek hangi gün ofise geleceğini öğrendim. Gittim, Mümtaz hoca ile karşılaştım. Mümtaz hoca haşin görünüşlü birisiydi. Cahit hocamın sıcaklığı, insancıllığı ve yaklaşımını görmedim. Ama Cahit hocam ona değer verdiğine göre ve bu adam profesör olduğuna göre –bir de şunun farkına varmaya başladım ki, milliyetçi cenahta Mümtaz hocanın yeri çok yüksek. Yani bir önder olarak bakıyorlar, bir fikir babası olarak bakıyorlar– onun yanında asistan olabilmenin getirdiği bir prestij olacak, bunu hissediyordum. Yani ben de çağrışımsallıktan dolayı bir lider olma durumuna geçeceğim filan gibi bir anlayış. Onu hissediyordum.

Görüştük ve "Yazıl. İngilizce'yi ihmal etme" dedi Mümtaz Turhan, "İngilizce çok önemli, bütün ağırlığını İngilizce'ye ver. Her şey İngilizce. Türkçe'yi bırak, İngilizce okumaya başla. Bu bilim İngilizce'de oluşuyor, önce ağırlığını ona ver. Soruların olacak olursa sor, ben seni asistanlarımla tanıştıracağım ve iyi bir öğrenci olur, başarılı olursan akademik

hayata katılma imkânını yaratmaya çalışacağım. Haydi yolun açık olsun. Ben şimdi kalkıyorum" dedi. Hukuk Fakültesi'nde Medeni Kanun'la ilgili bir sempozyuma gidecekti. Arkadaşı olan hukuk profesörü Nail Kubalı'nın katıldığı bir sempozyum. "Gelmek ister misin?" diye sordu. Şimdi o günkü bilincim içerisinde, "Hayır hocam. Teşekkür ederim. Gelmek istemem" demek aklımın ucuna gelmez. "Gelmek ister misin?" diye sorunca, "Gelirim" dedim. Ben de gittim. Çantasını filan taşıdım. Vermek istemedi, ısrar edip taşıdım; büyüğüm çünkü. Öyle bir sempozyuma girdim. Çok sıkıldığım, hiçbir şey anlamadığım bir sempozyum. Dört-beş saati öyle geçirdim. Arada Mümtaz hoca, "Sen sıkılabilirsin. Sıkılıyorsan kalmak zorunda değilsin, gidebilirsin" dedi ve o icazet gösterince, fırladım dışarı.

— *Sene 1957 mi?*
— 1957.

— *İstanbul'a ilk gelişiniz miydi?*
— Evet. Ama buna geçmeden önce Kırklareli ile ilgili, yaşama şartlarım, yeğenim Ertuğrul ile ilgili bazı anılarım var ki onları anlatmadan geçmek istemiyorum. Saat kaç oldu?

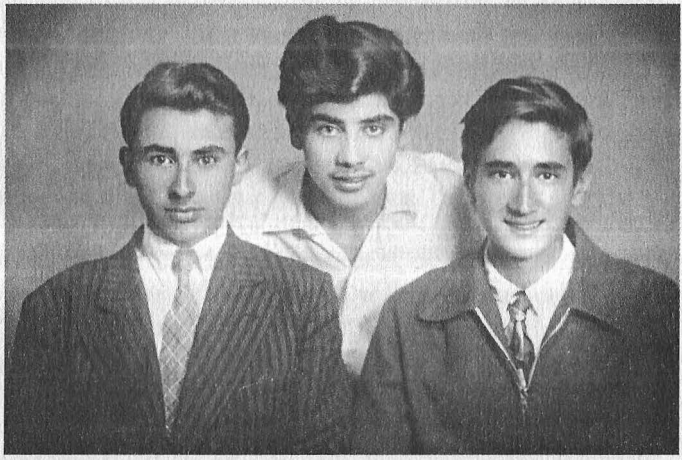
— *On altı on beş.*
— Bir dahaki görüşmemizde anlatayım o zaman.

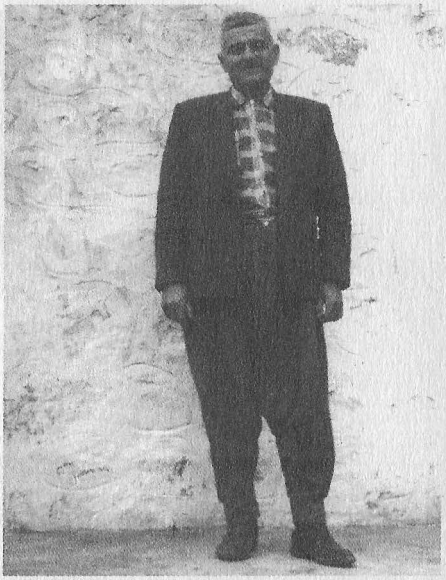
Ortaokul yıllarında.

Günlerden perşembeymiş. Aylardan Nisan, yıllardan 1956. Ankara'da çektirdiği bu fotoğrafı Şahin ağabeyine göndermiş. Arkasına da "Sana yol arkadaşının kuvvetli bir hayalini gönderdim" diye yazıp imzalamış.

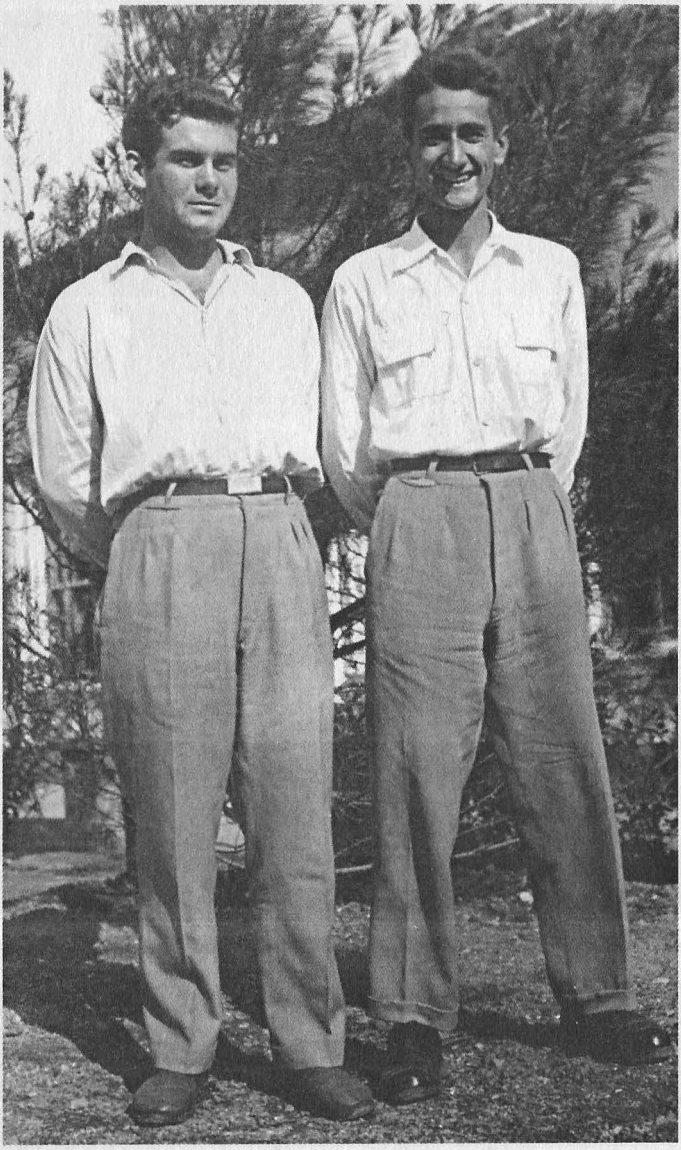
Lise arkadaşları Hüseyin ve Yaşar ile...

Dayısı Şıh Ali.

Yıl 1957, yer Kırklareli. Lise son sınıf öğrencisi Doğan Cüceloğlu İhsan ağabeyi, yengesi Leman ve yeğeni Ertuğrul ile.

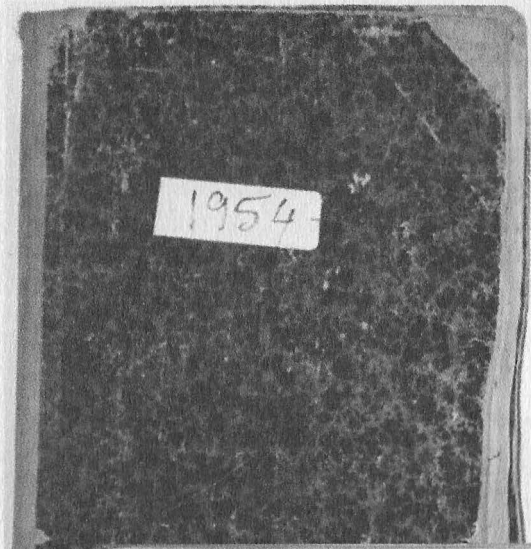
Yıl 1957. Kırklareli Lisesinden arkadaşı Erol Buluş ile.

Yıl 1960. Üniversite öğrencisi iken Kırklareli'ne ziyarete gittiğinde İhsan ve Leman Cüceloğlu çiftinin artık bir değil iki çocuğu vardır; Ertan en önde durarak girer kareye.

Yıl 1963. En büyük ağabey Reşat Cüceloğlu eşi Nahide, oğulları Günok ve Ertan ile.

1

Ankara -
20- 10- Çarşamba: 1954

Şu dünya ne garip şeydir. Silifke'den ne zaman çıktım geldim ve okula başlayalı ne oldu. Bir iki ünü Lenin macerası çok. Bugün Ankaraya geleli tam (Bir hesaplayayım) 14 gün olmuş. Buraya nasıl geldim? Yalnız neler görürüm, neler konuşturum, neler duyarak geldim. Bunu ayrıca bir isim altında toplayacağım. Bir defterde. Allah nasip ederse 3-4 ayda bitirir. Allah nasip ederse tabii.

Fakat şunu düşünüyorum da: En büyük olaya ve bir cümleye hatta cümleciğin bile ifade ettiği manayı düşünerek günümü geçiren bu ben acaba bu yeni muhit içerisinde her duyduğum ve düşündüğümü yazarak mı günümü geçirsin. Yazmasam

Doğan Cüceloğlu'nun 1954-1958 yılları arasında tuttuğu günlüğün ilk sayfasından satırlar...
İşte 16 yaşındaki lise öğrencisi Doğan Cüceloğlu'nun günlüğün ilk sayfasına yazdıkları:
"Ankara 20/10 Çarşamba: 1954
Şu dünya ne garip şeydir. Silifke'den ne zaman çıktım geldim ve okula başlayalı ne oldu. Bu iki cümlenin macerası çok. Bugün Ankara'ya geleli tam (bir hesaplayayım) 24 gün olmuş. Buraya nasıl geldim, yolda neler gördüm, neler konuştum, neler duyarak geldim. Bunu ayrıca bir isim altında toplayacağım. Bu deftere Allah nasip ederse 3-4 aylık hatıra yazılır. Allah nasip ederse tabii (Daha sonra bu cümlenin altını kırmızı kalemle çizmiş).
Fakat şunu düşünüyorum da. En küçük olayı ve bir cümleyi hatta cümleciğin bile ifade ettiği manayı düşünerek gününü geçiren bu çocuk acaba bu yeni muhit içersinde her duyduğunu ve düşündüğünü yazarak mı gününü geçirsin? Yazmazsam da içim içimi yiyor. Yaz de değil mi ya. Peki dersler ne olsun? Ben şimdi bu cümleyi yazarken hemen aklımdan şu fikir doğdu. Her Çarşamba ve Cumartesi günleri 3 saat geçen günlerin hatırasını yazsam. Fakat çocuklar bana rahat rahat yazı yazdırmazlar ki. Peki bunu nasıl yazıyorsun Doğan? Bugün yengem ve abim (Nahide yengesi ve Reşat ağabeyi) *Fahri Amcamlara gittiler. Günok, "Baba, bizi de götürün" diye tutturdu. O da "Peki gelin, ama sizi biraz sonra geri gönderirim" dedi. Ben de, zaten kaç gün niyet edip de yazamadığım şu saçmaları yazmak için, "Abi, ben gitmeyeceğim, derse çalışacağım" dedim.*
Saat şimdi 8'e geliyor. Yarın dersler muntazam ve muazzam. Onun için çalışmak gerekiyor. Ben daha iyice çalıştığımı bilmiyorum ama. Yine yavaş yavaş derslerime çalışıyorum. Hocalarımızın hepsi iyi ve kuvvetli hocalar. Fakat içlerinden bir tanesi ki o da çok mühim bir dersin hocası, gevşek. Matematik hocamız. Bir kadın. Küçük, zayıf. Maya yüzlü bir kadın. Çok temiz kalpli ama, dersi anlatışı tam izahlı olmuyor. İnsanı çalışmaya da sevk etmiyor."
Günlüğün son sayfası, 10 Nisan 1958 tarihini taşıyor ve İstanbul'da kaleme alınmış. Artık üniversite öğrencisi ve 20 yaşında satırların yazarı. Ve işte günlüğün son sayfasının son cümleleri:
"Cahit Okurer, 'Şuur ve irade, hayatın her safhasında güvenebileceğiniz en büyük kuvvettir' diyor. Buna inanıyorum. Kendimden uzaklaşmamalıyım. Düşünen ve yapan bir insan olmalıyım. O zaman bu milletin sevgisine layık olabilirim."

16 Temmuz / Çarşamba
Sultanahmet

— Silifke'den yola çıkıp Ankara, İzmir-Menemen ve Kırklareli'nde konakladıktan sonra İstanbul Üniversitesi'nin kapısına dayanmış durumdayız.

— Şimdi ben Mümtaz Turhan'dan bahsedeyim. Cahit Okurer'den bahsettim. Cahit Okurer, benim hayatıma yön veren en önemli insanlardan birisi. Belki de en önemli, en temel insanlardan birisi.

Onun önemli olmasının nedeni, ilgili olmasından kaynaklanıyor. Karşılaştığım en bilge kişi değildi fakat öğretmen olarak öğrencilerine gerçekten ilgi duyan, sorumluluk alan, yapabileceğinin en iyisini yapmaya çalışan, çalışma bilincinde olan bir öğretmendi. O bakımdan onun ilgisi bir lise öğrencisi olarak çok önemliydi benim için. "Türkiye'nin eğitim sorunu var ve Türkiye'nin eğitim sorununu Türk bilim adamı çözer. Eğitimin de temelinde insan psikolojisi yatar. Psikolog olmayı düşünmez misin?" şeklinde soruları beni psikolojiye yönlendirdi ve onun yazdığı kartla Mümtaz hoca ile tanıştım.

— Tanışmanızı anlatmıştınız.

— Mümtaz hoca, Allah rahmet eylesin, öyle sempatik görünüşlü bir insan değildi. Asık suratlı, otoriter görünüşlü birisiydi. Ben o kartı alıp, randevu alıp gittiğimde ilk gördüğümde korktum. Allaah dedim, ben bu adamın mı öğrencisi olacağım? Cahit hocanın sıcacıklığı, candanlığı, arkadaşlığı filan hiç yoktu. Mümtaz Turhan Almanya'da doktorasını yapmış. Ki Wertheimer hayatında altı kişiye doktora vermiş, bunlardan bir tanesi de Mümtaz hoca, besbelli ki çok kafalı bir insan.

Orada psikolojinin algılama alanındaki ilk çalışmaları ile tanışmış ve daha sonra da zannederim Oxford Üniversitesi'nde –ama emin değilim Oxford mu Cambridge mi?

Ama bunlardan birinde– sosyal psikolojide bir alan kuran Sir Barlett adında bir İngiliz psikoloğunun yanında ikinci bir doktora yapmış. *(Mümtaz Turhan, Cambridge'de yapmış ikinci doktorasını. Kültür değişmeleri konusunda)* Ve böylelikle algılama, sonra sosyal psikoloji, etkileşim-iletişim hadiseleriyle insan ilişkilerine ve kültür, kültür antropolojisine ilgi duymaya başlamış, Türkiye'nin Garplılaşma olayına teorik bakış tarzları geliştirmiş birisi. O nedenle de anladığım kadarıyla Cahit Okurer ile Türkiye'nin geleceğine insan yetiştirmek konusunda örtük bir anlaşmaları var. Yani Cahit Okurer liseden bulduğu kıymetli elemanları Mümtaz hocaya devredecek gibi bir anlaşma. Ben onlardan birisiydim. Ve aldığı bütün asistanlar hemen hemen hepsi seçilmiş, son derecede parlak kişiler olarak gelmişler. Onlarla gurur duyardı.

— Profesör Mümtaz Turhan için, milliyetçi cenahta önemli yeri olan biri demiştiniz.

— Ben bunun sonradan farkına vardım. Gelenler gidenler... Fakülteye yerleşip de oradaki kliklerin falan farkına varmaya başladığımda gördüm ki, milliyetçi, muhafazakâr, sağ denen grubun düşünce liderlerinden birisi Mümtaz hoca. Ve o zaman, annee dedim, ben neredeyim? Yani bir cenahın parçası falan olduğumu hissetmeye başladım. Benimle beraber giren, asistan olan –nasıl geldi bilmiyorum–, Erol Güngör adında bir gençle aynı yıl üniversiteye girdik, o da psikolojiye girdi. Ve ikimiz aynı sınıflarda ders aldık. Erol Güngör bilinçli bir şekilde sağcıydı. Benim öyle bilinçli, ideolojik bir tarafım yoktu. Ben gelişmeye çalışan bir halk çocuğu olarak geldim ama Erol son derece bilinçliydi. Sırası geldikçe anlatırım Erol ile olan ilişkimi de.

Ve böylece Mümtaz hoca ideolojik bakış tarzı açısından bilim adamı yetiştiriyor Türkiye'nin geleceğini etkilemek üzere. Yani böyle bir ideolojisi vardı. Ve Mümtaz hocanın –daha sonra öğrendim– ileri sürdüğü en önemli sav, "Türkiye ancak birinci sınıf bilim adamları yetiştirerek çağdaş uygarlığı yaka-

lar. Onun için bu okuma yazma seferberliği olayını önemsememek lazım. Önemsenecek olan olay, bilimsel düşünceyi eğitimimizin temeline koyacak olan Türk bilim adamları yetiştirmek". Yani pragmatik, fonksiyonel bir yaklaşımı vardı, "Okuma yazma bilmek ille de bilimsel düşünceyi kabul etmek anlamına gelmez" diyordu. "Okuryazar cahiller çok. Onun için bu bilimsel tutum, olaylara bakış tarzı konusunda bilimsel tutum geliştirmek çok önemli, onu da bilim adamı yapabilir, yayabilir ve Türkiye'nin sorunlarını Türk bilim adamları incelemeli. Onun için bilim adamı yetiştirmeye önem vermeliyiz ve bilimsel araştırma yapan kurumlara önem vermeliyiz." O vakit TÜBİTAK filan yoktu. TÜBİTAK gibi bir kuruluşun kurulması lazım geldiği, hükümetin Türkiye'ye dönük bilimsel araştırmalara büyük bütçelerle para ayırması gerektiği ve Türk bilim adamı yetiştirmeyi birinci plana alması gerektiği üzerinde duruyordu. Yani buna savunma kadar para ayırması gerektiği üzerinde duruyordu.

Bu çerçeve içerisinde benim de yerim, Türkiye'nin geleceğinde bir bilim adamı olarak yer almaktı. Ondan dolayı tutumu, herhangi bir şekilde asistanlarını gölgeleme, geride bırakma değil, mümkün olduğu kadar dışarıya gönderme, iyi eğitme ve onlara her türlü fırsatı vererek araştırma yaptırmaya yönelikti. Ondan dolayı bir gölgelenme, herhangi bir baskı altında olmak gibi hiçbir şey hissetmedim ben.

— Anladığım kadarıyla bir kadro oluşturulması söz konusuydu ve bunun altyapısını hazırlıyordu.

— Aynen. Aynen. Doğru. Böyle bir bilimsel kadro üzerinde duruyordu. Sürekli psikoloji bilgisinden daha çok, "İngilizce'ni ilerlet, bilgiye çok önem verme. O bilgiye ulaşabilecek becerileri geliştir" mesajı veriyordu ve her asistanına ne yapıp edip yurtdışında bir doktora elde etme fırsatı vermeye çalışıyordu. Asistanlarından bir tanesi Yılmaz ağabeyimizdi. Yılmaz Özakpınar. Onu kendi ilişkileriyle Cambridge'e gönderdi. Yılmaz gidip orada bayağı kaldı ama yapamadı doktorasını. Sonra döndü, Türkiye'de yaptı.

Şimdi, öğrenciliğime dönecek olursak, psikolojiye bu şekilde girmeye karar verdim ve girdim.

— Bundan önce şunu sormak istiyorum; Mümtaz hocanın kültür antropolojisine ilgi duyduğundan söz ettiniz. Onun "Garplılaşma"ya bakış açısını öğrenebilir miyiz? Çağdaşlığın bilim adamları yetiştirmekle mümkün olduğu görüşünde. Peki "Garplılaşma"ya kültürel boyutta nasıl bakıyordu?

— Orada benim hatırlayabildiğim kadarıyla... iki kitabını hatırlıyorum; bir tanesi, "Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri" diye bir kitabı vardı ufacık. Bir de, yine ufak, "Garplılaşmanın Neresindeyiz?" diye bir kitap yazmıştı. İkisi birbirini tamamlayan kitaplardı ve fırsat bulunca onları yeniden okumak istiyorum. Orada milli eğitimin, kişiyi kültürel değerlerinden koparmadan, olaylara bakış tarzındaki tutumunu etkilemesi lazım geldiği üzerinde duruyordu. Yani böylelikle üzerinde durduğu olay; nedensellik kavramını kavramış, açık seçik objektif sorular sorabilen bir bilim adamı... Mesela diyordu ki: "Bilim adamı yüksek zekâlı olmak zorunda değildir. Sıradan zekâlı insanlar çok iyi bilim adamı olabilir. Çünkü bilim adamı soru sorma yöntemini bilir, o sorunun cevabını bulmak için deney yapma yöntemini bilir, ısrarla takip eder, analiz yapma yöntemini bilir. Bunu bildiğiniz zaman bilim adamı olursunuz". Yani, "Dâhiyane zekâya gerek yok. Bizim maarifimizin yapması gereken bu tür düşünüş tarzında insan yetiştirme olmalıdır". O bakımdan o mesela anladığım kadarıyla Yunan tarihi, Yunan mitolojisi, Avrupa'nın kültür tarihi ve bu tip Avrupa kültürünün değerleriyle veyahut da estetik değerleriyle ilgili eğitimlerin yerine, veya onları çok vurgulamadan, daha ziyade Batı'nın düşünüş tarzı, sorgulama tarzı, objektiflik nedir, soru sorma nedir, olay nasıl irdelenir, gözlem nasıl yapılır, kişi bir şeyi nasıl sorgular takip eder, bunların öğretilmesi üzerinde çok duruyordu. Yani o bilimsel tutum dediğimiz bilinç.

Ve Batı'yı da şöyle görüyordu: Çok değişik kültür renkle-

ri görebilirsin İngiltere-Fransa arasında, İtalya-İngiltere arasında, Almanya İngiltere arasında. Ama Batı'ya "Batı" dedirten bir temel vardır, o da bir düşünüş tarzı, bir sorgulayış tarzıdır. Bizim oradan onu almamız lazım. Yani Fransızlaşma, İtalyanlaşma, İngilizleşme durumu değil, o Batı'nın temelindeki soru sorma tarzı ele alınmalı diyordu.

Kalkınmış ülkeler nasıl tanımlanıyor, işte kişi başına gelire göre tanımlanıyor. O bunun çok saçma olduğunu söylüyordu. Çünkü o zaman bu tanıma göre Suudi Arabistan'a kalkınmış bir ülke demeniz lazım. Kişi başına gelir çok yüksek çünkü. Onun ortaya koyduğu kriter şuydu: "Kalkınmış ülke, kendi sorunlarını tanımlayabilen ve kendi sorunlarına çözüm getirebilen bir ülkedir". Bunun da ancak bilimsel düşünce, bilimsel yaklaşımla olabileceğini söylüyordu. Onun kanaati oydu ki, milli eğitim halihazırda görünüşle çok ilgileniyor, kılık kıyafetle çok ilgileniyor, ezberle çok ilgileniyor ama esas insanı insan yapan düşünme tarzı ve bilimsel düşünce ile ilgilenmiyor, "Çünkü onun ne olduğunu kendileri de bilmiyor" diyordu, "onun için mutlaka ilk kadronun çok güçlü bir şekilde doktorasını dışarıda yapması lazım".

"Birinci sınıf bilim adamı" lafını sık sık kullanıyordu. Yani bilim alanında üretici olacak insanlar. "Bir profesörün titrinin olması, profesörlük unvanı onun bilim adamı olduğunu ifade etmez" diye ısrarla duruyordu bunun üzerinde, "bilim adamı bilimsel çalışmalarıyla bilim adamlığını gösterir".

— Üniversite yaşamınıza geçmeden, kısaca, liseden mezun olduğunuz dönemin siyasal atmosferinden bahsedebilir miyiz? Liseden mezun oldunuz. Toplumsal sorunlara çok duyarlıymışsınız, ki o dönemde tuttuğunuz hatıra defterinizi okuduğumda gördüm bunu; okuyan, dur duraksız sorgulayan bir gençsiniz. Aynı yıllarda tek parti iktidarından çok partili döneme henüz geçilmiş durumda; 1950, 54 ve 57 seçimlerini kazanan Demokrat Parti'nin iktidar yılları... O dönemin siyasal atmosferini nasıl algıladığınızı aktarabilir misiniz? Dönemin siyasal yapılanmasını sormuyorum, merak

eden kitaplardan öğrenebilir bunu, bu yapılanmanın sizin içinde bulunduğunuz ortama nasıl yansıdığını soruyorum.
— 1955, 56, 57'den bahsediyoruz. Benim babam Cumhuriyet Halk Partisi'nin Silifke'de kurucularından biriymiş. İleri gelenlerinden birisiymiş. Hayli hatırı sayılır biriymiş ve onun da nimetlerinden yararlanmış. Çünkü Tekel'in bayisi olmuş, Sümerbank'ın bayisi olmuş. Bu demektir ki monopolisi varmış yani; saçma ve barutu sadece o satabiliyor, Sümerbank'ın basmasını sadece o satabiliyor. Millet kuyruğa giriyor. Ama babam 1946'da Demokrat Parti'nin kuruluşunda Demokrat Parti'nin kurucu üyelerinden olmuş Silifke'de.

— *Neden bu değişiklik?*
— Hatırlıyorum, bana anlatmadı ama anlatırken duyduğumu hatırlıyorum, Odun Pazarı denilen bir yer vardı Silifke'de, orada bir köylü eşeğine odun yüklemiş gelmiş ve jandarma galiba, "Oradan götür şuraya koy" demiş. O da, "Biraz sonra yaparım" deyince dipçikle köylüyü dövmüş. Ve babam buna infialle Halk Partisi'ne giderek, "Bunun takip edilmesi lazım, madem köylü efendimizdir diyoruz, zaten kendisi de köylü olan bir erin köylüyü orta yerde dövmemesi lazım" demiş. Bütün uğraşısına rağmen önemsenmemiş. "O zaman farkına vardım ki" diyor, "jandarma dipçiği haksızlığı Halk Partisi'nin kabul ettiği bir durumdur. Bunun üzerine o gün istifa ettim Halk Partisi'nden, bir iki ay sonra da Demokrat Parti'nin kuruluşunda yer aldım ve Celal Bayar'ı, Refik Koraltan'ı davet ettik Silifke'ye. Onları karşılayanlardan birisiydim". Babam ondan sonra ölünceye kadar Demokrat Partiliydi. Böyle bir tavrı vardı.

— *Siz?*
— Ben de tabii etkilendim büyürken. Onun için Demokrat Parti'nin 1946 seçimlerinde –demek ki ben o zaman henüz daha sekiz yaşındayım–, ondan sonra 1950 seçimlerinde o kazanışında falan –demek ki o zaman da 12 yaşındayım– böyle hatıralarım var: Büyük bir zafer kutlaması gibiydi ve

ben de ona iştirak ediyordum. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle Silifke'de de bazı aileler benzin istasyonu filan açmaya başladılar, bazıları zenginleşmeye başladı. "Allah Allah, ne oluyor bunlara?" filan denildiğini hatırlıyorum. Partiye kabahat bulmaktan ziyade o kişilerin alavereciliğinin dalavereciliğinin söylendiğini hatırlıyorum. Bir de Demokrat Parti'nin ezanı Arapça okutmaya başlaması, Kuran kurslarının artık yeniden...

— *Ezan Türkçe mi okunuyordu sizin çocukluğunuzda?*

— Ben Türkçe hatırlıyorum ezanı. Ezan yeniden 1952'lerde mi ne Arapça'ya döndü. Ben gayet iyi hatırlıyorum Türkçe ezanı. Çok da hoşuma giderdi; "Tanrı uludur, Tanrı uludur" diye makamıyla okunurdu (*"Tanrı uludur, Tanrı uludur"u makamıyla söylüyor),* aynen böyle okunurdu. Türkçe. Sonra Arapça'ya döndü ve babam falan çok memnun oldu bu şekilde okunmasından. Tabii o zaman benim eleştirel bir düşüncem yok. Yani babamın düşündüğü doğrudur diye düşünüyorum.

Öyle bir muhafazakâr geçmişle ben kendimi Cahit hoca ve Mümtaz hoca tarafına daha yakın hissediyordum ama hiçbir zaman koyu bir milliyetçi grup içerisinde, öyle bir söylem içerisinde bulunmadım. O nedenle de, mesela arkadaşım Erol Güngör kesinlikle koyu bir söylev ortamından, milliyetçi muhafazakâr bir ortamdan gelmişti, onun bazı söylediklerini, "Yapma ya, bu kadar da olur mu?" şeklinde tepkiyle dinlediğimi hatırlıyorum.

Ben mesela bütün öğrenciliğim boyunca şuna hayretler içerisinde kaldım; Mümtaz hoca sağcı, ve solcu düşünürler var, neden bunlar bir araya gelip bir panel oluşturup da herkesin katıldığı bir ortamda düşüncelerini tartışmazlar. Birbirlerinin aleyhlerinde konuşurlar da bir tartışma ortamı hazırlamazlar diye hayret ederdim. Mademki bilimsel düşünceyi öneriyorsun, bilimsel düşüncenin değişik boyutları vardır. Senin düşüncen vardır, onun düşüncesi vardır, bu boyutlar çerçevesinde değerlendirirsiniz. Ve bu değerlendirme çerçevesin-

de de herkes yeni şeyler öğrenir, böylece ikinci bir adım daha atılmış olur. Yavaş yavaş bir kültür oluşmaya başlar. Bunun cevabını halen bulmuş değilim. Yani hakikaten objektif bir bilim adamı neden Behice Boran'ı bir konuşmaya davet edip bütün öğrencilerin önünde, binlerce öğrencinin önünde, "Sizin temel fikirleriniz bu, varsayımlarınız bu, benimkiler bu" demezdi? Behice Boran solcu adaylardan bir tanesiydi. Yazar, düşünürdü.

Bunun gibi başka... fakülte içinde de, mesela Macit Gökberk. Sol grubun lideriydi. Mümtaz Turhan da sağ grubun lideriydi. Neden bunlar bir araya gelip de tartışmazlardı? Ne güzel bir fırsat işte değil mi? Çok güzel bir fırsat öğrenciler için, Türk kültürü için. İki tane yetişmiş insan. İkisi de dünya görmüş. Birisi filozof, öbürü sosyal psikoloji alanında. Konuyu tartışarak öğrencilerine her iki boyutu da düşünme imkânı verirler. Ben samimi olarak böyle beklerdim. Bir keresinde Mümtaz hocaya da söyledim bunu. Şöyle bir gülümsedi ve "Sapıtırlar, sapıtırlar, güvenemezsin" dedi. "Onlar" dedi, "belirli bir sonucu elde etmek için her şeyi kullanırlar. Ahlaksız herifler bunlar" gibi bir kanaat söyledi. Benim düşüncem; o zaman, ahlaksızlıklarını ispat ederek konuşursun, hiç olmazsa herkesin önünde ortaya çıkar şeklindeydi. Yani, sen çok nahifsin, bunu bilmiyorsun, bunlar çok kurtlaşmış, çiğ çiğ yerler seni gibi bir tavır sergilemişti.

Sonra hatırlıyorum... demek ki objektif kalma, değerlere sadık kalma benim içime hakikaten iyice yerleşmiş vaziyetteydi ki hiçbir şeye ait olamadım. Ama bu bilimsel tutum ve bilim adamı olma düşüncesi benim gönlümü çok sardı. Çok hoşuma gitti ve hâlâ içimde önemli bir düşünce olarak devam eden bir durum.

Türkiye'nin kendi bilim adamlarını yetiştirip, kendi araştırmalarını yapabilmesi olanağı çok önemli gözüküyor bana. Erol Güngör ile bir konuşmamı hatırlıyorum ideolojik açıdan. Dedim ki: "Erol, sen hoca olduğun zaman karşına solcu grubun, sol ideolojinin başında ve lider olan bir öğrenci geldiğinde sınıfta çaktırır mısın?". Erol, "Tabii çaktırırım"

dedi. "Ama" dedim, "iyi öğrenci de olsa çaktırır mısın?" "İyi öğrenci de olsa çaktırırım" dedi. "Peki" dedim, "niye yaparsın bunu?" "Çünkü onlar bizimkilere aynısını yaparlar" dedi. "Ama o zaman senin öbürlerinden hiçbir farkın kalmıyor" dediğimde, "Bu" dedi, "bir savaş. Sen yapmadığın takdirde gittikçe zayıflarsın, zayıflarsın, eninde sonunda onlar seninkini çaktırırlar, sen onları geçirirsin ve bütün pozisyonlar onların eline geçmiş olur ve keriz durumuna düşersin". Böyle bakakaldığımı ve içimde büyük bir hüznün belirdiğini hissettim.

Bu soruyu hiçbir zaman Mümtaz hocaya soramadım. Mümtaz hocanın böyle bir tavrı olduğunu sanmıyorum ama bu gruplaşmanın ne kadar çirkin derinliklere indiğini orada anlamıştım.

— Mümtaz hocanın tavrı nasıldı?

— Mümtaz hocanın asistanıydım ama öğrenciliğim boyunca sürekli soldan arkadaşlarım vardı. Önce bana pek yaklaşmazlardı, sonra yaklaştıkları zaman, "Mümtaz hoca seni nasıl asistan olarak tutuyor? Seni nasıl kovmuyor?" derlerdi. Ben de, "Mümtaz hoca benim böyle olduğumu biliyor, ben iyi bir bilim adamı adayıyım, onun da istediği bu. Çalışmalarımda hiçbir aksaklık yok, niye kovsun ki?" dediğimde, "Sen tam sağcı sayılmazsın, onlar seni bir gün mutlaka kusarlar" derlerdi. Ama Mümtaz hoca hiçbir zaman beni ideolojik yönden baskı altına almadı, yani sağcılıkla ilgili ne herhangi bir vaaz verdi ne de böyle olman lazım dedi. Solcularla görüşmemen lazım şeklinde katiyen bir şey söylemedi hiç. Hatta kendi aramızdaki tartışmalarda ben sağdan farklı görüşler ortaya attığım zaman bayağı ciddi ciddi dikkate alırdı.

Mümtaz hocanın tavrını şöyle hatırlıyorum; "Türkiye'nin sorunu ideolojik bir sorun değil. Türkiye'nin sorunu bilimsel düşünce içerisinde insan yetiştirmek. Rusya ideolojiden dolayı kalkınmadı, komünist olduğu için kalkınmadı, o ideoloji onlara bilim adamı yetiştirme imkânı verdi. Ondan dolayı kalkındı. Onun için ideolojide aramayın çözümleri. Bilimde

arayın. Bilim adamı olmaya ağırlık verin" şeklindeydi yaklaşımı. Onun için ideolojik tartışmalar söz konusu olduğunda, "Geçin hemen bunları" diye bir tavrı vardı.

O bakımdan bana dışardan bakıldığında, bir grubun içindeydim, sağcı bir grubun, ama kendi içime baktığım zaman ise şey diyebilirim, Anadolu çocuğuydum. Hiçbir zaman da kendimi Anadolu insanına karşı tavır almış olarak göremedim. Yani, "Bu insanlar ahmak, salak, ellerinden bir şey gelmez, bunların aklı ermez, köylü değil mi zaten" gibi şeyleri duyduğum çok oldu şehirde yetişmiş üniversite öğrencilerinden. Hiçbir zaman öyle bir düşünceye sahip olmadım.

— *Nasıl görüyordunuz?*

— Çözümün o insanlardan geleceğini, o insanlarla iletişim içerisinde olmaktan geleceğini seziyordum, biliyordum ve onlardan hiçbir zaman kopmak istemedim. İstememenin de ötesinde, koparsam artık Doğan olmaktan çıkar, başka bir şey olurum, kendime yabancılaşırım durumu vardı ki, Amerika'da toplam 25 yıl kaldım mesela, şimdi bakıyorum bu aynı Doğan Cüceloğlu özü itibariyle. Köye gittiğim zaman hemen bağdaş kurar, bismillahirrahmanirrahim diye sofraya girerim, onlarla rahat konuşurum ve zerre kadar da kendimi yabancılaşmış hissetmiyorum. Orada bir öz var ki hiç değişmedi.

O özle de bilim adamı olmanın hiçbir çelişkisi olduğunu görmüyorum. Çünkü Charles Osgood'la –ki Amerika'daki ilk beş psikologdan bir tanesi– beraber araştırma yaptım ve benim doktora hocamdı. Bu kişi Cahit Okurer ve Mümtaz Turhan'dan sonra hayatımı en çok etkilemiş olan doktora hocamdı. Bilimsel gelişme bakımından çok etkiledi ama hiçbir zaman kendimi değiştirme yani özünü değiştirme hırsını duymadım, bilakis o özden dolayı daha yaratıcı bir bilim adamıydım. Daha vurucuydum ve daha çok dikkati çekiyordum. Onun için Anadolu insanının özünün bir bilim adamı olmaya engel olduğunu katiyen kabul etmiyorum. Tam aksine, köyden yetişenler bilim adamı olmaya çok daha yakın. Çünkü doğa eğitiyor seni baştan itibaren. O eşeğin anırması-

nı duyuyorsun, tavuğun gıdaklamasını duyuyorsun, maydanozu suluyorsun, arı sokuyor, yani doğanın içindesin ve bilim de doğayla yaşayan bir durum. Oradan gelmenin müthiş bir zenginliği var, onu görebiliyorum.

O bakımdan dışarıdan bakıldığında ideolojik bir grubun içindeydim ama içeriden herhangi bir şekilde bir baskı, beyin yıkama olayı filan hissetmedim. Okuyacağım kitaplarda dahi herhangi bir yönlendirmesini hissetmedim Mümtaz hocanın.

— Görülüyor ki tek yanlı okumadınız.

— "İngilizce oku, her türlü düşünceyi oku, yeter ki soru sorma ve araştırma yapmayı desteklesin". Öne koyduğu şeyler buydu. Başım üstünde yeri var bunun da. Ne kadar güzel bir tutum.

Mümtaz hoca beni, Beğlan Toğrol vardı doçent, onun yanına verdi. Beğlan Hanım Edebiyat Fakültesi'nin en güzel kadınlarından bir tanesiydi. Evlenmiş, boşanmış sonra ikinci evliliğini yapmış. Beğlan Hanım'ın esas alanı İngiliz dili ve edebiyatıymış sonradan psikolojide asistan olarak kalmış. Miller adında bir Amerikalı psikolog Amerika'da emekli olduktan sonra Fulbright aracılığıyla İstanbul'a gelmiş, zannederim Beğlan Hanım o sırada onun tercümesini yaptı, onun asistanı oldu.

Son derecede çalışkan, hırslı ve mevki bilincinde olan birisiydi. O nedenle de, "Ben doçentim, sen asistansın, yerini bil" tavrını hissediyordum hep. Fakat çok iyi niyetliydi ve ayrıca şunun da farkındaydı ki, Mümtaz hocanın çocukları bunlar. Yani, "Mümtaz hoca, 'Bunları geliştiriyor musun?' çerçevesinde bana bakar, onun için ben de bunları geliştirmekle ilgili bir şey yapayım" tavrındaydı ve şükranla anıyorum, hakikaten gelişmem için birçok fırsat yarattı, herhangi bir sorum olduğunda takip etti.

— Yani Mümtaz hocanın asistanı değilsiniz?

— Mümtaz hoca bizi, yani beni esas itibariyle Beğlan hocaya devretti "Gelişimi ile ilgilen" diye. Bir doçent ağabeyimiz da-

ha vardı. O zaman doçent olan Sabri Özbaydar. Mümtaz hocanın oğlu sanırsın, o kadar benziyorlardı birbirlerine. Üsküdar'da doğmuş büyümüş bir Üsküdar efesiydi o. Bakış tarzı, yürüyüşü, hatıraları, hayat felsefesi... nasıl ki Kasımpaşalı felsefesi vardır, onun gibi bir de Üsküdar efesi varmış. Bilmiyordum, ondan öğrendim. Anılarını anlatırdı. Tipik Edebiyat Fakültesi çekemezliği içerisinde, Beğlan'la Sabri sürekli birbirlerine gıcıktılar. Bilimsel düşünceden ziyade kim Mümtaz hocanın daha çok yanına yaklaşabilecek, dikkatini daha çok çekebilecek durumu vardı. Böyle bir kutuplaşmayı ve gıcıklaşmayı Erol'la benim aramda da beklediler ama bu benim aklımın ucundan bile geçmezdi. Öyle bir kutuplaşma ve gerginleşme hiçbir zaman olmadı Erol'la aramda. Allah rahmet eylesin, çok yararlandım ondan, müthiş, derya gibi bir çocuktu. Bana gülerek anlatırdı sorularımın cevaplarını "Sen nerede büyümüşsün, hiçbir şeyden haberin yokmuş" diye. Çok yardımı oldu.

Ve Beğlan hoca deneysel psikoloji dersinde beni öğrenci-asistan olarak aldı. Bir deney yapılacaksa bir şeyler getirip götürme, masaya koyma, hocanın dosyalarını toplama, o çıktıktan sonra masanın üzerindekileri toparlama, odayı açma-kilitleme gibi sorumluluklar verildi böylece bana. Öbür öğrenciler de, "Bu kim?" diye bakmaya başladı bana.

— *Üniversite yıllarındaki Doğan nasıl bir genç?*

— Görünüşüm şöyle: Saç üç numaraya vurulmuş vaziyette, küçük kasabada yetişmiş bir çocuğun utangaç görünüşü. Utangacım. Üzerimde 15 yıllık bir ceket. Ağabeylerim kullanmış. Ondan ona geçmiş, sonunda da bana. Kravat 10 yıllık, parlamış vaziyette. Ayakkabı eski. Gömlek, nereden bulmuşsam bulmuşum. Ama ceketim, kravatım, gömleğim vardı. Yüzüm, sapsarı. Boz. Boz benizli. Korkak, çekingen birisi. İlk sınıf. Hatırlamıyorum kimin dersiydi. Kocaa bir masa vardı ortada. Taburelere otururduk. Oturduk. Karşıma bir kız düştü. Yeşil gözlü bir kız.

— *Ve Gökçen unutuldu.*
— Unutuldu Gökçen. O kız Meral Abasıyanık'mış. Sait Faik'in yeğeniymiş. Sağ ise kulağı çınlasın, ne güzel gözleri vardı, cıvıl cıvıl. Ve o gözlere ben vuruldum. İçim nasıl cıvıl cıvıl, nasıl. Elimi uzatsam dokunacağım ama içimdeki duygu şu ki, "Asırlar kadar uzak benden. Mümkün değil ulaşmak". Ve bunun farkında olmanın verdiği bir hüzün var.

— *Neden mümkün değil?*
— Kız o kadar benden uzakta ve ayrı bir dünyanın insanı ki, baktığı zaman görmüyor bile duygusu içindeyim. Ve o günün ezikliği... Hoca hangi dersi anlattı, hangi hocaydı hiçbir şey hatırlamıyorum, bütün hatırladığım Meral'in gözleri ve benim ezikliğim.

— *Diğer öğrenciler?*
— Sınıftaki öğrencilerin, diyelim 60 öğrenci varsa yüzde 90-95'i kızdı. Ve bu yüzde 90-95'in yine yüzde 90'ı İstanbullu kızdı. Sosyoekonomik düzeyi çok yüksek olan ailelerden gelen kızlar. Psikoloji öyle tipleri çekiyormuş. Fransız Lisesi, İtalyan Lisesi mezunları. Yazları Avrupa'ya gidip gelen, hep Avrupa'dan giyinen, son derecede bakımlı, süslü, kendinden emin, güvenli, rahat kızlar. Ve ilk defa öyle bir grubun içindeyim 15 yıllık ceketimle, üç numara saçımla, bomboz yüzümle. Ayrı bir dünyadan böyle bakıyorum. Bir başka dünyayı ziyarete gitmişim gibi. Hepsi İngilizce biliyor, Fransızca biliyor, İtalyanca biliyor. Biz ver Allah ver, her akşam çalışıyoruz İngilizce'ye, ilerlesin diye. Burada, Sultanahmet'te YMCA vardı, onların İngilizce kursları vardı, oraya gelirdim akşamları. Ucuzdu. Amerikalılar öğretirdi. Orada ders alırdım.

Ve birinci yıl, herhangi birisi sınıfa girse ve "Ya, burada Doğan Cüceloğlu diye bir öğrenci varmış, acaba kim?" dese kimse tanımazdı. O kadar siliktim. Hiç kimsenin dikkatini çeken biri değildim.

— Bu görünmezlik için sizin de özel bir çabanız oluyor muydu? Görünmez olmak ayrı bir hünerdir aynı zamanda.
— Hayır. Ders bittiği zaman dışarıya çıktığımızda enişteleri-miz koridorda bekliyor olurdu. Onlar Tıp Fakültesi'nden, mühendislik bölümünden filan gelen, yine İstanbullu ve sosyal hayatları olan, hatta daha önceden aynı çevreden tanışıklıkları olan erkek öğrencilerdi, ki bu kızların çoğunun tahmin ediyorum yazlıkları vardı. O zaman Bostancı, Suadiye filan yazlık yalı yerleriydi. Böyle bir sosyoekonomik durum vardı. Kışın Nişantaşı, Maçka'da, yazları ise Çiftehavuzlar, Suadiye'de otururlardı.

— Ne zaman fark edildiniz peki?
— İkinci yıl artık öğrenci-asistan olarak derslere girmeye başlayınca, "Aaa, bu kim?" diye dikkati çekmeye başladım. O getir-götürleri yaparken.

Hatırlıyorum... mesela hep duyuyordum böyle bilmem kimin doğum günü var, onun için birilerinin evine gidiyorlar. Doğum günü partisi diye partiler olduğunu çözdüm. Ve millet doğum gününü biliyor! O zamana kadar doğum günümü hiç bilmiyorum, sormak bile aklıma gelmemişti. Benim doğum günüm nedir diye düşündüğümde birisi, "Nüfus cüzdanında yazıyor, baksana" dedi. Akşam eve gittim, nüfus cüzdanına baktım, doğum günüm yazıyor hakikaten de.

— Nasıl, anlamadım? Yani, resmi evrak doldururken de doğum günü gereklidir?! Okullara kayıtta filan en azından.
— Eveet. Ama hiç dikkat etmemişim.

— Merak da mı etmediniz?
— O zamana kadar hiçbir zaman hayatımda birisinin doğum gününün kutlandığı bir ortamda bulunmadım ben.

— "Doğum günü" mevhumu yok yani?
— Yoktu. Fakat bizim Psikoloji Bölümü'ndeki kızların her hafta veya her ay birinin doğum günü olurdu, kutlamak üze-

re konuşurlardı, şurada toplanacağız, şurada dansa gideceğiz diye, böyle dışardan gözlerdim.

— *Hiç davet edilmediniz mi?*
— Bir kız, Figen adında bir kız bana ilgi göstermeye başladı. O gruptan bir kızdı.

— *İkinci yıl mı?*
— İkinci yıl. Dedi ki: "Benim doğum günü partim var, sen de gelmek ister misin?". Ve bu daveti alınca ben dans kursuna yazıldım. Tango, vals, mambo, samba filan gibi bir şeyleri biraz becerdim. Dans tamam ama ne giyeceğim? Kulağı çınlasın, Caner diye bir arkadaş vardı kaldığım yurtta, "Ben veririm elbisemi" dedi. Ordan birisi gömleğini verdi, ordan öbürü kravatını verdi, ayakkabı mayakkabı derken bütün yurt üstümü başımı düzdü.

— *Peki bu arada para durumunuz?*
— Aylık kazancım 90 lira mıydı neydi, bunun 50 lirasını dans dersine verdim.

— *Ve ilk doğum günü kutlaması.*
— Figenlerin evi Nişantaşı'nda bir yerdeydi, evlerinde buluştuk birkaç arkadaşla birlikte. "Sana evi gezdireyim, odamı falan göstereyim" dedi. Gezdirirken, bana bir saraya düşmüşüm gibi geldi. Silifke'deki ortama göre –işte yer minderi, sedir, kıl kilimler filan– saraya gitmişim gibi geldi. Onların salonu, odaları çok zengin geldi bana ve ilk aklıma gelen, "Bunların hepsi cehennemde cayır cayır yanacak Bu müthiş bir israf. Bunlar maddiyatın esiri olmuşlar."

— *Tabii siz cennetlik.*
— Babamın evvelden beri söylediği şey pat diye ortaya çıktı işte orada. Böyle bir huzursuzluk, kızgınlık.

— Peki bugünden baktığımızda Nişantaşı'ndaki o ev?
— Normal bir ev tabii. Normal, orta sınıf bir ailenin evi, koltuğu filan. Türk ailelerinde koltuk moltuk çok önemli hâlâ. Ellerinden gelenin en iyisini koltuğa kanepeye yatırıyorlar. Amerika'da öyle değil. Koltuk önemli değil. Burada misafir odası diye bir oda var.

— "Misafir odası"... Onu ayrıca konuşalım. Önemli çünkü.
— Ve Figen kendi odasını gösterdi. Üff, kendi yatağı var bir kere. Kendi odasında kendi masası var, kendi odasında kitaplığı var. Kendi odasında te-le-fon vardı! Düşünebiliyor musun? Aklım almadı. Üstelik bana da önem veriyor. "Bunun geleceği var, bu asistan masistan olacak, profesör mrofesör olacak, fena çocuk değil" gibi bir düşüncesi vardı diye düşünüyorum.

Ondan sonra hep beraber, dans edilecek bir yere gittik çift çift. Nereye gittiğimizi hatırlamıyorum. Yurttakiler bana, "Yanına sigara al, sigara takdim et kızlara" demişlerdi. Fakat "Takdim ettikten sonra yak" demediler. Ben de bir Bafra almıştım yanıma. Halbuki o zaman en kıyak sigara Yeni Harman. Oturduk. Baktım tam fırsatı bunun, çıkardım millete birer tane Bafra. Baktılar şöyle bir –niye burun kıvırdıklarını sonra anladım; çünkü Bafra–, ama aldılar, bakıyorlar. Ben de bakıyorum. Sonra gruptan bir erkek, "Evet, yakalım" deyip çakmağını çıkardı şak diye. O zaman bana dank etti. Sonra yurda dönünce o sigara takdim et diyen arkadaşa küfrettim, "Ulan niye söylemedin bana yakacaksın diye?" dedim, "E oğlum" dedi "salak mısın, e sigara yakılacak işte!" Ama ben çok bozulduğumu hatırlıyorum.

Nihayet dans mans deyince Figen baktı ki ben cesaret edip, "Hadi dans edelim" diyemiyorum, bunun üzerine kendisi, "Dans eder misin?" dedi. Tamam dedim, kalktık. Ben dershanede gayet güzel yapıyordum ama orada heyecandan bir türlü tutturamadım adımları. Oturmak zorunda kaldık. O kadar da eziyet, kurs murs, para mara boşa gitti. Öyle acıdım ki. Sonra akşam yurda geldik. Herkes beni bekliyor; "Anlat".

— Bu arkadaşlıkta bir flört söz konusu mu?
— Yok. Ben çok çekingenim, çünkü o kız o kadar ulaşılmaz ki benim için, haddimi bilmeliyim durumu. O son derece sıcak davranıyor, geliyor ara sıra sırtıma dokunuyor, koluma dokunuyor ama ben ona yaklaşırsam kendime yabancılaşacağımı hissettim. Böyle hayvansal bir duygu. Ondan dolayı, "Ayaktayım, yıkılmadım!". Yani, "Bütün bu zenginlikler, şunlar bunlar boş."

— "Cehennemlik", "boş"... Özgüveninizi korumak için güçlü bir savunma mekanizması değil mi bu?
— Zannederim öyle bir mekanizma vardı. Yani, "Şunlar şunlar şunlar var onlarda ama benim özüm çok kıymetli, ondan birdenbire kopamam". Bir de şey vardı, körü körüne, yabancı bir mekâna giriyorsun. Orada ne yapılır bilmiyorum ki. Kıza "Merhaba" desem, "Hadi gel sabah kahvaltısına" dese, diyebilir de, çatal bıçak tutmasını bile bilmiyorum. Hiçbir şey bilmiyorum.

— Parti sırasında benzeri zorluklarla karşılaştınız mı?
— Hatırlamıyorum ama genel ortam itibariyle aşina olmadığım, yabancı durumlardı; içki içmek, sigara içmek, dansa kalkmak. Öyle bir ortam alışık olmadığım bir şeydi.

— Size o zaman ulaşılmaz gelen portreyi biraz daha belirginleştirmek açısından Figen'in babasının mesleğini söyleyebilir miyiz?
— Annesiyle babasıyla tanışmadım ama babasının muhasebeci olduğunu ve daha sonraları mason olduğunu, körü körüne herhangi bir dini inanca bağlı olmadığını ama geniş bir dünya görüşü olduğunu söylemiş, çok geniş bir çevresi olduğundan bahsetmişti. Figen çok delidolu, harbi bir kızdı. Tesadüfi değildi onun bana ilgi göstermesi. Ortamını kırmış, dışına çıkabilen biriydi ama o zaman bunu algılayabilecek durumda değildim ben. Sadece benim kendi gözümde kendime önem vermemi sağlıyordu; "Bak, ben ilgi görüyorum ha" di-

ye. Aşk değil de tutulmalarım oldu. Bir kız vardı. Adı Canan. Karşıdan gelirdi.

— Aynı sınıfta mıydınız?

— Evet. Yok, hayır. Zannederim bazı dersler beraber alınıyordu. Üçüncü sınıftayken bazen birinci sınıftaki dersleri beraber alabiliyordunuz. Böyle bir durum vardı, ben zannederim ondan iki yıl falan öndeydim. Kadıköy tarafının kızlarının bir şivesi olur derlerdi; son derece kibar. Son derece kibar konuşan bir tavrı vardı ve ona tutkundum. Onun dikkatini çekmek isterdim. Güler yüzlü, kibar bir kızdı ama anladığım kadarıyla onun da başka bir fakülteden hoşuna giden bir arkadaşı varmış. Bilmiyordum. Beni kırmadan gülümseyen bu kızın başka yerlerde el ele tutuştuğu, ilişki kurduğu bir oğlan varmış. Bilmediğim için bir keresinde çok utandım. Fakültenin alt koridorunda onun öbür taraftan geçtiğini gördüm, onunla karşılaşmak için yolumu değiştirip karşısına çıkmaya çalıştım ve o zaman farkına vardım ki o da beni görmüş meğer, benimle karşılaşmamak için yolunu değiştirmiş. O çocukla buluşacakmış, o yüzden benimle karşılaşmamak istemiş. Kendime çok kızdım. Rahatsız filan etmedim ama hatırladıkça hâlâ kendimi iyi hissetmediğim anılardan biri.

— Tesadüfi (!) karşılaşma kaçınılmaz olduğunda ne yaptınız?

— Selamlaştık sanki ben oradan tesadüfen geçiyormuşum gibi ama ikimiz de biliyorduk ki ben kovalamıştım, o kaçmıştı ama ikimiz de yakalanmıştık.

— Ankara'dan sonra Kırklareli size büyük özgüven kazandırmıştı. Ama üniversite ortamında tekrar bir bocalama söz konusu görüldüğü kadarıyla. Tekrar ne zaman yakaladınız o özgüveni?

— Sınıfım ilerledikçe asistan olacağım belli olmaya başladı, iyi öğrenciyim, bütün derslerim iyi geliyor. Artık yavaş yavaş tercümeler yapmaya başladım Amerikalı profesörlerden filan, tabii bu o zaman kızların dikkatini çekiyordu. Özellikle

yeni gelenlerin. Benim kendime güvenim de yerine gelmeye başladı, yani bir akademisyen olacağım, ilerde profesör olacağım ve bu profesör olma, akademisyen olma boşa atılacak bir olay değil diye. Eziklik duygum gittikçe kaybolmaya başladı ve bir nevi terapi oldu o eğitim. O zengin, güzel kızların arasında dört yıl geçirerek yavaş yavaş Anadolu çocukluğunun ezikliğinden –neyse o eziklik– kurtuldum ondan. Dördüncü yılda rahatlıkla konuşabildiğim, şaka yapabildiğim, "Hadi oradan sen de, öyle şey olur mu" filan diyebildiğim insanlar haline gelmeye başladılar.

Ve bu minvalde gidecek olursak ilişkilerle ilgili olarak, zannederim benden iki sınıf aşağıda olan bir öğrenci vardı. Bu öğrencinin babası film işleriyle uğraşıyormuş, stüdyosu varmış. İstanbul'da filmler orada *editing* oluyormuş. Soyadı aklımda değil ama İpek film stüdyosuydu galiba. Çok yumuşak tavırlı bir kızdı. O sırada Sabri ağabey –hani Mümtaz hocanın da onayıyla bölümde asistan olan– daha sonra doçent olan Belma abla dediğimiz biriyle evlendi. Belma abla çok zengin bir aileden geliyor diye biliyoruz. Maçka'da filan daireleri var. Ve Sabri ağabey içgüvey olarak Maçka'daki daireye taşındı. Sabri ağabey babası olmayan, yetim büyümüş, bir tek anası olan fakir bir çocukluktan şimdi zengin bir ailenin oğlu oldu durumu... Şimdi bu bana bir model oldu. Ben de dedim ki Birsen'le de ben evlenirsem aynı durum olur.

— *Onayladığınız bir durum yani bu?*
— Müthiş, müthiş. Yani aklı olan yapar anlayışı. Ağabeyimiz yaptığına göre ve hocamız da onayladığına göre aklı olan yapar diye. Bakıyorum Birsen sıcacık, ilgi gösteriyor, "Nasılsın bugün?" diyor filan. Sonunda ben mezun oldum ve asistan oldum. Artık asistanım. İkinci yıl okul başladı, tabii onun öğrenciliği devam ediyor ve ben daha çok ilgi gösterdim. İlgime cevap var. O kadar kendimden eminim ki, bir gün çay içiyorduk, evlenme teklif ettim. İçimde de derhal, "Ulan ne bok yedin sen?" diye de bir bilinç oluştu aynı zamanda. Kız baktı, gülümsedi sıcacık, elimi tuttu, "Ay sen o kadar şekersin ki"

dedi, "çok tatlısın. Ben hakikaten sana çok yakın hissediyorum kendimi. Ne kadar maaş alıyorsun?" Maaşımı sordu, söyledim. "Biliyor musun Doğan" dedi, "ben kuaförüme ondan daha fazla harcıyorum ayda". Böyle donakaldım.

— Zengin aileye içgüvey gitme hayallerine elveda...
— Elimi tuttu sıcacık, "Biz" dedi, "seninle arkadaş kalalım. Hayatın bazı gerçekleri var, zorlamayalım".

— Nı nı nın. Şimdi bekliyoruz ki, siz çok sonra bir gün bir döner koltuğa, kapıya sırtınız dönük oturup, kapıdan içeri giren kadına doğru yavaş yavaş dönerek, "Hani bir zamanlar hakir gördüğünüz fakir bir genç vardı" deyin.
— Langırt diye böyle... Kulaklarım çınlıyor, hiçbir şey duyamaz durumdayım. Nasıl, ağlayacak gibiyim böyle... "Anlıyorum" dedim. İzin istedim kalktım. "İyi Düşün Doğru Karar Ver" kitabımda olan o işte. Onu anlattım. Ve Yakup Bey'le tanıştık o sırada.

Sonra Birsen'le hayatın değişik aşamalarında karşılaşma durumum oldu. İstanbul'da çok zengin bir ailenin oğluyla evlendi... Ve benim anladığım kadarıyla mutsuzluğun şahikasını yaşadı. Müthiş bir yalnızlık. Kocasıyla ilişkisinde, sürekli onu nasıl daha zengin olabilirsin diye denetlemeye ve yönetmeye kalkmış birisi olarak algıladım, gördüm. Ve bir tek oğlu vardı. O oğlu trafik kazasında komaya girdi, arkasından da bitkisel hayata girdi. Yapayalnız, zengin kalakaldı ve benim hayatımda bana ders olmuş olan en önemli deneyimlerden biridir bu. Para diğer şeylerle beraber olmadığı zaman hiçbir anlamı yok. İlişkiler ağı, dostluk, gönül birliği. Evet para da olduğu zaman güzel. Daha zenginleştirebiliyorsun.

— Karşılaşmalarınız sırasında oturup konuştunuz mu?
— Benim kitaplarım basıldığında ara sıra konuşmalarıma geldi, "Seninle gurur duyuyorum" dedi ama ilk fırsatta, "Neden bu arabayı kullanıyorsun, sen daha iyi bir arabaya layıksın. Bak şunlardan daha iyi para kazanabilirsin. Kitaplarını

niye böyle bilmem ne yapmıyorsun, seminerlerinden niye bu kadar fiyat alıyorsun, şu kadar fiyat alabilirsin" diye hep böyle parayla ilgili yönetmeye, yönlendirmeye devam etti. Hiçbir zaman onun dışına çıkabildiğini sanmıyorum.

— *Figen'le karşılaştınız mı daha sonra?*
— Figen'le arkadaşlığımız devam etti. Flört haline geldik ve Figen'in bazı arkadaşları evlenme durumuna filan girdi. Figen, "Peki bizden ne haber? Ne olacak?" dediğinde ben, benim mayamın çok farklı olduğunu, bunun herhalde farkına vardığını, bizlerin çok farklı insanlar olduğumuzu, onun için de düşünemediğimi söylediğim zaman –çook harbi kızdı– "Haklısın. Haklısın. Tamam. Doğru. Ben de öyle hissediyorum" şeklinde cevap verdi.

— *Üniversiteden sonra?*
— Karşılaştık. Psikolog olmuş, bana anlattı, "Kocamı ben seçtim" dedi, "kiminle evleneceğimi seçtim. Ondan sonra da gittim, 'Valla evlensen de evlenmesen de ben geldim, taşınıyorum, burada oturacağım' dedim, mecbur oldu benimle evlenmeye" diye anlattı. Çocuğu olmuş. Mesleğini icra eden, delidolu, özgür bir kızdı. Kocasıyla da tanışma imkânım oldu. Çok kendine güvenli, iş hayatında başarılı olmuş, iyi birisi olarak gördüm. Zannederim gayet iyi bir ilişkileri vardı. Mutluydular. *(Birden, muhteşem sesli bir müezzinin okuduğu ezan, bizim sesimizi bastırıyor. Deşifrede zorlanacağımı düşünerek kapatıyorum teybi. Ama o kadar güzel okunan bir ezan ki, teybi yeniden açıp kaydediyorum. Odamın içine doluyor şimdi Sultanahmet Camisi'nden okunan o ezan. Arada Doğan Cüceloğlu'nun sesi duyuluyor)* Babam da çok güzel okurdu... Bir sabah Gökbelen Yaylası'nda camiden ezan okunuyordu, ağlayarak uyandığımı hatırlıyorum. Öyle içime işlemiş ki. İçli, yanık... Etkileyici ve güzel bir hüzün var ezanda. Güzel bir hüznü var bunun... Evrenin hüznü diyorum ben buna. Evrenin bir hüznü var aslında.

— Hem de çok yoğun... Sadece ezanda değil üstelik; Doğu'nun tınısı hep bu hüznü taşıyor sanki... Varoluş hüznünü... Derin bir farkındalık... Yoğun bir hüzün...
— Evet, evet, haklısın. Doğu'dan kaynaklanan müziklerde de var. Evet. Doğru.
Şimdi...

— İstanbul'dasınız... Da, İstanbul'a nasıl geldiniz?
— Şahin ağabeyim, benden iki yaş büyük olan ağabeyim, daha önce İktisat Fakültesi'ni kazanmıştı. Kaptanpaşa Yurdu'nda kalıyordu. Özel bir yurt.

— Neredeydi?
— Beyazıt'ta. Vezneciler'de. Erkek yurdu.

— Site Yurdu'nun oralarda mı?
— O zaman Site Yurdu yoktu bildiğim kadarıyla. Vefa Bozacısı'nın yakınında, ara sokaklardan birindeydi. Mersinli bir adam yönetiyordu. Hatırladığım kadarıyla aylığı 25 liraydı. Bir odada altı kişi filan kalırdık. Silifkeli bazı ailelerin çocukları da oradaydı.

— Toplam kaç odalı bir yurttu?
— Üç-dört katlıydı bina ve tahmin ediyorum 10-12 oda vardı. 50-60 kişilikti tahmin ediyorum öğrenci sayısı. Yiyecek filan yoktu. Yemekhane yoktu.

— Banyo vesaire?
— Banyo vardı. Pardon, banyo yoktu, tuvalet vardı. Banyo için hamama giderdik. Ağabeyim oradan bana bir yer ayırtmıştı onunla beraber kaldım. Kırklareli'den Eylül'de filan gelmiştim. Mümtaz hocayla Eylül'de tanıştım. Okul daha sonra açılıyordu. Kasım'a kadar işte yerleşme, yatak yorgan işini hallettik. Öyle özel kitapları filan yoktu Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü'nün. Notlar alırdık. Notlar vardı. Daha sonra Türkçe'ye tercüme edilmiş bir kitap

çıktı, onu aldık ama hocaların dersinde not almak önemliydi.

Şahin ağabeyim kendisi ortaokul ve lise öğrencilerine matematik, İngilizce dersleri vererek geçimini temin ediyordu. Hatırlamıyorum ücretleri ama saati beş lira mıydı ne, öyle bir şeydi. Veya üç lira. Hatırlamıyorum. Gazeteye küçük ilanlar veriyordu; "Üniversite öğrencisinden ortaokul, liselere ders verilir" diye. Ve ikinci yıldan itibaren ben de başladım İngilizce filan ders vermeye.

— *İlk yıl nasıl geçindiniz?*
— İlk yıl beni Şahin ağabeyim destekledi. O sıkıntılar içerisinde para biriktirmiş bunun için.

— *Öğrenci olduğu halde?*
— Evet. Öğrenci olduğu halde.

— *"Psikoloji okuyacağım" dediğinizde bu kararınız ailenizde nasıl karşılandı?*
— Ankara'daki en büyük ağabeyimin bana söylediği şu oldu: "Senin tıbba girmeni istiyordum" dedi. Sonradan başka bir ağabeyime, "Hiç akıllıca bir iş yapmamış Doğan. Şimdi psikolojiden mezun olacak, ondan sonra gidip Köprü'nün orada dilensin. Yazık etmiş kendisine" dediği söylendi bana. Diğer kişiler... beni takip edip önem verip, yani şurada okusun burada okusun filan diye çok ilgilenen yoktu zaten.

— *"Psikoloji de ne?" diye bir yaklaşım söz konusu olmadı mı?*
— Sadece bir ağabeyim, o da subaydı, Cahit Okurer'in benimle ilişkisini biliyordu. Ona bir hayranlığı ve güveni vardı. "Cahit Okurer'in yönlendirmesi ile bu çocuk bir yere girdi, onun için iyi bir yerdir" diye bir tavır içerisindeydi. Ona yakın olan öbür ağabeyim de tahmin ediyorum, "Mademki İhsan böyle diyor demek ki olumsuz bir şey yok" diye düşündü. Mümtaz hocanın özel ilgisi olduğunu öğrendikleri zaman, "Bu ilerde asistan olacak" diye daha bir kabul gördü.

Üniversite öğretim üyesi olmak, hangi bölümde olduğundan daha önemliydi. Önemli olan psikolog değil, profesör olmaktı. Öyle bir kültür vardı. Ondan dolayı sadece en büyük ağabeyim istememişti, zannederim o profesörle benim böyle bir ilişki içinde olduğumu bilmiyordu daha sonra asistanlığa doğru yöneldiğim zaman onun da bakış tarzı değişti.

— *Yurttaki çocuklar?*
— Kaptanpaşa Yurdu'nda değişik tipleri tanıdım; Hukuk Fakültesi'nden, Eczacılık Fakültesi'nden, İktisat Fakültesi'nden öğrenciler vardı. Anadolu'dan gelmiş olan çocuklar. Herkes iyi bir öğrenci olmak için çalışmaya önem verirdi. Tutumluydular. Gittiğimiz lokantalar belliydi. Ne yiyip içtiğimiz belliydi. Yani bir çorbaya bir ekmek yiyebilmek önemliydi.

— *Şahin ağabeyinizle o yıllarda mı yakınlaştınız?*
— Şahin ağabeyim, başta dikkatimi çekmedi ama gittikçe dikkatimi çekmeye başladı ki nevroza yakalanmıştı. Yani gergin, her şeyden kaygılı, öleceği kanısına kapılmış, "Madem öleceğim bari para harcamayayım kendime de, kardeşime kalsın bu para" şeklinde bir tavır içerisine girmiş. Bir demet maydanoz, bir şişe sütle beslenmek gibi tuhaf tuhaf şeyler yapıyordu. Muazzam bir aşağılık duygusu; –bende de vardı da, göstermezdim– onunla mukayese ettiğim zaman ben daha delidolu, daha yiğit, daha kendine güvenli falan bir insan olarak ortaya çıkıyordum. Kızları görmek için ara sıra koridora gelirdi, Psikoloji Bölümü'nün koridorunda yürürdük. Aynı sırada Sanat Tarihi bölümü de vardı. O bölümün kızları da çok güzeldi. Psikoloji ve Sanat Tarihi Bölümlerinin kızları derslere girip çıkarken biz de bahane ile o koridorda yürürdük. Şahin ağabeyim doğru dürüst bakamaz, şöyle bakar, sonra hemen önüne bakardı, ben hiç bakamazdım tabii ki.

— *Sanat Tarihi Bölümü öğrencileri de mi yine elit çevrenin çocuklarıydı?*

— Kesinlikle, kesinlikle. Ve "Arkeolojinin Delikanlısı" kitabında Muhibbe Darga'nın anılarından da anlıyorum ki arkeoloji de öyleymiş. Kızlar hep böyle sosyoekonomik düzeyleri yüksek, İstanbul'un görmüş geçirmiş ailelerinden geliyorlardı. Para kazanma derdi yok. Sadece eğitim için geliyorlardı. Eğitim süresi içinde de evleniyorlar aslında. Psikoloji veya Sanat Tarihi'nde öyle oluyordu. Enişte lerimiz geliyordu koridora, görüyorduk. Bir-iki yıl görebiliyorduk bir kızı çoğunlukla, sonra bakıyorduk ki üçüncü, dördüncü sınıfa kadar kayboluyor ortadan; evlenmiş. Böyle bir kültür vardı o zaman.

— *Şahin'in flörtü var mıydı?*

— Yoktu. Şahin ağabeyimle ilgili içimi sızlatan bir anım var. Allah rahmet eylesin, Sabri Esat Siyavuşgil'in, yine Allah rahmet eylesin, Selmin Evrim adında bir asistanı vardı. Selmin Hanım, Fransız kültüründe yetişmiş, son derecede candan, ama bana öyle geliyor ki sırf Sabri Esat Siyavuşgil'in asistanlığını, sekreterliğini yaptığı için üniversitede kalmış, bilimsel yetenek bakımından, bilim araştırması yapmak bakımından herhangi bir özelliği olmayan, ansiklopedi gibi bir kültürü olan, Fransız kültürünü çok iyi bilen bir hanımefendi. Çok da iyi niyetli. Ve o ilişkiler ağı içerisinde orada kalmış. Zaman içerisinde de doktorasını yapmış, profesörlüğe doğru gitmiş ama acıyla söylemeliyim ki akademik kalite ve araştırma bakımından bir özelliği yoktu. Beni çok severdi. Gördüğü zaman, "Nasılsın bakalım genç psikoloğumuz" filan derdi. Çok hoşuma giderdi tabii o yaşlı başlı Selmin Hanım'ın ilgi göstermesi. Bir gün Şahin ağabeyimi tanıttım Selmin Hanım'a. "Selmin Hanım, bu benim ağabeyim Şahin Cüceloğlu" dedim. "Ay ne kadar memnun oldum, nasılsınız beyefendi?" dedi bütün nezaketiyle. Şahin ağabeyim ellerini ovuşturdu, önüne baktı, "Sağlığınıza duacıyız efendim" dedi. Bunu hiç unutamam. O kadar bozulmuştum ki.

Şahin ağabeyimin hiç flörtü olmadı. Ben onunla mukayese edilince daha güvenliydim kendime. Artık kızların arasında oturabiliyorum, gözlerine bakabiliyorum, hiç olmazsa ka-

famda hayal edebiliyorum. Şahin ağabeyime dedim ki: "Gel bu cumartesi Beyazıt'tan, Vezneciler'den şöyle Fatih'e doğru yürümeye başlayalım, bir çift kız görürsek laf atarız, konuşuruz, arkadaş oluruz." Heyecanlıyız. Çıktık. Hakikaten de kızlar var. İki tane kız kendileri baktılar. Onların da dinamikleri var anladığım kadarıyla. Biz de baktık. Onlar baktılar, biz baktık, "Hadi git konuş" diyorum, "Ben konuşamam, sen konuş" diyor. Yiğitlik bende kalsın, gittim, "Biz sizinle arkadaş olmak istiyoruz" dedim. "Aa, öyle şey olur mu?" filan dediler. Bozulduk ama devam ediyoruz. İki kız daha. "Şimdi" dedim, "sıra sende." "Yapamam" filan dedi ama bir baktım yürüdü Şahin ağabeyim kızlara doğru. Ben de şaşırdım, "Aferin" dedim, "cesaret geldi". Baktım kızlardan birine bir şey söyledi, kız durdu baktı, bir şey daha söyledi, kız eğildi entarisine baktı filan, bir şey aldı oradan, teşekkür etti, Şahin ağabeyim geri geldi. "Ne dedin?" dedim, entarisinde yaprak varmış, söylemiş kız da almış, teşekkür etmiş, o da dönüp gelmiş.

— Peki laf attığınız zaman kızların dönüp sizinle arkadaşlık edeceğini mi sanıyordunuz?

— Evet, oluyordu çünkü bu. Bütün üniversite gençleri yapıyorlardı çünkü bunu. Piyasası var, biliyoruz. Kimisi diyor, "Burada konuşamayız, şuraya gidin. Burası bizim muhitimiz, görürler" filan. "Bir gazoz içelim" filan deyip konuşuyorsunuz. Yani ağabeyimin de böyle bir macerası olsun istiyordum. Duygusal olgunluk ve cesaret bakımından ben onun ağabeyi durumuna geçtim. Ve o da istiyordu. İktisat Fakültesi'nde öğrenciydi ama hep erkek öğrenciler vardı orada. Tek tük kız vardı. Benim orasıysa cıvıl cıvıl cıvıldıyor ve mankenler gibiler. Gelip orada olması bile önemli bir olay. Bu kadar güzel kızı bir arada görme fırsatı. Ama Şahin ağabeyimin hemen hemen hiçbir flörtü olmadı. Dua ederdim, "Allahım eğer cadaloz birisine düşerse paramparça eder bunu, ezer geçer gider. Yazık olur. Münasip birisi olsun" diye. Fakat enteresandır, o mezun olup askerlikten sonra evlenmek için Silifke'ye

gitti, benim analığımla konuştu. Ve analığım da, "Ben seni biliyorum, senin için o kız çok iyi" dedi ve kapı komşumuzun kızıyla görüşüp istediler. Kız ondan yedi-sekiz yaş daha genç-ti, ilkokul mezunu. Ve Şenol yengemle tanıştılar, evlendiler. Çok mutlu bir evliliği var. Beni fersah fersah geride bıraktı evlilikte mutluluk bakımından. Görücü usulü ile evlendi ama aynı kültür, aynı mahalle. Yani o kadar çok uyum içerisinde ki almış oldukları terbiye. Dua ediyordum ben onun için oysa. Bazen acı acı gülümserim, "Hiç belli olmaz" şeklinde, ama çok mutluyum ki ben Amerika'dayken oğlu doğdu ve adını Doğan koydu oğlunun, Doğan Cüceloğlu.

— *Söylemiştiniz, jinekolog olan değil mi?*
— Evet, kadın-doğum doktoru. Ve Şenol son derecede becerikli, akıllı, doğal, işlek zekâsı olan birisi. Yemek pişirmesi, terziliği, ev idaresi, para tutumu, bütçe, her şeyi ile çok becerikli bir kız. Onun için o dar gelirleri ile hallettiler. Şenol dikiş dikti, Şahin ağabeyim Karabük Demir-Çelik'te çalışırken. Tasarruf edip ev aldılar Ankara'dan. Çocuklarını Hacettepe Tıp Fakültesi'ne gönderebildiler. Önce Karabük TED Koleji'-ne gönderdiler. Oradan Hacettepe'ye.

— *Tek çocukları mı var?*
— Evet. Bir de torunları var. İsmi Alara. Beş yaşında ve cıvıl cıvıl. Hayatlarının coşku kaynağı. Ankara'da yaşıyorlar ama benim İstanbul'da tuttuğum ofisin bir odası müsait. Anahtarı verdim onlara. Ofisin her şeyi var, buzdolabı, mutfağı, tenceresi tabağı şusu busu. İstedikleri zaman Ankara'dan gelip İstanbul'da kalabiliyorlar.

Şahin ağabeyim benim hayatımda saf sevginin örneğidir. Hiçbir menfaat beklemeden, hiçbir karşılık beklemeden kardeşine olanaklar yaratmak ve onun başarısı için çabalamak... Ayrı bir ilişkimiz var, ki anlatmıştım en çok kavga ettiğim kişi oydu çocuklukta. Bu hep böyle oluyor galiba, en çok kavga edenler sonra birbirleriyle çok yakın dost oluyorlar. Bu genel perspektifi bildiğim için şimdi analar babalar seminerlerimde,

"Çocuklarımız çok kavga ediyorlar Doğan Bey" diye bana ne yapmaları gerektiğini sorduklarında,"İyi, iyi" diyorum, "çok yakın dost olacaklar. Şimdi sadece gülümseyin, geçin gidin."

— Hep yurtta mı kaldınız?

— Aynı yurtta kalmadım. Ağabeyim mezun olunca ben başkalarıyla beraber bodrum katlarında filan kaldım. Sonra Kırklareli Lisesi'nden mezun oldu bir arkadaşım, Erol Buluş. Hani babası otobüs şoförü olan, Gökçen'in sınıf arkadaşı. Onunla ev tuttuk. Fatih'te Yavuz Selim diye bir yer var. Orada ev tuttuk, orada kaldık. Bekâra ev vermediklerinden dolayı verdikleri yerler hep böyle köhne, inziva, rutubetli yerlerdi. Bazen soba uydururduk, bazen uyduramazdık, şimdiki romatizmamın kökeni o yıllara dayanıyor. Sobasız yerlerde filan kaldığımı hatırlıyorum.

— Öğrencilik boyunca geçiminizi hep ders vererek mi sağladınız?

— Üçüncü yılda Mümtaz hoca bana kütüphane memurluğu kadrosundan bir yer buldu. Edebiyat Fakültesi kütüphanesinin sosyoloji, psikoloji, felsefe kütüphanesi vardı... Bir kütüphane ve başında Salah Birsel. O zamanki kafamla onun değerini anlayamadım. Salah Bey kütüphaneciydi. Beni de onun yanına asistan kadrosuyla verdiler. Ayda 90 lira kazanıyordum. Hademe kadrosundanmış. Öyle vermişler kadroyu. Ve aynı odada otururdum onunla. Bana fişlemem için kitaplar gösterildi.

— Salah Birsel ile ilişkiniz nasıldı?

— Ara sıra şiirlerden, denemelerden bahsederdi. Kendine özgü bir ironisi vardı Salah Bey'in. Hayata bakış tarzında keskin hatlar yoktu, hep böyle şüpheci, ironik bir tavırla bakardı. Onlardan bahsederdi. Pek anlayamazdım. Yani nerede duruyor, nedir? Şiir yazıyor, vatan millet şiiri değil. Ve kadınlarla filan konuşurdu, çapkınlığı olurdu. O kadınları çok süslü püslü, pek kadınsı bulmazdım. Pek temasımız olmadı Salah Bey'le.

— Kaç saatlik bir mesaiydi?
— Bazen iki saat, bazen dört saat. Çoğu kere de Salah Bey, "Ben çıkıyorum" deyip çıkardı. Kitapçılara giderdi filan. Yani o kitaplığın hiçbir fonksiyonel yanı yoktu. Ne üniversite öğretim üyeleri kullanırdı ne öğrenciler kullanırdı. Orada kitaplıklar, kitaplar vardı ve Salah Bey'le benden başka kimse yoktu. Hiçbir zaman da, "Buraya öğrenciler gelmiyor, bir şeyler yapalım. Öğrenciler gelsin, bu kitaplar kullanılsın" diye kimsenin aklından böyle bir şey geçmezdi. Pek zengin bir kütüphane de değildi. Bir de fakültenin genel bir kütüphanesi vardı, o daha büyükçeydi ama kütüphanelerde kitaplıklar hep anahtarlıydı. Birisinin gelip de kitap karıştıracağı bir durum yoktu. Mesela psikoloji kütüphanesinde... Özdemir Asaf diye bir şairimiz vardı değil mi bizim? O mesela kütüphane memuruydu. Böyle sere serpe bir şey. Mürekkepler filan dökülmüş üzerine. Kendine göre bir konuşma tarzı var, ellerini böyle tutardı. Adam şairmiş. Bilmedim bile. Şimdi farkına varıyorum ki, önemli şairlerimizden biri hem de. Canım, çok da can birisiymiş. Ama ne şairliğiyle ne kişiliğiyle hiç temasım olmadı, teğet geçtik gittik. O adamın kütüphanecilikle hiç alakası yoktu. Anladığım kadarıyla, fakülte idaresi böyle düşünürlere filan mevkiler vererek, o hiçbir işe yaramayan pozisyonları hiç olmazsa onlara yardım olmak üzere kullanıyordu. Onu anladım.

— Geçimlerini sağlayabilmeleri için mi?
— Evet. Şimdi geri dönüp Salah Birsel'in denemelerini, şiirlerini okumak istiyorum.

— Hiç okumadınız mı?
— Henüz fırsat bulamadım. Keşke sağ olsaydı da ziyaret edebilsem ve bir şeyler paylaşabilseydim. Orada çalıştığım sırada gazeteye ilan verip İngilizce dersler de veriyordum bu arada ortaokul ve lise öğrencilerine. Matematik dersi de veriyordum. Benden bir ders alan bırakmıyordu, yeniden ders almak istiyordu. Bundan dolayı kazancımı temin edebiliyordum.

Çok yoruluyordum ama hiç kimseye muhtaç olmuyordum. Şahin ağabeyim mezun olup gittikten sonra hiç kimseye muhtaç olmadan geçimimi sürdürebiliyordum. Bu arada da yoğun şekilde İngilizce çalışmaya devam ediyordum. Derslerim iyiydi ama şunu itiraf edeyim, İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde dört yılda okuduğumu Amerika'ya gidince üç ayda okudum.

— Ne yazık ki üniversitelerimizde böyle bir zaman kaybı sadece psikoloji bölümü ile sınırlı değil.

— Orada bir programa girdim, derse girdiğin zaman sana bir okuma listesi veriyor hocalar. Neler okuyacaksın, hangi hafta hangi sayfaları okumuş olarak geleceksin, imtihanlar ne zaman, ödevler filan, bütün sömestrin takvimini veriyorlar. Ve bir baktım bir dersten haftada en az 200 sayfa okumam gerekiyor. Üç ders alıyorum, haftada 600 sayfa okumam gerekiyor! Oysa hocalar ders anlatırdı İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde ve o bir sömestr boyunca anlattıkları, yazı makinesi ile yazsan 100 sayfa tutmazdı. O zaman farkına vardım bilgi dağarcığının genişliğinin, muazzamlığının.

Okumaların yanı sıra hâlâ çıkmakta olan makaleleri takip etme görevi verirlerdi aldığın derse göre. Mesela kişilik psikolojisinden ders alıyorsan, o okumalarının yanında o konuda çıkan makaleleri takip etme yükümlülüğü vardı. Ödevleri yapmadan önce onları gözden geçirip ne olup bitmiş, en son çıkanlar ne, bileceksin. Ben onun için mübalağa etmiyorum, Amerika'daki bir sömestr içerisinde, Psikoloji Bölümü'ndeki dört yıllık okumama bedel malzeme okudum ve bu acı bir gözlem. Hem de sürekli takip ediliyor öğrenci orada.

Bizde iki yıllık ders alırdın okurdun okurdun, çalışırdın çalışırdın, iki yıl sonunda sertifika imtihanına girerdin. Orada üç haftada bir, dört haftada bir neyse okuduğun şeylerle ilgili gözden geçirme sınava giriyorsun. Tarihi tarihine öğrenme durumundasın ve o bilgileri yazdıklarında kullanma durumundasın. Şu anda bile çok değişik bir şey olduğunu sanmıyorum burada.

— Yani hoca, öğrenciye kendi dalında inceleme araştırma yaptırıyor sürekli ve o araştırmanın sonucunu da mutlaka yakından takip ederek izliyor?
— Evet. Çok ciddiye alıyor bir profesör profesörlüğünü. Yani bir öğrencinin gelişimine hizmet etme bilinci çok yüksek.

— Bundan yıllar önce, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimde en iyi eğitimi hangi ülkelerin verdiğine dair bir araştırmanın sonuçları yayımlanmıştı. Bu araştırmaya göre yükseköğretimde en iyi eğitim sistemi ABD'de. Önce öğrenci, sonra öğretim üyesi olarak yıllarca bu sistemin içindeydiniz. Bu sistemin başarısı nereden kaynaklanıyor?
— Ben orada doktora programındaydım, burada ise mezuniyet öncesi programındaydım. Ama oradaki mezuniyet öncesi programını da daha sonra inceleme imkânım oldu.

Amerika'da sistem... kesinlikle daha sıkı bir takip var. Çok yapılandırılmış durumda. Takip ediyorlar seni. Yaptın yaptın, yapamadın hemen dışarı. Tutmuyorlar içerde. Burada ise yıllar yılı kalabilirsin içerde. Ama eğer kendin güdülenmiş ve kendin gelişim isteyen birisiysen buradaki sistem içerisinde de kendi istediğin gibi bir çalışma ortamı yaratıp, kendi istediğin gibi derinleşebilirsin. O boşluktan yararlanarak bu imkânı bulabilirsin. Amerika'da yok bu. Mezuniyet öncesi programda kendi istediğin gibi bir şey yapamazsın. Hangi alanlarda ne kadar kurs alacaksın, hangi kursları alacaksın belirli. Bazı seçmeler veriyorlar ama yani henüz öğrenme durumundasın, kendi başına karar verecek durumda değilsin. Gittikçe master'da, doktora programında kendi başına karar verme. Ve esas kendi başına gelişme çabanı doktoradan sonraki alanda yapabilirsin. Sadece kendi başına kalabilirsin.

Amerikan üniversiteleri yapı oluşturmuşlar, sistem oluşturmuşlar. Mesela burada bir alanda istatistik almadan devam edebilirsin, orada ise, "Olur mu, bir bilim adamı istatistik almadan, araştırma yöntemi almadan?" yaklaşımı var. Bunlar mutlaka alınacak. O yapıyı oluşturmuşlar.

— Bu başarıda, lisans eğitiminin başlangıcında bölüm seçilmiyor olmasının, başlangıçta tüm öğrencilerin genel bir kültürel donanım sağlayacak, onları birer entelektüel kılacak eğitimden geçtikten sonra bölümlerini ilgi alanlarına göre seçmelerinin de payı var mı?

— Bir kere üniversiteye girerken bölüm göstermek zorunda değilsin.

— Araya gireceğim ama önce şunu sorayım, üniversiteye nasıl giriliyor orada?

— Onların SAT dedikleri, lise son sınıflara uygulanan ve öğrencinin akademik yeteneğini ölçen bir sınavları var. Oradan almış olduğun puan nazarı dikkate alınıyor. Her üniversite kendisi karar veriyor kimleri alacağına. Alırken öğrencinin bu akademik yeteneğini ölçen test dikkate alınıyor. Lise öğretmenlerinin tavsiye mektuplarına da önem veriyorlar. Lisedeki bir çocuğun sosyal faaliyetleri, spor ve diğer derneklere girip faal olup olmadığı önem taşıyor ve bütün bunların sentezi içerisinde bir üniversiteye kabul edip etmemeye karar veriyorlar.

Her üniversitenin bir kabul bölümü var, uzmanlaşmışlar orada, öğrencinin dosyası geldiği zaman bakıyor ve üniversite orada test puanlarını birinci plana almıyor. Bazen test puanı düşük olan ama sosyal faaliyetlerde çok girişimci, sporda başarılı insanları birincilere sokabiliyor. Ayrıca gelmiş oldukları kültür ve ırk durumu da önem taşıyor. Mesela SAT puanı düşük bir Kızılderiliyi test puanı çok yüksek bir beyaza tercih edebiliyorlar; çünkü her okul ırk ve kültür bakımından bir yelpaze oluşturmak zorunda. Federal hükümet aksi halde pek para vermiyor bunlara; o yelpazeyi görmek istiyor. Onun için öğrenciler arasında belli sayıda Meksikalı, zenci, Kızılderili, Asya kökenli olması lazım. O kotaya göre dolduruyor.

— Böyle bir kota mı var?

— Evet. Onun için bazen çok parlak beyaz öğrenciler en iyi üniversitelere giremiyorlar. Ondan daha düşük düzeydeki zenci girebiliyor, çünkü beyaz kotası dolmuş vaziyette. Mese-

la benim oğlumu örnek vereyim, benim oğlum liseyi okurken spor faaliyetlerine önem verdi, okulun beysbol takımındaydı, basketbol takımındaydı ve bazen takıma girersin de sahaya çıkıldığında oynatmazlar, geride bekletirler, bu hep oynayanlardandı. İyiydi yani. Dersleri de iyiydi ama ahım şahım, sınıfın en iyilerinden değildi. Test puanı da iyiydi ama yine öyle ahım şahım, en iyilerinden değildi. Toplam olarak Amerika'nın altı üniversitesine başvurabiliyorsun. Oğlum en tepedeki altı üniversiteye; Harvard, Stanford gibi böyle en üstlere müracaat etti. Ben, "Yahu, sigorta olarak bir de benim çalıştığım üniversite falan gibi daha geri üniversitelere müracaat et, açıkta kalmazsın" dediğimde, "Yok baba" demişti. Stanford'a kabul edildi. Orada beysbol ve spor faaliyetlerinde olmasını bayağı önemli gördükleri için kabul etmişlerdi. Öğrencinin girişimci olmasına çok önem veriyorlar.

Üniversiteye müracaat ettiğin zaman da, herhangi bir bölüm göstermek zorunda değilsin. Gösterebilirsin ama göstermek zorunda değilsin. Göstersen dahi değiştirebilirsin. Çok kolaylıkla. Önemli olan üniversitede olman. İlk iki yıl bölüm seçmek zorunda değilsin. Hangi bölümden olursan ol, üniversiteden mezun olabilmen için değişik alanlardan; sanattan, psikolojiden, sosyal bilimlerden, dil ve edebiyattan alman gereken dersler var. Demokratik bir toplumun aydın vatandaşı olabilmen için üniversite bunları gerekli görüyor. Böylelikle 124 kredi ile mezunsan mesela bunun 52, 54 kredisi bu derslerden genel bir kredi oluyor, ondan sonra da kendi bölümünden ders seçmen gerekiyor.

— İkinci yıldan itibaren mi kendi bölümünden ders seçmeye başlanıyor?

— İlk iki yılında da seçebilirsin ama ilk iki yılında sadece bu genel derslerden 52 ya da 54 krediyi toplamak üzere de ders alabilirsin ve ondan sonra da tamamıyla kendi alanına yönelebilirsin. Böylece hiç zaman kaybetmezsin. Hatta bazı kişiler var ki, iki bölüm birden seçiyorlar. "Hem psikoloji hem de iş idaresinden mezun olmak istiyorum" diyor. Böylelikle diye-

lim ki, "36 kredi daha fazla alacağım" diyor ve buna izin veriyorlar.

Amerika üniversite sisteminin çok önemli bir yönü, çok önemli ve yıllar önce buna başlamışlar, her belli başlı üniversitenin meslek seçme-yönlendirme bölümlerinin olması. Bunlar kendi başına bir bölüm. Bunlar kariyer gelişim merkezleri. Mesela, çocuk üniversiteye girdi, kabul edildi. Kafası karışık. Doktor mu olayım, ziraatçı mı olayım, edebiyatçı mı olayım diye düşünüyor. Bu bölüme gidiyor. Burada master'ını almış, doktorasını almış kariyer danışmanları var. Onların üniversite öğrencisi olan sana bedava yardım etme, danışmanlık yapma görevi var. Ve hem okul hem de ulusal düzeyde öyle organize etmişler ki bunu, çok ciddiye almışlar, 60-70 yıldır bunu ulusal düzeyde takip ediyorlar ve veri topluyorlar. Örneğin, öğrenci başvurduğu zaman ona bir test veriyorlar; bu bilgi ve değerler testi gibi bir şey. Bilgi ve değerlerinin bir haritasını çıkarmaya çalışıyorlar soru cevaplarla.

— Zekâ ya da yetenek testi değil?

— Hayır, değil. Şimdi bu değerler bilinci gibi bir test. Amerika'da en başarılı bin doktora, en başarılı bin mühendise vermişler. Yıllar içinde de vermeye devam etmişler. En başarılı iş adamlarına, en başarılı psikologlara vermişler. Böylelikle bu en başarılı meslek gruplarının bu testte çıkan bir manzarası, bir haritası var. Seninkini alıyorlar bilgisayara yüklüyorlar. Böylece hangi meslek grubundakine benzer bir yapı gösteriyorsun, sana bildiriyorlar.

Bunun bilgi ile hiçbir alakası yok. Bilgi ve değerler testi. Yani bina içerisinde mi çalışmaktan hoşlanırsın dışarıda mı, insanlarla konuşmaktan mı hoşlanırsın yalnız çalışmaktan, gözlem yapmaktan mı hoşlanırsın, soyut düşünmeyi mi seversin falan gibi. Çok güzel hazırlanmış bir bataryadan geçiyorsun. Cevapların, Amerika çapında bir merkez var, o merkeze gönderiliyor. O merkez sana diyor ki, sizin sonuçlarınız bunlar. Sonra danışman seni karşısına alıyor, "Sen bu yapı içerisinde öyle görünüyor ki, her şeyden önce insan ilişkileriy-

le ilgili bir konuda çalışmaya uygunsun. Baktığın zaman o çıkıyor. Makinelerle karşı karşıya kalarak devam edecek bir meslek senin kişiliğine uygun değil. Ve bu meslekler içerisinde senin profiline uyan şu oluyor" diyor. Mesela diyelim ki tıp doktoru olma filan gibi. Zaten çocuk dinlerken hemen farkına varıyor, "Evet" diyor, "haklısınız". Yani farkına varmaya başlıyor.

— Bu arada zaten üniversite eğitimi devam ediyor değil mi o genel dersleri alarak?

— Tabii tabii. Öğrenciliği devam ediyor. Bu bölüm zaten o ilk iki yıl içerisinde yardım etmek üzere kurulmuş, iki yıl içinde karar verecek ya nereye devam edeceğine. Diyor ki: "Sizin şu alana ilginiz var". O zaman öğrenci diyor ki: "Gördüğüm kadarıyla dört alan var benim rahatlıkla çalışabileceğim. Acaba bana önümüzdeki 10 yıl için falan tahmini bir gelişim durumu verebilir misiniz? Yani şu meslekte Amerika'da, dünyada bu mesleğe girenler nerelere gidebilecek, bu alanda ne gibi olanaklar çıkacak karşılarına?" Ön tahminler istiyor. Bunun için de eğitim görmüşler ve bunun için gördükleri eğitimle de o çocuğa o alandaki muhtemel gelişmeleri, muhtemel fırsatları ve ortalama kazançları filan anlatabiliyorlar. O zaman diyor ki çocuk: "Şunlardan birini seçsem o zaman hangi dersleri almam lazım?" Onun da uzmanı var, ona aktarıyorlar. Eğer bu alanı seçersen bunlar bunlar bunları alman lazım diye. Akademik danışmanın olmaya başlıyor. Herkesin bir akademik danışmanı var. Bu süreçten geçerek kişi meslek seçimine yönlendiriliyor.

— Bölüm seçmek için bu süreçten geçmek zorunlu mu?

— Hayır, değil. Üniversiteye mesleğini önceden seçerek de gelebilirsin ve kimse de, "Hayır, önce bu süreçten geçmen lazım" demiyor. Diyor ki: "Ben kafaya koydum, kurbağalar üzerine çalışacağım, biyolog olacağım." Onunla ilgili geliyor. Bazen üniversiteye müracaatında bile yazıyor, "Sizin biyoloji bölümünüze girmek üzere geliyorum, çünkü şu profesör var,

şu çalışmaları var, onun için sizin üniversiteye gelmek istiyorum" diyor mesela. Böyle bir durumda ona öncelik veriyorlar. Yani bireysel olarak gözden geçiriyorlar.

Mesela oğlum Stanford'a girdiğinde bölüm seçmedi, daha sonra makine mühendisliğini seçti, "Ben muğlak kavramlardan hoşlanmıyorum, benim açık seçik anlatımlara ilgim var, matematiksel olması lazım. Makine mühendisliği de bunu çok güzel veriyor" dedi. Mesele bu. Ama şimdi görüyorum ki yoğun bir şekilde insan ilişkileriyle ilgili okuyor, çünkü iş yönetimine filan girmiş vaziyette ama yine de mühendislik eğitiminden gurur duyuyor. O eğitimin kafasını güzel yönlendirmiş olduğunu görüyor ve "Bir formasyona girdim" diyor, "mutsuz değilim."

— Üniversite eğitimi toplam kaç yıl?
— Dört yıl. Ama 124 krediyi –bazen 136'ya da çıkabiliyor, bölümden bölüme değişiyor– üç yılda tamamlayanlar da var. Yani mesela diyor ki: "Altı krediden aşağı alamazsın sömestr boyunca." Çünkü bazıları hem çalışıyor hem okula gidiyor, ama bazıları diyor ki: "Annem babam bana parayı gönderiyor veya bir yerden para buldum, ben bu sömestrde 18 kredi alacağım." Bir çocuk 18 kredi alarak üç yılda üniversiteyi tamamlayıp bitirebiliyor. Öbürleri altışar kredi, altışar kredi sekiz yılda bitirebiliyor. Yani bu kredi alma durumuna bağlı.

— Peki yüksek lisansta nasıl bir sistem oturtmuş durumdalar?
— Buradaki yüksek lisans sistemini bilmiyorum. Yüksek lisans sınavı da koymuşlar artık.

— LES sınavı. Üniversitede okumuş olduğunuz alanla, mesleki alanınızla ilgili bir sınav değil. Üniversite giriş sınavı benzeri genel bir sınav.
— Orada bazı bölümler var, mesela MBA dedikleri, onların ulusal sınavları var. Hukuk mesela, yüksek lisanstır Amerika'da. Yani hukuk fakültesine ancak üniversiteyi bitirdikten sonra girebilirsin.

— Üniversitede dört yıl boyunca ne okuyor peki hukuk fakültesine gitmek isteyen?
— Üniversiteye gideceksin, sosyoloji, psikoloji, felsefe her ne ise bitirdikten sonra hukuk fakültesine müracaat edebilirsin.

— Başka hangi meslek dalları böyle? Sadece yüksek lisansla edinilebilen meslekler hangileri?
— Tıp. Biyolojiden, fizyolojiden veya fizikten bitirirsin üniversiteyi, ondan sonra tıbba müracaat edersin.

— Mühendislikler?
— Onlar lisans eğitimi. Doğrudan müracaat edersin üniversitede. Yüksek lisans alman için iki yıl daha devam edersin. Mühendislikte ancak üniversite mezunu olduktan sonra başvuru zorunluluğu yok. Ama hukuk ve tıp master düzeyindedir. Bizdeki hukuktan çok farklı.

— Kaç yıllık bu master?
— Üç yıl. Dört yıllık bir lisans eğitimi var, ondan sonra üç yıllık uzmanlığa giriyorsun.

— Bildiğim kadarıyla ABD'de bir mesleğe devam edebilmek için o mesleğe dair diplomanızın bulunması yeterli değil. Mesleğe devam edebilmek için sürekli olarak en son bilgilerle donanımlı olmanız gerekiyor. Tekrar tekrar sınava mı giriliyor bunun için? Nasıl denetleniyor meslek sahipleri?
— Evet, ama şimdi ben öbür master'lara cevap vereyim sonra bu soruya geleyim.

Her üniversite kendi master programına kimleri alacağına kendisi karar veriyor. Merkezi bir sistem yok yani. Her bölüm, diyelim ki psikoloji bölümü, "lisanüstü danışman" diye bir profesör oluyor, o bölüme yapılan bütün müracaatları o profesör gözden geçiriyor. Başvuruyu yapan nereden mezun olmuş, neyi başarmak için geliyor, amacı nedir diye bakıyor. Burs istiyor mu istemiyor mu, para durumu nasıl, kimlerden referans mektupları getiriyor –ki buna çok önem veriyorlar–

diye bakılıyor. Kişisel bazda karar veriyorlar. Bazılarını doğrudan kabul ediyor, bazılarına diyorlar ki: "Seni kabul ediyoruz ama şu şu eksikliklerin var, bu bir yıl içerisinde bu eksiklikleri tamamlamak için bu okula gelirsin, bu eksikleri tamamlarsın ondan sonra normal programda devam edersin." Böyle şartlı kabul etmeler var. Yabancı öğrencilere mesela diyorlar ki: "Seni kabul ederiz ama dil yeterliliği göstermen lazım. Onun için önce İngilizce'ni hallet ondan sonra gel".

— Bölümlere kaç öğrenci alınacağına dair karar verilirken bunda ülkenin ihtiyacı, iş potansiyeli göz önüne alınıyor mu? Eyalet genelinde neye ne kadar ihtiyaç varsa o sayıda öğrenci alınmasına dair bir sistem var mı?

— Var. Kesinlikle. Bunu meslek odaları çok güzel takip ediyorlar. Mesela Amerika'da hiçbir zaman tıp doktoru fazlası olamıyor. Neden? Çünkü Amerika'da toplam kaç öğrenci alınacağına, anladığım kadarıyla hukuken Amerikan Tıp Odası karar veriyor. Ayrıca Amerikan Tıp Odası bildiğim kadarıyla üniversitelerde yapılan tıp eğitiminin yeterli olup olmadığı ile ilgili karar verebilecek yasal hakka sahip. Yani herhangi bir üniversite, "Ben tıp fakültesi açıyorum" diyemiyor. İzin alması lazım. Tıp Odası'nın filan izin vermesi lazım. O zaman ne kadar mezun veriliyor, ne kadar ihtiyaç var durumunu sürekli takip ediyorlar ve bu bayağı bir tartışma konusu orada. Yani tıpçıların, doktorun kazancını azaltmamak için doktor sayısını az tuttuğu ile ilgili bir kanaat yaygın Amerika'da. Ve tıpçıların senatörleri satın aldığıyla ilgili bir kanaat var. Tıpçılar da diyorlar ki: "Bir doktor yoğun emekle yetişiyor. Uzmanlığa gelmesi şu kadar yıl alıyor ve bu şu koşullar içerisinde olabilecek bir durum. O koşullar hazırlanmadan biz izin vermeyiz. Ve sağlık hizmetinin kalitesinin ayakta kalabilmesi için doktorun eğitiminin kalitesi çok önemlidir, bunun altına düşemeyiz, mesleki kriterler bunlardır ve en iyi de biz biliriz bunu, onlar bize soracaklar, biz karar vereceğiz." O gücü kurmuş durumdalar, diş hekimleri için de böyle bu, eczacılar için de geçerli. Onun için mesleki fazlalık yok orada.

— Bu bir yandan iyi ama bir yandan da diyelim ki doktor olmayı çok arzu eden öğrencilerin bu imkânı bulamamaları, istedikleri ve yetenekli oldukları halde doktor olamayışları gibi bir sonuç da getirmiyor mu beraberinde?

— Aynen öyle. Bunun için de en iyinin en iyisi olmak zorunda. Esaslı bir rekabet var çünkü. Kaç kişi alınacağı belli.

— Konu tıp eğitiminden açılmışken şunu sormak istiyorum. Burada bir tıp öğrencisinin her dersten tam not almadan da ortalama notla mezun olması mümkün. Sonuçta bu, "iyi" bile değil, "orta" bir doktor olması anlamına geliyor tabii. ABD'de ise tam puanı olmayan bir öğrencinin doktor olabilmesinin mümkün olmadığı söyleniyor, doğru mu bu? Ve diğer dallarda nasıl?

— Ben bunu bilmiyorum ama muhtemelen doğrudur. Mesela şeyi biliyorum, doktora programında A pekiyi, B iyi, C ortadır. Eğer birinci ya da herhangi bir yılda ortalaman C ise atarlar seni doktora programından. A veya B almak zorundasın, C alamazsın. Bu dediğim doktora programı için geçerli. Onun için en iyisi olmak durumundasın.

Bir şey daha söyleyeyim bu master programları ile ilgili; birçok ismi bilinen güçlü üniversiteler master programına yeni mezun öğrencileri almıyorlar artık. Diyelim ki MBA veya hukukun da master'ı var şu veya bu şekilde ne ise, kendi mesleğinde dört-beş yıl çalışmasını şart koyuyorlar: "Hayata atıl, uygulamayı bir gör, artık öğrenci havasından çık, hayatla bir alışveriş yap, elin-yüzün çamurlansın ondan sonra gel" diyorlar yani. Ve üç-dört yıl çalıştığın zaman da kimlerle çalıştıysan o kişilerden referans mektupları getirmeni istiyorlar.

— Kendi mesleki alanında mı sadece? Yani master'ı farklı bir alanda yapabilir mi?

— Bence onu bile yapabilirler. Ne götürüyorsun sen master programına, o önemli. Lisans eğitiminin ötesinde ne getiriyorsun? Buna çok önem veriyorlar. Onun için, yaratıcı bir çalışma da getirebilirsin ama özellikle iş hayatıyla ilgili üniver-

site hocaları karar veriyor buna, yani oradaki bir hoca diyebilir ki: "Ben bunu kabul ediyorum, bu alan benim ilgimi çekiyor, bu çocukla iyi çalışabilirim ben". Yani böyle hep bireysel bazda karar verme var, kategorik değil.

— Şimdilik bu konuyu kapatırken bugünden sıcağı sıcağına son bir soru sormak istiyorum, evet konu güncel ama görünen o ki hep de güncel olacak ve ne yazık ki uzun süre de bayatlamayacak bir soru: Bugün üniversite giriş sınavı sonuçları alınıyor. 1,5 milyon kişi girmişti sınava ama bunun çok küçük bir bölümü girebilecek üniversiteye. Orada yükseköğrenim çağına gelmiş genç nüfusun ihtiyacına cevap verebilecek bir sistem nasıl oluşturulmuş? Ya da şöyle sorayım, lise eğitimi tamamen öğrencileri üniversiteye yönlendirmeye mi endeksli bizdeki gibi?

— Amerika'da şu anda benim gördüğüm kadarıyla yükseköğrenim imkânı bol miktarda var. Anladığım kadarıyla Japonya bize benziyor. Japonya'da da çok zor üniversiteye girmek. Ama Amerika'da, eğitime evvelden beri çok önem verdiklerinden dolayı, 120 yıldır filan bunun peşinde koşmuşlar, öyle bir sistem hazırlamışlar ki gördüğüm kadarıyla, Kaliforniya'yı örnek vereyim mesela, bir kere devlet çok yaygın bir şekilde okullarını açmış. Okul öncesi eğitim, ilköğretim sonra lise. Yaygın şekilde var. Bol miktarda var. Bu açıdan bir sorun yok. Nerede olursan ol, yürüyerek gidebileceğin veya okulun otobüsüyle rahatlıkla ulaşabileceğin bir okul var. Okullar da bölgeler çerçevesinde yer alıyor. Okul bölgeleri var. Okul bölgelerinin başında bizim Milli Eğitim müdürleri gibi kişiler var.

— Okul bölgeleri neye göre oluşuyor?

— Yönetim halkaları var. O yönetim halkalarına göre oluşuyor. Mesela, Bakırköy bölgesi diyelim. Bakırköy okul bölgesi oluyor, orada şu kadar okul oluyor. Onun başındaki bizim Milli Eğitim müdürü gibi bir sorumlu oluyor ve o yöredeki insanlar eğitimi yönetecek insanı oylarıyla seçiyorlar. Yani Ba-

kırköy bölgesinde, aynı bir şirketin yönetim kurulu gibi bu bölgedeki eğitimin kalitesini koruyacak, öğretmenlerin maaşını takip edecek, hangi tür öğretmen alınıyor, öğretmenlerin kalitesi nasıl bilmem ne diye; bayağı bir yerel havası var bunun. Fakat devlet veriyor maaşını ve yerel şirketler, kişiler de yardım ediyor. Onun için büyük alanlarda, merhaba *(teyp kasetindeki cümle aynen böyle devam ediyor. Bu "Merhaba", masamıza yaklaşıp, "Merhaba" diyen, bulunduğumuz çay bahçesindeki garson gençlerden birine. Okumakta olduğu bir Doğan Cüceloğlu kitabını imzalatmak istiyor. İmza faslından sonra devam ediyoruz konuşmaya...)* Ne diyordum?

— *Okul bölgelerini anlatıyordunuz.*

— Demek ki ortaokul, liseye çocuğunu göndermekte bir sorun yok. Zenginler çocuklarını özel okullara göndermeye çalışıyorlar. Ama bazı zenginler, özel okullar çocukların Amerikalı halkla ilişki içerisine girmesini pek sağlamadığından dolayı çocuklarını özel okula göndermeyip özellikle halk okullarına gönderiyorlar, orada Meksikalısını da görsün, Kızılderilisini de görsün, toplumda bunlar var diye. Ama bazıları mesela Katolik okuluna gönderiyor, bazıları Musevi okullarına gönderiyor. Bazıları da var, adamın belirli bir felsefesi var, ona göre bir okul kurmuş, bunu da söylüyor. "Biz" diyor mesela, "müfredat, program falan kullanmıyoruz. Sadece doğada çalışacaklar". Böyle okullar da var.

— *Diplomalarının birbirlerine denk sayılmaları nasıl mümkün oluyor ya da üniversiteye başvuruları?*

— Üniversiteye başvurmada o SAT dediğimiz sınavda, testte hangi notu almış vaziyette diye bakılıyor, bazı üniversiteler böyle yapılandırılmamış okullardan gelenleri tercih ediyorlar çünkü o okulun tarihini biliyorlar, eğer o okuldan gelmişse girişimci olur, kendi kendini geliştirmiştir, şu alanda kuvvetli olur falan diye onları seçiyorlar. Hep dosyaları var çünkü, biliyorlar.

— Anladığım kadarıyla ortak müfredat söz konusu bile değil?
— Değil, hatta orada analar babalar okula göndermeyebilir çocuklarını. Sadece o zaman, evde eğitim vermek zorundalar. Sonra sınava sokmak zorundalar. Yani sen çocuğunu istersen okula hiç göndermeyip onun öğretmeni olabilirsin.

— Bunu daha önce de söylemiştiniz. Ortak müfredat olmasa da her okulun kendi müfredatı var. O nasıl oluşturuluyor ve kimler tarafından?
— Bilmediğim çok yönleri var ama bildiğim kadarıyla, hem federal hükümetin koyduğu uyulması gereken bazı koşullar var hem de yerel idarenin. Her ikisi de söz sahibi oluyor. Federal hükümetin koyduğu koşullara uymazsa federal hükümetten alabileceği parayı alamıyor. Mesela özel okullar, "İlgilenmiyorum ben senin paranla, ben kendim o parayı temin edeceğim" diyebiliyor. Sadece kendi düşünceleri doğrultusunda veriyor eğitimi ama yine anayasa ile tanımlanmış yönler var. Herkes aklına geleni öğretemiyor. Mesela, ırkçılığı öğretemiyor. Herhangi bir şekilde ihlal edilecek olursa bu, kapatabiliyorlar okulu. Para nereden gelirse gelsin.

— Peki bir okul, "Ben şu felsefeye göre çocuk yetiştireceğim" dediğinde o felsefeye göre çocuk yetiştirebileceğine dair onayı nereden alıyor?
— Zannederim onay almıyor da aksi ispat edilinceye kadar devam edebiliyor. Öyle bir sistemleri var. Bürokrasiden nefret ediyorlar. Aksi ispat edilmezse, yani herhangi bir şikâyet filan olmazsa devam edebiliyor ama alanım olmadığı için bu alanlarla ilgili sorunların cevaplarını pek bilmiyorum ben.

Liseden sonra SAT testleri filan olduğundan dolayı bazıları var ki kenar mahallede, ilgilenmemiş şu olmuş bu olmuş filan, hatta bazı iddialar oldu ki bu üniversitelerdeki bazı futbolcular okuma yazmayı dahi bilmiyorlar doğru dürüst. Lise mezunu ama mezun edeceksin zorlaması ile mezun edilmiş, doğru dürüst okuma yazmayı bilmiyor iddiaları var. Televizyonda yer verilmişti bu iddialara.

O zaman şöyle bir sistem geliştirmişler... Kaliforniya'dan örnek vereyim, Kaliforniya'da –ki 30 milyon filan nüfusu vardır– 450'nin üzerinde kolej var.

— *Bir eyaletten bahsediyoruz.*

— Evet. Kaliforniya eyaletinden bahsediyoruz. Bu kolejler iki yıllık bizim yüksekokul dediğimiz düzeyde oluyor. Burada üniversitenin meslek yüksekokulları var ya iki yıllık, teknisyen yetiştiren filan, onun gibi. Ama orada adı Community College, yani mıntıka kolejleri diyebiliriz biz buna, 450 tane filan. Buna doğrudan yazılabilirsin, o kadar bol ki. Bunlar ya belirli mesleklere yönlendiriyorlar, mesela, "Ben berber olmak istiyorum" diyorsun, o iki yıl içinde mezun olduğun zaman berberlik diploması ile mezun oluyorsun veyahut da "Döşemeci olmak istiyorum" diyorsun, "Oto tamircisi olmak istiyorum" diyorsun, "Doğramacı olmak istiyorum" diyorsun, hepsi var ve hiçbir imtihan falan yok. Bir yandan bunlar üniversitenin ilk iki yılına hazırlık yapıyorlar. Diyelim ki şu veya bu nedenden dolayı bir çocuk iyi bir öğrenci değildir, ama dedi ki: "Aklım başıma geldi, iki yıl bu mıntıka kolejine gideyim, esaslı bir çalışma yapayım, derecemi yükselteyim ve iyi bir üniversiteye geçeyim." Bu imkânı sağlayabiliyorsun. Yani mıntıka kolejine girip esaslı bir varlık gösterip Harvard Üniversitesi'ne gitmek mümkün.

— *Hayatın herhangi bir aşamasında.*

— Hayatın herhangi bir aşamasında bir insan girip başlayabilir. Ondan sonra üniversiteyi –yine Kaliforniya'yı örnek vereyim şimdi ben, çünkü orayı iyi biliyorum– iki düzeyde kurmuşlar. Bir tanesi eğitim odaklı üniversite. Mesela Kaliforniya Eyalet Üniversiteleri dediği bir sistem kurmuş. Burada diyelim ki bunun 22 tane falan kampusu vardır, büyük yerleşim ortamlarına yakın 22 tane filan kampus dağıtmışlar –ben işte onlardan birinde çalışıyordum Kaliforniya'da. Fullerton mıntıkasına yakın–. Kampus, Kaliforniya Eyalet Üniversitesi virgül Fullerton diye, Kaliforniya Eyalet Üniversitesi virgül Los

Angeles diye, Kaliforniya Eyalet Üniversitesi, San Diego diye... her neyse o mıntıkanın ismini veriyor. Bundan 22 tane var. Ve bunlar bayağı öğrenci sayısı kabarık üniversiteler.

Benim çalıştığım, 35 bin kişilik filan bir üniversiteydi. Bundan 22 tane var yani. Ve sayısı artabilir, ondan dolayı onlar da herhangi bir şekilde kişi sayısı kısıtlaması koymuyorlar. Çünkü bol miktarda var. Bunlar daha ziyade öğretmeye önem veriyorlar; öğretmen olacak, işadamı olacak, uygulama üzerinde duruyorlar ve en yüksek verdikleri derece master derecesi. Hocalardan araştırma bekleniyor ama, hocalar değerlendirilirken burada daha ziyade öğretme kalitesi üzerinden değerlendiriliyor. Alınırken de zaten öyle alınıyorlar buraya; öğretme kalitesi üzerinden.

Öğrencilerin her sömestr sonunda hocaları değerlendirmesi, hocaların mesleki yükselmesinin çok önemli bir parçası. Öğrencilerin değerlendirmesi çok önemli. Onu objektif hale getirmişler testlerle. Yani gıcıklık yapmak üzere hareket eden öğrenciler hemen kendisini gösteriyor o sistem içerisinde, onlar elimine edilebiliyorlar.

— *Öğretmen de notunu öğrenciden alıyor...*

— Alıyor. Üç-dört yıl içerisinde belli olmaya başlıyor zaten tutarlı olarak ne oluyor diye. Ve öğretmene, "Böyle giderse olmaz, burada kalamazsın, şu yönde gelişmen lazım" diye yönlendirme yapılıyor departman tarafından. Ve bu üniversitelerin pek büyük prestiji yok. Okul olarak bakılıyor bunlara.

Bir de, Kaliforniya Üniversitesi dedikleri –University of California– bir sistem var. Orada dokuz tane üniversite var. Dokuz tane kampus var. UCLA dedikleri University of California, Los Angeles veya UCB dedikleri University of California, Berkeley gibi... Bunlar, işte benim daha önce Mümtaz hocayı anlatırken sözünü ettiğim bilim adamı yetiştirmek üzere, araştırmacı yetiştirmek üzere kurulmuş kuruluşlar. Yani mesela UCLA dedikleri üniversiteyi ele alacak olursak, 35 bin tane öğrencisi vardır ama bunun 25 bini master ve doktora öğrencisidir. Sadece 10 bini lisans öğrencisidir. Mesela

Kaliforniya Eyalet Üniversitesi'nde bir profesörün haftada en az dokuz saat ders vermesi beklenir, dokuz saatin üzerinde 12 saate, 16 saate kadar çıkabilir çünkü öğretmen tavrı ile bakılır. Ama Kaliforniya Üniversitesi'nde ise bir profesör yılda sadece bir ders verir.

— *Araştırma yapıyor çünkü?*
— Evet. Çalışmaları araştırmaya yöneliktir. Ve o üniversitedeki hocaların çoğu Nobel mükâfatı almıştır. Koca koca araştırmalar yapanları vardır. Ve bunlar araştırma fonlarına müracaat ederek milyarlarca dolar getirirler üniversiteye. Onların her bir öğrencisi aynı zamanda asistandır. Burslu. Böylelikle 20-30 tane asistanı olan profesör vardır.

— *Araştırma fonlarının kaynağı?*
— Federal hükümet, özel şirketler. Özel şirketler, mesela gen konusunda araştırma yapmak istiyorsanız size bol miktarda para veriyorlar. "Yalnız" diyorlar, "bulduğunuz sonuçlardan yararlanmak istiyoruz." Japonya'dan bile muazzam para dökmek istiyorlar bu üniversitelere.

— *O zaman bilgiyi paylaşma hakkı da oluyor, öyle mi?*
— Aradaki kontrata bağlı. Ve Amerika'da buna karşı da muazzam bir karşı çıkma var. Hükümete diyorlar ki: "Bizim paramız yok mu? Bol miktarda bilim adamlarımıza verelim, dışarıdan, diğer ülkelerden para almayalım ve bulgularımız bize kalsın."

— *Bilim adamı bir başka ülke için de araştırma yürütebiliyor yani?*
— Tabii. Profesöre bağlı. Profesör o kadar güçlü ki orada. Amerika'dan gelen parayı istemeyip Hollanda'dan bir şirketle anlaşabilir. Ve sadece üniversitenin yönetimi içinde oluyor bu.

— *Üniversite sadece Hollanda adına araştırma yaptırtmış mı oluyor bu durumda?*

— Kontratına bağlı. Yani diyebilir ki: "Parayı sen vereceksin ama bilimin gelişmesi için bulgular ancak şu çerçevede kullanılabilecektir." Yani tamamen aradaki kontrata bağlı. O bakımdan mesela Kaliforniya Eyalet Üniversitesi sistemi içerisinde hemen hemen hiçbir Nobel mükâfatı bulunmazken Kaliforniya Üniversitesi sistemi içerisinde her yıl yedi-sekiz tane Nobel mükâfatı adayı ve Nobel mükâfatı alan bilim adamları vardır. Görebildin mi sistemi?

— *Evet.*

— Şimdi bu üçlü sistem, yani mıntıka kolejleri, eyalet üniversitesi ve üst düzey araştırma üniversitesi beraber çalışıyor. Senin yeteneğine göre herhangi bir yerden başlama imkânın var çünkü bol miktarda okul yapılmış ve iyi para verilmiş vaziyette. Bu, eyalet üniversitelerinin yani devletin para vererek kurduğu bir sistem. Bunun dışında Kaliforniya'da tahmin ediyorum 400'ün üzerinde özel üniversite vardır. Stanford mesela, özel bir vakıf üniversitesi. Vakıf üniversiteleri var. Bunlardan bazıları yalnızca bir alan üzerine, mesela yalnızca tıp üzerine uzmanlık kazanmıştır. Bazıları sadece iş idaresi üzerine uzmanlık kazanmıştır, bazısı din, bazısı görsel sanatlar üzerine, kimileri de sadece sahne sanatları üzerine uzmanlık kazanmıştır. Bu alanlarda yetişmek isteyenler oralara müracaat ederler, herkes bilir bu okulların ne olduğunu. Ve o bakımdan Amerika'da yakın gelecekte bir okul yokluğu durumu yok.

Ve Amerika bu durumu ile dünyadan çok sayıda öğrenci de getirtebiliyor ve gelen öğrencilere başka türlü bir fiyat uyguluyor. Yani sen Kaliforniya oturanı isen, vergi verdiğinden dolayı, sağ olun, iyiyim *(Bu "Sağ olun, iyiyim" yine masaya yaklaşarak selamlaşıp, "Nasılsınız?" diyen bir tanıyana. Sonrasında cümle ara vermemiş gibi devam ediyor)* sen orada eğitim almaya hak kazanmışındır ama dışarıdan gelen olarak öyle bir vergiyle desteklemediğinden dolayı, yabancı öğrenciler için uygulanan fiyatlar farklıdır ve muazzam para giriyor Amerika'ya bu yolla. Yüz binlerce öğrenci var, çok para akıtıyorlar. Yerli bir öğrencinin 10 mislini filan veriyorlar yani.

— "Eğitim turizmi"... Yani üniversiteler birer kazanç kaynağı durumunda.
— Evet. Daha da çok öğrenci almaya çalışıyor üniversiteler. Yabancı öğrencilere açıyorlar kadrolarını çünkü onlar para getiriyorlar.

— Sonuçta yine üniversite içinde kalıyor değil mi o para?
— Tabii. Evet.

— Böylece eyalet bazındaki ekonomiden de bağımsız olmuş oluyor.
— Evet ve –yani benim gördüğüm kadarıyla– onlar 15 kuruş az olduğu zaman kıyametler koparıyorlar. Onun için, "Amerika'nın ekonomik durumu bozuldu" falan filan derken bizimki ile mukayese edilecek bir durum değil yani. Yani refahta birazcık azalma olduğu zaman –yüzde 1'ler, yüzde 2'lerle oynayan bir sistem– bağırıp çağırıyorlar ama çok hassas dengeler içerisinde takip ediyorlar. Öyle büyük sarsıntılar falan geçirildiğini görmedim.

— Peki işsizliğin yaygınlaşması?
— İşsizliğin yaygınlaştığı söyleniyor, olabilir ama Amerika toplum olarak eğitimin, kaliteli eğitimin bilincine ermiş. Toplum olarak derken, ülkeyi yöneten entelektüeller hiçbir zaman eğitimden fedakârlık yapmadılar. Çünkü o takdirde bunun neye, kaça mal olacağını bilirler. O bakımdan, üst düzey araştırmalar, üst düzey parlak zekâlar sürekli takip edilir, onlara bol miktarda imkânlar tanınır.

— Eyaletlere göre farklılık var kuşkusuz değil mi?
— Var. Var. Eyaletlere göre farklılaşmalar var. Kaliforniya en ileri gelenlerden bir tanesi. Model alınan bir eyalet. Yani sırf çiftçilik yapan ve eğitime önem vermemiş eyaletler var. İdi. Onlar yıllar içerisinde –dediğim gibi bu 80, 90 yıllık bir bilinç– şimdi görebiliyorlar ki çok ahmaklık etmişler. Yapılan bir araştırma gösteriyor ki en iyi sanayi, araştırma sanayiidir.

Her bir dolarına 10 bin dolarlık getirim getiren bir sanayi. Bir alanda araştırma yapıyorsan uzun vadede sırtın yere gelmiyor. Ondan dolayı, araştırma yapan kurumlar kurmak bir ulus için, bir eyalet için, bir şirket için en akıllıca yol. Bunu bilmişler. İstatistikleri var. Ondan dolayı Amerika'nın ulus olarak –bizim TÜBİTAK ona benzetilmeye çalışıldı– bir "national science" anlayışı var. "Ulusal bilim" merkezi var. Mutlaka bilimsel çalışma –her alanda, akıl sağlığı konusunda, tıp alanında vs.–, o alandaki çalışmaları takip eden merkezler var. Üniversiteler aynı şekilde. Kendileri. Yani o bakımdan Amerika'da bilinç oluşmuş vaziyette ki; araştırmasız götüremezsin.

O nedenle şimdi bu eyaletlerde aradaki farklar gittikçe yakalanmaya başlandı ama yıllar boyunca ilerlemiş bir eyaleti yakalamak da zor. Adam kurumunu kurmuş, 50 yıldır devam eden bir olay içerisinde, sen üç-dört yıl içinde yakalayamazsın bunu.

— İş dünyası ile üniversiteler arasındaki alışveriş nasıl?

— İş hayatıyla çok sıkı ilişki içerisinde üniversiteler orada. Yani bir üniversite eğitim kurumu çevredeki işle çok sıkı fıkı ilişki içerisinde. Diyelim ki, o bölgede bilgisayar endüstrisi kurulmuş vaziyette. O bilgisayar endüstrisi okula, "Benim elemana ihtiyacım var, bu bölümü açmak isterseniz size para vereceğiz" diyor, "ve sekiz tane de profesör kadrosu için para verelim". Üniversite, "Hay hay" diyor, "ben de yeri veririm. Siz binanın masrafını da verirsiniz, en kaliteli bölümü kurarız ve biz size burada kaliteli eleman yetiştiririz." Eğer işadamları gelmezse rektör gidiyor onlara, "İhtiyacınız ne?" diyor, "Biz bu bölgeye hizmet etmek için kurulduk. Gelin oturup konuşalım". Hep böyle konseyler vardır; beraber oturup konuşurlar, planlamalar yaparlar.

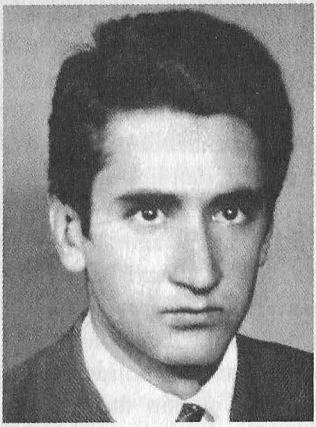
Mesela diyelim ki belirli bir bölgede göz hastalığı var. Hemen tıp fakültesi ilgilenir onunla. Araştırmalarını oraya yöneltir ve yedi-sekiz yıl içinde onu hallederler. Böyle yerlerde profesör olabilmek için mutlaka o yörenin ihtiyaçlarına yö-

nelik hizmetlerde bulunulmuş olması da kategorilerden bir tanesidir. Diyelim matematikçisin, o yöre okullarında matematik nasıl öğretiliyor, iyi mi değil mi diye o bölgede bir araştırma yapıp rapor sunacaksın ki profesör olurken, "Evet, bu kişi bölge ile ilgili bir şeyler yapmıştır" denilebilsin. Böyle bir pragmatik, uygulamalı tarafı var. Toplumdan kopmuş değil.

Yani diyelim ki Türkiye'de böyle bir bilinç olsaydı şimdiye kadar Türkiye'de değişik eğitim kurumlarının, "Neden boşanmalar fazlalaşıyor? Ne oluyor boşananlara? Boşananın çocuklarına ne oluyor? Ekonomik durumu ne oluyor? Çocuk durumu ne oluyor?" diye incelemiş olması lazımdı. İncelemezlerse zaten onları profesör yapmazlar sosyolojide, sosyal psikolojide filan. Yani toplumda olan bitenin üniversiteye mutlaka yansıması lazım.

Mesela bu çocuklar hapishanedeyken psikologlar, hukukçular, yetiştiricilerin hepsinin o çocuklarla konuşmaları lazım. Niye, neden bu çocuklar böyle oldu, nedir, düşündükleri ne diye. Yani mutlaka bir bilimsel ilişki içerisine sokulması lazım.

— Bu tarzda bir eğitim sistemi oturduğunda büyük kentlere göç değil de, o göçü engelleyecek yapılanmalar çıkar ortaya.
— Evet, kesinlikle. Yöresel üniversiteler belirgin olarak o yörenin ihtiyaçlarını karşılamak üzere hareket eder. Saat kaç oldu? Burada isterseniz keselim bugünü.

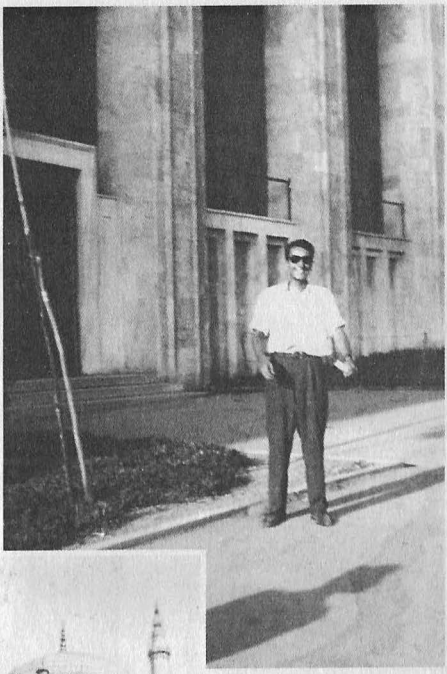
Doğan Cüceloğlu üniversite öğrencisi.

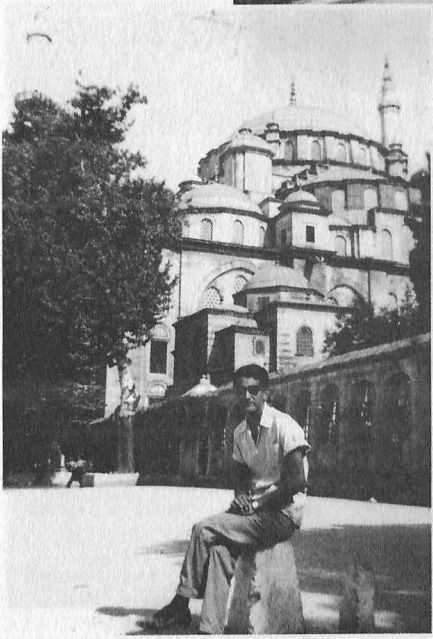
Mümtaz Turhan.

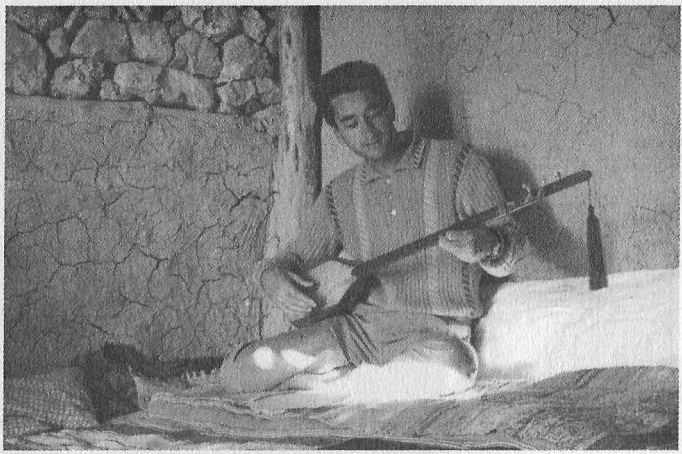
Üniversite yıllarında, İktisat Fakültesi'nde öğrenci olan ağabeyi Şahin ile birlikte İstanbul'da.

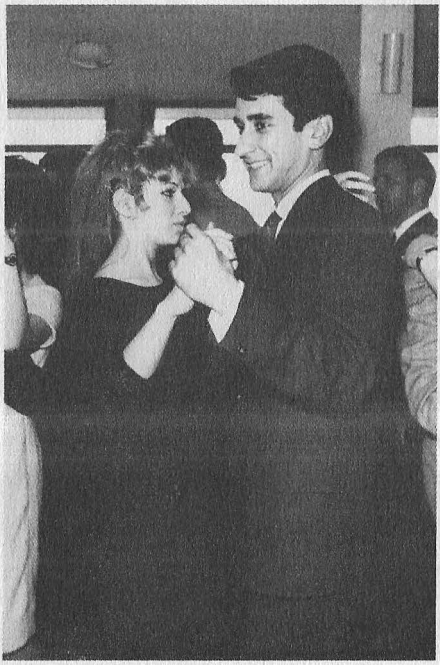
Yıl 1960. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin önünde.

Eylül, 1960. İstanbul'da.

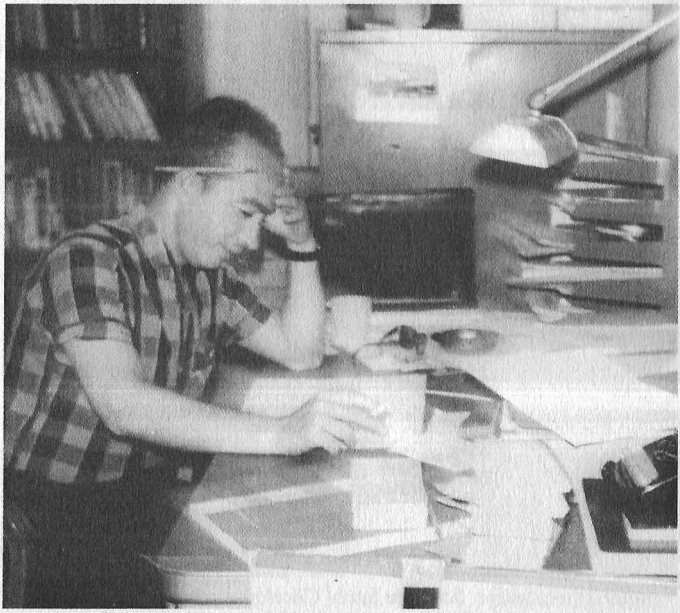
Üniversite yıllarında yaz aylarında gittiği Silifke'de.

Öğrencilik yıllarında bir doğum günü partisinde.

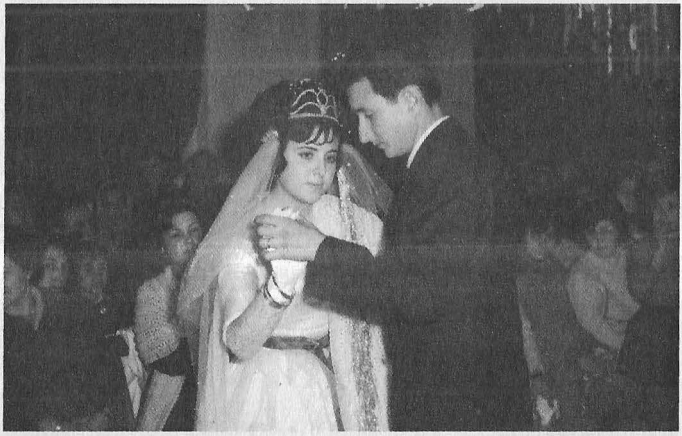
Sabri Özbaydar ile... Fotoğraftaki genç kız, Doğan Cüceloğlu'nun daha sonra evlenme teklif edeceği (ve reddedileceği!) Birsen.

Aynı dönemde asistanlık yaptıkları Erol Güngör.

1 Temmuz 1963, Silifke. Şahin ağabeyi hayatının kadınını bulmuştur; Şenol. Kardeşine gönderdiği fotoğrafın arkasında onun için de mutluluk diliyor.

9 Şubat 1964, Silifke. Şahin ve Şenol Cüceloğlu çifti bugün de musmutlu sürmekte olan hayat arkadaşlıklarının ilk dansında.

18 Temmuz / Cuma
Sultanahmet

— 18 Temmuz. Kaydettin değil mi?

— *Kaydettim.*

— Sultanahmet'teyiz yine ve senin, üniversitede bölümler arası ilişkiler, fakülte içi politika ve İstanbul'un genel havası nasıldı gibi bir sorun var.

Daha önce de söylediğim gibi klikler vardı ve fakülte kurulunda bu klikler, tahmin ediyorum, topyekûn oy veriyorlardı. Sağcı denen bir grup sağa oy veriyordu, solcu denen bir grup sola. Blok oylar oluyordu tahmin ediyorum. Ama, birbirleriyle konuşurlardı. İlişki kopmuş değildi.

— *Kutuplaşma var ama?*

— Doçentlere, asistanlara, öğrencilere kadar yansıyan bir tavır vardı. Yani eğer sağcı bir hoca bir öğrenciyi sevmiş ve kanadı altına almışsa, solcu tavırlı grup tarafından otomatikman bir aforoz edilme durumu olurdu. Öyle bir şey hatırlıyorum. *(Araya bir okuyucusu giriyor: "Hocam merhaba, rahatsız etmiyorum değil mi?" "Hayır. Buyurun" ve kapanıyor tabii teybin düğmesi. Ve açılıyor:)* Genel olarak fakültenin tarih, türkoloji bölümleri... *(Derken yine araya bu kez bir başka okuyucusu giriyor. Teybi kapatmayı unutmuşum. Verilen bu zorunlu ara sırasında okurun ardından kendi aramızda da konuşmaya dalmışız. Bu kez soruları soran o. En beğendiğim yazar ve kitapları soruyor Cüceloğlu. Sohbet koyulaşıyor. "İskenderiye Dörtlüsü"nü yıllardır hâlâ tekrar tekrar elime aldığımı söylüyorum bir şiir kitabı gibi. Özellikle de "Clea"yı. Teybin düğmesine tam da o cümlenin sonunda basmışım. Açmak! için. Sonra tekrar düğmesine basılıyor ve kaldığımız yerden devam ediyoruz:)* Politik havadan konuşuyorduk... Yani genellikle Türk kültürü

ve dili ile uğraşanlar sağcı, tutucu; felsefe ya da Batı kültürleri ile, klasik diller İngilizce, Fransızca, arkeoloji ile uğraşanlar da daha ziyade sol eğilimli olarak hatırımda kalmış.

Öyle bir ayrım vardı bölümler olarak. Ve bu asistanlar arasında da kendini gösterirdi ama benim kişiliğim ve tutumum dolayısıyla tahmin ediyorum bütün bu gruplar arasına rahatlıkla girip çıkan sadece bendim. Bunda da herhangi bir şekilde yadırganmazdım. Solcu bilinen asistanlarla da arkadaşlığım vardı, sağcı bilinenler arasında da arkadaşlığım vardı. Her iki taraf da beni tam kendilerinden görmezlerdi ama severler, konuşurlardı.

— Şunu merak ettim. Sizin örneğinizden sağ cenahta, kadrolaşma amacıyla öğrenci yetiştirmek, öğrencinin önünü açmak yolunda bir yaklaşım olduğunu gördük. Peki sol cenahta yine böyle dışarıya öğrenci gönderebilmek vs. gibi, gelişimlerinin önü açılabilen çocuklar var mıydı? Yoksa mesela ABD'ye öğrenci göndermek farklı ilişkiler ağı içinde olmayı mı gerektiriyordu?

— Benim gördüğüm kadarıyla sol cenahta bir Batı kültürü düşmanlığı da vardı. Sol ideoloji Batı kültürünü de kapitalist sistemin ürünü olarak görüyordu, ondan dolayı onların bir ideolojik kendilerini adamışlıkları vardı. Okuyacakları literatür, kitap, o genel büyük şemsiye her şeye anlamını veriyordu. Yani eğer sosyalistsen psikolojiye bakış tarzının nasıl olması gerektiğini zaten biliyordun, şöyle ki, "İnsan psikolojisi üretim ilişkileri içerisinde oluşur ve o bireysel farklılıklar bilmem ne fasaryadır. Yani küçük burjuva lakırdıları bunlar". Sosyolojiyi de gayet tabii kesin biliyorsun. Felsefe de aynı şekilde, yani "diyalektik Marksizmin ötesinde gerçekten ele alınabilecek felsefi bir düşünüş falan yoktur" şeklinde. O nedenle onlar daha ziyade bu gençlerin yoğun şekilde sol ideoloji içerisinde kalmalarını sağlayacak okumayı önemli görüyorlardı. O zaman Rusya'ya eğitim için insan gönderilemiyordu, o nedenle eğer gönderilebilseydi öğrencilerini komünist ülkelere, sosyalist rejimle yönetilen ülkelere göndermek isterlerdi zannede-

rim. Onun için paralel bir şey görmüyorum ben, paralellik sadece her ikisinin de insan yetiştirmeye çalışmasındaydı.

— Ama sizin sol eğilimli bölümlerden biri olarak saydığınız Arkeoloji Bölümü'nden arkeolog Muhibbe Darga'nın anılarında da okuduk, yani ABD'de olmasa da, Almanya ve benzeri ülkelerde öğrenciler var bahsettiğiniz o bölümlerden.

— Hocanın eğitimi nerede olmuşsa oraya göndermeye çalışıyor asistanını benim gördüğüm kadarıyla. Mümtaz Turhan'ın eğitimi İngiltere'de olmuştu, o nedenle İngiltere'ye göndermeye çalıştı. Fakat Amerika olanakları daha güçlü bir şekilde geliştiğinden dolayı ben Amerika'ya gittim. Yani benimki tesadüflere bağlı oldu, Mümtaz hocanın herhangi bir çabası filan olmadı. Kendiliğinden gelişen bir ortam oldu, öyle gittim ben.

— Hangi cenahta daha nesnel ve sorgulayıcı bir yaklaşım görüyordunuz?

— Bilimsel olarak mı?

— Bilimsel düşünüş, bilimsel tavır.

— Ben her ikisinde de sorgulayıcı ve nesnel bakış görmüyordum. Maalesef. Ve halen de görmüyorum. Yani düşünen, sorgulayan insandan ziyade, "inanan insan yetiştirme" ve "bizim cenahtan insan yetiştirme" söz konusuydu. Ve şunu görüyorum, Mümtaz hocanın dışında sağ gruptaki diğer hocaları da tanıdığım kadarıyla –hepsini çok yakından tanıdığımı söyleyemem ama– edindiğim izlenim olarak, bilim de ideolojinin aracı olarak görülüyordu. Mümtaz hoca için bunu söyleyemem. O hakikaten bilimsel düşüncenin kutsallığına inanmış birisiydi ve bilimsel düşünce içerisinde kaldığı sürece kesinlikle her türlü argümanı gösterebilirdin karşısında. Bilimselliğini koruduğun sürece. Onun için kutsal olan, bilimsel düşünceydi.

Bu bence halen geçerli bir eleştiri Türk aydını için. Öyle görüyorum ben. Yani mesela maalesef halihazırdaki Türk medya ortamında düşünür olarak kendini ortaya koymuş ve

keşfetme süreci içinde, sorgularıyla, sormalarıyla yazan biri aklıma gelmiyor.

Ben 25 yıl Amerika'da kaldım, mesela Los Angeles Times ile herhangi bir Türk gazetesini karşılaştıramıyorum. Orada okuduğum köşe yazarları ile burada okuduklarımı karşılaştıramıyorum. Karşılaştırdığım zaman katiyen profesyonel değil, bunu görüyorum. Mesela orada bir cinayet oluyor, cinayet haberini veriyor ama yedi-sekiz gün sonra bakıyorsun iki-üç kişi çocukluğunu incelemiş, ana-babası ile buluşmuş, hapishanede kalmışsa bu adam hapishanedeki arkadaşlarıyla konuşmuş ve derinlemesine bir analiz yapmışlar hiç yargılamadan. Bu insan nereden gelmiş, bu cinayet neden olmuş anlayabiliyorsun. Böylelikle medya o toplumun eğitiminde önemli bir rol oynuyor. Yani, "Gözü kararan bilmem kim sekiz kere bıçaklayarak karısını delik deşik etti"nin ötesinde bir şey göremiyorum ben burada. Veya "Pis Amerikalılar, biz de kendi kolamızı çıkarırız, içeriz" yaklaşımı var ve bu gazeteci ağzında böyle bir ifade bulabiliyor. Onun için akademik hayatta da Türkiye'de düşünen insan, sorgulayan insan benim öğrenciliğim zamanında çok enderdi. Ben böyle örnek hatırlayamıyorum. Ama "inanan" insan çok. Kendisini bir ideolojiye adayan çok.

— *"Bilimin bittiği yerde inanç başlar" derler.*

— İnancın olduğu yerde bilim olamaz diye düşünüyorum ben. Tek bir kutsal şey var bilimsel düşünce için, o da gerçek. O gerçek de sorgulanarak ortaya çıkacak bir durum. Yani bu veri dediğimiz, vaka dediğimiz, İngilizce'si fact dediğimiz kavram çok önemli. Bu kendi başına bir konu. İlerde ele almak isterim şahsen; bilimsel düşünce hangi kültür ortamında gelişebilir?

— *Ama bu benim ilerdeki değil, şimdiki sorum.*

— Bunu mutlaka ele almak isterim. Çünkü benim bugünkü düşünüş tarzım içerisinde bazı cevaplar bulmuş durumdayım ve halihazırdaki durumum şu ki, bunun farkına varmadıkça benim ülkemde, bu kültür içerisinde bilimsel düşünce ile in-

san yetişmesi hemen hemen mümkün değil. Değerler kültürü kavramına girmek istiyorum ilerde. Şimdi bölük pörçük atlayınca... *(Son derece kararlı Cüceloğlu soruma şimdi yanıt vermemekte. Botu sahile yanaştırmakta yarar var.)*

— Peki. Üniversite yıllarına devam edelim. Bilimsel düşünce hakkında söylediklerinizin, bugünkü bakış açınızla farkında olduklarınızın o zaman farkında değildiniz herhalde?

— Hayır değildim. Yani ben, "Bilimsel düşünce nedir?"in örneğini görmediğim için titri profesör olan her kişinin konuşuş tarzını bilimsel düşünce olarak kabul ediyordum. Ve hayal kırıklığına uğruyordum hakikaten. Yani, profesör! Profesör deyince ben, böyle son derecede saygıdeğer, kişiliği gelişmiş, olgun, hınçlardan, çatışmalardan, çirkinliklerden kurtulmuş, Türkiye'nin menfaatlerini uzun vadede görebilen, düşünebilen ve bu gençlerin geleceğine kendilerini adamış insanlar falan bekliyormuşum. Sonra farkına vardım ki, bizim Mukaddem Mahallesi'nin muhtarı ülkeyi daha çok düşünüyor bu adamlardan ve hayal kırıklığına uğradım çok.

— Öğretim üyeleri açısından hal böyleyken öğrenciler arasında nasıl bir atmosfer vardı?

— Öğrenciler açısından da, o zamanlarda, ben 1956-1961 arasında öğrenci oldum, gittikçe Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi arasında bir çekişme, bir gerilim artarken Halk Partisi'nin yavaş yavaş işte Ecevit'in sekreter olması, Ecevit-İnönü çatışması falan böyle bir sol ideolojiye doğru gitmesi ve gençleşme durumu vardı. Bunun da üniversiteye bir yansıması vardı. Ama vurup kırmalar, öldürmeler yoktu. Daha ziyade iktidara yönelik bir gerginlik vardı. Ve işte bu 27 Mayıs 1960'a doğru bir sürü hareket olmaya başladı ve üniversite öğrencileri onun içindeydi.

— Politize

— 1970'lerdeki kadar politize bir gençlik değildi fakat yine de kütüphaneyi doldurup çalışan ve kendini geliştirmek iste-

yen gençler görmüyordum etrafımda. Daha ziyade oturup, politika konusunda kim ne demiş onu konuşmak isteyen –yine politize diyelim artık buna– ama yani tavır olarak benim gördüğüm, nasıl Beşiktaşlı, Fenerbahçeli, Galatasaraylı birbirleri ile küfürlü müfürlü konuşur ve bunlar üç gün, üç ay, üç yıl da konuşsalar netice itibariyle ne kendilerine ne de etrafta onları dinleyenlere herhangi bir gelişim sağlayamazlar, sadece öfke ve kızgınlık sağlarlar, işte o tip politize bir durum hatırlıyorum. Böyle geliştiren, düşündüren, sorular sorduran bir durum değildi.

— 1960'taki öğrenci gösterilerinden siz nasıl etkilendiniz ya da siz neler yaptınız o dönemde?

— Babamın Demokrat Partili oluşundan dolayı Demokrat Parti'ye bir sempatim vardı ve Halk Partisi'nin tavrını, İnönü'nün tavrını kışkırtıcı ve lüzumundan fazla tahrik edici bulduğumu hatırlıyorum. Ondan dolayı gönlümden geçen, Adnan Menderes'in çekilip yeniden seçimlere gitmesiydi. "Bu kadar neden inat ediyor ki, nasılsa halk yeniden onu seçecek" gibi bir tavır içerisindeydim. Ona da o tip bir itirazım vardı, "Nereden geliyor bu inat?" diye ve ayrıca polisler çocukları dövdükçe, yakalanıp işte askeri kışlalara götürüldükçe, örfi idare oldukça benim yine kafamdan geçen safça; "Neden öğrencilerle kademe kademe diyaloglar kurulup onların düşüncelerini alıp, önerileri nedir diye bir diyalog içerisinde olunarak onların bu enerjileri kanalize edilmiyor da ille de polisle karşılarına çıkılıyor? İlle de örfi idare ile ezilmeye çalışılıyor?" şeklindeydi. Bu durum beni çok rahatsız ediyordu, yani öğrencilerin içerisinde karışıklıklar vardı ama çoğu insan iyi bir şeyler yapmaya çalışıyordu, diyalog oluşturmaya çalışıyordu.

Şimdi anlayabiliyorum bunun neden imkânsız olduğunu; yani ipi illa elime alacağım inadı vardı bunun altında. Korku kültürü öğrenciyi sinek gibi görür, yani ancak mevki, makamı olan, güçlü olan insanlara kulak verilir yaklaşımı taşır ve öğrenciler dinlenilecek kişiler değildir bu yaklaşımda. Ben

bunu "Mış Gibi Yaşayanlar Ülkesinden Gözlemler" kitabımda ele almaya çalışıyorum.

Yani üniversiteler filan esasında öğrenciler için yok. Üniversiteler esasında profesörler, mevki, makam için var. O sınıfların hepsi göstermelik. Laboratuvarlar göstermelik. Yani bunu görememiştim o zaman. Şimdi görüyorum. O Milli Eğitim bakanının, "Öğrenciler olmasa ne kadar kolay olacak şu maarif" lafı anlamsız bir laf değil. Hakikaten öğrencilerin olmadığı bir sistemden bahsediyoruz.

Onun için kızgınlığım vardı Demokrat Parti'ye de. Ama ben bir gün evden çıkmış fakülteye doğru yürürken –Fatih Yavuz Selim'den çıkıp fakülteye yürürdüm– Adnan Menderes'in arabaları geliyordu, yol kenarına çekildim, o sırada göz göze geldiğim Adnan Menderes'in bana acaba protesto edecek miyim filan diye böyle dik dik baktığını hatırlıyorum. Hiçbir şey yapmadım, o geçti gitti.

Ama Adnan Menderes'in asıldığını duyduğum zaman ağladım. Çok gücüme gitti. Dedim yani, şu veya bu şekilde asılmamalıydı çünkü birçok şeyler yapmaya çalıştı ve Türkiye'nin tarihinde önemli bir insandı. Halen de Türk tarihinin yüz karası olarak görüyorum ben bunu ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin de o şekilde işin içinde olmasından utanç duyuyorum. Olmamalıydı. Türk demokrasisi bunu başka şekilde halledebilirdi. Ve bence Batı dünyasına gittiğim zaman tarihimin övünebileceğim sayfalarından birisi değil. Utanıyorum. Nasıl ki padişahların ırzına geçilmesi falan hadisesinden utanıyorsam Osmanlı tarihine baktığımda, bunu da öyle bir şey olarak görüyorum ve 27 Mayıs kutlamalarını filan ben gönülden ele alamıyorum. Türk demokrasisi yara almıştır.

— Biliyorsunuz, artık yok 27 Mayıs kutlamaları.

— Türk Silahlı Kuvvetleri çok şanlı ve şerefli bir tarihe sahip. O zamanki Türk Silahlı Kuvvetleri'ni yönetenler, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne haksızlık yaptılar. Öyle geliyor bana. Şimdiki Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bilinci katiyen böyle bir şeye mü-

saade etmez. Oldukça üst düzeyde insanlar tanıyorum, edindiğim izlenim bu.

O zaman öğrencilik devresinde kişilerin çok siyasete boğulduğu duygusu içerisindeydim ve Cahit Okurer hocamın lisede bana söylediğinin hakikatine inanmaya başladım. Mümtaz hocanın söylediklerinin hakikatine inanmaya başladım, yani "Türkiye'nin bilim adamına ihtiyacı var. Doğan, sokaklara dökülüp bar bar bağıracağına yabancı dilini geliştir, bilim adamı olmak yönünde var kuvvetinle çalış". O inanca geldim ben. Bütün bu faaliyetleri falan görürken, kendime verdiğim mesaj o oldu. "Bunlardan birisi olma. Bunlar ortaya çıkmamış gizli güçlerin maşaları. Sen, hakikaten bir gelecek yaratmak istiyorsan eğer bu ülke için, bağımsız bir düşünür ol. Onun için kendini geliştirmen için neler gerekiyorsa yap" yaklaşımı. Öyle bir tavır içindeydim. Onu his yoluyla sezmiştim.

— Az önce söylediğiniz bir şey dikkatimi çekti; Adnan Menderes'in –arabasındaydı herhalde– göz göze geldiğinizde size öğrenci bir genç olmanızdan dolayı potansiyel bir suçlu gibi bakışı... Sizden sonraki kuşaklar da o bakışın yabancısı değil. Genç olmak başlı başına suç sanki. Bir toplum gençlerini niye sevmez? Bunu nasıl yorumluyorsunuz?

— Sonradan mı? Bana öyle geliyor ki, bu korku kültürü dediğim geleneksel kültür içerisinde nasıl ki mahalle mektebinde hoca elinde koca bir sopa ile oturur ve disiplin yönünden biraz farklı davranan çocuklar olduğu zaman uzanıp kafasına pat diye vurur, nasıl ki ilkokulda, ortaokulda, lisede öğretmenler verilebilecek en haşin cezaları vermek üzere hep sürekli hazırdırlar, ama tolerans içerisinde çocuklara koçluk yapmak, yol göstermek bizim aşina olduğumuz bir tarz değil. Onu ben ancak yurtdışında görebildim.

Ve bu tolerans, bu sevgi, bu gençlik bize emanet, bunlara yol göstermemiz lazım bilinci benim kültürümün aşina olduğu bir şey değil; genç oldu mu vuracaksın kafasına yumruğu. Bundan dolayı hem ben girdiğim zamanki durumda hem de bu 1961 ihtilalinden sonra ve daha sonra, hatta şimdi bile

hocaların üniversite öğrencilerine herhangi bir sevgi, anlayış, toleransla ve bunları geliştirme sorumluluğuyla baktıklarını göremiyorum. Tabii bu çok büyük bir genelleme oldu. Yani böyle yapanlar da var ama çoğunlukta değil. Sistemi çizenler onlar değil ve öyle yapanların çoğu da "gâvur ülkeleri"nde eğitim almış olanlar. Benim ülkemde yetişmiş, doktorasını, doçentliğini, profesörlüğünü bu ülkede sapına kadar almış "sağlam vatandaşlarımız"ın ezici çoğunluğu öyle gençlere mençlere sevgi, hoşgörü falan göstermiyorlar. Bu eğitim sisteminde sevgi, hoşgörü benim gördüğüm kadarıyla daha ziyade Anglosaksonların bir özelliği. Amerika'da onu görüyorum. Adam, bölüm başkanı olduğu zaman 30 yıl sonra bu bölüm psikolojiyi en iyi nasıl temsil edebilir, onu düşünüyor. Karşısına gelen, Amerikalı öğrenci, Hintli öğrenci, Yunan öğrenci, Türk öğrenci olmuş umurunda değil; bunlar mademki psikolog olacaklar bu üniversite psikolojiyi en iyi şekilde nasıl temsil edebilir, onun çırpınışı içinde.

— Öğretim kurumlarındaki yaklaşım, genel yaklaşımın aynası, yansıması değil mi sonuçta?

— Bu, genel bir yaşam anlayışının yansıması. O nedenle korku kültürü diyorum. Yeniden geldiğimizde ele almak istiyorum. Yani, güçlü değilsen; çocuksan, kadınsan, gençsen, mevki sahibi değilsen, kısaca "güçlü" değilsen adam yerine konmaya, dikkate alınmaya değmezsin. Mesela şimdi şu anda, yaya isen değerin yok. Yaya için yapılmış olan kaldırımlara, "güçlü" olan araba sahipleri park edebilir. Yayanın içinde bulunduğu durumlara bak; yaya için kaldırım yapılıyorsa kaldırım gittikçe darabilir, kaybolabilir. "Güçsüz" hesaba alınmıyor. Onun için –ben mesela yılda birkaç kere Amerika'ya gider gelirim– Türkiye'ye geldiğim zaman ilk üç-dört hafta farkına vardığım durum, her yerde günde sekiz-on kere tecavüze uğruyorum: Yaya olarak tecavüze uğruyorum, alışveriş yapılırken tecavüze uğruyorum, hep böyle bir sınırlarımın ihlal edilmesi var. Her yönden sınırlarımın ihlal edilmesi. Neden? Çünkü sıradan bir vatandaşım. Amaa, ne zaman ben "Profe-

sör Doktor Doğan Cüceloğlu" olarak bir ortamdayım, o zaman Amerika'da bulmadığım kadar nimetlere sahibim burada; "Şöyle buyurun hocam", "Önce siz geçin hocam", "Başköşeye oturun hocam", "Ne içersiniz hocam? Sütlü mü sütsüz mü?" diye hiç kimseye sormadan bana sorarlar, çünkü orada "güçlü"yüm. Bu, otoriter kültürün aynası işte.

Onun için çocuklar güçsüz olarak biliniyor, tabii çocuklar da şunun farkına varmışlar ki, bağırıp çağırıp tabak çanak kırıp camları indirdiğin zaman, arabalara vurduğun zaman, polislere taş attığın zaman "adam" yerine konuluyorsun, dikkate alınıyorsun. Aksi halde seni dinleyen yok. Sistem öyle bir şey düşünmemiş.

— 1956-1961 arası, öğrenci Doğan Cüceloğlu'nun İstanbul'u?
— İstanbul'da Beyazıt Meydanı vardı ben üniversiteye girdiğimde. O güzelim Beyazıt Meydanı,

— Nüfus yaklaşık 1 milyon...
— Evet. Beyazıt Meydanı söküldü yapıldı, söküldü yapıldı, söküldü yapıldı ve biçimsiz bir şekilde ortada kaldı. O Beyazıt Meydanı'nda tramvayların dönüşü vardı, ortasında bir fıskiye vardı. Böyle metropol bir ortamın parçasıydı.

Tramvaya bindiğimi hatırlıyorum Beyazıt'tan Karaköy'e. Karaköy'den çıkışları filan hatırlıyorum. Bayağı bir romantik havası vardı. Sonra troleybüsler geldi. Elektrikli olan. Benim gözümde tabii yine müthiş karmaşık bir şehirdi. Çünkü Silifke ortamından gelmiş birisiyim.

İlk defa bir pastaneye gidişimi hatırlıyorum, yani öğrenci asistanı olduktan sonra işte doğum günü partilerine filan davet edildikten sonra kendime güvenim geldi, bir kızı Beyoğlu'nda bir pastaneye davet ettim. Kız da kabul etti. İlk defa böyle bir pastaneye girdim, garson geldi, "Buyurun, ne istersiniz?" dedi, biz de, "Ne var?" dedik yiyebilecek. Adam bir şeyler söyledi, hiçbir şey anlamadım ben, hepsi Fransızca gibi geldi bana. Ve kız hiç zorluk çekmeden, "Supangle" gibi bir şey söyledi. Ne istediğini bilmiyorum ama, "Ben de aynısın-

dan istiyorum" deyip durumu kurtardım. Bu hiç unutmadığım bir anı. Esasında hiç sevmediğim bir şey geldi ama daha önceden de biliyormuşum, tatmışım gibi yedim.

Bu pastane hatırasıyla ilgili söylemek istediğim şeylerden bir tanesi de şu; sonra Amerika'ya gidince baktım, Türkiye'de Türkçe konuşan birisi pastanelerde kendisini tamamen "yabancı" hissedebilir ama Amerika'da İngilizce konuşan birisi kendini gittiği bir pastanede "yabancı" hissetmez. Yani orada benim kültürel değişimimin benim insanlarımı nasıl yabancılaştırma potansiyeline sahip olduğunu gördüm. Öyle hatırlıyorum. Çünkü bazı şeyler çok rahatlıkla Türkçe söylenebilecekken, prestij meselesi olarak Fransızcası ile alınmış. Ama Amerika, öyle bir eziklik duygusu olmadığı için İngilizcesini bulmuş, onu söylüyor.

— Sadece kendi ülkelerinde değil, buradaki restoran ve pastanelerde de kendilerini "yabancı" hissetmezler sanırım. Bunu sadece "eziklik" duygusunun olup olmaması ile mi açıklıyorsunuz?

— Benim gördüğüm kadarıyla, benim anladığım kadarıyla şöyle bir mekanizma var ve bu Mehmet Aksoy'un kitabını okurken o bana çok aşina geldi; bir şehirli kızla evlenmiş İstanbul'da. Köylü çocuğuna kızlarını vermişler ama onun anasını babasını görmek istemiyorlar, karşılaşmak istemiyorlar. Böyle, kendileri asil, öyle bir durumdalar ve bunu ben çok yaşadım. Yani, "Sen iyisin, köydensin ama aferin akıllısın, okumuşsun fakat senin ananla babanla, kardeşlerinle, hiçbiri ile ilişki kurmak istemeyiz biz. Bizim kızımız şehirli kızı. Sen bize mal olursun gelirsin ama kendi aileni unutman lazım" gibi bir tavır. Çok yaşadım ben bunu İstanbul'da; Türk aydını Türkçe ve Türklerle ilişki kurmak istemez. Onun için yabancısını almış, herkesin anlayabileceği bir şekilde söylemez. Niye söylesin ki? Bu "aşşağılıklar" ne yapacak ki bunu anlayıp? Öyle bir tavır.

Korku kültürü mitolojisinde bu "aşşağılıklar"ın "gücü" de yok; oy vermişler vermemişler önemli değildir o bir elit

var arkalarında her şeyi götüren. Ondan dolayı öyle bir tavır içerisinde yürütmüşler gitmişler. Onun için pastaneye gittiğin zaman belli bir kültürden olman lazım, onları bilmen lazım ve rahat olman lazım o ortamda. Aksi takdirde apışıp kalıyorsun. Apışıp kaldığımı hatırlıyorum ben.

Tabii bir de şöyle bir eziklik; "Aaa, bunun da mı adını bilmiyor?" şeklinde bir tavır olacağından, "Bunun adı ne?" diye soramıyorsun da. Şimdi soruyorum. Çünkü 25 yıl yurtdışında kalmış, öğretim üyesi olmuş, araştırma yapmış, kitap yazmış falan birisinin bilmemesini onlar acayip karşılarlarsa karşılasınlar, ben acayip karşılamıyorum. Demek ki bilmiyorsam bilmiyorumdur falan gibi kendime olan güvenim geldi de onun için.

Onun ezikliğini hatırlıyorum ben İstanbul'da ve sık sık o ezikliği yaşadım ben.

— Türkiye'de sadece Türkçe bilerek yaşarken kendini "yabancı" hissetmek için artık bir pastaneye girmek de gerekmiyor. İstanbul caddelerinden geçmek, geçerken de tabelalara bakmak yeter bunun için. "Hospital"ler, "Center"ler... Gelelim o zamanki İstanbul'un "center"ına.

— Dediğim gibi, Nişantaşı, Maçka, Şişli, Harbiye gibi semtlerde, oralarda oturmak bir zenginlik alametiydi ve bizim Psikoloji Bölümü'nün birçok kızları oradan gelirdi. Yazları mutlaka karşıya gitme durumu vardı; Bostancı, Çiftehavuzlar, Suadiye yazlık yerlerdi esas itibariyle. Onu hatırlıyorum.

Kitap satan yerler sadece Cağaloğlu yokuşundaydı. Küçük küçük dükkânlar. Kitap ve kırtasiye beraber şeklinde. Büyük kitap satışı yapan yerlerin olduğunu hatırlamıyorum ben.

Yemeklerimi nerede yediğime gelince, Laleli, Beyazıt civarında öğrenciler için lokantalar vardı. Bol bol gidip milliyi yerdik. Milli nedir bilir misin?

— Kuru fasulye-pilav...

— Eveet. "Çek bir milliii" derdi garson. Bayılırdım. Amerika'ya gittiğim zaman da en çok özlediğim yemeklerden birisi

o oldu. Yani kuru fasulye-pilavın yanına bir de cacık varsa veyahut da turşu varsa, bundan daha güzel bir yemek olur mu?

Farkına vardım ki, kuru fasulye son derece iyi bir gıda. Enzimleri filan itibariyle tamam bir gıda. Mercimek, kuru fasulye çok iyi gıdalar. Öğrenciler bu yüzden iyi beslenebiliyorlardı.

— *Şimdi mezuniyet ve sonrasına geçelim.*
— Geçelim evet. 1961 yılında mezun oldum.

— *Bu arada, üniversite yıllarından aktarmak istediğiniz başka anekdotlar var mı?*
— Şu anda benim aklıma gelen belirgin bir şey yok. Ana hatları ile söyledim. Mümtaz hocanın asistanlarıyız. Erol Güngör'den bahsettim. Üniversitenin politik ortamından bahsettim.

— *Sosyokültürel ortamımızdan, sevdalarımızdan bahsettik.*
— Evet, şimdi yavaş yavaş artık asistanlık dönemine geçebiliriz diye düşünüyorum.

— *Şunu sormamıştım, İstanbul'da öğrencilik yaparken yaz tatillerinde Silifke'ye dönüyor muydunuz yoksa burada çalışmaya devam mı ediyordunuz?*
— Burada çalışmaya devam ediyordum. Silifke'ye gitsem de çok kısa süreler için gidiyordum. Esas burada ders vermeye, çalışmaya, para kazanmaya devam ediyordum.

— *Silifke'ye gittiğinizde bir yabancılaşma, farkındalık ya da farklı bakma gibi şeyler yaşıyor muydunuz?*
— Aynı hengâmenin içerisine gidiyordum, hiçbir şey değişik değildi. Millet bana soruyordu, "Sen nerede okuyorsun? Ne çıkacaksın oradan, kaymakam mı olacaksın? Doktor mu olacaksın, avukat mı?" diye. "Psikoloji bölümündeyim" dediğimde "Get yaa sen de. Neymiş o? Adam gibi bir yer seçseydin" falan gibi tutum vardı. Onlar açısından ne olduğum pek belli olmayan bir durumdu. Eğer ağabeyimle birlikte gidersek

bir sosyal ortam oluyordu, ona denk getirmeye çalışıyordum gidişlerimi.

Bahsetmiştim, Silifke'de Gökbelen diye bir yayla var Toroslar'da. Yazları oraya çıkıyorlardı bizimkiler. Ben de işte o yaylaya gidip bir iki hafta kalıyordum. Onunla ilgili böyle belirgin bir anım, gözlem filan hatırlamıyorum.

Lise çağında daha çok vardı. Ankara'da, en büyük ağabeyimin evinde sıkıldığım için o yıllarda yazlar benim için bir özgürlük ortamıydı ve ondan dolayı arkadaşım Hasan Hüseyin'e mektup yazmam, felsefi konuları geliştirmem veya Cahit hocama mektup yazmam, ondan mektup almam benim için önemliydi. Üniversite yıllarında yaz ayları öyle bir anlam taşımadı benim için. İstanbul'da kaldım daha çok.

— Gelelim mezuniyetinize.

— Mezun olup asistanlığa müracaat ettim. Böylelikle hem asistanlığa kabul edildim hem de doktora programına kabul edildim. Doktora programı o zamanki İstanbul Üniversitesi çerçevesinde tamamıyla hoca-öğrenci ilişkisi içerisinde olan bir durumdu. Yapılanmış bir durum yoktu. Yani, doktora programı olduğundan dolayı herhangi bir derse gitme, ders alma, belli bir çalışma yapma durumu falan yoktu. Daha ziyade asistanlar doktora programına girerdi ve hocanın çalışmaları ile beraber bir olgunlaşma olurdu.

— Tez hazırlamıyor muydunuz?

— İşte o dört yıl içerisinde hazırlanırdı herhalde ama ben ilk iki yılda hiç öyle bir duruma girmedim. Hangi konuda araştırma yapabilirim diye araştırma devresindeydim. Askerlik tehir edildi böylelikle. Ve ben Mümtaz hocanın asistanıydım ama Beğlan Hanım'a yardım ediyordum daha çok. Ara sıra da Sabri ağabeyin, Sabri Özbaydar'ın derslerinde bulunuyordum. Tam belli değildi.

— O dönemin Psikoloji Bölümü'ndeki diğer öğretim görevlileri kimlerdi? Hatırlıyor musunuz?

— Bir kere psikoloji kendi başına bağımsız bir bölüm değildi. Felsefe Bölümü içerisindeydi. Psikoloji daha sonra bağımsız bir bölüm oldu ben öğrenciliğe devam ederken. Ve iki bölümden oluştu; bir tanesi "Tecrübi Psikoloji", deneysel psikoloji –ki onun başında Mümtaz Turhan vardı–, öbürü de "Umumi Psikoloji", genel psikoloji. Onun başında da Sabri Esat Siyavuşgil vardı.

Deneysel psikolojinin hocaları; Mümtaz Turhan, Beğlan Toğrol, Sabri Özbaydar ve Sabri Özbaydar'ın sonradan doçent olan hanımı Belma Özbaydar'dı.

Sabri Esat Siyavuşgil'in asistanı, sonra doçent ve profesör olan Nezahat Hanım vardı. Nezahat Arkun diye hatırlıyorum ve Selmin Evrim'di asistanı. O kadardı.

Mümtaz Bey'in asistanı olmuş Yılmaz Özakpınar İngiltere'ye gitti, geldi, doktorasını burada bitirdi ve bölüme dahil oldu. Sonradan Erol Güngör benimle beraber mezun oldu ve o da asistan oldu. Erol İstanbul'da yaptı doktorasını, onun için benden daha kıdemli hale geldi çünkü ben yurtdışına gittim. Zaman kaybettim yani. Bunlardı hocalar.

— Siz üniversiteye girdiğinizde psikoloji felsefe bölümü içinde olduğuna göre Macit Gökberk hocadan da felsefe dersleri aldınız herhalde değil mi?

— Ben felsefeden ders almadım, sosyolojiden aldım. Psikolojiden Mümtaz Turhan, Sabri Esat Siyavuşgil'den ders aldım. Allah rahmet eylesin, Sabri Esat aynı zamanda gazete köşe yazısı yazan, sanatla ilgilenen birisiydi. Onun dersi "heyecanların psikolojisi"ydi. Ve anladığım kadarıyla 10 yıl önce onun dersini alıp not tutmuş olanların o notlarını alıp aynen takip ederdik.

— Taş plak...

— Anlamadım.

— Taş plak devri ya, taş plak gibi anlaşılan.

— Aynen. Maalesef öyle.

— Ama bu şaşırtıcı, çünkü önemli çevirileri var diye hatırlıyorum Siyavuşgil'i. Yanılıyor muyum?

— Sanatla ilgilenen biriydi ama hoca olarak bölüme, psikolojiye herhangi bir şekilde bir katkısı, bir araştırması falan olmuş diye bir şey hatırlamıyorum. Yani tipik, oradan buradan okuyarak bir şema oluşturmuştu ve ondan sonrası da onu aynen tekrar etmekten ibaretti.

Psikolojiden sonra pedagoji sertifikası aldım. Orada da hocamız Refia Şemin'di. Pedagojiye asistanlar alındı Refia Hanım'ın yanına. Şimdi Haluk Yavuzer, belki ismini biliyorsundur, o bölümün başında, o temsil ediyor. Bence o bölüm bayağı güçlendi.

Ondan sonra sosyoloji. Cahit Tanyol'dan ders aldım. Bu kadar. Ha, bir de psikiyatri sertifikası aldım.

— Psikiyatri sertifikası mı? Tıp okumadan nasıl alabildiniz bu sertifikayı?

— Buna imkân veriyorlardı; Çapa Psikiyatri Bölümü'ne gidip gözlemler yapıp, sınava girip psikiyatri sertifikasını alabiliyordun.

— İşlevi neydi bu sertifikanın?

— Sertifika alıyorsun, o senin mezuniyet için belirli bir gerekliliği karşılamış olduğunu gösteriyor.

— Zorunlu derslerden biri miydi?

— Psikiyatri almak zorunluydu. Çünkü psikoloji ile çok ilgili diye düşünmüşler ama bir klinik psikoloji ya da davranış patalojisi diye bir ders yoktu. Tak diye psikiyatri bölümüne, psikiyatri koğuşuna gidiyordun. Akıl hastanesinin koğuşuna gidiyorsun ve hocalarla geziyorsun. Onlar isimler takmışlar şu şudur bu budur diye, öyle bakıyorsun, "A bu şizofrenikmiş, bu katatonikmiş, bunda nörotiklik varmış" filan diye tıbbı bitirmiş ve psikiyatriye gelmiş insanlarla beraber geziyorsun koğuşu. Yani, hiçbir zemini olmadan girme durumu oluyor.

— Oysa bu çok önemli değil mi? Disiplinler arası sınırlar giderek belirsizleşirken, hele de böyle bir alanda, her psikoloğun psikiyatri alanını tanıyor olması gerekiyor herhalde değil mi?

— Her psikoloğun, anormal davranışlar dediğimiz bölümü de bilmesi ve bu konuda fikir sahibi olması önemli. Ama psikiyatri, tıp okumuş ve tıp diploması almış kişilerin, davranış bozukluklarının altında yatan nedenlere, daha ziyade nörofizyolojik bozukluklara önem veren bir çalışma. O tıp mezunları için anlamlı olabilir ama bizim öyle bir zeminimiz yok. Yani nöroloji, fizyoloji çalışması yapmamışsın, beyin çalışması yapmamışsın, anatomi filan okumamışsın pat diye onları okumuşlarla beraber verilen derslere giriyorsun. Çok havada kalınıyor.

— Psikoloji eğitiminin bundan yoksun olması, yani sizin sıralamanızla nöroloji, fizyoloji, beyin, anatomi donanımından yoksun olması ürkütücü bir eksiklik değil mi? Tabii bu tam tersi için de geçerli; bir psikiyatrın da psikoloji donanımlı olmaması?

— Amerika'ya gidince farkına vardım ki, klinik psikoloji bir paket. Önce psikolojiye giriş dersi alıyorsun, ondan sonra psikolojinin tarihçesini alıyorsun. Klinik psikolojinin yöntemlerini öğreniyorsun. Ondan sonra hastalıklara filan giriyorsun. Tanımları filan bile değişiyor ve ancak ondan sonra sen hasta gözleme, hasta ile konuşma durumuna geliyorsun.

Bu konudaki anılarımdan bir tanesi; Kırklareli Lisesi'nde Oktay diye bir arkadaşım vardı. Liseden sonra bir daha konuşup görüşmemiştim. Biz psikiyatri sertifikasına başladık, koğuş geziyoruz. Psikiyatri koğuşunda kişilere belirli bir odada insülin şoku veriliyormuş. İnsülin veriliyor. İnsülin kandaki şekeri yiyince komaya giriyorlar, bu koma halinde belirli bir süre bekletiliyor ondan sonra şeker veriliyor. Şeker verilince de bunlar belirli sarsıntılar geçirerek, bağırıp çağırarak, ağızlarından salyalar akıtarak uyanıyorlar. Biz de tabii onları gözlüyoruz; işte, "Bu şimdi insülin şokundan uyandı" filan deniliyor. Gençten birisi, bizim yaşlarımızda bir çocuk insü-

lin şokundan çıktı; gözler kıpkırmızı, bağırıyor falan, sonra biraz kendine geldi; Oktay! Müthiş etkiledi beni bu. Bir hafta filan uyuyamadım. "Ben de mi böyle hasta olacağım?" korkusu. Müthiş etkiledi.

— *Rahatsızlığı neymiş?*

— Şizofreni. O teşhis konmuş. Ve tabii o zamanki psikiyatride bütün yaptıkları aslında, etiket koymak: "Bu nörotik semptomlar gösteriyor." Eee? Niye gösteriyor, tedavisi nedir?

Yüzeysel, etiketleme tavrı içerisinde tanılar. Anladığım kadarıyla bazı yerdeki o tavır Fransız ekolünün etkisi altında; fizyolojik zeminli.

Amerika'ya gidince baktım ki ohoooo, bambaşka bir yaklaşış tarzı içerisindeler. Yani buradaki doktorlara, psikiyatra gittiğin zaman böyle biraz konuşup ardından ilaç yazmaya muazzam temayül içindeler. Yani hemen fizyolojini değiştirmeye çalışıyorlar. Amerika'daki psikiyatrlar muazzam psikoloji okumuşlar. Öfkeliysen sana ilaç yazmıyor. Öfkenin nereden geldiği ile ilgili dibine kadar gidip orada bir çaresini bulmaya çalışıyor. Çok büyük fark var.

— *Öğrenci olduğunuz yıllardan bu yana bu alanda yol almış olmalıyız?*

— Şimdi bildiğim şu ki, Türkiye'de de halihazırdaki önemli üniversitelerde psikiyatri eğitimi büyük değişiklikler geçirdi. Artık öyle hemen reçete yazan psikiyatrlar üretilmiyor çünkü yurtdışı ile bayağı bir alışveriş oldu, oraya gidip profesörlük yapanlar buraya geldi filan, yani önemli bir alışveriş oldu. Orada uzun yıllar psikiyatrlık yapanlar burada tıp üniversitelerine geldiler. Bayağı bir alışveriş oldu eğitimde.

— *Üniversitelerimizde psikiyatri eğitimi farklılaştı diyorsunuz, peki psikoloji açısından büyük bir değişim var mı?*

— Benim bildiğim kadarıyla, yeni kurulan üniversiteler eski üniversiteleri solladı geçti. Şu anlamda; yeni kurulan üniversiteler derken mesela ODTÜ. Bir teknik üniversite olmasına

rağmen psikoloji, sosyoloji alanında çok iyi bir eğitim vermeye başladı. Boğaziçi Üniversitesi; Amerikan üniversiteleri ile kıyaslanabilecek bir eğitim kalitesine sahip. O zaman diğerleri, onların programları, sistemleri sırıtmaya başladı.

— *Mezuniyet sonrasına devam edersek, yine yurtta mı kalıyordunuz?*
— Mezuniyetten sonra daha ziyade evde kaldım. Erol Buluş diye bir arkadaşım vardı Kırklareli'nden hani, onunla bir ev tutup orada kaldık beraber.

Değişik şeyler yapıyordum, İngilizce çalışmaya devam ediyordum, yoğun bir okuma programı içerisindeydim ama hangi konuda ne araştıracağım, bilmiyordum. Mümtaz Turhan'ın, yüz ifadeleri üzerine çalışmaları vardı ve kendine göre bir teorisi vardı. Acaba o konuda mı çalışayım, yoksa sosyal psikolojide normlar diye bir kavram vardı, o konuda mı çalışayım diye düşünüyordum. O sırada Mümtaz Turhan'a Amerika'dan bir profesörden bir mektup gelmiş. Bu adamın adı Charles Osgood. Hiçbirimiz bilmiyoruz kim olduğunu. Ama Illinois Üniversitesi'nden bir adam ve diyor ki: "Ben kültürler arası araştırma yapıyorum. Araştırmamda değişik dillerde kelimelerin arkasında yatan duygusal anlamları karşılaştırıyorum."

— *"Kelimelerin duygusal anlamları"?*
— Kelimelerin bir referans anlamı vardır, mesela "anne" dediğin zamanki kelimenin işaret ettiği anlam. Bir de o kelimenin getirdiği duygular vardır, duygusal tonu vardır, buna "duygusal anlam" diyor ve "Bu konuda çalışma yapıyorum. Şimdiye kadar 20 dil üzerinde çalıştım, bir yöntemi var, bu konuda Türkiye'de de çalışmak istiyorum. Bu alanda bana yardımcı olacak bir isim önerir misiniz?" diyor. Mümtaz Bey, Beylan Hanım'ı koordinatör olarak koydu, beni de Beylan Hanım'ın koordinatörlüğü altında çalışacak saha asistanı olarak belirledi.

Duygusal anlam araştırmasının ne olduğunu bilmiyor-

dum ben. Onun için Osgood kitap göndermiş, malzeme göndermiş araştırma nasıl olacak filan diye, ciddi olarak onları okumaya, tercüme etmeye başladım. Yaptıklarımı Beylan Hanım'a gösteriyordum, onun İngilizce'si çok daha iyi ve yetişmiş vaziyette o alanda. Beni yönlendiriyordu Beylan Hanım. Ve uygulamalara başladık. Yani uygulama, ölçümler, işte lise ödevleri. Oğlan çocuklarına ölçekler üzerinde değerlendirmeler yaptıracaksın. Aşama aşama, aşama aşama yapıyordum, kodluyordum, malzemeleri tablo haline getirip merkeze gönderiyorduk Illinois'e.

— *Kelimelerin duygusal anlamları... Son derece ilginç bir araştırma. Çalışma hakkında biraz ayrıntı verebilir misiniz?*
— 100 tane temel kavram vardı. Bu 100 tane temel kavram her kültürde bulunabilecek olan temel kavramlardı; ev, güneş, para, su, anne, baba, ırmak gibi. Bu listeyi tercüme ediyorsun, Sonra dört-beş kişiye tercüme ettiriyorsun Türkçe'den İngilizce'ye, İngilizce'den Türkçe'ye aynı şeyler çıkıyor mu diye ve en nihayet karar veriyorsun ki, "Tamam, bu liste oluştu." Ondan sonra bu listeyi bir gruba götürüyorsun, mesela liseli öğrenci grubuna. Diyorsun ki: "'Ev' dediğin zaman uygun gelen sıfatı söyle. Ya da, nokta nokta ev, boşluğu doldur." İşte güzel ev, küçük ev, sarı ev, bizim ev filan gibi şeyler yazıyorlar. Ondan sonra alıyorsun ev kelimesini, mesela diyelim ki 20 kişi ev için neler yazmış? Böylelikle ev için yazılan sıfatları döküyorsun. Buradan sıfatların çeşitlerini filan buluyorsun sonra bir istatistikle analiz yapıyorsun sıfatlar üzerine. Faktör analizi yapıyorsun.

Bakıyorsun sıfatlar mesela"güzel ev" kullanılan şeyin yanında aynı zamanda tam onun zıtı da kullanılabiliyor "çirkin ev" diye. Oradan yavaş yavaş nesneler için kullanılabilecek sıfatlar nelerdir ve bu sıfatlar faktör olarak kaça bölünüyor o beliriyor.

Enteresan bir şekilde ortaya şu çıkıyor; üç tane temel faktör çıkmaya başlıyor. Hemen hemen her dilde. Bunun bir tanesi değerlendirme boyutu. Yani, iyi-kötü veya güzel-çirkin.

En ağırlıklı o çıkıyor. Yani insanlar bir yere bakarken ilk baktıkları, farkına vardıkları şey; iyi mi kötü mü veya güzel mi çirkin mi? Bu şekilde bakıyorlar. Güzel mi çirkin mi, iyi mi kötü mü? Böyle bir değerlendirme boyutu var.

İkinci baktıkları, potansiyel faktörü; güçlü mü güçsüz mü? Zayıf mı diri mi, dinç mi filan ona bakıyorlar. Enteresan. Daha da enteresan olan üçüncüsü; faal mi durgun mu diye bakıyorlar. Faaliyet. *(Bantın bir yüzü bitti. Diğer yüzü yeni başlayan bir ezan sesi ile açılıyor. Sultanahmet'te oturduğumuz çay bahçesinin hemen yanındaki camiden yükselen ezan sesine diğer camilerden yükselmeye başlayan ezan sesleri de karışmaya başlıyor. Sonra sesler diniyor ve Cüceloğlu kaldığı yerden devam ediyor konuşmasına:)*

Demek oluyor ki, insanlar konuşurken kelimelerin sadece işaretsel anlamını ifade etmiyorlar, örneğin "anne" dedikleri zaman, "beni doğuran ve büyüten kadın" demiyorlar, aynı zamanda, çok iyi, güçlü ve faal bir insan da diyorlar. Bu duygusal anlamlar sözlükte belirtilmiyor ama, kişinin kültürü bu kelimeyi o dil için böyle bir duygusal anlamla kodlamış durumda. Örneğin, şimdi bunu atıyorum, "anne" kavramı biyolojik olarak Türk ve Amerikan kültürlerinde aynı sözlük anlamını ifade ederken, Türk kültüründe pek çok iyi, oldukça güçsüz, az faal bir kişiyi temsil ederken, Amerikan kültüründe, biraz iyi, çok güçlü ve çok faal birini temsil edebilir. Yani aynı sözlük anlamı var, ama iki kültürün duygusal anlamları farklı olabilir.

Böylelikle biz topladığımız malzemeleri Illinois Üniversitesi'ne gönderiyoruz, orada onlar analizleri yapıyorlar ve diğer kültürlerle karşılaştırıyorlar. Onlar toplana toplana sonradan kitap çıkacak.

— *Ne kadar sürdü bu çalışma?*

— Bir yıl filan çalıştım ve bu bir yıl çalışmamın sonucunda bir veri tabanı oluşmaya başladı. Gayet temiz yapıyorum. Besbelli ki oradakiler de memnun böyle bir çalışma tutumundan.

— Amerika'ya gitmek bu çalışma ile mi gündeme geldi sizin için?

— 1963 yazına doğru gelirken Amerikan Psikoloji Cemiyeti, Washington D.C.'de o yıl Ağustos ayında yapılacak olan –1963 Ağustos'unda– 17. Uluslararası Psikoloji Kongresi'ne değişik ülkelerden birer genç psikoloğun katılması için bir burs hazırlamış. Bu, Amerikan Psikoloji Cemiyeti'nin kendi içerisindeki bir organizasyonu. Uçak gidişgeliş ve orada kalış parasını biz karşılayalım demişler. Seçimi her ülkenin kendi psikoloji derneği yapacak. Bizim Psikoloji Derneği'nin Başkanı Sabri Esat Siyavuşgil'di. Sabri Esat Siyavuşgil böyle bir şey gelince –kendisi Fransızca filan bilen birisi– İngilizce konusunda Mümtaz hocaya diyor ki: "Senin bildiğin birisi var mı? Böyle bir şey geldi". Mümtaz hoca da diyor ki: "Doğan'ı gönderelim". Bunun üzerine bana dediler ki: "Böyle bir şey var, müracaat et". Müracaat ettim, "Tamam, seçildin" dediler.

— Bu seçimin doktora öğrenciliğinizle bağlantısı var mı?

— Başlangıçta yoktu, sonra kendiliğinden gelişti bu. Şimdi, Psikoloji Kongresi'ne gideceğim mideceğim heyecanı varken bir duyduk ki Charles Osgood, bu araştırmaya girmiş olan koordinatör durumunda olan kişileri Yugoslavya'da Dubrovnik'te toplayacak. Yani Hindistan'dan gelenler var, Tayvan'dan gelenler var, İran'dan, Afganistan'dan gelen var, Yunanistan'dan gelen var, Türkiye'den de Beğlan Hanım gidecek benim koordinatörüm olduğundan dolayı. Ama ben Psikoloji Kongresi'ne katılmak için Amerika'ya gitmek üzere seçildiğimden dolayı haber verdik, "Ben Amerika'ya gelmek üzere seçildim kongreye" diye. Meğerse Charles Osgood da o yıl Amerikan Psikoloji Cemiyeti'nin başkanıymış. Ki büyük bir onurdur bu. Hakikaten önemli bir şey. Çünkü 5 bin doktoralı üyesi olan bir kuruluştu o zaman bile. Amerika'daki bütün doktoralı psikologların üyesi olduğu bir mesleki kuruluş. Ve cevap geldi Osgood'dan ki, "Madem böyle bir uçak bileti var, Amerika'ya gitmeden bileti Dubrovnik üzerinden

alsın". Böylelikle ben bileti Dubrovnik, İngiltere-Londra ve oradan da Washington D.C. olarak aldım.

Ve Dubrovnik'e gittik. 8 Ağustos 1963 tarihinde İstanbul'dan çıkış yapmışım.

Beğlan Hanım, Beğlan Hanım'ın eşi, bir de çocukları vardı, hep birlikte önce Roma'ya, Roma'dan bir Yugoslav Hava Yolları uçağı ile Belgrad'a, Belgrad'dan da yeniden bir uçak ile Dubrovnik'e gittik. Çok aktarmalı, uzun, eziyetli bir yolculuk oldu.

— *İlk uçak yolculuğunuz...*

— İlk uçak yolculuğum. Heyecanlandım, korktum. Toplam üç hafta sürecek bir yolculuğa başlamış oldum bu şekilde.

Dubrovnik'te ikinci gün müydü neydi, "Osgood geliyor" dendi, uzaktan bakıyoruz, adam gözümüzde büyüdü, teorileri var, kitapları var, Amerikan Psikoloji Cemiyeti'nin başı, önemli bir hadise yani.

Üçüncü gün, Osgood'un yanında danışmanı olarak çalışan, İranlı bir kadınla evli ve etnik müzik alanında çalışmış olan bir Amerikalı vardı. Afgan, İran, Pakistan bölgeleri ile ilgili çalışmalarda ilişkileri o kurup, o yönlendiriyormuş. Türkiye'de de o danışmanlık yapıyormuş.

— *Psikolog değil.*

— Kendisi psikolog değil fakat kültür alanında müzikle ilgili. Ve o dedi ki bana, "Osgood seninle tanışmak istiyor." Anneee, Osgood benimle nasıl tanışacak? "Sabah kahvaltısını beraber yapmak istiyor" dedi. Sonra sabah kahvaltısını beraber yaparken Osgood, "Ben bize yaptığın çalışmalar için teşekkür ederim. Gayet güzel iş yaptın. Düşündüm taşındım seni doktora programına almak istiyorum. Amerika'ya gelince orada kal, benim asistanım ol, doktora programına devam et" dedi. Şimdi ben tam anladım mı anlamadım mı iyice emin değilim. Hiçbir şey diyemedim, böyle bakakaldım, "Düşün, bana kararını bildir" dedi. Ben hemen Beğlan Hanım'a koştum, böyle böyle diyor dedim. "Hii sahi mi? Aaa!

Ne kadar şanslısın sen. Bu kadar olur" dedi. Biraz da imrenme falan vardı herhalde. "Ama benim Mümtaz hocadan izin almam lazım" dedim. "Sen" dedi, "Mümtaz hocayı düşünme, çok memnun olur. Sana izin verir". "Ben emin değilim" dedim. O kadar bağlıyım ki Mümtaz hocaya. Babam gibi benim için. İzni olması lazım. Ve iznini almak üzere ben bir mektup yazdım böyle böyle diye Mümtaz hocaya.

Orada alan çalışmalarına katıldım; herkes rapor veriyor biz ne yaptık, diğeri ne yaptı diye. Baktım, araştırma çok önemli. Bilimsel çalışma yapıyorlar. Japonya'dan gelen var, İngiltere'den gelen var, Yunanistan'dan gelen var, Hindistan'dan gelen var; zevkli bir alan ve anlayabiliyorum da hakikaten, buldukları şeyleri anlatıyorlar. Sonra Osgood, "Önümüzdeki dört yıl için çalışma bursunu yine garanti ettik, yine devam edeceğiz" diye rapor verdi. İlk defa böyle bir şey görüyorum; aa müthiş bir şey! Genellikle herkes para yok filan derken onlar diyor ki: "Dört yıl için para aldık, devam edeceğiz." Farklı bir tutum var. Farklı bir dinamizm.

— *O çalışmalar sırasında siz para alıyor muydunuz?*
— Ben para almıyordum. Hakikaten, bu güzel bir soru. Ben para almıyordum. Ama belki üniversiteye bir yardım filan yapılıyordu. Nasıl bir şey konuşuldu, ne yapıldı bilmiyorum hiç. Beğlan Hanım'ın aldığını da zannetmiyorum. Öyle bir meslektaş yardımlaşması falan gibi bir şeydi bizimki. Zannederim onlar teklif etmediler ve zannederim Mümtaz hoca da öyle bir bölümle, öyle bir insanla ilişki içinde olmanın eninde sonunda bir avantajı olur diye öyle bir yol izledi.

Dubrovnik'te güzel anılarım oldu. Tarihi bir şehir...

— *Mümtaz hocanın cevabı geldi mi siz orada iken?*
— Gelmedi. Yazdık, bekliyoruz henüz.

Dubrovnik'te güzel anılarım oldu. Bunlardan en önemlilerinden bir tanesi sarışındı, çok tatlı bir kız.

— *"Sarışın anı"... Güzel bir tanımlama oldu.*
— Çok, çok tatlı bir kızdı. Nasıl tanıştığımı hatırlamıyorum. Orada bir turist rehberi miydi? Üniversite mezunuydu. Türk olmamdan dolayı bana ilgi gösterdi. Ve söylediği de şuydu: "Siz 500 yıl bu ülkeyi yönettiniz. Ondan dolayı bizim aramızda bayağı sıkıntılar var". Yani, "Sizin kültürünüzü destekleyenler var, desteklemeyenler var. Yugoslavya'da bayağı bir sıkıntı var bu yüzden" demişti. Onun bir arkadaşı vardı, esmer. "Mesela o sizin tarafınızı tutar. Türklere hayrandır. Ben öyle değilim" demişti, hatırlıyorum. O, "500 yıl siz Türkler burayı yönettiniz" deyince ben, "Yok yok yok" dedim, "biz değildik o. Onlar Osmanlıydı".

— *Nasıl yani!?*
— Şimdi hatırlıyorum da... "Cumhuriyet çocuğu" olmanın getirdiği bir durum bu.

— *Peki o ne dedi?*
— Bakakalmıştı bana. Öyle bir tarihi reddediyorum yani. Burada, Dubrovnik'le ilgili, o kızla ilgili bir anımı İstanbul'daki bir yaşantımla bağdaştırarak anlatmak istiyorum, bu bence önemli kendi gelişimimle ilgili olarak.

Ben Aksaray civarında bir evde oturuyordum asistan Alev Arık ile beraber ve klasik filolojiden bir arkadaş daha vardı. Üç kişi bir ev tutmuştuk. Herkesin bir odası vardı, müşterek bir mutfağımız vardı. Yukarı katta da bir bayan vardı. Bu bayan, saçlarını siyaha boyayan, enerjik ve iri gözlü, girişken, tok sesli falan, insan olarak beni hiç ilgilendirmeyen bir tipti ama nedense ucuz bir bayandı. Bir kızı vardı, hatırlıyorum. Zannederim dokuz yaşlarında falan bir kızdı, tombulca. Bu bayan bize ilgi gösterirdi; "Çocuklar siz burada yalnızsınız, ara sıra geleyim, size bir şeyler pişireyim. Para mara bir şey ödemek zorunda değilsiniz. Sadece yiyecek içecek neyse alınacak malzemeniz, parasını verin yeter. Yazık böyle kendi başınızasınız. Ben burada teyzenizim, annenizim" diye. Bizim de hoşumuza giderdi. Kendisine anahtar verirdik, o alınacak-

ları alırdı, "Şu kadar masraf oldu" derdi, öderdik. Sonra ortaya çıkan şu oldu ki, benden hoşlanıyor. Bu da benim hoşuma gidiyor aslında.

— *Sizden yaşça oldukça büyüktü herhalde değil mi?*
— Büyüktü tabii. Diyelim ki o zaman ben 20 yaşındaysam o 41-42 yaşındaydı. Ve bana dedi ki: "Kendi odanın kapısını kilitleme. Bende anahtar var nasıl olsa, dış kapının anahtarı. Bu gece ben sana geleceğim". Ooo, donakaldım ama aynı zamanda da heyecanlandım. Ve hakikaten de ara sıra gelmeye başladı. Bizim arkadaşlar da uyandılar duruma, "Ne oldu l'an?" falan diye. Pek konuşmuyorduk bu konuda ve arkadaşlar bilmiyormuş numarası yapıyorlardı yüz göz olmayalım diye. Fakat bu gündüzleri de gelmeye başladı arkadaşlar olmadığı zaman.

— *Yaşadığımız ilk cinsellik miydi bu?*
— Değil. İlk cinsellik lise son sınıfta başladı. Rezil bir durum. Onu hatırlarsan sonra bir sor, anlatayım. Ayrı bir hikâye.

— *Genelev deneyimi miydi?*
— Evet, evet. Öyle. Ve bir gün o hanım ve ben yataktayken şak diye kapı açıldı ve kızı girdi içeriye. Ben öldüm, bittim. Müthiş suçlu hissettim kendimi. O, kızına, "Ne giriyorsun içeri!" falan diye bağırdı çağırdı. Ben bir şeyler demeye çalışırken o, "Bizim de bir hayatımız olacak herhalde" dedi aldırmaz bir tavır içerisinde.

Ondan bir hafta önce de bir film görmüştüm, filmin adını hatırlamıyorum, filmdeki kişi küçükken annesini birisiyle cinsel ilişki içerisinde görüyor ve o kadar iğreniyor ki kanını değiştirmek istiyor, "Onun kanını istemiyorum" diye. Acısını anlatıyor. Bu filmin üzerine de bu olunca... intihar etmeyi dahi düşündüm. Allak bullak oldum. Bir daha görmek istemedim, "Ne kafana takıyorsun? Ne olacak" falan diyor ama ben, "Yok" dedim, "seni görmek istemiyorum artık. Bitti". Hakikaten de bitirdim.

O kadar bunaldım ki, bir hafta izin aldım, Karabük'e, Şahin ağabeyimin yanına gittim. O zaman Karabük'teydi. Orada kaldım. Kendi başıma yürüdüm bilmem ne, biraz toparladım kendimi, geldim. Yalnız, çok büyük bir etkisi oldu benim hayatımda bunun.

Dubrovnik'te o üniversiteli kızla, o konuşuyor ben konuşuyorum bilmem ne, derken dedi ki: "İki yılda bir filan annem sevgilisiyle çeker gider ve babam sabırla bekler. Annem döndüğü zaman bir parti verir karım bana döndü diye". Dedim, "Sen biliyor musun bunu?", "Tabii" dedi, "annem her şeyi benimle paylaşır. Ve annem iki yılda bir, üç yılda bir sevgili değiştirir. Genellikle gençtir sevgilileri". "Peki baban bunu biliyor mu?". "Biliyor, bilmezlikten geliyor ama karısı kendisine döndüğü zaman çok mutlu oluyor" dedi, "annem bazen bir ay, iki ay, üç ay çeker gider böyle".

Şimdi, benim ilk hissettiğim şu oldu; iyi ki kendimi öldürmemişim! Çünkü ben İstanbul'daki kadının küçük kızının hayatını mahvettim diye düşünüyordum, onun acısını çekiyordum. Burada ise bir kız bundan bir özgürlük olarak bahsediyor, annesiyle paylaşıyor, kadın kadına konuşuyorlar. Çok farklı bir bakış. İkinci düşüncem de şu oldu: "Ulan" dedim, "sosyal psikolojiyi okudun; normlar, ahlak değerleri falan filan. İçselleştirilir, değerler haline gelir ve kişi kendini bundan sorumlu hisseder. Bilgi olarak biliyordun ama şimdi yaşayınca farkına vardın bunun ancak." Ve ilk defa sosyal psikolojideki bilgilerimin kendi hayatımda uygulamasını hissettim. Yugoslavya'da bu iki şey benim için böyle göz açıcı oldu.

— *İlk farklı bakış. Ya da ilk "farkına varış" bu anlattığınız.*
— İlk orada başladı kendi kültürüme göreli gözle bakma.

— *"Mutlak" değer değil...*
— Mutlak değer değil. Burada bazıları intihar ederken öbürü, "Ay ne güzel, iyi ki yapıyor" diye tavır takınabilir. İyi ki kendimi öldürmemişim dedim. Bok yoluna gidecektim. Yaşa-

nacak koca bir hayat sönecekti. Bir özgürlük duygusu getirdi bana o bakış tarzı bakımından. Yani, benim bakışım da önemlidir. Ve Londra'ya gittik.

— *Londra'ya geçmeden şunu sormak istiyorum; Zaten daha önce yaptığınız çalışmada yani Osgood'un araştırması için yürüttüğünüz çalışma sırasında kelimelerin duygusal anlamları üzerinde çalışırken o farklılığı, göreliliği fark etmemiş miydiniz? Ama... sorumu geri alıyorum... doğru ya, siz sadece buradaki kullanımları biliyordunuz, diğer kültürlerle ilgili çalışmaları görmüyordunuz.*
— Görmüyordum. Onu Amerika'da görmeye başladım. Gidip onun asistanı olduktan sonra diğer kültürlerle mukayese etme olanağı ortaya çıktı.

— *Kitap olarak yayımlandı mı bu çalışma?*
— Yayımlandı. İngilizce.

— *Türkçe'ye çevrildi mi?*
— Yok. Çok teknik bir çalışma ve Türkçe'ye çevrilmedi. Çevrilse de satmaz.

— *Koşa koşa gider alırdım bu kadar heyecan verici, ilginç bir araştırmayı.*
— Hiç satacağını sanmıyorum. Kimse de ilgilenmez. Amerika'da bile hiç kimsenin ilgilendiği yok bu alanla.

— *Şaşırtıcı. Bu alanla mı ilgilenilmiyor, yoksa gelişmeler nedeniyle kitabın kendisi yani içeriği mi zamanaşımına uğradı?*
— Alan öyle bir gelişim gösterdi ki, bambaşka yönlere yayıldı. O zaman bu, o alanın gelişmesine yardım etti, bilişsel psikoloji alanının gelişmesine çok yardım etti Osgood'un tutumuyla falan ama duygusal zekâ ile ilişkilendirilerek şimdi yeniden ele alınıp bunlar yeniden gözden geçirilebilir. Yani kültürlerin duygusal zekâsı gibi ele alınabilir.

— Evet. Ve harika bir çalışma olur.
— Yaygınlaşmaması, Amerika'da da çok büyük bir ilgi görmemesinin sebebi; Osgood çok teknik bir insandı. Veri veri veri. Verilerden oluşturur çalışmayı.

— Yüksek bir akademik dil mi kullanıyor?
— Evet. Halka mal ederek, hayattaki yerini anlatma gibi falan bir tavrı yok.

— Muhteşem bir kaynak sunuyor ama. Hele iletişimciler açısından. Edebiyatçılar açısından. Konusu "insan" olan herkes açısından. O kaynaktan yola çıkarak başkası da o verilerin hayattaki yerini anlatabilirdi. Böyle bir çalışma nasıl olur da ilgi görmez?
— Onu başkasının yapması lazımdı, başkası da yapmadı. Ama şimdi mesela benim zamanım olsa, öyle bir alana girip onun ne demek olduğunu anlatabilirim. Reklamcılar filan yalnız çok faydalandılar bu çalışmadan.

— Şimdi de ilgilenen olursa bulabilir değil mi bu çalışmayı?
— Evet. Yöntem ve araştırmanın sonuçlarının anlatıldığı iki kitap halinde.

— Peki bu çalışmada harflerin ses olarak yarattığı duyguya yönelik bir araştırma da var mıydı, yoksa sadece kelimeler bazında mıydı?
— Kelimeler.

— Anlam bazında.
— Anlam bazında ve o daha ziyade kültürler arası genelliklerle ilgileniyordu. Mesela hem Japon hem Türk hem Koreli hem Çinli hem İngiliz hem Fransız, İtalyan ve Hintlide aynı üç boyutun çıkması çok ilginç geliyordu ona.

— İlginç de.
— İnsan olmaktan geliyordu bu ve ağırlıkları da aynıydı. Ya-

ni en ağır boyut; güzel-çirkin, iyi-kötü boyutuydu, ondan sonra potansiyel boyutu, ondan sonra faaliyet boyutu. Bu her kültürde hemen hemen aynı şekildeydi.

O bakımdan, mesela şunu yapabiliyordu; "anne" kavramını ele alıyordu veya "para" kavramını ve kültürler arası duygusal konularda karşılaştırabiliyordu. Yani "anne" kavramını ele aldığında Türk, Japon, Çin, Amerikan, Hint kültürlerinde mesela, bununla yaptığı çalışmada şunu gördü, duygusal tonlar bakımından hakikaten Kuzey Avrupa kendi içerisinde böyle bir yumak halinde, çok benzer duygusal anlamlar veriyorlar. Akdeniz kültürleri de kendi içlerinde benzer anlamlar veriyorlar. O polarizasyonu görebiliyordu. Ve aradaki farkı bile ölçebilecek durumu vardı.

— Kültürlerin dokusunu gözler önüne sermek. Gen haritası gibi. Kültürlerin DNA'larını, duygu şifrelerini çözümlemek. Bir yanıyla ürkütücü de. Çözdüğün kültürün çözülmesini de sağlamak mümkün tabii bu bilgilerle. Benzer bir çalışma bugün yapılsa değişim de izlenebilir. Aynı çalışma tekrarlansa ilginç sonuçlar çıkar sanırım.

— Doğru. Yani bayağı heyecan verici bir çalışmaydı. Ben tabii bu kadar kapsamlı ve zengin bir çalışmanın içerisine girdiğimi ve esaslı bir bilim adamı ile çalıştığımı yavaş yavaş anlamaya başlamıştım, uzaktan pek anlamıyordum.

— Gelelim Londra'ya.

— Londra'ya gittik. Londra ile ilgili geri dönüp bir anımı anlatmam lazım; asistan olduğumun ilk yılı mıydı neydi...

— Pardon sözünüzü kesiyorum ama, Dubrovnik'ten Amerika'ya gidecektiniz, Londra'ya niye gittiniz?

— Dubrovnik'ten Londra'ya oradan da başka ülkeye gideceğim ama Londra'da İngiliz arkadaşlarım vardı benim. O İngiliz arkadaşlarımda kalabilmek için gittim Londra'ya. Zaten Amerika'ya uçmak için de aktarma yapmak gerekiyordu. Aktarma için oradayken, o arkadaşlarımın

bundan haberi olunca bana dediler ki: "Sen burada birkaç gün kal".

— *Beğlan Hanımlar?*
— Onlar Dubrovnik'ten Türkiye'ye döndüler.

— *İlk defa yurtdışında yalnızsınız.*
— Yalnızım ama havaalanında karşılandım İngiliz arkadaşım tarafından. Brian diye bir İngiliz arkadaş.

— *Bu İngiliz arkadaşı ne zaman ve nerede edinmiştiniz?*
— Antropoloji öğrencisiydi. Cambridge'deydi galiba ve başka bir antropoloji öğrencisi –ki o da zannederim Edinburgh Üniversitesi'ndeydi– bir dokümanter film çekmeye çalışıyormuş.

Brian bir yıl önce yazın, benim tam mezun olacağım yıldı galiba, geldi, ben onu babaannemin köyü olan Nuru Köyü'ne götürdüm.

— *Okuldan mı bağlantı kurdu?*
— Okuldan bağlantı kurdu. Hocama yazmış, Mümtaz Bey'e. Mümtaz Bey yine beni buldu. Benim İngilizce'm iyi, güleç yüzlüyüm, insan ilişkilerim iyi filan diye ve bana belirli bir de ücret ödeyecekti. Bunu anlattım galiba daha önce.

— *Hayır.*
— Anlatmadım mı?

— *Hayır. Brian'dan ilk kez bahsediliyor.*
— Nuru Köyü'ne gittim. Nuru Köyü, Silifke'den Gökbelen Yaylası'nı geçtikten sonra Toroslar'ın içerisinde bir köy. Ekin, elma, erik, sebze yetiştirebilen bir yer. Toroslar'ın içerisinde. Benim babaannem oradan geldiği için bize "dayı" derler.

— *Sadece bunu söylemiştiniz daha önce.*
— Ve o köyle ilişkimiz olduğundan dolayı "İmamlar" dedikleri –evvelden babası imammış–, "İmam'ın oğlu" filan dedik-

leri, bize "dayı" diyen bir ailenin yanında kalabilecek falan yerimiz olacak.

Brian bayağı okumuş, gözden geçirmiş oranın genel kültürünü, iklimini filan. Hazırlanmış. Ne gibi hastalıklar olur yazın bilmem ne diye ve onların ilacını milacını almış yanına, bayağı hazırlıklı gelmiş. Ondan sonra Silifke'ye gelince, köye gitmeden önce, orada nasıl giyinirler diye sordu. Şalvar diktirdi kendine. Bıyık bıraktı, kasket taktı. Bir köylü delikanlısı gibi oldu hakikaten. Adı Brian'dı, köylü onun adını İbraam yaptı. Brian'a İbraam dediler. İbraam gel, İbraam git.

— *Türkçe bilmiyor değil mi?*

— Bilmiyor. Ben onun yanında asistanıyım. İlişkileri ben kuruyorum. Ve hediyeler almış oradan. Türkiye'den de aldığı lokum. İmam için, muhtar için, okul öğretmeni için. Önemli kişiler için hediyelerini de aldı. İlk gittiği zaman, "En güçlü kimdir burada?" dedi. Muhtardır. Tamam, muhtara gittik önce. Çok bilinçli bir şekilde böyle. Ondan çok şey öğrendim. Ve şunun farkına vardım ki ben sıfırım. Öyle bir hazırlanmış ki hayata, öyle bir bakış tarzı var ki. O zaman anladım neden bir İngiliz yüzlerce kişinin başında; Hintlinin başında sağ-sol falan orayı takur tukur idare edebiliyor. Önemli bir hazırlanış var.

Hastalığına hazırlanmış, ben bilmiyorum. Sivrisinekten hangi hastalık kapar, ne kadar tuz alman lazım çünkü tuz kaybediyorsun falan filan her şeyi biliyordu, hepsini biliyor. Okuldan öğrenmiş gelmiş. Bir de ayrıca kendi alanı olarak gelmiş.

Tuz hapları... Ben halsizlik hissediyorum, "Tuz eksik" diyor hap veriyor, hakikaten kendime geliyorum. "Burada" diyor, "şu iklimde şu şu yemekten dolayı daha ziyade şu tip bağırsak hastalıkları olabilir" diyor. Henüz bir üniversite öğrencisi ama öyle bir yetiştirmişler ki ona göre ilaç getirmiş. Mesela sancı çeken birini gördü, "Ben doktor değilim onlara söyle" dedi, "onun için ister uygularlar ister uygulamazlar ama bana öyle geliyor ki şu haptan üç gün alırsa o ağrısına

iyi gelir. Mide asidi yüksek galiba". Hakikaten de iyi geldi. Ve adamın nasıl ismi çıktı öfff ve tabii muazzam saygı, sevgi.

— *Bir antropoloji öğrencisi...*

— Sosyal antropoloji öğrencisi evet, öğrenci ama öyle bir yaklaşış tarzı var ki sistematik olarak, her şeyin, ilişkilerin bilincinde. Ve düğün âdetlerini inceliyor; "Düğün nasıl? Siz nasıl gelin oldunuz? Nasıl istendi? Neler yapıldı?" diye böyle konuşup konuşup düğün âdetlerini inceliyor; o yöredeki düğün âdetlerini.

Hiç unutmuyorum, İstanbul'da benim subay olan ağabeyim dedi ki: "Bunlar İngiliz. Bunların mutlaka gizli istihbarat ajanları ile ilişkisi vardır. Bir yandan böyle araştırma yaparken bir yandan da hükümetlerine rapor verirler onlar". Çıktı ortaya hemen o "şüpheci bilimsel bakış".

Yavaş yavaş bu çocuk kabul edildi. Benim aracılığımı kullanıyor bir kere. Benim ilişkilerim çerçevesinde yavaş yavaş gidiyor. Hiçbir sıkıntı olmadan öyle bir yerleşti ki köye, hayran oldum. Yani benim Türk aydınım böyle bir tavır içerisinde halkı eğitmeye ve değiştirmeye yönlense muazzam başarılı olur. Ama Köy Enstitülerini bile kurarken bu bilinci kullanmadık. Langur lungur üstüne gittik, çekişme yarattık. Onlar ise öyle yumuşak davranıyor ki, yoklaya yoklaya. Sürekli bir dans hali var. Enteresan. Boşu boşuna örgütlenmemişler.

— *Bilimsel dokunuşlarla okşayarak...*

— Kesinlikle. Ve bir şey hatırlıyorum. Nuru Köyü'ne gitmeden önce, Mukaddem Mahallesi'nde belediye sokak köpeklerini temizlemek üzere sokakta tüfekle köpek öldürüyordu. Bunun gözünün önünde bir köpeği vurdular, öldüremediler. Köpek viyaklaya viyaklaya böyle kanlar içerisinde kaçtı. Çömeldi oraya, nasıl ağlıyor hüngür hüngür, "Bunu yapmamaları lazım. Bunu şikâyet etmek lazım. Nereye gidip konuşalım?" diyor. Babam şöyle bir baktı, "Hımın" dedi, "bu gâvurdan bizim öğreneceklerimiz var. Gerçek Müslüman bunlar" dedi. Kalktık gittik belediyeye. Görevliler, "Olur mu canım, bu da

köpeğe mi takıyor kafasını?" dediler. Ve o adamın Türklerle ilgili algılamasının ne olduğunu bilmiyorum artık ama sokakta bağırta bağırta kanlar içerisinde o köpeği koşturmalarına muazzam infial gösterdi. Muazzam infial gösterdi.

— *"Gittiği yöreye göre" davranmayı bir yana bıraktı yani.*
— Bıraktı. Orada bir değerle burun buruna geldi ve tahammül edemedi. Hüngür hüngür ağladı o çocuk. Öyle öfkeliydi ki görsen, "Bunun hesabını birisinin vermesi lazım" diye. Bu arada köyde bizim kaldığımız evin eşeği, galiba ters yere mi çakmışlar kazığı ne olmuş, eşek dolanmış ve sert duvara sırtını sürte sürte değişik yerlerinden derileri sıyrılmış ve çıkamamış oradan. Bunu görünce, "Hay Allah" dediler, "eşek de kanamış." Brian, "Ne oldu, ne konuşuyorlar?" diye sordu, "Eşek yaralanmış" dedim, gidip baktı, çantasını alıp geldi ve o eşek üzerinde bir buçuk saat çalıştı. Ben tutuyorum, o yaraları temizliyor, ondan sonra hepsini bantladı, pamukladı. Eşek gelin gibi oldu. Fakat bütün köylü üşüştü bunu seyrediyor ve "Allah Allah, Allah Allah" diyorlar, "yahu biz adamımıza bu kadar kıymet vermeyiz". Ve çocuğun ismi iyice yayıldı. "Dini kendisinin olsun ama çok iyi çocuk" demeye başladılar.

— *İbraam "iyi çocuk".*
— İbraam çok iyi çocuk. Yani bir kere o hayvana yaptığını görünce. Bizimkilerin aklına bile gelmiyor. Yani püse müse süreriz falan ama hayvanın acı çekmesi, mikrop alması diye bir düşünce yok.

Birinci yıl böyle bir çalışma yaptık ve İbraam köyden ayrılırken bütün köy uğurladı. Ağlayanlar, kilim verenler, halı verenler. Bir tanesi geldi, "Dinini değiştirsin kızımı vereceğim" dedi, "burada kalsın". Bu müthiş bir şey. Şimdi anlatırken anlıyorum da, bu müthiş bir şey ya! Nasıl uğurladılar görecektin. O da ağlıyor tabii hüngür hüngür. Ardından herkesin çektiği resimlerini gönderdi. Söz verdiği herkese resimlerini gönderdi.

— *Kaç yaşlarındaydı?*
— Bu çocuk 21 yaşlarında falandı. Bu çocuk, ah adını bulsam da onunla tekrar karşılaşabilsem, acaba nasıl bulunur bilmiyorum, şimdi aklıma geldi.

— *O zamanki üniversitesine mektup yazılarak bulunabilir. "Şu tarihler arasında üniversiteniz tarafından şuraya gönderilen..." diye bir mektup.*
— Soyadını filan ben bir araştırayım bakayım.

— *Üniversitenin yaptığı bir araştırma için gelmişti değil mi?*
— Evet. Master çalışması için gelmişti.

— *Tezi okuldadır zaten. Bulunmaması olanaksız.*
— Yani alıp o köye bir götürmek isterim tekrar onu.

— *Çok hoş şeyler yaşanabilir.*
— Evet. Ve televizyona çıkarmak isterim. Anlatır.

— *Program yaparız İbraam'la, meşhur ederiz.*
— İkinci yıl, Brian'ın arkadaşı Criston, soyadı Criston'du, ilk adını hatırlamıyorum şimdi. İskoç. Edinburgh Üniversitesi'ndendi, yine antropoloji bölümünden, dokümanter bir film yapmak istiyordu. Filmi de şöyle yapmak istiyor; "Modernleşen Türkiye: Köylü çocuğu nasıl üniversite asistanı oldu?"

Senaryoyu şöyle düşünmüş; ben Nuru Köyü'nde doğmuşum, bir köylü çocuğuyum, okula gidiyorum sonra asistan oluyorum ve profesör olacağım diye öyle bir şey. İstanbul'a geldi, karşıladım. İstanbul'da bazı çekimler oldu. İstanbul'da bazı çekimler yaptı. Hatta, "İstanbul'da senin bir kız arkadaşın olsun" dedi, "Bir arkadaşım yok" dedim, "Birisini bulalım" dedi, Türk Hava Yolu hosteslerinden bir tanesi, "Ben olurum" dedi. Bizi el ele filan yürüttü havaalanında. Ondan sonra senaryo icabı biz kalktık gittik Kapadokya'ya. O zamanki, 1961 haliyle. Kapadokya'da biraz kaldık. Senaryo ge-

reği orada bir amcam varmış, onu ziyaret ettim. Ondan sonra gittik Nuru Köyü'ne. Nuru Köyü'nde işte ziyaretler filan oldu.

Ve hatırlıyorum, film ekibi Silifke'ye gittiğinde, ben işte orada güya otobüsten ineceğim, ağabeyim beni karşılayacak, kucaklayacak bir planda, Silifke bir mahşere dönüştü mü? Toplanmışlar film çekiyorlar diye. Öyle bir durum oldu ki utandım: "Kim bu?" "Cücellerin oğlu bu ya!" "Artist mi olmuş?" filan.

Sonra köye gittik. Köyde düğün. Tabii düğün yapacaksın ama gerçek düğün yok. E bir kadın olması lazım, e kadın yok. Bizim temizliğe gelen Menevşe abla vardı, Abdallar Mahallesi'nden. Çingenelere, Romanlara biz abdal derdik. Onların bir oğlu vardı benden iki yaş falan küçük, adı Avni'ydi, hamallık yapardı. Onu kadın olarak giydirdik, parasını filan verdik. Köye gittik. Yüzü gözü kapalı olduğu için gözükmüyor zaten.

— Senaryoya göre siz mi evleniyorsunuz?

— Yok yok, bir düğün çekmek için. "Şimdi yürüyün" diyor, "Şimdi ata binin" diyor, tabancalar atılıyor filan; köy düğünü nasıl olur? Onu çekti. Böyle bir film hadisemiz oldu. Benim hayatım anlatılıyor. Ve Londra'ya gittiğim zaman Brian ve şimdi ismini hatırlamakta zorluk çektiğim –David'di galiba– beni karşıladılar.

— Brian bahsetmiş sizden değil mi film çeken antropoloji öğrencisine?

— Evet evet, o tanıştırdı. Beni karşıladılar. Ve o filmi seyrettim. Montajını yapmışlardı, seyrettim. Çok enteresandı hakikaten.

Beni gezdirdiler Londra'da. Onların evinde kaldım. Babası okumuş falan birisiydi ve tam böyle bir İngiliz asilzade tavrı içerisinde biriydi. Benimle konuşurken, "Bu kitap ne yazıyor?" diye Arapça yazılı bir kitap getirdi bana. Ben, "Bunu okuyamam. Arapça bilmiyorum" dedim. "Siz Arapça konuş-

muyor musunuz?" dedi. O zaman çok gücüme gitti ve farkına vardım ki, Avrupa Türkiye'de olup biteni hiç bilmiyor. Ve biz de hiçbir şey yapmamışız. Enteresan bir şekilde farkına vardım ki hakikaten bilmiyorlar. Dedim ki işte ,"1927'den beri Türk alfabesi değişti" filan. "Aaa?!" dedi, "Şimdi ne kullanıyorsunuz?". "Ben adımı böyle yazıyorum" diye gösterdim, "Ooo, enteresan" dedi. Bir de şunu fark ettim; sürekli bir aşağı görme var.

— *"Beyaz adam" ve "diğerleri"...*

— Evet evet, "Olsanız ne olur olmasanız ne olur, nedir yani? Biz medeni dünyaya bir katkınız mı olmuş ki, sizin hakkınızda bir düşünce edinelim. Varlığınız ne?" falan gibi bir tavır içerisinde. Ben o zaman kafama şeyi koydum; "Ben" dedim, "modern Türkiye'nin temsilcisi olacağım. Ve benim şahsımda herkes Türkiye'yi tanıyacak. Ne kadar efendi, kibar, uyumlu, nazik, centilmen insanlar olduğumuzu görecekler" Böyle bir karara vardım.

Ondan sonra o arkadaşım, "Seni İngiltere'den giydirelim" dedi. Bir alışveriş merkezine götürdüler. Oradan elbise aldık, ayakkabı aldık, gömlek aldık, kravat aldık, bir İngiliz centilmeni gibi giyindim. Giyindim ama onlar beni havaalanından uğurlayıp da uçak kalkınca, basınç da azalınca ayağım nasıl ağrımaya başladı, iki saat falan sonra ancak jeton düştü ki ayakkabının bağını çok sıkı bağlamışım. Ayağıma bir şey mi oldu diye korkmuştum. Ayakkabının bağını gevşettim, oh rahatladım.

— *Ve ver elini Amerika.*

— Yedi-sekiz saatlik uçuşla New York'a indim. New York'ta hatırladığım şu; kapı var ama tutacak tarafı yok. Öyle elimde bavulla gidiyorum. Kapı nasıl açılacak derken çaat diye kendisi açıldı. Hayretler içerisinde kalmıştım, "Ulan nasıl açılıyor bu namussuz kendi başına?" diye. Hatta denemek için birkaç kere girdim çıktım. İnanamadım kendi başına kapı nasıl açılır diye.

— *Londra'da yok muydu benzer kapılardan?*
— Londra'da hiç görmemiştim. Dikkatimi çekmemişti. Bu 1963'te oluyor.

New York'ta kalmadık. Enteresan bir şekilde benim biletimle beni yönlendirdiler. Nasıl yaptım, ne ettim bilmiyorum, Washington D.C. uçağına bindim ben. Ama tam hayal gibi, nasıl oldu bilmiyorum. Yönlendirildim herhalde. Sadece onunla ilgili hatırladığım şu; hostes geldi, "Ne içersiniz?" diye sordu. Çay istedim; "Tea". Sonra, "Buzlu mu içersiniz, sıcak mı?" diye sordu. Haydaa, "çay" dediğin zaman, sıcak olur değil mi? Vay anasını deyip buzlu istedim. Hakikaten de "ice tea" dedikleri buzlu çay geldi. Güleceğim kahkahayla, "Bu nasıl olur?" diye; böyle kekremsi kekremsi, şeker meker de koymuyorsun.

Uçaktan indik ve havaalanından bir otobüse bindik. Otele geleceğiz.

— *Karşılayan?*
— Yok hatırladığım kadarıyla. Nasıl yaptım hatırlamıyorum ama demek ki yönlendirildim. Otobüste pencereyi açmaya çalışıyorum. Çekiyorum açılmıyor, iyi ki açamamışım çünkü otobüs klimalıymış, ben klima hadisesini bilmiyorum tabii. Serinlemeye başladı içerisi ve artık ihtiyacım kalmadı pencere açmaya.

Ağustos ayında Washington D.C.; nemli, sıcak. Akşamüzeri. Hafif yağmur yağmaya başladı. Gittik gittik, saray gibi bir şeyin önünde durduk. Amerika'nın en lüks otellerinden biri. Yani cumhurbaşkanlarının filan gittikleri zaman Washington D.C.'de kaldıkları otel. Orada bana bir oda ayırmışlar. Fakat yer bulamadıklarından dolayı süit vermişler.

Tek kişinin kalacağı bir oda vermişler ama onların kategorilerinin en üstlerinden bir tanesi. Şimdi bir şeyler yazdık çizdik filan, beni kapıya götürdüler. İçeri bir girdim, ilk izlenimim şu; futbol sahası kadar bir yatak! Öyle gördüm. Ben pire gibi kalırım içinde bunun, ne lüzumu var bu kadar bü-

yük yatağın? Dolaşmaya başladım. Üç tane musluk var; sıcak su, soğuk su, bir de buzlu su. Buzlu su akıyor! "Ice water" dedikleri buzlu su akıyor.

Ve ilk defa televizyonu gördüüm: Odamda televizyon var!

— *Londra'da kaldığınız evde televizyon yok muydu?*

— Görmedim. Arkadaşlarla gezdik filan ama yani onların evinde televizyon melevizyon görmedim ben. Gezdirdiler mezdirdiler, öyle televizyon seyretme, dinleme filan olmadı.

Ama orada odamda televizyon var. Çok da merak ediyorum. Baktım baktım, "on, off" diyor. Aç-kapa düğmesi, anladım.

Düğmeye bir bastım, "şangırrrr" diye bir ses oldu! Geri çekildim, "Bismillahirrahmanirrahim" dedim, böyle bakıyorum. Meğer tam düğmeye bastığım zaman dışarıda şimşek çakmış, ardından gök gürlemiş. Hah hah ha!

— *Zamanlama müthiş!*

— Fakat öyle bir afalladım ki. Ben düğmeye basar basmaz müthiş bir gümbürtüyle camlar falan sarsıldı böyle.

Sonra yavaaş yavaaş resim geldi; siyah-beyaz. İlk televizyon anım o.

Yatağa yattım, çok lüks geliyor bana. Bu kadar şey ne? Nasıl?

Bir de bizde yorgan; bacağının arasına alırsın falan bilmem ne, onlar yorganı kenarlarından iyice sıkıştıyorlar, kalıp gibi giriyorsun içine. Çekiyorum çekiyorum gelmiyor. Öyle bir yatak yaparlar ki, kenarından böyle sıkıştırırlar, içine girersin. Tulum gibi bir şey yaparlar. Bizde ise yorganla karışırsın böyle. Emily ile daha sonra işte, karımla, aramızdaki en büyük kavgalardan bir tanesiydi bu. Ben çıkarırdım sıkıştırılmış yerlerden yorganı, o habire tekrar sokmaya çalışırdı köşelerden.

Bu durumdayım. Bir de tabii zaman farkı var, her neyse. Ben o gece işte uyudum. Çok heyecanlıyım; Amerika'dayım! Amerika kıtasındayım! Ayak bastım! Bu yepyeni bir şey ya-

ni... Vaay! Silifkeli Doğan Cüceloğlu Amerika'da yürüyor, ayak basıyor! Vay anasını! İnanamıyorum.

Bir yandan da Mümtaz hoca ne diyecek acaba, kalabilecek miyim, kalamayacak mıyım diye düşünüyorum.

— Bir şey sormak istiyorum; Amerikan Psikoloji Derneği, kongreye katılacak herkesi o lüks kategorisindeki odalarda mı ağırladı sizin gibi?

— Hayır. Şimdi onlar odayı veriyorlar, o oda çok lükstü, zaten bir gece için vermişler, ikinci gece bir İtalyanla birlikte paylaşmam üzere daha mütevazı bir odaya geçirdiler.

— E, ilk intiba ile şoklandınız artık nasıl olsa. İlk intiba aynı zamanda son intibamız da oluyormuş yapılan araştırmalara göre ve bunun için tek bakış anı yetiyormuş. Hah hah ha.

— İlk gece için bir karışıklık olmuş ancak o oda boş kalmış, o yüzden orayı vermişler, öyle izah ettiler. O odada kalmam halinde otel para kaybedecekti, Amerikan Psikoloji Derneği ben ancak şu kadar verebilirim dediği için. Her neyse.

Edebiyat Fakültesi de –müracaat etmiştik, asistanım ya, işte yolluk molluk falan– günde 10 dolar tutan bir yolluk çıkarmıştı. Yani 15 gün kalacağım; 150 dolar para. Harcırah. Benim başka harcayacak param da yok zaten. Bütün param 150 dolar.

Sabahleyin kahvaltı etmeye indim bir baktım kahvaltı sekiz dolar! Ulan! Yemek listesine baktım, 15-20 dolarlık yemekler var! İştahım kaçtı. Kahvaltı yapmam ben burada dedim. Çıktım gezdim, nerede ne yapacağımı da bilmiyorum. Geldim işte, seminer başlıyor. Elimden tutan kimse yok. Oraya giriyorum, buraya çıkıyorum. İnsanlar oturuyorlar filan. Meğerse bunun programı varmış, alacaksın bakacaksın, seksiyonlar var falan ama ben tamamen kayboldum. Aynı anda değişik yerlerde değişik konuşmalar oluyor. Derken koridorda Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde bir Fransız profesör vardı onu gördüm, Ankara Üniversitesi diye yazıyor. Ona yaklaştım, kendimi tanıttım. Eşi, Fransız, oradan bir de

Ankara Üniversitesi'nden biri gelmiş, "Biz öğle yemeğine gidiyoruz" dedi. "Çok pahalı" dedim. "Yok" dedi, "biz dışarı gidiyoruz. Bir kafeterya var keşfettik. Sen de gel". Gittim. Kendin alıyorsun. Bir tepsiyi doldurdum mu ben? İki tane mısır, ondan sonra şu bu, nasıl acıkmışım, doldurdum, ücretini ödedim. O kadar çok büyük gelmedi bana o ücret. Fransız ve karısı masalarından el ettiler bana "Buraya gel" diye, giderken tam salonun ortasında ayağım takıldı, tepsi gümbüür diye...

— *Hay Allah!*

— Tabii sanıyorum ki alnımın ortasında, "Bu Türk" diye yazıyor ve kendimi salak ve beceriksiz olarak görüyorum. Yer yarılsa da girsem! Yok olsam! Nassıl böyle... Sadece mısırlar kaldı. Gittim oturdum. Mısır yiyeceğim sadece. Üç dakika geçti geçmedi, dökülen her şey temizlendi ve aldığım o her şeyden konulmuş bir tepsi geldi bana yeniden. Amerika'ya ilk olumlu puanım orada başladı. Ve "Geçmiş olsun" dedi tepsiyi getiren güler yüzlü bir kız. "I'm sory" dedim.

"No problem" deyip, "Hiçbir sorun yok. Gayet tabii böyle şeyler olur" diye beni teselli etti. Vay dedim be, üff! Yani gönlümü fethetti bu tavır.

Ve emin ol o psikoloji kongresinin hiçbir toplantısına katıldığımı hatırlamıyorum, hiçbir şey öğrendiğimi hatırlamıyorum. Sadece... bir gurbet acısı çökmeye başladı içime.

— *Toplam kaç günlük bir kongreydi?*

— Zannederim beş günlüktü. Dördüncü gün mü ne ben Osgood'a bir mesaj bıraktım, "Seninle görüşmek istiyorum" diye.

— *Niye ıssızda duydunuz kendinizi? Bu arada Ankara Dil Tarih Coğrafya'daki hocayla görüşmüyor musunuz?*

— Dil Tarih'teki Fransız kesmiyordu beni. Benim Fransızca'm yok onun pek İngilizce'si yok. Böyle birdenbire ben... Türkiye'den ayrılırken üç haftalığına diye yola çıkmıştım. Dubrovnik'te iken Amerika'da kalabilirsin durumu... Yalnız hissetme hadisesi ve kültür şoku. Parası vesaire ve "Ameri-

ka'ya geldim gördüm işte, e yeter geri dönebilirim" diye böyle bir duygu. Osgood'un da o akşam konuşması varmış, çok önemli bir konuşma. Benim notu alınca adam telefon etti, "Gel" dedi, "seninle bir yarım saat dolaşalım, arabada gezdireyim seni". Oturdum, "Bak" dedi, "şimdi ne yaparsın" –çok pratiktir– "sen" dedi, "üniversiteye gidersin, kaydını yaptırırsın. Kaydını yaptırdıktan sonra ilk üç ay devam edersin, baktın olmuyor o zaman çeker gidersin".

— *Orada kalmamayı düşündüğünüzü söylediniz?*
— Söyledim. Kültürler arası çalışmalar yaptığından dolayı adam herhalde bu tip şeylere alışık. Allah rahmet eylesin, benim gelişimimde çok katkısı olmuş bir insan. Hani, "Cenneti mekân olsun" derler ya...

— *Ne zaman yitirdik Osgood'u?*
— Osgood'u... 1984'tü galiba. Alzheimer oldu, hafızasını kaybetti. Öyle şeyler oldu...

— *Görüşmenizde sizi Amerika'da kalmaya ikna etti.*
— Osgood'la konuşma bana iyi geldi ve ben Washington D.C.'den otobüse binerek Illinois Chicago üzerinden üniversiteme gelmek üzere üç günlük falan bir otobüs yolculuğu yaptım Amerika'da. Geceli gündüzlü bir yolculuk. Üniversiteye geldim.

Washington D.C.'de uçak biletimi –geri gitme ile ilgili– erteleme işlemlerini yaptılar. Yardım ettiler o konuda. Ve ilk defa şeyi gördüm orada, Washinton D.C.'den adam New York'a telefon ediyor. Kendi masasından! Postaneye gitmek zorunluluğu yok. Allah Allah diyorum, ya postaneye gitmeden nasıl şehirlerarası konuşulabilir? Numaralar çeviriyor numaralar çeviriyor ve şaak diye New York'la konuşuyor! Şehirlerarası konuşmada, postaneye gidersin yazdırırsın, sıra beklersin. O zaman Türkiye'de böyle. Yarım saat, bir saat sonra gelmesi lazım sıranın. Orada pat diye konuşuyorlar, çok şaşırmıştım, dikkatimi çekmişti.

Üniversiteme geldiğimde orada beni Osgood'un işlerine bakan, sekreter konumundaki –zannederim eşcinsel–, böyle yumuşak, güler yüzlü tavırlı, adını hatırlamıyorum şimdi, Howard olabilir, o karşıladı.

Otobüsten indim ve beni bir eve yerleştirdiler, "Burada kalabilirsin" diye. Bu evde iki-üç kişi kalıyordu. Bunlardan bir tanesi Pete. Pete 35 yaşlarında. Ben o zaman 23 yaşındayım.

— *Amerikalı mı?*

— Amerikalı. Güneyli. Aksanı falan da var. Görmüş geçirmiş. Mezun olmuş, askere gitmiş, gazetecilik yapmış, dünyayı görmüş geçirmiş, fırlama mı fırlama ve şimdi gazetecilik okulunda doktorasını yapacak, çünkü üniversitenin gazetecilik bölümünde profesör olmak istiyor güneye gittiğinde. Illinois Üniversitesi'nin de çok iyi bir gazetecilik okulu var. Pete beni sevdi. Koltuğunun altına aldı.

Okula kayıt yaptıracağız, "Sınava gireceksin" dediler. Mezuniyet sonrası sınavı. Girdim. Ne sorudan bir şey anladıım ne cevaptan. Şu kadar zamanda cevap vermen lazım. Valla puanı, sonuçlarını dahi öğrenemedim. Ama Osgood'un forsuyla, referansıyla, "İstiyorum ben bu çocuğu" dediğinden dolayı programa kabul ettiler.

Yalnız, İngilizce'm için yeterlilik sınavına girmem lazım. Yeterlilik sınavında 75 alırsam geçebiliyorum. Ben 73 aldım. Kaldım. Onun için bana İngilizce dersi aldırma durumları oldu ve ben İngilizce dersine yazılmak üzere İngilizce bölümüne gittim. İngilizce bölümünde part-time bir sekreter çalışıyor –tabii bu sadece bir tahmin, aslını bilmiyorum–. Aynı zamanda öğrenci anladığım kadarıyla, zaman buldukça orada çalışıyor. Çok hoş bir kız. Ben içeri girdim, benim yüzüme baktı, gülümsedi, "Nasıl yardım edebilirim?" dedi. Arkama baktım acaba tanıdığı birisi mi var diye. Yok. Benden başka kimse yok. Hemen kararımı verdim ki, bu kız bana âşık oldu.

— *Neden?*

— Yüzde yüz emindim. "Vay be" dedim, "demek ki böyle

oluyor bu işler. Demek ki ben bunun için geldim Amerika'ya. Yani kısmetim buradaymış". Ve kıza yaklaşırken aklımdan geçenler; bir kere babam ne diyecek bu evliliğe?

— *"Bu evliliğe" mi?*

— Evet. Kız, Türkiye'ye gelmeye ne diyecek? Müslüman olmayı kabul edecek mi? Çocuklarımızın adını ne koyacağız? Bütün bunlar kafamdan süratle geçti. Yaklaştığımda kararımı vermiştim: Kim ne derse desin, Allah'ın emrine karşı gelinmez. Kısmetim gözüme bakıyor işte. Kız âşık olmuş, belli.

Bu kadar beğenmiş beni, ben de kendime göre yiğit pozlara giriyorum, yani, "Çok sulanma Doğan. Efendi ol, ağırbaşlı ol" falan diye kendime böyle telkinler yapıyorum ki kız efendi, yiğit bir oğlanı beğenmiş olsun. Kendimize göre o tavır içerisinde nereyi imzalayacaksam imzaladım falan ve formu geri verdim. Kız gözümün içine bakarak, "Çok teşekkür ederim" dedi. Besbelli artık, kız iyiice abayı yakmış. Ve geri dönüp kapıya giderken, "Arkamdan bakıyordur şimdi, nasıl yürüyeyim ben?" diye şaşırdım, adımlarım karıştı tuhaf bir yürüyüşüm oldu.

Oradan kütüphaneye gittiğimi hatırlıyorum ama kütüphanede hep o kızı düşündüm. Yani hangi kitabı açtım, nedir bilmiyorum. Saat zannederim 10.30'dan 12'ye kadar kütüphanede kaldım ama hep hayalimde o vardı. Etkisinde kaldığım bir olay. Öğleyin çıktım, eve gideceğim Pete'e anlatacağım, "Sevgilimi buldum, nişanlımı buldum, müstakbel eşimi buldum". Çıktım yürüyorum eve doğru, aa sevgilim karşıdan geliyor. Şimdi ben kafamdan diyorum ki: "Nasıl bir selam vereyim?". O gelmeden farkına varıp gülümseyeyim mi, yoksa bu çok mu cıvıklık olur? Birdenbire mi farkına varayım? Bir elimde çanta var, diğerini ne yapayım? Cebime mi sokayım, sallayayım mı? Kafam bunlarla meşgul. Sonra kız, geçti gitti. L'an! Hayretler içerisinde kaldım!

— *"Kendi kendine güvey" ortada kaldı.*
— Öyle. Bana vurulmuş olan kız yüzüme bile bakmadı. Yürüdü gitti. Tokat gibi geldi bana. İçimde bir öfke hissettim; "Bu, bu oynamak! İnsanın gönlü ile oynanmaz ki. Tehlikelidir. Bir yiğidin gönlü ile böyle oynanmaz". Çok kızdım. Eve gittiğim zaman Pete benim yüzüme baktı "Ne oldu?" dedi. Dedim, "Pete, bu Amerikalı kızlar niye böyle?" "Nasıl böyle?" dedi. "Hepsi orospu" dedim. Pete bakakaldı. "Nereden anladın?" dedi. Çok öfkeliyim, anlattım. Anlatırken yerlere yatıyor kahkahadan. "Niye gülüyor bu adam ya?" diyorum. Bir aralık geldi, "Doğan" dedi, "bu kız, sen 70 yaşında, dünyanın en çirkin adamı da olsan aynı şeyi yapardı sana" dedi. "Niye?" dedim. "Bu" dedi, "ofiste bir muamele ediş tarzıdır. Eğer böyle davranmazsa kendini kötü hisseder. Böyle bir şey yapmak zorunluluğunu hisseder; sana hizmet etmek için orada. Günaydın diyecek, nasıl yardım edebilirim diyecek, güler yüz gösterecek. Bu ondan beklenir, görevi gereği."

— *Burada bir üniversite yaşamı geçirdiniz, okulda birçok ilişkileriniz oldu. Kişiler arası ilişkileri gözlemleme olanağınız oldu. Burada da birçok kuruluşa girdiğinizde hoş karşılanmışsınızdır. Burada öyle algılamayıp, orada öyle algılama nedeniniz ne?*
— Türkiye'de mi demek istiyorsun burada derken?

— *Evet.*
— Yoo, burada ben öyle bir durumda olsa benim beklentim şu ki, öyle güzel bir kız bir kere insanın gözünün içine bakmaz, cıvıldamaz. Çünkü Türk erkeği onun peşini bırakmaz öyle yapacak olursa. Onun için bir savunuculuğu vardır; yani, "Evet?" der. Oğlandır cıvıldayan Türkiye'de. Siz dersiniz ki şöyledir böyledir, falandı filandı, kızın dikkatini çekmeye çalışırsınız. O da mümkün olduğu kadar sana soğuk davranır ki yanlış anlamayasın. Ve sen teşekkür ederek ayrılırsın, yani kız teşekkür etmez o pozisyonda genellikle. Ben ondan dolayı hep kız bana vuruldu diye yorumluyordum. Çünkü o

tip gülen, öyle sıcak bakan kız Türkiye'de hakikaten samimi olarak ilgi gösteriyordur. Öyle yüzeysel bir şeyimiz yok... Hele o zamanlarda.

— *"Hele o zamanlarda" için konuşuyorsunuz değil mi? 1960'lar Türkiye'si... Bugün böyle bir genelleme yapmak güç. Üstelik örneğin bankalarda çalışmaya başlayan genç kızlara yıllardır ilk öğretilen, "Gülümseyeceksiniz sürekli, çünkü siz gülümsediğinizde bankamız gülümsemiş olacak".*
— O zaman için konuşuyorum ben. 1963.

— *Hiç mi yoktu o zamanlar güler yüzlü bir tavır?*
— Yoktu. Yoktu. Yani bankalarda bir de rekabet yoktu. Otelcilik, turizm falan öyle bir şey yoktu. Kadının kendisini koruması tavrı çok yaygındı. Tabii onun da güzel olan tarafı, bir doğallığı vardı ilişkilerde. Çok plastik Amerika'da. Öğrenme deneyimim de böyle oldu. Yani Pete gülerek, kahkaha atarak falan, "Ofiste muamele ediş tarzıdır bu" dedi. Memnun mu olayım, kızayım mı anlayamadım. "Demek hiçbir alakası yok bunun benimle?" dedim, "Herhangi bir insana da böyle davranabilirdi".

Hatırlıyorum, ertesi gün Merkez'e gittiğimde, –Karşılaştırmalı Dil Psikolojisi Araştırma Merkezi'nde asistandım ben– orada bizim Sally adında genç, yeni evlenmiş, cıvıl cıvıl bir sekreterimiz vardı. Güler yüzlü, taşan bir enerjisi olan. Gittiğim zaman, "Günaydın Doğan, nasılsın bugün?" filan diye sorardı, ertesi gün gittiğimde, "Günaydın Doğan. Nasılsın bugün?" diye sorduğunda içimden küfretmek geldi: Benimle hiçbir alakası yok! Ofis muamele tarzı! Yani, "Siktir oradan!" filan diyecektim o kadar kafam bozuldu ki... Bu, Amerika'nın bir yönünü keşfetme ve tabii muazzam bir yalnızlık duygusu getirdi. Yani, insanlar güler yüzlü, konuşuyorlar falan ama diyorsun ki: "Ulan bunların hiçbir anlamı yok. Bunların hepsi formül. Senin kişiliğinle filan alakası yok bunların".

— Güler yüzlü bir "hiçleme", değil mi?
— Evet. Ne kadar kibar, ne kadar gülüyorsa o kadar çok hiçliyor. Onu "hissetmiyorsun". Benim memleketimde adam selam vermiyor çünkü seni selam verilecek biri olarak görmüyor. Yani selam vermeyişinde de bir dürüstlük var. Bir şey yaptığında ne ise onu gösteriyor esas itibariyle.

— Sizin deyiminizle "plastik" değil. Sahici.
— Evet. Orada güvenemiyorsun. Kadın bakıyor, kibar kibar konuşuyor, gülüyor falan, tam "Tamam, bana abayı yaktı" diyorsun, "Kocamı tanıştırayım" diyor. Allah Allah! Ulan peki neydi o gülümsemeler, bilmem neler durumu? Çok bozum olunuyor onu öğreninceye kadar. Bu uyumumda benim böyle birkaç olay olmuştur ki –mesela bu, bunlardan bir tanesi– ne kadar saf olduğumu görüyorum. Onun için bu Mehmet Aksoy kitabını okurken o kadar benzerlikler buldum ki aramızda, o da, "Ben saf Anadolu çocuğuyum" diyor. Sık sık yaptığı böyle saflıklar var.

— "Saf Anadolu çocuğu" diyorsunuz, burada bir parantez açmak istiyorum. "Saf Anadolu çocukları"nda da kendi içlerinde bir şehirliyi küçümseme edası yok mudur? Kendi içinden bir dalga geçme?
— Kesinlikle var. Kesinlikle var. Kendisini daha güçlü görüyor bazı noktalarda. Bu şehirli-köylü arasındaki fark. Ama dışarıya gittiğin zaman, yani böyle bir otantisite var, bir özgünlük var burada. Halin neyse onu gösterme durumu var. Bir de kişisel farklılıklar var galiba. Her köylü çocuğu böyle olmayabilir, bazı köylü çocukları muhteşem şüpheci ve ona göre tavır içinde olabilir. Mesela sınıfta tanıştığım bir kız... çıktık yürüyoruz, araba kullanan kız tanıdık geldi. Şöyle baktım, a sınıfta tanıştığım kız. Kız bana eliyle şu işareti yaptı. Tipik –sonradan öğrendim, bilmiyordum– Amerikalı bayanların merhaba deyişi. Ama böyle yapıyorlar.

— (Teybe mırıldanıyorum) Eliyle "gel gel" işareti yapıyor.
— Efendim?

— "Eliyle şu işareti yaptı" diye gösterdiniz ama okurların bunu görebilme şansı yok, o yüzden gözlerinde canlanabilmesi için hareketinizi tarif ettim.
— Bizde "gel gel" işareti olarak anlaşılıyor bu. Kız geçti, 10 metre sonra stop işareti varmış, ben görmedim stop işareti olduğunu, kampusta çünkü ufak ufak işaretler konulmuş tahtadan, şimdi kız böyle böyle yaptı, durdu. Ben ne yaptım? Dedim benim için durdu; gel gel dedi, durdu. Hızlandım ve koşmaya başladım yetişmek için. Kız tam o sırada hareket etti. Çok bozum oldum. Çok bozum oldum. Yine Pete kurtardı beni. "Yine bozuldun. Ne oldu?" dedi. Dedim, "Çağırdı, benimle oyun oynadı". Pete yerlere yatıyor, "Yok" diyor, "kadınların yaptığı şekilde merhaba demiş sana. Erkekler böyle yapmaz. Bir erkek böyle merhaba derse bil ki bir eşcinseldir."

Şimdi, biraz şüphe et, değil mi? Bu minvalde bir tane daha anlatacağım, o saflığımı gösteriyor ve çok canlı güzel hikâyeler bunlar.

Yanında çalıştığım Bill May diye bir arkadaş vardı. O da Illinois'ten yetişmiş, İngiliz Dili'nde. Sonra Osgood'un yanında onun bilgiişlem işlerini yapmaya başlamış. İçi dışı bir, dürüst, tipik bir eğitilmiş. Sapına kadar doğru dürüst bir adam. Utangaç da biraz. Karısı Jeanny ile de tanıştık. Çocukları yok bunların. Beni çok sevdiler. Bunlar her akşam bira içmeye gidiyorlar Capitol diye bir lokanta-barımsı bir yer var oraya. Bill dedi ki, "Akşamları sen de gel. Burada master ve doktora öğrencileri var psikolojiden, sosyolojiden, felsefeden. Ayrı bir dershane burası. Eğitimine çok yardım eder". Ben de biraz utangacım, ilk bir iki hafta gitmedim sonra zannederim 14. ya da 15. gündü, bir cuma akşamı kütüphaneden sonra saat 10'da oraya gideyim dedim. Bir elimde çantam, Capitol'den içeri girdim. Büyükçe bir yuvarlak masa. Belki 9-10 kişi var etrafında. Ve Jeanny ile Bill oturuyorlar, Bill beni gör-

dü kapıdan girince, el etti, ben de yanlarına gittim, bir sandalye çektim oturdum.

Çok dikkatliyim; Türkiye'denim, Türklerin ne kadar efendi olduklarını göstermek bilinci ile hareket ediyorum. Bill beni herkese tanıttı, "Yeni geldi, asistan olarak çalışıyor. Osgood getirdi. Psikolojiden Doğan" dedi. Sonra sırayla kişiler kendilerini tanıttılar. Dördüncü veya beşinci kişi soldan, sarışınca, hafif sıska bir kız. Ama bana çok seksapel göründü. Bir cinsel çekiciliği vardı. İsmini hatırlamıyorum şimdi. Baktı falan, bir nevi bakıştık, bir enerji oldu orada. Sonra öbür kişi kendini tanıttı ve o kız, "Kocam" dedi. Bir utandım. Birdenbire kafamda kızı "yenge" yaptım. Yengemiz artık o. Ondan sonra diğerleri ile tanıştık falan, bende bir utangaçlık oluştu. Kız benimle konuşmak istiyor, "Adını bir daha söyler misin?" dedi, gözümün içine bakıyor. "Doğan" dedim. "Bir anlamı var mı?" dedi. "Var" dedim, "bir kuş", işte kuşun İngilizce adını falan söyledim. "Aa?" falan dedi, "Hangi konuda çalışacaksın" diye sordu. Gözümün içine bakarak konuşuyor. Alışık değilim gözümün içine bakarak konuşan kadına. Gözünün içine baktın mı başka anlam çıkar bizim kültürde. Öyle düşünüyorum ben. Kocası yanında. "Çok terbiyesiz, münasebetsiz bir durum bu" diye düşünüyorum, kocası namına da utanıyorum şimdi. Ve bu sefer ne yapmam lazım, kendisi yengemiz olur, bu sefer "biraderi" işin içine sokmaya başladım. Kadın bana soruyor, ben erkeğe cevap veriyorum, kadın bana soruyor, ben erkeğe cevap veriyorum. Kadın sorarken önüme bakıyorum. Sorusunu önüme bakarak alıyorum. Ve birkaç dakika böyle gitti gitti, kız sustu böyle bana baktı, ben hiç, önüme bakıyorum falan, orada bir kelime kullandı. Bana öyle geliyor ki "Sen queer'sin" dedi. Queer kelimesini hiç duymadım o güne kadar. Ona çok yakın bir kelime var "cute" diye, "hoş, cici birisisin" diye. Bir gün önce de Amerikalı bir kız bana, "Sen hoş, cici bir insansın" dedi, o kelimeyi kullandı. Sandım ki bu kadın da aynı kelimeyi kullandı ve üstelik kocasının yanında kullandı, çok mahcup oldum. Yani, kocasının yanında, "Sen

hoş bir erkeksin" denir mi? Kocasına baktım, "Sen aldırma ona" der gibi gülümsedim.

Herkes sustu bana bakıyor. Ulan bir bokluk oldu ama ne oldu? Herkes bana bakıyor bir şey demem gerekiyormuş gibi, ama ben anlamadım. Bill'e döndüm, "Bill" dedim, "queer ne demek?" Bill çok sinirli bir şekilde "Aldırma sen onun dediğine" dedi. Cevap vermedi. Demek ki aldıracak bir şey oldu. Kafam karıştı. Jeanny'e döndüm, "Queer ne demek?" dedim. Jeanny biraları içmiş kafayı bulmuş, "Gerçekten bilmek istiyor musun?" dedi. "Evet" dedim. "Homoseksüel demek" dedi. Allah Allaaah! Nereden çıktı şimdi bu? Hiç aklıma gelmeyen bir şey. Kız bana "Sen homoseksüelsin" demiş. Tokat yemiş gibi oldum. Bilmediğim bir şey oluyor. Aklıma ilk gelen, insanın demek içine işlemiş olan kültürün etkisiyle, acaba şimdi ibne mi dedi bana, yoksa kulampara mı? Çünkü ben Silifke'de büyüdüm. Homoseksüel demezlerdi o zaman, "ibne" derledi veya "kulampara".

— *Kulampara?*
— Aktif. Onun için, o yörede birine, "Ulan kulampara" dediğin zaman hiç gücüne gitmez. Ama, "İbne" de, bıçağa sarılır.

— *Kulampara homoseksüel sayılmıyor yani?*
— Sayılmıyor. "İbnelik" apayrı bir şey.

— *İyi ama kulampara da homoseksüel sonuçta?*
— Bizim kültürde bu ayrım çok güçlüdür erkekler arasında. Yani hatırlıyorum ben lisede, Mahmut diye bir arkadaş vardı, "Ulan kulampara" dediler, "Ne yapalım abi, farklı bir zevkimiz var" dedi. Yani erkekliktendir böyle.

— *Erkekliğine "övgü"!*
— Zenginleştiriyor, evet. Şimdii, benim kafam karıştı. Bu sefer Jeanny'e sordum, dedim, "Aktif mi, pasif mi?" Jeanny baktı ve "Fark eder mi?" dedi. Hakikaten, Amerikan kültüründe fark etmiyor.

— Aktif ya da pasif, sonuçta homoseksüel.

— Ama bu bizim klasik kültürde, farklıdır. Allah Allaah, ben Silifke kültüründe yetişmiş birisi olarak bu sefer Jeanny'nin cevabıyla bir tokat daha yedim. Ulan fark etmez mi? Çünkü benim kültür ortamımda bir adama "ibne" dediğin zaman onun anlamıyla, bir adama "kulampara" dediğin zamanki anlamı çok farklı. Birisinde bıçağı alıp senin üzerine saldırabilir, öbüründe ise övüyormuşşun gibi kabul eder. Ve tutmuş, "Fark eder mi?" diyor. Bu arada herkes kah kah kih kih gülmeye başladı "Aktif mi, pasif mi?" diye sordum diye.

Kafam iyice karıştı, müthiş yalnız hissettim kendimi, hatırladığım şu; gidip o kadının kocasını dövmek istedim.

— Neden kocası?

— Çünkü o da diğerleri ile beraber kah kah kih kih gülüyordu. Ulan eşşoğlueşek, biz senin onurunu korumak üzere kadına bakmamaya çalıştık, seni işin içine sokmaya çalıştık, "yenge" yaptık onu ve böylelikle senin onurunu korumaya çalışıyoruz! Kadın, "Hoşşun" dedi diye işte, "Kusura bakma. Benden zarar gelmez tavrı" içerisindeyim, o ise tutmuş diğerleri ile beraber alay ediyor benimle.

Hatırlıyorum, sandalyeler tahtaydı, ulan dedim kalkıp bir sandalyeyi masaya vurayım, elimde kalır bunun bir sapı. Onunla Allaah diye üzerine atlayayım. Sıska da bir şeydi, beceririm de ama işte o zaman da, "Barbar Türk" diyecekler. Başka ne yapabilirsin ki? Kafaya da koymuşuz efendilik göstereceğiz bunlara diye. Böyle bir çelişki içerisinde, düğüm içerisinde, gözüme yaşlar yürüdü, ağlayacağım, bunu göstermek de istemiyorum. Çantamı aldım, "Ben kalkıyorum" dedim. "Otur" falan dedi Bill. "Yok" dedim. Yürüdüm dışarı çıktım, hırsımdan ağlıyorum. Gururum çok kırıldı.

— Öğretici ama çok da üzücü bir deneyim. Pete'e anlattınız mı yorumlaması için?

— Anlatmadım. O kadar utandım ki. Üç hafta sonra bu kızı yeniden gördüm. Kafama koydum ama, "Bu kızı becereceğim,

o kocasından intikam alacağım" diye. Öyle bir yorum yaptım, sen bana ibne der misin demez misin şeklinde. Konuştum, kur yaptım falan. Gayet açık kız. Benim tipim çok farklı, değişik geliyor onlara. Kolay kolay bulunacak bir tip değil o ortamda.

"Nasıl, o gün seni iyice kızdırdım mı?" dedi. "Çok kızdırdın" dedim. "Ama sen de beni insan yerine koymadın" dedi. "Nasıl yani?" dedim. "Gözümün içine bile bakmadın" dedi, "yani kadın olunca, siz Ortadoğulular bizi insan yerine koymuyorsunuz. Sizler, Araplar aynen böylesiniz. Maço kültürü. Ben soru soruyorum, yüzüme bile bakmıyorsun. Ben sana soru soruyorum, kocama cevap veriyorsun. Ben soru sorma, konuşma hakkına sahip değil miyim? Ve seni orada iyi becerdim. Biliyordum seni nasıl vuracağımı". Vaay! Bakakaldım!

Ben hangi anlamda devam ediyorum, gayet saygılı, efendi olmaya çalışıyorum ve nasıl hakaretler yapıyorum bunu yaparken. Hiç, hiç aklıma gelmeyen bir şey. Kalakaldım!

— *Bir farkına varış daha!*

— O zaman farkına vardım ki, benim kültürümde kadın kocasından bağımsız olarak algılanamaz. Yani benim gözümde o, "adamın karısı"ydı. İsmini mismini öğrenmeme gerek yok. Ve bu bana müthiş ufuklar açtı. Yani Türkiye'ye geldiğim zaman biliyordum ki, tanışırsın Nevzat Bey'le, Nevzat Bey de, "Bu da benim hanımım" der, "Memnun olduk yenge" dersin ve "hanımının adı nedir?" filan diye de soramazsın, sormaman da gerekir. O senin yengendir, hepsi o kadar. Ve ilişki kültürü içerisinde olmak ne demektir onu anladım. Adam, kendini tanıtıyor, "Eczacı Behçet" diyor, "hanımım" diyor, "büyük kızım" diyor, "ortanca oğlum" diyor, bir de "en küçüğümüz de bu" diyor. Hiçbirinin ismini kullanmıyor. Düşünmeye başlıyorsun... Amerika'ya gittiğin zaman bakıyorsun adam, "Caroline" diyor, "she is my wife." Yani, "Caroline. Bu benim karım" diyor. "Bu" diyor, "Betty. Büyük kızım". Hepsinin ismi var. Hepsinin ismini kullanıyor. Ve ondan sonra da senin yeğenim meğenim diye konuşman yok üslubunda. "Yenge" diye konuşmayacaksın. İsmi ile hitap ede-

ceksin. Kültürler arasındaki farkı görmeye başladım: Her birisi bir birey. Ona birey olarak, ismi ile hitap etmen lazım. Ama bana çok acı geldi o. Çok acı geldi.

— *Bu bakış açısıyla, lise ya da üniversite ortamında da sizin için "kız arkadaş" diye bir kavram yoktu o zaman değil mi yetiştiğiniz kültürde?*
— Kızdan arkadaş olmaz. Kızdan müstakbel eşin olur. Bakarsın, konuşursun, seni sevdim dersin ve evlenme teklif edersin.

— *Kaldı ki sizin kız-erkek karışık sınıflarda okumuş bir çocukluğunuz var. Kızların bulunduğu ortamlarda öğrencilik yaptınız. Üniversite yaşamınız var. Buna rağmen?*
— Evet ama demek içten içe bunu böyle götürmüşüm. Orada farkına varıyorum ne götürdüğümün. Bu benim için önemli bir farkına varıştı. Bu tip yüzlerce algılamam olmaya başladı. Tabii bir şey öğrenince iki şeyi aynı anda öğrenmiş oluyorum: Bir, Amerika'da nasıl? Diğeri, Türkiye'de nasılmış!

— *"Göz açılması" ne kadar da yerinde bir deyiş. "Diğeri" ile karşılaşmadan kendinin farkında olmak, "kendini seyredebilmek" imkânı yok çünkü...*
— Evet, Amerika'da bir şey öğrendiğim zaman Türkiye'de nasılmış onu da öğrenmiş oluyorum. Ve o tabii önemli bir iç görü veriyor benim geçmişim, çocukluğum, ilişkilerim falan hakkında. Ve bunun ikisinin birden farkına varınca, nasıl bir tutum takınacağım tavrı önemli oluyor. Yani Amerikalıyı yüceltmek, Amerikan tarzını yüceltmek Türktekini bastırmak, aşağılamak...

— *Ama bunlar olgular... İki farklı olgu.*
— Ama "olgu" olarak görme bir olgunluk sonucunda gelmeye başladı. "Bunların her ikisi de farklı bakış tarzları" diyebilmem zaman aldı. Çoğu yabancı öğrenci bu aşamalardan geçiyor. Önce ben kendiminkini yücelttim; "Bunlar da insan

mı?" dedim, "Bunların hepsi orospu. Aile mi var bunlarda? Hepsi orospu. Bunlar aile maile olmaz. Karı olabilir mi bunlar ya, nasıl da erkeğin gözünün içine bakıyorlar" falan. Sonra yavaş yavaş, "Allah Allah? Bunların da bir düzeni var kendilerine göre" demeye başladım. Ondan sonra başka bir şey geliyor, belirli bir süreden, iki yıldan sonra falan; "Ulaan, amma da medeniyet kurmuşlar! Bak neler yapmışlar" diye kendininkini aşağılama. Bundan sonraki aşama, bir olgunlaşma ve artık ikisini de "farklı bakış tarzları" olarak değerlendirme durumuna geliyorsun. Bayağı zaman alıyor yani.

— *Bu arada dersler nasıl gidiyor?*

— Ben Amerika'da derslerle ilgili şunun farkına vardım ilk, bir kere üç ders birden almışım ve İngilizce'm iyi değil. Doktora dersleri bunlar. Girdim. Her girene bütün sömestr boyunca neler okuyacakları, neler yapacakları veriliyor. Haftada 200 sayfalık falan okuma gerekiyor, ondan sonra sınavlar yapıyorlar, quiz dedikleri ara sınavlar. Ve her birinden bir ya da iki kâğıt yazman lazım. Ödev yapman lazım. Yoğun bir çalışma durumu. Ben şevkle çalışıyorum ama saat tuttum, benim bir saatte okuduğum miktar bir buçuk sayfa. 24 saat yemesem, içmesem, uyumasam sürekli okusam bir dersin bir haftalık okumasını bile bitirmem mümkün değil.

— *İngilizce'de zorlanıyorsunuz...*

— İngilizce kelimelerde zorlanıyorum. Depresyona girdim mi! Ama şunu söyleyeyim önce, Mümtaz hocadan mektup geldi ben üniversiteye vardığım zaman ve dedi ki: "Senin başına devlet kuşu konmuş, sakın gelmeyi düşünme. Orada olabileceğinin en iyisi ol ve iyi yetişmiş bir bilim adamı olarak Türkiye'ye dön. Buradaki yerini tutacağım senin". Tam destek verdi. Allah rahmet eylesin, Mümtaz hocam ben her başım sıkıştığında mektup yazdığımda mutlaka mektubuma cevap verirdi. Bazı felsefi bunalımlarım olduğu zaman, kafamda sorularım olduğu zaman mutlaka cevap verirdi. Satırlarına, "Azizim Doğan" diye başlardı.

— Deniz feneri gibi orada duruyormuş sizin için.
— Duruyordu, evet. Allah rahmet eylesin. Onun için, Cahit Okurer ve Mümtaz Turhan hocamın –şimdi bunları söylerken heyecanlanıyorum– bana çok çok katkıları olmuştur. Onlara layık bir hizmet verebilirsem ne mutlu bana. İnşallah benim de onların bana katkısı gibi birçok insana katkım olur diye düşünüyorum. Ve bu fener devam eder gider. Çok şükür ki her birine bir kitap sunma imkânım oldu.

— Depresyonla nasıl baş ettiniz?
— Depresyona girdim, "Vaay" dedim, "şimdi nasıl gideceğim Türkiye'ye? Mümtaz hocamın yüzüne nasıl bakacağım? Başarısız olacağım. Atılacağım programdan. Bari başarısız olmadan kendim gideyim". Fakat sonradan dedim ki: "Bu fırsatı bir daha nerede bulacaksın? Bari onlar atıncaya kadar İngilizce'ni ilerletmiş olursun". Bunun üzerine, enteresan bir şey, kendi kendime şöyle bir oyun oynadım; "Doğan" dedim –demek ki bu altıncı hafta filan oluyor, sömestr çünkü üç ay, üç buçuk ay sürüyor–, "sen doktorayı aldın, artık derslerden geçme meçme sorunu yok. Senin şimdi yapacağın şey, şunları okumak. Rahat rahat oku. Sınava filan girmeyeceksin. Ve anlamadan geçme. Aman bitireceğim sayfalar var diye telaşa kapılma. Anla, anlamadan geçme".

Her bir sayfada belki 20 kere filan sözlüğe bakardım. Tabii bu arada notlarım düşük gelmeye başladı. Ama bir şey keşfettim; çok iyi öğrendim. Ve enteresan bir şekilde iki haftanın sonunda benim okuma hızım saatte beş sayfaya falan çıktı. Çünkü kavramlar tekrar ediyor, aynı alan olduğu için. Ve çok iyi öğrenmişim, hepsi aşina, anlamaya başladım ve ben iki ayın sonunda okuma hızımı saatte 12 sayfaya çıkarmıştım. O sömestr bittiğinde 15 sayfaya çıkarmıştım. Ama anlayarak, hiçbir şey kaçırmadan. İki tane B, bir tane A aldım. Benim için müthiş bir başarıdır o. İngilizce'm de oturdu.

— Osgood'un asistanısınız ve öğrencisiniz?
— Buna araştırma asistanlığı deniyor.

— Öğrencilerle herhangi bir diyalog yok mu?

— Yok. Bu öğretme asistanlığı değil, araştırma asistanlığı. Öğrencilerle herhangi bir şekilde karşılaşma yok. Sadece Osgood'un yapmış olduğu araştırmalarda onun araştırma işlemlerini yapan, takip eden Bill May'di. Onun yanında yardım ediyorum. Onun için Bill, "Şu tabloları hazırla, şunları bilgisayara götür. Bu tabloda şu rakamları karşılaştır" gibi işler veriyor. Haftada 20 saat onunla ilgili çalışıyorum ama kendi alanım olduğu için ve Osgood'la beraber, çok hoşuma gidiyordu. Şahane bir pozisyon araştırma asistanlığı yapmak. Ve bir Amerikalı bana dedi ki: "Senin yerinde olmak isteyen kaç yüz Amerikalı öğrenci var biliyor musun?" O zaman farkına vardım ne kadar şanslı olduğumun. "Charles Osgood'la çalışabilme ve onun asistanı olabilme imkânı yakalamışsın" dedi, "ne kadar şanslı olduğunu biliyor musun? Biz hep seni kıskanıyoruz". Ki bunlar son derecede iyi yetişmiş, bilim adamı olmaya hak kazanmış Amerikalılar.

— Bambaşka bir kültürle temas, "farkına varmalar"... O süreçte sürekli bir sarsıntı halinde olmalısınız.

— Hem de nasıl. Amerika'daki ilk günlerimle ilgili bir önemli gözlemim daha: Şu anda adını tam olarak hatırlamıyorum, Michael'dı galiba, İngiltere'den gelmiş ve orada çok iyi yetişmiş bir doktora öğrencisi vardı. Hatta bir yıl kadar kaldıktan sonra beğenmedi geri gitti, "Burası bana pek katkıda bulunmayacak" diye. Cambridge'den mi Oxford'dan mı gelmişti bilmiyorum ama iyi bir üniversiteden gelmişti. Bu arkadaş, bölüme yeni biri gelmiş, çalışıyor, Türkiye'den diye, ben geldiğim andan itibaren bana ilgi gösterdi. Öğle yemeğine birlikte çıkmamızı teklif eder ve o öğle yemeği arasında bana durmadan sorular sorardı. Çok odaklanmış bir şekilde mıknatıs gibi dinlerdi beni ve dediklerimi onaylayıp, "Ben de senin gibi düşünüyorum" derdi. Bu çok hoşuma gidiyordu; yani tam kafa dengi.

Çok iyi yetişmiş birisiydi, belli oluyordu bu sorduğu sorulardan. Dört beş kere böyle çıktıktan sonra aramamaya baş-

ladı. Davet etmiyor. Benim ilk yorumum şu oldu: "Şimdi davet sırası bende. Hep o davet etti çünkü". Gerçi kendi paramızı kendimiz veriyoruz ama bu davet etmenin de herhalde bir sırası var diye düşündüm. Ve ben davet etmeye başladım. Ben davet ettiğim zaman işte, "Ben şununla yemek yiyeceğim", "Ben şununla kahve içeceğim. Kusura bakma" gibi durumlar oluyor. Dedim bu adam bana gücendi. Bu adam bana gücendi ama niye gücendi bilmiyorum.

Bill May'e gittim. Dedim, "Bill, galiba Michael bana gücendi". Bill bayağı bozuldu. Türkiye'de biz, "Ya öyle mi? Niye acaba? Gel bir konuşalım" falan deriz değil mi genellikle bu durumda, orada ise anlamlı bir tavır var. Üçüncü kişiden bahsetmek çok ayıp. Dedikodu yaptığımı düşündü Bill, "Bana niye bahsediyorsun. Kendisi ile konuş. Niye ona sormuyorsun" dedi. Ben de gidip sordum, "Sen bana gücendin galiba?" dedim. Şaşırdı Michael, "Niye?" dedi. Dedim, "Davet ediyorum gelmiyorsun. Evvelden davet ederdin, davet de etmiyorsun". "A, hiç alakası yok bunun gücenmeyle falan" dedi, "senle ben çok benzer düşünüyoruz, onun için" dedi. Aklım durdu. Çünkü benim içinden gelmiş olduğum kültürde benzer düşünmek çok önemli bir arkadaşlık vesilesi. Kafa dengi dersin, bırakmazsın. Bu adamsa ondan dolayı bırakıyor. Kafa dengi olduğu için! Benzer düşündüğü için...

Yeniden Bill'e gittim ben. Dedim, "Bill, Michael ile konuştum". "İyi" dedi ama bunu bana niye söylüyorsun der gibi bir tavır içerisinde. Ben, "Ama ne dedi biliyor musun?" diye devam ettim, adam süphanallah der gibi bakıp, "Ne dedi?" dedi. "Bana dedi ki" dedim –şimdi benim beklentim şu, ben Bill'e söyleyeceğim, Bill de, "Yapma yaa!" falan diyecek–, "ne dedi biliyor musun, 'seninle ben çok benzer düşünüyoruz onun için konuşup davet etmiyorum' dedi". Bill, "Haklı" dedi. Allah Allaah, bu da öyle düşünüyor! Bu durumda nasıl hissediyor insan kendini biliyor musun, böyle sudan çıkmış balığa dönüyorsun. Bir şeyler diyorlar anlamıyorsun. Ayrıldım yanından ama 15 dakika sonra yine geldim, "Ben anlamıyorum Bill" dedim. "Neyi anlamıyorsun?" dedi.

Dedim "Bunun anlamı ne? Bunu anlamıyorum". Bill, "Sen doktora öğrencisi değil misin?" dedi. "Evet". "Tez yapmayacak mısın?", "Evet". "Tez yazmak üzere araştırma yapmayacak mısın?", "Evet, yapacağım". "Peki araştırma yapmak için bir araştırma problemi bulmayacak mısın?", "Evet, bulacağım". "Sen hep kendin gibi düşünenlerle konuştuğun zaman nasıl bulacaksın o problemi?" dedi Bill. Bakakaldım. Ve o zaman gözümden bir perde düştü; etrafa bir baktım, aaa herkes farklı düşüneni arıyor, benzer düşüneni değil.

Her şey anlam ifade etmeye başladı. Farklı olmak, farklı düşünmek müthiş bir prestij hadisesi! Eleştiri getirebilmek istenen bir şey. Üniversite onun için var. Gözüm açıldı! Ve şunları öğrendim daha sonra; doktora öğrencisi alırken kişi kendi yetiştirdiği öğrenciyi mümkün olduğu kadar doktora öğrencisi almıyor. Kendisine zıt düşünen bir profesörün öğrencisini almaya çalışıyor. Herkes böyle yapmaya çalışıyor ki çatışma olsun.

— *Zenginleşebilsin.*
— Evet. Yani mutlaka bir çatışma olsun. Ayrıca bir üniversite kendi doktora mezununu üniversiteye almıyor. Akademik hayata almıyor asistan profesör olarak. İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nden doktoranı almışsan, İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü'ne öğretim üyesi olarak alınmıyorsun, Hacettepe'ye alınıyorsun.

— *Bundan daha önce de bahsetmiştiniz.*
— Yani çünkü aksi halde kendi içerisinde kan deveranı, yaratıcılık olmaz. Sürekli bir alışveriş olması lazım. Gözüm açıldı. Ondan dolayı, profesörden farklı düşünmek, kalkıp onun düşündüğünün tam tersini delilleri ile söyleyebilmek müthiş bir prestij.

— *Buradaki sisteme gelirsek?*
— Buradaki sistemde hoca, tanımadığı, kendi öğrencisi olmayanı asistan almıyor. Tabii bunu da devam ettirebilmek

için sadece bilimsel alanda değil, politik alanlarda bile kendisi gibi düşünmesinde ısrar ediyor. Bir de korku kültürüne geçtiğimiz zaman şunu göstereceğim, ki ben bunu seminerlerde şöyle yapıyorum, diyorum ki benden uzun boylu biri gelsin. Kaldırıyorum bunu, diyorum ki şimdi bu profesör. Bu profesör kendi yeteneğini filan biliyor, bu profesör kendi öğrencilerinden birisini seçerken yetenekli birisini istiyor ama kendisinden daha yetenekli birisini istemiyor. Onun için başka birisini daha seçip onun yanına getiriyorum, tabii ondan biraz daha kısa boylu. "İkinci nesil profesörümüz bu" diyorum. İkinci nesil profesörümüz de kendisi kadar güçlü olmayan ama içlerinden güçlü olanlardan bir tanesini seçiyor ve zaman içinde bu kurumda o alanda gittikçe düşen bir kalite görüyoruz.

— *Giderek cüceleşen ve sonunda da... Çok çarpıcı, net bir anlatım.*

— Ve Türkiye'de gözlediğim aynen bu.

Şimdi gelelim değerler bilinci içinde çalışan bir kültüre. Bu kültürde isem ne yapıyorum, doğru olanı yapmak ne demektir; en iyi olanı, daha iyiyi başarmak. Çünkü benim takdirim nasıl olacak, ancak ne yaparsam takdir edileceğim biliyor musun; kimleri yetiştirdi? Bu alana ne katkıda bulundu? Onun için kendimden daha uzun boylu birisini nasıl yetiştiririm tutumu var. Çünkü beni öyle övecekler. Ve zaman içerisinde tam tersi bir şey oluyor; kuruluş 30 yıl sonra bakıyorsun, nereden başlamıştı, nereye geldi. Ve bu çok önemli bir tartışma konusu. Bence bu tartışmanın açık seçik yapılması lazım. Tabii bunun yapılabilmesi için, dünyaya bakış tarzının, kültürünün temelden değişmesi lazım. "Ben", "biz"in en önemli düşmanı. "Ben" dendiği yerde "biz"in gelişmesi mümkün değil.

O ilk günlere ait anılarımdan bir tanesi de budur. Amerika'da bu tip gözlemlerimin benim gelişmeme, kişisel gelişmeme çok önemli katkıları oldu.

— Gözlem ve gelişme... Bahsettiğiniz bu katkıda psikoloji alanında eğitim alıyor olmanızın da rolü oldu mu, yoksa kişisel özelliklerinizin rolü mü baskın? Çünkü birçok örnek biliyoruz ki, farklı kültürlerle temasa rağmen bir farkındalık hali, üst bilinç geliştirmemiş oluyor.

— Oluyor, haklısın. Bana öyle geliyor ki, benim yaratılış itibariyle sürekli gözlemleyen bir filozof tarafım var. Hep anlam bulmaya çalışıyorum. Böyle sürekli gözleyen bir tarafım var. Bu, kişisel. Psikoloji ise insan ilişkileri ile ilgili olduğundan dolayı, insan ilişkilerine de bir hassasiyetim var. Onun için bu, burada ne oluyor diye bakmama yardım etti. Ve bu ikisi birleşince de... yani birkaç faktör bir arada işliyor gibime geliyor.

Bilimsel merak benim içime yerleşmiş vaziyette. Mesela bakıyorum kitap okurken böyle yeni bir alana doğru keşfeden, bilgi veren kitapları zevk ve heyecanla okuyorum. Bakıyorum, bu bilgiyi ben kullanmayacağım, başka alanda, evrenle ilgili, yani bana pratik hiçbir yararı yok ama bilgi olarak evreni anlamama yardım ettiğinden dolayı bilginin kendisine çok önem veriyorum. Sürekli araştıran, soran bir tarafım var, onu görebiliyorum.

— Psikologların da psikoloji eğitimi almış olmalarına rağmen, kendilerine yönelik bir farkındalıkları olmayabiliyor?

— Evet, doğru. Haklısın. Klinik psikologlar bile böyle olabiliyor. Mesela Yugoslavya'da ben sana anlattım ya, "İyi ki kendimi öldürmemişim" diye, bu kendine yönelik farkındalığın gelişmesiydi. Ama bu bende de aynı durum. Ben de, anlatacağım ilerde, neler neler yapmışım farkına varmadan. Daha sonra bir süreçler içerisine girdiğim zaman, "Vaaay, bunların hepsini ben yapmışım ve farkına varmadan yapmışım" durumu, uyanma oldu. Yani bende bile birçok yönlerde körlük devam etti. Evliliğime geldiğim zaman onları anlatmak istiyorum.

— Psikoloji, insanları anlamaya yönelik, insan davranışının bilimi. Zihinsel sistemleri, davranışları ve o davranışların al-

tında yatan süreçleri inceliyor. Bir yanıyla da başka insanları sağaltma amacı güden, yani insana dair bir "model" öneren bir dal. Bunun için öğrencilerin kendilerine dair farkındalıklarının olgunlaşması nasıl sağlanıyor?

— Şimdi, psikolojide 24 tane filan dal var. Bunlardan bir tanesi, bahsettiğin klinik psikoloji. Bu klinik psikolojideki öğrenciler klinik psikolojide çalışmadan önce kendileri yoğun bir terapi sürecine giriyorlar. Bu terapi sürecinin amacı da, kendileri ile ilgili bir bilinç kazanmaları. Ben hiçbir klinik psikoloji çalışması yapmadım. Benim alanım daha ziyade deneysel psikoloji alanında araştırma yapma, araştırma takip etme, veriler elde etme, yorumlama şeklinde oldu.

— Deneysel psikolojiyi biraz açalım.

— Deneysel psikoloji, tarihi itibariyle hayvanlar üzerinde yapılan deneylerle başladı. Öğrenme deneylerini olsun, algılama deneylerini olsun hayvanlarla çok rahatlıkla laboratuvar şartlarında yapabiliyorsun ve bulgular insanlara genellenebiliyor. Sonra yavaş yavaş aletler geliştikçe insanlar da kullanılmaya başlandı deneylerde. Ve böylelikle hayvanlar üzerinde yapılan deneyler artık küçük bir alan oluşturmaya başladı, insanlarla yapılan deneyler çok gelişmeye başladı çünkü araştırma teknikleri muazzam bir biçimde gelişmeye başladı.

Ölçümler, nabız ölçme, beyin dalgalarını ölçme, göz hareketlerini ölçme, nefes alıp verişi, nefesten ne kadar oksijen çıktığı falan bütün bunları ölçme imkânları olunca kişilerin birçok durumlarda ne gibi tepkilerde bulunduğu ile ilgili deneysel araştırmalar yapabiliyorsun ve ben Osgood'la da çalışınca artık veriler toplayıp istatistiksel olarak o verileri bireylerin ötesinde anlamlandırma imkânım oluyor. Yani 400 kişiden veri topluyorsun, her bir birey bilmiyor ne söylediğini ama o 400 kişinin sonucuna baktığın zaman altta yatan mekanizmaları anlamaya başlıyorsun.

Ve benim esas alanım dil psikolojisi alanı oldu. Ki Osgood Amerika'da bu psikolengüistik dedikleri alanı ilk kuranlardan birisi. Dille ilgilenerek.

— O sırada bizdeki durum neydi? Yani bizim de bu alanda araştırma yapan kürsülerimiz var mıydı?
— Yok. Zaten Amerika'da da kayboldu gitti bu disiplin.

— Neden?
— Çünkü evvelden psikoloji tarihi içerisinde Almanya'da başladığında, Amerika'ya gittiğinde, zihin önemlidir bakışıyla zihin psikolojisi falan gibi bir durum vardı. Zihinle ilgili, zihnin elemanlarını yakalama gibi bir çalışma sonuç vermedi. Amerika'da bu sefer, "Psikoloji zihni değil, davranışı inceler" diye bir akım başladı, davranışçı akım. Ve "Psikoloji insanın zihniyle ilgilenmez, psikoloji tamamen davranış ile ilgilenir" tavrı öyle bir baskın hale geldi ki, 1950'lere kadar bilimsel psikoloji sadece davranışla ilgilenir tavrı içerisinde olundu. Ve bu 1955'lere, 1958'lere kadar devam etti. Osgood da bu davranışçı yaklaşımın bir ürünüdür.

Sonradan psikolojide bu davranışçı yaklaşım Amerika'da o kadar yayıldı ki, eğitimde, klinik psikolojide her yerde bu davranışçı yaklaşım tutumu varken, dil psikolojisinde mesela Skinner "Dil nasıl öğrenilir?" diye, işte çocuk "mam mam ma" derken, annesi, "Mama mı –yani İngilizce "mommy", "anne" anlamında– diyorsun?" diye geliyor, böylelikle çocuk "mama" kelimesini o kişiyle koşullu olarak duyuyor, sonra "bab bab ba", "ded ded de" filan diye, dil kelime kelime öğreniliyor diye bir dil öğrenme teorisi ortaya attı. Osgood'unki de buna benziyordu. Şimdi, Noam Chomsky, lengüistik alanında M.I.T.'de genç yaşta profesör olmuş birisi, "Buna" dedi, "kahkahalarla gülerim ben. Böyle şey olur mu? İnsanı insan yapan zihnidir. İnsandan nasıl zihnini alabilirsiniz siz?"

Kendisi matematikçi, aynı zamanda filozof, aynı zamanda dilbilimci. Matematikten modeller çerçevesinde, davranışçı modelin nasıl insan davranışının temeli olamayacağını ortaya koydu. 35 sayfalık bir makalesi ile bana göre kocaa davranışçı psikolojiyi çökertti. Yani öyle çarpıcı örnekler verdi ki matematiksel sistem içerisinde, matematiksel sistemleri anlattı, yani, "Davranışçı modelin dayandığı makrovian model di-

ye bir sistemdir, tek hafızası vardır" dedi, "birine gittiğin zaman ikincisinden kalırsın zincir olarak gidersen" dedi, "ama dilin yapısına baktığın zaman, mesela 'eğer' dersin, ve bu cümle içinde fiilden sonra mutlaka –sen veya –san ekinin gelmesi gerekecektir, demek ki, 'eğer' dediğin zaman sistemin bunu sana hatırlatması lazım. Örnek, "Eğer bir daha bana haber vermeden evin dışına çıkarsan, ... O zaman" dedi, "Bu sistem tek hafızalı değildir."

Öyle güzel anlattı ki bu hiyerarşik yapıyı. Dilin yapısıyla ilgili olarak, "Çocuk" dedi, "üç buçuk-dört yaşında öğrenir bu önemli kavramsal teorik yapıyı, ki bir bilimsel kuramdır bu" dedi, "üç buçuk yaşında öğreniyor ve çocuğun beyinsel gelişmesi henüz daha bu kadar soyutsal kavramları öğrenmeye yetmiyor". Hakikaten bazı araştırmalar var ki, 12 yaşında falan çocuk o tür soyut kavramları algılamaya başlayabiliyor. "Onun için" dedi, Chomsky, "şunu rahatlıkla söyleyebiliyorum ki, insan konuşmak üzere yaratılmıştır. Genetik olarak konuşmaya kodlanmışızdır" dedi, "yapacağınız tek şey, çocuğun etrafında konuşmanızdır. Hangi dili konuşursanız onu mükemmel şekilde konuşur".

— *Yıl?*

— 1963-64'lerde oluyor bu. Noam Chomsky'nin bu yaklaşımı psikolojiye muazzam bir atılım getirdi ve Osgood filan yavaş yavaş dökülmeye başladılar, davranışçılar dökülmeye başladılar. Psikolengüistik bu sefer davranışçı psikolojiden uzaklaşıp zihnin çalışmasını inceleyen bilişsel psikolojinin bir parçası olmaya başladı. Aynı zamanda, Chomsky dilin yapısını öyle bir anlatmaya başladı ve öyle bir çalışmaya başladı ki, dilbilimciler yapay diller geliştirmeye başladılar ve bilgisayar programları bu yapay diller üzerine kurulmaya başlandı.

— *Chomsky sayesinde...*

— Evet. Ve yapay diller kurulunca da robotoloji gelişmeye başladı.

— Dilin yapısını matematiksel olarak çözmeseydi yapay dillerin mantığı kurulamayacaktı çünkü.
— Evet, evet. Bu sefer yeni alanlar açılmaya başladı; yapay zekâ, yapay zekâ robotoloji, tercüme makineleri filan... ve algılama. O zaman ne oldu? İnsan beyni nasıl çalışıyor ile ilgilenme gelişti ve davranışçı psikoloji kaybolmaya başladı. Zihinsel psikoloji, bilişsel psikoloji, psikolojinin en büyük alanlarından olmaya başladı. Bu Amerikan psikoloji tarihinde bir devrimdir.

— İnsanlık tarihi için bir çığır.
— İnsanlar yeniden zihinlerini kazandılar; insan düşünen varlıktır ve düşünmek çok önemlidir. Sadece davranışlarda değil önce değişimin burada olması gerektiği olgusu bütün gücüyle ortaya çıkmaya başladı. Ve ben bunu tam orada yaşadım.

— Şimdi onu soracaktım, Osgood'un bu gelişmelere karşı tutumu ne oldu? Siz bundan nasıl etkilendiniz? Neler yaptınız?
— Osgood sistem olarak maalesef davranışçı sistemi kabul ettiğinden dolayı hep davranışçı kaldı. İşte, "İnsanın sinir sisteminde küçük davranış birimcikleri vardır" falan dedi, onlara ufak işaretler koydu ama matematiksel zemini olmadığından dolayı, felsefi zemini olmadığından dolayı davranışçılık kıskacından kurtulamadı. Yine davranışçılık içerisinde kaldı ve ondan dolayıdır ki bu sıralarda Osgood'un artık ne ismi anılır ne de eserlerine bakılır; çünkü Chomsky'nin yarattığı o zelzelenin altında çöktü gitti davranışçı sistem.

— Bilimsel anlamda teorisi çökmüş olsa da, mesela bahsettiğiniz o, "kültürlerde kelimelerin ardındaki duygusal anlamlar" çalışması günümüz için de yabana atılacak bir çalışma olmasa gerek.
— Onun elde ettiği veriler bir kültür verisiydi bence.

— Son derece değerli bir antropolojik kaynak aynı zamanda.
— Evet, bir kültür verisi olarak alınabilir ve çok da anlamlı olabilir hâlâ. İlle de davranışçılık içerisinde alınmasının gereği yok. Ve ben de kendimi hiçbir zaman davranışçı olarak göremedim. Bu yeni akım içerisinde yoğruldum.

— Farklı bir formasyon. Bu yeni akım içerisinde yoğrulmanız nasıl mümkün oldu Osgood'un asistanı iken?
— Oldu tabii. Çünkü Osgood kendisi ders verirken, biz onun dersini alırken, Noam Chomsky'nin bütün kitaplarını okumamızı ödev olarak verirdi, "Karşılaştırın" derdi, "benim söylediklerimle onun söylediklerini". Ve bütün yeni çıkan makaleleri takip etmek zorundaydık. O da bizim yaptığımız ödevleri filan yoğun olarak okurdu bir çıkış yolu bulabilir miyim diye. Ondan dolayı biz öbür tarafın görüşünü çok iyi öğrenmek zorundaydık. Osgood bizden bunu isterdi ve lengüistik bölümünde Noam Chomsky'yi iyi tanıyan, onunla beraber çalışmış bir lengüist vardı Robert Lee adında, ondan da ders alırdık. O da neden Osgood'un yaklaşımının yürüyemeyeceği ile ilgili onu model olarak anlatırdı. O bakımdan Osgood bizi o yeni akımlar çerçevesinde yetiştirdi, geliştirdi. Ve Osgood'un teorik modeldeki zayıflığının telafisi, elde etmiş olduğu verilerin zenginliğinde kendisini gösterdi. Ama ben şahsen Amerika'da kalsaydım ve Amerika'da akademik hayata atılsaydım doktoradan sonra, o verilerin günlük yaşamda ve kültür antropolojisi anlamında ne kadar önemli olduğu, ne anlama geldiği konusunda çalışırdım. İnsan zihninin işleyişi ile ilgili teorik model başka, elde ettiği o veriler başka. O veriler hayattan gelmiş vaziyette. Farklı farklı yorumlayabilirsin, kullanabilirsin.

— O verilerin hiç değerlendirilmediğini mi söylemek istiyorsunuz? Üzerinde hiç çalışılmadı mı?
— Onun verdiğinin ötesinde başka bir şey olmadı bildiğim kadarıyla.

— Her dönemin bilimi kendi yazarlarını, filozoflarını, sanatçılarını vs. beraberinde getiriyor, doğrudan etkiliyor. Bu yaklaşımdan etkilenen isimler?
— Osgood'un yaklaşımından mı? Davranışçı?

— Evet.
— Hayır, yok. Zaten davranışçılar hiçbir zaman bir sanat, bir felsefe, bir estetik hareketi desteklemedi çünkü insan davranışını tamamıyla geçmişinin mekanik özeti olarak, koşulların özeti olarak görüyorlardı. Yani bu hiçbir yaratıcılığa imkân vermiyor ki.

— Bu yaklaşımın özeti, "İnsan çevresinin ürünüdür"...
— Evet, öyle denebilir.

— Chomsky'nin buna yanıtına yer verelim.
— Chomsky'nin dediği şu; insan her şeyden önce bir genetik potansiyel getiriyor. Çevresi bu potansiyelin nasıl biçimleneceğini tayin ediyor.

Onun için, çocuk doğuştan konuşma potansiyeli getiriyor, çevresi ise Türkçe mi konuşacak, Yunanca mı konuşacak, Çince mi konuşacak onu tayin ediyor. Ama hiçbir zaman çocuk çevresinin şartlaması sonucu değil.

Verdiği çarpıcı bir örnek var. Mesela diyor, "Skinner'ın modeli içerisinde bir resme baktınız, çok etkilendiniz. Skinner'ın modeli içerisinde bu çok etkilenmenizi, en yüksek sesle bağırarak, 'Bu çok güzel resim! Hayran oldum!' diye ne kadar çok tekrar eder ve ne kadar çok bağırırsanız, bu, o kadar çok etkilendiğinizi gösterir. Ve ama" diyor, "müzede bunu görmeyiz. Genellikle kişi resme bakar, derin bir nefes alır, kısık sesle, 'Vay be!' der ve Skinner bunu izah edemez". Hakikaten de bu doğru. Skinner'ın bütün prensiplerini ele aldığın zaman bu alanda çığlık çığlığa, "Ay! Çok etkilendim! Harika!" diye ne kadar çok bağırırsan o kadar çok etkilenmiş olursun. Çok mekanik bir sistem. Bazen öyle nefesin tutulur ki gördüğün güzellik karşısında, hiçbir şey söyleyemezsin. Ve "Düşünebiliyor

musunuz ki" diyor Chomsky, "insanları anlamaya yönelik bir bilim, bu çok insani olan durumla ilgili hiçbir şey söyleyemiyor". Ne kadar ağır bir darbe, görebiliyor musun?

— *Chomsky'nin etkisi?*
— Chomsky'nin geliştirdiği bu "transformation grammar" dedikleri dönüştürüm kuralları, insan dilinin yapısı, insan olmak ne demektir, konuşan varlık olmak ne demektir yaklaşımı, kendine özgü çok filozof yetiştirdi, çok sanatkâr yetiştirdi, çok tiyatrocu yetiştirdi. Müthiş bir özgürlük getirdi ve Chomsky bence bilim tarihinde, düşünce tarihinde çok önemli bir insandır ve en çok ismi konuşulan insanlardan bir tanesidir.

Bütün bu gelişimler, bilişsel psikolojiyi geliştirdi. Bundan dolayı dil psikolojisi –psikolengüistik–, bilişsel psikolojinin bir alt dalı olarak kaldı; insan zihninin dille ilgili çalışış tarzı.

— *Davranışlarımızı belirleyen düşünce biçimimiz. Dilin düşünce biçimimiz üzerinde etkisi yok mu? Yani düşünce mi dile, dil mi düşünceye yön veriyor?*
— Ama büyük şemsiye altında, dil düşünce biçimimizi doğurmuyor. Düşünce dile yön veriyor. Enteresan bir hadise. Onların çoğu çürütüldü. Yani, "Dil, insanın nasıl düşüneceğine yön veriyor" teorisi ampirik hiçbir geçerli destek bulamadı.

— *Kimi dillerde var olan bir sözcük, kimi dillerde hiç yer almayabiliyor. Olmayan kelimeler neye işaret ediyor? Olmayan bir kelime ile düşünmek mümkün mü?*
— Şimdi yaklaşım tarzı, mesela Eskimolarda –bu sık sık verilen örneklerden bir tanesidir–, Eskimolarda kırktan fazla kar ismi var. Çünkü onlar farklı farklı karları algılar. Kar, hayatlarında önemli bir olay. Dil sadece şunu gösterebiliyor; bir kültürde, o insanlar o doğada yaşarken nelere önem vermişlerse o konuda çok kavram geliştirmişlerdir. Böylelikle, insan ilişkilerine çok önem verdiğimizden dolayı, bizde insan ilişkileriyle ilgili kavramlarımızın daha fazla olmasını beklersin.

Bundan dolayı "amca" farklıdır, "dayı" farklıdır, bütün akrabalık terimlerini bulabilirsin Türkçe'de ama Amerikanca'da o kadar çok farkı bulamazsın. Ama eğer o toplumun gereksinmesini değiştirirsen farklı olur.

Mesela araştırmalar yapılmış, kelime olmadığı halde algılama var mı yok mu konusu ile ilgili; görülmüş ki algılayabiliyor. Yani o zaman gelinen nokta şu oluyor; kelimenin olması, yatkınlık denilen bir kavram kullanıyorlar, o konudaki algılamaya yatkınlık getiriyor ama kelimenin olmaması da algılamayı engellemiyor.

Kelime varsa, daha yatkın oluyor, çabucak görüyorlar. Ama, bunun ötesine geçemiyorlar falan gibi bir durum yok. Ve eğer o bireyin hayatında gereksinmeler o kavramların gelişmesini gerektiriyorsa, çok çabuk geliştirebiliyor. Onun için, yönlendirici bir etkisi oluyor ama belirleyici, tayin edici bir etkisi olmuyor. Şu anda geldikleri nokta o. O bakımdan, "Daha çabuk algılamaya yatkın", öyle diyorlar.

— Nasıl düşünüyoruz? Düşüncenin dili ne? Dille yani sözcüklerle düşünmüyoruz.

— Düşünmüyoruz. Şu anda gelinen nokta şu; nasıl düşündüğümüzü bilmiyoruz. Önemli bir mistik olgu var. Ve şu anda hem felsefede hem de dil psikolojisinde, bilişsel psikolojide en yoğun çalışılan konulardan bir tanesi şu; yani biz çok muhtemelen henüz daha isimlendiremediğimiz sembollerle düşünüyoruz ve onu dile giydiriyoruz.

— Sembolle düşünüyoruz ve sonra da sembolün sözcüklerini üretiyoruz...

— Evet. Ve öyle bir şey ki bu, konuşurken düşünce zaten gelmiş oluyor. Onu sen giydiriyorsun sözcüklerle, hatta düşünceyi tam ifade edemezsen böyle içinde kalmış oluyor.

— "Bunu ifade etmeye kelimelerim yetmiyor" diyorsun.

— Yetmiyor. Bu da gösteriyor ki, düşüncenin kendisi kelimeye tekabül eden bir hadise değil. Onun ötesinde bir sinirsel

süreç oluyor. Ve onun ötesinde olanın nereden geliyor durumu, yani beynin nereden düşünceye başlama durumu, nereden ilk tetikleme oluyor ve o niyet dediğimiz, yani, "Ben şunu söyleyeceğim" olayı nasıl oluşmuş ve nereden başlamış ve o niyetini ifade edinceye kadar nasıl bir süreçten geçiyorsun hadisesi, o ilk öz, henüz daha bilinmiyor. Nasıl ki fizikte bilinmeyen bir noktaya geldiler, öyle. Bilemiyorsun hakikaten.

— Sadece, sembollerle düşündüğümüz yönünde bir bilme var, ama, "Sembollerle nasıl düşünüyoruz?"un yanıtı henüz yok diyorsunuz.
— Evet, ve mesela ben bu konularda, Noam Chomsky ile beraber çalışmış George Lakoff diye birisi var, şu anda büyük isimlerden bir tanesi, şu anda bir kitabını okuyorum, mesela o, "İnsan düşünen bir yaratıktır ve yalnız insandır düşünen. Hayvanlarda bu yoktur" kavramına tamamıyla karşı çıktı. Şu anda bir kitabını okuyorum, işte bu bilişsel psikolojide yapılan denemelerle nasıl hayvanlarda düşünme süreci bulunduğunu o kadar güzel anlatıyor ki, ve düşüncenin temelinde nasıl semboller var ve kasların hareketlerinin bile düşüncenin temelinde olduğu ile ilgili bir sürü araştırmalara yönlendiriyor insanı. "O bakımdan" diyor, "biz de düşünüyoruz, hayvanlar da". Ben daha bitirmedim kitabı ama bu alanda önemli çalışmalar var.

— Kas hafızası... Bedenimiz bizden çok daha akıllı. Lise yıllarında okuduğum "İnsan Nasıl İnsan Oldu" kitabından şöyle bir deney hatırlıyorum; bir tür solucanla yapılan deneyde –kısa ömürlü olduklarından üzerlerinde birkaç nesil çalışıp gözlemleme imkânları oluyordu–, bir labirente bırakıldıklarında bir kısmı sürekli uyarılarak nereye gideceklerine dair yönlendiriliyorlar. Yolun "öğretildiği" bu grubun "torunları" ile diğer kendi hallerine bırakılmış grubun "torunları" gözlemlendiğinde, birkaç "nesil" sonra ilk grubun diğerlerinden çok daha çabuk öğrenebildiği ortaya çıkıyordu.
— "Genlerle geçen yetenekler" tavrı kabul görüyor.

— Yeteneklerin genlerle geçtiğinin kabulünün ne kadarlık bir geçmişi var?

— Bunun bir gelip gitme durumu var. Irkçılığa yol açabilir diye. Çok hassas bir konu. Mesela hayvanlarla ilgili olarak, hayvanın ırkına göre şu tip köpekler zeki olur, şu tip hayvanlar bilmem ne olur diye filan pat pat özellikler verebiliyorsun ama insanlarla ilgili olduğu zaman bu özellikleri açıklamak ırkçılığa doğru yol açar dediler ve Amerikan tarihinde bu olmuş, ondan dolayı acılar çekilmiş.

— Amerikan tarihinde, bir genelleme yapılarak zencilerin daha düşük IQ'ları olduğu söylendi geçmişte. Sonra bunun bir bilimsel gerçeklik olmadığı, verilerin –ya da sonuçların– çarpıtıldığı ortaya çıktı. Bu örnekteki gibi, verileri ve sonuçları istediğiniz gibi kullanabileceğiniz mekanizmalar yok mu?

— Aynen. Aynen. Yani kişi, ideolojisine göre dediğin gibi manipüle edebiliyor bilimsel verileri ve ondan dolayı bir süre bu tip, genetik alanda yorum yapmama durumu ortaya çıktı. Şimdi yavaş yavaş geri geliyor bu genetik. Yani bireyler olarak genetik yorum yapma ile bir toplumun tümü olarak genetik yorum yapma farklıdır anlayışı üzerinde durulmaya başlanıyor. Ve Chomsky'nin insan türünün genetiğine dair söyledikleri çok güçlü; yani, "En akıllı hayvanı konuşturamazsın ama en ahmak insan konuşabilir çünkü öyle programlanmıştır" diyor. Yani beynin özel bir programlaması var. Eğer üç-dört yıl içinde bu uyarılırsa konuşur. Ama ilk yedi yıl içinde çocuk hiç konuşma duymazsa o yeteneğini kaybediyor. Bununla ilgili de enteresan gözlemler var.

— Ama o durumda da düşünebiliyor ve öğretilebiliyor. Yıllar öncesinden bir Helen Keller örneği var. Kör-sağır ve dilsiz Keller. Yedi yaşından sonra eğitildi, okuma yazma öğrendi, öğretmen oldu, kitaplar yazdı...

— Chomsky'nin sistemi diyor ki: "Dil, ille de sesle olmak zorunda değil". Dil, hareketlerle de olabilir, görsel de olabilir, dokunsal da olabilir. Yani insanoğlu biçim sistemi kurup onu

yönetme potansiyeli ile doğuyor. Ve zannederim Helen Keller'de de olan, o dokunmanın sistemini buldu. Dokunmanın bir sistem olarak bir anlam ifade edebileceği ve dilin yapısına benzer bir yapı buldu. Bahsettiğin örneği pek incelemedim ama o yapı üzerinde çok duruyor.

Chomsky ne diyordu; bir kere iki sistem. Bir tanesi performans modeli dedikleri işleyen sistem. Bir tanesi de yetkinlik sistemi. "Gramer yetkinlik sistemidir" diyor, "gramerde hata yoktur. Gramer hata yapmaz. Ama...

— Sahip olduğumuz ve genlerimizde kodlu gramerden bahsediyor tabii.

— Evet, evet. Gramer hata yapmaz. Gramerde hata yoktur ama insanoğlu hata yapar çünkü yorgundur, uykusuzdur, hatırlamayabiliriz, bazı şeylerin etkisi altında kalırız, kızgınızdır bilmem ne. Performans modeline baktığında psikologlar işin içine, devreye girip söylesinler adam niye yanlış yaptı falan. Hatta psikolengüistik alanında yeni bir alan gelişti dil hatalarını incelemek üzere; çocuklar hangi aşamada nasıl hatalar yapıyorlar, bu hataların anlamı ne, sinir sisteminin neresine tekabül ediyor falan gibi incelemeler başladı. Böylelikle, "Performans modelini lengüist incelemez" diyor, "performansa bakarak, lengüist –dilbilimci– bir yetenek modeli çıkarır, gramerini çıkarır. Ve bu yetenek modeli konuşan her bir insanın içinde var. Onun için her bir dil konuşan kişi lengüist olma durumunda değil. Bir şeyin Türkçe olup olmadığını, neyse dili o dilde olup olmadığını, yanlış olup olmadığını bilir. Bu iyi bir Türkçe mi kötü bir Türkçe mi hemen söyler" diyor, "niye diye sorsan izah edemez". Çünkü onu izah edebilmek için akademik şekilde o ilkeleri, yapıyı filan oluşturmak, öğrenmek lazım. "Ama o" diyor, "kullanıcı olarak yetkinlik düzeyindedir". Böylelikle sinir sistemi hakkında yetkinlik düzeyi mekanizmalarını getiriyor. Yani çocuk ne yapıyor? Performansı duyarak yavaş yavaş o yetkinlik modelini oluşturuyor.

Ve böylelikle bu modeli alarak birdenbire antropologlar kullanmaya başladılar. Yani, "Kültürü bu şekilde inceleyelim

biz, kültürün bir grameri vardır yetkinlik, bir de onun duruma göre uygulanışı vardır. Duruma göre uygulanışa bakarak hemen kültür hakkında karar verme" dediler ve kültürün gramerinin yapısını esaslıca çıkarmaya, modelini oluşturmaya başladılar. Ve böylelikle bir kültürün değerler sistemi, normlar, ilişkiler, hayat felsefesi falanla ilgili böyle etkinlikler var ama şartlar olgun olduğu zaman o sistem kendini olduğu gibi güzel ifade ediyor ama şartlar değiştiği zaman kişi yapabildiği kadar yapıyor. Oradan kısıtlamalar yapıyor, farklı yapıyor. İşte gerginlikler oluyor, "Yapmamam lazımdı ama ne yapayım böyle yapmam gerekti" filan diyor ama bu demek değildir ki doğrusunu bilmiyor.

Doğrusunu biliyor ama o an için değişiklik yapması gerekiyor. Aynı şey, bu sefer bu yetkinlik ve performans modelleri birçok şeye uygulanmaya başladı kavram olarak. Ve bütün dillere ait bir yetkinlik modeli önerdi Chomsky. Yani, "Bütün dillerin temelinde bir yüzeysel yapı vardır" dedi, "bu yüzeysel yapı fonemlerle, seslerle ifade edilir." Bir de dedi ki: "Altta semantik yapı vardır, anlam yapısı vardır. Ve bu iki yapı arasında yer alan, 'transformation grammar', –dönüştürüm kuralları– vardır." Bu, anlamı alıp yüzeye nasıl getirecek olayı. "O kurallar" diyor, "bu anlamı alır ve nasıl bir sentaktik yapı içerisinde, nasıl bir ses yapısı ile geliştirileceğini söyler. Ve bu anlama ulaşabilmek için bir tek yapı yoktur. Farklı farklı kurallar uygulayarak bu anlama ulaşabilirsiniz. Onun için aynı anlamın çok farklı ifadeleri olabilir" diyor. Ve enteresan şekilde insan hafızaları ile ilgili yapılan araştırmalar bu semantik hafızanın en güçlü olduğunu gösteriyor. Bunu hatırlamıyor kişi, şunu hatırlamıyor kişi ama, anlamı hatırlıyor.

— "Anlam hafızası" daha önce de geçmişti konuşmamızda. Örnek verebilir misiniz buna?

— Mesela, "Annem bana kızmıştı" diyorsun. Onu hatırlıyorsun ama annen sana kızgınlığını nasıl ifade etti, hangi kelimeleri kullandı, hangi cümlelerle ifade etti, nasıl bir tonlaması vardı hatırlamıyorsun. Sadece, "Annem bana kızmıştı, hatır-

lıyorum" diyorsun, onu hatırlıyorsun. Mesela adam karşısındakinin korktuğunu hatırlıyor ama bunu hangi kelimelerle ifade etmişti hatırlamıyor o kelimeleri, sadece, "Korktuğunu hatırlıyorum, korktuğunu söylemişti" diyor. Yani o anlamı çıkarıyor oradan, diğerini hatırlamıyor. Bu çok belirgin bir şey.

Ve bunun tabii eğitimle ilgili muazzam sonuçları var. Yani çocuklara bir şey öğretirken anlam hafızasını kullanarak öğretin diyorlar, kelimelerin üzerinde durarak değil.

— Az önce değindiniz, örneğin kimi araştırma sonuçlarının yayımlanmasında ırkçılığa dair çekinceler olabiliyor manipülasyon aracı olarak kullanılabildiğinden, demiştiniz. Buradan yola çıkarak şunu sormak istiyorum, belli araştırmaların özel manipülasyon çalışmaları için geliştirildiğine dair bildiğiniz örnekler var mı?

— Amerikan tarihinde çok var. Ama ben şahsen hiç ilgilenmedim o tip araştırmalarla. Çünkü mesela testler. Zekâ testleri ile ilgili,

— Tam da oraya gelmek istiyordum; zekâ testleri... Chomsky'den sonra nasıl bir değişikliğe uğradı zekâ testleri? Bu yaklaşım çok farklı, temelden farklı çünkü.

— Zekâ testleri çok değişti. Zekânın türlerini bulmaya başladılar. Çok boyutlu zekâ. Bu çalışmalar sonucunda, "duygusal zekâ" kavramına eriştiler. Duygusal zekânın ötesinde akademik zekânın yedi boyutlu falan olduğunu tespit ettiler. Ve böylelikle ne bileyim, yani zihinsel düşünmenin değişik boyutları olduğunu ve boyutların herhangi birisinde kişilerin farklı farklı güçleri olabileceği ihtimali üzerinde durmaya başladılar ve ondan sonra da mesela bunları ölçmenin çok çok çok dikkat isteyen bir hadise olduğunu gösterdiler, özellikle siyahlar ve Meksikalılarla ilgili yapılan çalışmalarda.

Mesela testte sorduğun şu oluyor: "İlişkiyi görebiliyor musun? Şununla şunun ilişkisini görebiliyor musun?". Fakat o sorudaki kelimelerin bilinip bilinmemesi çok önemli oluyor.

— Okuryazar olmayabilir çünkü bir dâhi de. Hayatının dışında olabilir o kelimeler, hiç karşılaşmamış olabilir.
— Tabii. Ve mesela bir sosyolog araştırma yaptı, adam hayatını buna harcadı. Çete üyeleri ile çalıştı. Çete liderleri ile çalıştı. Okula filan gitmiyor bunlar...

— O standart testlere göre ancak geri zekâlı olabilirler tabii. Ama sonuç tam tersi çıkmış olmalı.
— Bu testler verildiği zaman, normal, standart testlerde düşük zekâlı çıkarken, bu sosyolog öyle örnekler aldı ki yani fersah fersah üstündeler o normal sınıflardaki çocuklardan. Örnekler veriyor ve analiz ediyor verdiği konuşma tarzından. Yani görüldü ki, üç-dört boyut ilerdeki ilişkiyi hesaba alarak cümle kurmuş, tavır almış, strateji geliştirmiş adam. Ve buna dayanarak yeni testler geliştirdiler. Çevreden bağımsız, daha motorsal, daha algısal, algıyı yakalamaya yönelik testler. Öyle olunca da birdenbire sonuçlar pat diye değişiverdi. Çok değişti. Onun için test konusu çok hassas bir konu.

— Söz konusu ölçümlerde yine her ülkeye –ülkeye değil de her kültüre diyeyim, bir ülke birçok kültürü içinde barındırabilir çünkü–, her kültüre ilişkin farklı bir test uygulamasının olması gerekmez mi?
— Aynen. Aynen. Ve maalesef...

— Sözünüzü böldüm ama, Türkiye'ye gelelim. Bizim neye göre ölçülüyor zekâmız? Hangi kültürün verileri kullanılıyor? Bu kadar hassas bir konuda ithal testler dışında özgün bir çalışma var mı?
— Bu alan esasında çok önemli bir uzmanlık alanı. Benim uzmanlık alanım değil. Ama şunu söyleyebilirim; henüz Türkiye'de, mesela iş hayatına alırken kullandıkları testler veyahut da kişilerin gelişimi ile ilgili, iş hayatındaki gelişimi ile ilgili kullandıkları testler benim bildiğim kadarıyla hepsi tercüme edilerek alınmış, Amerikan kültürü içerisinde üretilmiş testler.

Ve bunların Türkiye içerisinde üretilip, Türk insanının düşünüş tarzı içerisinde ayırt edici özelliklerinin bulunup yeniden yapılanması lazım. Bu da zaman ister, uzmanlık ister ve para yatırımı ister. Onun için bence bunun ulusal bir dava olarak organize edilmesi lazım. Bunu TÜBİTAK yapabilir, TÜSİAD yapabilir, hükümetin kendisi yapabilir ama bir merkezin mevcudu ve psikoloji alanında yetişmiş, gelişmiş yüzlerce insanın çalışması lazım.

Şu anda kullanılan yetenek testleri, zekâ testleri benim insanıma göre oluşmuş değil bildiğim kadarıyla ve çok tuhaf. Benim "Mış Gibi" kitabında ele alacağım konulardan bir tanesi bu; test ediyoruz ama "mış gibi". Test ediyor"muş gibi". Netice alıyor"muş gibi". Bir şey ifade ediyor"muş gibi" bir durum var. Hayatımızın "mış gibi" yönlerinden bir tanesi bu.

— Vahim sonuçlara yol açtı değil mi şimdiye kadar?
— Kesinlikle. Kesinlikle. Gerçek yetenekleri yakalayamıyorsun. Ve bu sefer o test sonuçlarına göre eğitime aldığın, yönlendirdiğin insanlardan tam verim alamıyorsun, halbuki muazzam umut bağlamışsın ve muazzam yatırım yapıyorsun.

Ama bu tip hatalar Amerika'da da çok sık yapıldı. Çok acı çektiler. Ondan dolayı bayağı bilinçlendi toplum.

— Psikoloji, stratejik olarak da çok önemli bir bilim alanı. Bu bilimde gelinen son nokta, bu çalışmaların sonuçları paylaşılıyor mu? Açık mı yoksa titizlikle saklanıyor mu?
— Emin değilim. Alanım olmadığı için. Ama Amerika'da Psikoloji Cemiyeti'nin...

— Sözünüzü unutmayın, buraya bir parantez açıp, "Alanım değil" derken sizin alanınızın kapsamını öğrenelim.
— Benim esas alanım, kişiler arası iletişim. Kişiler arası iletişim neyi gerektiriyorsa, o alanda bilgim var, deneyimim var. Algılama da bunun içerisine giriyor. Çünkü iletişim, bir insanın algılamasını diğer insanın algılaması ile temas kurdurma

durumu. Buna fenomen dünyası diyorum ben. İşte bu "İletişim Donanımları" kitabımda sözünü etmeye çalıştığım bu. Nasıl olabilir olgusu. Öğrenme çok karmaşık, çok dolu bir alan psikolojide; öğrenmenin türleri, öğrenme yöntemleri, malzemenin türü ile öğrenme arasındaki ilişki, yetişkin öğrenmesi, gelişim aşamasına göre öğrenme malzemesinin ayarlanması, öğrenme ortamı, öğrenme malzemesi ve öğrenen kişi arasındaki ilişkiler... ooo, çok karmaşık. Öğrenme malzemesinin türüne göre; görsel, sözel filan... Bayağı değişiyor.

— Şimdi yine bir önceki sorunun yanıtına geçelim.

— Amerika'da Psikoloji Cemiyeti'nin takip ettiği ve yasalarla düzenlenmiş bir şekilde devam ediyor bu. Yani herhangi bir Amerikan vatandaşı hakkının yendiği ile ilgili dava açabilir. Onun için bunların dosyaları ile Amerikan Psikoloji Cemiyeti'nde yerli yerinde olması lazım ki mahkemeye rapor verebilsin, "Şöyle bir çalışma sonucunda şunlar şunlar göz önüne alınarak..." diye. Yani, "Hakkaniyeti koruyan bir çalışma durumu, bütün çalışma gereklerini yerine getirmiştir" falan diye bir rapor arkasında olması lazım piyasaya çıkıp uygulanabilmesi için. Ve bunu da isteyen yetkili kişiler sorabilirler ve gözleyebilirler. Yani bununla geçimini sağlayan çok büyük kuruluşlar var şimdi Amerika'da. O testlere göre seçilmiş insanların başarısını takip eden, sürekli uyum yapmaya, ayarlamalar yapmaya çalışan kişiler var. O bakımdan Amerika'da artık şimdi bir yandan kullanıcıda yani ana-babalarda, iş hayatında bunu takip eden insanlarda, bir yandan da bunun endüstrisini kurup piyasaya sürenlerde büyük bir duyarlılık var.

Bütün bunlara rağmen, bu duygusal zekâ kavramında ortaya atılan düşünce, duygusal zekâyı hesaba katmadığın zaman bütün o kuvvetli boyutlarla ölçülmüş olan akademik zekâ bir işe yaramıyor. Gittikçe yayılan bir kavram. Ben de onu Türkiye'ye, "gönül zekâsı" olarak tercüme ediyorum.

— Hakkında bu kadar konuştuktan sonra zekânın tanımını istesem sizden?
— Zekânın en klasik tanımı, "sorun çözebilme yeteneği" olarak kabul ediliyor. Yani içinde bulunulan durumu en etkili ve en kısa zamanda çözebilme.

— "Çok zeki ama akıllı değil" deriz. Akıl?
— Zekâ, "şimdi, şu anda sorun çözebilme", akıl ise, "yaşam yönetebilme yeteneği" oluyor.

— Yani akıllı olmak için yüksek zekâ gerekmiyor?
— Akıl, "yaşam yönetebilme; anlamlı ve coşkulu bir yaşamı oluşturabilme yeteneği".

— "Hayatta kalabilme becerisi" değil yani?
— Hayatta kalabilmeyi değişik düzeylerde yapabilirsin. Yani öyle bir hayatın olacak ki hem anlamlı hem de coşkulu olacak ve bu hayatı becerebileceksin. Bunu yapabilmek için akıllı olmak lazım. Müthiş danslar içeriyor.

— Toplum olarak çok "zeki" olduğumuz kesinlikle su götürmez. Problem çözme yeteneğimiz müthiş. Ama görülüyor ki, günlük çözümlerle yaşamı sürdürerek, akıllı olmadan zekice yaşamak da mümkün.
— Mümkün. Kısa vadeli, bazen öyle sorunlar çözebilirsin ki öyle dâhiyane biçimler bulabilirsin ki ama sadece şimdiki durumu kurtardığından dolayı daha sonra içinden çıkılmaz bir sorun yaratmış olabilirsin, onu görmeyebilirsin. Akıllı adam onu görür. Onun için, "Acele etme, sorunu çözmeyelim, biraz acısını çekelim" diyebilir. Yani, zaman ve kapsamda farklılık oluyor.

— Bir de şunu sorayım, zekâ gelişir mi ya da zekâ geriler mi?
— Bu konuda da çok tartışmalar var. Evvelden, "16 yaşına kadar gelişir. 16 yaşından sonra durur. 35 yaşından itibaren gerilemeye başlar" deniliyordu. Şimdi bu da değişmiş vaziyet-

te. Yani ölçümleri değiştikçe, mesela, adam çabucak davranamıyor ama çok daha kapsamlı görerek, aklında çok tutamıyor ama yöntemler geliştirmiş o yöntemleri kullanarak daha sağlam gidiyor. Ve yapılan çalışmalar gösteriyor ki, öğrenciliğe daha geç başlamış, üniversiteye 35 yaşında girmiş olanların çoğu çok daha başarılı. Hem okulda başarılı hem de çıktıktan sonra daha başarılı. O başarıyı yansıtabiliyor.

Onun için, şimdi o zekâ ile ilgili, "Yaşla duraklar ve geriler" anlayışı ile ilgili bir soru işareti var.

— Var ama bu kanı, bir algılama hali olarak yerleştiği için, buna inanıldığı için, koskoca bir toplumsal davranış biçimi şekillenmesi söz konusu olabiliyor. Bir davranış biçimi geliştiriliyor bu doğrultuda.

— Aynen, aynen ve Amerika bunun çok acısını çekti. Çünkü orada her şey testle oldu uzun bir süre. Sizin çocuğunuzun zekâ durumu böyle diye numaralarla konuşulur oldu. Onun için büyük kavgalar koptu onun savaşında ve yeni veriler geldikçe onun paylaşımına önem verdiler. Ölçme biçmeye çok önem veren bir toplum Amerika ama uzun vadeli takibe de önem verdiğinden dolayı, o "eksiklikleri, güçlükleri önceden kestirebiliyor mu?" konusunda sürekli revizyonlar yapıyorlar.

— "Zekâ bir yaşa kadar gelişir sonra duraklar" vs. dediğiniz zaman büyük bir kuşak göz ardı edilmiş oluyor. Özellikle ileri yaşlara yönelik bir önyargı oluşturmuş oluyorsunuz. Biliyoruz ki refah ülkeleri yaşlı nüfusun çoğunlukta olmasından mustarip. Doğum oranı düşük, yaşam süresi uzun, nüfus gençleşmiyor, tersine giderek yaşlanıyor ve "çalışır" durumda olmadıkları için sağlık harcamaları vs. ile ülke ekonomisi için bir "yük" diye nitelendiriliyorlar. Bir yandan da ama, cazip "tüketici" konumunda bu insanlar, alım güçleri yüksek. Bunun getirdiği sorunlarla başa çıkmak için, o nüfusu gerek deneyimlerinin zenginliği nedeniyle iş yaşamında ve gerekse de ceplerinin zenginliği nedeniyle tüketim açısından "kullanılır" duruma getirmek isteği mi tetikledi bu araştırmaları? Bü-

tün vurguların gençliğe yapıldığı ortamda hani sanki yaşlıya iade-i itibar gibi...

— Benim bildiğim kadarıyla bu ayrı bir alan olarak çok gelişti Canan Amerika'da. "Gerontology" diye bir alan. Yaşlanma, yaşlılık diye. Sosyolojinin çok büyük alanlarından birisi oldu. Nüfus arttıkça, bir; emekli olanların sayısı çok arttı. Ve bu emeklilerin paraları var. Ondan dolayı önemli bir ekonomik güç olmaya başladı. İkincisi, burada birikmiş bir insan enerjisi var. Bunlar Amerika'daki gönüllülerin en büyük kısmını oluşturmaya başladılar. Yani gönüllü olarak çalışıyorlar. Birikmiş bilgisayar deneyimi, iş tecrübesi var, önemli katkıları olmaya başladı.

Gönüllü olarak çalışırken ama kendisinin de eğitilmesi lazım. Bu sefer üniversitelerin, belli başlı üniversitelerin birçoğu bu emeklilerin eğitimleri ile ilgili bölümler açmaya başladılar. Çok sayıda başvuru oldu buralara. Yani, mesela siz eğer çocukları eğitmekle ilgili bir gönüllüyseniz çocuk eğitimi ile ilgili nasıl yaklaşılır size öğretelim diyen programlar oldu, bunlara yoğun katılımlar oldu ve koca koca binalar yaptılar.

Ondan sonra bu kesimin ekonomik gücü ortaya çıkınca üniversitenin tarih bölümü işte, "Yazın dünyanın şu bölgesine gidip bir tarih gezisi yapacağız" demeye başladı, gemiler tutuldu, uçaklar tutuldu filan büyük bir ekonomik olay olmaya başladı.

Medya bunu keşfetti, televizyon programları, gazeteler bunlar için bilmem ne derken koca bir sanayi oluşmaya başladı bunlarla ilgili. Politik hayat için de çok önemli, bunlarla ilgilenen büyük bir politik kesim olmaya başladı. O bakımdan çok yoğun araştırmalar var bu kesimin sağlık sorunları ile ilgili, yeme-içme ile ilgili, spor faaliyetleri ile ilgili, yaşam tarzları ile ilgili, onun mimarisi ile ilgili kapsamlı araştırmalar yapılmaya başlandı. Ve kendi başına bir konu oldu bu. Yani bu konuda uzmanlık yapan, master, doktora yapan insanlar var ve çok önemli bir alan olmaya başladı. Dediğim gibi, artık, "Bunların aklı durmuş değil, öğrenebiliyorlar" gerçeğinden dolayı programlar geliştiriyorlar. Bu insanlardan

bazıları master programına yazılıyor, doktora programına yazılıyor. Benim üniversitemde 78 yaşında biri master programı aldı tarih bölümünden.

— *Gözlemleme imkânınız oldu mu? 78 yaşında bir insan, tarih bölümündeki master programında, getirdiği farklı algılamalarla, bütünlüklü bakış açısı ve yaşamışlıkla, geleceğe yönelik kaygı da taşımadığı için genç bir öğrenciden çok daha başarılı ve keyifli olmuştur diye düşünüyorum.*
— Bölümün ifadesi de oydu. Ben kendisini şahsen tanımadım ama o bölümdeki profesörleri tanıyordum. "Hiçbir şeyi sınav için değildi. Her şey anlamı olduğu içindi, ondan dolayı sorulan sorular, yazılan ödevlerin filan kapsamı çok farklıydı. Diğer öğrencilere de bir model oldu" deniliyordu.

— *İşyerlerine eleman aranan ilanlarda yaş sınırı belirtmenin dava konusu olduğunu duymuştum, doğru mu?*
— Doğru. Hem ilanda hem de mülakat sırasında herhangi bir şekilde senin medeni halinle, yaşınla ilgili, özel yaşamınla ilgili sorular sormaları yasak. Eğer soracaklarsa senden izin almaları lazım. "Hayır" dersen soramazlar. Sorarlarsa, mahkemeye verilip çok ağır sonuçlarla karşılaşabiliyorlar.

— *Büyük bir sanayi gelişti yaşlılığa dair, adeta "keşfedildi" yaşlılık. Keşif henüz tamamlanmış da değil, araştırmalar sürüyor, "Aa, öğrenebiliyorlarmış" deniliyor ve 21. yüzyıldayız. Bilim neden bu kadar gecikti "yaşlılık" halini keşifte, yaşlılıkla ilgili gerçeklere ulaşmada? "İnsanı" keşfetmede "belli bir yaş grubunu da içine alarak" yeni bir alan bu diyebilir miyiz?*
— Yeni bir alan. Kesinlikle yeni bir alan sosyolojide. Sosyolojide, biyolojide, tıpta, ekonomide yeni bir alan. Bunların hepsi beraber çalışıyorlar.

— *Psikoloji?*
— Psikolojiyi söylemedim mi?

— *Hayır.*
— Tabii psikolojide de. Gayet tabii. Hemen hemen her alana yansıması var bunun. Her alana bir yansıması var. Mesela bizim California State University Fullerton'da, ben oradayken, ben emekli olmadan beş sene önce filan kocaman bir bina yapıldı ve bina sırf bu amaçla yapıldı. Tamamıyla onlar için yapıldı.

Burada bu konuda çok önemli bir değişim olması lazım ve bu değişimin bireyin kendisinden başlaması lazım. Benim sık sık belirtmeye çalıştığım şu seminerlerde filan; adam emekli, oturduğu apartmanda bir sürü çocuk var ve bu adam bu çocuklara değişik şekillerde yardım edebilir. Yani, emeklidir İngilizce biliyordur, emeklidir matematik öğretmenidir filan. Adamın aklının ucuna gelmiyor ki, bu apartmandaki çocukları toplayayım ben, haftada bir şöyle bir çalışma yapayım, bunların hayatına şöyle bir katkıda bulunayım diye. Aklına gelmiyor. Orada ise sırf bunları yapabilmek için emekliliği bekliyorlar, "Bir emekli olayım da kolları sıvayayım" gibi bir tavır içerisinde. Mesela bakıyorum bir sürü emekli var bir sitede, organize olarak bütün oradaki çocuklar için bir şey yapmak, "Hadi bakalım gelin, benim öğreteceğim şu. Şunun öğreteceği şu" falan akıllarının ucuna gelmiyor. Orada ise yoğun bir bilinç var, "Madem bu sitedeyiz önce biz bir araya gelelim yaşlılar, emekliler. Ne yapabiliriz? Sen ne yaparsın, sen ne yaparsın? Bir sürü gençler var burada. Bir şeyler yapmamız lazım" diye. Bu, yetiştiriş tarzı. Bütün bunların altında yatan "biz" bilinci. Korku kültüründe de bu gelişmiyor.

— *Bu tavırda ekonomik durumun hiç mi payı yok?*
— Burada yumurta mı tavuktan, tavuk mu yumurtadan çıkar durumu işin içine giriyor. Onun için...

— *Oradaki emekliler için, "Tarih turu ile dünyayı dolaşıyorlar" dediniz. Buradaki emeklinin ezici çoğunluğunun ise emekli maaşıyla hayatta kalabilmesi başarı.*
— Hayatta kalabilmesi başarısı var ama yani benim şimdiki

emeklime de öğrenci iken başka birisi sahip çıksaydı, ona göre bir şeyler gösterseydi o da ona göre eğitilecekti, ona göre geliri olacaktı, ona göre girişimci olacaktı ve paylaşa paylaşa büyüyecekti bu kartopu. Onun için, şunu görüyorum ben, devletin elinde bol para olup da o parayı tutup emeklisine vermeme durumu yok. Benim gördüğüm kadarıyla, öyle kötü bir yönetim içerisinde ki, güçlü olan, kurt olan alıp satıp koparıp gidiyor. Ve öyle bir durumdayız ki, "Aa, ne yapalım çalmışlar" diyoruz, "geri kalanla da biz geçinelim" diyoruz. Şimdi yavaş yavaş, "Ne demek ya, nasıl kaparmış? Benim bunda hakkım var, soracağım. Benim temsilcimin bunu yapması lazım" demeye başladık yavaş yavaş. Yani, "Benim aklım almıyor nasıl böyle oluyor? İzah edin" deme durumuna bile gelmedik. Mevzuata göre böyle olmuş da bilmem ne dendiğinde sesimiz çıkmıyor, bakakalıyoruz böyle. O bakımdan önce, bu ülkenin ürettiği zenginliğin bu ülkede kalabilmesinin çözülmesi lazım herhalde.

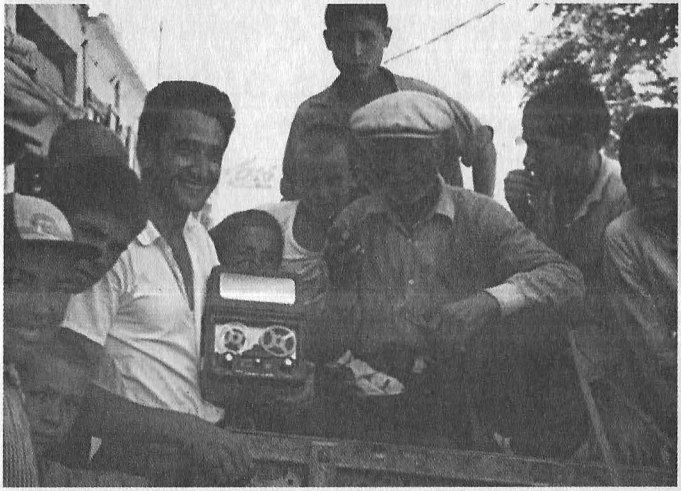
Konuşuyor, konuşuyor, herkes konuşuyor ama, "Bunun yapılması için şunlar şunlar sorumlu ve şu tarihe kadar bunlar yapılacak ve şu sonuçlar alınacak" durumuna geldiğimiz zaman somut iş yok. Ve benim de yorumum, bu da "öğrenilmiş âcizlik". O da korku kültüründen geliyor.

— *"Öğrenilmiş âcizlik"...*
— Öğrenilmiş âcizlik. Evet.

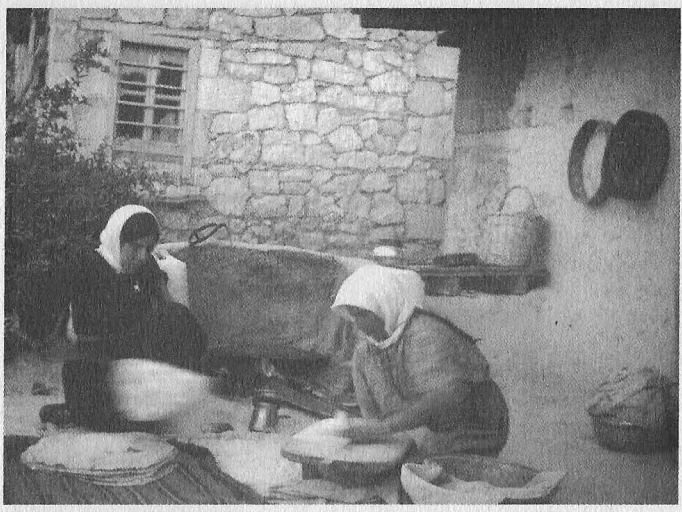
— *Bugünlük teşekkür ederim. Süremiz bitmek üzere.*
— Hakikaten. Ben de bayağı yoruldum.

Eylül,1960. Üniversite yıllarında İstanbul'da. Arkadaki yapı Fatih Belediye binası.

Doğan Cüceloğlu, İngiltere'den gelen antropoloji öğrencisi Brian'ın Nuru Köyü'ndeki çalışması sırasında ses kaydı yaparken.

Brian'ın Nuru Köyü'nde çektiği fotoğraflardan biri.

Doğan Cüceloğlu Nuru Köyü'nde yaptığı ses kaydını, teyple ilk kez karşılaşan köylülere dinletiyor.

Yıl 1963. Amerikan Psikoloji Derneği, Washington'da toplanacak olan 17. Uluslararası Psikoloji Kongresi'ne diğer ülkelerden birer genç psikolog davet eder. Bu kongreye Türkiye'den katılacak olan genç psikolog Doğan Cüceloğlu'dur. Cüceloğlu, diğer ülkelerden katılımcılarla birlikte Washington'da. (Ayakta duranlardan sağdan beşinci)

Doktora yıllarını geçirdiği Illinois Üniversitesi merkez kampusu. Illinois'te birbirine komşu iki yerleşim bölgesi olan Champaign ve Urbana arasında kurulu bulunan üniversite, "University Twin Cities", "İki Kentin Üniversitesi" olarak anılıyor.

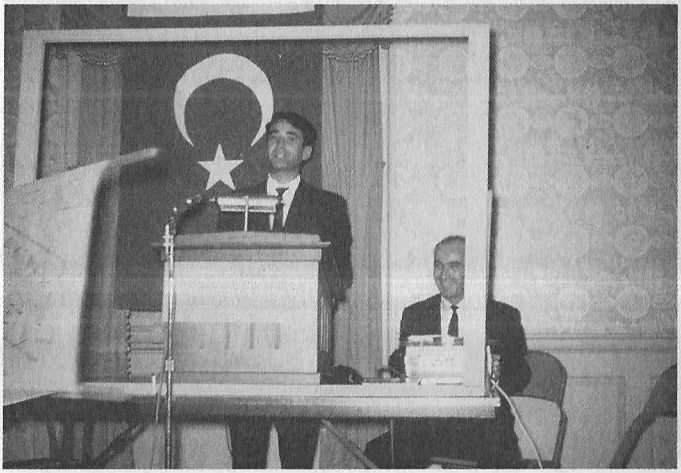
Kampus yakınındaki Champaign yerleşim bölgesi.

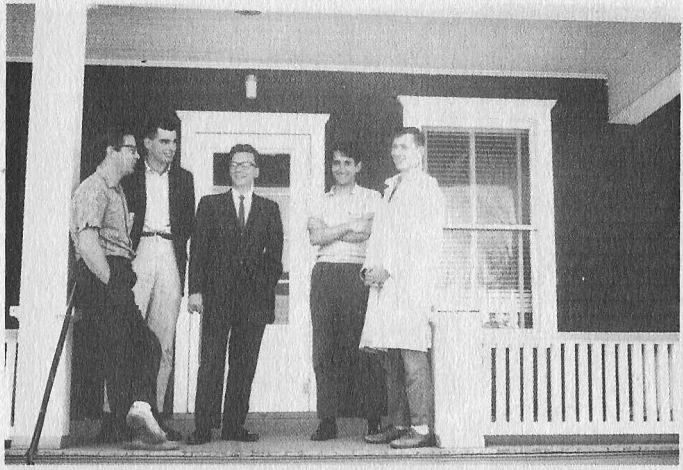
1963. Kendisi gibi yabancı öğrencilerle birlikte, yabancı öğrenciler için "yardımcı aile"lerden biri olan İspanyolca Profesörü Petterson'un ailesine Şükran Günü ziyaretinde.

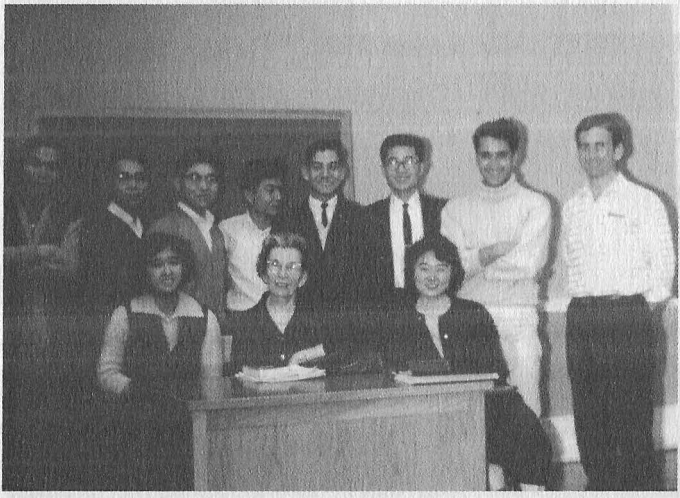
Yıl 1964. Illinois Champaign'deki Türk öğrenciler toplu halde. (Doğan Cüceloğlu, üstten ikinci sırada, soldan ikinci).

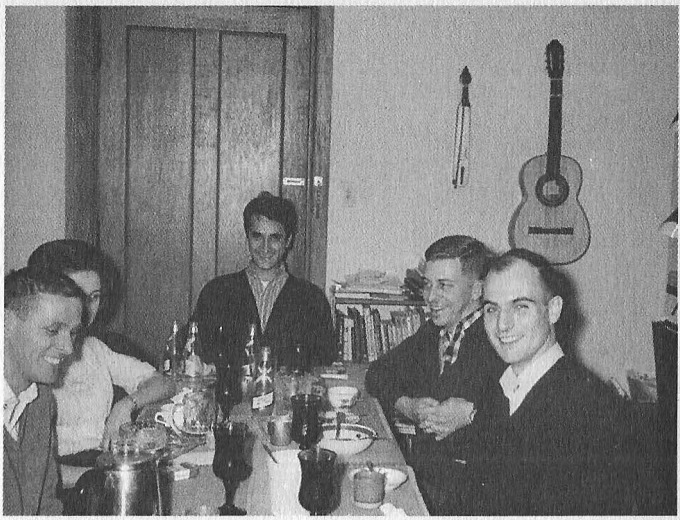
1964. Türk Öğrenci Derneği'nde açılış konuşması sırasında. Diğer öğrenci Sıtkı Sunday Örün.

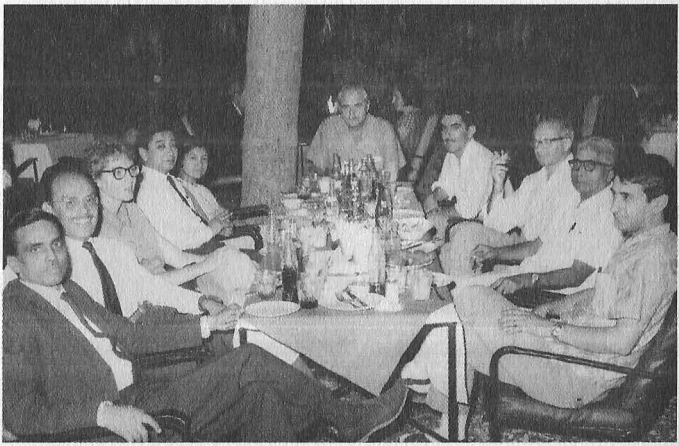
1964. Osgood'un kurmuş olduğu ve rektörlük yaptığı Karşılaştırmalı Dil Psikoloji Merkezi'nde. Soldan sağa; Koordinatör, yol gösterici Bill May, asistan J.Limber, merkezin yöneticisi Dr. M. Miron, asistan Cüceloğlu, asistan M. Garret.

Birlikte İngilizce derslerine devam ettiği diğer yabancı öğrenciler ve İngilizce profesörü ile (sağdan ikinci).

Aynı evi paylaştığı doktora öğrencileri ile. Sol baştaki Patrick, ortada Doğan Cüceloğlu, Byron ve Michael.

Fotoğrafta tam ortada, masa başında görülen Charles Osgood. Cüceloğlu (sağ başta), Osgood ve değişik ülkelerden "kelimelerin duygusal anlamlarını ölçme" çalışmalarına katılan psikoloji bilim dalı çalışanları ile birlikte Tahran'da yapılan konferans sonrasında. Yıl, 1967.

22 Temmuz / Salı
Etiler / Ofis

(Bugüne kadar Taksim ve Sultanahmet civarındaki çay bahçelerinde, kafelerde yaptığımız görüşmeleri bugünden başlamak üzere Cüceloğlu'nun Etiler'deki ofisine aldık. Cüceloğlu'nun asistanı Sabiha hummalı bir çalışma içerisinde bilgisayar başında sessizce. Çıt yok. Artık söyleşilerin sık sık çevreden yükselen sesler ya da Cüceloğlu'nun okurları-izleyicileri tarafından kesintiye uğraması söz konusu değil. Söyleşiye gitmeden önce yine her zamanki gibi internete girip Cüceloğlu'na ilişkin yeni satırlar var mı diye kontrol için siteler arasında sörf yaparken girdiğim bir sitede onun da adının geçtiği uzun bir eleştiri yazısı okuyorum. Yazıdan bahsediyorum karşılaştığımızda, o yanıt verirken ben de teybin düğmesine dokunuyorum.)

— Benim gördüğüm, beni en yoğun eleştirenler ideoloji akımları içerisinde olanlar. Bu ideoloji içerisine aşırı dinciler de giriyor, onlar sürekli, "Neden Kuran'dan bahsetmiyorsun? Bu dediklerin Kuran'da var. Hadislerde var, neden bahsetmiyorsun?" diyorlar. Sürekli bunu söylüyorlar. Yani yönlendirmeye çalışıyorlar, öyle bir tavır içerisindeler. Sol ideolojideki arkadaşlarda da, "Yani diyalektik materyalizm dışında başka bir sistem mi öneriyorsun?" bakışı var, "Bütün bu dediklerin aslında altyapının yüzeysel yansımaları. İnsan ilişkilerinden mi bahsediyorsun, iletişim bilinci diye bir şeyden bahsetme, üretim ilişkilerini düzenle hepsi yoluna girer" tavrı içerisindeler.

— Okuduğum yazıda, "Var olan sisteme uyumlu birey yetiştirme programlarına ağırlık verdiler" şeklinde bir görüşe yer verilmişti.

— Bana bu hiç aşina gelmiyor. Ben, var olan sistemin korku sistemi olduğunu söylemeye çalışıyorum ve değerler sistemi, biz bilincine geçişle ilgili sözler söylemeye çalışıyorum, ki biz bilincini anlasalar gerçek sosyalizmin o olduğunu anlayacaklar. Ama orada hesap vermeyen otorite olmayacak. Ama onların sisteminde, tepede hesap vermeyen bir otorite olabilir, ondan dolayı onlar tarafından sevilmem ben. Bir de aşırı milliyetçiler şu anda beni sevmiyorlar.

— *Karşı çıkış noktaları ne?*

— Çünkü ben milliyetçiliği insan onuruna aykırı görüyorum. Dünyada hangi ırktan, dinden ve dilden insan olursa olsun, bütün insanlar aynı onura, aynı sevgiye ve aynı takdire layık ve bu benim o kadar temelde bir inancım ki. Ondan dolayı "Biz Türküz! Ezeriz!" bilmem ne tavrı, yani bu hangi milliyet olursa olsun, veya "Almanız!" veya bilmem neyiz bakışı bana çok ters düşüyor. Çok çok ters düşüyor. Utanç verici buluyorum. Yani "Biz Müslümanız, biz cennete gideriz, o gâvurlar gitmez. Allah onların cezasını verir" tavrını da çok utanç verici, çok barbarca bir tavır olarak görüyorum. Ve halen yaygın olmasına da böyle hayretler içerisinde kalıyorum. Onun için bana itiraz edenler genellikle bu üçünden bir tanesine giriyor.

Yani mesela insan mutluluğundan filan bahsederken, birisi el kaldırıyor, "Bir şey söyleyeceğim hocam! Bir şey söyleyeceğim hocam! Bir dakika! Bir dakika!" diyor, "Tamam" diyorum, "geliyor bir şey, var bir şey". "Buyurun" diyorum, "Adamın bir ceketi dahi yok, nasıl mutlu olmasını istersiniz!" diyor. Tabii burada iş çözülmüş oluyor. "Demek" diyorum, "parayı verirsek mutlu olacak diyorsunuz. Ben bayağı zengin insanlara seminer veriyorum ve bayağı aralarındayım, yahu onların yüzü daha asık. Bayağı dertli. Karılarını, çocuklarını tanıma fırsatı buluyorum, bakıyorum aile huzurları bayağı aşınmış vaziyette, kopuk ve müthiş stresli hayatları var ama bok gibi de paraları var. Şimdi bunu nasıl açıklayacaksın?" Bu, parayı küçümsemek değil. Ama parayla beraber o bilinci işin içine sokmak bilinci. Ve örnek veriyorum, benim

yakın tanıdığım biri sahil kentinde marangoz olmaktan emlakçı olmaya geçti ve bir buçuk yıl gibi kısa zamanda bin misli falan geliri arttı. Çok arttı. İki metres tuttu. Alkolik oldu. Esrarkeş oldu ve adam mahvoldu.

— *Bu örnekten bahsetmiştiniz... Kaldı ki yapılan araştırmalara göre refah düzeyi son derece yüksek ülkelerde de intihar oranları daha yüksek.*
— Kesinlikle. Ondan dolayı parasal refahın kendi başına mutluluk getirdiği ile ilgili hakikaten bir veri yok.

— *Diğer yandan yoksulluk ile mutsuzluk, suç oranı da doğru orantılı. Mutluluğun ta kendisi olmasa da, parasal refahın mutluluğun etkenlerinden biri olduğu yadsınamaz.*
— Evet, öyle. Yani bilincin zenginliği ile parasal zenginliğin beraber dengeli bir şekilde gelişmesi konusu var.

— *Para başlı başına mutluluk kaynağı olmayabilir, ama parasızlık başlı başına mutsuzluk kaynağı olabiliyor.*
— Parasızlık başlı başına mutsuzluk kaynağı olabilir. Eğer kişi yaşamını denetleme, umutla, şevkle işe sarılma olanaklarını kaybetti ise.

Ama umudu varsa, yani şevkle çalıştığı takdirde bir gelecek yaratabileceğine inanıyorsa ve zaman içerisinde bu inancı kuvvetleniyorsa, bir şeyler görebiliyorsa bununla ilgili o süreçte çok mutlu olabiliyor. Onun için, yaşamını denetleyebilmek, kendi yaşamını yönetebilmek, "Ben kendi yaşamımın efendisiyim" diyebilmek çok önemli.

— *Şubat 2001 krizi sırasında peş peşe intiharlara tanık olduk. Bu durum, o anki mutsuzluk, yapılan geleceğe yönelik perspektifte umutsuz olmaktan mı kaynaklanıyor?*
— Kesinlikle. Kesinlikle.

— *Yani parasızlıktan değil. Umutsuzluktan.*
— Sadece parasızlıktan değil, evet. O parasının olmayışının

bir yorumlanışı var. Yani benim inandığım temel ilke şu; önemli olan olaylara anlam verişimiz. Aslolan bu. Olayların kendisi değil. Onun için, olaylara anlam verişle baktığında da, gelecekle ilişki kurma tarzı önemli oluyor. Çalıştın çabaladın, bir yerlere doğru gidiyordun ve pat diye önünden alındı. Ve şunu biliyorsun ki, ne yaparsan yap hiçbir yere gidemeyeceksin. Bunaldın, tıkandın. Umudunu kaybettiğin zaman artık yapacak bir şey kalmıyor. Çok önemli bu umut olayı. Çok önemli.

— Ve ne acıdır ki genç intiharlarında da artış var. Akademik bazlı bir araştırma mıydı bilmiyorum ama bir ara gazetelerde mutsuzluk oranında ülke bazında ilk sıralarda olduğumuza ilişkin bir haber yer almıştı. Mutsuzluk, yani eşittir umutsuzluk...

— Tam kaynağını bilmiyorum, ben de onu okumuştum ve hiç hayret etmiyorum. Yani, dikkat ederseniz hep kritik mekanizma olarak şunu söylüyorum ben; kendi hayatını denetleyebilme, yön verebilme gücünü hissetme bilinci. Çocukken bunu yaşayamıyoruz. Yaşayabiliyor muyuz? Yok. Daha önce de söylemiştim, yani çocuk ne kadar yiyeceğine dahi karar veremiyor. Annesi dört tane köfte koyuyor, "Ye" diyor. Çocuk "Doydum anne" dediği zaman, "Hayır, yiyeceksin" diyor. "Hırkanı giy" diyor, patlatıyoruz çocukları sıcaktan, kat kat giydirmiş halde. Çıkartmak istiyor, çıkarttırmıyoruz. Ve yapmak istedikleri konusunda da hep, "Ben senin büyüğünüm, dediğimi dinle" diyoruz. Öğretmen öyle. Doğru mu? Yani öğrenci ile göz göze diyalog yok. Öğretmen der, öğrenci öğrenir, imtihan zamanı kusar. Sistem öyle. Devlet-vatandaş ilişkisi öyle. İdi. Bütün tarih boyunca. Şimdi hâlâ öyle. Yani, otorite durumunda bulunan kimse, o senin hayatını yönlendirme durumunda oluyor. O zaman geçmişine şöyle bir bakıyor kişi, bir de geleceğine bakıyor. "Geçmişim bu" diyor, "gelecekte de bunun değişeceğine dair hiçbir umut yok". O zaman, "Allah kahretsin! Batsın bu dünya!" diyor. Onun için, mutlu olabilmesi bana göre esas itibariyle, kişinin kendi

yaşamını etkileyebilme gücüne inanması olayı. "Kötü durumdayız ama bizden daha kötüleri var, çok şükür en büyük zenginliğimiz sağlığımız. Atlatacağız bunları. Kolları sıvarız" diyebilmesi. Yani bazıları, "Yolda limon satarım, ben yine çocukları geçindiririm" diyor. Adamın parası yok ama umudu var. Hakikaten de geçindiriyor sonunda.

Ve öyle bir şey ki, mesela benim ağabeyim diyor ki: "Ya iyi ki fakirmişiz. Doğancığım, bir çatal bir kaşık aldık, karımla beraber ne kadar sevindik. Ondan sonra bir sandalye aldık, ooo bayram ettik. Sonra bir de masa aldık. Sonra düşünebiliyor musun buzdolabı aldığımız için coşkumuzu? Çamaşır makinesi aldığımız için coşkuyu? Şimdi evlenmeden önce anaları babaları bunlara her şeyi veriyorlar. Peki bunlar ne zaman sevinecekler beraberce? Bunu biz yaptık diyecekler?" Önemli. Ve benim tanıdığım bir arkadaşımın babası "Oğlum" diyor, "ev burada, ekmek burada. Gerisini sen kazanıp alacaksın kendin için". "İstese bana araba alabilirdi hocam" dedi, "ama babamın bir bildiği vardı. Evlendim. Karımla beraber karar verdik, para biriktirip ikinci el bir araba aldık. Bir coşku. Babama telefon ettim, 'Baba araba aldım!' diye. 'Aferin oğlum' dedi, 'gurur duyuyorum seninle'. Halbuki babamın bana araba alabilecek gücü vardı. Ben de kızardım niye almıyor diye". Önemli bir bilgelik bu.

— Çocukluk dönemimdeki insanların –genç ya da yaşlı– bugünkü olanaklara sahip olunmadığı halde daha mutlu yüzlere sahip olduklarını hatırlıyorum. Tüketim toplumu insanı için bu mekanizma nasıl çalışıyor?

— Bunu esasında Budistler bulmuş. Mutsuzluğun temelinde beklentiler yatıyor. Televizyon yaygınlaştı ve benim insanımın şimdi kimler ne kazanıyor, nasıl yiyebiliyor, ne olabilir konusunda bir fikri var.

Bir sürü araştırma var sosyal psikolojide bu konu ile ilgili; ne kadar verdiğin değil verdiğinle kişinin beklentisi arasındaki ilişki ne? Mutlu ya da mutsuz eden esas mesele o. Eğer kişi 15 bekliyorsa ve sen 20 vermişsen çok mutlu. Te-

şekkürler ediyor, "Sağ ol" diyor, "Allah razı olsun" diyor. Kişi 15 beklerken eğer sen 10 verirsen o zaman çok kızıyor. Beklenti son derece önemli ve bu beklentilere de şimdi medya anlam veriyor. Reklamın da meselesi bu. Senin beklentilerini değiştirerek satışı artırmaya çalışıyor. O nedenle eski nesillerde beklenti ufku çok açık değildi. Bir de hiç unutma, Nasrettin Hoca'da Allah fakiri nasıl mutlu eder? Eşeğini kaybettirir, bulduğu zaman çok mutlu olur. Bu bir bilgelik. Yani bu şuna da benzer, sağlığını kaybet, yani birisi sana desin ki, bir doktor, "Çok büyük ihtimalle kansersin" desin ve "çok büyük bir ihtimalle altı ayın var" desin. Düşünebiliyor musun içine girdiğin durumu? Ondan sonra bir sürü testler mestler filan başka bir doktor da dedi ki: "Yanlışlık olmuş efendim, hiçbir şeyiniz yok. Merak etmeyin." Aradaki farkı görebiliyor musun?

— *Gördüm çünkü bunu tam da böyle yaşadım ben.*
— Oldu mu bu?

— *Neredeyse aynen. 95-96'ydı.*
— Hatırlıyorsundur o coşkuyu. Yanlışlık olduğu söylendiğinde, "oh" diye böyle yeniden bir hayata kavuşma duygusu filan olmadı mı?

— *Hiçliğin hafifliğinden yeniden kendi ağırlığına döndü her şey. Bir süre sonra bakıyorsun ki yine kapılmışsın o hayhuya. Akışa devam.*
— Sıra dışı yaşam... Benim pirim Don Juan, "Öğretmenini unutma" diyor, "en büyük öğretmen ölümdür. Ne zaman sıkılıyorsun, ne zaman hayat anlamını kaybediyor o zaman ölümünle yüz yüze gel. Gözlerinin içine bak ölümün ve onun öğrettiklerini iyi dinle".

— *Ölüm terbiyesi... Peki o algılamayı daim kılmak?*
— İşte Budistlerin bir ölüm meditasyonu var. Her gün yapıyorlar onu.

Yani şu an, mesela seninle benim üç dakika dursa kalbimiz, bitti. Şu hepsi bitti. Yani ne kadar pamuk ipliğine bağlıyız, farkında mısın? Üç dakika! Hepsi o kadar. Ve şu anda olan mucize. Şu anda olan işte doğuşta bir yerden başlıyor, şu akış. Şu akış devam ettiği sürece nefes alıp veriyoruz ve konuşuyoruz. Mucize. Şu akış. Hep şu akış. Duruverse bitti.

Sıra dışı yaşam "extraordinary life" dedikleri işte bu bilincin üzerine kuruluyor.

— Budizmden bahsettiniz; mutluluk için beklentisizlikten, ölüm meditasyonundan... Yoksul mu yoksul milyonlarca insanın yoksunluklarını derin bir tevekkülle kabul etmelerinde bu tür düşüncenin hareketsiz bırakan etkisi yok mu?

— Bence var. Yani "yalancı dünya" tutumu. İnançlar mutlaka insanın davranışlarına yön veriyor, o bakımdan inancın senin davranışlarına hangi anlamı verdiği son derece önemli. Yani, "Bu yalancı dünya, test olmaya geldik. Ha böyle olmuşsun ha böyle olmuşsun hiç fark etmez". Bu tamamıyla kaderci, kabule yönlenmiş bir bakış. Bakış tarzı farklı. Mesela bu ekonomik gelişme bakımından yapılan araştırmalara bakıyorlar da dünyada ekonomik gelişme dinamizmi yakalamış toplumlarda ilk başlarda Protestanların yüzdesi manidar şekilde yüksek.

— Bu neyle açıklanıyor?

— Çünkü Protestan ahlakının bakış tarzı şu; eğer Tanrı'ya hizmet etmek istiyorsan kuluna hizmet edeceksin ve önce kendinden başlayacaksın hizmet etmeye. Sonra ailene, sonra topluma. Onun için, yapabileceğinin en iyisini yapmazsan en büyük günahı işliyorsun. Bu Protestan ahlakını ortaya çıkarıyor. Onun için herkes, her an için, bu Protestan ahlakı içerisinde yapabileceğinin en iyisini yapmak, üretmek, en iyi, en kaliteli ürünü yapmak ibadettir inancı içinde. Yani onlara göre ibadet budur. Onun için Protestan bilim adamı öyle, sanatkârı öyle, müzisyeni öyle, politikacısı öyle. Yoğun bir üretkenlik içerisine giriyor.

— Müslümanlıkta da ayetlerde, çalışmanın ibadet olduğu belirtiliyor.

— Uygulamada öyle değil ama. Ben hocaların kolları sıvayıp, yani böyle dinini temsil eden insanların çok çalışkan olduğunu, üretken olduğunu, kendilerini geliştirmek için çaba sarf ettiklerini gördüğümü hiç hatırlamıyorum.

— "Çalışmak ibadettir", diğer taraftan da, "Yaptığının en iyisini yapmazsan bu günahtır"... sonuçta aynı şey söyleniyor ama iki farklı insan davranışı var?

— Protestanlıkta dikkat edersen bir fark var, o da şu; başka bir dil öğrenmek zorunda değilsin Tanrı ile konuşmak için.

Doğuştan anadilinde Tanrı'ya dua edebilirsin ve gönlünden geçenle dilinden söylediğin bir ve kutsal kitabı kendi dilinde okuyarak hiçbir aracı kullanmadan Tanrı ile iletişim içerisine geçerisin anlayışı var. Bu çok farklı Katoliklerde. Bence burada da, bizde de farklı. Müslümanlıkta da bütün dualar Arapça. Ve hangi durumda kaç defa okuyacaksın, ne yapacaksın kalıplar halinde verilmiş vaziyette. Protestanlık bunu kaldırmış. O bakımdan çok bireysel bir ilişki içerisindedir.

— Ama eğer böyle bakarsak, Arap ülkelerindekiler anadillerinde okuyorlar kutsal kitabı ve anadillerinde dua ediyorlar. Aracısız. Ama Ortadoğu olsun, Kuzey Afrika ülkeleri olsun vs. orada da bir refah toplumu göremiyoruz.

— Bence bu fark için bütün sisteme bakmak lazım. Yani çalışmak, gelişmek dediğimiz zaman bir Protestanın anlayışı ne? O çalışma kavramı içerisinde dünya ile ilişkisini nasıl kuruyor, öbür dinlerde olan ne? İlişkisini nasıl kuruyor?

— Refah toplumlarında çalışma hayatı içinde makineleşmiş bir insan var, giderek kendine yabancılaşan insan. Diğer tarafta ise bu anlamda makineleşememiş ama kendine de yabancılaşmamış insan var. Bu elbette önerilecek gibi değil yaşadığı koşullardan dolayı ama bu tarafa bakıldığında da imrenilecek bir şey görülmüyor.

— Ben bu görüşe katılıyorum. Yani bu heyecan içerisinde kişi üretip üretip üretip refah toplumu haline geldiği zaman, kazancı ile –ben incelemedim ama bana bu söylendi– zenginsen eğer, demek ki Tanrı'nın sevilen kulusun anlayışı var Protestanlıkta. Çünkü demek ki kullanabildin, girişim yapabildin, verdiğini kullandın anlayışı. Bu sefer ne oluyor, sonuca ve ürüne bakan bir bakış tarzı oluyor. Böylelikle zenginleşme durumu önemli oluyor. Ve dikkat edersen, orada, "Sömürmeyeceksin, diğer insanların hakkına itaat edeceksin" filan konusunda da göz yummalar başlıyor. Ve böylelikle kapitalizmin ortaya çıkışı. Yani kapitalizmin ortaya çıkışında, "Diğer insanları sömürmeyeceksin" diye bir şey yok. Kazancına bak sen, kazanabildiğin kadar kazan anlayışı var. Ve öyle bir sonuca doğru götürüyor.

O zaman da şu ortaya çıkmaya başlıyor benim gördüğüm kadarıyla; uzun vadede toplumdan kopuk olarak mutlu yaşayamıyorsun. Mutlaka eninde sonunda senin de hayatını o toplumun hastalığı, rahatsızlığı etkilemeye başlıyor. Her yönüyle. O zaman bilinç olarak insanlığın gelişiminde, bir; para kazanıyorsun ama bunun adil bir şekilde olması ile ilgili bilinç geliştirilmesi lazım –tabii bu bahsettiğim 60-70-100 yıl içerisinde gelişen bilinçler–, ondan sonra para kazanıyorsun, adil bir şekilde gelişse dahi refah toplumu bile olsan –mesela İsveç, Norveç olgusu, yani intihar oranlarının yüksekliği– bireyin mutluluğunu garanti edemez refah toplumu olma. Yani adil olarak bölüştürülmüş olsa bile, bu yine de bireyin mutluluğunu garanti edemez bilincine erişiyorsun. Ama bu bilince de erişmek bir 100 yıl daha alıyor.

Şimdi ortaya çıkan durum –ki kitabın sonlarına doğru ben bu konuda konuşmak isterim, o yönde bir felsefe geliştirmiş durumdayım, işte "biz bilinci" dediğim anlayış o ve kendi deneyimlerimle, gözlemlerimle, kendi mutsuzluklarıma, etrafımdakilerin mutsuzluklarına bakarak geliştirdiğim bir düşünce– bu "İnsan nedir?" sorusuna verilen cevap değiştikçe bu mutluluğa bakış tarzı ile ilgili verilen cevaplar da değişiyor.

Eğer bu soruya, "İnsan, maddi ihtiyaçları karşılandığı zaman doyuma ulaşacak bir yaratık" diye cevap verirsen, bütün maddi ihtiyaçlarını karşılamak üzere harekete geçiyorsun ama bu sefer başka bir şey ortaya çıkıyor.

Söylemiş miydim sana, oğlumdan bir e-mail geldi, İngilizce'ydi; "Kadın nasıl bir koca ister?" diye. "Çok basit" deniyor, 49-50 tane adım yazmış oraya; senin baba olmanı ister, arkadaş olmanı ister, terapist olmanı ister, para kazanmanı ister, güven duyulacak biri olmanı ister, güçlü kuvvetli olmanı ister, atılım yapmanı ister, sabırlı olmanı ister... filan filan filan hepsini böyle yazıyor yazıyor yazıyor, "ama" diyor, "bütün bunlar olduğu takdirde de sen çok mükemmel olduğundan dolayı muazzam sıkılır ve hergelenin biriyle kaçar". Enteresan bir gözlem var burada.

Başka bir gözlem de, genellikle alkolik insanların karılarının kocalarını boşamadığı yolunda... Bu da enteresan bir olgu. Adam "muhtaç". Yani "onun bakımına muhtaç". Onun ilgisine "muhtaç", şefkatine, ilgisine "muhtaç". O olmadığı takdirde kadın görüyor ki adamın hayatı allak bullak olacak. Böyle bir duyguyla bırakamıyor. Ve mutsuz da değil sonuç itibariyle.

O bakımdan, "mutluluk nedir?" konusu çok önemli bir soru bence. Dışardan da belli olmuyor aslında. Her bir insanın kendine özgü, kendi bilincine, beklentisine, gelişim aşamasına, içinde bulunduğu ortamla ilgili bir mutluluk formülü olabilir. O bilinci değiştiği zaman, ortam değiştiği zaman, beklentisi değiştiği zaman formülde de ufak tefek değişiklikler olabilir.

— Sizin mutluluğunuzu es geçmemek için, şimdi geliyoruz yaşamöykünüzde kaldığımız yere; Amerika'dasınız. Doktoranızı yapıyorsunuz. Son olarak oradaki sistem ile burası arasında karşılaştırmalar yaptık ve orada kaldık. Chomsky'den bahsettiniz ve...

— Psikolojideki değişim değil mi?

— Evet, psikolojideki büyük değişimi anlattınız. Burada kaldık.

— Benim, Chomsky'nin yaklaşım tarzının –"İnsan olmanın bir genetik kodu var. Ve bu genetik kod içinde insan dil ile iletişim kurabilen bir yaratık" diyor, böyle bir şeyi açıkça söylemese bile geliştirdiği felsefe bunun üzerineydi–, bunun sadece dille ilgili, lengüistik yönüyle değil de her türlü insan iletişiminde bir model olabileceği ile ilgili bir fikrim vardı.

Yani burada bir kere şöyle bir ayrım var; insan beyni bir iletişim sistemini gözleyip o sistemin arkasında yatan yetkinlik modelini keşfedebilir. Bu yetkinlik modeli soyut bir modeldir ve hiç kimse bu yetkinliği mükemmel olarak sergilemeyebilir. Fakat sinir sistemi, veya buna insan aklı diyelim, herkesin yaptığı ufak tefek hataları bertaraf ederek gördüğünün arkasında yatan doğru gramer yapısını bulabilir.

Çocuğun etrafında en mükemmel konuşan ve sürekli doğru konuşan insanlar yok. Ama çocuğun oluşturduğu dil grameri mükemmel. Hata yok gramerde. Çünkü o soyutluyor gördüklerinden. Birkaç doğrudan ilkeyi, prensibi çıkarıyor. Ve ondan dolayı çocuk, kendisine bir doğru cümle, bir yanlış cümle verilip de "Bunlardan hangisi doğru?" dendiğinde, "Bu doğru" der. "Niye?" diye sorsanız açıklayamaz. O sezgisel bir bilgi. "Doğru da onun için" der. "İnsanın genel bir dil yapısı var" diyor Chomsky. "O genel dil yapısı" iddiası çok yeni bir iddia o günler için. Ve böylelikle bir dilin yapısı nedir yaklaşımı, matematiksel olarak...

— Gramerle doğduğumuzu söylüyor Chomsky.

— Evet. Gramerin tohumu ile doğduk. Eğer bu beslenirse çevreden, yeşilleniyor ve bu ağaç işte –çevrede konuşulan dil ne ise o– Çince ağacı, Türkçe ağacı, Yunanca ağacı oluyor. Yani o ağacın yapısı var doğuştan.

Benim kafamda, rahmetli Mümtaz Turhan da yüz ifadeleri ile ilgili çalıştığı için, "Acaba benzer bir soyut sistem yüz ifadeleri için de var mı ve bu sistemin öğeleri var mı, ayırabileceğim öğeleri var mı?" sorusu vardı. Doktoramı bu alanda yap-

maya yönelmek istedim. Osgood da tasvip etti benim çalışmamı. Daire yüzler ve şematik yüz ifadeleri ile ilgili olarak Türk, Amerikan ve Japon dil kültür gruplarında o yüz ifadeleri hangi duyguyu yansıtıyor diye birbirinden farklı 12 tane yüz ürettim ve bu birbirinden farklı 12 tane yüzün her –dil kültür grubu diyorum artık– dil kültür grubunda benzer duygular mı farklı duygular mı ürettiği ile ilgili bir çalışma yaptım.

— İlginç. Bu çalışmayı ayrıntılı anlatır mısınız?

— Osgood'un türettiği türden ölçekler geliştirdim. Ortaya çıkan şu oldu ki; hakikaten duygular alanında yüz ifadelerinde mutlu-mutsuz olmak üzere çok belirgin bir boyut var. Mutlu ve mutsuz. Bunlar polarize olmuş durumda. Ve bu hangi yüzlerin mutlu, hangi yüzlerin mutsuz ifadeyi belirttiği de kültürler arasında pek farklı değil.

Yüz ifadesi itibariyle mimiklerden bahsediyorum; burada en önemli rolü ağızlar oynuyor. Yani ağzın aşağı doğru olması veya yukarı doğru olması mutsuz ve mutlu görünmesinde çok önemli bir rol oynuyor.

İkincisi, öfke boyutu diyebileceğim bir durum çıktı. Öfke ve sakinlik. Üç dil kültür grubunda da bu çıktı; öfke ve sakinlik olgusu. O da genellikle gözlerle ifade edilen bir durum. Açılmış, enerjik gözler veyahut da hafif kapanmış, sakin gözler durumu ortaya çıkıyor.

Üçüncü boyut da enteresan bir şekilde şu çıktı; duygunun kaynağı içerde mi dışarıda mı? Şimdi üçüncü boyutta enteresan durumlar var. Yani, diyelim ki korku, öfke, sevinç. Bakıyorsun aynı boyutta geliyor. Nedir bunların müşterek olanı? Hepsinin kaynağı, dışarıda; bir şey görüyorsun korkuyorsun, bir şey görüyorsun seviniyorsun, bir şey görüyorsun öfkeleniyorsun filan. Başka bir ifade grubu var ki, daha ziyade düşünmekten, insanın içinden geliyor duygunun kaynağı; haz almak, özlemek, anımsamak falan gibi iç kaynaklı duygular var. Onda da hem göz hem kaş çok etkili oluyor bunu anlama, ifade bakımından. Bu üç boyut her dil kültür grubunda benzerlik gösteriyor, pat pat pat çıkıyor benzer şekilde.

— Dünyanın neresinde olursak olalım yüzümüz karşımızdakiler için aynı dilden konuşuyor her durumda.

— Evet. Evrensel. Kültür farklılıkları dördüncü boyutlarda –ki ağırlık derecesi küçük– hafifçe ortaya çıkıyor. Yani Japonlarda çıkan dördüncü boyutla Türklerde çıkan dördüncü boyut, Amerikalılarda çıkan dördüncü boyut birbirini tutmuyor. Amerikalılara gösterdiğin zaman onlar, "Haa" diyor, "faaliyete daha çok önem veriyor Amerikalılar" filan hadisesi, Türklere gösterdiğin zaman, "Bu saygılı olmayı ifade eder" filan gibi ilişkiler geliştirmişler o yüz ifadesi ile. Ki o da Japonlarla benzerlik gösteriyor. O ifadeye bu iki dil kültür grubu da aynı anlamı yüklüyor; saygılı olma.

Ama benim o çalışmada üzerinde durduğum daha ziyade şuydu; bir evrensellik var. O bakımdan yüz ifadeleri, yüzün yapısı, kültürden öğrenilen bir durum olmaktan ziyade şu; yüzün fizyolojisi, fizyonomisi nereye gidersen git insanların anlayabileceği duyguları ifade ediyor.

Yani, "Efendim ben kızgındım ama beni neşeli sandılar" diye bir savunma kuramazsın. Kızgınsan o yüz ifadesinden dünyanın her yerinde anlıyor insanlar seni. Bu sinir sisteminden gelen bir olgu.

— Yüzlerimizin evrensel dili...

— Şu değişiyor kültürler arasında; kim kime, nerede kızar? Orada kültürler arasında farklılıklar var. Yani hangi sosyal durumda bu tip davranışları bekleyebilirsin o değişiyor kültürden kültüre ama ifadenin kendisini tanıyorsun. Ondan dolayı uygun ve uygunsuzluk durumunda kültürler arasında farklar var. Yani, "Şu yüz ifadesi şöyle bir ortama uygun mu?" dediğinde kültürler arasında farklar var; "Hayır, uygun değil. Öyle olmaması lazım" diyor. Mesela bir kültür, "Çocuğun babasına böyle bakmaması lazım" diyebilirken, öbürü, "Çocuk babasına kızmış ve bunu da gösteriyor" diyebiliyor rahatlıkla. Bu iyi bir çalışmaydı. Dikkat edersen daha önceki çalışmalarda, "Her dil bir kafes oluşturur, ayrı bir dünya yaratır ve insanlar birbirinden dillerden dolayı kopuktur" tezi

bayağı abartılmıştı. Şimdi bu Osgood'un çalışmasıyla döndü, bir anlamda Chomsky'nin çalışması da bunu döndürdü; "Bunlar ayrıntı. İnsan olarak doğuyoruz ve orada temelde çok önemli bir müşterekliğimiz var"a doğru bir gidiş oldu. Onu yaşadım ben öğrenciliğimde.

— *Yüz ve beden dili ile ilgili çalışmalar Türkçe'ye çok geç çevrilip yayımlandı burada ama bu çalışmaların tarihi hayli eski. Siz çalışmanızı yaparken bu alandaki diğer çalışmalar?*
— Bu çalışmalar vardı. Orada bu konuda bayağı çalışmalar vardı. Resimlerle filan. Bense yaptığım çalışmada öyle yüz resimleriyle filan ilgilenmedim. Çünkü söylediğim şuydu; "Kişinin ırkı, yaşı, cinsiyeti, bazı fizyonomik özellikleri, o yüzü algılayan kişinin getirmiş olduğu geçmişten dolayı karışık duygular, yorumlar getirebilir. Onun için ben soyut bir sistem içerisinde ele alayım, algılayacak kişi geçmişinden bir şey getirmesin" diye düşündüm ve böyle bir çalışmayı tercih ettim.

— *Yüz ifadesi, mimikler vs. üzerine çalışmalar, psikoloji dışında estetikten güvenliğe, birçok alan için çok önemli.*
— Bu tip, yüzün bölümlere ayrılması çok gelişti. Ben doktora yaptıktan sonra yüz ifadesi ile ilgili çalışmadım bir daha. İletişim alanına geçtim. Sadece yüz ifadeleri değil, artık genel olarak iletişim olgusunu incelemeye geçtim. Ama yüzü bölümlere ayırarak yüz inşa etme, hangi değişiklik ne kadar yapıldığı zaman duygu ne kadar farklı algılanıyor olgusu bayağı incelendi ve hatta bilgisayarların yüz tanıma programı geliştirmesi ile ilgili çalışmalar oldu. Çok geliştirildi.

— *Doktora çalışmanız nasıl karşılandı?*
— Doktora çalışmam çok iyi kabul gördü. Osgood çok memnun kaldı. Bu, duygusal anlam ölçeklerine, duygusal anlam boyutlarına paralel olarak, yüz ifadelerinde de duyguları anlama boyutlarını açığa çıkardı. Bu evrenselliğin çıkmış olması olayı... üç kültürde yaptık ama oldukça farklı kültürler.

— Sizin çalışmanız bu alanda yapılmış olan çalışmalar açısından nasıl bir yenilik taşıyordu?
— Bu sistemi kullanan ilk çalışmaydı.

— Yüz ifadeleri, soyut bir sistem içerisinde ele alınmamış mıydı daha önce?
— Hayır. Fotoğraflarla filan yapılmıştı. Ben yüz ifadelerine dair çizimleri bilgisayar ortamında ürettim. Algılayacak kişinin etkilenmemesi için.

— Diğer çalışmaların doğrulamasını yapmak gibi bir anlamda?
— Kesinlik kazanan bir bilgiye ulaşılıyordu böylece. Ve jüri doktoramı kabul ettiği zaman, Osgood fakülte dekanına bir kabul mektubu yazdı. Yani, "Sınavı geçti. Tezini kabul ettik" diye. O mektupta benimle ilgili "with distinction" ibaresini kullanmış, yani, "İstisnai bir durum var bu işin içerisinde, ben şimdiye kadarki hocalık hayatımda böyle bir mektup yazmadım hiçbir öğrenci için" diyerek...

Ondan sonra dekandan bana bir mektup geldi, "Bu kadar yıllık yönetim hayatımda ilk defa böyle bir doktora sunumu yapıldı" diye. Bilimsel bir çalışmaya değer veriliş göstergesi olarak bu beni çok onurlandırdı ve kendime olan güvenimi artırdı.

— Ki Dubrovnik'teki kongrenin üçüncü gününde aynı Osgood'a, "Ben ülkeme geri dönmek istiyorum" diyen öğrenci bu.
— Asistan olduğum zaman, ilk başlarda çok sessiz, sakin, utangaç birisiydim. Ve tahmin ediyorum Osgood ilk yıl, "Galiba biz yanlış çocuğu getirdik buraya" diye kafasından geçirmiştir. Çünkü Amerikalı kendisini göstermek ister, sorular sorar, atılım yapar filan, ben hiçbirini yapmadım. Sessizdim. Onlar soru sorduğu zaman kafamdan geçen düşünce," Allah Allah bu kadar basit soru sorulur mu?" şeklindeydi. Sonradan ben Osgood'un dersini aldım. Bu ikinci yıldan üçüncü yı-

la geçerkenki sömestrde oldu. Osgood'un dersini aldım, ki dersi çok popülerdi. Sırf o dersi almak için Amerika'daki diğer üniversitelerden doktora öğrencileri gelirdi.

— *Hangi dersti?*
— Psikolengüistik dersi. Dil Psikolojisi I. Bir de devamı vardı Dil Psikolojisi II diye. Doktora öğrencileri içindi. Birinci sömestrin yarısına doğru Osgood bir teorik karşılaştırma isteyen bir çalışma verdi. Yani, "Şu teorileri karşılaştırın, güçlü ve zayıf taraflarını bulun" şeklinde. Ve ben büyük bir zaman vererek bu çalışmayı yaptım, bayağı zaman verdim. İngilizce'm üzerinde çalıştım, şunu yaptım bunu yaptım, sonunda ödevleri verdik. Ve sömestr tatiline girdik. Zannederim ilkbaharda onların bir tatilleri vardı...

— *Bir yıl iki sömestr miydi?*
— Öyleydi benim zamanımda. Bir tatilleri vardı, bu yumurta boyanan şeyin adı neydi?

— *Paskalya.*
— Evet. Paskalya.

— *Martta.*
— Tamam. İşte mart civarında bir hafta mı 10 gün mü ne bir tatil vardı. "Ben" dedi, "İngiltere'ye bir toplantıya gideceğim. Bu verdiğiniz ödevleri yanıma alacağım, uçakta giderken gelirken okuyacağım". Ondan sonra okul açıldı. Tuvaletteyim, çişimi yapıyorum, bir baktım yanımda Osgood belirdi. Ulan! çişim durdu! Bana baktı ondan sonra – bana Doyen derdi,

— *Neden?*
— Çünkü karısı İranlı olan Amerikalı ona daha önce, "Türkiye'de 'ğ' var, 'ye' olarak okunur o. Onun için bunun ismi 'Doyen'dir" demiş ve adam da bana sordu ilk gittiğimde, "Adın Doyen değil mi?" dedi. Ben de mahcup olmasın diye "Evet" dedim. Ve dört yıl adam bana "Doyen" dedi.

"Merhaba Doyen" dedi. Ve bana dedi ki: "Senin kâğıdını çok beğendim. Neden sınıfta soru sormuyorsun, konuşmuyorsun?" Tabii benim orada işemem durdu, nasıl heyecanlandım. Neyse o çıktı, ben hâlâ bekliyorum. Çok heyecanlandım.

— Öğretim üyeleri ve öğrencilerin tuvaletleri ayrı değil anladığım kadarıyla.

— Değil değil. Aklına bile gelmiyor kimsenin öyle bir şey. Niye gelsin ki? Öğretmenlerin çişi çok mu mübarek? Öyle bir şey söylense, "Bu da nerden çıktı?" denir. İşte gerçek demokrasi bu değil mi?

— İşemede eşitlik (!)

— Ertesi gün ders vardı, getirdi bütün notları dağıttı. Benimkine 99 vermiş ve altına da yazmış, demiş ki, "Hiçbir zaman 100 vermem". Ve iki kişi 99 almışız. Bir tanesi de yine bir arkadaştı, şimdi adı aklıma gelmedi birdenbire.

— Amerikalı mıydı?

— Amerikalı. Güneyden. Güney şivesi falan olan bir kızdı. Sonra evlendi. Kocası da bizim sınıftaydı. Sara, hah, Sara Smith. Sara Smith-Bill Smith...

Ve yazmış oraya Osgood, diyor ki: "Sen çok açık, net, tane tane düşünüyorsun, neden böyle konuşmuyorsun?" Böyle bir izlenim elde ettikten sonra bana bakışı değişti. Doktora çalışmam falan ondan sonra geldi yani.

— Toplam kaç öğrenciydiniz?

— Tahmin ediyorum 27 öğrenci falandık. Doktora programı için kalabalık bir sınıftı o, çünkü genellikle 14-15-16'dır öğrenci sayısı, fakat Osgood olduğundan dolayı 27 kişi falan vardık.

Şimdi o ödevle ilgili bir anı; Sara ben Kaliforniya'ya gittiğimde, California State University, Long Beach'te psikoloji bölümünün başındaymış. Bölüm başkanı. Benimle karşılaştığında, "Oo Doğan" falan dedi, iş arıyordum iş bulmamda

çok yardımcı oldu. Kocası da başka bir üniversitedeydi, California State University, Fullerton'daydı. O bölüm başkanı değildi ama psikolojideydi. Sonradan da Fullerton'da ders vermemde bayağı yardımı oldu.

İkinci bir anım da; güzel bir kız vardı sınıfımızda. Cıvıl cıvıl, konuşkan. Ve "Şu konuda ne düşünüyorsunuz? Bu konuda ne düşünüyorsunuz?" diye sürekli sağa sola sorup soruşturan, insanların fikrini kapmaya çalışan bir kızdı. Ki bu tavra "brain picking" diyorlar İngilizce'de. Türkçe'de buna, "fikir kapmak" diyeceğiz sanırım. "Beyin yeme" anlamına gelmez herhalde, bu, "fikir kapma" anlamında. İşte Osgood dedi ki, "İki kişi en yüksek notu aldı. Bir tanesi Doyen Cüceloğlu, diğeri Sara Smith." Ara verilmişti, çıkmıştık, bu kız geldi ve bana, "Ayy bilseydim ben seninle konuşurdum, bilseydim ben seninle konuşurdum" dedi. O güne kadar konuşmaya layık görmemiş, bunu da tutmuş söylüyor. Ondan sonra bayağı böyle birlikte kahve içmek istedi, yemek yemek istedi, peşimi bırakmadı. Çok bozuldum.

— *Susmaya devam etseydiniz.*
— Orada şöyle bir racon var; birisi gelip senin fikirlerini almaya çalıştığı zaman ona elinden geldiği kadar yardımcı olmaya çalışman gerekiyor. Amerika'da enteresan bir mütevazılık var.

— *Bunun kullanıldığı da olmuyor mu? Sonuçta düşüncelerinizi sözlü olarak ifade ediyorsunuz, kullandığında "Ama o benim fikrimdi" deme şansınız yok. Birisine düşüncelerinizi söylediğinizde sonradan düşüncelerinizi onun kendi adıyla yayımlanmış olarak görmek sürpriz değil.*
— O var. Yani, genellikle beklenti şu; ben sana bir fikir söylediğim zaman sen de kendi fikrini söyleyeceksin. İkimiz de zenginleşeceğiz. Bir alışveriş olacak. Eğer hep karşıdaki konuşur da sen ketum davranırsan o zaman susuyorlar artık, konuşmuyorlar. Ama ilk beklenti; sohbet edeceğiz, sen benden ne kadar yararlanırsan ben de senden yararlanacağım. Genel-

likle de olan bu. Yani öbürü de, "Benim aklımdan şunlar geçiyor, bunlar geçiyor" diye senin hizmetine sunuyor kendi fikirlerini. Ama o "fikir çalma" durumu var ve bundan dolayı mahkemelik olanlar filan da az değil. Üniversitede var yani o.

— Mahkemelik mi? Yazılı olduğunda ispatlayabilir ama konuşma boyutunda ise nasıl ispatlayacak ki fikrinin çalındığını?

— Konuşma bazında zannederim çok zor ama eğer bir tartışma ortamında, birisiyle beraberken tartışmışsan, şahitler varsa yani, ispatlanabiliyor ve çok büyük ahlaksızlık olduğu için, eğer üniversitede bir kere adın böyle bir şeye karışmışsa ciddi bir tavır alma var. Gerçek bir dışlama var. Yaşayamazsın yani Amerikan akademik ortamında. Bir kere birinci sınıf üniversitede iken dördüncü, beşinci sınıf üniversitelerde hoca olmaya doğru bir gidişatın olabilir. O nedenle çok önemli bir olay.

Ve ben, hayatımın en zevkli, en heyecan verici, en gelişimsel eğitim yaşantısını Amerika'da gördüm.

— Doktora sürecinde?

— Üniversite eğitiminin ne demek olduğunu orada, doktora süreci içerisinde anladım. Ondan dolayı bana bu imkânı yaratanlara şükran borçluyum ve aynı şekilde de içim acıyla dolu; burada, ülkemde, o kadar çok yetenekli üniversite öğrencilerim var ki, oradaki üniversite sistemi içerisinde çalışan üniversitelerimiz olsa burada da öff öff öff Türkiye'ye gelebilecek potansiyeli düşünüyorum ve içim sızlıyor. Müthiş bir potansiyel.

Yani Türk üniversitelerinde orta halli başarılı olan öğrenci Amerika'da iyi bir üniversitede çok yükseklerde başarı kazanabiliyor. Baş tacı edilebiliyor. İyi bildiğimiz öğrenciler orada böyle gözde öğrenciler oluyor ve bu bana çok acı veriyor. Çünkü barajın arkasına birikmiş su gibi bir durum var. Benim insanım imkân bulmaya, kendini geliştirmeye o kadar susamış ki, o imkânlar verildiği zaman nasıl kolları sıvıyor. Çünkü anası ilgi göstermemiş, babası ilgi göstermemiş, öğretmeni ilgi göstermemiş, devleti ilgi göstermemiş, gittiği zaman "Allah'ın

gâvuru" ilgi gösteriyor. Sürekli bir geri bildirim var. Sürekli. "Aferin, tebrik ederiz, iyi yaptın. Şunu daha da iyi yapabilirsin. Ben seni takip ediyorum". Profesör ilgileniyor, takip ediyor. Sistem ona göre kurulmuş vaziyette. Ve seninle gurur duyuyorlar, sana sahip çıkıyorlar. Eğer sende bir potansiyel görmüşlerse, "Acaba başka ne gibi imkânlar verebiliriz? Bu daha nasıl gelişebilir?" düşüncesi içinde kendilerine dert ediniyorlar. Bayağı dert ediniyorlar. Hiçbir çıkarları yok. Sadece o alana bir insan yetiştirmek onların en büyük mutluluğu.

Sistem her şeyden önce hakikaten üniversiteyi bir keşfetme ortamı yapmak üzere organize olmuş. Hukuksal yapısıyla filan. Düşünen insan yaratmak üzere organize edilmiş her şeyi; kütüphanesi, spor mekânları, yemekhanesi, hatta tuvaletleri. Hoca-öğrenci tuvaletleri diye ayrım yok. Yemekhanelerinde de ayrım yok. Beraber yiyorlar.

Buradaki öğrenciler adına içim sızlıyor.

— Siz orada doktora yaptınız. Buradaki lisans eğitimi ile oradaki lisans eğitimi denk sayılıyor muydu birbirine?
— Sayılıyor.

— Yani direkt doktora yapabiliyorsunuz ek dersler almadan?
— Evet. Lisans eğitimi olarak sayılıyor.

— Peki bu 27 öğrencinin arasında herhalde sizin gibi farklı ülkelerden gelenler de vardı değil mi?
— Tabii tabii. Ağırlıklı olarak Amerikalıydı ama benim bildiğim, Yunan vardı, Japon vardı, Alman vardı, İngiliz vardı, Hintli vardı, Tayvanlı vardı, Çinli vardı, İspanyol vardı. Bayağı bir uluslararası sınıftı.

— Osgood'un, "Niye konuşmuyorsun?"undan sonra sınıfta konuşur oldunuz mu peki?
— Yok.

— Mahcubiyetten mi konuşmuyordunuz?

— Mahcubiyetten konuşmuyordum. Bir de, İngilizce'me pek güvenmiyordum. Ben çünkü yazarken, gözden geçiriyorum, düzeltiyorum, yani fikri daha iyi ifade edebilecek hale getiriyorum, konuşurken onu yapamıyorsun. Kelime ağzından çıktı mı çıkmış durumda. Onun için utanıyordum, çekiniyordum.

— Dört yıllık doktora takdirnameyle bitti. Takdirnamenin etkisi?
— Bu kişisel bir şey. Osgood doktora tezime eşlik eden ve o ilk defa yazdığını söylediği mektuptan başkasına söz etmişse etmiştir, ben alıp başkalarına göstermedim, "Bakın" diye. Sadece komite üyeleri biliyorlardı.

— Dereceler ilan edilmiyor muydu?
— Yok. Ama dosyana geçiyor. Ben Amerika'da kalmayı isteseydim ve başka üniversitelere profesör olmak üzere müracaat etseydim o dosyanın çok önemli bir etkisi olurdu. Osgood gibi birisinin böyle bir mektubuyla müracaat ettiğin zaman bayağı dikkate alırlardı onu.

— Doktoradan sonra?
— Sonraya geçmeden önce bir anımı daha anlatmak istiyorum. Benim için çok manidar. Söylemiştim, Bill May benim süpervizörümdü. Yani ben araştırma asistanlığı yaparken bana, "Şimdi şunu yap, şimdi şu tahlilleri yap. Şimdi şu hesapları yapacaksın" falan diyen kişi Bill May'di. Ve Bill, Protestan kültürü içinde yetişmiş, sıkı çalışan, İngiliz Dili ve Edebiyatından mezun olmuş, sonra bilgisayara merak sarmış ve geceli gündüzlü çalışan biriydi. Karısı Jeanny. Beni arkadaş kabul ettiler. Dost olduk. "Akşama şuraya gidiyoruz, gelmek istiyorsan gel" filan derlerdi. Gittikleri yerde de master ve doktora öğrencileri vardı. Ve o master ve doktora öğrencileri arasında tartışılan şeyler genellikle felsefi, bilimsel, yöntemsel konulardı. Eğitimin bir parçasıydı yani. Çok yararlandım.

Asistanlığa yeni başladığım zaman Bill bana, "bilgisayar dili"ni –FORTRAN'dı o zaman– öğretmeye başlamıştı. Bilgisa-

yar mantığı. Bilgisayar o zaman bizim üniversitenin...

— Henüz 1960'lı yılların başları ve bilgisayar... Nasıldı çalıştığınız bilgisayarlar?

— Evet, evet, 1963-1964'ten bahsediyorum. Kocaa mühendislik bölümünün bütün bodrum katı böyle koca koca makinelerle doluydu. Soğutulurdu. Kartları delerek yapardık ve sonra onları kucaklayıp götürür verirdik. Onlar derlerdi ki üç saat sonra çıkar, dört saat sonra çıkar. Bantlarla filan olan bir işti.

— Bir bodrum katına yayılan devasa makine... ilk bilgisayarlar bunlar...

— İlk bilgisayarlar. Ve formülünü bana gösteriyordu Bill. Formüller program dilinde nasıl yazılır ve ondan sonra yazmış olduğun o formüller kartlara nasıl delik delinerek işlenir falan. Bana basit bir çarpma bölme işlemi verdi ve "Bunu gerçekleştiren bir program yaz" dedi. Oturdum, önce bir akış şeması çiziyorsun.

— Nasıl bir şema?

— İşte, "Başla, ondan sonra şu soruyu sor, ikinci adıma geç."

— Programı da siz yapıyorsunuz yani?

— Evet. Çünkü hazır paket programlar yoktu o zaman. Ne yapmak istiyorsan kendin yapıyordun böyle. Ve Bill de beni yazılım konusunda yetiştirmeye çalışıyordu. Bu toplama, çıkarma, çarpma, bölme, dört işlemi yapabilecek yetkinliğe erişme ile ilgili olarak; ve karşılaştırma, mukayese etme, eşit mi değil mi falan gibi.

Ben kâğıt üzerinde 10-15 kere gözden geçirdim. En nihayet doğrularını falan buldum ve en nihayet doğru bildiğim şeyi kartlara deldim. Hatırlıyor musun? Sen hiç gördün mü o kartları?

— Belleğimde bir görüntü var, gördüm galiba ama ne zaman ve nerede gördüğümü hatırlamıyorum.

— Ve götürdüm verdim. Ondan sonra disk geri geldi, bir saat sonra filan aldım, çıkamamış işin içinden, "Anlayamadım" diyor. "Emir bozukluğu var" diyor. Nasıl utandım bir bilsen.

— *Biliyorum.*
— Anlamadım?

— *Biliyorum derken... daha önceki söyleşilerimizde oradaki eğitimde kişinin öğrenme sürecinde hata yapmasının nasıl hoşgörüyle karşılandığını, ıslık çala çala nasıl da öğrenme sürecinin keyfini çıkardıklarını anlatırken bahsetmiştiniz. Bill May de size, "Yoksa hemen yapabileceğini mi sanmıştın?" demişti.*
— Evet, "Ben de defalarca denedim yapana kadar. Ben şimdi görebiliyorum ama senin bulman lazım" dedi. Nasıl bir özgürlük duygusu geldi içime. "Hata yapabilirim! Bu doğal!" Ve kimse bundan dolayı bana kızmıyor. İlk defa oldu hayatımda. Bir eğitim ortamında hatanın kabul edilişi ne müthiş bir özgürlük. Yani, "Hata, öğrenmenin bir parçasıdır, gayet tabii hata yapacaksın. Hata yapmaktan çekinilir mi?" tavrı nasıl bana coşku verdi ve aynı anda nasıl içim yandı ülkemdeki insanlar için. Bu hep böyle oluyor biliyor musun; bir yandan memnun oluyorum bir yandan da, "Ah, neden benim ülkemde de bu böyle olmuyor?" diye içim sızlıyor, Ne kadar önemli. Gerçek öğrenme orada oluyor hakikaten.

Bunu hep yaşadım. Oradaki üniversite ortamında –iyi üniversitelerde bulundum– böyle hatadan korkup kabız olanlardan hiç hoşlanmazlar. Tavşan boku gibi ne bulaşır eder, bir fikir söyleyemez, bir girişim yapamaz, bir araştırma yapamaz çünkü "El âlem ne diyecek?" diye. Bunlara yani bu tavra hiç saygısı yoktur üniversitenin. Yani, nara atarak gireceksin içeriye. Şöyle şöyle olacak bu diyeceksin, dediğini yapacaksın, o zaman alkışlıyorlar. Bağıra çağıra yapıp bir şeyler çıkaracaksın ortaya. Gerçek destek ve alkış var o zaman. Düşünebiliyor musun?

— Sizin için çok iç sızlatıcı olmuştur.

— İç sızlatıcı oluyor tabii. Hata yapmaktan çok korkuluyor. "Be bold" diyor, yani kendini biraz da hava atarak ortaya koyacaksın."Böyle böyle olacak, bunu böyle düşüneceğiz" falan hadisesi. Kim ki utangaç, çekingen ise, "Yok, o bir yere gidemez" diye bakılıyor. Yani, mutlaka risk alman lazım. Mutlaka riske girmen lazım. Mutlaka yüzünün üstüne düşmen lazım.

İş hayatında da buna çok önem veriyorlar şimdi. Mesela bir işe girdi adam, 65 milyon dolar kaybetti. "Gözden geçirdik, 65 milyon dolar kaybetmişiz arkadaşlar" diyor. Herkes "Oo" deyip alkışlıyor. "Şimdi" diyor, "bu önemli bir hamle, neler öğrendik onun bir listesini çıkaralım". Yani, "Bu faturayı verdik ama neler kazandık? Mutlaka bu kazandıklarımızı eninde sonunda kullanırız, çünkü şu anda bu öğrendiklerimizi başkaları bilmiyor" deniyor.

— Bu anlamda kimsenin bileğimizi bükemeyeceğini hatırlatmak isterim. Ekonomi dünyasında da Türkiye'deki işletmelerin krize alışkın oldukları için daha avantajlı oldukları söyleniyor. Krize bata çıka çok sağlam işletme perspektifleri çıkarabildikleri söyleniyor.

— Tabii o farklı bir sebepten dolayı. Kendi elinden gelen sebeplerden dolayı değil, belirsizlikler nedeniyle her şeye hazırlıklı; şunu düşündün mü bunu düşündün mü. Mesela bir arkadaş anlattı, "Ben" diyor, "İzmir'de bir şirketin danışmanlığını yapıyorum. Adam İsveç'ten gelmiş, üçüncü gün mü ne bana telefon etti. Diyor ki, 'Elektrikler kesildi, ne yapayım?' Adam paniklemiş vaziyette". Bu da demiş ki: "Kovalara su doldurdun mu?". "Hayır" demiş İsveçli, "ne ilgisi var?" "Dolduracaksın" demiş, "çünkü biraz sonra da onlar kesilecek". Tabii İsveçli hayretler içerisinde ama biz düşünmek zorundayız, yani Milli Güvenlik Kurulu şöyle bir şey söylerse hazırlıklı olun, borsa şöyle düşerse hazırlıklı olun falan. Onların aklına gelme durumu yok hakikaten. Ama o farklı bir sistem. Yani bizdeki, belirsizliğe hazır olma. Oradaki ise risk

alma durumu. Bir araştırma, bir gelişim, ortaya yeni bir boyut çıkarma ile ilgili.

Böyle bir anlayış Amerikan üniversitelerinde de var. Kendini ifade edebilmeye önem verme. Osgood'un benim konuşmamamdan rahatsızlığının altında da o yatıyor; "Madem akıllısın, konuş. Niye böyle ıkınıp sıkınıyorsun hata yapacağım diye? Gayet güzel düşünüyorsun, neden konuşmuyorsun?"

— *Ne zaman başladınız konuşmaya?*
— Doktoramı aldıktan sonra. Doktor oldum artık. Birkaç araştırma tartışmasına üst düzeyde katıldım. Aklıma gelen fikirleri söylediğim zaman çok etkili oldu. Ekibin çok önemli bir parçası olarak kabul edilmeye başlandım. O zaman kendime güvenim geldi.

— *Ama siz orada kalmayıp Türkiye'ye geldiniz.*
— Şimdi biliyorsun, Cahit hocam, "Sen bilim adamı olmak istemez misin?" dedi lisede ve Allah rahmet eylesin, beni Mümtaz hoca ile ilişki içerisine soktu. Mümtaz hoca da "Eğer çalışırsan ve iyi bir başarı gösterirsen seni asistan alırım" dedi, aldı. Ardından böyle bir imkân çıktı ve ben bilim adamlığı yolunda adım attım. Tabii benim için gideceğim bir tek yer vardı, o da İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü. Bunun dışında herhangi bir yere gitmem kahpelik olurdu anlayışıma göre. Mümkün değildi. Yapamazdım bunu. Çok güzel fırsatlar vardı. Yani böyle Illinois Üniversitesi'nde –ki o zaman Amerika'da ilk 10'a giren üniversitelerden bir tanesiydi. Osgood da Amerika'daki ilk beş psikologdan biriydi o zaman– Osgood'un yanında öyle bir doktora almış olduğum için, öyle bir onurla, takdirnameyle, çok iyi bir üniversitede asistan profesörlüğe başlayabilirdim ve ondan sonra akademik hayatım devam edip gidebilirdi. Ki o zaman Emily ile de evliydim. Karım Amerikalı olduğu halde ben Türkiye'ye döndüm.

— *Emily?*

— Emily, lengüistik bölümündeydi. Dil bölümünde. Ben dil psikolojisi çalışırken o tamamıyla doğrudan dilci olarak çalışıyordu. O nedenle müşterek bazı sınıflarımız oluyordu. Emily'nin dile yatkınlığı var. İspanyolca biliyormuş. Daha sonra Almanca ve Fransızca'sı falan gelişti. Hatta Rusça da çalıştı. Dile yatkınlığı var. Ama ben onu, dilbilgisine giriş sınıfı vardı, yaşlı bir profesör vardı anlatan Kahane diye, onun sınıfında tanımıştım. Bir gün kütüphaneye girdiğimde –zannederim ikinci sınıftaydım– baktım bir kız masada, bana bakıyor. A, bizim sınıftan bir kız. Gülümseyip selamlaşmıştık. Daha sonra sınıfta filan konuştuk, hissettim ki bu kız benden hoşlanıyor.

Emily'nin görünüşü çok hoşuma giderdi; elmacıkkemikleri hafif çıkık, avurdu hafif çöküktü, sarışın, yeşil gözlü, hoş bir görünüşü var. Romantik, mistik bir izlenim verirdi. Kampusta birlikte çay, kahve içmeye, konuşmaya başladık. O sırada da onun bir başka bölümde, zannederim Fransızca bölümünde, arkadaşı olan, aynı evde kaldığı Anita diye bir kız ve o kızın da Brian diye Rus dilinde çalışan arkadaşı vardı. Onlarla tanıştım, kendiliğinden bir grup oluşmaya başladı. Anita da hoş bir kızdı. O biraz iri dudaklı, tombulca, daha ziyade bizim Şark kültürünün kadını gibiydi. Emily daha bir Grek tavrı içerisindeydi.

— *Emily Amerikalı da, hani derler ya, "Neresinden? İçinden mi?"*

— Emily, Kaliforniya'da doğmuş, Kaliforniya'da büyümüş. İlk lisans eğitimini Kaliforniya'da tamamlamış ve çok iyi bir kız kolejinden mezun olmuş. Burslu olarak okumuş.

Daha sonra öğrendiğim, o dört yaşındayken babası bir akıl hastalığına tutulup bir akıl hastanesine yatırılıyor ve bir daha babasını görmüyor, hayatından çıkıyor.

Babasına çok düşkünmüş. Annesi daha sonra anlattı, "Emily içine kapanık, dışarı çıkmak istemeyen, kendi başına kalmak isteyen bir kız haline döndü" diyor. Evvelden cıvıl cı-

vıl, dışadönük bir çocukmuş. Öyle bir geçmişi var. Bir de kız kardeşi vardı, Elizabeth. Aralarında tahmin ediyorum dört yaş falan fark var.

— *Köken olarak?*
— İrlandalı-Fransız karışımı hatta biraz da Alman karışımı falan varmış ama esas İrlandalı ve Fransız karışımı.

— *Ve arkadaşlığınız ilerledi.*
— Kızlar aynı evde otururken, mesela Anita, Brian'ı yemeğe davet ettiğinde Emily, "İstersen sen de gel benim davetlim olarak" deyince evlerine de gitmeye başladım.

Neden kendimi Emily'ye yakın hissettim diye geri dönüp düşündüğümde, Emily en çekici bulduğum kız değildi, çok çekici bulduğum kızlar vardı ama Amerikalı kızlardan da bir korkum olduğunu fark ettim. Çünkü Amerikalı kız ilgisini açıkça belli eden, böyle bir nevi taarruza geçen bir tip. "Ben senden hoşlanıyorum, farkında mısın?" gibi bir tavır içerisinde karşısındakine belli eden bir tip ve o beni korkutuyor. O zaman farkına vardım.

— *Hani o meşhur 60'lı yılların içinde gelişen bir dil mi bu?*
— Tahmin ediyorum öyle. Fakat daha önceleri de Amerikalı kız, utangaç, ilgisini pek belli etmeyen falan bir tip değil. Yani gözlerinin içine bakarak, "Öyle mi? Ay ne kadar enteresan" diyen, "Ben şuraya gitmek istiyorum, gelmek ister misin?" gibi böyle sürekli erkeği işin içerisine çekip, cıvıldayan bir tip. Öyle bir modelleri var. Bu evvelden beri böyle bildiğim kadarıyla.

— *60'lı yıllar feminizmin yükseldiği, sutyenlerin yakıldığı yıllar. Cinsel devrim yılları olarak geçiyor Avrupa'da. Amerika'da durum nasıldı?*
— Karşılığı var ama o şekilde açıkça bir tavır hissetmiyordum ben orada. Kız-erkek ilişkisi zaten devam ediyordu. Bir tepki olarak değil. Oturmuş, netleşmiş.

Üniversite yıllarında, "Cuma, cumartesi akşamları çıkarsın" sistemini oturtmuşlar. Yani salı gününü geçirirsen randevu almak için, cuma günü için telefon ettiğinde kız, "Hayır, başka birisiyle çıkıyorum" der hiç kimse olmasa dahi. Onun için en geç salı günü telefon etmen lazım. Kız senin için geberiyor dahi olsa, cuma günü "Bu akşam çıkar mısın?" diye bir telefon hakaret gibi kabul edilir. Bunun sistemini oturtmuşlar.

Bu sistemin farkında değildim tabii ben. O hataları yaptım birkaç kere. Sonra beni uyardılar etrafımdaki erkek arkadaşlar, "Öyle şey olur mu? Ne kadar ayıp! Hakaret etmektir bu kıza" diye. Ne kadar önce telefon edersen o kadar onurlandırmış olursun kızı. O kızın söyleyiş tarzı da sana olan ilgisini ifade ediyor. Yani, "Bilmem. İşim olmazsa çıkarız" diyen pek ilgilenmiyordur seninle, ama, "Çok sevinirim. Gayet tabii. Dört gözle bekliyorum o günü" diyenler arkadaşlığa hazır olduğuna dair ipucu veriyor. Böyle gizli kodlar var. Yani böyle süzülme, alttan alta bakma falan gibi öyle bir şey yok. Bana açıkça gelip, "Çok hoş bir erkeksin" diyen bayağı kadın oldu orada. Tipim mipim onların hoşuna gidiyor. Şaşırdım kaldım çünkü burada biz kızların peşinde koşardık, orada onlar benim peşimden koşuyorlar gibi bir durum ortaya çıktı. "Tabii tabii, senin tipin çok farklı, severler" diye arkadaşlar da söylüyorlardı.

Ama mesela kız ilgi gösterdiği zaman ben de ilgi gösteriyorum. Ben bunu birkaç seminerde anlattım. Çok güzel bir kız vardı ve "Bu kızı mayolu görmek ne güzel olur" dedim. Üniversitenin yüzme havuzu var. "Gitmek ister misin, yüzmeyi sever misin?" dedim, "Severim" dedi. "Havuza gidelim mi?", "Gidelim" dedi. Ve bir gün kararlaştırdık, buluştuk, havuza gittik. Havuza girmeden önce kızlar, erkekler tarafı var. Sen gidip erkekler tarafında soyunuyorsun, mayonu giyiyorsun havuza çıkıyorsun. O da kızlar tarafında giyinip havuza çıkıyor. Ben ondan önce çıktım ve havuzun suyu nasıl diye bakıyorum ayağımla; sıcak mı soğuk mu diye. O bikinisini giymiş bana el salladı, geldi, tık tık tık çıktı tramplene, iki takla attı cup suya girdi. Ulan! Hemen çıktı, sesleniyor: "Haydi

sen de atla! Come on!" Ben daha hâlâ suya bakıyorum ayağımla. Doğru dürüst yüzme bilmiyorum. Ben Göksu'da öğrendim "çimmeyi"! Neyse işte orada biz yavaş yavaş kıyıdan falan atladık ama bir daha da mesela o kızla çıkmadım. "Ulan yine rezil olacağız?" diye erkekliğime yediremedim.

— Karşı tarafın bu tarz kriterleri olduğunu mu sezdiniz; kendisinden daha becerikli, daha güçlü birini istediğine dair?
— Sezdim. Sezdim, sezdim. Yani, erkeğin gerçekten her yönden kendilerinden daha güçlü, daha bilgili, daha bilmem ne olmasını isteyen bir tarafları var.

— Yani bu evrensel bir kadın isteği mi?
— Tahmin ediyorum öyle. Yani derinde böyle bir arzuları var. Böyle bir teorim de var benim.

— Nedir?
— Türkiye'de kız, anası babası tarafından kısıtlanmış. Gözü açılmasın diye bir kavram var; "Kızın gözü açılmasın". Bu son derecede işine geliyor erkek milletinin. Kızın gözü açılmamış. Oğlan ise en kötü durumda askere gidiyor; köyden çıkıyor, otobüse biniyor, eline silah alıyor, vapura biniyor, bilmem ne yapıyor falan filan, belki onbaşı oluyor, belki çavuş oluyor ve geri gidiyor köye. Öbürü köyden hiç çıkmamış. Adam şak diye bilgisi ile, becerisi ile, görgüsü ile fark atıyor ve biliyor, onun için "Şöyle olmayacak, böyle olacak" diyor. Mehmet çavuş diyor, Doğan çavuş diyor, Doğan çavuşun oğlu diyor, Doğan çavuşun karısı diyor, yani önemli bir olay. Bir de ayrıca okumuşsa... Yani erkek Türkiye'de çok rahat kadından daha güçlü duruma geliyor geleneksel kültür içinde. Sürekli ona göre ayarlanmış vaziyette.

Ama Amerika'da öyle değil. Mesela ikinci bir örnek anlatacağım; Bir kahvede buluştuk başka bir kızla. Kahve içtik, saatine baktı, "Benim gitmem lazım" dedi, ardından da, "Çok güzel vakit geçirdik cıvıl cıvıl, umarım yine buluşuruz" dedi, yani "Beni davet et" anlamında. Fakat dışarı bir çıktım,

motosikletle gelmiş! Motosikletin üzerine Helmeti takmış cıva gibi kız. Helmeti giydi, motosiklete atladı, vınn diye çalıştırdı bana da bir "Çav" dedi, vroovn diye gitti. Ulan! Ben daha bisiklete doğru dürüst binmesini bilmiyorum bu motosiklete biniyor! Bir daha onu da aramadım hiç.

Bazen şaka yollu diyorum, neden Amerika'da eşcinseller çok? Düşünüyorum, kadın kendisinden daha güçlüsünü istiyor. Her boyutuyla. Ama kadına her türlü olanak sağlanmış. Yurtdışına gitmiş, yabancı dil biliyor, yüzüyor, motosiklete biniyor, sporunu yapıyor. Aklına ne gelirse; yazı, resim, şu bu falan filan, ama erkek çıkıyor karşısına, "Ben erkeğim" diyor. Eee? Yani çok zor bir Amerikalı kadın karşısında kendini güçlü bir erkek hissedebilmek. Onun için bana öyle geliyor ki, Amerikalı kadın evlenmeden önce çok numara yapıyor. Sürekli, "Aa, ne güzeel" diyor, her şeyini güzel buluyor erkeğin mesela. Kaşını, gözünü, saçını...

— Erkeğin kendini daha güçlü hissetmek istemesi de evrensel bir duygu diyorsunuz?

— Bana öyle geliyor. Yani kız da bunu biliyor. Veya da genlerimizde var. O da bilmeden o numarayı yapıyor. Nasıl cıvıldar Amerikalı kız, Allah Allah. Koklar, kulağını okşar, kaşır, saçını karıştırır, arkanı okşar her türlü numarayı çeker. Erkek de böyle rahat rahat oturur, erkekliğinin sefasını sürer. Ama bu evlendikten sonra değişir. Kesiyor bütün bunları kadın. Başlıyor yavaş yavaş neler eksik olduğunu söylemeye. Ve adam tokat yemiş gibi oluyor. Attan inip eşeğe binme durumu. Ve gittikçe adamın o güveni kayboluyor, sersemliyor, korkmaya başlıyor, kadını daha güçlü görmeye başlıyor, seks hayatı filan bitmeye başlıyor ve kaç kere şahit oldum ben buna. Kaç kere.

— Emily'nin motosikleti yokmuş anlaşılan.

— Emily ile ilişkimde, Emily'nin beni rahat hissettiren yanı, Türk kızlarının sakinliği, utangaçlığına benzeyen bir tarafı vardı. Ondan dolayı. Mesela, "Emily kahve içmek ister mi-

sin?" derdim, "Sen bilirsin" derdi. Tabii ben bilirim, erkek benim, hoşuma giderdi bu. "Sinemaya gitmek ister misin?", cevabı "Nasıl istersen". "Sinemaya gidelim" derdim, "Olur" derdi. "Nerede yemek yiyelim?" derdim, "Nerede istersen" derdi. "O halde lokantaya gidelim" derdim, "Olur" derdi. Şimdi böyle ben kendimi erkek hissediyorum filan. Ve yavaştan yavaştan daha da yakınlaşmaya başladık. Beraber olup da ilişkimiz daha yakınlaşınca hissettim ki bir şey eksik. Eksik ama ne eksik onu da bilmiyorum ben.

— Emily'nin ta kendisi eksik olmasın?

— Evet, Emily'nin kendisi eksik ama benim jeton düşmedi. Benim yetiştiriliş tarzımda falan hep böyle pasif kadın var. Model öyle verilmiş olduğu için.

Emily'nin içinde erkeklere karşı gizli bir öfke varmış. Hiç fark etmedim. Ama mesela şimdi erkeklere öfkeli kadınları böyle bir gördüm mü hemen hissediyorum, anlıyorum.

Müthiş bir öfke. O çocukluk aklıyla, babasının kendisini bırakıp gitmesi durumuyla ile ilgili bir öfke. Bir de annesinin öyle bir tavrı olmuş. Yani Amerika'da erkeklerin daha çok maaş alması, meslekte daha çabuk yükselmesi gibi hakikaten cinsiyete dayalı ayrımlar yapılır. Yani Atatürk'ün muazzamlığını, Amerika yaşamamış. Ve kadınlar milim milim mücadele ederek kazanmışlar bütün haklarını. Ve o zamanlar Amerika'da kadınların bu mücadelesinin içinde olan Emily'nin annesinin, verdiği bu mücadelenin sonucunda erkeklere karşı güçlü bir hıncı vardı. Aynı işi daha iyi yapıyor ama erkeğin yarısı kadar para alıyor. Sistem öyle kurulmuş. İkincisi, çocuğa da o bakıyor. Muazzam uçlar vardı içinde; bir araya gelmeler, protestolar, yazmalar çizmeler... Milim milim kazanmışlar. Ondan dolayı çok farkındalar ne kazandıklarının.

— Fakat sizin orada olduğunuz yıllarda bunlar artık halledilmiş meselelerdi değil mi?

— Halledilmişti. Fakat o süreçler içinde büyümüştü Emily. Evde sürekli erkeklerin domuzluğu, kadirşinaslık bilmezliği,

ayrımcılık yaptığı konuşulmuş. Sürekli. Ve annesi bizim böyle Osmanlı kadını derdik ya, onun gibi bir şey. Kart sesli, dobra dobra, hiç yalanı dolanı yoktur. Şangırt diye olduğu gibi söyler. Herhangi bir şekilde, "Biraz temkinli olayım" falanı yok, tam Osmanlı kadını. Öyle bir anne ile de büyümüş.

Ve... Emily'nin kendisi eksikti. O kadar güzel koydun ki teşhisi. Ama ben bunu göremedim. Çünkü bir kadının iç dünyası nedir, bir kadın iç dünyasında neyi paylaşır deneyimim yoktu, bilmiyordum. Yani, benim içinde yetiştiğim ortamda erkek kadına "Sen benimsin" der, "şunları şunları yap" der. Yani kadına anlam veren erkektir. Kadının kendisi bir şey getirmez. Ne kadar az getirirse o kadar iyidir gibi, böyle bir varsayımım varmış farkında olmadığım. Ve tabii ben bekâr Türk erkeği gözüyle de bakıyorum. "Oh l'an" diyorum, "evli de değilim, istediğim zaman evinde kalabiliyorum, sevişebiliyorum". Uysal da kız, ilişki rahat devam ediyor. Ama bir yandan da içimde bir boşluk. Yani ne olduğunu bilemediğim bir boşluk, sıkıntı. Gelip gidiyor, gelip gidiyor ama ne olduğunu bilemiyorum. Kendi kendime, "Seni rahatlık sıkıyor galiba" diyorum, "iyi bir bölümdesin. Hocan dünyanın tanınmışı. Gayet güzel notlar alıyorsun işte, her şey iyi gidiyor. Fıstık gibi de bir kız arkadaşın var, sırım gibi. Uysal da. Sana rahatlık batıyor", böyle düşünüyorum.

— *Kaç yaşındasınız?*
— Ben o zaman, 26 yaşındayım. Bir gün Emily, "Ben galiba hamileyim" dedi. "Nee?!", "Ben hamileyim". "Eee? Ne yapacağız?!!" O zaman da Amerika'da kürtaj yasak. Kanunen yasak. Parası olanlar Londra'ya, Paris'e falan gidip geliyorlar. Yasak. Doktorların, hastanelerin yapması yasak. Ancak hayati tehlike olursa kürtaj olabilir.

— *Bu sırada ne kadar zamandır arkadaştınız?*
— Yedinci ayına giriyordu. Biz araştırmaya başladık şöyle mi olur, böyle mi olur diye. Zaman geçiyor. Bebek üç aylık oldu. Ve Emily bu araştırma sürecinde, "Evlenmeyi düşünür

müsün?" dedi bana. Ben, hii! Cahit hocanın yüzüne nasıl bakacağım, Mümtaz hocanın yüzüne nasıl bakacağım? Bir Amerikalıyla evlenmek! Amerika'da kalmak aklımın ucundan geçmiyor. Böyle bir düşüncem katiyen yok. "Yok" dedim, "ben evlenmeyi düşünmüyorum çünkü Türkiye'ye gideceğim" dedim. "Ben de giderim Türkiye'ye" dedi. "Türkiye'de yaşayamazsın sen" falan dedim ben, "evlenmek istemiyorum".

Araştırmış maraştırmış. Ve bu bir zaman içinde oluyor tabii. Haftada bir konuşuyoruz, bazen 10 gün görüşmüyoruz. Ben buhranlara girmiş vaziyetteyim. Bir gün, "Seninle konuşmak istiyorum" dedi Emily. "Ben karar verdim, çocuğu doğuracağım ve vereceğim. Çocuğu olmayanlar var, hastanelere haber bırakmışlar. Önceden bir angajman yapıyorsun, çocuğu alıyorlar. Anne bebeği görmüyor, doğumdan hemen sonra diğer anneye, aileye veriliyor ve çocuk onların çocuğu olarak biliyor kendisini ve öyle de büyüyor".

— *Hiç açıklanmıyor mu çocuğa?*
— Bunların hikâyeleri var. Esas itibariyle kontrat imzalıyorsun, "Hiçbir zaman ben çocuğu aramayacağım, size devrediyorum" diye. Karşı taraf da, "Kabul ettik" diyor ve noterlikte buna dair bir kontrat yapılıyor.

— *Para karşılığı mı?*
— Para karşılığı değil. Bu tamamıyla bebek ortada kalmasın diye. Buna kilise falan aracılık yapıyor.

— *O yıllarda bekâr anneler yaygın mıydı bugünkü gibi? Toplumda kabul görüyor muydu?*
— Değildi. Toplumda kabul görmüyordu bu. Yıl 1965 falandı.

— *Peki sizin tepkiniz?*
— "Olur" dedim. Fakat uykularım kaçıyor. Ve iki hafta mı ne geçti, bir gün enstitüden çıktım, bir yere doğru gidiyorum,

park gibi bir yerden geçiyorum. Ve orada soluk benizli bir kız çocuğu gördüm. Annesi de soluk benizli. İkisi de nasıl mutsuz. Böyle gidiyorlar... Kurşun yemiş gibi oldum. Duramadım, hemen bir köşeye gittim, hüngür hüngür ağla ağla ağla. Ağla ağla ağla ağla. Yarım saat filan ağladım orada göstermeden... *(Boğazını temizliyor. Yutkunuyor. Gözleri dopdolu)* Şimdi bile çok tuhaf oldum. Vurdu yani böyle... (*Kasetteki ses boğuklaşıyor, ve gözyaşları sicim gibi iniyor artık*) Hani can evimden vurdu derler ya, öyle. *(...)* Orada can evimden vuruldum. *(...)* Akşam telefon ettim. *(...)* "Görüşebilir miyiz?" diye, gittim. "Ne olur evlenelim" dedim, "Türkiye'ye gelebilir misin?". "Gelirim" dedi. Ağladı, *(...)* sarıldı. Ve biz evlilik hazırlığı yaptık ve ben ülser oldum. Üfff... *(...)*

— *Öbür türlü de kanser olurdunuz sanırım...*
— Öbür türlü de kanser olurdum... Evet. Nasıl buhranlı günler geçiriyorum; *(...)* Mümtaz hocaya nasıl diyeceğim, aileme nasıl diyeceğim filan, şudur budur... "Kimseye haber vermeyeceğim" dedim.

— *Hiç farkında olmadan o anne-kız nasıl kader belirleyici olmuş...*
— Ne dedin?

— *Demek ki o resmin çıkması lazımmış karşınıza. Onları görmüş olmanız lazımmış.*
— Evet. Değil mi? Aslında yaşam ne kadar...

— *Aslında çünkü... sanırım derindeki düşünceniz de oydu ve düşünceleriniz orada özet bir resim şeklinde karşınıza çıkınca da...*
— Onun için kurşunla vuruldum ya. Yani bu, "A, böyle mi olur?" falan değil, "Güm!" diye vuruldum ve tutamadım kendimi. Hüngür hüngür. Nasıl ağlıyorum ama, nefes nefese. Nasıl akıyor gözlerimden yaşlar. Ve o akşam evlenme teklif ettim, kabul etti. Ya bir de kabul etmeseydi diye düşünüyo-

rum zaman zaman. O zaman cehennem azabından kurtulamazdım. Ama içim de içimi yiyor: "Şimdi sen hakikaten düşündüklerini yapabilecek misin? Üzerine hiç beklenmedik biçimde bir görev aldın."

Ve kendime yönelik bir öfke. O kendime öfke beni yedi, hasta yattım. Ve kendimi o beğenmişliğim, "Ben!" bilmem ne filan hadisesi paramparça oldu. Böyle sanki Türk milletini aldatıyormuşum filan gibi bir duygu içerisine girdim. Yani, "Onlara hizmet edemeyeceğim! 'Gâvurla evlendi' diyecekler!" O zamanki bakış tarzı içerisinde böyle düşünüyordum. Ben dindar değilim ama netice itibariyle dindar olmayan birçok kişi "Elhamdülillah Müslümanım" der. Kişisel bütünlüklü birisi olarak ben, "Müslüman ol" demeyi de kendime yediremiyorum. Nasıl böyle bir şey derim Emily'ye? O beğenirse, incelerse, kafası basarsa olur. Ben nasıl söyleyebilirim? Bu insanın Tanrı ile olan ilişkisini nasıl emredebilirim? Bu tamamıyla bireysel bir süreç. Öyle görüyorum.

Velhasıl, annesine haber vermiş Emily. Bir düğün falan hazırladık. Arkadaşlar, "Ulan Doğan, aferin. Ne güzel kızı kaptın" filan diyorlar. İçten içe paylaşabileceğim kimse de yoktu bütün ayrıntılarıyla.

— *Yoğun bir yalnızlık olmalı.*
— Çok yoğun bir yalnızlık. Evlendik ve...

— *Peki Emily ile bunları hiç mi konuşamıyordunuz?*
— Yok. Konuşamıyordum. Çünkü onu suçlu hissettirmek istemiyordum. Onu uzaklaştırırım kendimden, hiçbir kabahati yok bu işte diye düşünüyordum. Kendi içimde halletmek istiyordum, ona yansıtmak istemiyordum bunu.

Ve balayına çıktık. Benim 57 model bir arabam vardı, otomatik vitesli. Boyadık filan. Kendim boyamıştım böyle türbe gibi, değişik renklerde. Tam hippi türü bir arabaydı. Onunla güneye doğru indik, bir nehir kıyısına geldik. Sanırım Mississippi kıyısıydı. Çadır kurduk. Balayımız çadırda. Gece. Çadıra girdik. Uaav diye bir ses. Kulak diktim. Erkeğiz ya.

Uaav. "Ne oluyor? Birisini boğazlıyorlar galiba. Emily bu ne?" dedim. "Bu" dedi, "bilmem ne tür kurbağadır". "Yok canım" dedim, "adam boğazlıyorlarmış gibi". Haydii ben el fenerini aldım, sesin geldiği yöne doğru gittim gittim gittim, hakikaten bir kurbağa. Büyük bir kurbağa. Adam gibi ses çıkarıyor. Fakat karıma ispat ettim ki, "korkmuyorum".

— *Evlilik tarihinizi söylemediniz bu arada. (Kaset bir süre sessizce tur üzerine tur atıyor. Ses yok. Hatırlamaya çalışıyor. Gülüşme.)*

— Ya bir yargıç evlendirdi bizi –kilisede evlenmedim–; bir Türk arkadaşım vardı. Burslu olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nden gelmiş, o benim sağdıcım oldu. Türk öğrenciler vardı. Emily'nin teyzesinin evinde evlendik. Merasim orada oldu.

— *Hamileliğinin kaçıncı ayıydı?*

— Zannederim beşinci ayıydı. Teyzesinin kocası doktorası olan birisiydi. Üniversitede çalışıyordu. Böcekler üzerine çalışan birisiydi. Onların bahçeli güzel bir evi vardı ve orada bir hâkim yani bir... hâkim evlendirebiliyormuş, yargıç. Randevu almışlar. İşte adam geldi, yasal olarak bizi evlendirdi. Annesi geldi. Kız kardeşi geldi. Dini hiçbir tarafı yoktu.

— *Evliliklerin kilisede olması zorunluluğu yok değil mi?*

— Yok. Dilerseniz yapıyorsunuz ama genellikle kilisede oluyor. Genellikle o tercih ediliyor fakat ateistler var, farklı dinden evlenenler var, bunun sorun olacağı durumlar olursa böyle, hatta bir tören mören yapmadan evlendirme dairesine gidip orada defter imzalayanlar da var.

— *Kilisede yapılan evlilik sonrasında ayrıca resmi bir kurumda teyit diye bir şey yok değil mi?*

— Yok. Kilisede yapılan evlilik, resmi kabul ediliyor. Fikir esas itibariyle; "Aile Tanrı huzurunda verilen sözden oluşur". Onu çok önemsiyorlar. Resmi olması, "Tanrı huzurunda söz vermişlerdir" diye geçiyor. Yani, "Tanrı huzurunda söz verdikle-

rini kaydediyoruz" gibi bir durum oluyor. Yahudi'ysen büyük bir olasılıkla Yahudi töreni içerisinde evlenirsin, Katolik'sen Katolik, Protestan'san Protestan. Neyse dinin. Onu olduğu gibi kabul ediyor hükümet. Yani kendi dininde aileni kurma özgürlüğün var. Bunun sadece kaydını tutuyor. Tabii daha önce sağlık yönünden falan buradaki gibi işlemler yapılıyor.

— *Bahçede küçük bir tören yaptınız.*
— Küçük bir tören oldu bahçede. Sonra bir yeme içme durumu. Sonra –ben bilmiyordum o geleneği– Türk arkadaşlar güm güm arkama vurmaya başladı yumrukla, "Ne oluyor?" dedim, "Bizde âdet böyledir" dediler. Arabaya bininceye kadar bayağı dayak yedim yani.

— *Tabii arabaya değil de gerdek odasına öyle sokulur damat kimi yörelerde.*
— Arabaya binip balayına gidecektik. Çadır madır.

— *Ve "damat" mutlu değildi?*
— Mutlu değildi. Yani, kendimi vererek, böyle mutlu bir durum yoktu. Sürekli gergindim. İçim ve dışım farklıydı. Ama derin bir nefes almıştım ve kafamdan da geçen şuydu: "Çocuk doğar, üç-beş yaşına gelir, ama sonra boşanırım".

— *Ya "gelin"?*
— Emily, elinden gelen her şeyi yaptı beni mutlu edebilmek için, kaynaşabilmek için, hayatını birleştirebilmek için. Türkçe öğrenmeye başladı, süratle Türkçe öğrendi. Türk erkeği nasıl mutlu olabilir konusunda bilinç geliştirmeye çalıştı ama ben paramparçaydım. Yani bir türlü oturtamadım içimde bir Amerikalı ile evli olmayı. Düşünüyorum ki, ben Türkiye'ye döneceğim ve Türkiye'nin hizmetinde olacağım, bu Amerikalı kadınla evli olmam ayağıma engel olacak. Ve benim bütün hayatım Türkiye'ye hizmet etmek için planlanmış durumda.

— *Neden engel olacak diye düşünüyorsunuz?*
— Neden engel olacak konusunda bir açıklığım yok... Ve Ayşen doğduu. 27 Aralık 1965'ti.

— *Bu arada ailenizin hâlâ haberi yok mu evliliğinizden?*
— Evlendikten sonra babama, "Ben evlendim" diye yazdım. Ve babam, ağabeylerim, ablalarım beklemediğim bir olgunlukla karşıladılar; "Allah mutlu etsin, bahtiyar etsin" diye mektup yazdılar. Herhangi bir şekilde kendimi suçlu hissettirecek bir şey yazıp, öyle bir tavır içerisine girmediler yani.

— *Nasıl bir düzen kurdunuz?*
— Ev tuttuk. Benim asistanlık maaşım vardı, Emily de yine asistan olarak part-time çalışıyordu. Kıt kanaat geçinecek bir durumumuz vardı. Birçok kişi bebekle ilgili bir şeyler verdi. Ve 27 Aralık'ta hastaneye gittik. Beni doğumhaneye almadılar, dışarıda bekliyordum. En nihayet ses duydum, bebek ağlama sesini duydum. Bir süre sonra, sarmalamışlar, bir bebekle çıktılar ve "Bir kızınız oldu" dediler, kucağıma verdiler. Ve ilk izlenimim odur; Ayşen gözlerimin içine baktı sanki. Böyle gözlerimin içine baktı, "Ben neredeyim?" der gibi. Birdenbire ürperdiğimi hissettim ve içimde bir sorumluluk hissettim; "Annee! Ben babayım!"

Sonra Emily'yi gördüm. Yorgundu ve çok güzeldi o yorgunluğunun içerisinde. Sonradan, babam ona, "Meryem Ana" derdi, "Meryem Ana'nın güzelliği var bunda" derdi. Hakikaten böyle çok duru bir güzelliği vardı. "Kutlarım" dedim, "Özür dilerim, oğlan olmadı" dedi. Ve babalığa adım attık. Bu kadar etkileneceğimi bilmezdim. Akşam gittim uyuyamam, uyuyamam, uyuyamam. Kalkıp, yeniden arabaya atlayıp hastaneye gittim. Bebekleri ayrı yatırıyorlar. Annelerinin yanına vermiyorlardı da küçük bir oda vardı. O odaya gittim. Camın arkasından baktım, bizim kız orada. Böyle baktığımı hatırlıyorum. "Allah Allah" diyorum, "ben bu kadar önem vereceğimi sanmıyordum babalığa".

— Şimdi bebekleri annelerin yanına mı veriyorlar?
— Veriyorlar. Yani bizim eski usule doğru bir kayış var; hemen emzirme, bol bol emzirme, kucaklama, koklama. Büyürken yere düşen şeyleri alsın yesin, alışsın yavaş yavaş filan. Yani bizim köy usulüne bir dönüş var. Ben şimdi bunları anlatırken farkına vardım, yani hakikaten evlilik gününü hatırlamıyorum. Bir bahar mevsimine doğru olması lazım diye düşünüyorum.

— Sonbahar. Çünkü Emily hamileliğinin beşinci ayındaydı demiştiniz. Bebek Aralık sonunda doğduğuna göre...
— Yaz sonu falandı herhalde. Şimdi mesela bunları anlatırken müthiş bir duygusal... *(Yine boğazını temizliyor, yutkunuyor)* hüzün duyuyorum.

Şeyi hatırlıyorum, *(gözyaşlarını daha fazla tutamıyor)* Ayşen'i kucağıma alıp *(...)* çok ağladığım zamanlar oldu. Yani, "Bu kız babasız büyüyecekti" veyahut da "Biz ayrılacağız, babasız kalacak" diye. *(...)*

— Ne kadar kararlıymışsınız ayrılmaya?
— Evet. Yani o kadar beyin yıkanması gibi bir durumla, o kadar karar vermişim ki, "Benim yapacağım şeyler var, benim yapacağım şeyler var" diye.

— Peki Emily?
— Emily iyi bir anneydi. Ama beni mutlu etmek mümkün değildi. Yani Emily ne yaparsa yapsın benim mutlu olmam mümkün değildi. Elinden gelen her şeyi yapmaya çalıştı; güzel yemek pişirirdi, güzel tatlı yapardı, Türkçe'yi öğrendi, Türk kültürünü öğrendi, tasarruflu, kısıtlı bütçeyle ev geçindirmeyi filan bilirdi. Ama benim içim yanıktı, mutsuzdum. Orada bitmemiş bir iş vardı.

— Onun açısından da planlanmış bir hamilelik değildi sonuçta?
— Hayır. Değildi. İkimizin de cahilliği, bilgisizliği.

Ben Mümtaz hocaya yazdım evlendiğimi. Mümtaz hoca çok olumlu cevap verdi: "Biz bir tane bilim adamı bekliyorduk sen iki tane getiriyorsun, aferin sana" dedi. Bu içimi rahatlattı.

Derken doktora çalışmam bitti, artık Türkiye'ye gitmeye hazır hale gelmeye başladık. Türkiye'ye gitmekle ilgili hazırlık yapmaya başladık.

Emily'nin annesi memur, kadının parası falan yok ama size yatak falan alıp gönderelim telaşına düştü. Bir aracı kurum oradan alınan eşyayı, konteynıra koyacak ve Türkiye'ye New York üzerinden gemiyle gelecek eşya.

— *Eşyanızı mı tamamlamaya çalışıyor?*
— Evet.

— *Evlilik arifesinde aileler çocuklara maddi yardımda bulunuyorlar mı orada da?*
— Çoğu kere bulunuyorlar ama çok aşırı bir şekilde değil. Duruma göre. Sürekli çocuklarının iznini alarak yapıyorlar bunu. Yani boğazlarını sıkarak değil. "Şöyle bir şey ister misiniz?" "Şöyle bir şey işinize yarar mı? Eğer kabul ederseniz bu bizi mutlu eder" falan şeklinde bir durum oluyor.

Ve Ayşen doğduktan sonra, Illinois'ten Kaliforniya'ya üç gün araba sürerek kayınvalideyi ziyaret ettik. Kaliforniya'ya geldik. İlk kez Okyanus'u gördüm. Okyanus kıyısını. Çok büyük bir ülke. Bazı yönlerine hayran kaldım. Sonra yeniden geri döndük ve Türkiye'ye dönme zamanı geldi. Ayşen için de pasaport çıkarttık. Evliliğimizi konsoloslukta tasdik ettirdik. Ayşen'in de nüfus cüzdanı oldu.

— *Yasalarımıza göre Ayşen Türk vatandaşı.*
— Türk vatandaşı, ama Amerika'da doğduğundan dolayı Amerikan vatandaşı olma hakkı da var. Orada hastanede doğum kâğıdı veriliyor, o sizin nüfus cüzdanınız gibi bir şey oluyor. Onu hiç kaybetmeyeceksiniz. Doğduğunuzun delili. Emily onunla Ayşen'in bütün işlemlerini yaptı. O kayıtlar çok önemli. Kaybetseniz dahi gidip, "Çocuğum şu tarihte şu ku-

rumda doğmuştu. Adını şu koymuştuk" diye başvuruyorsunuz. Nüfusa kaydedermiş gibi o kurumlar kaydediyorlar.

— *Ayşen ne kadardı o zaman?*
— Türkiye'ye geldiğimizde Ayşen iki yaşına geliyordu, 18 aylık falandı. 27 Aralık 1965'te doğdu, 67'nin Ağustos'unda Türkiye'ye geldik.

Türkiye'ye girerken pasaportuma baktım, enteresan bir şekilde çıkış, 8 Ağustos 1963. Tesadüf, yine 8 Ağustos'ta, 1967'de giriyorum. Bu enteresan geldi bana. Ve tek başıma çıkmıştım iki hafta sonra gelirim diye, bir kadın ve çocukla beraber geri dönüyorum dört yıl sonra. Öyle bir şey bana enteresan geldi.

— *Enteresan da.*
— Mümtaz hocam Göztepe'de oturuyordu. Kendi evlerinin karşısında bir boş daire varmış, "Tutar mısın?" dedi. "Tutarım" dedim, tuttuk.

— *Emily de çalışıyor muydu?*
— Türkiye'ye dönmeden önce Emily annelik yaptı ve çalıştı. Ara sıra çocuğa ben baktım. Bir yan komşumuz vardı, yaşlı bir bayan. Çok sevecen. Ona bırakırdık, karşılığında ücret öderdik. Ona, "Nine" derdi Ayşen, o da çok severdi Ayşen'i. Onun için Emily çalıştı, kütüphanede filan çalıştı. Gelirimiz vardı orada.

Göztepe'ye geldik. Perde yok, gazetelerle kapladık camları. Amerika'dan gelecek eşyalar da henüz yok çünkü biz uçakla geldik, onlar gemi ile gelecek. Üniversite, "Doktora diploman gelsin, görelim, ondan sonra maaş almaya başlayabilirsin" dedi.

— *Doktoranızı yaptığınıza dair bir belge yok muydu elinizde?*
— Amerika'da da diploma daha sonra veriliyor. Bitirdiğinde eline bir belge veriliyor. Diyelim doktora için bütün koşulları yerine getirmişsin, doktora için hak kazanmışsın, diploma bir

yıl sonra dekan tarafından veriliyor. Kabul edilmedi belge, "Diplomayı göreceğiz" dediler, dolayısıyla maaş da vermediler. Amerika ile yazıştım. Adamlar özel olarak bana diploma yaptılar gönderdiler ama ben üç ay filan maaş alamadım. Ağabeylerimden, arkadaşlardan, hocadan borç alarak geçindik. "Ne yapalım kanun böyle" anlayışı ile karşı karşıya geldik. Ayrıca bir de diplomanın muadelet durumunu tespit etmemiz lazım Milli Eğitim Bakanlığı'ndan. Yani Illinois Üniversitesi'nden diploma almışsın, dekanın yazdığı o mektupta "Takdirle verilmiştir" ifadesi kullanılıyor, umurlarında değil. Emily derin hayal kırıklığına uğradı. Muazzam bir öfkesi vardı. Zerre kadar bir empati yoktu yani üniversite idaresinde.

Yavaş yavaş kış geliyor, soba filan almak lazım. Eşyalar geldi ama gümrükten çıkarmak için bin bir şey istiyorlar. Bir sürü zorluklar. Yani o zaman karıma karşı çok utandığımı hatırlıyorum bu toplumun bir üyesi olarak; insana önem vermeyen, empatisi olmayan, hiç umurunda olmayan bir toplum olarak.

Allah rahmet eylesin, Mümtaz hoca çırpındı yardım etmek için. Çok sevdi Emily'yi. Arkadaş grubu çok sıcak, yardım etmeye çalışıyor. Bürokrat dünyanın umurunda değil. İstersen boğul ya da açlıktan öl, "Ne yapalım kanunlar böyle" deyip geçiyor.

Nelerden sonra maaşımı almaya başladım, doktora asistanı oldum ama paramız yetmiyor.

— *Emily?*

— Emily de İngilizce öğretmenliğine başladı. Ayşen kucağımızda, haydii gidiyoruz bir tarafa bırakıyoruz. Emily, Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nde İngilizce öğretmenliği yaptı. Ben Edebiyat Fakültesi'ndeyim. Ayşen'i akşam dönerken alıyoruz, böyle bir kucakta taşıma durumu.

Ve Türkiye'de hatırlıyorum, Emily ilk defa Göztepe'de pantolon giydi ve çocuklar taş attılar pantolon giydiği için. Kadınlar pantolon giymiyordu o zaman. Bu 1967 Eylül'ünde oluyor. Müthiş kızdığımı hatırlıyorum Emily'ye, "Nasıl pan-

tolon giyersin?" diye. Normal, siyah bir pantolondu giydiği. Kız hayretler içerisinde kaldı benim kızmama, çocukların "Gâvur! Gâvur! Gâvur!" diye taş atmalarına. Derinden ve güçlü bir biçimde onuru kırılmıştı. İstanbul Göztepe'de oluyor bu.

— *O yıllarda hiç mi pantolon giyen kadın yoktu diyorsunuz?*
— Çok çok enderdi o yıllarda kadınların pantolon giymesi ve iyi bakılmıyordu besbelli ki.

Sonra işte ben üniversitede ders vermeye başladım.

— *Her gün karşı yakaya geçiyorsunuz tabii...*
— Her gün karşıya geçiyorum, muazzam zaman alıyor. Yorgunluk. O kampusun hemen kenarında Amerika'da yaşama ile İstanbul'un büyük metropol hayatını yaşama çok farklı. Eziyetliydi. Kitap okuma ve araştırma için ne zaman bulabiliyorsun ne de istek. Ve enteresandır, Amerika'dan döndüğüm zaman hiçbir Allahın kulu, hiçbir Allah'ın kulu, "Ne gibi araştırmalar yaptın, nedir doktora tezin?"le ilgilenmedi. Bütün sorular: "Araba getirdin mi? Buzdolabı getirdin mi?" Bekârlar ise, "Orada durumlar nasıl? Zevkli mi orada bekâr olmak?" falan gibi şeyler konuşuyorlardı. Ve ben Türkiye'ye bakışımda sarhoşluktan kurtulup yavaş yavaş ayılmaya doğru geçip, kendime geldiğim bir sürecin içerisine girmeye başladım.

— *Fakültede durum nasıldı?*
— Edebiyat Fakültesi'ndeki sağcı-solcu ayrımını hemen hissettim. Edebiyat Fakültesi'nde benim hatırladığım, bilimsel motivasyon yaygın değildi. Araştırmalar falan yapılması da kanun istediği içindi, yani ancak onları yaptıktan sonra mevki sahibi olunabildiği için. Doktora, doktoralı asistan, ondan sonra doçent, profesör olabilmek için araştırma yapılması lazım. Onun için araştırmanın kendisi değil önemli olan. Esas önemli olanın mevki ve politik ortam olduğunu gördüm ve içim çok soğudu. Burada bilim yapılamayacağına dair çok çok güçlü bir kanı edindim. Ve dedim, "Doğan, senin bura-

da hayatın şu olur bu olur ama esas itibariyle palavra olur. Yani dışarısı itibariyle profesör de olursun, şu da olursun bu da olursun ama içten içe sen kendin bilirsin hayatının palavra olduğunu".

— *1968'ler değil mi?*

— Evet. Ondan dolayı Hacettepe Üniversitesi'nde, daha önce İstanbul Üniversitesi'nde asistan olup şimdi Hacettepe Psikoloji Bölümü'nde bölüm başkanı olan İffet Dinç adında bir ablamız vardı –o da doktorasını Amerika'da almıştı–, daha dinamik, daha genç, daha böyle politize olmamış bir bölüm olarak gözüküyordu onun bölümü. Gittim İffet Dinç'i gördüm, "Ben buraya gelmek isterim" dedim, "ne kadar iyi olur" dediler, "Ne kadar iyi olur, çok isteriz". Peki ne yapacağız? "Ben bunu Mümtaz hocaya söyleyemem" dedim, "çok utanırım". İffet Hanım, "Onu İhsan Doğramacı halleder" dedi.

— *İhsan Doğramacı?*

— Hacettepe rektörüydü o zaman. Ve Mümtaz hoca da değişik profesörler kuruluna falan katılıyor onlarla beraber, iyice bilmiyorum, hatırlamıyorum şimdi nereden dolayı ama Mümtaz hoca değişik durumlarda İhsan Doğramacı ile bir araya geliyor, görüşüyorlar. Bir gün Mümtaz hoca dedi ki: "İhsan Doğramacı bana, 'Ben senden bir psikolog istiyorum. Bana bir psikolog göndereceksin' dedi, çok hoşuma gitti. Böylelikle birini buradan göndermiş oluruz". Kastettiği psikoloji bölümünde pek sevilmeyen biridir, diye düşündük. Ama, Doğramacı'nın beni kastettiğini ben biliyorum. Nasıl yerin dibine girdim, nasıl yerin dibine girdim. Hiçbir şey söyleyemedim. Adamın aklının ucuna bile gelmiyor benim gitmek isteyebileceğim. Ben onun evladıyım çünkü.

İffet'e telefon ettim, "Bunu unutalım. Ben yerin dibine girdim, çok utandım. Mümtaz hocayı bırakamam" dedim. "Öyle şey olur mu? Bu senin meslek hayatın. Ne demek?" dedi. O zaman Hacettepe, normal öğretim üyesi maaşı yanın-

da bir de onların vakfından para da veriyordu. Vakıftan verilen para, maaşın iki katı falan. Böylelikle İstanbul Üniversitesi'nde bir alıyorsan, Hacettepe'de üç alacaksın. Emily'ye de bu çok cazip geliyor, bir yandan da Ankara derli toplu bir şehir. Yani çocuğu o getirip götürmeler filan olayı eziyetli burada. Bu sırada Mümtaz hocanın bir bursla İngiltere'ye, Cambridge'e gitme durumu oldu. İki aylığına mı, üç aylığına mı öyle bir şey. Ben de yavaş yavaş askerliğe hazırlanıyorum.

Mümtaz hoca gittikten bir buçuk ay sonra bir haber geldi "Mümtaz hoca çok hasta" diye. Ve bu haberden iki hafta sonra Mümtaz hoca özel uçakla, sedyeyle geldi. Karaciğer kanseri. Açmışlar bakmışlar ki bir şey yapılamaz, geri göndermişler. Ama Mümtaz hocaya bunu söylememişler. Geldiğimizde sapsarıydı, zor konuşuyordu. Meğerse Mümtaz hocanın sülalesinde hemen hemen bütün erkekler o yaşlarda karaciğer kanserinden ölmüş. Çok enteresan bir durum.

Bizim Edebiyat Fakültesi Psikoloji koridorunda Şükrü Efendi diye bir kapıcı mı denir, hademe mi, bir görevlimiz vardı. Tam bir Anadolu insanı örneğiydi; sevgi dolu, şefkat dolu, bilgili, gururlu. Zapzayıf birisiydi. Şükrü Efendi, Mümtaz hocayı ziyarete geldi. Zannederim Haseki Hastanesi'nde kalıyordu Mümtaz hoca. Konuşamıyordu artık doğru dürüst. Şükrü Efendi'yi görünce heyecanlandı. Diğer ziyaretçilerine soğuktu ama Şükrü Efendi'yi görünce kalkıp, doğrulmak istedi. Şükrü elini öptü, ağladı. Hocanın insan kalitesini orada bir kere daha gördüm. Hiç kimseye yapmadığı muameleyi, sıcaklığı Şükrü Efendi'ye yaptı.

— *Ama anlaşılan o zaten hep insan kalitesine önem veriyormuş.*
— Şükrü mü?

— *Mümtaz hoca.*
— Hakikaten öyleydi. Ve o müthiş beyin, karaciğer çalışmadığından dolayı, 56 yaşında mıydı, 57 yaşında mıydı, erkenden göçtü gitti. Ben şimdi kendime bu yaşlarım için, "En iyi

üretimi yapabilecek devreye giriyorum" diye bakıyorum ama Mümtaz hocayı 1968'de 56-57 yaşında kaybettik.

— *Bu arada yavaş yavaş askerliğe hazırlanıyorum demiştiniz. Askerlik?*
— Ve askere gittim. Askere gitmeden önce de Emily'ye, "Boşanalım" dedim.

— *Niye?*
— Çünkü eğer boşanmazsak er olarak yapmam lazım askerliğimi. Kanunlar öyle. Yabancı ile evli isen yedek subay olamıyorsun. O zamanki kanun öyleydi.

— *Kabul etti mi teklifinizi Emily?*
— Kabul etti. Bunu bana söylemedi, içine atmış ama öyle gücüne gitmiş, öyle gücüne gitmiş ki bu teklifim Emily'nin. Biz Emily ile Ankara'da aynı evde oturuyorduk ama evli değildik.

— *Göstermelik bir boşanma.*
— Göstermelik bir boşanma ve ben Mamak Muhabere Okulu'nda yapıyordum yedek subaylığımı. Daha doğrusu öğrenciliğim oradaydı.

— *Kaç aydı bu dönem?*
— Altı ay. Altı ay sonra subay çıktım, beni İngilizce'mden dolayı Genelkurmay'a tercüme kadrosuna verdiler, fakat bir araştırma göstermiş ki bir yabancıyla evlenmişim, boşanmışım ondan dolayı bu olamaz. Bu nedenle beni kıta hizmetine verdiler. Etimesgut'ta Muhabere Taburu'na verildim ve orada muhabere asteğmeni olarak çalıştım ama nöbetlerimin dışında eve gelip gidiyordum.

— *Göstermelik de olsa, boşanmış olmanız ilişkinize nasıl yansıdı?*
— Enteresan bir şekilde gördüm ki evli olmadığım zaman Emily'ye kendimi daha yakın hissediyorum. Çok daha yakın

hissediyordum, çok daha rahat konuşuyordum ve kendimi ona çok daha bağlı hissediyordum.

Evli olmak, enteresandır, bende –zannederim hâlâ aynı durumdayım–, evli olmak bende, toplum bana sen evleneceksin diyor diye, toplum için evlenmişim gibi bir duygu yaratıyor ve yanımdaki kadından uzaklaşıyorum gibi bir durum... böyle bir psikoloji sergiliyorum.

İlişkimiz daha iyiydi, Ayşen büyüyordu, ablamlar çok yakındı, çok güzel gidişgeliş vardı. Bir kere benim ailem, hepsi Emily'yi çok sevdi. Babam işte, "Meryem Ana bu, Meryem Ana. Bu kız ermiş" derdi, "hiç kimseye değişmem ben bu kızı, gelinlerimin en güzeli bu" derdi. Emily de babam geldiği zaman ayrı odasını hazırlardı, seccadesini koyardı, son derece saygılıydı. Babam, "Oğlum, iyi birini bulmuşsun. Allah berhudar etsin. Bir tek eksiği Müslüman olmadı, neden olmuyor?" derdi. "Baba ben müsait zamanda söyleyeceğim" derdim, "Olsun, Meryem Ana gibi, tertemiz" derdi. O olgunluğu babam çok gösterdi ve hakikaten minnettarım.

İstanbul'da da bütün komşularımız çok severdi ve Emily ile o kadar güzel ilişkileri vardı ki, Emily hâlâ onları hatırladığı zaman gözleri dolar, ağlar. Çok candan ilişkiler kurmuştu.

— Ankara'daki yaşamınız?

— Ankara'ya gittiğimizde ablamlara çok yakın bir yerde ev tuttuk. Ben yedek subay okulunda öğrenci iken Emily Ayşen'i de alıp Kaliforniya'ya gitti, sonra ben yedek subay çıkınca geldi. Oradayken gönderdiği mektupları hatırlıyorum. İç dünyası ile ilgili hiçbir şey bulamazdım o mektuplarda; "Pencereden bakıyorum. Kar yağıyor. Güzel ağaçlar var. İlerde dağlar gözüküyor" falan gibi şeyler. Yani sanki bir kamera, bakıyor. Ne "Seni özledim", ne "Şunu hissettim". İç dünyaya ait bir şey yok. İç dünya diye bir şey yok. Ondan dolayı senin o söylediğin, "Emily'nin kendisi yoktu" benim için anlamlı bir laf. Yani özetliyor bizim ilişkimizi.

Ama kız gelmeye çalıştığı zaman da ben, "Aferin Emily, gel haydi konuşalım" diyen bir adam olmadım hiç. Sürekli

kırgın, öfkeli, mutlu olmayan birisiydim. Onu da kabul ediyorum. O nedenle, onun kendi iç dünyasını paylaşmayışı, büyük bir oranda benim davranışımın sonucu olan bir durum olabilir. Çünkü, hatırlıyorum, Amerika'da Emily kendi kafa dengi arkadaşlarıyla buluştuğu zaman, bol bol konuşurlar, gülüşürler, iyi vakit geçirirlerdi. Benimle de aynı şeyi yapabilirdi; bunu yapamayışından sorumluluğun bir kısmını ben kendi üzerime alıyorum.

— *Askerliğinizin toplam süresi?*
— 24 ay olarak girdim ama o sırada bir kısalma oldu, 18 ayda terhis oldum.

— *Sonra?*
— Askerlik sırasında kaçak olarak, gizliden gizliye Hacettepe Üniversitesi'nde ders vermeye başladım.

— *Hangi ders?*
— Psikolojiye Giriş dersi veriyordum. Ona ihtiyaçları vardı. Zaten bir tek ders vermeye zamanım olabiliyordu ancak. Öyle ayarlamışlardı ki zamanım uyuyordu. Oraya adım atmış oldum böylece ve askerlik bitince de Hacettepe'ye transferimi yaptırdım. Orada kaldım. Ders veren, doktoralı asistan, öğretim görevlisiydim.

— *Yeniden evlendiniz mi Emily ile?*
— Yeniden evlenmek için müracaat ettim. Nikâh memuru geldiğinde Emily Elif'e hamileydi, Ayşen de kucağımızdaydı. Ayşen, "Şimdi ne oluyor anne? Ne yapıyorsunuz?" gibi sorular soruyordu. O zaman 5 yaşındaydı.

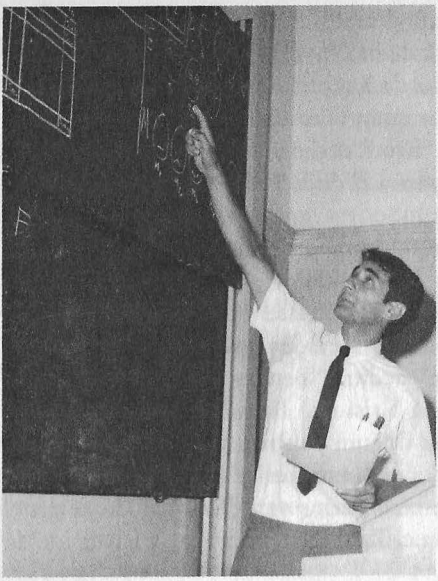
— *Ve siz tabii evlilik tarihini yine hatırlamıyorsunuz?*
— *(Düşünüyor ve,)* Hatırlamıyorum, evet.

Elif, Hacettepe Üniversitesi'nde doğdu. 15 Şubat 1971. Ve ben yine Hacettepe Üniversitesi'nde bekliyorum böyle koridorda. Bir gündüz vaktiydi. Baktım, hemşire kucağında be-

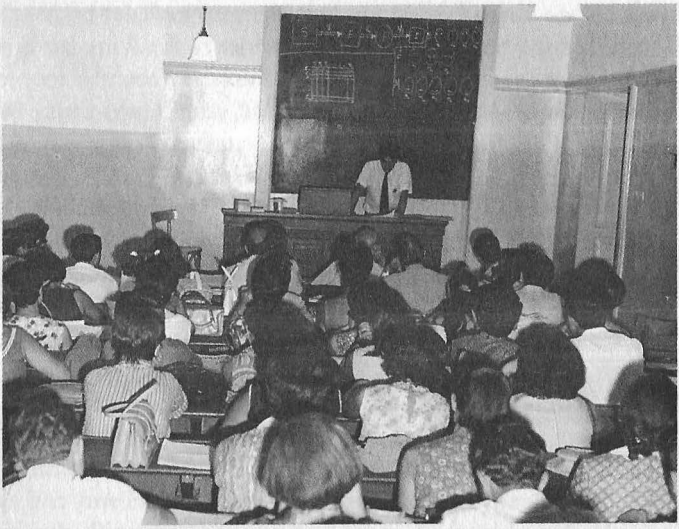
bekle çıktı. Böyle bakıyorum, konuşuyor hemşire Elif'le, "Aman, aman, aman" diyor, "ayak ayak üstüne atmış, bak bak bak şuna. Ne kadar da hanım hanımcık" diyor ve önümden yürüdü gitti. Arkasından yürüdüm, baktım, "Sizin çocuğunuz mu bu?" dedi, "Evet" dedim, "Tamam, birazdan getireceğim, bakarsınız o zaman" dedi. Elif'le konuşa konuşa gitti. Hep onu hatırlıyorum.

Ve aradan yıllar geçti –bu hemşirenin adı Ayten Hanım–, Ayten Hanım Kıbrıslı bir Türkle evlenip Kaliforniya'ya Riverside'a yerleşti ve Elif'le Riverside'da karşılaştı. "Tanıyın bakalım bu kim?" dedim, "Nereden tanıyayım?" dedi, "İlk kucağına alan sizdiniz" dedim, "benden önce siz aldınız kucağınıza". "A, onlardan birisi mi? Bana çok oldu böyle" dedi. Hemşire olarak çok doğum yaptırmış. Doktor yaptırmıştı tabii doğumu ama doğum hemşiresi olarak bebekleri kucağına ilk alan o. Elif'le birbirlerine sarıldılar. Ne kadar güzel bir duygu değil mi? Amerika'da, Kaliforniya'da Riverside'da olan bir hadise bu.

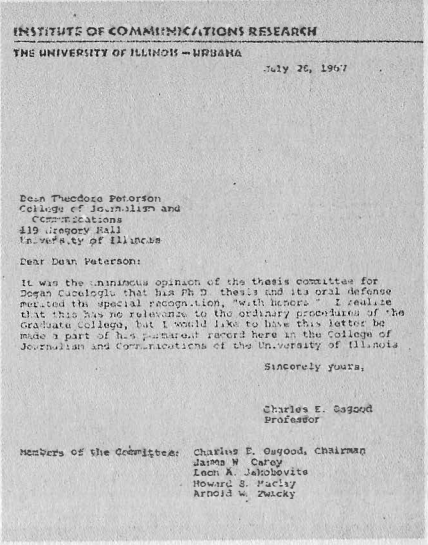
Eveet. Bugünlük burada bırakalım.

Amerika'da bir konferansta doktora tezinin sunumu sırasında.

Konu, doktora tezi.

INSTITUTE OF COMMUNICATIONS RESEARCH
THE UNIVERSITY OF ILLINOIS — URBANA

July 26, 1967

Dean Theodore Peterson
College of Journalism and
Communications
119 Gregory Hall
University of Illinois

Dear Dean Peterson:

It was the unanimous opinion of the thesis committee for Dogan Guceloglu that his Ph.D. thesis and its oral defense merited the special recognition, "with honors." I realize that this has no relevance to the ordinary procedures of the Graduate College, but I would like to have this letter be made a part of his permanent record here in the College of Journalism and Communications of the University of Illinois.

Sincerely yours,

Charles E. Osgood
Professor

Members of the Committee: Charles E. Osgood, Chairman
James W. Carey
Leon A. Jakobovits
Howard S. Maclay
Arnold W. Zwicky

Osgood'un Cüceloğlu'nun doktora tezi ile ilgili yazısı.

COLLEGE OF JOURNALISM AND COMMUNICATIONS

University of Illinois, Urbana, Illinois 61803

July 31, 1967

Mr. Dogan M. Guceloglu
1014 W. Main
Urbana, Illinois

Dear Mr. Guceloglu:

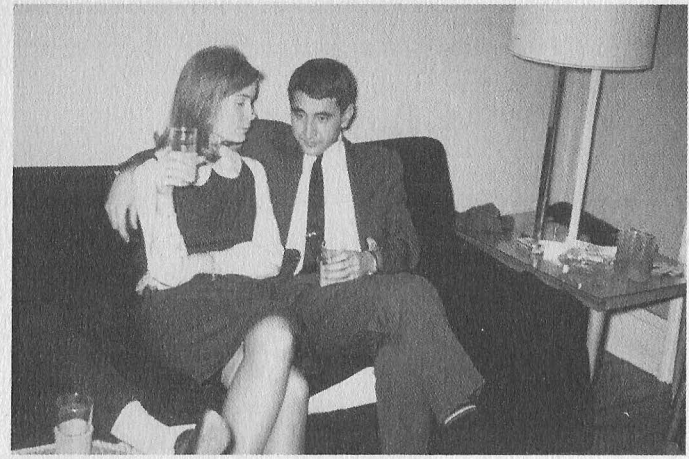
With a great deal of pleasure, I am sending you this copy of a letter from Dr. C. E. Osgood, chairman of your doctoral committee, which commends you highly for an outstanding dissertation and for an outstanding defense of it. As Dr. Osgood mentions, University procedures permit little more than our making this letter a permanent part of your file in our office. However, you should take special pride in the mere fact of the letter. In nearly twenty years' association with the doctoral program, I have never known a committee to take so unusual a step. You have my warm congratulations and very best wishes.

Sincerely,

Theodore Peterson
Dean

encl.

Doktora tezi ile ilgili olarak Dekan tarafından Cüceloğlu'na gönderilen yazı.

Emily ile flört döneminde.

Yıl 1965. Emily'nin teyzesinin Urbana'daki evinde düzenlenen nikâh töreninden.

Gelin ve damat, gelinin annesi Louis ile.

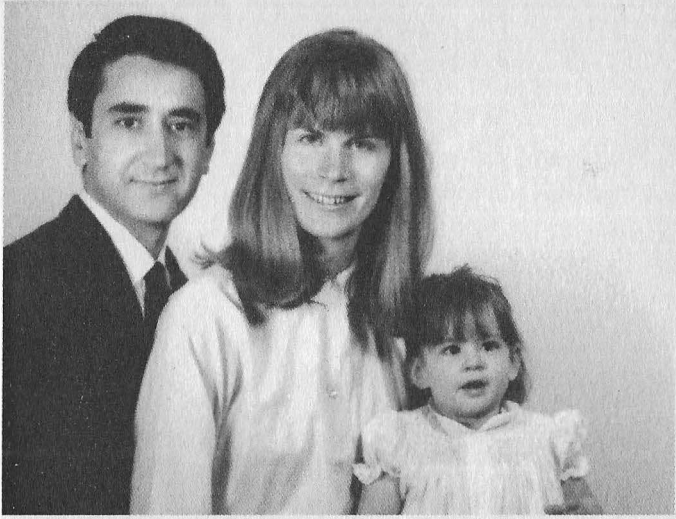
Emily- Doğan Cüceloğlu çifti, nikah kokteyli sonrasında. Arkadaki, Doğan Cüceloğlu'nun sağdıçlığını yapan ve Amerika'da öğrenim görmekte olan subay öğrencilerden Hikmet Kaptanoğlu.

Cüceloğlu'nun 65'teki (ilk) arabası. Yeşilin tonlarına boyanmış, 57 model bir Plymouth!

Yıl 1966. Ve Ayşen...

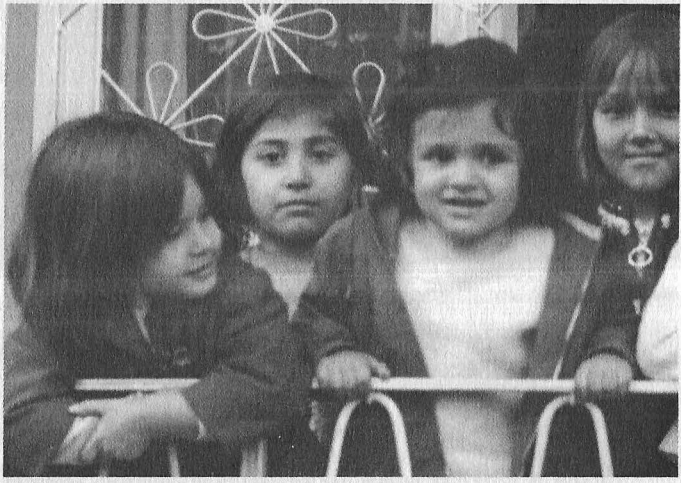
1966'da çektirilip Türkiye'deki akrabalara gönderilen fotoğraf.

1967 Ağustos'u. Cüceloğlu'nun dört yıllık Türkiye hasreti bitmek üzere. Ülkesinden ayrılma sırası Emily'de. Çekirdek aile, kendilerini Türkiye'ye götürecek uçağın merdivenlerini tırmanırken, Emily ve Ayşen fotoğraflarını çeken Louis'e bakıyor.

Emily (Arka sırada, sağdan dördüncü), İstanbul'da Üsküdar Kız Koleji'ndeki öğrencileri ile.

Ayşen (sol başta), İstanbul'da komşuların çocukları olan arkadaşları ile.

1970, Ankara. Emily ile boşanıp askere giden Doğan Cüceloğlu, Muhabere asteğmeni.

1970. Mamak Muhabere okulunda er eğitim subaylığı sırasında.

Ayşen, ziyarete gelen teyzesi Elizabeth ile birlikte Ankara'daki evlerinin mutfağında.

Askerlik sonrasında Doğan Cüceloğlu ve Emily tekrar evlenir, birkaç ay sonra da Elif doğar. Yıl, 1971.

24 Temmuz / Perşembe
Etiler / Ofis

— Ayşen sonra Elif... Besbelli ki isimler sizin öneriniz.

— Elif adını severdim. Güzel bir isim olarak geliyordu bana. İstedim ki Ayşen koysun kardeşinin adını. "Ayşen" dedim, "kardeşinin ismini sen koymak ister misin?", "İsterim baba" dedi. "Ne koymak istiyorsun?" dedim, "Pamuk" dedi. Pamuk da arkadaşının kedisinin ismi, onu çok sevdiğinden kardeşinin adını da Pamuk koymak istiyormuş. Dedim, "Ayşen bak sana bir türkü söyleyeceğim; İncecikten bir kar yağar/ Tozar Elif Elif diye". Bunu söyleyince Ayşen'in çok hoşuna gitti, "Bak" dedim, "böyle bir müziği olan, böyle bir türküsü olan bir isim koymak ister misin?" "İsterim" dedi, "Elif koyalım". Ben de annesine, "Ayşen kardeşinin adını Elif koymak istiyor," dedim.

— Peki Emily'nin çocuklara isim koyma konusunda tavrı neydi? Daha farklı isimler koyma konusunda isteği var mıydı?

— Timur'la ilgili oldu. Ama ilk iki çocukta Ayşen ve Elif'te olmadı. Sadece göbek adlarını kendi koydu. Emily'nin annesinin ismi Luis. Ayşen'in göbek adı. Ayşen Luis olarak geçti. Elif'in de göbek adı Zehra. Bu benim annemin adı.

Timur doğduğu zaman ben, "Şahin olsun" dedim. Ağabeyimin adı. Onun da oğluna benim adımı koymasından dolayı. Emily istemedi, "Hep böyle aile içerisinden olsun istemiyorum. Öyle bir isim olsun ki İngilizce söylemesi de kolay olsun" dedi. Timur, kısaltıldığı zaman Tim. Tim ismi de İngilizce Timothy'nin kısaltılmışı. Onun için herhangi bir zorlukla karşılaşmayacak diye düşündü. Göbek adını Şahin koyduk. Böylece adı Timur Şahin oldu.

— Bu isimler nüfusa kayıtlı mı? Çift isimli mi çocuklar?
— Kayıtlı ama bu ikinci isimleri hiç kullanmıyoruz.

— Çocukların isimleri ile ilgili, telaffuzu ya da yazılışı ile ilgili sorunları oldu mu? Bundan dolayı bir sıkıntı çektiler mi? Ayşen mesela. "Ş" harfi yok İngilizce'de. Ve soyadınız... "Cüceloğlu"... "Ü" yok, "ğ" yok.
— Hayır, bilakis çok ilgi çektiler. Mesela "Adınız ne?", "Ayşen". "Aa, ne kadar hoş" şeklinde oluyor ilk tepkileri. "Nasıl bir isim bu? Nereden geliyor?" filan. Ayşen, "Türkçe" diyor, işte "Babam Türk, annem Amerikalı". İsmini çok çabuk öğreniyorlar ve unutmuyorlar. "Ş" harfi yok ama o ses var, "sh" olarak yazıyor Ayşen; Ayshen.

Elif'inkinin de söyleniş tarzını çok güzel buluyorlar. Arap alfabesinin ilk harfinin ismi ve o harfin de tek çizgi olduğunu, dal gibi olduğunu öğrendiklerinde –Elif de öyledir zaten, çok narin, dal gibi bir kız–, "İsmin sana ne kadar yakışıyor" diye hep bir övgü, dikkat çekme ve farklı olma durumu yaratmıştır Amerika'da. Ondan dolayı hiçbir sıkıntıları olmadı.

Timur ise orijini Türkçe bir isim. Büyüdüğünde, Timur'un anlamının demir olduğunu ve Timurlenk'in tarihi bir figür olduğunu, bu adın atılgan, sağlam olma anlamında kullanıldığını öğrendiğinde Timur da çok çok memnun kaldı isminden. Çok yakıştı bu isim ona. Adının anlamını sorduklarında memnun kalıyor. Ayrı bir zenginlik oluyor. Ondan dolayı ilk isimleri ile ilgili herhangi bir zorlukla karşılaşmadılar.

— Ya "Cüceloğlu" ile?
— Soyadları ile ilgili ciddi zorluklarla karşılaştılar.

— Tabii siz de?
— Tabii. Söyleniş falan. Şimdi bir kere bizim Türkçe'deki "c" harfinin İngilizce'de telaffuzu ya "s" ya da "k" harfine tekabül ediyor. "Ü" harfi yok, "ğ" yok. Bu üçü birleşince benim soyadımda, düğüm oluyorlar. Bakıyorlar böyle. "Kakık... kükük..." düğüm oluyorlar. "Nasıl okunuyor?" diyorlar. Birisi,

"Mister... kükük.. kakık..." filan diye düğüm olduğu zaman atılıp, "Tamam, benim" diyorum hemen.

— Cilve-i kader. İlk okula başlarken soyadınızı ilk kez –üstelik doğru telaffuz edildiği halde– duyduğunuzda yabancılamış ve "Benim" dememiştiniz haşin öğretmeninize.

— Amerika'da ben ders verirken, ilk 15 dakika, sömestrin ilk dersinin ilk 15 dakikası, soyadımın nasıl söyleneceğini anlatırdım, bundan çok zevk alıyorlardı öğrenciler. Ben şöyle yazardım; jandarmanın "j" si ve "ue". "Cü" sesi öyle çıkıyor çünkü orada; jue. Juejel. Sonra "o" ve "w". Yumuşak g var ya çünkü, "ov" sesi ile anlaşılıyor o. Ve devamı. Telaffuzu. Yani diyorum juejel-son. "Son", İngilizce'de "oğul" demek ya.

— Hah hah ha...

— Hatta düşündüm, soyadım, "Cüce Ali Oğlu"ndan gelme ve tercüme ettiğin zaman Alison diyebilirsin; Ali oğlu. Ve Alison İngilizce'ye şak diye uyuyor yani. Hatta babamın ismi ile kullanayım dedim; Samison. O da Samson oluyor zaten. Sonra düşündüm hatta, "Acaba o İngilizce'deki isimler de öyle mi geldi?" diye. Samison, Samuel; Sami oğlu. Samson... öyle olmuş olabilir hakikaten. Düşündüm böyle değiştirilebilir diye ama öyle bir teşebbüste bulunmadım.

Benim soyadım ile ilgili tavrım şu oldu; eğer bir daha görmeyeceksem o kişiyi, benim çalışma ortamımdan birisi değilse, nasıl telaffuz ediyorsa, "Tamam, aynen öyle" dedim, "doğru". "Kuselolu" dedi mesela, dedim "Tamam, aynen öyledir". İzah etmedim. Ama ortamımda, beraber çalışacağım insana da izah edip yazıyordum, öğreniyorlardı.

— Çocuklar için de herhalde aynı durum söz konusu oldu?

— Yok. Ben Emily'den ayrıldıktan ve çocuklar Amerika'da kaldıktan sonra onlar annelerinin soyadını kullandılar ama Ayşen soyadını değiştirmek istemedi. Cüceloğlu'na bağlı kaldı. Onun sıkıntısını çeke çeke devam etti.

— Boşanınca çocukların da soyadını değiştirme, annenin soyadını alma gibi bir durum mu söz konusu oluyor?
— Okulda olabiliyor. Annesi okula yazıyor, baba da, "Onaylıyorum" diye yazıyor. Onun soyadı Türkçe'ye de uygundu: Soyadında, bizim "yar" var, bir de "nal" var, sadece iki "l"li; Yarnall. Elif ve Timur, zorluk olmasın diye Yarnall soyadını kullanırlardı. Ondan dolayı bazen bir bakardım biri arkadan, "Mister Yarnall, Mister Yarnall" diye sesleniyor. Üzerime almazdım tabii ama sonra anlardım ki bana sesleniyor. Çocukların arkadaşı veya öğretmenleri beni görünce çocuklarımın soyadlarından dolayı benim soyadımın da Yarnall olduğunu sanıyorlar. Çocuklar da etrafımda olurlarsa gülerlerdi. Bana, "Mister Yarnall" diyen eğer çok samimi arkadaşlarıysa, "Babamın soyadı şu" diye söylerlerdi.

— Siz boşandıktan sonra mı oldu bu?
— Tabii. Boşandıktan sonra.

— Boşanmadan önce de annelerin böyle bir hakları oluyor mu?
— Boşanmadan önce de, eğer baba da izin verirse, evet. Ama dikkat edersen, mesela okul kayıtlarına böyle kaydettirebiliyorsun ama pasaport alma filan konusunda yine o doğum kâğıdındaki soyadı neyse onu kullanma zorunluluğu var. Onun için hem Elif'in hem Timur'un pasaportlarında Cüceloğlu soyadı var. Ama okul kayıtlarında, "Biz şu soyadı ile anılmak istiyoruz" diye mektup gönderdiğiniz takdirde –hem annenin hem babanın rızası varsa– öyle kaydediyorlar. Büyüdükten sonra da zaten kendi istediğiniz adı kullanabiliyorsunuz.

— Bu adın herhangi bir şekilde doğum kâğıdınızla, aile ile bağlantılı, yani annenin ya da babanın soyadı olması gerekiyor mu?
— Sosyal ve hukuki yönünü bilmiyorum. Fakat diyelim bir ehliyet almak istiyorsun veya diploma almak istiyorsun, tah-

min ettiğim o ki her isteyene istediği isimde vermezler. Ama bir kulübe yazılacaksan, "Ben şu adla kulübe yazılmak istiyorum" dediğinde bu yapılabilir.

Evet, isimler konusu böyle.

— 1971'de kalmıştık... Nikâh tazelendi, Elif doğdu.

— Yolculuğa devam ediyoruuz. Gaziosmanpaşa'da bir ev aldık. Emily ODTÜ'de İngilizce öğretmenliği yapıyor, ben Hacettepe'de öğretim üyesiyim. Derslerimize gidiyoruz. Emily'nin annesi geliyor yazları. Bazen de bahar tatillerinde. Kız kardeşi geliyor, bizde kalıyorlar ve yazları filan geldiğinde de bir tatil şehrine filan gitme, yani bir tatil köyü ya da deniz kıyısına gitme durumları oluyor.

Bu tatil konusundan evvel, benim kayınvalidemle ilişkimle ilgili bir şey söylemem lazım; kayınvalidem daha evvel de anlattığım gibi Osmanlı tipi bir kadındı. Dobra dobra, aklına geleni olduğu gibi söyleyen, herhangi bir eğrilen bükülen, yumuşak falan bir tarafı yoktu. Çok içi dışı bir, dürüst. Luis hiçbir şekilde de kaba bir insan değildi. Yardım etmeyi seven, sevgi dolu birisiydi ama tavır itibariyle de, olduğu gibi olan bir insandı.

Ben Amerika'da kayınvalide ile karşılaşıp konuştuğum zaman –tabii bir Türk gencinin kayınvalidesine "anne" demesi durumu vardı– kayınvalideme "anne" dedim; "mother." Hayretler içerisinde baktı bana ve ağlamaya başladı. Çok mutlu oldu. "Doğan beni böyle kabul edişin çok güzel bir şey. Çok teşekkür ederim, senin annen olmaya layık olmaya çalışacağım" dedi. Ben de şaşırdım, yani, "Biz kuraldan dolayı böyle yapıyoruz, bunun seninle alakası yok. Karımın annesisin. Biz ona anne deriz" şeklinde. Ben tabii durdum, bir şey söylemedim, yani, "Gelenek böyle" filan demedim. Ama çocuklar olduktan sonra da ona "Büyükanne" demeye başladım. "Grandma". Çocukların dediği gibi. O bana "Doan" derdi. Emily ise konuşurken, "Mam" derdi annesine, kızdığı zaman da, "Motheer". Ve Emily ile annesi arasında sık sık gerginlikler olurdu, onu hissederdim. Çünkü annesi

hakikaten yönetme tavrı içerisinde olan birisiydi. O da Emily'nin kafasının tasını attırırdı, onu görüyordum.

— İş hayatı içinde de yönetici pozisyonunda mıydı Luis?

— Evet, öyleydi. Üniversitelerin halka dönük, ortama hizmet yapan bir "extension" yani, "extension services" dedikleri topluma dönük hizmet yapan bir kısmı vardı. Ve bu kısım da çok büyük, geniş bir kısımdı. Uzmanlar vardı. Mesela toplumda annelere babalara dönük hizmet veren bir kısım vardır. Onun başında insanlar vardır, kadrosu vardır. Luis'in bulunduğu kısımda da, toplumda gıda bilinci oluşturmak yani en ucuz şekilde en iyi gıda nasıl temin edilir o bilinci yaymak üzere toplantılar, seminerler, konferanslar düzenlerlerdi ve halkın ayağına giderlerdi.

Luis, University of California Riverside'da, –daha önce demiştim University of California'nın dokuz şubesi vardır ve bilimsel çalışmaya çok önem veren üniversitelerdir bunlar, Nobel mükâfatını alanlar buralardan çıkar demiştim– onun Riverside kampusunda çalışırdı. Üniversite uzantısı diyebileceğimiz extension services'te çalışıyordu, kendisinin ev ekonomisi ve gıda konusunda master'ı vardı. Lisansını kimyada yapmış, master'ını da ev ekonomisinde yapmış. Bazen 80-90 kilometre araba kullanır –daha önce haber gönderir ve o bölgedeki çiftçi kadınlar bir evde toplanırdı–, gider, o mıntıkada yetişen sebzeler, meyveler, en iyi olanlar nelerdir, nasıl pişirilmeli, nasıl takip edilmeli, bütçe nasıl yapılır, ev bütçesi nasıl yapılır, ev ekonomisi nasıl devam ettirilir, o konularda onlara eğitim verirdi.

— Her üniversitenin böyle topluma dönük hizmet yapan bölümü var mı?

— Bu her üniversitenin yaptığı bir şeydir. Ne kadar önemli değil mi? Yani sırf bu konuda bir ara konuşma, araştırma yapmamız lazım. Diyebilirim ki belli başlı üniversitelerin, üniversite kadar önemli hizmetlerinden bir tanesi de bu uzantı hizmetleridir.

Diyelim ki mesela sen diş hekimisin. Diş hekimliğinde çalışıyorsun fakat altı-yedi yıl sonra, bu konularda ne gibi gelişmeler oldu bunu takip etmek istiyorsun. Üniversitenin diş okulunun sertifika programları vardır diş hekimleri için. Son yıllardaki gelişmeleri mesela yazın iki ayrı kurs halinde anlatırlar. Ve orayı takip ettikten sonra da sana bir sertifika verirler. Bu her alanla ilgili böyle. Diyelim öğretmensin. Öğretmenlerin çok büyük bir kısmı yaz okuluna gelirler üniversiteye. Öğretme teknikleri, alanlarındaki yeni gelişmeleri bilmem ne öğrenirler. Okullar burs verir öğretmenlere, "Yazın gidin bunları öğrenin" diye. Üniversitenin de sorumluluğu vardır. Profesörler, o konuda ders verenler, bu öğretmenler için ders verir.

— *Mesleki yetkinliklerini böyle koruyorlar demek. Peki mesleki yetkinlik anlamında onları takip eden kuruluşlar da var mı?*
— Evet, var. Yani üniversiteyi takip eden mi, öğretmenleri takip eden mi?

— *Öğretmenler de dahil olmak üzere her mesleği; doktorluk vs.*
— Her mesleğin oda kuruluşları vardır. Nasıl bizde meslek odaları var, öyle. Ve onların birinci görevi mesleki yetkinliği takip etmektir. Yani herhangi bir şekilde bir doktorun, bir dişçinin, bir eczacının şu veya bu şekilde mesleki yetkinliği ile ilgili bir sorun varsa o bu odalara gider. Odalar çok güzel organize olmuşlardır. Ulusaldırlar ama lokal dilimleri vardır. Zaten herhangi bir meslek insanı, üç-dört yıl herhangi bir mesleki faaliyete katılıp, kendini yenilemiyorsa onunla temasa geçerler, "Nasılsın, ne haber?" derler ve müşteri memnuniyetini araştırırlar, kime hizmet ediyorsa, örneğin doktorsa hastalarının memnuniyeti ile ilgili kayıtlara bakmaya çalışırlar. Böyle esaslı bir kontrol mekanizması var. Bu kuruluşlar politika ile hiç ilgilenmezler. Tamamıyla mesleki kuruluşlardır. Ne kadar önemli değil mi?

Bir şey daha söyleyeceğim; üniversiteyi denetleyen kurumlar vardır. Yani üniversitenin tümünü denetlerler, üniversitenin tümünü denetlerken de her bir bölüm gözden geçirilir.

Üniversitelerde üniversiteleri değerlendiren kuruluşlar ve bu kuruluşların bölge bölge temsilciliği var. Bu temsilciliklere bağlı üniversitelere haber verirler, beş yılda bir mi yedi yılda bir mi, üniversite tamamen gözden geçirilir. Bunun kriterleri var. Bu gözden geçirme dört ay falan alır ve ondan sonra üniversiteye rapor verilir. Üniversitenin bu raporu Amerika'daki tüm üniversitelere, basına gönderilir.

— *Bu gözden geçirme neleri kapsıyor?*

— Üniversitelerle ilgili; bölümlerin gücü, yani son dört yıl içinde hangi makaleler yayımlanmış, kimler ne araştırma yapmış o bölümlerde, üniversite öğretim üyeleri nereden doktora almışlar, ne gibi hizmet yapmışlar topluma dönük olarak, ne gibi hizmet yapmışlar kendi alanlarına dönük olarak, buradan mezun olanlar nerelere gitmiş, ne gibi başarılar göstermişler, laboratuvar imkânları ne ve her yıl çıkan makale kullanılmış mı kullanılmamış mı gibi bunlara dair endeksleri var. Bir makale yazıyorsun, bakıyorsun ki herkes bu makaleye referansta bulunuyor, bu çok önemli bir olay. Başka birisi makale yazıyor, kimsenin umurunda değil. Böylece her bir öğretim üyesi değerlendiriliyor, bölüm değerlendiriliyor, üniversite yönetimi geliyor, hocalarla konuşuyor, "Memnun musunuz, değil misiniz?" diye ve böylelikle üniversitelerin bir sıralaması var.

— *Bu sıralama üniversiteyi nasıl etkiliyor?*

— Çok etkiliyor. Üniversiteler yukarı doğru çıkmak istiyorlar. Çünkü yukarı doğru çıktığında bu bilgi diğer üniversiteler ve basına da gönderildiğinden ve herkes tarafından öğrenildiğinden dolayı kaliteli öğrenciler gelmek istiyor. Kaliteli öğrencileri çekmeye başlıyor. Kaliteli öğrencileri çektiğin zaman ne oluyor? Bu öğrenciler bütün üniversitenin imkânlarını iyi kullanarak iyi yetişiyorlar ve bu öğrenciler yeni şirket-

ler kuruyorlar veya kamu hizmetinde yüksek mevkilere geçiyorlar. Bu üniversiteden mezun olan insanlar çok yüksek mevkilerde olduklarından dolayı üniversitenin prestiji daha da artıyor. Üniversitenin prestijinin artması ne demek? Daha kaliteli öğrencileri çekmen demek ve böylece devam edip gidiyor. Ayrıca sen araştırma fonları için müracaat ettiğin zaman bu araştırma fonlarını yöneten gruplar, hangi üniversiteden geldiğinin çok iyi farkında, kimin müracaat ettiğinin çok iyi farkında. Araştırma fonları bazen üniversite bütçesinin üzerinde para getiriyor üniversiteye. Yani gördüğün gibi gayet canlı, dinamik bir piyasası var işin. Onun için üniversite bir şirket gibi yönetilir.

— "Şirket"in "kârlılığı" ücretlere de yansıyor mu? Alt sıralardaki bir üniversitenin öğretim görevlisi ile üst sıralardaki bir üniversitenin öğretim görevlisinin ücretleri arasında büyük fark var mı?

— Dediğim gibi mesela Kaliforniya'da üç düzeyli sistemden bahsetmiştim sana. Bölge kolejleri demiştim. Orada hoca olduğun zaman o hocalar kendi içlerinde bir standart içerisinde para alırlar. İkinci düzeyde Kaliforniya Eyalet Üniversitelerinden bahsetmiştim, onlar da kendi içlerinde tutarlı bir şekilde. Öbür seviyeye gittiğin zaman, Kaliforniya Üniversitesi sistemine, oradaki hocalar da kendi içlerinde tutarlı. Ama yani birbirlerinden farklı oluyor o zaman her düzeyde. Farklı bölümlendirme var.

Yalnız şu fark var; mesela diyelim ki ben bir araştırma düzeni hesaplamışım ve diyelim ki kendi alanımda bir araştırma yapmak üzere 30 milyon dolar para getirmişim üniversiteye. Bu paranın yönetimi üniversiteye aittir. Fakat ben bu paradan asistan tutarım, laboratuvar kurarım, bütün araştırma masraflarını bütçelendirip üniversiteye vermişimdir, üniversite benim dediğim şekilde yönetir bunu. Ve ayrıca getirdiğim bu parayla araştırma yaptığımdan dolayı –öğretim üyeliği yapıyorum ve ayrıca bir de araştırma yapıyorum– bu araştırmalardan dolayı diyelim ki on-on iki asistana iş çıkmış oluyor,

onlar maaşlarını bu araştırmadan alıyorlar, doktora programını falan yapıyorlar. Ondan dolayı benim gördüğüm kadarıyla yüzde 10'a varan bir telif ücreti ödenebiliyor. O bakımdan, araştırma yapan profesör maaşından kat be kat yüksek para alabiliyor.

Tabii araştırma yapınca, bu araştırma yedi-sekiz yıl içerisinde kitap haline dönüşüyor. O kitabı da para vermiş olan kişilerle beraber yazmış oluyorsun. Kitabın getirileri o kadar çok olmuyor ama kitabın çıkması araştırma bursunu veren fon için çok önemli. Başta yazıyorsun zaten; "Bu araştırma şu fonu kullanarak yapılmıştır ve şimdi bu kitap bu araştırmanın sonucunda çıkmıştır" diye. Çünkü o fon, o bilimin ilerlemesi için kurulmuştur. O fonu yönetenler ona bakarlar; "Şu kadar kişi doktora yapmıştır, şu bulgular elde edilmiştir ve şu katkılar olmuştur, şu yeni kuramlar çıkmıştır, alana katkısı da budur" diye rapor verirsin sürekli. Ondan dolayı, ne bileyim, mesela, fizik bölümünde adam savunma fonundan ciddi paralar alabilir. Hatta bazı araştırmalar çok gizlidir. Yayımlanmaz. Ancak izne tabidir. Yeni bir silah keşfi üzerine çalışıyor, yeni bilmem ne bulgusu üzerine çalışıyor filan ama bu insanlar o zaman çok iyi para kazanabiliyorlar, herkes de bunu biliyor.

— Böyle gizli bir araştırma için fonu savunmadan aldıysa, sonuçları da sadece oraya vermek zorunda tabii değil mi?
— Evet. Zorunda. Zaten savunma kurumuyla yaptığı kontrattan dolayı gizli olmak durumunda.

— Kuşkusuz. Sormak istediğim, onlar adına yapıyor araştırmayı ama araştırmayı yapan sonuçta o kurumun elemanı değil, bir bilim adamı. O araştırma da kuşkusuz ajan x'ler tarafından değil bilim dünyasındaki insanlardan oluşan bir ekiple yürütülüyor. Nasıl oluyor bu?
— Enteresandır, Amerika'da şöyle durumlar olabiliyor, müthiş bir şey ya, mesela ben UCLA'da dış ülkelerden gelen bilim adamlarına danışman olarak çalıştım bir süre. Şunu görüyor-

dum; profesör İtalyan orijinli ama 12 yıl önce gelmiş, Amerika'da profesör olmuş, departmanın başına geçmiş, çok önemli araştırmalar yapıyor ve bunlar savunma ile ilgili araştırmalar. Çok iyi araştırmalar yaptığından dolayı çok iyi paralar alıyor. Şimdi bu adamın yanında Almanya'dan gelmiş, Fransa'dan gelmiş, Çin'den gelmiş asistanlar var. Buna müsaade edilebiliyor yani. Zerre kadar sakınma yok. Ve bu asistanlar bu büyük projenin bir parçası. Orada çalışarak doktora yapıyorlar. Ve ben anlayamıyordum, nasıl olur da Amerika bu kadar önemli, gizli projeler üzerinde çalışırken yabancı uyruklu insanları o alanda eğitmeye de aynı zamanda devam ediyor. Bu projenin bir parçası olarak asistanlık yapıp para alıyorlar.

— Dediğiniz gibi sadece bir "parçası" oluyor ve bütününden haberdar olmuyorlardı belki de. 11 Eylül'den sonra bir değişiklik oldu mu bu yaklaşımda?

— Tahmin ediyorum. 11 Eylül'den sonra bu tip şeylerin değişeceğini sanıyorum. Gerçekten bir iyi niyet var. Asistanı o araştırmaya alırken, "Falan falan çerçevenin dışında başka bir kişiye haber vermeyeceğim" diye onunla ona göre bir kontrat yapıyor. Ve Amerikalı verilmiş sözün tutulacağı ile ilgili güçlü bir iyi niyet içerisinde. İdi. Ama şimdi tahmin ediyorum çok şeyler değişecek.

— Bahsettiğiniz bu "iyi niyet" yaygın, geleneksel bir davranış mı? Ve hâlâ öyle mi?

— Öyle idi. Belirgin bir iyi niyet vardı. Ondan dolayı mesela Kore'den gelen birisi hayretler içerisinde şunu gözlüyordu; mesela "çeyreklik", "quarter" dedikleri 25 senti atıyorsun, parayı atıp da kapak açıldığında karşına 20 tane gazete çıkıyor. Yani sen istersen 10 tane gazete birden de alabilirsin ama beklenen şu, bir tane gazete alacaksın. Bir gazete alıp kapatıyorsun, senden sonra ikinci gelen de 25 sent atıp, o da bir tane alıyor. Böylelikle gazete satan makineler var bu şekilde. Şimdi Güney Koreli diyor ki: "Beni ne önler? Ben açtığım za-

man 15 tane alabilirim". İngilizce öğretmeni ile konuşuyor bunu. İngilizce öğretmeni, "Niye alacaksın ki?" diyor, "Bir taneye ihtiyacın var". O da diyor ki: "Olsun, arkadaşlarıma verebilirim". "Kaç kişi çıkar ki verebilecek?" diyor, "Bir tane en fazla". "Ama kimse görmez ki" diyor Koreli. İngilizce öğretmeni hayretler içerisinde, "Ama sen biliyorsun. Kendin biliyorsun" diyor. İkisi de birbirinin gözüne bakıyor, ikisi de birbirini anlamıyor. Yani Güney Koreli için kendisinin yanlış bir şey yaptığını bilmesinin hiçbir anlamı yok Amerikalıda ise bütün anlam da oradan geliyor. Başkasının bilmesine gerek yok ki, sen kendin biliyorsun ya yeter. Aradaki farkı görebiliyor musun?

Ve bu çook yaygın bir hadise. Vergi sistemlerini gözden geçirirken de öyle. Serbest meslek olarak tamamıyla kendin ne kadar kazandın bilmem ne filan rapor edersin, gerekli evrakları da koyar gönderirsin. Baktın yıl içerisinde senden adamlar 3500 dolar fazla almışlar. Kim karar verdi buna, sen karar verdin. Geri istersin ve 3500 doların iki hafta içinde geri gelir sana. İncelemeden. Peki inceleme hakları var mı? Var. Beş yıl içerisinde –eğer bir yamuk hissederlerse– incelemeye alırlar, eğer devleti aldatmaya yönelik kötü niyetli bir tavır içerisinde yaptıysan bunu Allah senin yardımcın olsun. Allah senin yardımcın olsun. Ama önce iyi niyetle başlar ve bu iyi niyet çok yaygındır.

— *Peki nasıl yorumluyorsunuz bunu?*

— Çocuk yetiştiriliş tarzından itibaren biliyorum. Mesela kayınvalideyi izliyorum ben. Amerika'da 25 yıl kaldım –diyebilirim ki büyük bir yüzdesi Avrupa soyundan gelmiş–, İngilizce konuşan, orta eğitimli Amerikalının çok çok büyük kısmı kişisel bütünlük içinde olmayı bir numaralı değer kabul etmiş. Yani, "Ama sen kendin biliyorsun! Kendini satmış oluyorsun. Değer mi? Ne kadar küçük bir çıkar uğruna kendini satıyorsun" anlayışı. Çok yüksek bir değer bu. Yaşayan bir değer. Ve bunun farkında olmak lazım.

Amerika'nın yaptığı hata, bütün dünyanın böyle çalıştı-

ğını sanıyor olması. Batı dünyasında da bu oldukça yaygın. Amerika'da belki en yüksek. Halbuki başkaları için bunun yani kişisel bütünlük içinde olmanın hiçbir anlamı yok. Mesela Türkiye'ye gelelim. Hiçbir anlamı yok. Fakiri için de zengini için de. "Bir kişisel bütünlük içerisinde miyim?" tutumu, bu toplum içerisinde baktığında, kerizliğin dik âlâsı. "Kerize bak" diyor. Onun için mesela, bir taksi şoförünü yakalıyorum, işte Amerika'dan misafirim gelmiş gezdiriyorum, taksimetre açık. Açık ama gündüz olduğu halde gece tarifesinden açmış. "Gece" yazıyor taksimetrede. Gözüme çarptı, "Neden gece tarifesi açtınız?" dedim, "Öyle mi kalmış abi? Aaa" falan. Ondan sonra bana yolun geri kalan kısmı boyunca kendisinin çok iyi Müslüman olduğunu, zerre kadar haramla ilişkisi olmadığını, babasının zaten bütün uğraşıları sonucunda ailesine haram hiçbir şey yedirmediğini anlatıyor, bu dünyanın geçici olduğu ile ilgili bir sürü palavralar atıyor –kesinlikle palavra olduğuna inanıyorum–, yani güya bu hiç farkına varmadan yapılmış bir davranıştı, yoksa mümkün değildi. Halbuki farkına varmaması mümkün değil, çünkü fiyat farkı o kadar büyük ki, adamın uyanıp, "Allah Allah, niye bu kadar çok yazıyor bu?" diye kendisinin demesi lazım. Tabii bunu dinliyorsun, amaan, bu öyle bir yaşam felsefesi şeklinde yerleşmiş vaziyette ki, yani korkutacak bir durum yaratmadıkça, adam seni dinleyerek düzeltme durumuna gelmiyor.

Bununla ilgili olarak bir olay anlatmak istiyorum, çünkü böyle birbirine bağlı olarak gitti.

— Araya girip bir şey sormak istiyorum. Arkadaşlarım New York'a gittiklerinde, gidecekleri yerin adresini gösterip bir taksiye binmişler. "Neredeyse soyulduk daha ilk adımda" dediler. Taksici bitmek bilmez bir tur attırmış. İndiklerinde –tabii ceplerindekileri boşaltarak– neredeyse taksiye bindikleri yerde bulmuşlar kendilerini. Meğer o kadar yakınmış gidecekleri yer. Taksi tutmalarına bile gerek yokmuş. Yani Amerika'da da...

— New York, Amerika'da en az Amerikalının çalıştığı şehirdir. Hele ayak işlerinde. O taksi şoförlerinin yüzde 90'ı Hintli, Arap, Türk, Yunan, İtalyan... Sordunuz mu, şoför İngilizce konuşan birisi miymiş? Ayrıca İngilizce konuşan da olsa, New York'a geldiğin zaman "New York'tayım ben" deyip Türkiye'de geçerli olan kurallar neyse o geçer gibi bir durum var yani. Amerikan kültürünü en az temsil eden şehir diyebilirim. Apayrı bir yer orası. Onun için ben New York'a gittiğim zaman İstanbul'dan hiç farklı görmüyorum. Arabalar kaldırımlarda park ediyor, geçecek yer belli değil. Amerika'nın diğer yerlerinde bulunduğun zaman bir düzen vardır, New York'a bir baktım İstanbul'un aynısı; kornalar çalınıyor, kırmızı yanarken yayalar geçiyor. Ama baktığın zaman Amerikalı göremiyorsun ki. Yani gördüğün, dünyanın her tarafından gelmiş insanların orada yarattığı bir kültür. O bakımdan orada farklı bir kültür durumu var.

— *Bir olay anlatacağım demiştiniz.*

— Evet. Ben Kaliforniya'daki Huntington Beach'teki bir durumdan bahsediyorum şimdi. Bir arkadaşın evinde kalıyordum. Bu arkadaş Kaliforniya Eyalet Üniversitesi'ndeki Long Beach kampusunda psikoloji profesörü. Ve gittiğim zaman iş arıyorum. İş bulamadım falan param yok. "Gel benim evimde kal" dedi. "Ne kadar ödeyeceğim?" dedim, "Hiçbir şey ödemene gerek yok" dedi. "Bir şey ödeyeyim ben" dedim, ayda 150 dolar filan veriyordum ona, ki o kaldığım yer belki de 600 dolar filandı herhalde. Bu sıkıntıda kalmış bir meslektaşa yardım durumu. Çok ilginç bir gözlemdir benim için şimdi anlatacağım. Konuşuyoruz falan, ortaya çıkan şu oldu ki, bu arkadaş ateist. Ve bir gün bana bir havuç göstererek, "Bak" dedi, "ben öldüğüm zaman işte bu havuç gibi olacağım. Ruh muh öyle bir şey yok. İnsanların korkusu, cahilliği Allah fikrini ortaya çıkarıyor. Başka bir şey yok". Dine inanan, dini hayatının merkezi olmuş, kabul etmiş insanlara da akıl hastalığına tutulmuş insanlar olarak bakıyor. "Yaygın bir akıl hastalığıdır din," diyor, "ve bu gelenek devam edip gidiyor".

Şimdi iki gözlemde bulunacağım. Bir tanesi; yanda bir kadın vardı, 92 yaşında, Katolik. Ralph –bu profesör arkadaş–, her cumartesi gidip saat 10'da bu kadını alır, birlikte alışverişe giderdi. Kendisi alışveriş yaparken bu kadını da alıyor ve saat 12'ye doğru geri geliyorlar. Bakıyorum Ralph, bu kadının alışveriş çantalarını taşıyor. Kah kah, kih kih gülüşüyorlar, "Önümüzdeki hafta görüşürüz" deyip geliyor. Beş-altı hafta geçtikten sonra Ralph'e sordum, "Ralph," dedim, "merak ettim, ne kadar para veriyor sana?". "Ne parası?" diye sordu hayretler içerisinde. "Bu yaşlı kadın ne kadar para veriyor sana?" dedim. "Doğaaan" dedi, "Keith benim dostum! Onunla konuşmaktan çok zevk alıyorum. Utanırım ben ondan para almaya. Neden bahsediyorsun sen?" Düşündüm, Allah'a inanmıyor, Allah rızası için yapıyor olamaz bu işi. Değil mi? Allah'a inanmıyor ki Allah rızası için yapsın. Peki neden bu kadına yardım ediyor? Çünkü eminim, kendi başına yarım saatte alışveriş yapar. Ama onunla yavaş yavaş, konuşa konuşa gidiyorlar falan, alıp getiriyor ve sadece teşekkür ediyor kadın. Ralph de "Haftaya görüşürüz" diyor ve devam edip gidiyorlar. "O benim dostum. Ne kadar tatlı biri. Hiç konuştun mu sen onunla?" dedi, "Geniş hayat deneyimi var". Ama kadın Katolik, her hafta kiliseye gidiyor. Bu da ateist. "Ben kendimden utanırım, ondan para alınır mı Doğan?" dedi. Allah Allah? Şimdi bu bir gözlem; ateist, o insana karşılıksız yardım ediyor, yardım etmeye de devam ediyor. "Niye?" diye sorduğunda, "O benim dostum" diyor, onun dindar olduğunu bile bile. "İyi bir insan" diyor.

Şimdi Ralph'le ilgili ikinci hikâye, ikinci gözlem; Ben işim oldu, para kazanmaya başladım. Daha büyük yere ihtiyacım oldu çocuklarımı filan getirmek istiyorum. Ralph'in yakınlarında başka ev tuttum. Orada kaldım bir 14-15-16 ay, ondan sonra bir saat-iki saat daha uzaklıktaki başka bir üniversitede iş buldum ve o evden çıkma durumum oldu. Ama kontrat bir yıllığına yapılmış, benimse ikinci yıldan dört ay kullandıktan sonra çıkma durumum var. Ev sahibi, kiliseye giden dindar birisi. Çıkacağımı haber verdim. "Bir şey yapmam lazım mı?"

dedim. Dedi ki: "Sen kontratı yenile, çıkacağın zaman da haber verir, çıkarsın". İnandım. Yeniledim. Haber verdim çıkacağım zaman. "Tamam" dedi. Ve ben çıktıktan sonra depozit yatırmıştım bir aylık kira parası olarak, depoziti geri vermedi. "Niye geri vermiyorsun?" dediğimde de, "Sen bana yazılı haber vermedin" dedi. "Ama" dedim, "telefon ettim ben sana, haber verdim. Tamam dedin. Bana yazılı olarak bildir bunu falan demedin?". "Onu sen bilecektin" dedi. Bu sefer ben bunu yerel bir mahkemeye verdim, "small claim court" diyorlar, yani çok ufak para konu olursa eğer... Bunu gittim mahkemeye verdim ve durumu aynen anlattım; "Bu eski kontratım, bu da yeni kontratım. Kendisi ile daha önce konuşmuştum" dedim. Hâkim bana baktı, ona baktı ve ona, "Ödemek zorundasın" dedi. Bu, ikinci aşamaya müracaat etti ve ikinci aşamadaki hâkim, "Yazılı belgelerin önemini sana hatırlatmak için bu parayı yarı yarıya bölüyorum" dedi, "yarısını o ödeyecek, yarısını sen. Paranın ancak yarısını alabilirsin" diye karar verdi. Böylelikle adam benim yarı paramı tutmuş oldu.

Bunu ben Ralph'e anlattım. Şimdi Ralph dinledi dinledi ve şu tepkide bulundu; "Bu adam aynada gözlerinin içine nasıl bakıyor?" dedi, "How can this man look in his eyes in the mirror?". Cevabı bu oldu. Ve bu adam ateist. Öbürü kiliseye gidiyor.

Hiç unutamayacağım bir deneyimimdir bu. Ve Amerika'da 70 milyon ateist var. Ateist olduğunu ifade etmiş, kilisenin topluma zararlı olduğunu ifade etmiş insanlar bunlar.

— Bu gözlemlerinize dair yorumunuz?

— Ateizm, entelektüel düzeyi yüksek kesimde yaygın. Bir felsefi bakış tarzları var. Benim ateistlere karşı olumsuz bir duygum vardı, Ralph'i tanıdıktan sonra, bu iki gözlemden sonra o duygum tamamıyla kayboldu.

Bana şimdi herhangi birisi, "Efendim insanların değerler bilincine sahip olması için Allah'a inanması lazım. Bir dine inanması ve mensubu olması lazım" gibi bir tavır içerisine girdiği zaman bunun geçerli olmadığını, gerçekte böyle olma-

dığını Ralph'i tanıyarak öğrendim. Hatta –Amerika için söylüyorum, çünkü Türkiye'de ateistler var ama gizliyorlar kendilerini, bilmiyorum, onun için bir karşılaştırma yapamam–, hatta Amerika'daki ateistlerin dindarlardan çok daha yüksek bir değerler bilinci içerisinde, yani kendileriyle ilişkilerinde, arkadaşlarıyla ilişkilerinde, mesleklerini icra etmelerinde ve çevreye, topluma katkıları falan konusunda çok daha yüksek değerler bilinci içerisinde yaşadıklarını gördüm. Çünkü herhangi bir biçimde avutacak, kaçacak bir nokta bırakmamışlar kendilerine. "Benim" diyor, "sorumlusu". "Eninde sonunda aynada gözlerimin içine bakabilecek miyim?" tavrı. "Bu benim sorumluluğumla ilgili" diye bir tavır içerisindeler ve o zaman değerlerin ille de dinden kaynaklanmak zorunda olmadığının farkına vardım, ki bu benim için önemli bir felsefi düşünce oldu kendi düşüncemi yapılandırırken ilerde.

— Ateizmle ilk kez Amerika'da mı karşılaştınız?

— Evet. Burada ateist olduğunu sezdiğim, fakat doğrudan böyle konuşmayan insanlar vardı, ki döndükten sonra Mina Urgan'ın kitabında, "Ben Tanrı tanımazım" ifadesini okuduğumda, "Açıkça söylemek işte bu" dedim. Türkiye'de kendisini böyle aklı başında ateist olarak ilan etmiş insanlarla tanışmadım. Eminim vardır da benim etrafımda olmadı. Amerika'da çünkü çok rahat söyleyebiliyorsun bunu ve bu herhangi bir şekilde sana bir stigma bulaştırmıyor. Yani o özgürlük var. Dediğim gibi 70 milyon filan kendisini ifade etmiş, "Ateistim" diyen insan var.

Daha ziyade düşünürler, üniversite eğitiminden geçmiş, felsefi tavır içerisinde olan insanlar. Ve bunlar için Amerika'da laikliğin koruyucuları da diyebilirim. Yani şu anlamda; herhangi bir şekilde devlet, herhangi bir dini görüşü parayla destekler bir tavır içerisinde bir kanun falan geçirmeye çalışırsa kıyametleri koparıyorlar ve basında da çok iyi temsil ediliyorlar. Medyada çok iyi yer almış durumdalar.

Dine saygısız değiller. Gerçekten dine saygılılar. Fakat dinin, inananın hayatında yer alıp orada bitmesi gerektiği ko-

nusunda hassaslar. Topluma yön veren bir felsefi tavır içerisinde olmaması gerektiği konusunda güçlü bir inanç içindeler, ki dine inananların da birçoğu bence bu konuda hemfikir onlarla. O nedenle Amerika'da laiklik bayağı oturmuş vaziyette ve tehlikede değil.

— İzlediğimiz her Hollywood filminde, neredeyse tamamına yakınında, mutlaka bir kilise sahnesi, mutlaka kilisede geçen bir olay, dini bir tema bir şekilde var mutlaka. Edebi eserlerin çoğunda da.

— Çünkü gerçek o. 300 milyonda 70 milyon. Ve filmler Amerika'da genellikle günlük hayatta olup bitenleri yansıtıyor. Entelektüellerin hayatını yansıttığı yok pek. O nedenle halkın hayatında olup bitenlerde mutlaka bir din sahnesi görürsün, çünkü halkın hayatında din çok önemli, kilise çok önemli. Doğal olarak yer almış vaziyette.

Ateistlerin yanı sıra bir de, agnostik denir, henüz daha karar vermemiş, şüpheci olanlar var. Ama o şüpheci olanlar bir pazar gidiyor bilmem ne kilisesine, bir pazar gidiyor bilmem ne kilisesine, diğer pazar başkasına. Bir ara ateist oluyor, ondan sonra başka bir şey oluyor. Mistik oluyor. Yani dinler üstü, bizim tasavvufa benzer bir tavır içerisine giriyor. Yani yaşayan bir değişim süreci. Ve bazen kendini çok yalnız hissettiğinde bir ateist de bir kiliseye gidip oturup uzuun müddet orada düşünebilir. Kendisini yoklayabilir. Yani din, kilise, toplumun yaşayan bir parçası. O bakımdan şöyle bir ayrım da yapmışlar, "Ben Katoliğim ama uygulamıyorum", yani "I'm not practicing" anlayışı, yani "uygulamıyorum" diyebiliyorlar. "Mormon'um ama uygulamıyorum." Onun için yani bir Amerikalı için benim şöyle söylemem çok doğal: "Müslümanım ama uygulamıyorum". Böyle milyonlarca insan var. "Sen ne biçim Müslümansın?" falan değil yaklaşım, yani orada da mesela, "Ne biçim Katoliksin?" diyebileceğin bir sürü Katolik var.

Hatırlıyorum, Amerika'ya gelmiş bir Türk öğrenci, "Yahu ben bunları bayağı adam sanırdım, profesörleri filan. Hiç saygım kalmadı" dedi. "Neden?" dedim. "Biliyor musun"

dedi, "bizim profesör pazar günü kiliseye gidiyor". Ve bunu adamın gelişmemişliğinin bir göstergesi olarak kabul etti; "kiliseye gidiyor, ben bu adama nasıl saygı duyabilirim?" diye. Hayretler içerisinde kaldım ve dediğim şu oldu: "O zaman saygı duymayacağın çok pozisyonla karşılaşacaksın sen. Çünkü o ailesi ile beraber kilisede olmaya çok başka bir anlam veriyor. Her pazar günü ailesi ile beraber, çocuğu ile beraber kiliseye gidip, kiliseden sonra yemeğe gidip, arkadaşları ile beraber yemek yeme ve o gün din konusunda, evren konusunda, böyle ruhani şeyler konuşmaya aile çevresi içinde çok önem veren çok insan göreceksin. Ondan dolayı hazırlan şimdiden". Toplumun bir parçası yani. Doğal bir parçası.

— Eyalet bazında değil de "Amerika" diye konuştuğunuz için soruyorum bu sorumu. "Amerika"da rahatlıkla "Katoliğim ama uygulamıyorum ya da Mormonum ama uygulamıyorum, Müslümanım ama uygulamıyorum" denilebildiğini söylediniz. Bu ABD*'nin güneyi için de geçerli mi? Hani bağnazlığı ile tanınan ve "Yeşil Kuşak" diye tanımlanan güneyi için de geçerli mi?*

— Yok. Hayır. Geçerli değil. Orası, Amerika'nın en az eğitilmiş, Amerika'nın dış dünya ile en az ilişki kurmuş, Amerika'nın en az üniversitelerinin bulunduğu, Amerika'nın en az endüstrileşmiş bir bölgesidir ve ırkçılığın en çok olduğu, bağnazlığın olduğu bölgedir. Onların bir şivesi vardır. Ondan dolayı birisi oradan çıkıp bu şive ile konuştuğu zaman Amerikalı şöyle bir bakar. Yani, "Irkçı, bağnaz ve dindar" diye. O şive onu temsil eder şeklinde.

— Hangi eyaletler bunlar?

— Benim bildiğim kadarıyla; Missouri, Virginia, Luisiana... Haritaya bakmam lazım...

— Geniş bir "kuşak".

— Evet. Üç dört tane eyalet var ki böyle halen çok güçlü olarak yerel yönetimleri tamamıyla bu tiplerin elinde.

— Hep "Amerika" diye bahsediliyor. Ama "Amerika" dediğimiz ABD, yasaları birbirinden farklı onlarca eyaletten oluşuyor.
— 50 eyalet.

— 50 eyalet ve yaklaşık 300 milyon insan var. Sözü edilen hangi Amerika? Ayrım gözetmeksizin "Amerika" diye bahsedilmesi ne kadar doğru?
— Hangi düzeyde baktığına bağlı. Yani büyük bir miktarda Amerikan kültürü diyebileceğimiz bir kültür yaratmışlar. Bu bir mucize.

— Eyaletlerin tümü için söz konusu mu bu?
— Eyaletlerin tümünde yaygın bir hayata Amerikan bakış tarzı, bir Amerikan eğitim sistemi, bir Amerikan dünya görüşü, bir Amerikan iş yapış tarzı, bir Amerikan üniversite eğitimi filan diyebileceğin bir şey yaratılmış vaziyette. Bu kendiliğinden muazzam etkileşim sonucunda oluşmuş. Ama buna yaklaşan ve bundan uzaklaşanlar var. Yani bunun aynısının tıpkısı olan şekilde yapanlar var, işte bazı üniversitelerden falan bahsettim araştırma yapan ama bundan oldukça uzaklaşanlar da var. Fakat uzaklaşanlar, Amerika'yı temsil etmiyorlar diyeceğim. Yani güç onların elinde değil.

Benim gördüğüm kadarıyla Amerika'yı güçlü kılan, bütün dünyada Amerikan gücünü gösteren, Amerikan nüfusunun yüzde 1'i, 2'si tipler var. Bunlar filozoflar, bunlar bilim adamları, bunlar sanatkârlar, bunlar işadamları, girişimciler, bankacılar... Kendi alanlarında benim bildiğim kadarıyla dünyanın bir numaraları. Yani adam eğer yaprak inceliyorsa Amerika'da yaprak inceleyenin üstüne yok. Eğer varsa da Amerikalı bunu öğreniyor ve ne yapıp yapıp iki gün sonra en iyisi olmaya çalışıyor. Diyelim ki saksofon çalan. En iyi saksofon çalanın Amerika'dan çıkması lazım çünkü Amerikalı biliyorsa ki İskoçya'da birisi daha iyi saksofon çalıyor, gidiyor yanına sekiz dokuz yıl çalışıyor –çünkü hayatını ona adamış vaziyette–, ya kendisi en iyi saksofon çalan oluyor veya

en iyi saksofon çalanı yetiştiriyor Amerika'da. Yani öyle bir tavır var. Bunlar nüfusun yüzde 1'i, 2'si. Fakat işi bunlar götürüyor.

Amerika dediğin zaman aklına ne gelir? İşte caz gelir, bale gelir, endüstri gelir, ekonomi gelir falan hep böyle isimler geliyor değil mi?

— Doğrusu bugün Amerika dendiğinde ilk akla gelen bu olmuyor. Bush, bombalanan siviller, iki kolu birden kopmuş çocuklar, son tablolar geliyor... o pervasızca saldırganlık geliyor.
— Mesela böyle bir tavır içindeyse bütün Amerika, Noam Chomsky'yi nasıl izah ediyorsun? Başka bir yerden çıkmadı, Amerika'dan çıktı. Yani adam halen kitap yazıyor ve yazdığı bu kitap da Amerika'nın bu tavrını en çok tenkit eden kitap. Bu tavrı yerden yere vuran bu adam, Amerikalı. İşini kaybetmiyor ve yazdığı kitap da Amerika'da en çok satan kitaplar arasında. Ayrıca Amerika'da şu politik durumda olan insanlar var; şu anda Amerika'nın tavrını sorgulayıp, kongreye getirip araştırma açıyorlar. Yani, "Yalan söylediniz siz. Doğru olmayan bir şeyi. Millete yalan söylediniz" diye. Bu çok önemli bir olay. Amerika'da oluyor. Şu anda oluyor.

Ondan dolayı dediğim gibi, öyle insanlar var ki onlar Amerika'nın üzerine kurulmuş olduğu değerlerin koruyucuları. Bu yüzde 1 içerisinden çıkıyor. Tek başına hareket eden bir millet değil pat diye karşına çıkan. Şu anda Amerika'da sen şu dediğinle 40-50 milyondan fazla taraftar bulabilirsin. "Haklısın ve bunun önlenmesi lazım. Bu kadar saldırı, utanıyoruz kendimizden" diyen insanlar bulabilirsin. Ve bunlar da az buz değildir. Gazetecisini bulursun, televizyoncusunu bulabilirsin, şarkıcısını bulabilirsin, profesörünü bulursun, internetini bulursun ve ondan dolayı da büyük bir çaba içerisine girerler ki ikinci seçimde bu tip düşünenler, pervasızca hareket edenler gücü elinde bulundurmasınlar. Bunun mücadelesini mutlaka yapacaklar. Yapıyorlar da.

Yani Amerika'nın da bence güçlü tarafı bu oluyor. Ciuv ciuv ciuv diye giderken başka bir taraftan da başka bir ses

güçlü olarak kendisini ifade ediyor. Sorguluyor. İncelediğiniz zaman bakıyorsunuz şu anda ciddi bir sorgulama var. İngiltere'de de bu var. Ve Batı'nın gücü bence buradan geliyor. Sürekli bir sorgulama var. BBC, ki en çok hükümetlerin etkisi altında kalabilecek olan kuruluş, en çok o girdi sorgulama durumuna; "Yalan söylendi mi? Milletin gözünün içine bakılarak bile bile yalan söylendi mi?" Şimdi bu sorgulandığı zaman demektir ki bu toplumun yalan söylemeye karşı muazzam bir hassasiyeti var. Bu çok önemli.

— O yüzde 1'in "hayır"ının hiç de etkili olmadığının göstergesi olmadı mı –olan biten diyemeyeceğim– olabilen ve bitmeyen?

— Yani tamamıyla demokratik sistem işliyor. Ama o, "Seçildim" diyor, "parlamentoda beni temsil edenler daha çoğunlukta", demin de söylediğim gibi, "bul rakamını, değiştir" diyor. Bütün mesele burada.

— "Rakamı bulmak" için de oylar durup durup sayılmıştı.

— Evet, evet, o da konuşuluyor. Çok güzel. Fakat ne yapabilirsin yani? Sistem işliyor. Şimdi öbür taraftan, bunun dışında önerebileceğin başka sistem de yok. Onun için mücadele devam edecek. Ve müthiş bir bilinçlenme içerisinde "insanlığın umudu", mesela Amerikalıların en çok gücüne giden olay; "Bizim ülkemizin lideri ahlak liderliğini kaybetti ve Fransız cumhurbaşkanı Batı dünyasının ahlak lideri haline geldi" şeklinde. Amerika'nın en büyük gücü, bu tip liderliği götürmekti. Bu çok güçlü bir ifade.

— Yaşamöykünüzü alırken... yaşamınızın önemli bir bölümünü aralarında geçirdiğiniz iki toplumu, kültürü ve o kültürde insan davranışlarını içerden gözlemlerinizle aktarıyorsunuz ve bir psikolog gözüyle, yorumuyla geliyor bütün bunlar. Az bulunur bir fırsat bu diye düşünüyorum ve sorularım ardı ardına geliyor. Yine oraya dair olacak şimdiki sorum da; çoğunluğun, "dışarı"nın gerçeklerinden pek de haberdar ol-

madığı, kendi içlerinde yoğun bir "en büyük" propagandası ile megaloman bir toplum yapısı olduğu da söyleniyor. Sizin gözleminiz?

— Bu bir yorum meselesi. Şimdi bu evet, doğru, ama şöyle bir şey var; dünyanın en hızlı koşan atletini çıkarırsan, Amerikalı, "Hayır, onu tanımıyorum. Dünyanın en hızlı koşan atleti o değil, benimki" demiyor. Öyle demiyor. Peki ne oluyor? O atleti Amerika'ya getirip ondan eğitim alıyor.

"Dünyanın en iyi iş sistemleri Amerika'da değil, Rusya'da" gibi bir durum olsa Amerikalı bunu hemen görecek ve altı-yedi yıl sonra o sistemin daha iyisini Amerika'da yapmak çabası içine girecek. Ondan dolayı, ne bileyim işte ilk Ruslar attığında şeyi.–Sputnik'i– güçlü bir tokat oldu Amerika'ya. Ve çok sarsıldılar bu ilk uzay uyduları fırlatıldığında ama altı ay gibi bir zaman içerisinde derleyip, toparlayıp dünyanın her tarafından bilim adamları getirdiler, NASA'nın kuruluşunu gözden geçirip aya ilk insan gönderme olayını gerçekleştirdiler.

Böyle bakınca Amerikalı, "Her şeyin iyisini biz yaparız" tavrı içerisinde ama bu sıradan Amerikalı. Çünkü diyor ki: "Bana göster şu etrafında kullandığın aletleri bilmem neyi, birçoğunun orijininin Amerikan icadı olduğunu söyleriz". Onun arkasında yatan teorik yapının Avrupa'dan geldiğini bilmiyor ama. Öyle bir durum var.

Sıradan Amerikalıların, "Amerika en iyi, Amerika en iyisini yapar" tavrı içerisinde olmalarının sosyal realitesi var. Mesela Amerikalı öğrenci, Avrupa üniversitelerine gidiyor. Fransa'ya gidiyor, Almanya'ya gidiyor, İtalya'ya gidiyor, döndüğü zaman, "Amerikan üniversitelerinden çok memnunum" diyor. Hakikaten de gidip karşılaştırdığınız zaman görüyorsunuz. Bazı ülkeler yenileyememişler üniversite sistemlerini. Herhangi bir konuda araştırma yapacaksınız, Amerika'ya mı gitmek istersiniz, İtalya'ya mı, Almanya'ya mı, Fransa'ya mı, İngiltere'ye mi? Bir karşılaştırdığınız zaman bakıyorsunuz ki olanaklar bakımından, bilgi bakımından, teknoloji bakımından, gösterilen ilgi bakımından Amerika'yı tercih ediyorsunuz. Yani doğal olarak bu oluyor.

Ama unutma, öyle bir yüzde 1 var ki dünyada ne olup bittiğini tarıyor. Mesela şu anda Amerika'da bir kuruluş, dünyadaki bütün ölüm istatistiklerini inceliyor. Ve böylelikle dünyanın neresinde kişiler hangi yaşlarda, hangi tür hastalıklardan ölüyorlar, bunun istatistiği var, takip ediliyor ve ne zaman farkına varırlarsa ki belirli türden bir hastalığın eksikliği var, mesela kalp hastalıklarından ölüyor bu insanlar veyahut da belirli türden bir hastalığın fazlalığı var, mutlaka gidilip onunla ilgili bir inceleme yapılıyor. Sırf bunu takip eden ordu gibi bir kuruluş var. Sonra ne oluyor? Neden bu hastalık daha fazla; genetik mi, iklim mi, gıda mı yoksa yaşam tarzından mı, mutlaka onu bulup getirip, inceleme konusu yapıp ondan sonra Amerikan halkının kültürüne vermeye çalışıyorlar.

— Daha önce "ahlaki liderlik" kavramını kullandınız. Bu liderliğin kaptırıldığına dair endişeleri dile getirdiniz ve "Çok güçlü bir ifade bu" dediniz. Gücün kendisi değil de, o gücün nasıl kullanıldığı önemli. "Öldürebilme gücü"nün yarattığı tehdit...
— Peki İngiltere'den daha mı farklı bu?

— İngiltere'nin tehdit olmasından mı?
— Yani İngiltere'nin geçmişte yaptığından daha mı farklı bu? Bana öyle geliyor ki yapılan, Rusların yaptığından farklı değil, Almanların yaptığından farklı değil, İranlıların yaptığından farklı değil, Fransızların yaptığından farklı değil, Çinlilerin yaptığından farklı değil. Sadece olanakları daha fazla ve bütün dünyanın gözü önünde oluyor.

— Dehşetengiz olan da bu değil mi zaten? "Zaman" ilerledi. Biz? Yani "insan"? Biliminizin konusu olan "insan"? İnsanlık? Başka bir şey olması gerekmiyor muydu artık? İnsanlık ailesi adına utanç verici bir durum değil mi "uygar" dünyanın halihazırdaki görüntüsü? Yoksa genlerimize kodlu şiddet mirası nedeniyle sandığımızın tersine tam da "insani" olan bu mu? Başka bir tür "böyle" savaşmıyor çünkü. Ürkütücü-

lüğü de buradan kaynaklanıyor. Gücün kendisi değil, kullanılış biçimi.

— Bence burada en güzel teşhisi Atatürk koymuş vaziyette; "Eğer gücün yoksa sana saygı duymuyorlar". Ve Batı kültürünün batmasına yol açacak tutum olabilir bu.

Benim gördüğüm, Amerika'da hükümetle aydın farklı yapıdalar. Ve aydın, hükümetin işleyiş tarzını ve yapısını yavaş yavaş değiştiriyor. Yani mesela kadına oy hakkı vermiyorlardı. Hükümete bıraksan bunların hiçbiri olmazdı. Son derecede bağnaz, ırkçılığın yaygın olduğu, cinsiyet ayrımcılığının yaygın olduğu, asimilasyona inanmış bir düzen devam eder giderdi. Yani İngiliz aristokrasisinin düşünüş tarzı içinde devam ederdi. İşte benim söylemeye çalıştığım, Amerika'da bir yüzde 1 var ki, sürekli bir iyiye doğru gidiş içerisinde. Sürekli hükümetle mücadele içerisinde ve bunu dünyaya iyi görünelim diye yapmıyor, inandığı değerler için yapıyor. Yani, "insan" olmak için yapıyor ve benim gönlümü fetheden de bu grup.

Bunlar hükümetle sürekli ters düşmeye devam edecekler ama çok şükür öyle olacaklar. Çünkü Amerikan hükümetinin bugün herhangi bir insani tarafı varsa, mesela Fulbright bursları filan veriliyorsa, bazı şeyler açıklanıyorsa filan bu insanlardan dolayı olmuştur. Bu insanların çalışmasından dolayı ve bu insanlar sürekli bekçilik yapıyorlar çünkü yaygın kanaat –özellikle bu grup için söylüyorum–, "Hükümetin başını serbest bırakırsan her türlü kötülüğü, gayri insani durumu yapabilirler. Onun için hükümeti sürekli denetleyeceksin ve sürekli göz altında bulunduracaksın ve onlara yol göstereceksin". Şimdi bir toplumda bunun olmasına çok önem veriyorum. Ondan dolayı bütün Amerika'yı Amerikan hükümetinin arkasında kabul etmek çok yanlış. Doğru değil.

— Bombalama başlamadan önce, tarihin en büyük protestosuna tanık oldu bir yandan da dünya. Durumu protesto ederek intihar eden de oldu, ki bu Amerikalı bir gençti. "Bütün" değil elbette, ama bahsettiğiniz "çoğunluk" oyu sayesinde.

— Yani bana öyle geliyor ki bu 11 Eylül'deki gibi bir şeyi benim ülkemde yapmış olsalardı acaba Türkiye'de hükümetin yaptığı şeye karşı konuşabilecek cesarette insan çıkabilir miydi?

Yahut çıkarsa ne olurdu? Yani benim ülkemde, "Ben bu savaşa inanmıyorum. Gitmeyeceğim. Asker olmayacağım" diyen olduğunda, birincisi, gazeteci bunu yazabilir miydi? İkincisi, bu adamın hayatını takip edip ne olup bittiğini görebilir miydik? Bu çok önemli bir olgu. Bunu takip edebiliyorsun Amerika'da. O bakımdan Amerika'nın zayıf yönlerini görelim, ama, o yüzde 1'e dikkat edelim. Esas umut onlarda ve Amerika bunların yaşamasına, konuşmasına, söz sahibi olmasına, kitap basmasına, televizyonda programı yapmasına izin veriyor. Hükümet de hiçbir şey yapamaz bu konuda. Öyle bir yapı oluşturmuş ki anayasal olarak, hükümet istese de bir şey yapamaz. Gizli gizli FBI, CIA onları takip edebilir, dosya tutabilir, bazılarını öldürtebilir ama bu bir ortaya çıktı mı onu yapan hükümet ayakta kalamaz. Bu mümkün değil.

Şimdi, buna imkân veren topluma ben saygı duyuyorum, hükümetine değil. Bu yüzde 1'e çok önem veriyorum. Ve bu yüzde 1; psikoloji bölüm başkanı, bu yüzde 1 bilmem neyin falanı filanı... Ve psikoloji bölüm başkanının, "Ben Amerikalı öğrencileri yetiştirip Amerikan psikolojisini en ileri götüreceğim" diye öyle bir ulusal, milliyetçi duyguları yok. Fakat ne var? "Benim bölümüm 30 yıl sonra Amerika'daki en iyi psikoloji bölümü olsun" duygusu var. "Dünyanın" demiyor, çünkü Amerika'nın dünyayı yönettiği ile ilgili bir kanısı var zaten. Ve bu öğrencilerin bir kısmı Hindistan'dan gelmiş olabilir, bir kısmı Yunanistan, bir kısmı Amerika'dan, bir kısmı Türkiye'den, bir kısmı Japonya'dan, adamın umurunda değil. Yeter ki psikolojide öğrenci olsun ve psikoloji mesleğinde çalışan insanlar olsun. Yani böyle bir tavır içerisinde baktıklarından dolayı ben burs buluyorum. Ve burada hocaları tarafından hiç teşvik edilmemiş bir kişi öyle bir ortam içerisinde baktı ki iyi bir meslek edinme yönünden bir yeteneğe sahip, hemen keşif ortamı buluyor. O kadar keşif ortamı bulu-

yor ki, eğitim alıyor, yetişiyor ve genellikle acı olan şu; benim gördüğüm, sonra hizmet aşkıyla memleketim diye geri geliyor ama altı-yedi ay sonra farkına varıyor ki kimsenin umurunda değil.

Dedim sana, ben geldiğim zaman hiç kimse, üniversite ortamında –halktan bahsetmiyorum– hiç kimse, "Hangi çalışmayı yaptın?" diye sormadı. "Araba getirdin mi? Karı-kız durumu nasıldı?" diye soruldu. Üniversite ortamında soruldu bu. Ve bir süre bakıyorsun ki kendi alanında bir şey yapma imkânı yok. Ama yetişmişsin, teşvik edilmişsin, çok iyi yetişmişsin ve takdir almışsın, diyorsun ki, "Ben mesleğimi uygulamak istiyorum". Bu tıp alanında olabilir, mühendislik alanında olabilir, öğretmenlik alanında olabilir, ve geri gidiyorsun. Geri gittiğinde de istediğini buluyorsun hakikaten ve "Meslek bakımından doyumlu musun?" diyorlar. "Evet, doyumluyum" diyorsun.

— Ama sizin döndükten sonra yine geri gidişiniz böyle bir nedenle değil.

— Değil, evet. Çünkü benim Cahit hocamdan, Mümtaz hocamdan dolayı çok sıkı köklerim vardı; buraya hizmet etmek için ve bunun böyle olduğunu bilerek gelmiştim ben. Yani, "Aaa, böyle mi?" falan durumum yoktu. Bunu düzeltmeye geliyorum diye gelmiştim zaten. Oraya dönüş nedenim farklı. İlerde anlatacağım, çocuklarımla ilgili olarak gittim. "Benim görevim önce onlara babalık yapmak. Eğer onlara babalık yapamazsam içim bomboş, hayatım palavra olur" diye gittim. Ve onlar yetişip üniversiteye gidinceye kadar, bağımsız oluncaya kadar orada bir çaba gösterdim. Sonra 1994'te, Türkiye'ye gelip konuşmalar yapmaya başladım. Kitap yazma, seminer verme olanakları gelişti.

Bir konferansımda, bir okulda konuşma yapıyordum. Öğretmenler, öğrenciler, üniversite öğrencileri gelmiş vaziyette. Bir üniversiteden de bir asistan –besbelli ki politik akımlar içerisine girmiş, politika yapmasını biliyor, ağzı laf yapmasını biliyor, demagoji yapmasını biliyor– konuşmamdan sonra-

ki sorular kısmına geçildiğinde el kaldırdı. Sorduğu soru şuydu: "Yetmez mi artık Amerikan öğrencilerine hizmet ettiğiniz? Bu ülkenin çocuklarına ne zaman hizmet edeceksiniz? Biz sizden ne zaman faydalanacağız?". Benim verdiğim cevap da şu oldu –televizyonda da verdim aynı cevabı– çünkü sık sık bana sorulan bir soru oluyor bu. Televizyonda da bir izleyici telefonla bağlandı, aynı şekilde "Niçin Amerika'da kalıyorsunuz?" dedi. Ben de Aziz Nesin'in "Mahallenin İti" öyküsünü anlattım.

— *Şimdi de anlatabilir misiniz?*

— Mahallenin köpeği bir deri bir kemik kalmış vaziyette. Pireli, kaşınıyor, yaralar olmuş. Dileniyor tabii. Kimisi ekmek veriyor, kimisi biraz ekmek kırıntısı, yemek falan. Ama çok cılız vaziyette. Havlayarak rahatsız ederse bir tekme atıyorlar, viyk viyk kaçıyor. Derken bu mahalleye Amerikalı bir aile taşınıyor. Çocuklar bu köpeği görünce, "Ayy, bunu alalım baba. Veterinere götürelim. Ay ne kadar aç" filan diye ikna ediyorlar annelerini babalarını. Onlar da yakalıyorlar köpeği, veterinere götürüyorlar. Aşısını maşısını yaptırıp, boynuna tasmasını takıyorlar.

Üç-dört ay sonra köpek semiriyor, kendine geliyor. Amerikalı gidip gelirken, arabanın içindeki köpek de camdan kafasını çıkarıp bakıyor etrafa. Fakat mahalleli diyor ki, "Pis Amerikalılar, bu bizim köpeğimiz. Bu bizim mahallemizin köpeği. Aa, niye aldılar bunu l'an? Aa, şunlara bak, geldiler bizim mahallenin köpeğini aldılar" diye kaymakama gidiyorlar. Önce muhtara gidiyorlar. Muhtar diyor ki: "Valla ben bilmem bu konuda kanun var mı yok mu? Kaymakama gidelim". Kaymakama gidiyorlar, "Mahallemizin köpeğini aldılar" diyorlar. Kaymakam diyor ki: "Allah Allah? Valla" diyor, "sokak köpeği kimseye ait değildir. Yani bir kanun manun da yok. Yalnız bunlar taşınacağı zaman ben izin vermem. Köpeği götüremezler. Bizim mahallenin köpeğini götüremezsiniz derim. Köpek burada kalır. Tek sözüm bu size". Hakikaten bir yıl sonra Amerikalıların tayini çıkıyor ve polis

geliyor "Köpeği alacağız" diye. "Niye?", "Köpek mahallenin köpeği. Buradayken bakabilirsiniz ama götüremezsiniz." Çocuklar ağlıyorlar sızlıyorlar, ailenin bir parçası burada kalmış gibi. Yapacak bir şey yok. Köpek kalıyor.

Birinci gün bütün mahalleli toplanıyor, konuşmalar falan yapılıyor, işte, "Köpeğimizi geri aldık. Bu bizim mahallemizin köpeği" diye. Kasap getiriyor kemik veriyor. Öbürleri gelip okşuyorlar mokşuyorlar ve Aziz Nesin o nefis ifadesiyle köpeği bir ay takip ediyor; ikinci gün ne oldu, üçüncü gün ne oldu diye. Bir hafta sonra ne oldu, iki hafta sonra ne oldu ve neticede görüyoruz ki bir ay sonunda kimsenin umurunda değil artık. Köpek yine pirelenmeye başlıyor, yine aç, oradan oraya giriyor, ara sıra tekme yemeye başlamış.

— *Kıssadan hisse?*

— Belirgin bir paralellik görüyorum ben. Yani, "Orada niye kalıyorsunuz? Orada bilim adamı oldunuz, gelin Türkiye'ye!" Hemen hemen Amerika'da okuyan her Türke söylenen bu. Geldikten sonra ilgileniyor muyuz? Yoo. İlgilenmiyoruz. Ben Türkiye'ye geldiğim zaman üniversitenin o, diploma yok diye bana ve karıma çektirdiği acı, o kimsenin umurunda değil ama. Eğer bu okuyan çocuklara sahip olmak istiyorsanız, onunla ilgili niye bir şey yapmıyorsunuz? Paylamakla olmuyor. Böyle bir kanun olduğu bilinmiyor mu? Üniversite öğretim üyeleri yapamaz mı? Yapabilir. Aynen "Mahallenin İti" hikâyesi. Onun için diyorum ki, artık köpek akıllandı. Yemiyor artık. Vatan millet hadisesi sadece lafta burada. Ben Amerika'da kaldığım sürece, enteresandır Canan, burada Türkiye'de verdiğim konferanslara daha çok ilgi var; "Aa, Amerika'dan gelmiş!" diye. Ve saygınlığım var; E, "Adam Amerika'da profesör". Öyle bir yapı var. Ama bu yapı sadece benimle ilgili değil, tamamıyla yaygın.

Milliyet gazetesinin pazar ekinde "Milliyet Business" yazıyor, kocaman. Yani Amerikalılar mı alıp okuyor bu Milliyet Business'ı? Yoo. Peki neden Milliyet "İş Yaşamı" değil de Milliyet "Business"? Bu bir örnek. Son derece yaygın. Onun

için; "Adam Amerikalı!", bu bir bakış tarzı, ki kimseyi suçlamıyorum, neden böyle olduğunu inceleyecek olursak bilimsel olarak, altından Doğu kültürü ile ilgili; bilimin buluşmadığı, dinamizmin, cevvaliyetin, gelişimin ve kalitenin Batı kültürü ile, Batı medeniyeti ile çağrışımlar içinde olduğu ile ilgili şeyler çıkmaya başlayacak.

Yani bazen aklıma geliyor, bir hikâye yazmak ve denemek istiyorum; işte, "Nobel mükâfatını kazanan Incıl el Habl" diye. Arapça bir isim koysam ve kişilere, "Burada tuhafınıza giden bir şeyler var mı?" falan diye soracak olsam, "Bu isim ne tuhaf?" diyecekler.

— Nobel edebiyat ödüllü Arap yazar, Kahireli Necip Mahfuz'un kitaplarını aradım geçtiğimiz günlerde kitapçılarda. Birçok kitapçıdan elim boş döndüm. Kitap satıcılarının çoğu adını da bilmiyordu. Sonunda buldum ve o güne kadar satılmadığından mı bilmiyorum, 300 bin liraya aldım. Etiketteki fiyata ben de satıcı da şaşırdık. Bir tane vardı zaten. Sararmış solmuş, bir rafta duruyordu.

— Yani bizde şimdi Müslüman isimleri hep şöyle görülüyor; terör yaptı, aldattı, şu numarayı çekti falan filan. Böyle çağrışımsal olarak gide gide gide böyle bir durumun oluyor. Benim de Amerika'da kaldığım sürece Türkiye'de itibarım yüksek.

— Bunun psikolojik açılımını yaptığımızda aşağılık duygusu ile açıklayabiliyor muyuz? Ve neden?

— Kesinlikle onun, aşağılık duygusunun bir tezahürü. Ama bu aşağılık duygusu doğal bir durumu mu gösteriyor, yoksa bilinçli bir kültür politikasının sonucunda mı oluşmuş, o tartışılabilir; ama sonuç itibariyle bir aşağılık duygusu var.

— Daha sonra bunu...

— Bir şey söyleyeceğim, o bana, "Türk öğrencilere ne zaman hizmet edeceksiniz?" filan diyen, o politik demagojiyi yapan arkadaş şu anda Amerika'da. İlk fırsatta Amerika'ya gitti ve henüz dönmüş de değil.

— Az önceki konuyu ayrıca ele alabilir miyiz? Yani ülke bazında aşağılık kompleksine sahip olmanın psikolojik mekanizmalarına ya da bundan kurtulmak için neler yapmak gerektiğine dair?

— Bunlar esasında tam benim alanım değil. Yani politik psikoloji benim alanım değil. Mesela Oktay Sinanoğlu'nun anladığım kadarıyla, bu İngiliz yönetiminin, İngiliz dilinin hâkimiyetini dünyada yaymak için bir politika içerisinde ve diğer diller ve kültürlerin etrafında egemen olamayacağı, İngiliz dilinin ve kültürünün egemen olacağı ile ilgili sistemli bir çalışma içerisinde olduğu ile ilgili bir teorisi var. Bayağı incelemiş besbelli ki bir bilim adamı olarak böyle bir şey ortaya atmış vaziyette.

Benim bütün bakışım, alanım, insan ilişkileri. Birçok yönüyle bakıyorum. Bu mesela medya, televizyon, iletişim tarzlarıyla da pek ilgim yok, incelemedim, alanım değil. Benim alanlarım; iki insan karşılaştığı zaman bu etkileşim süreci içerisinde ilişki ne zaman sağlıklı bir şekilde devam eder, ne zaman yavaş yavaş hastalanmaya başlar, kanser olur ve ölür? Bu kişiler karı-koca olduğu zaman ilişkisi ne olur, ana-baba-çocuk olduğu zaman ne olur, yöneten-yönetilen olduğu zaman ne olur, iki kardeş olduğu zaman ilişkileri ne olur? Bu ilişkilerin toplumda yaygın olması nasıl bir toplumsal gerçeklik yaratmaya başlar? Alanlarım bu. Ondan dolayı böyle –ki zannederim yavaş yavaş ona da gelmeye başlayacağım– çok büyük kapsamlı politik teorilerin işlenebileceği türde, mesela "Aşağılık duygusunun acaba politik bir gereç olarak doğurulduğu durum mu var, yoksa mevcut bir durumun doğal bir sonucu olarak mı bu Batı karşısında aşağılık duygusu gelişmiş vaziyette?" veyahut da herhangi bir psikoloji yok da "Bizim insanımızın algılayış tarzından, hani o yüzde 1'den bahsediyorum ya Amerika'da, o yüzde 1'in olmayışından dolayı mı bu oluyor? Böylelikle bu yüzden mi kendi tarihi, kültürel, sosyal zenginliklerimizin farkına varıp bunu eğitimimizde, hayatımızda, müziğimizde, düşünsel hayatımızda kullanamıyoruz?" türünde çalışmalarım yok henüz. Bunlar çok çok güçlü incelenmeye değer.

Farkına varıyorum bu tip şeylerin ve gözlemlerime bakıyorum. Yani ben Amerika'da nelerin farkına vardım, Türkiye'ye gelince nelerin farkına varıyorum? İlerde gelmek isterim bu konuya.

— *Gelin. Çünkü zaten tam da bu bağlamda konuşuyoruz işte bunları.*

— Şu gözlemime geri dönelim; mesela Amerika'da 100 tane adam seslen sokaktan, sıradan. Rasgele seslen. Bunların kimisi şoför, kimisi ev hanımı, kimisi garson, kimisi lokanta sahibi falan, sıradan insanlardan 100 tane seçtin. Hakikaten sıradan Amerikalı. Sonra Türkiye'ye gelsen, yine aynı yöntemle sıradan 100 tane insan seçsen. Karşılaştırsak. 15-20-30 boyut üzerinden; insan ilişkisi, zamana verilen değer, insana verilen değer, bilgiye verilen değer, para kullanma, aile bilinci, karı-koca ilişkisi filan. 25-30 tane boyut. Ve karşılaştıralım. Burada belki 15-20 yerde söyledim –ve bu söylediğim yerlerde Amerika'da beş yıl, 15 yıl, 20 yıl kalmış insanlar vardı, şimdiye kadar bana ters düşen çıkmadı Amerika'da kalmış olanlardan, hemfikir oldular– sıradan insanlar karşılaştırıldığında, Türk insanı Amerikalıya ağır basar.

— *Hangi yönlerden?*

— Boyutların birçoğu yönünden; paranın kıymetini daha çok bilir, insan kıymetini daha çok bilir, aile bilgisi vardır, doğa sevgisi vardır vs. Sıradan insan, sıradan Amerikalıya ağır basıyor. Birçok yönden; tutum yönünden, mutlu olmanın anlamını kavrama bakımından... hangi boyutlar gelirse aklına. Sor, ben sana söyleyeyim, yani, iyi niyetli olma bakımından, arkadaş-dost kıymeti bilme bakımından filan. Birçok boyutlarda diyebilirim ki daha sağlıklı, daha güçlü ve esnaf kültürünün verdiği bir gerçekçilik var, öyle bir tavır içerisinde. Genel olarak ama, sıradan. Apartman çocuklarından bahsetmiyorum. Köyde yetişmiş, kasabada yetişmiş, görmüş geçirmiş insanlarımızdan bahsediyorum.

Şimdi gelelim aydınlara. 100 tane aydın seç; kamu görev-

lisi olsun, üniversite öğretim üyesi olsun, araştırmacı olsun, konuşmacı olsun, meslek erbabı olsun. 100 tane de Amerika'dan mukabillerini seç, yine tesadüfi, rasgele toparla. "Random selection" dedikleri yöntem, literatürde yeri var bunun. Ve benim gözlemim o ki, Amerikalı Türke fersah fersah ağır basar. Fersah fersah... Bunun üzerinde düşünmek lazım.

— Ben yine, hangi yönlerden diye soracağım.

— Amerika'da belki on yıl kalmış Türklerin hiçbirisi, "Hayır, doğru değilsiniz" demedi bana, "Evet" diyorlar. Şimdi o zaman, "halk" ve "aydın" konusunda bir sorun var. Amerikalı bir profesör; kendi dalındaki en son bilgi ile donanımlı, bakış tarzı, anlayış tarzı, faaliyetleri ve motivasyonu topluma dönük, öğrenciye dönük, okuluna dönük, geleceğe dönük olarak karşıma çıkıyor benim –hepsini kastetmiyorum, evet, sıradan seçilmiş birisini kastediyorum– ve bu anıları konuşurken de sürekli hep ona dikkat çekiyorum; yani İş Bankası Kültür Yayınları'ndan çıkan bu Nehir Söyleşi dizisi kitaplarını okurken de gördüğüm bu: Hep böyle. Ben bunlara, "mış gibi durumlar" diyorum, adam profesör ama faaliyeti yok. En son Mehmet Aksoy'un kitabında gördüm; heykel profesörü ama heykel yapmıyor! Yapamıyor! Öğrencisi onu heykel yaparken görmüyor. Sonra Almanya'da bilmem nerede yapabilmiş yani adam, çalışırken öğrenci görüyor. Elbette örneklerden bir tanesi bu değil. Bu aydın kalite farkı bizim sorunumuz. Çok önemli görüyorum ben bunu.

Bir boyuttan daha bakacağım...

— Bölüyorum ama unutmayın sözünüzü, yeri gelmişken şunu sormadan geçmek istemiyorum, "halk" ve "aydın" arasındaki iletişim kopukluğuna dikkati çeken metinlerin şahikası Karagöz-Hacivat. Karagöz-Hacivat üslubu taşıyan bu kopukluk, ifade biçimi var mı orada da?

— Benim bildiğim, yok. Yani İngilizlerin ve Fransızların, Amerikalılarda en çok tenkit ettikleri şey, "Bir aristokrasi yok" diyorlar Amerika'da. "Bizim bir aristokratik geçmişi-

miz var, müziği, sanatı onlar destekledi, para verdiler falan ve Amerika vülgarize etti" şeklinde bir tavır var.

Hakikaten Avrupa ile mukayese ettiğin zaman görürsün ki, Amerikan aydını sürekli halka dönük olarak bir şeyler yapar. Yani kitaplarını mesela anlayabileceği şekilde yazmış. Yani öyle bir yazmış ki, bir Fransızın, Almanın kitabını okuduktan sonra bir Amerikalının yazdığını okuyunca, "Oh be anlıyorum" diyorsun. Neden? Bilinçli olarak o biçimde yazmış. "Demokratik sistemin kurulabilmesi için halkın o çağın bilimiyle, değer kavramıyla, sanatıyla ilgili bir bilgisinin olması lazım"a inanmış.

— *Bunu daha önce de konuşmuştuk; tarih düşünülürse, Amerika'ya kadın-erkek ilk gidenler, gemilere doluşup akın akın gidip de yerleşenler kimlerdi ki, aristokratların çocukları değildiler.*

— Kesinlikle. O bakımdan bize çok benziyorlar. Halk-aydın kopukluğu, eminim, küçük paketler halinde, küçük cepler halinde olmuştur ama Amerika'nın tümünü etkileyen bir tavır değil. Daha önce örnek verdim mesela üniversitenin topluma dönük yaygın faaliyetleri ile ilgili. Yani bu, bunun da bir ifadesi.

Demokratik bir toplumun ayakta kalıp yaşayabilmesi için bilginin süratle yayılması lazım. Ve aydın bunu da bir, "Benim toplumum! Benimsin!" yaklaşımıyla yapmıyor, yani kendisinin geleceğinin garantide olabilmesi için böyle bir ilişkinin olması lazım geldiğini biliyor. Öyle bir bilince erişmiş durumda. Ve Amerikalının, "Ben dünyanın en iyisi olacağım" falan filan, böyle bir şeyi yok. Zaten bu bilincin sonucunda ileriye gitmiş vaziyette. Bir bakıyor, "A, ben geçmişim" diyor. Ama sürekli en iyisi olma tavrı içerisinde.

Bunun da altında ben şeyi görüyorum, bir gözlem daha yapacağım, ikinci bir gözlem de şu –ve bunlar çok önemli gözlemler benim için. İlerde bazı kitaplarda bunu ele almak ve sorgulamak istiyorum. Bu gözlemleri sadece, yalnız ben sorgulamıyorum. Bu köşe yazıları olan gazeteci arkadaşların hepsi-

nin sorgulaması, araştırması gereken şeyler–; gözlem olarak şunu görüyorum: Mesela, Amerika'da hiç eğitim görmemiş, sıradan bir insanla aynı evde kalmaktan korkarım. Değerler bilinci yoktur. Beş dolar için gırtlağımı sıkabilir diye bir korkum vardır. Ama Amerika'da eğitim düzeyi yükseldikçe –genellikle tabii– değerler bilincinde bir gelişme var. Yani, liseyi bitirdiği zaman, üniversiteyi bitirdiği zaman, master'ını almışsa, doktorasını yapmışsa, profesör olmuşsa işte her neyse o mevki, yani o eğitim, kişinin karakteri hakkında bir fikir verir.

— Yani değerler bilincini eğitim kurumları kazandırıyor diyorsunuz. Nasıl?

— Birincisi; eğitim, değerler bilinci olmayanları kendine göre elimine etmeye başlıyor, ikincisi, aynı zamanda da alttan alta –ders olarak değil– eğitimin üzerine oturduğu bir değerler politikası var. Mesela, "Cuma günü saat beşte ödevler verilecek" diyorlar, beşi beş geçe getireninkini almıyorlar. "Bunu uzun zamandan beri biliyordun" diyor –ki bunu bir sefer sözlü olarak söylemiştir–, "verdiği sözü tutamayan insanın benim okulumdan diploma almasını istemiyorum" diyor.

Yine geldik mi kişisel bütünlüğe? Şimdi bu tavır içerisinde, çocuk ilkokuldan itibaren verdiği sözü tutması gerektiğini, temiz olması, insanlara günaydın demesi lazım geldiğini bilmem neyi öğrenir, öğrenir, öğrenir ve cahil, sıradan olan insanlardan farklılaşır. Böylelikle ben bilirim ki, herhangi bir eğitilmiş Amerikalı ile konuştuğum zaman mektup yazmaya söz vermişse yazacaktır, herhangi bir konuşmamız sırasında açıktan açığa verilmiş sözler varsa çok çok çok büyük bir ihtimalle yerine getirilecektir. Getiremeyecekse de önceden haber verir, "Şu sebepten dolayı yerine getiremeyeceğim" der. İçin rahattır. Bir değerler bilinci var. Bunun dışında olanları da zaman içinde kurum temizler. Çok çabuk hem de. Bu bilimsel çalışmaları çalanlar malanlar olduğu zaman, kurum o konuda çok hassastır, hemen temizler. Sen ondan dolayı kurumun bilimsel gücüne inanırsın ki: "Bu kurum hakikaten bu işi yapmak için var."

Türkiye'ye geliyorum şimdi, izlenimimi söylüyorum –orada 25 yıl yaşadım, burada 40 yıl yaşadım–; iki tane faktör var benim gözümde, önemli, biri şehirleşme, öbürü de eğitim düzeyi.

Eğer benim insanım şehirleşmemiş ve eğitim almamışsa, saf köylü olarak kalmışsa, değerler bilinci çok yüksek; haramdan korkuyor, hakkıyla kazanmak istiyor, "İnsan yüzüne nasıl bakarım?" tavrı var, o kendi geleneksel kültürü içerisindeki değerleri aynen korumaya devam ediyor. Dinsel kökenli ama, değerlerini koruyor.

Eğer şehirleşmişse –bu bile kendi başına yeter–, eğer eğitim almışsa; şehirleşmenin ve eğitimin düzeyi oranında genellikle –gayet tabii ki istisnalar olabilir– değerler bilincini kaybediyor.

Ondan dolayı Türkiye'de ben, benim profesörümün verdiği söze güvenemiyorum; "Kişisel bütünlük içerisinde karar verecektir, insaflı olacaktır ve bu insan zamanını ve parasını harcarken zamanını ve parasını kendi alanının gelişmesi ile ilgili harcayacaktır, başka bir şey yapmayacaktır" diyemiyorum. En çok ahlaksızlık yapabilecek insanların onlar olduğu ile ilgili bir kuşkum var. Bu çok önemli.

Niye böyle olmuştur tartışılabilir. Ama şu anda olan durumla ilgili gözlemim bu.

— Dile getirdiğiniz bu gözlemler, 45 yılını psikoloji bilimine vermiş birinin gözlemleri olarak farklı bir değer taşıyor. İlerde kitaplarınızda ele alacağınızı söylediniz ama, bu kurşun gibi değerlendirmeleri dinledikten sonra, "niye?"si üzerine düşündüğünüzde, nedenleri aradığınızda beliren, uç veren düşünceleriniz neler diye sormadan geçemem doğrusu.

— Ben yavaş yavaş bunu araştırıp, üzerinde düşünmek ve bir tartışma yaratmak istiyorum.

Benim cumhuriyetimi kuranlar –ki cumhuriyetten önce de Batı'ya doğru yöneldiğimizden– Batı'yı Batı yapan temel değerlerin farkına varmamış. Sadece malumat, bilgi ve tekniklerin farkına varmış. Böylelikle, benim cumhuriyet eğitimini

kuranlarım –ki çok hak veriyorum onlara, bunu altını çizerek söylüyorum, onların yerinde olsam herhalde ben de aynı şeyi yapardım– insan aklının gelişmesini engelleyen bir din anlayışı ve kültür yapısına karşı bir tavır koymak istemişler. Onun için bilimsel bir tavır içerisinde yeni bir eğitim sistemi kurmak istemişler ve benim eski kültürümde bütün değerler din kaynaklı olduğu için – hümanist bir devreden geçmemişler, rasyonel insan, hümanist insan, özgür insanı yaratan değerler bilinci yok, bütün değerler din kaynaklı, onun için şehirleşmemiş ve eğitim görmemiş o din kaynaklı değerler duruyor. "Harama el sürmem" diyor adam fakat aklın gelişmesi, bilimin ve teknolojinin gelişmesine de en çok o yapı karşı çıkıyor – o zaman aradan şak diye kesiyor;

Yani bilgiye önem veriyor, teknolojiye önem veriyor, malumata önem veriyor ve benim eğitimim malumat aktaran bir eğitim haline geliyor. Karakter oluşturan bir eğitim değil. Hiç yok. Bir nevi şöyle bir anlayıştan kaçıyoruz; sanıyoruz ki –ki bu benim için de yeni bir öğrenmeydi, anlattım, Ralph'ten öğrendim– değerlerin kaynağında din var ve biz dinden özgür birey yetiştirebilmemiz için değerlerden kopmuş bir eğitim kurmamız lazım. Bunun bilincinde bile değiller. Halbuki Batı'yı Batı yapan bence değerler sistemi.

— *Yugoslavya'daki konferansı izlemeye gittiğinizde Yugoslavyalı kız arkadaşınızın size, "Türkler 500 yıl bizi yönetti" dediğinde, "Hayır, o biz değildik. Onlar Osmanlıydı" dediğinizi aktarmıştınız. Yani, bu tarihten kopukluğun, tarihten böylesine bihaber olmanın, tarihi bu tarzda reddetmenin etkisi olabilir mi sistemde görülen bu aksaklıkta?*

— Çok güzel söyledin. Bu tarihi reddetmenin de altında zaten böyle bir tavır alış var. O zaman yepyeni, eskisi ile ilişkisi olmayan, yepyeni bir nesil yetiştirmeye çalışıyorlar, "Şimdi buradan başlıyorsun" diyorlar.

— *"Şimdi buradan başlıyorsun" yaklaşımının getirdiği bir sonuç olduğu düşüncesine varmışsanız, mesela Çin'deki*

"kültür devrim"i ya da Rusya'da 1917'de gerçekleştirilen devrim sonucu tarihle bağlar kesilip de "değer"siz kitleler mi yaratıldı. Farklılık yok mu? Burada din yasaklanmadı...

— Çok güzel bir soru. Bu konuda araştırma yapmadım ama şu söylediğin şey bence mutlaka araştırılmalı ve bu araştırmanın sonucu da çerçeveye konmalı. Yani aynı tür hatalar yapılmış olabilir ve ondan dolayı ciddi buhranlar çekilmiş ve "insan" olma kalitesinde, insanoğluna saygılı olmak konusunda ıstıraplar çekilmiş olabilir. O bakımdan bence çok güzel bir araştırma yönü gösterdin, bu karşılaştırmaların olması lazım. Onu yapmadım, ama o dediğinin yapılması lazım.

— *Türkiye'ye gelirsek?*

— Türkiye'de gördüğüm bu ve hipotez diyelim, yani henüz tam anlamıyla buna inanmış değilim, incelemem lazım, yani milli eğitim tarihini, ilk milli eğitim şuralarını, o konuşmaları bu konuyla ilgili. Yani biz "bilen" insan yetiştirmeye doğru yol almışız. Ama bugün geldiğim nokta şu; bilgi, eğitimin en az önemli kısmı. Bilgi çünkü eskiyor. Tamamıyla değişiyor. Bilgiyi keşfeden, bilgiyi yaratan, bilgiyi değerlendiren insana bakış tarzını geliştirmek lazım. Ve o da aklın daha ötesinde, gönülle ilgili bir anlayış. Yani, neyi yaratmak istiyorsun? Ve gönül eğitimi ile ilgili hiçbir şey yok.

— *"Gönül eğitimi"ni açabilir misiniz?*

— Şimdi buna "duygusal zekâ" diyorlar. Yani, diyelim ki Türkiye'nin müreffeh olmasını istiyoruz. İnsanlarımızın daha çok para kazanmasını istiyoruz diyelim. Buna itiraz eden yok. O zaman bir soru sorsam; "Neden?" desem, "Neden istiyorsun?" Bunu isteyenlerin en son analizde geldiği nokta, "Çünkü ben insanları seviyorum". Ona gelecek. "Çünkü ben onların insanca yaşamasını istiyorum". İşte burada gönül işin içerisine giriyor. O zaman, eğer bu zeminin yoksa, diyorsun ki: "Hayır, onları ben sömüreyim".

— Analizde gelinen o son noktayı, yani, "Çünkü ben insanları seviyorum"u kurcalayalım biraz. "Müreffeh bir ortam"da kendi yaşam kalitesi de yükselecek. Sokaktan geçen birini durduk yere niye sevsin? Yani sormak istediğim,"nasıl bir sevmek" bu?

— E sokaktan geçen birisini gayet tabii ailenin üyesi gibi, çocuğun gibi, dostun gibi sevemezsin. Fakat mesela benim gözümden şimdi baktığımda, "Çünkü o var" diyeceğim. Ve o anlamda benim kurbağaya bakış tarzım da böyle, kuşa bakış tarzım da böyle, ceylana bakış tarzım da böyle; "Çünkü o var." Ve öyle muhteşem bir karmaşık sistem içinde var ki, benim ve onun varoluşu birbirine karışmış durumda. Şu anda aklımın alamayacağı kadar biz birbirimizi etkiliyoruz ama bilmiyorum ben nasıl etkileniyorum, Bu bir. İkincisi de, Karacaoğlan'ın yolundan gidiyorum; "Bana kara diyen dilber" diye başlıyor, "seni yaratan, beni yaratmadı mı?" Bu bence bir evren anlayışı. Yani, bir bakış tarzı bu.

Ben kendimi sevdiğim zaman eğer, kendi insanlığımın farkına varamıyorsam...

— "Kendinin farkına varma"yı açalım o zaman.

— Kendinin farkına varmak ne demektir? "Benim midem var, bağırsaklarım var, bacaklarım var, yiyince, karnım doyunca oh kendimi rahat hissediyorum" değil, bu insanın elbet bir yönü. Ama gerçekten insan olduğun zaman, o zaman şiire ihtiyacın var. Şairinin yazdığı gönülden gelen şiire ihtiyacın var. Okula ihtiyacın var. Bir eğitim sistemi geliştiriliyor, "Allah razı olsun o öğretmenden" diyorum, "Ne güzel yazmış şair, nur içinde yatsın" diyorum, insan olmam zenginleşmeye başlıyor. Bu yönlerimi anlamama başlayınca da sokaktaki insana baktığım zaman, "Bu da bir yolculuk yapıyor. Aynı benim gibi" diyorum, empati gelişmeye başlıyor; kendi yerime koyabilme.

Emily bir kedi almıştı. Ayşen ısrar etti, ısrar etti, aldık. Altımızdaki komşu dedi ki: "Aman, hemen ameliyat ettirin, yavrusu olmasın". Ben kucağıma aldım, götüreceğim ameli-

yat ettirmek üzere, Emily mâni oldu. "Olmaz" dedi, "önce anneliğini tatsın". Bunu bir erkek söyleyemez. Muhtemelen, bunu çocuk doğurmamış bir kadın da söyleyemez. Şimdi düşününce bakıyorum, orada gerçek bir sevgi var. Ama, anneliği tatmış bir kadının sevgisi var.

— *Doğasına hürmet.*
— Müthiş bir şey. Yani empati dediğimiz şey işte bu oluyor. Anneliği tatmamış olan, yavruları ile ilişkisinin ne olduğunu bilmeyen bunu söyleyemez. O bakımdan, işte benim analığım, okumamış, şehirleşmemiş. Köyden geldi ve... anlattım değil mi kuş vurma hadisesini?

— *Evet, "Canın küçüğü büyüğü olur mu?"...*
— Ne kadar anlamlı değil mi? Okuduğu zaman, işte bunu kaybediyor. Çünkü "ben", "biz"in en büyük düşmanı. Eğitimden geçen, "ben" egosuyla yetiştiriliyor, "Ben... Bana ne gerisinden!" anlayışı ve öyle bir toplum yaratıyorsun ki hepsinin yüzü asık, hepsi mutsuz, sevgi yoksulu ve daha da "ben" olarak bundan kurtulmaya çalışıyor.

— *Bir paradoks yok mu burada? Sizin yaklaşımınızda, "Şimdi buradan başlıyorsun" diyenler, son derece güçlü değerleri olan, yani, "Ben" demeyen, "Bana ne gerisinden?" demeyen bir kuşaktı tam da. Bu kuşaklar tarafından yetiştirilenlerin oluşturduğu bir toplum söz konusu ettiğiniz. Cumhuriyet kuşağı öğretmenleri son derece idealist insanlardı. Doğal olarak onların öğrencileri de. Niye yankılanacağına sönümlendi kuşaktan kuşağa geçerken? Onların eğitiminden gelen bir kırılma mı oldu? Bir kırılma olduğu gerçek, ama ne zaman ve nasıl? "Kırılma" noktası önemli sanırım.*
— Dikkat edersen, cumhuriyet döneminin değerler sistemi, emin ol müfredat parçası değildi. Cumhuriyet döneminin değerler sistemi, Atatürk'ün sesinden geliyordu. Onun yaptığı davranışlardan geliyordu. Bir coşkusu vardı. Bir gelecek yaratmak istiyordu. Bir vizyon vardı, "Bu ülke bizim ülkemiz

ve biz bu geleceği yaratabilecek güçteyiz" diye. Bütün mesajlar bu yöndeydi. Biz yapabiliriz coşkusu vardı. Ve Hasan Âli Yücel'in çıkması, Köy Enstitülerinin çıkması... dikkat edersen sistemin içinde değerler yoktu, tek tek o insanların gönlünde vardı o. O zaman sistemin yetiştirdikleri alamadılar bunu o sistemden. Konuşanlar da gitti. Yoktu artık o coşku. Onun için neyi aldıysa onu göstermeye başladı. Yani değerler sistemi, değerler bilinci, konuşanların gönlünden geliyordu. Sistemin içine yerleştirilmemişti.

Ve ben bugün iddia ediyorum; ilkokul birden lise son sınıfa kadar bütün ders kitapları incelense, sistematik bir değerler birliğini göremezsin. Ne tarihte, ne yurt bilgisinde, ne coğrafyada, ne biyolojide. Hiçbirinde. Tamamıyla bilgiler görürsün. Malumat görürsün. Ve o bilgi kırıntıları birbiri peşine toplanmıştır ve bunları bir araya getirdiğinde Türkiye'nin vizyonunu da göremezsin. Yani, Türkiye nasıl bir ülke olma yoluna gidiyor, bizim gönlümüze ve kafamıza yol gösteren vizyon nedir ve bu sistemin içerisinde okuyan ilkokul, ortaokul, lise öğrencisinin bu vizyonun bir parçası olarak nelerin farkında olması lazım, gönlünü nelere adaması lazım hiç böyle bir bilgi yok. Yok. Yani böyle bir şevk yok. Uygulamada da yok. "Köylü milletin efendisidir" denir en çok dipçiği onlar yer, "Öğretmenler çok önemlidir" denir, "muallimler" hadisesi vardır ama en az maaşı onlar alırlar. En saygı duyulmayan meslek olur.

O "mış gibi" dediğim durumlar o kadar yaygın ki, birbirine güvenmeyen, birbirini sevmeyen, birbirini kendisinin potansiyel düşmanı olarak gören insanlar olma yolundayız. Doğru mu değil mi?

— "Olma yolundayız" dediniz. Yani değildik de, sonradan olduk? Ne zamandan beri bu böyle sizce ya da ne zaman ivme kazandı?

— Bu sorunun tarihle ilgili yönünü bilmiyorum. Ama, o yönde ilerlediğimizi görüyorum. İçinde yaşadığım toplumun o yolda ilerlediğini görüyorum. Sevgisiz bir toplum olma yolunda ilerlediğimizi görüyorum.

Yani ben Amerika'ya gittiğim zaman –11 Eylül öncesinden bahsediyorum– kabul ediliş tarzında büyük bir ferahlama hissediyordum. Kırmızı ışıkta farkında değilim, sağa sola bakarken kırmızıdan yeşile geçmiş hâlâ hareket etmemişim –New York'tan bahsetmiyorum yalnız. Amerika'nın içlerine doğru olandan bahsediyorum–, şöyle bir baktım, yeşil yanmış gitmem lazım! Arkadakine baktım, gülüyor, "Kafa daldı galiba" diyor. Korna çalmıyor. "Kafa daldı galiba" diyor gülerek. Yani insansın, kötü niyet yok, başına gelebilir anlayışı. Küfür yok.

— *Saygı. Aynı örneğe, o yeşil ışık yandığı halde arkadaki arabanın klaksona basmamasına ben Adana'da tanık oldum. Yeşil ışığa geçildiğinde çıt çıkmadı caddede. İnanamadım. Oysa İstanbul'da henüz kırmızıdan yeşile geçmek üzere sarı yandığında asılıyor insanlar klaksonlara. "Aa, kimse kornaya basmadı hadi diye?!" dedim şaşkınlıkla. Şoför benden de büyük bir şaşkınlıkla, "Ama neden bassın? Çok ayıp" dedi, "öndekinin gözü kör mü ki? Çok büyük saygısızlık bu". "Hiç İstanbul'a geldiniz mi?" dedim, hayır gelmemiş.*

— Bak işte ne kadar güzel bir örnek. Orada bir "mahalleli" kavramı var. Yani orada bir "biz" bilinci var. Yani, "O da benim gibi bir adam, yani gayet tabii o da gitmek ister".

— *"Tanıdık"lar arasında olmanın, "yerli", "yerleşik" olmanın getirdiği bir bilinç.*

— "Biz" bilincinden onu kastediyorum zaten; "Biz Adanalılar" hadisesi var orada; "benim şoför arkadaşlarım. Araba kullananlarım". Orada bir "biz" bilinci var. Yani, "Biz araba kullananlar enayi miyiz? Adam gördüğü zaman gayet tabii ki gidecek. Ben kornaya bastığımda ahmak demiş olacağım. Bunlar benim arkadaşım, yüzüne bakacağım sonra" durumu var. Böyle bir ortamda insana saygı, sevgi de var. Bu davranış boşuna olmuyor.

— Ama aynı insan, aynı "Adanalı" buraya geldiği zaman, İstanbul'da direksiyon başına geçtiğinde farklı davranış biçimleri gösteriyor.

— Geçenlerde bir arabaya bindim, sohbet edip konuştuk şoförle. Efendi birisi. Ve şoförlerle konuşmak çok hoşuma gider. "Ne zamandır şoförlük yapıyorsunuz?" dedim, "Üç haftadır abi" dedi, "daha önce memurdum, daha sonra tekstil işine girdim, o da olmadı, şoförlük yapmak zorunda kaldım" dedi, "memurluk falan yaptığımdan dolayı, biraz da karakterim icabı, ben herkese sıra veriyorum, baktım ki böyle yaparsam aç kalacağım". Ve sonunda ortam onu kendine uydurmuş. İşte onun için şehirleşme dediğim süreç önemli. Çünkü bu şehirleşme süreci içerisine girdiği zaman iyi niyetle gelmiş olan taban "keriz" durumuna düşüyor.

— "Şehirleşme" mi yoksa "şehirleşememe" mi bu?

— Tabii o dediğin anlamda, özel anlamda kullandığın zaman "şehirleşememe" demem lazım ve bana öyle geliyor ki bütün bunlar neden oluyor –daha sonra göreceğiz–, korku kültüründen kaynaklanıyor diyorum ben.

Vermiş olduğum en güçlü örnek, hani anlatmıştım ya sana, "Seminerde çıkartıyorum ortaya uzun boylu birisini" diye, her insanın hayatında bu oluyor. Her insanın hayatında bu olunca, en uzun boylu olan yani güçlü olan ben oluyorum. "Gücü başkasına vermeyeyim" dediğin andan itibaren bu oluyor. Ve anılarda da, ben okurlardan rica ediyorum, şimdiye kadar "Nehir Söyleşi" dizisinden yayımlanan kitaplarda anlatılanlara dikkat etsinler, sık sık bunu görecekler; kimse gücünü vermek istemiyor. Nehir Söyleşilerde konuşan kişi, şikâyet ettiği zaman –bu üniversite öğretim üyesi olsun olmasın– bu prensibin işbaşında olduğunu görecekler: O anılarını anlatanın etrafındaki kişiler değiştirmek, daha güçlü kılmak için çalışmıyorlar, kendi gücünü korumak çabası içinde oluyorlar. Ne zaman bir şikâyet noktası görürsen bu prensibi görürsün. Yani, "En güçlüsü ben olayım. Bunun sırrını elimde tutayım ve öğretmeyeyim" tavrı içerisinde olunduğunu. Pro-

fesör de, politikacı da, "En güçlü ben olayım, bunun sırrını elimde tutayım, başka idareci yetiştirmeyeyim" diyor, hangi alana gidersen git, korku kültürünün tezahürü bu yani.

— *"Gönül eğitimi" derken nerelere geldik...*
— İki gözlem anlattım. Bir tanesi, sıradan Amerikalı ile sıradan Türk'ü karşılaştırdım. Amerikalı aydınla da Türk aydını karşılaştırdım. Bir de değerler bilinci bakımından Amerika'da eğitim sürecinden geçmiş olan okumuşun daha bir değerler bilinci ile teçhizatlı olduğunu söyledim. Ve şunu da ifade ettim ki; bilginin kullanılmasına yön veren, değerlerdir. Bilgi bir araçtır. Araç seni güçlü kılar. Ama nerede kullanacaksın bu aracı? Hangi amaçla kullanacaksın? Ona değerler karar verir. Bu eksildiği zaman, değerler bilinci olmayan insanları güçlendirmiş oluyorsun. "Ben"den başka bir şey düşünmeyen insanları güçlendirmiş oluyorsun. Ama yaratmak istediğin bir "biz", bir toplum, gelecek. Ama onlar ne yaratmak istiyorlar, bir mafya yaratmak istiyorlar. Yani, "Ben ve benim zümrem yararlansın" diyor, "Gerisi umurumda değil". Ve güç de elinde.

Bakıyorum şimdi, ya ne enteresan hadisedir bu; öğretmen evi var, orduevi var, hâkimler evi var, polis evi var, yani bu bile çok enteresan bir durum. Yani, aynı devletin memurlarıyız değil mi? Üniversite misafir evleri var. Enteresan bir şey.

— *Neden enteresan?*
— Çünkü bunun anlamı, "Ben ancak kendi mesleğimden olanların konaklayabilmesini, kendi mesleğimden olanların rahatını düşünüyorum".

— *Bahsettiğiniz o farklı mesleklerin ortak paydasının da devlet memurluğu olduğu dikkatinizi çekti mi? Bir sohbet sırasında vize konusu gündeme gelmişti ve yurtdışına vize alarak çıkma zorunluluğuna ve zorluğuna değindiğimde karşımdaki kişi, "Sana önce burada vize konuluyor zaten. Yeşil pasaportun var mı? Bunca yıllık çalışma hayatını memur statüsünde*

geçirmiş olsaydın senin ve senin yakınlarının da olurdu. Yani seni zaten önce kendi devletin kaale almıyor ki" demişti, "başka devletler niye adam yerine koysun da vize versin?"
— Önemli bir gözlem. Ben mesela üniversite profesörü Charles Osgood'la seyahat ettim. Üniversite öğrencisi de vardı aynı grupta. Charles Osgood Amerikan Psikoloji Cemiyeti'nin Başkanı, Amerika'daki ilk beş psikologdan biri. Çok güçlü bir adamdı, tanıdıkları, çevresi olan biriydi. Güçlü bir insandı. Öğrencinin pasaportu ile Charles Osgood'un pasaportu arasında hiçbir fark yoktu. İkisi de Amerikan vatandaşı, o kadar. Yeşili meşili yok. Ve yeşil pasaport var mı onu da bilmiyorum. Bu da incelemeye değer. Yani diplomatlar için filan olabilir, bilmiyorum ama bunu öğrenebilirim ben. Yani Amerikan konsolosluğuna telefon edip, "Sizin vatandaşların pasaportlarının rengi kırmızı, yeşil bilmem ne diye, çalıştıkları mesleğe göre değişiyor mu?" diye öğrenebilirim.

— Vize problemleri var mı? Ama devlet memuru statüsü yok demeyeceksiniz değil mi?
— Var tabii. Ona göre maaş alıyorlar, kıdemleri bilmem neleri, emeklilikleri falan takip ediliyor ama yani onun pasaporta yansıması niye olsun ki?

— Ayrım yok diyorsunuz. Örneğin işçi ve memur emeklileri... aynı sosyal güvenlik kurumlarının çatısı altında mı?
— Aynı kurumdan emekli olunuyor. Bir kere federal hükümetin bir tek şeyi vardır; "social security number", işçisinden profesörüne herkesin bir numarası vardır, oradan emekli olursun. Bir de kurumunun dahil olmuş olduğu bir emeklilik sistemi vardır. Mesela benimki, "Kaliforniya Çalışanları Emeklilik Sistemi"dir; ben Kaliforniya'da bir restoranda da çalışıyor olsam profesör olarak da çalışıyor olsam, o sistemden emekli olurum.

Bu çok önemli bir konu. Bunu biraz düşünmemiz lazım. Bu konuda demagojiye kaçmadan, ideolojiye sapmadan gerçekçi bir saptama yapmadan Türk eğitim sistemini idare et-

memiz mümkün olmayacak. Ben ısrarla değerler bilinci üzerinde duruyorum. Ve bu yeni bir kavram.

(Teybi kapatıp, bir toparlama konuşması yapıyoruz bu arada.)

— Değerler bilincini açacağız o zaman, değerleri açmanız gerekiyor. Tanımlamanız ve sıralamanız.

— Saymamız lazım, daha önce parça parça girdim bu konuya. Korku kültürü ile değerler sistemi karşılaştırmasına geldiğimizde bunu yapalım. Çünkü şimdi yaparsak hayat hikâyemden sapmış olacağız.

Ben o zamanlar, bunların hiçbirinin farkında değildim. Yani ben akademik hayatı, bir bakkal bakkallığını nasıl yaparsa öyle yapıyordum. Entelektüel farkına varış, filozof olma tavrı içinde değildim. Gönül işin içerisinde tam anlamıyla değildi yani; Emily'den boşanmamın ve çocuklarımdan ayrı kalmamın acısıyla bende bir mayalanma olmaya başladı ve halen devam ediyor.

— Luis'i anlatıyordunuz. Ara sıra Türkiye'ye geliyordu demiştiniz. Onunla ilişkinize dair bir şey söyleyecektiniz, Luis'in konumunu anlatırken de üniversitede araştırmaların sonucunu topluma yansıtan bir seksiyonda çalıştığını söylediniz. Buna ilişkin küçük bir sorum olacak, sonra kaldığımız yere döneceğiz.

Luis, kimya kökenli dediniz ve gıda ile ilgili çalışmalar yapıyordu halka yönelik. Ve bölümler için söz konusu bu tarz bir çalışma dediniz. Örneğin psikoloji alanında yapılan araştırmalar vs., yani her seksiyon bunu böyle, daha doğrusu her üniversite, her bölüm araştırmalarının sonuçlarını böyle topluma yönelik olarak işlevsel hale getiriyor mu?

— O bekleniyor. Yani toplum tarafından da bekleniyor, üniversite yönetimi tarafından da bekleniyor. Ondan dolayı diyelim ki bu "extension" dediğimiz, bu topluma açık olan bölümün tepesinde bir yönetici var.

— Her üniversitede var mı bu?

— Adı belli, ben üniversiteyim diyen adı belli, belli başlı tüm üniversitelerde var bu. O bölümün başındaki kişi bütün her yerden rapor alıyor her yıl, "Ne yaptınız? Ne gibi faaliyetlerde bulundunuz?" diye. Oralardan aldığı raporlara göre de onların gelecek yılki bütçe payları ve faaliyetleri konusunda değerlendirme yapıyor. Yani onların mesleğinin yükselmesi veya alçalması bu yaptıkları faaliyete bağlı. Sonuçlar almasına bağlı.

— Diyelim ki matematik bölümü?

— Mesela diyelim ki bir ulusal test oldu. Matematik testi. Bir baktınız ki aaa, bizim diyelim ki Pendik bölgesi matematik testinde en düşük sonucu aldı. Bu haber olur. Televizyonda konuşulur, basında yazılır. Şimdi Pendik'te de üniversite var ve burada matematik bölümünde hocalar var. Burada mesela diyelim ki eğitim bölümü var, müfredat programı oluşturma ve yönetme bölümü var. Şimdi bir kere, eyaletin o kısmını, diyelim Pendik bölümünü yöneten vali, bir yazı ile üniversiteden rica eder, der ki: "Bunu araştırıp bir rapor halinde verebilir misiniz, neden bu çocuklar en düşük puanı alıyor?" Rektör bunu takip eder eğitim ve matematik bölümleri ile. Ondan sonra matematik ve eğitim bölümleri bir araya gelip bir proje geliştirirler. Bu proje için para lazım. Parayı Ulusal Eğitim Fonu verir. Eğer o vermezse de bu defa fon avına çıkarlar.

— Fon avı?

— Özel şirketlerden isterler. Özel şirketlerin, mesela Ford diyelim, milyarlarca doları var bu tip araştırmalar için. Gelirlerinin yüzde 10 veya yüzde 15'i otomatikman toplumun gelişimine yönelik araştırmaların yapılmasına ayrılmış vaziyettedir. Çok sayıda araştırmaya sponsorluk eder onlar. Bu devam eder gider. Onun için para bulunur.

Bir yıl, iki yıl devam eder. Sonra farkına varırlar ki matematik öğretmenlerinin eğitimi çürük. Matematik öğretmenle-

ri kendilerini yenilememişler ve çocuklar matematikle ilgili iyi eğitim alamıyorlar. Ne yapmamız lazım? Hemen öğretmenler kurulu ile ilişki içerisine girilir, matematik öğretmenleri üniversitede bir yaz, üç ay eğitime tabi tutulur. Ve bu eğitim ayrı bir projedir. Bunun için ayrıca maaş verilir profesörlere. Profesörler bu öğretmenlerin hangi yönlerde eksik olduklarının farkında olarak karşılarına geçerler ve sonucu da takip ederler. Proje takip edilir. Ondan sonra imtihanlarda takip edilir çocukların notları yükseldi mi yükselmedi mi diye.

Benim ülkemde üniversiteler böyle çalışsa, benim ülkemde meslek insanları böyle çalışsa, görüyorsun nasıl bir gelecek yaratır Türkiye değil mi? Ve bu, Amerika'nın, "Aa, ne kadar güzel" dediği bir şey değil, "Tabii böyle olması lazım geliyor" dediği, normal kabul ettiği bir düzen. Eğer bir matematik profesörü, matematik profesörlüğüne gelmeden önce kendi içinde bulunduğu ortamla ilgili herhangi bir çalışma teşebbüsünde bulunmamışsa –yani o boyutla ilgili de bir puan veriliyor profesörlüğe müracaat ettiğinde–, diğer yönlerden çok güçlü olup da bu yönden iyi puan alamadığından dolayı üç dört yıl bekletebiliyorlar adamın profesörlüğünü. O zaman kendiliğinden bu yöne yöneliyor. Ben de buna "biz" bilinci diyorum işte.

Üniversite toplumdan kopuk değil.

— "Bulunduğu ortamla ilgili çalışma yapma" zorunluluğu olan sadece Amerikalı profesörler mi?

— Bu matematik profesörü Hindistan'da doğmuş biri de olabilir. Ama o sistem içerisine girdiği andan itibaren Amerikan toplumunun işleyiş tarzı içindedir. Arjantin'den gelmiş olabilir, Meksika'dan gelmiş olabilir, İstanbul'dan gelmiş olabilir, nereden geldiği sistemin umurunda değil; işini iyi yapıyor mu ve gerektiği şekilde çalışıyor mu anlayışı var.

— Daha önce de değinmiştik, Amerika'da etnografik yapısından ötürü kökene, dil, ya da din birliğine vurgu yaparak, milliyetçi söylem oluşturabilmek, bu söylemle "birlik" yara-

tabilmek mümkün değil tabii. Çizdiğiniz tablonun resmettiğine göre, omurga değerler bilinci. Onurilik de değerler. Görülüyor ki çok değişik kökenlerden gelen insanları –ve dillerden ve dinlerden– bir arada tutabilmenin yolu olarak bir değerler sistemi inşa edilmiş ve onun etrafında oluşturulmuş birlik.

— Ve enteresan bir şekilde bu değerler sistemi o kadar yaygın olarak işlenmiş ki artık sık sık söylenmiyor da. Bunun propagandası da yapılmıyor. Mesela benim keşfettiğim; Amerikan eğitim sistemine ruh veren, güç veren en önemli değer: "Her bir insan muhteşem bir potansiyeldir. Olabileceğinin en iyisini olmaya hak kazanmıştır. Ve eğitim sisteminin görevi, bu insanın olabileceğinin en iyisi olmasına yardım etmektir. Öğretmenlik, kişinin potansiyelinin gelişmesine yardımcı olma mesleğidir" anlayışı. Bu o kadar yaygın bir şekilde yerleşmiş bir vaziyette ki o nedenle herhangi bir potansiyel gördüklerinde eğer o gelişmemişse nasıl bir yakınma oluyor, "Ay ay ay, çok iyi ama niye böyle olmuş? Niye gelişememiş? Bir şeyler yapalım" diye. Böyle bir değer var. O değer de, "Potansiyel çok önemli ve mutlaka geliştirilmeli". "Gelişmek" bir değer oluyor o zaman. "Geliştirmek" de.

Geliştirmen için kendinin gelişmesi lazım, "sabır" bir değer oluyor. Sabretmesi lazım çünkü. Sabır olmadan olur mu? Bu sefer, "strateji", "planlama", "zaman" birer değer olmaya başlıyor. Ama hepsinin temelinde, "İnsanoğlu muhteşem bir potansiyeldir ve mutlaka geliştirilmelidir" değeri yatıyor.

Bunun farkına vardığım andan itibaren ben, anaokullarında neden böyle yapıyorlar, ilkokulda neden böyle yapıyorlar, ortaokulda neden böyle yapıyorlar, spora neden önem veriyorlar, sosyal faaliyetlere niye önem veriyorlar, üniversitelerde neden böyle yapıyorlar falan hadisesinin hepsini çözdüm. Hepsi gelip oradan kaynaklanıyor. O değerle bütünlük içerisinde. Oradan kaynaklanıyor.

Neden bir profesör, işte adam Hintlidir, Yunandır, Japondur demeden kendi sınıfında yapabileceğinin en iyisi yapmaya çalışıyor, her birini takip ediyor? Çünkü onların her biri bir insan potansiyeli. Ve buna bir vizyon olarak inandığı za-

man bir toplum, işte bir ulus yaratır. Yani işte oradan gelir, buradan gelir falan ama ona inandıkları andan itibaren onlar da bir ulus olur.

— *Belkemiği oluşturuyor önce.*
— Belkemiği oluşturuyor kesinlikle. Ve ben o zaman neden onun bir parçası olarak hissetmeyeyim ki kendimi? Yani bağnaz olmak lazım insanın kendini onun bir parçası hissetmemek için.

Dışardan gelmişsin ve senin dinini sormuyor, senin ırkını sormuyor –yani ben gittiğim üniversitelerden bahsediyorum–, sadece sana bakıyor ve "Olabileceğinin en iyisi olmadın" diyor, "bunun daha iyisini yapabilecek kapasiteyi ben sende görüyorum. Şu imkânların var. Bak senin için kütüphane yaptım, bak senin için şunlar şunlar var. Senin için telafi kursları yaptım". Eğer ilgilenmiyor, yapmıyorsan o da seninle ilgilenmiyor, bırakıyor. Seçimine saygısı var. İlle de peşine düşmüyor. İlgilendiysen hemen teşvik sistemleri işin içerisine giriyor. Seninle ilgili makaleler hazırlıyor, bilmem nereye gidiyorsun, falandır şudur budur sürekli bir teşvik sistemi içerisinde ve sürekli senden istedikleri; aldığın şeylerle üretime geçmen. Psikologsan psikolojide, lengüist yani dilbilimciysen lengüistikte, müzisyensen müzikte... Gayet tabii onun bir parçası olursun yani netice itibariyle.

— *Parçası olunduğu zaman, doğal olarak bir taraftan da onun zenginliği olmuş oluyorsunuz.*
— Tabii. Doğal olarak öyle oluyorsun.

— *Elmas cevheri gibi. Ham ve işlenmiş hali arasındaki fark gibi... Ve en büyük "doğal" kaynak da, "muhteşem bir potansiyel" olan "insan"... Değerli parçaların alınıp işlenip, ışıl ışıl kendi sistemine monte edilmesi... Hani, "araştırma sanayi"ne... eğitilmiş böylesi beyinlere burada kapıları açmamak ya da burada o potansiyeli taşıyan beyinlere işlenme olanaklarını sunmamak...*

— Salaklık. Salaklık veya kötü niyet. "Benim doğal kaynağım" diye bakmıyor ki sana. Anan baban da bakmıyor, "Bir piç eksildi" diyor. Yani ben ilk defa Amerika'da gördüm; kadın hamile kaldı diye sevinçle kutlayıp, hoplayıp zıplıyorlar. Bizde ise, içinde büyüdüğüm toplumda, "Ayy, hamile mi kaldın? Çilen var çekecek" diye bir tavır... Tabii bunu abartarak söylüyorum.

Toplum olarak çocuklarımıza sahip çıkıyor muyuz? Yahu bu çocuğun böyle bir kapasitesi var falan hadisesi. Cumhuriyetin ilk devrini kastetmiyorum, orada bu vardı. Kesinlikle vardı. Yani, tahtayı alıp köye giden ve köylünün karşısına geçip A, B, C'yi öğretmeye çalışan bir liderimiz vardı, onun duygusu vardı, bir coşku vardı. Yani hakikaten o vardı. Ve yurtdışından bilim adamları, uzmanlar filan getiriyorduk.

Beni de Türkiye'ye bağlayan dikkat edersen mesela Cahit hocamın, Mümtaz hocamın o duygusuydu. Ve ben bir insan olarak, bir potansiyel olarak kabul edilip, bana bir misyon yüklenildiğini hissettim. Ve enteresan bir şekilde, Amerika'ya gittim, şunu yaptık, bununla evlendik, çocuklar yetiştirdik ama döndük dolaştık geldik, onların dediğini şu anda yapıyoruz işte. Şu anda onların o beklentileri çerçevesinde çalışıyorum.

Türkiye'deki hayatım çok daha anlamlı ve coşkulu ama çok da rahat bir hayat değil. Yani Kaliforniya ile kıyasladığım zaman, benim buradaki hayatım o kadar rahat bir hayat değil. Ama çok daha anlamlı; "benim hayatım". Coşkulu. Ve çok mutluyum, çok coşkuluyum. Onların bahşettiği bir şey bu bana. Ve seminerlerimde de derim ki –üniversite öğrencilerine olsun, işadamlarına olsun–, "Kaç kişi Cahit Okurer'in adını biliyor?". Bir tek kişi bile el kaldırmaz. "Kaç kişi Mümtaz Turhan'ın adını biliyor?". Tek tük el kaldıranlar oluyor. "Biliyor musunuz" diyorum, "esasında şu anda onlar karşınızda. Biliyor musunuz değerler bilincinin gücü bu. Beni mayaladılar. Ve ben onların çocuğuyum. Benim hizmetim onlardan dolayı geliyor ve şu anda onlar yaşıyor karşınızda. Siz de böyle olabilirsiniz. Madden orada olmak zorunda değilsiniz" diyorum,

para üzerinde duruyorum. Bu değerler bilinci çok güçlü, inşallah geldiğimiz zaman ayrıntılarına girmek istiyorum.

— Hayat öykünüzde kaldığımız yere dönersek... Luis Türkiye'ye gelirdi ve tatile çıkardınız.

— Bütün yolculuk şöyle başladı; "Kayınvalidem, 'grandma' Luis, büyükanne Luis, Türkiye'ye gelirdi" dedim. Ve tatile filan gitme durumu olurdu.

— Ve ben sizi tam da burada bambaşka bir yolculuğa çıkardım!

— Hep birlikte tatile giderdik. Tabii Luis Amerika'da para kazandığından dolayı tasarruf etme gücü vardı. Yani ayda 500 dolar tasarruf etse, ki orada bu bir Amerikalı için gayet normal bir rakam, yılda 6 bin dolar biriktirmiş oluyor, onunla dünya seyahati yapabilirsin gayet rahatlıkla bir buçuk-iki ay. Öğretmenler yapabiliyor mesela böyle Amerika'da. Maaşından tasarruf ederek, çok har vurup harman savurmadığın takdirde olabiliyor. O da biriktiriyordu, torunlarıyla, çocuklarıyla birlikte tatil yapmak için geliyordu. Ama para, ondaydı. Ben kendimi tercüman, hamal olarak görüyordum ve içimde bir öfke varmış. Sonradan farkına vardım.

— Kendinizi tercüman ve hamal gibi hissetmeniz Luis'in tavrından mı kaynaklanıyordu yoksa onun parasıyla tatile gidiyor olmaktan mı?

— Hatırlıyorum, mesela hangi motelde kalacaksak; "Doan, git bak bakalım tuvaletlerine alafranga mı alaturka mı?" Gidip soruyordum, "Tuvaletiniz alafranga mı alaturka mı?" Alagranga diyorlardı, biz de onlara inanıp, "Alafrangaymış" diyorduk, sonra geliyorduk bakıyorduk ki aa, alaturkaymış. "Ama Doan, sen görmedin mi?" falan diyordu Luis. Ben ezilip büzülüyordum, kızıyordum. Ve tabii bu kızgınlığım Emily'ye de yansıyordu. Çünkü ben Türk erkeği olarak, ailenin reisi olmak istiyordum. Ama ailenin reisi kayınvalide oluyordu geldiği zaman.

Bir ay, bir buçuk ay kalıyor ve ben bir hamal ve tercüman durumuna düşüyorum. Başka türlü de çocukları tatile götürecek durumum yok, çünkü paramız yok öyle. Ve bir yandan da insafsızlık olur "Sen gelme" demek de. Yüzüm tutmaz. Ama ben bu kadını şimdiki bilincim olsa karşıma alıp, "Hey, sen gelirsin beraber tatil yapmak istiyorsan verirsin parayı, benim neyse kafamın erdiği o çerçeve içinde tatil yaparız, ama sen patron gibi konuştuğun takdirde benim bu aile ile aram açılıyor. İstersen sen kızını al, tatili yap, ben gelmeyeceğim" diyebilirim, ama o zaman farkında bile değildim bunu diyebileceğimin ve utangaçtım. "Bu söylenir mi hiç kayınvalideye? Ayıp denen bir şey var" diye bir eziklik büzüklük. Emily ile ilişkilerimdeki aksayan şeylerden bir tanesi buydu ama farkında değildim. İçimde bir gerginlik, bir kızgınlık, öfke hissediyordum ama bu öfkenin ne olduğuyla ilgili açık seçik bir fikrim de yoktu.

— *Nerelere gidiyordunuz bu tatillerde?*
— Her yere gidiyorduk. Bodrum'a, Marmaris'e, Silifke'ye gidiyorduk. Değişik oluyordu. Ve bu tatillerden birinde hamile kaldı Emily Timur'a. Ve Timur Ankara'da doğdu.

— *Tarih?*
— Timur, 2 Mayıs 1973'te doğdu. "Tosun çocuk" dediler. Ve bir baktım camekâna koymuşlar çocuğu. Saçını tıraş etmişler, kafasındaki bir damardan girerek seruma bağlamışlardı.

— *Neden?*
— Ne kadar güzel bir şey ki, Hacettepe'deki kişiler şunu biliyorlarmış; çocuklar kilolu doğduğu zaman zihin geriliği olabilirmiş eğer o şeker verilmezse.

— *Tosuncuk bebeklere daha çok şeker hastası annelerin doğumlarında rastlanıyor, böyle bir durum muydu söz konusu olan?*
— Yoo. Sadece toplu çocuklara yapılan klasik bir araştırmadan ortaya o çıkmış. Serum verilmesi, beslemek lazım geli-

yormuş. Benim aklıma bile gelmezdi. Dedim, "Yaa, oğlum doğdu hemen iğneyi taktılar. Yazık".

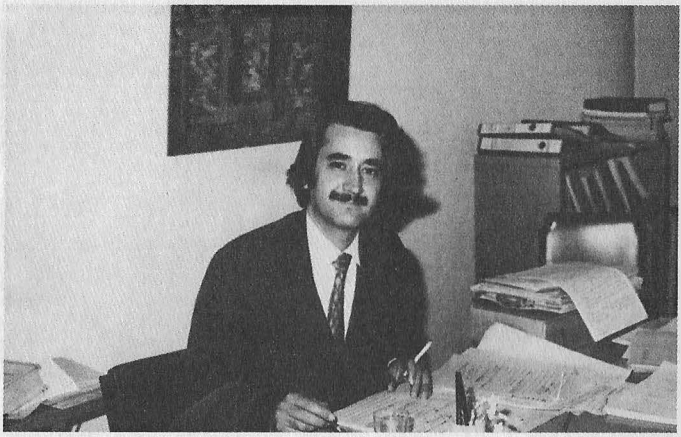
— *En az dört buçuk kilo filan olmalı.*
— Dört buçuk kilo doğdu galiba, evet.

— *Yoksa üstü mü?*
— Üstü doğdu galiba, tosun dediklerine göre... Emily'nin yanına gittiğimde, yorgun argın, "Tebrik ederim" dedi, "artık bir oğlan babası oldun".

— *İlk doğumunun ardından da, "Özür dilerim erkek olmadığı için" demişti Emily. Dillendirdiğiniz böyle bir beklentiniz mi vardı?*
— Yoo. Ama kültürden gelen o izlenimle –Emily Türkçe konuşuyor ve Türk kültürünü öğreniyordu–, bunun önemli olduğunu, etraftakilerin ne diyeceğini filan iyi biliyordu. O çerçeve içerisinde öyle dedi.

İstersen burada bitirelim bugünlük. Saat ikiye on var. Ben de yorulmaya başladım.

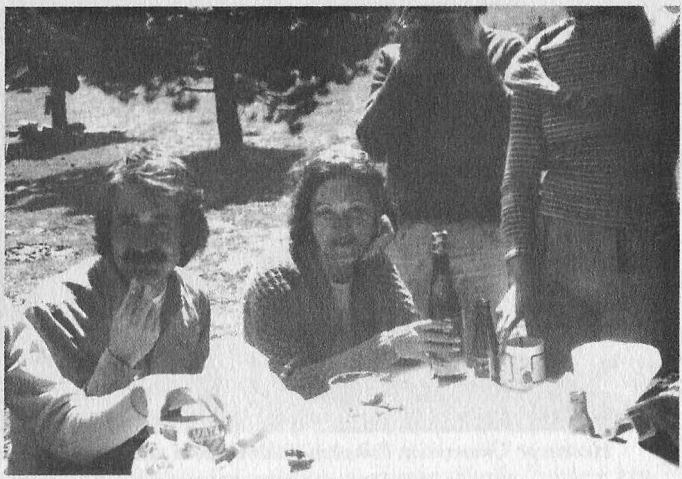
— *Aa, iki oldu mu?*
— Evet.

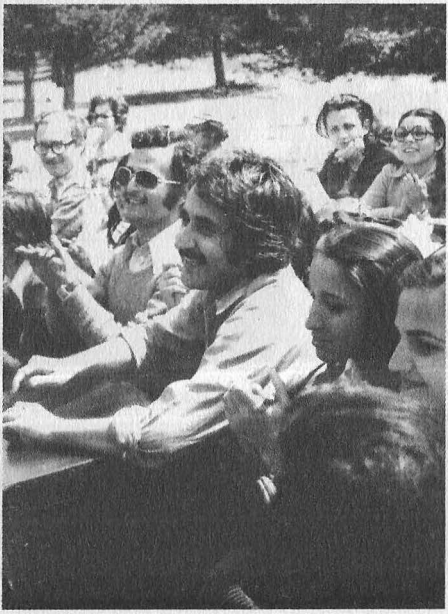
Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümündeki çalışma odasında.

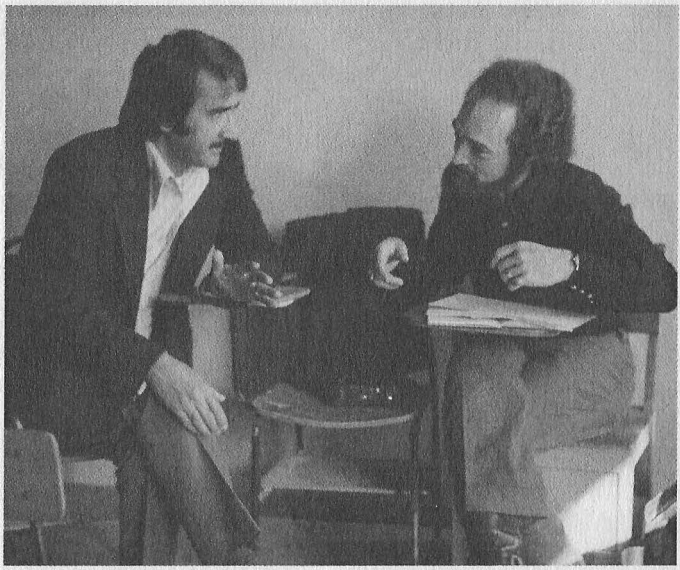
Tatilde Ayşen ile Taşucu sahilinde.

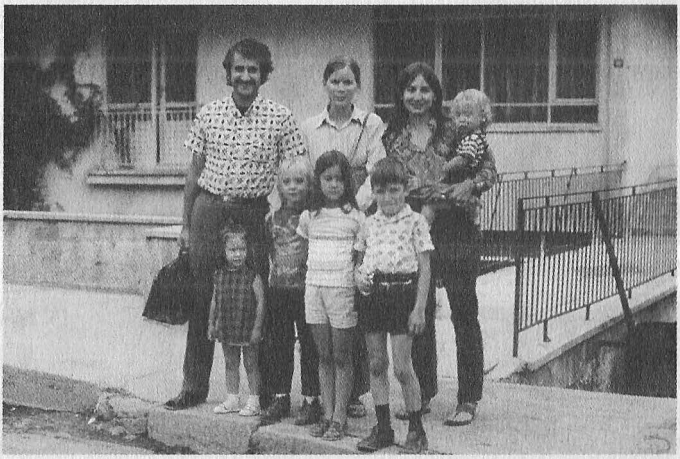
1973. Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü öğretim görevlisi iken Bölüm Başkanı İffet Dinç ile bölüm pikniğinde.

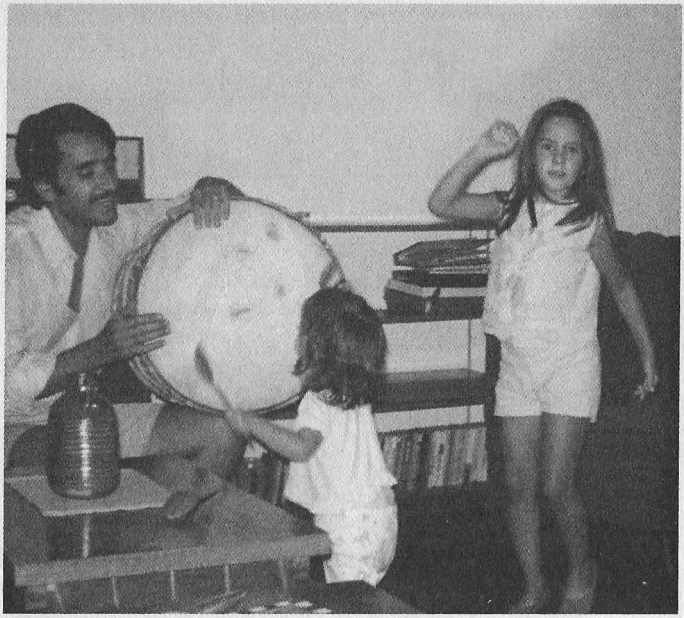
Öğretim üyeleri ve öğrencilerle birlikte Bölüm pikniğinde.

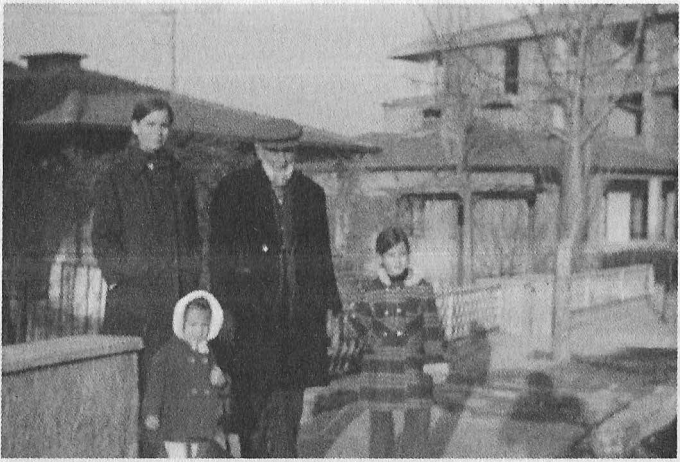
Ocak 1973. Hacettepe Üniversitesi'nde ziyaretçi profesör olarak bulunan Dan Slobin ile. Ki yıllar içinde yolları tekrar –bu kez Amerika'da– kesişecektir.

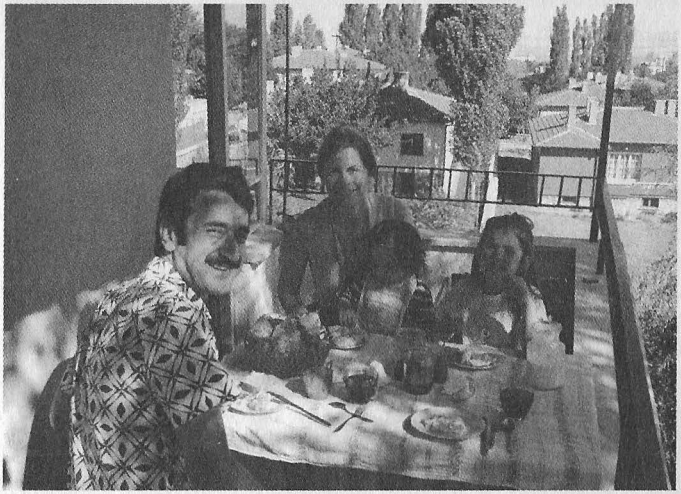
Cüceloğlu ailesi Ankara'da Dan Slobin'in eşi ve çocukları ile.

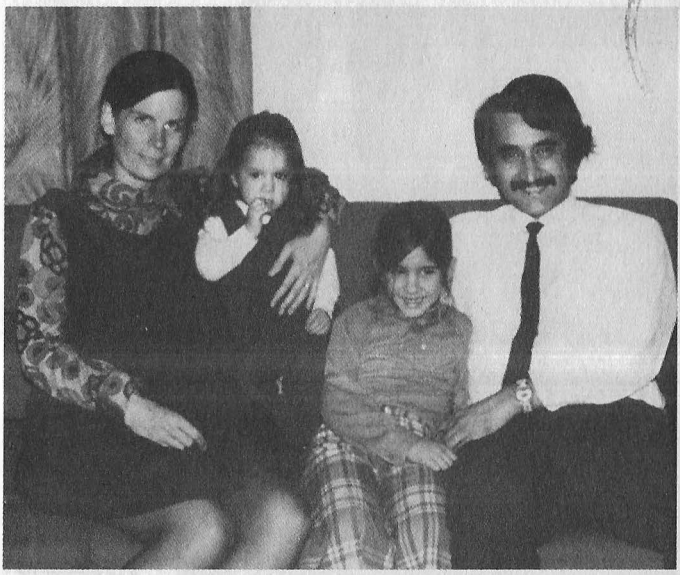
Ev hali...

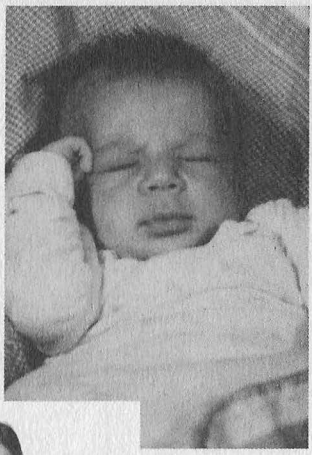
Sami Cüceloğlu, çok sevdiği gelini Emily ve torunları ile Ankara'da.

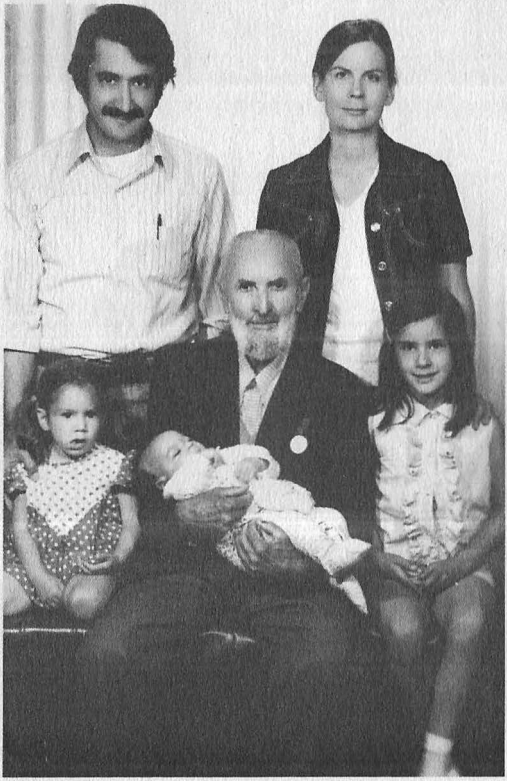
Ankara'daki evlerinin balkonunda bir sabah kahvaltısı.

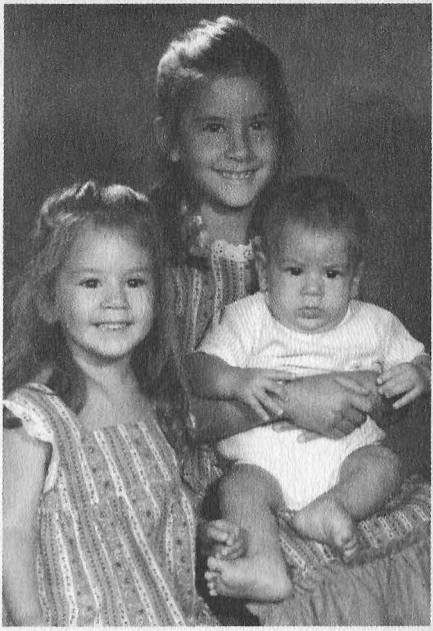
Mart 1973. Aslında bu fotoğrafta beş kişi var.

2 Mayıs 1973. Ve o beşinci; Timur.

1973. Beş kişilik aile Sami Cüceloğlu ile Ankara'da.

ETA'lar: Elif, Timur, Ayşen.

Louis, Ankara'da torunları ile birlikte.

25 Temmuz / Cuma / Saat 10.00
Etiler / Ofis

— Timur doğdu ve Emily, içinde bulunduğu kültürde oğlan çocuğunun ne anlama geldiğinin farkındaydı. Peki "kız çocuk" ve "erkek çocuk" sizin için farklı duygulanmalar yarattı mı?

— Farklı duygulanmaları kendiliğinden yaratıyor. Yani kız çocuğum olduğu için de memnunum. Hiç kız çocuğum olmasa tahmin ediyorum bir eksiklik hissederdim hayatımda. Onlar benim prenseslerim, kraliçelerim ve onlarla etkileşimin bambaşka bir tadı var. Evladım ama kız evladım ve onların her biri ile etkileşim bambaşka bir tat. Erkek, benim yiğidim. Onunla etkileşimimizin kimyası farklı. Boğuşmamız farklı. Onun için her ikisinin de olması gerçekten hoşuma gidiyor.

Hem kız hem oğlan çocuğu olan bir baba olarak hayatımı daha zenginleşmiş görüyorum. O anlamda. Yoksa, "İsmimi devam ettirecek falan" durumum yok çünkü çocuklar kesinlikle Amerika'da kalacaklar, onu görüyorum. Ve benim soyadımın devam etmesi filan durumu olmayacak. O nedenle, "Oğlum ismimi devam ettirecek" falan gibi öyle bir bakış tarzı içerisinde olamıyorum. Değilim.

— Soyadının devam etmesi bağlamında, Timur bir Cüceloğlu değil mi?

— Amerika'da Cüceloğlu olarak bilinmeyecek, olmayacak. Tahmin ediyorum zaman içerisinde o, Yarnall olarak kalacak. İş hayatında filan da Yarnall olarak biliniyor. Sadece pasaportunda Cüceloğlu. Seyahatler sırasında. İlerde onu da değiştirir diye düşünüyorum. Şimdi ben sağ olduğum sürece, herhalde, "Babam hassastır, alınır" diye mi düşünüyor da değiştirmiyor, bilmiyorum.

— Böyle bir hassasiyetiniz var mı?

— O hassasiyetler üzerinde çok durdum ben. Yani bir Âşık Veysel'i dinlerken... ben... içim yandı böyle... kavruldum. *(Sık sık boğazını temizliyor yine. Ve... gözleri dopdolu)* "Ulan" dedim, "benim çocuklarım şunu anlayamıyor ve şunun derinliğini benim gibi hissetme durumunda değiller". *(Gözyaşlarına boğuluveriyor)* Çünkü Türkçe anlamıyorlar. Bir Âşık Veysel'i beraberce dinlemek isterdim. *(...)* Ben bir Silifke türküsü söylüyorum, millet coşuyor ama benim çocuklarım yabancı. *(...)* Benim karım anlamıyor. Ve o zaman bir yabancı ile evlenmenin ne demek olduğunu böyle katmeer katmer anlamaya başlıyorsun.

— "Bir yabancıyla evlenmek"?

— Gönül zenginliğinin paylaşımında tabii çok iyi çocuklarım, seviyorum. Ama doğal olarak, kendiliğinden gelen bir öğrenmeler var ki... o bakımdan... bazı insanlar için bu hiç önemli olmayabilir ama benim gibi bir insan için, beni Türkiye'ye bağlayan en önemli özellikler benim halkım. Aydın değil. Ben halkıma ulaşmak istiyorum. Halkımın çocuklarına ulaşmak istiyorum. Ozanlarıma hayranlık duyuyorum. Onların...

— Pardon, "Aydın değil" derken burada daha önce tanımlamış olduklarınızı kastederek, tırnak içinde "aydın" diyorsunuz herhalde değil mi?

— Evet. Tabii tabii. Gayet tabii. Halk. Yani, gönlünden fire vermemiş... Gerçekte aydın olmak; bilginin bir araç olduğunu, yaşama anlam verenin gönül bağları olduğunu, ondan dolayı en iyi bilim adamı olarak, en iyi bilgiyi elde ederek bir amaç için kullanma anlayışı. İnsan olmayı zenginleştirme ve bundan da sadece benim ülkemin insanlarını kastetmiyorum. Yani, milliyetçi olmadığımı söyledim.

Milliyetçilik utanç verici bir anlayış bence. Ama benim en iyi iletişim kurabileceğim, en etkili olabileceğim ülke burası. Bu insanlar. Öbürü gücümüz dışında. Önce burayı bir kucaklayayım, elimden gelebildiği kadar yapabileceğim neyse yapa-

yım. Ama ben gözümün önündeki bir Yunan çocuğuna yardım etme imkânım varsa ve yardım edemezsem aynı şekilde utanırım. Aynı şekilde bir Eskimo çocuğuna, bir Kızılderili insanına. Neden dersen, nedenini bilmiyorum. Çünkü onlar da insan. Karacaoğlan felsefesi geliyor: "Bana kara diyen dilber". Seni yaratan beni de yarattı anlayışı. Öyle bir felsefem var.

Ve bu gönül zenginliğini çocuklarımla kendi dilimde, kendi kültürümde paylaşamamış olmanın acısını çok çektim ve bıraktım artık peşini. Yani, "Bu bir koşul değil çocuklarımı sevmem için, benim hayatımın zenginleşmesi için. Onlar kendi bağları içerisinde o zenginliği bulacaklar ve ben ne ise beraberliğim o beraberliği o anda yaşayacağım onlarla" dedim. Onun için, *(...)* mesela gittiğim zaman Timur hemen bir müzik konserine bilet filan alır, beraber sevdiğimiz bir konsere filan gideriz ve beraber zevk almaktan çok hoşlanır. Benimle beraber Türk müziği dinler ama yani mümkün değil benim kadar zevk alması, çünkü bir tarihi yok, bir geçmişi yok o müzikle. *(Gözlerinden yaşlar süzülüyor yine italik parantezlere)* Benimse iliklerime işlemiş. *(...)* Âşık Veysel'i ben öğrenciyken dinledim. Edebiyat Fakültesi'ne geldi. Kendi sesinden dinledim. Onun için Âşık Veysel'e benim bakış tarzımla Timur'un bakış tarzı çok farklı. Âşık Veysel dinlediklerinde Timur'un, Ayşen'in, Elif'in dediği, diyebildiği sadece, "Baba ne kadar otantik bir sesi var. Ne kadar kendisi. Hiçbir sahtelik, plastiklik yok. Ne kadar doğal bir insan" falan... ama orada kalıyorlar. *(...)*

Canan, nereden geldik buraya ya?

— Kız ve erkek çocuk sahibi olmanın sizde farklı duygulanımlar yaratıp yaratmadığını sormuştum, oradan geldik. Söyleşi seyrinin böyle gelişmesi –ki benim tercihim bu yönde– sizi rahatsız ediyorsa, "Tekrar buraya dönmek üzere" deyip kronolojik anlatıma dönebiliriz hemen.

— Aslında yani... bu mesela... belki burada söylemek isterim ben. Ben Türkiye'de iken böyle paylaşan, iyi anlaşmış, Türk kültürünün dinamikleri içerisinde birbirine naz eden, etkileşen karıkocalar gördüm. Ve o zaman içim giderdi, imrenir-

dim. Ne bileyim ben, mesela daha kocası konuşmadan kadın anlıyor adamın gergin olduğunu, rahatsız olduğunu ve ona göre bir dans oluşturuyorlar; arkasına bir minder veriyor, ondan sonra gidip çay yapıp getiriyor filan. Ve adam anlıyor ki değer veriliyor, önem veriliyor ve içinde bir yumuşama oluyor, bunu da söylemiyor ama bir minnet duygusu oluyor, bir yerde bir mayalanma oluyor. Onu görüyorsun, hissediyorsun. Konuşulmayan bir altyapı oluşuyor. İmrenirdim ben buna. Bu tabii aynı kültürü paylaşmaktan gelen bir olgu.

— Peki aynı kültür paylaşılmadığında bu mümkün değil mi? Değil ise buna yaşamınızdan örnekler verebilir misiniz?

— Mesela bir keresinde Emily ile bir konuşmamızı hatırlıyorum. Hayretler içerisinde kalmıştım. "Ben nereden bileyim senin kızgın olduğunu?" demişti. Ağzım açık bakakaldım. "Yani 'Şimdi şu anda ben kızgınım' mı demem gerekiyor?" dedim. "Tabii" dedi, "aksi halde nereden bileyim ben senin kızgın olduğunu?" Sonradan baktım, hakikaten Amerikalılar öyle. Yani sözlü iletişim o kadar baskın ki hayatlarında, söze dökmediğin zaman körleşmişler. Bizde ise tam tersi; söze döktüğün şeyler gerçeğin kendisi değil. Esas söylenmeyenleri dinleyeceksin.

Bunun en güzel örneği; önüne yemek koydukları zaman, "Tokum" diyorsun, karşıdaki ısrar ediyor çünkü gözünden yemek istediğini anlıyor, "Ay n'olur ye" falan diyor. En nihayet yiyorsun. Mesela Amerikan kültüründe böyle bir şey yok. Ve, çok saçma bu onlara göre. Çok saçma.

— Yani açken "Tokum" demek ve tabii karşıdakinin de ısrar etmesi...

— Böyle bir şey yok. Yani onun için eğer birisi, "Buyur, ister misin?" dediğinde, "Hayır, teşekkür ederim, istemem" dediğinde, adam bu dediğini doğru kabul edip önünden çekip alıyor. Sonra bakakalıyorsun, yutkunuyorsun.

Bununla ilgili bir öyküm var, anlatayım mı?

— Elbettee!!

— Şimdi emekli paşa oldu bir arkadaşımız; Sıtkı Sunday Örün, benim yakın arkadaşlarımdan biri Amerika'da. O da makine mühendisliğinde masterı'nı yapıyor. Subayken gelmiş ve *(Fonda uzaktan uzağa sokak satıcılarının sesi yükseliyor sık sık. Ne dedikleri anlaşılmıyor ama fonu oluşturuyorlar. Burada da sokaktan geçen bir satıcının sesi duyuluyor yine)* ben yeni evliyim. Henüz çocuğumuz yok. Bizi üniversiteye yakın bir kasaba ya da şehirde diyelim –ki bunu da üç saatlik bir araba mesafesi olarak düşünelim. Yani İstanbul-Bolu gibi falan bir mesafede– bir aile ile tanıştırdılar ve bu aile bu iki Türk öğrenciyi, beni ve Sıtkı'yı, eşim olarak da Emily'yi bir akşam yemeğine davet ettiler. Yemekten sonra da kasabanın bir faaliyetine katılacağız.

Öğleden sonra yola çıktık. Illinois'te mısır tarlaları var, böyle göz alabildiğine büyük ve dümdüz bir ova, mısır yetiştiriyorlar. Tarlaların arasından devam ediyoruz. Yol boyunca bir kasabadan filan da geçmedik. Acıktık. Sıtkı da ben de, "Acıktık" diye konuşuyoruz. Emily, "Ben acıkmadım" dedi. Biz, "Canavar gibi acıktık" dedik ve en nihayet eve geldik. Onlar da karı-koca bir yere gitmek üzere çıkmışlar, evde lise son sınıftaki kızları var. Kapıyı çaldık, kız açtı, "Ben de sizi bekliyordum, buyurun" dedi, ondan sonra da, "şöyle geçip rahat edin, annem babam bir saat filan sonra gelecekler. Ne zaman geleceğinizi bilmedikleri için işte şöyle şöyle şöyle yapacaklar, bir saate kadar burada olurlar" dedi. Ve kız sordu aç mısınız, susuz musunuz, herhangi bir şey verebilir miyim diye. Sıtkı'yla ben hemen, "Yok, teşekkür ederiz" dedik. Emily'nin gözleri hayretle açıldı, bize bakıyor! Yol boyunca açlıktan konuştuk ama tutmuş "Hayır, hiçbir şeye ihtiyacımız yok" diyoruz! Fakat bir şey de diyemedi kız. Yani "Niye böyle diyorsunuz? Açsınız. Ben sizi duydum," falan diyemedi ama, "Herhalde bir bildikleri var" diyor, yavaş yavaş kültürümüzü öğreniyor, henüz yeni evliyiz. Ve biz sustuk. Nihayet bir saat sonra kızın annesi babası geldi, "Ooo, hoş geldiniz!" falan, şudur budur, işte dediler, "Bir saat içinde yemek yiye-

ceğiz ama yemekten önce ne içersiniz?" Meyve suyu, bira, kola, fındık fıstık, patates cipsi bilmem ne çıkmaya başladı. Şimdi biz elimizde olmadan fındık fıstık, patates cipsi katur kutur gittik. Nasıl gidiyoruz ama bir görsen, farkında bile değiliz; çok acıkmışız hakikaten. Adam baktı baktı, sonra kızına dedi ki: "Kızım aç olup olmadıklarını sordun mu?" Çünkü duruma baktı anladı! "Sordu sordu, aç değildik" dedik. "Hıı" dedi. Emily yine baktı bize böyle.

Sonra ertesi gün dönerken Emily, "Niye" dedi, "niye söylemediniz 'Biraz açız' filan diye?" Tabii, "We were shy" dedik yani, utandık, ayıp olurdu. Böyle, "Aç aç gelmişler" falan durumu olmasın diye açıkladık. Ki "ayıp" kelimesinin de doğru dürüst tam karşılığını bulamadık.

— *"Ayıp", yok değil mi?*
— Yok. Yani, "Uygun olmazdı", "Hayret ederlerdi", "Bizim hakkımızda kötü düşünürlerdi" falan diye tercüme ediyorsun ama böyle "ayıp" diye bir kelime yok. Düşünebiliyor musun bu kültürün "yetersizliği"(!)ni? Hah hah hah! Daha "ayıp" kelimesini bilmiyorlar, sürekli "ayıp" yapıyorlar ondan dolayı. "Ayıp" yapıyorlar farkında değiller.

— *Ne ayıp!*
— *(Kahkahalar içindeyiz)* Halbuki bizde mesela çocuk yetiştirirken "ayıp" kelimesini çıkar dilden? "Çocuk eğitimi" diye bir şey kalmaz ortada.

— *Daha önce, "Sözcükler belirlemiyor mu davranışlarımızı?" diye sormuştum, siz de, "Hayır" demiştiniz. İşte "ayıp" kelimesi olmasaydı eğer burada da, "ayıp" edebilecek miydik?*
— Bir kere kelime, bir sosyal realiteyi temsil ediyor. Önce o sosyal realite, o anlam, o ihtiyaç beliriyor ve ona bir kelime giydiriyorsun. Kelimenin kendisi boşlukta yaratılmıyor ki. Bizim kültür "ayıp" anlamını, insan ilişkilerindeki "ayıp" anlayışını barındırıyor. Yani var olan bir şeye biz kelimeyi giydiriyoruz. Ondan dolayı ben kalıbımı basarım ki –bilmedi-

ğim halde– Çince'de, Hintçe'de, Japonca'da, yani böyle insan ilişkilerinin yoğun olduğu, bireyselliğin önemsiz olduğu kültürlerde "ayıp" kelimesinin tıpatıp karşılığını bulacağına garanti veririm.

(Bu "garanti"yi test etmeyi boynuma borç bildim tabii. Söyleşi sonrasındaki günlerde Bakırköy'deki Çin mağazasının yolunu tutup da, Türkçe bilen Çinli satıcı kıza "ayıp" sözcüğünün Çince karşılığını sorduğumda hiç duraksamadan "bu guang çai" diye yazdı uzattığım kâğıda.

Çat-pat Türkçe bilen Fransız'a ise, değil sorunun yanıtını almak, ne sorduğumu anlatabilmek bile mümkün olamadı doğal olarak. Çünkü Fransızca'da da İngilizce'de olduğu gibi "utanç" sözcüğünün tıpatıp karşılığı var ama "ayıp" sözcüğü yok. "Honte" yani "utanç" deyip de, ben "hayır, o değil" dediğimde, gözlerinde soru işaretleriyle bakakaldı yüzüme.

Japonlar ise, "bu hareket kibar değil" anlamında "shitsurei" sözcüğünü kullanıyorlar. Aynı anlamda, Tokyolular yani Japonya'nın doğusundakiler "baka", Kyotolular yani batı Japonyalılar "aho" diyorlarmış.

Bu arada, aslında Türkçe'de de, tıpkı İngilizce ya da Fransızca'daki gibi, "ayıp" sözcüğünün bulunmadığını söylemeden geçmemeli. "Utanç", Türkçe bir sözcük, ama "ayıp" sözcüğünü sonradan, Arapça'dan almışız. Bu sözcüğün kökeni, Arapça "ayb" sözcüğüne dayanıyor. Arapça "ayb" sözcüğü dilimize "ayıp" olarak geçip, yerleşmiş...)

— Bir de aynı soruya şöyle bir takla attıralım; peki bu kültürlerde dilden "ayıp" sözcüğünü sonradan çekip aldığımızda, çıkardığımızda, giderek o davranış biçimi yok olur mu?

— Katiyen değil. Olmaz. "Ayıp" kelimesini çıkar, onun yerine "ayıp" kelimesi anlamına gelecek bir şeyi mutlaka bulur. Onun Farsça'sını bulur, Acemce'sini bulur, bulamazsa da uydurur ve mutlaka o "ayıp" hadisesi, ifadesine duyulan ihtiyaç, insan ilişkilerindeki anlamı devam ettiği sürece onu kullanmaya devam eder. Ses üretir, bilmem ne yapar, onu mutlaka yapar.

İlerde geldiğimiz zaman korku kültürüne, bu ayıp bakışı, yüz kültürü gerçeği öyle güçlü ki, kültür devrimi falan yapmak gerekir, insanların bakış tarzını değiştirmek için. *(Gülüyor)* "Ayıp ettin abi ya" diyemezsin, söyleyemezsin bunu İngilizce.

— Daha önce de cevabını vermiş olduğunuz halde, "Bu soruda bu kadar ısrarlı olmakla 'ayıp' ettin Canan" mı diyorsunuz yani sezdirmeden?

— Hah hah ha. Şimdi şeye gelmiştik, yani mesela Emily ile ilişkimde... bizim Türk kültüründe –ilerde geleceğim gibi–, genellikle sosyal ilişkilerde, çok can dost, yakın olunmadığı sosyal ilişkilerde, bir yüz diğer yüz ile konuşur:

– Nasılsınız efendim?

– Sağ olun efendim, iyiyim. Sağlığınıza duacıyım. Sizler nasılsınız?

– İyiyiz.

– Sizler efendim, sizler nasılsınız?

– Teşekkür ederiz, iyiyiz.

– Çocuklar nasıl?

– Ellerinizden öperler efendim. Sizinkiler nasıl?

– Bizimkiler de ellerinizden öperler efendim.

— Ve, misafirlik –başarıyla– bitti!

— Böylelikle iki saat konuşan insanlar var yani. Burada hiç bilemezsin senden nefret mi ediyor, seviyor mu, arkandan dedikodu yapacak mı –muhtemelen yapacaktır zaten iç dünyasını paylaşmadığı için– ama böyle götürürsünüz.

Ben televizyonda gördüm karşılıklı oturup birbirine hakaret eden –son derece "hanımefendi"– iki kişi, gülerek böyle; "Maşallah, çok iyi yemek pişiriyorsunuz besbelli ki böyle kilo almışsınız" falan şeklinde konuşuyorlar. Sanki övüyormuş gibi hakaret eder durumlar, mekanizmalar... Şimdi, Emily'de böyle hiçbir şey yok. Gayet yalın. Yani, söylüyor. Fakat söylemeden de anlamıyor. Bundan dolayı, "Nereden bileyim senin kızdığını?" demişti. Ve ben de, "Yani," dedim "kızdığım

zaman –alay ederek söylemiştim bunu. Yani, 'Bu kadar tuhaf bir şey olur mu?' gibisinden– ben sana dönüp, 'Şu anda ben kızdım' demem mi gerekiyor yani?" Alay ettiğimi anlamadı. Bu sözüm üzerine, "Evet" dedi, "söylemezsen nasıl anlayayım?" Bakakaldım yüzüne! İşte o zaman o Türk karı-kocaların danslarını özledim. İmrendim.

— Peki bu, çok daha rahat, açık ve net bir iletişim değil mi? Tabii bu soruyu bir iletişim uzmanına sorduğumu unutmadan soruyorum. İletişim açısından bakıldığında bu çok direkt bir anlaşma değil mi?

— Evet, öyle. Ondan dolayı da mide bulandırıcı. Ben bilgisayar mıyım? Bilgisayar da öyle: Hiçbir derinliği yok, gizemi yok! Bilgisayarda bir virgülü unutursan, anlamaz. Nokta koymazsan anlamaz. E bu benim karım ya!!!

Yani soluğumdan, burnumun soluk alışından, gözümü kırpışımdan... Ben anlayacağım o anlayacak ve yedi sekiz kat derinlikte konuşacağız. Ben öyle bekliyorum yani. Bu insan ya!!! Bilgisayar değil ki.

Plastik, şeffaf; "Şimdi kızdım! 10 üzerinden 8 kızdım. Yani bayağı kızdım" ya da "Kızdım ama o kadar çok değil. İki. Derecesi iki"... Böyle şeyler söylemem gerekiyor! Ve bu insan olmanın zenginliğini, insan ilişkilerindeki o gizemi, kişiye özgü dansları falan alıp götürüyor. Şiirselliği kalmıyor.

— Gizem... Peki bu bir taraftan da büyük bir maskelemenin getirdiği bir kültürün sonuçları değil mi? Açıkça söylememek, ima etmek, karşıdakinin anlamasını beklemek... biraz ikiyüzlüce de değil mi bu peki? O, "Hah hah ha, maşallah çok güzel yemek yapıyor olmalısın" gibi hani?

— Doğru. Haklısın. Yani bu iki tarafı keskin bir kılıç. Kesinlikle öyle. Ondan dolayı ben Emily yeni bir şey söylemediği zaman yeni anlamlar vermezdim. "Ne duyduysan o" gerçeği ile ilgili ve onun verdiği müthiş bir rahatlık var. "Eğer bir şey varsa söyler" inancı. Onun için diken üzerine oturmama gerek yok "Daha söylemediği neler var acaba?" falan diye.

— Güvenmenin dayanılmaz hafifliği... Diğeri "güven"i dinamitleyen bir tutum değil mi? Gizem derken...

— Ama yani iki tarafı keskin kılıç demem de şu; şiir de sanat da dikkat edersen, mevcut olan apaçık şeylere gizemli anlamlar yükleme süreci yani. O bakımdan resim yaptığı zaman aynısının tıpkısını yaptığında, "Bu fotoğraf gibi" diyoruz. İstiyoruz ki ressam öyle bir şey yapsın ki, onun kafasından geçenleri, onun algılama tarzını görmeye çalışalım. Bir etkileşimi olsun. Heykel de aynı şekilde. Aynısının tıpkısı olmayacak. O kendisiyle ilgili bir dünyaya çekecek. Şimdi o zaman Amerikalının hayatında da öyle bir eksiklik ortaya çıkmaya başlıyor. Bu gayet tabii iyice dostluklar oluşup, iç dünya paylaşılınca eminim onlarda da bu tip ilişkiler gelişir ama genel olarak, kabaca bahsediyorum.

Fakat, sen çok güzel belirttin, öbür taraftan da benim kültürümde hiç iç dünyayı ortaya çıkarmadan maskeler ve yüzlerle sahte bir ilişki bundan dolayı kurulabilir ve devam ettirilir. Her iki tarafı da var diye düşünüyorum. Yani bir söz vardır, "Mide kavurgasını ister" derler. Kavurga nedir biliyor musun?

— Hayır.

— Bir Yörük lafı bu. Buğdayı, melengici... peki melengiç nedir biliyor musun?

— Hayır.

— Hah hah ha. Kızım sen de nerede büyüdün ya? Hah hah ha! Şimdi... peki çitlembik mi diyorsunuz acaba? Melengice herhalde İstanbullular çitlembik diyor.

— Eğer oysa, çitlembiği biliyorum. Çocukluğumda kocaman bir çitlembik ağacı vardı sokağımızda.

— Herhalde sakızağacı falan dersiniz sizler standart Türkçe'de.

— Aa, "Siz" dediniz! "Sizler"! Kim bu "biz"?

— "Biz" Silifkeli'yiz. Yörükler yani. Biz Toros'un Yörükleri, çitlembik demeyiz ona. Mut bilir misin, mut?

— *Hayır.*
— Yaa, gördün mü?

— *Mut nedir? "Saadet" karşılığı "mut" değil herhalde bahsettiğiniz.*
— Mut nedir ya? Mut? Onun da vardır bir standart Türkçe'si. Hah hah haa. Öğrenirim sana.

— *Görüldüğü gibi sadece bir Amerikalıyla bir Türkün kültürel uyumsuzluğu söz konusu değil. Özlediğiniz o yedi sekiz kat derinlikteki dansta ahenkli adımlar için görülen o ki bir Silifkelinin bir Silifkeliden başkası ile evlenmemesi lazım mesela.*
— Ve genellikle de evlenmezler zaten. *(Karşılıklı yükselen kahkahalar)*

— *Aynı ülkede yaşıyoruz. Aynı enlem-boylamda. –Elbette anlattığınız boyutta olmasa da– dilimiz aynı ama kültürel benzeşme yok aramızda; özdeyişinizi anlayamayacak kadar. Neredeyse aynı şey. Tercüme yapmaya çalışıyorsunuz anlaşabilmemiz için.*
— Ne kadar enteresan ve önemli bir konu konuşuyoruz, farkında mısın?

— *Hem de çok.*
— Ve sadece Silifke'ye özgü değil bu. Türkiye'nin birçok yörelerinde anaların-babaların oğullarının, kızlarının kiminle evlenmesini istedikleri ile ilgili bir faktörden bahsediyoruz. Ve ben bunu içimde hissettim. Kendimi suçladım.

— *Kültürler arası iletişim, insanlar arası ilişkiler uzmanı olarak, "Çiftlerin benzer kültürlerden olmaları gerektiğini" mi söylüyorsunuz? Zeminde benzerlik, aynı alt dilin mi olması gerekiyor?*

— Ben şöyle bir şey kullanıyorum; eğer hayatının kolay olmasını istiyorsan, bildiğinin sürekli tekrarını istiyorsan o zaman hakikaten kendine benzer, senin gibi, senin ortamında büyümüş birisiyle evlenmen buna çok yardım eder ve hayatın hakikaten çok kolaylaşır.

— *Ama bu ne kadar zenginleştirebilir ki insanı?*
— Hiç zenginleştirmez. Sen gelişmek istiyorsan, insan olarak yeni ufuklara açılmak istiyorsan ve hatta halihazırdaki mevcut malzemenin farkına varmak istiyorsan "Ben neyim?" konusunda, o zaman kendinden farklı insanların arasında olduğun zaman –bu evlililik de olabilir, eğitim de olabilir, şu veya bu şekilde–, o zaman rahatlık çemberinden çıkarsın.

— *O zaman şunu mu diyoruz; "Rahatlığın geliştirici hiçbir yanı yoktur"?*
— Evet. Rahatlık çemberi içinde kaldığın sürece riske girmezsin ve gelişme fırsatları ile karşılaşmazsın.

— *Bu rahatlığın kendisinden kaynaklanan bir şey mi, yoksa insanın kendisini o rahatlığa teslim etmesinden mi?*
— Bu tamamıyla algılamayla ilgili bir sistem. Ben algılama alanından bahsediyorum. Kişinin anlam vermesinden. Yani kişi sürekli kendisi gibi anlam veren, kendisi gibi konuşan, dünyayı kendisi gibi algılayan insanlarla karşılaştığı zaman rahatlık çemberi içerisindedir. Bir meydan okuma çıkmaz karşısına. "Hayır, böyle değil" diyen insanla karşılaşmaz. Ben, "Mut" derim, sen hemen anlarsın onun "mut" olduğunu. Ondan dolayı ben herhangi bir şekilde standart Türkçe öğrenmeye çalışmam, yani bunun başka anlamı nedir diye. "Melengiç" derim, sen hemen anlarsın, ondan sonra şunu yapalım ya derim hemen anlarsın, böyle ikimiz de gayet rahat bir anlaşma içerisinde oluruz. Ama farklı bir ortama gittiğinde, farkında olmadığın gizli bütün alışkanlıkların pat diye ortaya çıkmaya başlar.

Mesela sözünü etmiş olduğum bu arkadaşım Sıtkı, Amerika'da otobüs durağında bekliyor. Otobüs geliyor ve besbel-

li ki kimse inmeyecek o durakta, ondan dolayı şoför farlarını yakıp söndürüyor, "Durayım mı, bu otobüse binmek istiyor musun?" anlamında. Sıtkı da, "Hayır, binmeyeceğim" anlamında kafayı kaldırıyor. Hayır anlamında "cık" diyor aynı zamanda. Lank diye duruyor, kapıyı açıyor şoför. Sıtkı merakla adama bakıyor, "Ben hayır dedim, niye durdu bu adam şimdi?" Ve birden anlıyor ki Türkiye'de değil, Amerika'da. Orada hayır diyebilmek için kafayı sağa sola çevirmek lazım. O zaman kafayı sağa sola çeviriyor, adam da tuhaf tuhaf bakıyor. Çünkü o adamın algılamasında, kafayı şöyle –bizde hayır demek için yapıldığı şekilde– yukarıya kaldırmanın bir anlamı yok. Aşağı indirirkenki "Evet"i görüyor çünkü o. Ve Sıtkı bunun farkına bile varamazdı eğer Amerika'da olmasa. Ama Amerika'da olduğu zaman, "Benim böyle bir alışkanlığım var, bu alışkanlığı burada kullanmamalıyım, yeni bir şey öğrenmeliyim"in farkına varmış oluyor.

Demiştim, Amerika'da Amerika ile ilgili bir şey öğrendiğim zaman, iki şeyi aynı anda öğrenmiş oluyorum; haa Türkiye'de bu böyleymiş diye. Bu aynı zamanda alt kültürler için de geçerli. Onun için ben mesela bu kavramı kullandım "İletişim Donanımları" kitabımda, yani biz insan olarak, muhteşem bir potansiyel olarak doğuyoruz ve bu potansiyel, bir kültür ortamında gelişiyor. Ben nerede geliştim? Silifke ortamında. Benim konuşmam, algılama tarzım, her şey kendiliğinden gelişti. Mesela konuşmam. "Baba" demezdim ben, "Buba" derdim. "Terlik" bilmezdik. "Babuç" derdik. Kedi doğurmazdı; gunnardı. Kadının memesi yoktu; biciği vardı.

— *Bicik?*

— Evet, bicik. Ve tavuk kuluçkaya yatmazdı; gurk olurdu.

Şimdi, bunlar benim için "doğal" bir şekilde konuşma tarzıydı. Ama Silifke'nin dışına çıktığım zaman, "Tavuk gurk oldu" dediğimde anlamadı kimse, "Hasta mı oldu" falan diye sordular. "Tavuk gurk oldu" diyorum ya! Sonra anladım ki haa, "kuluçkaya yatmak". "Kuluçkaya yattı" demem lazım. Halbuki benim için, "gurk oldu" daha doğru. Öyle ko-

şullanmışım. Hakikaten tavuk benim kulağıma, "gurk, gurk, gurk" der "gurk olduğu" zaman o cülleleri çağırmak için. Cülle nedir? Civciv.

— *Bu arada... "mut" muydu?*
— Evet.

— *Ne olduğunu söylemediniz. "Kavurga" da güme gitti.*
— Şimdi, işte Akdeniz Bölgesi'nde bir yer... öyle ki bir sürü ufak ufak çekirdekleri vardır; siyahı vardır bazen beyazı vardır... Gelmedi aklıma Türkçe'si. Görsen hemen bilirsin.

— *Bütün bunlardan...*
— Bir şey diyeceğim, yani, orada o bakımdan ben, "kültür robotu" kavramını söylüyorum. Yani kendi yörende olduğun sürece kendi yörenin kültür robotusun. Onun için ne diyorum ben seminerlerimde; "Elhamdülillah Silifke robotuyum."

— *"Silifke robotu" derken sadece...*
— Yani, "bireyselliğim hiç önemli değil, benim ortamım beni nasıl programladıysa, o şekilde algılar, o şekilde konuşurum".

"Silifke robotuyum" dediğim andan itibaren, "Silifke'de benim ortamımda yetişmiş erkekler gibi algılar, konuşur, söver, hareket ederim, davranırım" durumu var. Onlarla beraber olduğum sürece, diğer Silifke robotları ile beraber olduğum sürece ben rahatım. Herhangi bir meydan okuma ile karşılaşmam. Ama ben eğer bireysel olma yönünde bir yolculuğa çıkacaksam o zaman benim kültür robotu olmaktan çıkmayı göze almam gerekli: Başka bir dünyaya doğru, öğrenci tavrı içerisinde, yeni bakış tarzları, yeni davranış tarzları öğrenmeye açık. Peki kolay olacak mı bu? Yoo. Öğrenme aşamasında bir sürü acemilikler çekeceğim, acılar çekeceğim, kendimi âciz hissedeceğim fakat ısrarla o gelişim süreci içerisine girmeye yöneleceğim.

— Ortamın koşullaması, "kültür robotu" demişken... iki ayrı sorum var. Sık kullanılan bir klişe; "kimliğimizi aramak". Geçmişimizle barışmak vs. filan gibi bir sürü şey de bunun içine giriyor. Bir kimlik yarılmasından bahsediliyor geçmişle olan bağlantısızlıktan dolayı. Bunun yarattığı da çeşitli toplum psikolojileri var kuşkusuz. Peki bütünlüklü olmak neye dayanıyor? Kendi içinde bir bütünlüğü olmak?
— İşte burada...

— Yani şunu diyorum, siz Silifke robotu olsanız da olmasanız da yine sizsiniz, Doğan Cüceloğlu'sunuz. Bunun bilinci nasıl gelişiyor?
— İşte burada, benim üzerinde ısrarla durduğum şu kavrama ihtiyaç var; bu önemli bir kavram ve bu kavramın ayrımını yapmadan bu tür tartışmalara bir açıklık getirmek mümkün değil. Karmakarışık olur, çorba gibi olur tartışmalar.

Ben sürekli şunu söylüyorum; iki insan birbirinin farkına varınca iletişim başlar. Ve iletişim başladığı zaman iki düzeyi vardır. Bir, görünen sosyal yüz. Bir de iç dünya. Can dediğim gerçeklik.

Can; insanoğlunun evrensel yönü. İnsan olmak orada kodlanmış durumda.

Yüz; sosyal-kültürel yönü.

Onun için, ben Silifke robotu olduğum zaman; robot olan can değil, yüz.

Canı ifade edişte kullandığım araçlar; Silifke şivesi, dili, almış olduğu zeminler, bakış tarzları falan filan hadisesi.

Can, unutma, evrensel ve muhteşem bir potansiyel. Can, insanoğlunun yaptığı ve yapabileceği her şeye muktedir. Can; Einstein olma, Mozart olma, Beethoven olma, Orhan Veli olma, neyse insanoğlunun gösterebildiği bütün o kapasiteler, onların hepsi canda var. O bakımdan, kültür robotu olmaya çakılıp kalıp, "Efendim bizim gelenek ve göreneklerimize sahip çıkacağız" diyerek, ki bu cana değil, yüze sahip çıkmadır, onda ısrar ettiğin zaman, esas insanın özüne sahip çıkmamış oluyorsun. Onu kısıtlamış oluyorsun, onun özgürlüğünü elin-

den almış oluyorsun. Bir sosyal robot haline getirmiş oluyorsun onu. Ama her bir kültürü, her bir ifade tarzını insanoğlunun yarattığı bir zenginlik olarak gördüğün zaman onların her birinden yararlanabilirsin. Yani Silifkeli olmaya da karşı değilsin, Konyalı olmaya da karşı değilsin, Yunan olmaya da karşı değilsin, Alman olmaya da karşı değilsin. Hepsi insan olmanın bir zenginliği ve bütün bunlardan senin alabileceğin ve kendine mal ederek yepyeni sentezler yapabileceğin durumlar vardır; türkünde, sanatında, insan ilişkilerinde falan filan. Böylelikle, robot olmaktan çıktığın anlamda, robot olmaktan uzaklaştığın anlamda insan olmaya doğru gitmen var. Fakat, can, bu öz, insan özü, sosyal olmak zorunda. Mutlaka bir dil konuşmak zorunda. Biz elektromanyetik dalgalarla ilişki kuramıyoruz. Hissediyorlar bilmem ne oluyor ama biz yaşamımızı devam ettirmek için belirli bir dil kuralı, kültür kuralı yapısı içinde bu canı ifade etmek durumundayız.

— *Emily ile evliliğinizdeki gözlemlerinize gelmek istiyorum, can...*

— Bundan önce bir şey söylemek istiyorum. Bu "can"ı izah etmeliyim. Bunu hayatın her yönü ile ilgili alabilirsin.

Mesela din konusunu ele alalım. Din algılayışını bir grubun, yüz baskın mı can baskın mı olarak ele alabilirsin. Aynı kutsal kitabı bir grup, yüz baskın olarak ele alabilir. Ondan dolayı ne yapar; "Din" der, "şu dilde olması lazım, din şöyle bir giyiniş tarzını gerektirir ve din şu kurallardan ibarettir," der. "Can"dan tamamıyla yoksundur. Herhangi bir şekilde insanın özü ile ilgili hiçbir şey söylemez. Kurallar manzumesi olarak, din binalarının nasıl olması gerektiği lazım, bilmem nesi lazım, tarifede şöyleydi böyleydi, bizim geleneklerimizdi göreneklerimizdi diye tamamıyla yüz ile ilgili bir tavır içerisinde alabilir. Ve kıyametleri koparır. Ama orada can yapayalnızdır ve canın evrenle ilişkisi konusunda herhangi bir erdemce bakış, felsefi olgunluk falan getirmeyebilir. Bu bir yorum tarzı. Aynı kutsal kitabı başka birisi can odaklı yorumlayabilir.

Yani bir tanesi diyebilir ki: "Bak, kurallar şunlar. Şunları

şunları yaparsan cennete gidersin, yapmazsan bu kadar günahı vardır, cehenneme gidersin. Sağ omzunda sevap yazanlar vardır, sol omzunda günah yazanlar vardır. Bunun sistemi budur". Ve böyle bir bakış tarzı içerisinde nasıl yaşaman gerektiğini söyler.

Öbür taraftan başka bir bakış tarzı diyebilir ki: "İster cennete gönder ister cehenneme gönder. Bana seni gerek seni. Eğer seninle beraber olacaksam cehenneme de gitmeye razıyım". Bambaşka bir bakış tarzı. Orada işte bir gönül, bir can gerçekliği başlar.

O zaman benim bakış tarzım şu oluyor; insan gelişimi dediğimizde, insan kimliği, insan özü dediğimizde neyi kastediyoruz, neyi anlıyoruz? Türk toplumunun da bir yüz kısmı var; işte mehterlerin giyiniş tarzı, adım atış tarzı, bilmem ne var. Bir de bunun arkasında yatan bir anlam var. Değerler var. Dünyaya bakış tarzı var. Özle ilgili olan kısmı var. Yani o bakımdan çok iyi ayırt etmek lazım.

"Din" dediğimiz zaman neyi kastediyoruz? Yüz kısmını mı kastediyoruz; ritüeller, kurallar, bilgi malumat kısmını mı, yoksa özle ilgili olan değerler, bakış tarzları, felsefe yönünü mü kastediyoruz? O bakımdan ikisini de ifade edebilirsin. Onun için bir insan, "Efendim biz kendi kimliğimizi bulmalıyız" dediği zaman, benim gözümde henüz daha hiçbir şey söylemiş değil. Belli değil çünkü neyi kastettiği. Bazı insanlar var, "Bizim örf ve âdetlerimizden katiyen vazgeçmememiz lazım, kendi gelenek göreneklerimize göre hareket etmemiz lazım," diyorlar. Mesela ben bunu, özün gelişimini son derecede tehlikeye atıcı olarak görüyorum. Yani kriteri sürekli insan özünün, insan potansiyelinin gelişimi, insanın insan olarak yaşayabilmesine olanak sağlamak olarak görüyorum. O şekilde bir yaklaşış tarzım var.

— Metodolojik bir yaklaşım. Bunun kriterlerini öneriyorsunuz; yüz baskın mı, can baskın mı? Ortada kafa karışıklığı kalmıyor tabii.

— Bir şey soruyordun az önce?

— *"Can" dediniz... Emily ile birlikteliğinizden yola çıkarak soruyorum; anlatmış olduğunuz kültürel farklılıklara rağmen, edinilmiş kültürün zırhlarından sıyrılıp can cana özel bir dil oluşturmak mümkün değil mi peki?*
— Mümkün. Ama bu ancak paylaşılan müşterek değerlerle oluşabilecek bir yaşantı. Yani o değerler bilinci çok önemli.

— *Örnek?*
— Mesela, daha önce söylemiştim. Emily'nin o dişi kediyi ameliyat ettirmeden, "Önce anneliği tatsın" demesi bir değerler bilinciydi orada. Ve benim içimi ısıtan, Emily'yi düşündüğüm zaman birdenbire kendimi ona çok yakın hissettiğim, insan olarak baktığım, yakın dostum olarak görmeme yol açan bir anıdır o. Hiçbir zaman unutamam onu. "Vaay" dedim, "şuna bak. Bir canlı başka bir canlıya bakarken, 'Anne olmasına izin vermem lazım. Annelik doğanın bir parçası olarak kutsaldır ve onu yaşaması lazım' diye bakıyor". Bunu hiçbir zaman unutmam ben.

Mesela değerler olarak Emily'nin bir başka örneği de; Amerika'daki bir erkek Türk öğrenci hastaneye yatmış, anlatıyordu bize, hastanede hemşire gelip bununla konuşmuş, gülümsemiş ve "Sırtınızın üzerinde çok yattınız. Orası çok ısınmış ve terlemişsinizdir. Dönün ben sırtınızı biraz ovayım" demiş. Ve o erkek öğrenci bunu anlatırken minnet duygusundan gözleri yaşardı, "Bana insan muamelesi yaptı. Kadın olduğu halde çekinmedi ve bana bir insan olarak dokundu. Allah razı olsun" dedi. Kasaba kökenli bir halk çocuğuydu. Emily bunu dinlerken gözleri yaşardı. "Bir erkek bir kadının dokunmasına bu kadar muhtaç hale gelip, o dokunmadan bu kadar uzak kalabilir mi?" diye gözleri doldu. Bunu da ben hiç unutmam. Yani, "Ne kadar yanlış bir şey. Böyle hayat mı olur?" şeklinde bir tavır içerisindeydi. E bu da bir değer bilinci.

Başka bir örnek de, bizim aileden çok yakınımızda olan birilerinin karı-koca ilişkisini gördüğünde verdiği tepkiyle ilgili; adam akşam gelmiş oturmuş, karısına, "Bana bir bardak su ver" diye sesleniyor. Bu çok doğaldır o kültürde, o

yaşta, o nesilde erkeklerin karısından bir bardak su istemesi. O sırada o kadın, yakın akrabam olan kadın mutfakta koşturuyor, misafir var, işi başından aşmış. Adamın da hiçbir işi yok. Sadece kalkıp oradan, masanın üzerindeki sürahiden bardağa su dolduracak. Emily buna çıldırırdı. Muazzam bir rahatsızlığı olurdu, "Hakkaniyete, insan eşitliğine aykırı bu" diye.

Bu yönlerden baktığımızda mesela, Emily benim öğretmenim oldu, ben Emily ile evlenmeseydim, bir Amerikalı ile evlenmeseydim ve ben bir Silifkeli ile evlenip aynı dili, aynı yemekleri, aynı müziği konuşsaydım –ki özlemini duyduğum oydu– bu kitapları yazan Doğan Cüceloğlu olamazdım ben. Yani, bu acıları çekmem, benim kültür robotluğundan kurtulmamda son derece önemli. Ve ondan dolayı diyorum ki: "Eğer okur, benim kitaplarımı okuduğu zaman acı çekmiyorsa, esasında benim kitabımın pek yararı olmuyordur."

— Bunu biraz daha açar mısınız? Okuduktan sonra herhalde.
— Okurken. Okurken farkına varacak ana-babası ne yapmış, kültür robotu olmak ne demektir, hangi hapishanede oturuyor, hapishanenin penceresinden dahi bakmaya cesaret etmiş mi etmemiş mi? Eğer bunların farkına varmıyorsa benim kitabımı okuyan kişi, esasında kitabın özünü almıyor demektir, pek faydası da olmaz.

— Sadece kitap okuyarak böyle bir değişimi başlatmak mümkün mü? "Kitap okuduktan sonra herhalde" diye sordum çünkü okuma sonrasında değişim için verilen uğraş sırasında çekilen acı diye algılamıştım söylediğinizi.
— Kitap okurken, farkına varırken yüreğin böyle cız cız cız eder.

— Öz deneyim olmadan farkına varış, değişim mümkün müdür?
— Farkına varış mümkün, ama değişim mümkün değil.

— *Değişim için deneyim gerekiyor.*
— Evet, değişim için deneyim gerekiyor.

— *Yani sadece niyet etmek yetmiyor.*
— Gayet tabii. Niyet, başlangıç. Niyet seni adım atmaya götürür. Ama adım atman lazım. O suyun içine atlaman lazım. Bir derin nefes alıp, cesaretle adım atman lazım, onu yaşaman lazım. Ama o adımı atman için de farkına varman lazım. Farkına varmadan olan, tesadüflerle olan bir başlangıç olabilir. Benim başıma da gelen tesadüflerle, mesela. Yani ben, "Değişeceğim, Silifke robotu olmaktan çıkacağım, kurtulacağım" diye Emily ile evlenmedim ki. Evlenmemek için ne kadar mücadele ettim. Yani Silifke robotu olarak kalmak için ben çok mücadele ettim. Fakat kaderim buymuş diyeceğim ve işte biraz sonra da geleceğimiz gibi, yani ben Amerika'ya gidişimde ve muazzam acılar çektikten sonra farkına vardığım şu oldu ki, "Doğan Cüceloğlu olarak, niye bu çektiğim acı?"

Benim ortamımın yetiştirdiği her insan bu durumlarda bu acıyı çeker, bunlarla yüzleşirdi. Şimdi ben farkına varmış durumdayım. Farkına varmış insan olarak benim bir sorumluluğum var. Her farkına vardığı, kişinin kendi bireysel hayatı için, ailesi için, kendi toplumu için, neyse bilincinin derinliği, bir sorumluluk getiriyor.

Sorumluluk ile farkına varma arasında çok yoğun bir ilişki var. Ondan dolayı, "Neden kitap yazdınız? Neden seminer veriyorsunuz? Neden televizyon programı yapıyorsunuz?"un cevabı burada yatıyor; çünkü farkındayım.

Ben bunları biliyorum ve artık paylaşmak sorumluluğu geldi. Çünkü ben kötü bir insan değildim, çok güzel, iyi niyetli insanlar acı çekebilirler, çekiyorlar.

Muhteşem çocuklarımız doğuyor, farkına varmadan onları robot haline getiriyoruz, hapishaneye koyuyoruz. Oradan çıkmaya çalıştıklarında da esaslı bir dayak atıyoruz ve duvarları bir kere daha örüyoruz. Bunu böyle gördüğüm zaman, benim bilinçli bir şekilde bir şeyler söylemem lazım, konuşmam lazım diye düşünüyorum.

— Az önce, "Emily anlamalıydı kızgınlığımı, sonuçta ben bilgisayar değilim ki şimdi kızdım diyeyim de karşı taraf kızdığımı anlasın" dediniz. Peki o, sizin deyiminizle hapishanelere konulan, etraflarına duvarlar örülen çocukları kültür robotu haline getirebilmek de işte o maskeli olmanın, açık olmamanın, temelde yalanlar içinde olmanın ve doğal olarak da yine bunun öğretilmesinin getirdiği bir sonuç değil mi? Giderek o maskeyi ya da robotun zırhını ta kendisi sanmıyor mu çocuk?

— Yani o yönüyle, mesela sizin şu anda gösterdiğiniz benim henüz daha tam bir uzlaşma içerisine giremediğim, karışık olduğum konu. Yani bir şeyin özlemini çekiyorum ama iyice gözümün önüne koyup incelediğim zaman, o özlemini çektiğim şeyin mesela kurtulmak istediğim hastalığımın kaynaklarından birisi falan olduğunun farkına varıyorum. Bu tip çelişkilerim hâlâ var. Fakat bu iletişimdeki düzeyler ve gizem hadisesi, ki şiirsel yönü de buradan geliyor, yani hiçbir şair kelimeleri sözlükteki anlamı içerisinde kullanarak gelmez. Okursun, seni bambaşka bir dünyaya götürür ve onu da başka türlü söylemen mümkün değildir.

— Kişiler arası iletişimde bu "gizem ilişkisi"ni kurcalayalım mı biraz? Bir tarihçi ile söyleşi sırasında kültürümüzün özelliklerinden olan gizem üzerine konuşurken, bir örnek vermişti. Eskiden her servinin yanına bir morsalkım dikilirmiş. Mor, Mevleviliğin rengi ve morsalkım bir sarmaşık. Servi ağacı, o uzun ince görünümüyle Arap alfabesinin ilk harfi elifi andırdığı için, elif de ilk ve tek olanı, Allah'ı simgelediği için yapılırmış bu. Sarmaşık tek başına yükselemiyor. Yükselmesi için mutlaka bir şeye sarılmaya muhtaç. Aşk gibi. Sembolik olarak aşkı temsil ediyor. Ve morsalkımın serviye sarılarak yükselişi, ilahi aşkı simgelermiş. Bu "resmi" anlayabilmek, bu "okuma"yı bilmeyi gerekli kılıyor. Kocaman bir gizem. Ve çok şiirsel. Çok derin ve güzel. Ama bu gizemin dili, gizliliğin dili, şiirsellik boyutu içermediğinde, şiirsellikten uzak biçimde, farklı niyetlerle ilişkilere taşındığında o "Şark kurnazlığı"

diye anılan, çıkarcı, güvenilmez, her an yalan söyleyebilen, kaypak bir zemin de oluşturuyor mu?
— Buna olanak sağlar. Ve bu "şiir"(!) aynı zamanda yalakalık yapma imkânı da sağlar. O bakımdan bu "niyetin saflığı" ile ilgili, benim "Savaşçı" kitabımda uzun uzun tartıştığım, "niyetin saflığı"na çok önem veriyorum.

Langur lungur, doğrudan, kaba saba bir hayat götürmek –yani seçenekler olarak karşımıza çıkan– onun için böyle bir tavır. Orada sanatın, şiirin, gizemin gelişmesi mümkün değil. Belki daha başarılı ticaret adamı olursun, daha başarılı bir mafya adamı olursun, daha başarılı bir askeri lider olursun filan, o kadar.

Öbür taraftan, gizemliliğe doğru kaydığın zaman, hakikaten iki taraflı bir bıçak. Yani o senin üzerinde durduğun bakış, sen konuştukça ben şimdi daha iyi fark ediyorum. Üzerinde daha önce düşünmemiştim bunun. Bir yandan bir zenginlik getirirken bir yandan da son derecede kişinin kendi özünden kopmasına olanak sağlayan, evrenle de iletişimi yok edebilecek sahte, "yüz"den ibaret iletişim ortamı da yaratmaya imkân sağlıyor.

Bu ikisinin farkında olmak lazım. Daha önce bu kadar farkında değildim ikisinin de. Ama benim söylemeye çalıştığım şu; doğaya baktığın zaman, kuşları dinlediğin zaman eğer bir şairin dinleyişiyle, gizemli bir kulakla dinlemezsen, "kuş ötmüş" olur. O kadar. Ve "ağaçlar rüzgârda sallanıyor" olur. O kadar. Başka bir şey göremezsin. Ama o gizemli kulakla dinlediğin andan itibaren de derin bir ilişki içerisinde olursun.

— Konunun bamteli de burada sanırım; dinlemek, ama dinleyebilmek de için de "bilmek". Bilmeye ihtiyaç duymak... "Bilerek" dinlemek. Gizem dediğimiz sonuçta yine de derinlemesine "bilme"lerden kaynaklanıyor.
— Evet.

— "Gizemli kulakla dinlemek" dediniz. Şairane, arifane dinleyiş... bu kendiliğinden olacak şey değil. O kuşu yakından

tanıyıp, o kuşu "bilme"ye ihtiyaç duymayı gerektiriyor; belki o kuşa ait bütün öyküleri bilmek, o kuşun o doğada ne yaptığını bilmek, yaşam çevrimini bilmek vs. ve bu bilmelerle büyülenip, şaşırmak... Bilmek, alabildiğine "bilmek" gerekiyor gizem için. "Bilme"ler yoksa gizem de yok, şiir de. En üst düzeyde "bilme" hali.

— Evet. Kesinlikle. Kesinlikle bilmek gerekiyor. *(Cüceloğlu, kendisine teslim ettiğim disketlerdeki kitabın sayfalarına göz atarken burada araya girip, bir not düşmüş. Parantez içindeki bu notun tarihi: 13 Ekim 2004. Diğer satırlarla karışmaması için altı çizili olarak bırakıyorum)* (Canan, şimdi zihinsel, entelektüel bilmeyle, varoluşunla bilme arasındaki farkı görebiliyorum. Konuştuğumuz zaman böyle bir ayırımı yapmış değildim. O nedenle kuşun her türlü özelliğini incelemiş bir bilim adamı, kuşu hiç de gizemli bir gözle göremeyebilir. Ama, bu bilgiyi varoluşuyla özümseyerek, evrenin özüyle ilişkilendirerek sindirmişse, işte o zaman o bilgi gizemin temeli oluyor.) Onun için bizim kültür hem şairsel bakışa da fırsat verebilir hem de yalaka insan da yetiştirebilir. Bu ikisinin arasındaki farkı bilerek çocuk yetiştirişimizde, eğitimimizde, insan ilişkilerinde kullanmamız lazım diye düşünüyorum.

Ben o şiirsel kısmı özlemiştim. Yani, mesela sözsüz iletişimin değeri. Diyelim ki sevdiğim kadının belirli türden bir gülü sevdiğini biliyorum. Onun gülü sevdiğini de sorarak, başkasından öğrenmişim. "Hangi gülü seviyorsun?" diye sormamışım. Önem vermişim. Araştırmışım. O gülü sevdiğini öğrenmişim.

— Yine işte kendiliğinden değil; "bilmeye" yönelik bir eylemli olma hali var. "Hangi gülü seviyorsun?" diye sormuyorsunuz üstelik. Kendisine sorarak "zahmetsizce" edinilen bir bilgi değil. Uğraşarak elde edilen bir bilgi. Çaba gerektiriyor. Burada hareketinizin şiirselliğini yaratan, sevdiğiniz kadının hangi gülü sevdiğini öğrenmiş olmanız mı, yoksa bunu öğrenmek için gösterdiğiniz çabanız mı? O sözsüz iletişimin değerini yaratan hangisi?

— Gizemi devam ettirmek için bunu yapıyorum. O kendisi bilmiyor.

— Bir gizem "davranışı"nda bulunuyorsunuz... Gizem "yok" aslında. Siz gizemi "yapıyorsunuz"...
— Evet. Almışım gülü, o gelmeden önce çalışma masasının üzerine veya herhangi bir eşyasının içine koymuşum. Onu ancak ben koyabilirim oraya, ortamda başka kimse yok. Ve o gülü görüyor o. Başka bir şey söylemiyorum. "Bak sen bu gülü çok seviyorsun, ben gittim aradım buldum. Hangi gülü sevdiğini öğrendim önce, sonra da gittim aldım, masanın üzerine koydum. Nasıl, iyi oldu mu?" diye de sormuyorum. Sadece gülü koyuyorum oraya. Geliyor, görüyor, mesajı alıyor. Bana da dili hiçbir şey söylemiyor, sadece bir gülümsüyor. Ben de gülümsüyorum. İşte burada bir şiir var. Ve bunu özlüyorum ben.

Bir kadınla bir erkek arasında bunun olması gerektiği ile ilgili bir özlemim var. Bunu doyuramıyorum ve zannederim Amerikan kültürü kadını ve erkeği yetiştirirken böyle şeylerin olabilmesi olanağını yaratamıyor.

— "Sonradan" oluşturulmuş bir kültür olmasının payı vardır. Bir kuşak 25 yıl desek, toplam 20 kuşaklık bir ortak kültür.
— Ve bireyselliğe çok önem veriyor.

— 20-22 kuşaklık bir kültürle kıyaslanamayacak eskilikte bir kültürün, kuşaklar boyunca getirdiği süzülmüşlük, incelik kuşkusuz farklı.
— Sanırım.

— 20-22 kuşak diyorum ama elbette 511 yıl önce ya da 400 yıl önce var olmadı orada bu insanlar. Geldikleri ülkelerin kültürlerinin etkilerinden tamamen sıyrılmış durumdalar mı? Örneğin Emily, köken olarak nereli demiştiniz, unuttum?
— İrlanda ve Fransız.

— Kökenlerin kültürleri yürüyor mu çocuklarda?
— Hayır. Kendileri bir kültür yaratıyorlar.

— Eski bir kültürün insan ilişkilerindeki derinliğe, süzülmüşlüğe ulaşmaları zaman alabilir. O sözsüz iletişim derinliği, sistemi, orada olsa olsa Kızılderili topluluklar arasında –o da yaşlıları arasında herhalde– falan vardır herhalde değil mi?
— Benim tabii bir insan olarak, işte 20-22 nesilden dolayı böyle oluyor falan filan hiç umurumda değil. Hiç. Yani ben karımla ilişkimde...

— "İyi ama benim ömrüm sadece bir nesillik!" diyorsunuz yani. Haklısınız, bir tane ve bir nesillik ömrümüz var tabii.
— Karımla ilişkimde göremedim ama mesela bu tip etkileşimleri ben Türkiye'de, çevremde çok gördüm. Yani çok güzel cıvıldayan eşler gördüm. Ve içimde böyle bir imrenme, "Bu benim hayatımda yok" diye bir yutkunma ve cızz diye bir acı sezdim.

Şimdi, peki bunu sezmekle ben, belki bir mutluluğu yaşamadım ama derinlemesine düşünme ve fark etme imkânını buldum. Böylelikle seminerlerimde konuşurken, "Eğer buna önem veriyorsan, eğer böyle bir şeyin olmasını istiyorsan benim imkânıma sahip olmak gerekiyor. Doğal olarak olmadı çünkü benim hayatımda bu" diyorum.

Farkına varma başlıyor, derinlemesine. Ve mesela, baba eline bağlamayı almış, çalıyor ve oğlan da kendi bağlamasını almış eline ve yavaş yavaş babaya iştirak etmeye başlıyor. Bunu gördüğüm zaman benim içimde böyle derin bir duygu oluyor, diyorum ki, "Şu adamlar acaba biliyorlar mı ki, milyarlarca dolar versen de alamayacakları bir zenginliği paylaşıyorlar?" Benim hayatımda böyle bir zenginlik yok.

Orada bir gönül nağmesinin paylaşılması var. Yavaş yavaş babasına arkadan destek vermeye başlıyor bağlamasıyla o bakış tarzı içerisinde. Bu tip zenginliklerin farkına varmama yol açtı. Yani mesela, bir fotoğraf; adam oturmuş namaz kı-

lıyor, arkadan beş yaşındaki oğlan çocuğu da takkesini giymiş babasını taklit ediyor.

— *İzzet Keribar'ın çektiği bir fotoğraftı o.*
— Şöyle baktım o resmi gördüğüm zaman. Bunun çok anlamlı bir zenginlik ve doğal, kültürel bir durum olduğunun çok farkındayım. Benim hayatımda bu olmadı.

Yani bu tip şeylerin farkına varma, bir yandan kültür robotu olmamdan çıkma, daha çok derinlemesine düşünme ve içimin cız cız etmesi... Ama bir yandan da bakıyorum, yazdığım şeyleri niye böyle yazıyorum, benim seminerlerimde konuştuğum şeyleri niye böyle konuşuyorumun altında da yatan sebepler bu.

(Teyp kapanıyor burada. Yemek molası mı, kahve molası mı hatırlamıyorum ama elbette verilen bu küçük aralarda da sürüyor sohbetimiz. Ve tekrar bir çıt sesi ile kayda giriyoruz)

— *Az önce teyp kapalıyken söylediğiniz cümle çok önemliydi. Bu nedenle tekrar etmek istiyorum, "Ben aynı zamanda kendime en yakın laboratuvarım" dediniz. Sanki geliştirmekte olduğu aşıyı kendine zerk ederek süreci izler gibi... Hayatı üzerinizde denediniz ve seyri, teşhisi, bulguları, sonuçları paylaşıyorsunuz şimdi.*
— Kendime en yakın laboratuvarım, evet. O gözlemleyen bilinç kavramı ancak bu şekilde gelişir. Kendini gözlemlemen lazım.

— *Ve birinci elden bir psikolog tarafından gözlemleniyorsunuz! Bu arada, bir başka kültürün biçimlediği Emily var yanınızda. Türkiye'ye geldi ve sizin orada yaşadığınız kültür şokunu o da burada yaşadı kuşkusuz. Emily neler yaşadı? Gözlemlerini paylaştı mı sizinle? Nelere şaşırdı, nelerde zorlandı? Neyi anlayabildi, nereye kadar anlayamadı? Çünkü size sizin kadar yakın olmasa da çok yakınınızdaki bir "laboratuvar" da oydu sanırım sizin için?*

— Ben kendimi gözleme tutum ve davranışına daha sonraları girmeye başladım. Yani ayrılmaya karar verip yalnız kaldığım zaman, geriye dönüp gözlemleme çok acı çektiğim zamanlar başladı kendimde. Yoksa Emily ile devam ederken çok da gözlemleyen bilincim yoktu. Daha ziyade robot tarafım ağır basıyordu.

— Çiftlere boşanmalarını mı tavsiye ediyoruz yani şimdi?
— Yoo, herkes uyanmasını böyle bir duruma gelişten sonra yapmayabilir. Daha duyarlı olarak, farkına vararak yaşayabilirler tabii.

İnsan gelişiminin birçok yönleri var. Eğer farkında olma yüksekse, kendi değişimini planlayabilirsin; kitap okumakla, seminere gitmekle, bilinçli olarak bazı şeylerin ısrarla üzerine gitmekle kendi gelişimini planlayabilirsin. Ve öfkeli olmaktan kurtulabilirsin, zaman kullanımını öğrenebilirsin, dinlemeyi öğrenebilirsin ama bu rahatlık zemininden bilinçli olarak çıkmayı gerektirir, ki insanların en zor yaptığı şey o rahatlık zemininden çıkmaktır.

— İlişkilerde insanlar birbirine çok yakından bakarken, birbirlerinin gözünden kaybolabiliyorlar odaklanma(!) nedeniyle. Bütünü görebilmek için uzağa çekilme hali, kendini ve karşındakini görme konusunda öğretici değil midir?
— İşte onun için değişimin farkında olunduğu zaman benim bu dediğim olabilir. Yani, "Benim karım –veya kocam– mutsuz. Çünkü ben dinlemesini bilmiyorum" demek, farkında olmak başka bir şey, bir de sürekli karşıdakini suçlamak var. Karşıdakini suçladığın zaman kendinin farkında değilsindir.

Şimdi ikincisi, mesela, "yandım Allah tutumu" diyorum ben ona ve orda da farkında değilsin, yaşam sana tokadı vuruyor fakat tokat yediğinin farkında değilsin. Yani eşin, çocuğun, arkadaşların senin bilincinin kör noktaları ile ilgili bir şeyler söylüyorlar ama işte kör noktan olduğu için duymuyorsun bir türlü. İşte bu devrelerde ayrılma öyle bir tokat oluyor ki, duymaman mümkün değil. Gözünü açıyorsun.

Geri alıyorum, yook, ayrılıp aynı tür insanla evlenen çok var. Ondan sonra diyor ki, "Kaderim miymiş neymiş, hep bu tiplerle karşılaşıyorum" falan gibi yine sorumluluk almıyor, jeton düşmemiş yani.

— Ayrılık da etkilemeyebiliyor yani?

— Etkilemeyebiliyor. Ne zaman ki ayrı kalmış insanlar daha ağızlarını açıp ilk iki dakikada karşıdakini suçlamaya başlarlar, diyorsun ki, "Yazık olmuş, çünkü jeton düşmemiş." Kendinin ve sorumluluğunun farkında değil. Sürekli karşıdakini suçluyor. Halbuki mümkün değil sırf karşıdakinin ortaya çıkardığı bir olay olması.

— Yurtdışında yaşamaya başlayıp da bambaşka bir kültürle yüz yüze gelindiğinde geçirilen aşamaları şöyle sıralamıştınız, şöyle bir mekanizma gelişiyordu:

Şaşkınlık
Reddetmek
Farkına varmak
Kendi kültürünü aşağılamak, küçümsemek

Ve nihayet her iki kültürü de birer olgu olarak görebilmek. Duruma dair olgunlaşma, bir süreç izliyor. Buradan yola çıkarak şöyle bir soru sormak istiyorum. Ayrılmalarda da devreye giren aynı mekanizma mı? Yine bir farklılık, bir "durum" söz konusu çünkü. Şaşkınlık, acı duymak. Öfke, karşıdakini suçlamak. Farkına varmak. Kendini suçlamak ve en nihayetinde de her iki tarafı da kendi bütünlüğü içinde görebilmek. Bu sürecin aşamaları?

— Boşanma ve aşamalar... Ben bu boşanma konusunu inceleyeceğim. Tam anlamıyla kolları sıvayıp incelemiş değilim literatürde boşanma ile ilgili yapılan çalışmalar nelerdir diye. Fakat mutlaka var. Aşamalar var. Ama insan kendi bilinci içerisinde bu aşamalardan bir tanesinde takılıp kalabiliyor.

— Bir evrede takılıp kalınabiliyor diyorsunuz. "Duygusal yaşantılar" da kimi hastalıkların seyri gibi bir seyir mi izliyor?

Bir şablonu var mı? Örneğin kızamık hastalığı gibi? Öyle sanki çünkü: Kuluçka dönemi, döküntü –dışa vurma– sonra da nekahet, iyileşme dönemi? Seyrinin ağır ya da hafifliği, bünyeye göre değişiyor tabii. Bünyeye bağlı. Duygusal boyuttaki kodlamalara.

— Doğal olanı bu aslında. İnsan gelişimi herhangi bir saplantıya sapmadan, normal devam ederse doğal olanı bu. Ama biz biliyoruz ki, "İnim inim inleteceğim, sürüm sürüm süründüreceğim" diye 30 yıl, 40 yıl hınç içerisinde konuşmaya, çocukların babalarından –ya da annelerinden– nefret etmesine yol açan boşanmışlar var.

— *"Bir aşamada takılma" diyorsunuz buna.*

— Bir aşamada takılma.

— *Peki bundan şöyle bir sonuca gidebilir miyiz? –Az önce sormak istediğim de buydu–. Chomsky'nin gramerle kodlanmış olarak doğduğumuzu matematik olarak kanıtladığını söylemiştiniz. Duygu bazında da böyle bir gramer mi var acaba? Ve bu gramerin yapısı aynı mı? Chomsky kanıtlamış ki, bugün altı buçuk milyarsak, altı buçuk milyarımız da aynı gramer yapısına sahip olarak dünyaya geliyoruz. İnsanlar ortak koda sahip. Peki duygular bazında da yine bir ortak gramere mi sahibiz?*

Farklı kültürle karşılaşıldığında geçirilen aşamalar ya da işte boşanmalar, ayrılıklar, felaketler, ün, ölüm, aşk vs. karşısında yaşanan duygusal aşamalar, süreçler... Bir şablon da burada var görüldüğü kadarıyla. Siz psikologlar ve psikiyatrlar örneğin şöyle bir şey mi diyeceksiniz bir gün bize, "Şunu yaşadınız şimdi şu aşamadasınız. O da şu kadar sürecek, ardından şöyle bir dönem gelecek, o süreçlerin de kimyası şu. Örneğin, şu hapı yutun âşık olun, şu hapı yutun aşktan kurtulun. Ya da şu hapla, şu aşamadan şu aşamasına sıçrayın"?

— Ya bu çok ilginç bir yaklaşım tarzı. İlk defa sende karşılaşıyorum duygusal alanla ilgili böyle bir yaklaşım tarzına. Bence çok ilginç bir bakış tarzı. Hiç üzerine düşünmedim daha önce.

— Ama yaşananlara baktığımızda, farklı farklı insanlar anlatsa da, farkında olmadan temelinde aynı duygu aşamalarını dile getiriyorlar. Matematiksel bir gelişimi var. Kimyasal tepkimeler... Yalnız, gördüğüm kadarıyla evrelerin süreleri insandan insana değişiyor. Tek fark bu. Örneğin biri öfke dönemini çok kısa zamanda atlatabiliyor da diğeri uzun. Kimi de bir sonraki evreye sıçrıyor hemen. Bağışıklık sisteminin güçlü olup olmaması gibi. Duyguların bağışıklık gücü... O fark da sanki kültürel donanımından geliyormuş gibi.
— Bana da öyle geliyor.

— Böyle bir süreç bilgisi var mı?
— Ben böyle bir fikirle ilk defa karşılaşıyorum. O bakımdan şöyle bir hipotezde bulunacağım; insan olmaktan kaynaklanan bir altyapı olmasını çok çok muhtemel olarak görüyorum. Aynı dediğin gibi; dildekine benzer bir duygusal iletişim grameri gibi bir düşünce. Ama dikkat et, Chomsky'nin dediği bir şey vardı; "Çocuk dört-beş yaşına kadar dili konuşan bir ortamda yetişmesi lazım" diyor. Aksi halde o duruyor orada. Öğrenemiyor çocuk konuşmasını. Şimdi, muhtemelen insanlık olarak biz, bu rahat duygusal iletişimin yer aldığı bir toplum, kültür henüz insanı daha tam geliştirmiş değil. O bakımdan çocuk yetişirken oldukça hastalıklı toplumlarda, ortamlarda yetişiyor. Yani mesela ben gerçek sevgi konusunda bunu bizim hemen hemen hiç görmediğimizi düşünüyorum. Gerçek sevgiyi ancak ana-çocuk ilişkisinde görebiliyoruz.

— Her ana-çocuk ilişkisinde o beklentisiz sevgiyi görebiliyor muyuz gerçekten?
— Tersi de olabilir ama eğer görüyorsak da çok muhtemelen ancak o alanda görüyoruz; ana-çocuk ilişkisinde. Ana şunu diyebilecek güce sahip olabiliyor: "Olabileceğinin en iyisi olsun, mutlu olsun, istediğim başka şey yok". O bakımdan eğer böyle bir duygusal iletişim grameri doğuştan potansiyel olarak varsa, bunu bilinçli olarak geliştirme imkânına sahip olamıyoruz, çünkü öyle bir ortamda yaşamıyoruz. Ama dil ola-

rak, konuşulduğu için çevremizde o dili, grameri geliştiriyoruz ve o dili kullanmaya başlıyoruz. O bakımdan, belki de içinde yetiştiğimiz ortamın saplantıları neyse duygusal olarak, biz de gelişimimizde o ortamdaki aldığımız saplantıları uzun süre yaşıyoruz. Fakat muhtemelen yine "olgunlaşma" dediğimiz bir tavır içerisinde o getirdiğimiz gramer kendisini ifade etmeye çalışıyor belki de. Yani belirli bir yaşta artık önemsememeye başlıyoruz, daha üst düzeyde görüyoruz, affetmeyi öğreniyoruz ama çok ilginç bir yaklaşım tarzı bu. Senin söylediğini ilk defa duyuyorum ben literatürde.

— Ben psikolog değilim. Literatür içre olmaması çok doğal. Gözlemlerime dayanarak sordum.
— Evet ama "duygusal gramer" kavramını ilk defa duyuyorum. Ve bunu incelemek istiyorum, yani hakikaten acaba Chomsky'de böyle bir... bildiğim kadarıyla yok ama araştıracağım. Onun öğrencileri vardı Lakoff filan, ona bir bakmak istiyorum böyle bir şey var mı diye, yani duygusal iletişimin grameri, tavrı. Yüz ifadeleri ile ilgili benim söylediğim, "Sistem var" filan diyordum ama gelişim modeli olarak bu var mı, incelenmeye değer bir konu gerçekten. Ama şu anda bilmiyorum. Ama senin sezgilerin "var" diyor değil mi?

— Kesinlikle. Gözlem ve dinlemeler sırasında sürekli bir; "A, aynı" hali oluyor. Öyküler aynı değil ama neredeyse bir kızamık hastalığının seyri gibi, duygusal "seyir" aynı. Belli periyotlar var. Sadece gözlem benimki. Var olduğundan kesinlikle eminim de, literatürdeki yerini merak ettiğim için sormuştum.
— Belki var da ben bilmiyorum. Mesela boşanma alanı belli bir uzmanlık alanı. Ve o alanda yapılmış çalışmaların çoğunu ben bilmiyorum. Ayrı bir uzmanlık alanı. Klinik psikolojinin, terapi alanının ayrı bir alanı. Ve muhtemelen onun içerisine girip çalıştığın zaman bu dediğin evreler çok açık seçik...

— Sadece "ayrılık hali" ile sınırlı konuşmamıştım. "Bilinen"den "bilinmeyen" duruma geçişte, "farkına varma"nın,

"farklı"laşmanın kendine özgü ve "aynı" duygu devreleri var. Kişiden kişiye elbette değişiyor "seyir" ama işte dikkatimi çeken "benzer"likleri oldu. Bir sonraki evrenin bilinmesi ile belki süreç hızlandırılabilir diye düşünmekten kendini alamıyor insan. Hiçbir şey rasgele değil çünkü. Fi sayısı ya da Pi sayısı gibi.

— Bana bu çok yakın geliyor. Şimdiye kadar bildiğim, ele aldığım ve incelediğim doğanın her yönünde buna benzer bir yapı karşıma çıkıyor.

— Konuşmanız sırasında bir ara, insanın potansiyelinden bahsederken Einstein, Mozart, Beethoven, Orhan Veli potansiyeline sahip olunduğundan bahsettiniz. Her can bu potansiyeli taşıyor mu demek istediniz?

— Her can, kendine özgü muhteşem bir potansiyel taşıyor.

— Ama "kendine özgü". Farklı yetenekler?

— Evet. Yani bu matematik alanında olmaz ama mesela ağaca tırmanma konusunda olabilir. Veyahut da sesleri tanıma konusunda olabilir. Her can kendine özgü muazzam bir potansiyel taşıyor. Kesinlikle.

Mesela otistik çocukları incelediğin zaman, konuşmada aksaklıkları var falan ama öyle bir kendi potansiyellerini geliştiriyorlar ki şimdiye kadar otistik çocuğu olup da şikâyet eden ana-baba görmedim ben. Bilakis, Tanrı'ya şükrediyorlar, "Böyle bir fırsat verdiğin için bize" diyorlar. Hayatlarında göremedikleri kadar sevgi ve rehabilite etmeyi geliştiriyorlar çünkü o çocuğun sevgi gösterisi... akıtıyor böyle nehirler gibi ana-babaya, ondan dolayı hiç şikâyet eden görmedim ben. O da ayrı bir potansiyel oluyor o zaman ama dışarıdan biz baktığımız zaman acıyoruz, "Yazık" falan diye.

— Uyarıldığı takdirde harekete geçirip geliştirdiğimiz "yetiler" var. İlk aklıma gelen, göremez olduğumuzda koku, ses ve dokunma duyularındaki hassasiyetin artması gibi. Aslında bu potansiyel hepimizde var, ama kullanılmıyor. Bunun dışın-

da bir de "farklılıklar" var. İşte müziğe ya da resme, matematiğe" yetenekli" olmak gibi. Peki bu "farklılıklar"? Doğuştan getirdiğimiz farklılıklar?

— Benim gördüğüm kadarıyla, doğuştan, genetik, bu "eğilimler" dediğimiz farklılıklar oluyor. Yani, el-kol koordinasyonu çok yüksek eğilimler oluyor. Bakıyorsun neyse o eğilim, orada enteresan bir çabukluk, olgunlaşma olmuş vaziyette.

O kulakla ilgili olgunlaşmalar olabiliyor, ilişkileri görme, pozitif düşünme falan, bu tip farklılıklar olabiliyor ve aileden yani genetik olarak geliyor bu. Onun için müzisyen ana-babanın çocuklarının müzikle ilgili eğilimlerinin güçlü olmasını bekliyorsun ve oluyor da hakikaten, ama sinir sisteminin bir de süreçleme kapasitesi var.

O bakımdan, şimdi diyelim ki şöyle bir durum var Canan, şu anda senin kulağına, senin sinir sisteminin tüm kapasitesini meşgul edecek kadar bilgi geliyor ama eğer sen tamamıyla kulağına yüklenecek olursan bu işlem sırasında, gözden, burundan, dokunmadan gelenleri körletmek durumundasın. Onun için, enteresan bir şekilde merkezi sistem dağıtıyor kapasitesini; şu kadar kulağa, şu kadar göze, şu kadar buruna, cilde veriyor, bilmem ne yapıyor. Ve bu bayağı incelenmiş durumda bilişsel psikolojide. Şimdi o bakımdan, eğer sen bir şeyi iyice dinlemek istersen kulağa odaklanırsın. Yani beyne diyorsun ki, "Artık gözle ilgilenme, bu yorar." Ve bu gelen fiziksel enerjileri Bit türünden bilgi miktarına döktüğün zaman mümkün değil sinir sisteminin o gelen bilgileri alıp işleyebilmesi, çünkü işte bir salisede, saniyenin binde birinde sinir sistemi 7 Bit'lik bir bilgi işleyebiliyor ancak. Daha fazla olduğu zaman çuvallıyor. "7+2" ya da "7-2" diyorlar, yani 5 ile 9 Bit arasında. Ortalama 7 Bit'lik bir bilgiyi işleyebiliyor.

— Diğer türlü kilitleniyor mu?

— Öbür türlü, duruyor. Kalakalıyorsun. Yani, artık hiçbir anlam ifade etmiyor denen şeyler. Ne olduğunu bilmiyorsun, bir anlam veremiyorsun. Mutlaka seçiyor. Yani 5 ile 9 Bit arasına indirgiyor ne olursa olsun. Şifresini mifresini kulla-

nıp, 5 ile 9 arasına indiriyor. Fakat bu o kadar kısa bir zamanda oluyor ki –şimdi bu, kısa süreli bellekte oluyor. Bilgisayardaki RAM dedikleri olay–, ondan sonra bunu hemen alıp uzun süreli belleğe aktarıyor. O da sınırsız bir depo. Güzel organize olmuş vaziyette. Onun için ne yapıyor, alıyor yüklüyor depoya, alıyor yüklüyor depoya. Ve yaparken ipuçlarını bir yere kaydediyor; "Şunları şunları şunları hatırladığın zaman bunlar ortaya çıkacak" şeklinde alıyor. Otomatikman yapıyor bunu. Kendiliğinden. İnsan beyni olduğundan dolayı böyle organize olmuş. Muazzam bilgiler depolayabiliyorsun. Bu ufacık kapasite ile çok karmaşık, muazzam bilgiler depolayabiliyorsun.

Şimdi, gözlerini kaybettiğin zaman, bu 7 Bit'in hemen hemen çok büyük bir kısmını sen, kulaklarından almaya kendiliğinden eğitiliyorsun. Evvelden hiç dikkat etmediğin kimi farkları algılıyorsun; "Kaldırıma basıyor, demek orada mesafe var, sesinin tonu şöyle bilmem ne" durumu. Bunların hepsi her zaman var aslında, sadece dikkat etmiyorsun. Normalde göz baskın bir kavrama var çünkü.

— Doğuştan görme engelli biri, kilomu doğru söylemişti. Ben, "Nasıl tahmin edebiliyorsunuz?" dediğimde de, kilomu ayak seslerimden çıkardığını, çünkü kilonun az ya da çok olması halinde ayak seslerinin farklılaştığını belirtmişti.
— Doğru. Sesinizin tonundan ruh halinizi hemen biliyor, sesinizin geldiği yönden de uzaklığını tahmin ediyor.

— Tam da bu nedenle, boyumu da doğru olarak söylemişti. Ama bunlar "farklılık" değil.
— Bütün bunlar çok doğal, bütün bunlar hep var ama o sadece "farkına varıyor". Şeyi düşün, bu Kızılderililerin izleri takip edişini düşün. İze baktığı zaman, kilosu, yaşı, hatta haleti ruhiyesini dahi söyleyebiliyor. Çünkü o sistemi görüyor, anlatıyor sana, "Acelesi varmış" falan diye. Bu normal dışı bir durum değil, istersen sen de öğrenebiliyorsun bunu yani.

O bakımdan, "doğuştan getirilmiş olan bazı yetenek fark-

lılıkları" ile –sinir sisteminin doğal kapasitesi vardır, süreçleme kanalları diyelim; işte göz, kulak, burun, dokunma filan– "beynin süreçleme kapasitesinin yönlendirilmesi", bunlar farklı konular.

Ancak, ikisi birbiri ile ilişkili olabilir. Diyelim ki müzik kabiliyeti olan birisinin beyni, sesle ilgili farklılıkları almaya daha iyi yönelmiştir. Yani, renge menge, oradan gelenlere duyarlı değil de, ama ses tonlarının filan farkını almaya duyarlı bir şekilde çalışıyor. Diyelim o 7 Bit'in 5 Bit'ini sesten almaya programlanmış bir durum ortaya çıkıyor. Müthiş bir sistem. Sinir sistemi müthiş bir sistem.

— Müthiş... Kurabiliyorsunuz da. Örneğin, komutu veriyorsunuz işte, "Sabah şu saatte kalkmalıyım" diye, saati kurmamış bile olsanız o size o saatte, "Kalk" diyor. Daha önceden edinilmiş bilgileri tarayıp –kalkmanız gereken saatteki gün ışığı, sesler vb gibi verileri tarayıp– o saat geldiğinde "uyanıyor". Uyanan sizsiniz ama sizin dışınızda olup bitiyormuş gibi. Siz saati bilmeseniz de –hemen saate bakıyorsunuz "kaç?" diye çünkü– "o" biliyor saati.

— Benim kızım bununla ilgileniyor.

— Ayşen mi Elif mi?

— Ayşen. Kızılderililerin çocuk eğitim sistemini inceliyor; doğaya bakmasını, hayvanları görmesini filan nasıl öğrettiklerini... Mesela öyle bir şey var ki, bazen çocuk büyürken, diyelim ki 10-15 gün gözünü bağlayarak ses duyarlığını geliştirme, kulağını tıkayarak gözle iyice görebilmesini sağlama gibi yöntemler kullanıyorlar. Çünkü doğayla ilişkileri müthiş zengin Kızılderililerin.

— Ayşen'in eğitimi hangi dalda?

— Fizik terapi. Ama, doğal olarak, yani bu Kızılderili felsefesi, kültürü ve doğaya dönük olarak onların bakış tarzlarıyla çok yakından ilgileniyor. Kendisinin daha önce bir Kızılderili olduğuna dair güçlü bir kanaati var.

— Reenkarnasyon?
— Evet. O konuda güçlü bir kanaat taşıyor. O da herhalde bir zemin olsun istiyor kendine.

O çocuk eğitim tarzları bana çok ilginç geliyor. Mesela, benim bu yaz dinlediğim, ilgilendiğim olay; bir ağaç veya herhangi bir doğa parçasını ekip, üç ay, dört ay, beş ay her gün orada bir saat oturup oraya iyice bakmayı öneriyorlar. Ve neler görmeye başlıyorsun neler; otların türü, böcekler, ağaç kabukları, rüzgârın esiş tarzındaki farklılıklar, güneşin gölgesinin farklılıkları filan. Bunu, bahçedeki herhangi bir alan olabiliyor, ama oraya üç-dört ay her gün değişik saatlerde gidip bir saat oturup gözlemen gerekiyor. Sesiyle, kokusuyla, hareketleriyle filan.

— Hayli açıldık yine... Emily ile Türkiye'de bırakmıştık sizi.
— Şunu söyleyeyim, Emily'nin ben, Türkiye'de zorluklarla karşılaşan, yalnızlık duyan, yardım edilmesi gereken bir insan olduğu konusunda pek duyarlı değildim. Şimdi geriye dönüp baktığım zaman onu görüyorum. Hâlâ kendi kızgınlığım, öfkem içerisinde, "Evlenmek istemiyordum, evlenmek zorunda kaldım, Allah kahretsin" tavrı içerisinde olan tarafım daha ağır basıyordu.

— Ve bu duyguların ardından baktığınızdan Emily'yi göremiyordunuz diyebilir miyiz?
— Diyebiliriz. Bunu da, çok "ben" merkezli, "erkek" merkezli bir dünya görüşünün sonucu olarak görüyorum. O bakımdan, Emily'nin en çok bana ihtiyacı olduğu zamanlarda ben Emily'nin yanında yer alamadım. Ve bu yazık oldu çünkü Emily iyi bir insandı. Hakikaten bu ilgiye, bu dostluğa, bu yakınlığa layık biriydi. Onu görebiliyorum. Bir insan olarak gerçekten iyi bir insan.

Bir de şu var yalnız; Emily de bunu benden istemesini bilemedi. "Benim buna ihtiyacım var, neredesin Doğan" demesini bilemedi. Deseydi, uyanırdım. O tarafımı da görüyorum. Birisinin yanımda acı çektiğini fark etsem ve bana ifade etse,

iyi bir insanım içten içe, biliyordum, onun dışına çıkabilir ve elimi uzatabilirdim. Demedi. İçten içe o yalnızlığını çekti.

Onun da kafası çok karışıktı ve yalnızlığını çekişinde de tahmin ediyorum, daha önce senin ifade ettiğin o kadın-erkek ilişkilerinde açık seçikliğin olmayışı önemliydi çünkü yani anlayamıyordu ne olup bittiğini. Ve kadın ilişkileri içerisindeki sunilikler, formaliteler durumu ve böyle olduğun gibi olup konuşabileceğin, rahat ilişkiler olmayışı, tahmin ediyorum onu çok şaşırtan şeylerdi.

Ama bunun yanı sıra, Emily'yi çok sevdiler. O saflığından dolayı, temizliğinden dolayı, her şeyi soruşu, iyi niyetle öğrenmeye falan çalışmasından dolayı benim ailem; ablalarım, ağabeylerim, yengelerim Emily'yi çok sevdiler. Emily de onları çok sevdi. Komşular çok sevdiler. Yani, sıradan ev hanımları, eğitimi meğitimi olmayanlar. "Doğan Bey, ne kadar iyi bir kızın eline düşmüşsünüz" derlerdi. Komşuluk ilişkileri çok iyiydi. Emily onların iyi niyetli davranışlarını hemen görüp, minnetle kabul edip karşılık verirdi. Babam çok sevdi. Ama bütün bunlar Emily'nin yalnızlık duymasını engelleyemezdi. Çünkü onun hayata bakış tarzında, yetişme tarzında farklılıklar vardı.

— *Örnek verebilir misiniz?*

— Vereyim: Bir bayram. Ankara'da oturuyoruz, Gaziosmanpaşa'daki evimizde. Dokuz daire var. Daireler birbiri ile görüşüyor. Esas itibariyle diyelim yedi daire falan birbirimizle görüşüyoruz. Ve karar verdik ki bayramın ilk günü bütün daireler birbirini ziyaret edecek. Büyüklerimizi ziyaret edeceğiz hadisesi. Hatırlıyorum, Emily'nin de ilk bayramı bu Türkiye'de. Yani ilk bayramı değil ama ailece, hep beraber ziyarete falan gideceğimiz ilk bayram bu.

Ve alt katta –demin de bahsetmiştim– o Sıtkı Bey'le beraber –o da aynı apartmanda oturuyor– biz alt kata indik. Kaç kişiydik? Diyelim ki altı aileyiz. Çok kalabalık. Şimdi normal olarak, "Bayramınız kutlu olsun. Nasılsınız Tahsin Bey? Nasılsınız Şükrü Bey? Nasılsınız Ayten Hanım? Nasılsınız Belma

Hanım?" herkes birbirine soruyor. Nazik cevaplar veriliyor. Ondan sonra işte –Şeker Bayramı'ydı–, lokum çıkıyor, likör çıkıyor, alıyorsunuz. Ondan sonra, "Şimdi ondan sonraki daireye gidelim" diyoruz. Aşağıdan yukarıya çıkıyoruz, haydii kalkıyoruz çıkıyoruz. Bu defa orada aynı sorular: "Nasılsınız? Siz nasılsınız? Ya siz?" Ve Emily hayretler içerisinde bana bakıyor. Yani "Biraz önce bunlar yine sordular aynı soruları?Biraz önce sohbet edilen şeyler bunlar?" diye öyle bakıyor! Ve Emily'ye de soruyorlar tabii tekrar tekrar, "Ya siz? Siz nasılsınız?" diye, Emily böyle hayret içinde, "Az önce de söylediğim gibi, iyiyim" filan diyor.

Ardından yine hep beraber haydiii öbür daireye. Üçüncü dairede de aynı şey oldu. Bana, "Şaka mı yapıyorlar yoksa ciddi ciddi soruyorlar mı?" dedi. Onun için o kadar akla aykırı bir durumdu ki yani, yaşayamaz öyle akılla yaşayan bir toplumda yetişen biri. İşte sonunda sordu: "Ne bu?!" diye. Bir seremoni tarafı var işte, gelenek görenek. "Haydi yeni baştan silelim başlayalım, hiç birbirimizi görmemiş gibi yeniden hal hatır soralım" tutumu. Şimdi, bu tip durumları anlayamıyor.

— *Dumura uğramıştır garibim.*

— Mesela, babam var, ağabeylerim var ve bir konuyu konuşuyorlar. Bir konuyu konuşurken, ben bir fikir söylüyorum. Fikir söylerken coşuyorum ve ben Akdeniz insanlarında gördüğün o tipik abartılı konuşmalara doğru gidiyorum. Emily, o Batı insanının dürüstlüğü ve görüşlere saygılı tutumu içerisinde herkesin içinde bana diyor ki: "Hayır, öyle değildi". Diyelim ki ben "25" demişsem o diyor ki, "Hayır, 17'ydi". Hakikaten doğru da söylediği. Abartan benim. Niye abartıyorum? Abartmam da bekleniyor zaten. Bu ortamları biliyorsun böyle, karşılıklı abartarak konuşursunuz falan. Dediğimden biraz iskonto yaparak anlarsın falan. Böyle bir kültür zemini yok onda. Avcılar yapar bunu, balıkçılar da yapar. Ne zaman ben böyle Emily'nin bildiği gerçeklerden farklı konuşuyorum bilmem ne, sürekli beni dürtüyor, düzeltiyor.

Ve bazen, bir de kültürümüzde şu vardır; diyelim ki sen ve ben arkadaşız ve senin hiç sevmediğin bir insan var, o insanı ben de tanıyorum. Bazı zaman o insanın aleyhinde konuştuğun zaman benimle arkadaşlığın bozulmasın diye ara sıra diğerinin aleyhinde ben de bir şeyler söylerim değil mi, işte bu müthiş rahatsız ediyordu Emily'yi. Müthiş rahatsız ediyordu. "İkinci kere bu adamı gördüğünde, yani aleyhinde konuştuğun bu insanı gördüğünde yüzüne nasıl bakacaksın?" bilinci. Kişisel bütünlük olarak yani böyle bir şeyin konuşulması –ki bunu Amerikan kültüründe, eğitilmiş insanlara rahatlıkla genelleyebilirim. Bu yönleri çok güçlü–, yani dedikodu yapmak çok çok rahatsız ediyor.

— Eğitim düzeyi yüksek kesimde değil mi?

— Evet. Eğitimde böyle bir kişisel düşünceye önem verme var. Bunu ders olarak, derste söylemiyorlar eğitim sırasında ama bir sistem çalışıyor, o sistemden çıktığın zaman bu çok önemli kültürü almış oluyorsun: Arkadan konuşma yok. Yüzüne söylemediğin bir şeyi, arkasından da söylemeyeceksin. Eğer arkasından söylüyorsan borcun vardır, ilk gördüğünde yüzüne de söylemen lazım. Öyle bir anlayış. Ama bu bana uymuyordu, benim yetiştiriliş tarzımda biz, yani ben öyle bir ortamda büyüdüm ki, –bu ilginç gelecek tahmin ediyorum– bir sürü yengem vardı benim, her hafta biri diğerine küserdi. Ama dinamikler değişiyor, üç hafta sonra birinci hafta küstüğü ile konuşur ve beraberce şimdi müşterek küstüklerinin aleyhinde konuşurlardı... Bu dinamikler değişiyor sürekli ama değişmeyen şu ki, sen ve ben bir araya geldiğimiz zaman, senin ve benim ilişkimin sıcak ve yakın olduğunu ispat etmek için orada olmayan birini çekiştirmemiz gerekiyor, bu bir kural. Çekiştirirken de birbirimize şu mesajı veriyoruz: "Seninle ben ne kadar yakınız değil mi?" Bu yaygın bir kural. Benim içinde yetiştiğim toplumda bu çok yaygın bir kural. Şimdi devam ediyor mu etmiyor mu bilmiyorum ama Türkiye'nin birçok yerinde bunun yaygın olabileceğini tahmin ediyorum. Ben kendimde hissettim ve halen ara sıra hissederim,

yakın bir arkadaşımı gördüğüm zaman içimde şöyle bir eğilim; kimin aleyhinde konuşacağız şimdi? Hakikaten. Gülüyorsun ama bilmiyorum sen hiç hissettin mi bunu? İki yakın arkadaş bir araya geldiği zaman, bir üçüncüsünün aleyhinde konuşma sistemi var. Veya görgüsü...

— *Ona uymadığınızda, yani, "Sezar'ın hakkını Sezar'a" verdiğinizde de çoğu "arkadaşlık"(!) sizi dışlıyor zaten.*
— Güceniyor. Yani, "En yakın dostum sensin" anlayışı. Bunu hissediyorsun. Ve Emily müthiş rahatsız olurdu bu durumdan.

— *"Dostluk" kültürü yok yani Emily'de?*
— Yok. "Sezar'ın hakkını Sezar'a vereceksin" kültürü var. Onun için Emily'nin yanında eğer birisinin aleyhinde konuşursan, o da gayet çocuk saflığı içerisinde, "Ama öyle bir insan değil ki. Yoo, ben onun çok iyi yönlerini gördüm" falan diye konuşurdu. Bu da öbürünün kulağına gittiğinde, Emily onun "can dostu" olmuş oluyor. Ama Emily öyle bir şey beklediğinden dolayı değil, yani bunu herkes için yapardı. Ve tabii bu benim için bir yandan derin saygı uyandıran ama aynı zamanda da öfkelendiren bir şeydi. Emily ile kavga ettiğimi hatırlıyorum; "Sen babamın, ağabeylerimin yanında beni nasıl küçük düşürürsün?" diye. O da diyor ki: "Ben seni niye küçük düşüreyim? Ama doğru değildi ki söylediklerin". Hah hah ha! Kim bekliyor ki doğru olmasını? Kocan boş bulmuş meydanı, atıyor işte! Bırak atsın.

Ve yani zerre kadar öyle bir şeyi yoktu, "Bizimki şimdi söylediğim takdirde bozum olur" diye. "Bundan niye bozum oluyorsun?" hayreti içerisindeydi o. Ve bana olan saygısını çok büyük ölçüde kaybetmeye başladı. Bunun da farkındaydım. Aynı zamanda da hastalıklı yönlerimin farkına vararak, yani, "Nasıl yapıp da ben bunların farkına varıp da temizleyeyim?" tarafı da başlıyordu ama Türk erkeği olarak, "Karıcığım, benim böyle bir hastalıklı yönüm var, kusura bakma" demiyordum tabii. Böyle bir şey olur mu? Erkek, sürekli güç-

lü olmalı, mükemmel olmalı, karısı ona hayranlıkla bakmalı. Öyle bir mekanizmayla devam ettirmek istiyorum. O da bir şablon işte getirdiğim. Yani o robot olmaktan getirdiğim bir şablon o.

— Bunu daha önce konuşmuştuk; dünyanın neresinde olursa olsun kadınların, erkeğinden bir güç odağı olmasını beklediğini söylemiştiniz.
— Doğru.

— Evrensel bir şablon söz konusu. Ama farklı anlamda bir "güçlülük" olabilirdi herhalde bu.
— Evet, olabilirdi. Yani öyle bir şablonun arkasına sığınmak durumunda değildim ben; yetenekli bir insanım, çok güçlü yönlerim var, onların farkına varmalarım daha sonraları oldu. Yani Emily, –tahmin ediyorum– benden çok etkilenerek, beni severek evlendi. Tesadüfen olan bir durum olmadı. Yani benimle çıkışı, şusu busu. Mesela bir keresinde, "Senin delidolu yönünü, Akdeniz çocuğu olmanı ben çok seviyorum" demişti. Türkü söylemem, kalkıp birisini çekip, "Haydi bakalım, oynayalım" falan demem, o delidolu tarafım onu çok etkiliyormuş. Bu yönden baktığımda, Emily, Türk insanını özü itibariyle, can itibariyle çok severdi. Yani bir Türk çocuğu... bu çocuğa yapılan yanlış bir şeyde içi sızlardı; "Ama annesi, o öyle yapmak istemiyor ki, o bunu demek istiyor" filan diye konuşurdu bu durumda hemen. Ama bu sosyal hayatın kalıplaşmış şablonlarından nefret ederdi. Ondan dolayı ben iki türlü bir şey görüyorum; Türk canı ile can olarak karşılaştığın zaman çok rahat ve Amerika'da bulamadığı bir şeyi bularak kendisini burada arkadaş sahibi, dost, komşu sahibi olarak görürdü.

— Orada bulamadığı?
— Can. Can... can cana bir dostluk. Yani, mesela, Allah rahmet eylesin, aşağı katımızda Muhibbe Hanım vardı. Kocası Devlet Demiryolları'nda memurdu. Haydarpaşa'da çalışıyordu.

Muhibbe Hanım, tam bir Anadolu kadınıydı. Emily'yi görünce, "Canıım" der –kendini böyle onun annesi gibi görürdü–, hemen kucaklar, bağrına basar, orada şöyle bir tutardı. Emily önceleri çok şaşırdı, böyle kalakaldı. Ama Muhibbe Hanım, biz bir Amerika'ya gittik geldik, "Çok özledim kız seni" diye aldı kucakladı gözleri yaşlı. Yanaklarından öptü. Emily nasıl ağladı hüngür hüngür. Nasıl ağladı... Ve yıllar sonra Muhibbe Hanım'ın öldüğünü ben Amerika'da söylediğimde nasıl ağladı, hüngür hüngür ağladı. Ve onlarla ilgili anıları olduğunda, Amerika'dayken çok ağlardı. *(Kendisi de ağlıyor)* Demek ki bir gönül bağı varmış. Ona çok önem verirdi. Mesela ablamla ilgili, onu çok sever. Yengelerimle ilgili olarak da öyle.

— *Kültürel baz ne olursa olsun, insan hep aynı; o sıcaklığı arıyor...*

— Benim gördüğüm kadarıyla, Amerikalı bu tarafını iyice öldürmemiş. Yani Amerikalılar Türkiye'ye gelseler tam bir tedavi olur bu onlar için. Hah hah ha. Yalnız, Türk ailesinin içine gelecekler, yani otelde motelde kalmak değil. Yani Amerikalılar Türk ailesinin içine girip üç ay, dört ay, beş ay kalsalar gerçekten tedavi olurlar çünkü bizimkiler, "Canıım" der, öper koklar, boynuna sarılır bilmem ne, müthiş dostluklar doğar, ömür boyu da tedavi edilmiş olurlar ve bunu öneriyorum ben bir sistem olarak.

— *Rehabilitasyon merkezleri gibi...*

— Evet. Aynen. Yani bozulmamış Türk ailelerine Amerikalılar karı-koca, çocuklar olarak gelsinler ve bizim şartlarımızda kalsınlar. Çoğu kabul eder anlatılırsa eğer. İlk başlarda biraz şok mok olurlar ama ondan sonra tedavi olurlar, öyle bir hizmetimiz olur onlara. Bunu ara sıra ben seminerlerde de söylüyorum. Tabii onların da bize hizmeti; bireyselliği öğretme, bireyin önemini öğretme yönünde olur. Böyle gidip gelmeler çok iyi olur diye düşünüyorum.

Emily, bu yaşayan insan ilişkileri içerisinde bayağı kaldı ve

bu ilişkiler içerisinde anlam kurdu, ilişkiler geliştirdi ama mesela Emily'nin Türk şiiri, edebiyatı, müziği ile ilişki kurduğunu söyleyemem. Neden? Çünkü ben kendim o ilişki içinde değildim. Yani evimde öyle bir kültür yaşamıyordum. Sadece bilinçsiz olarak, fırsat bulduğumda halk türküleri dinlerdim. Ona saygısı vardı fakat oturup da, "Ne diyor biliyor musun Emily" diye izah etmezdim. Sadece bir kere Âşık Veysel'in, "Güzelliğin on para etmez / Bu bendeki aşk olmasa"sını tercüme etmeye kalktım, nasıl kızdı, "Ne kadar kendini beğenmiş" dedi, "ne kadar kadını küçülten bir tavır bu! Megalomanyak bir durum" dedi. Ulan! Şaşakaldım! Ben hiç böyle görmüyordum. Ve ondan sonra da paylaşmamayı yeğledim. O öyle bakıyor, çünkü farklı bir kültürden geliyor, kadının aşağılanmış olmasına muazzam kızıyor ve yakın çevrede bu tarz yaklaşım gördüğü zaman da katlanamıyordu; bu erkeğin hep baskın olması, erkeğin hep haklı olması, kadının hep sinik olması, Türkiye ile ilgili en büyük öfkelerinin kaynağı buydu.

— Feminist hareket içinde aktif olarak çalışıyor muydu, Luis gibi?

— Hayır. Ama güçlü bir öfke vardı içinde erkeklere karşı. Sonradan bunun babasının kaybıyla ilişkili olduğunu o da kabul etmeye başladı. Yani erkek olmak her şeyden önce bir suçtu. Ve şöyle bir olay yaşadım Amerika'da; Türk babaların oğullarıyla "L'an, nerede pipin?" filan diye pipiyle alay etme bilmem ne durumu vardır, hiçbir zaman kız çocuğun cinsel organı ile ilgili alay edilmez, konuşulmaz, tabudur.

— "Hadi kızım göster bakayım amcana, teyzene" denmez tabii...

— Hah hah haaa. Denmez, denmez tabii. Ben Timur'a, tam bir Türk babasının tavrı içerisinde, "Ne ulan! Düşürdün mü yoksa? Göster bakayım" falan derken, bir patladı Emily, "Neden kızlarına göster bakayım demiyorsun?" diye. Ulan! Kız gösterir mi? Olacak şey mi? İzah da edemezsin bunu! O kültürel bir tabu. Ama kültürel tabu olmasını da o öyle yo-

rumluyor, yani, "Oğlana yaptığın her şeyin aynısını kızlara da yapman lazım" görüşü. Ve tokat gibi yedim bu lafı! "Manyak mısın be kadın! Böyle bir şey olur mu ya?" filan durumu oldu tabii. Ona o bir deliymiş gibi bakıyordum, "Sen delisin" diyordum, "olur mu böyle şey? O bir oğlan, öbürü kız!"

— O bir oğlan, öbürü kız... "Eee?" demiştir.
— "Eee?" diyor tabii. Şimdi bu yönlerden farklı olduğumuzu görebiliyorsun ve o kadar farklıydı ki. Ama o bana şu saygıyı göstermiyordu; "Ya bu çocuk Türkiye'de büyümüş. Bu Türk kültürünün bir ürünü. Gayet tabii böyle yapacak. Eğer ben onunla konuşacaksam, 'Doğan ya, sen böyle büyüdüğün için bu senin için çok doğal ama bu beni çok rahatsız ediyor' diye konuşmam lazım" diye bir şey söylemesi lazım ki iletişim bu şekilde devam edebilsin. Ama o, "Ne kadar seksist, ayrımcı, bağnaz, maço bir erkeksin!" diye bana saldırıyordu, ben ise, "Öyle şey olur mu? Biz profesörüz be! Hem de psikoloji profesörü! Her şeyi bilen vee..." diye bir tavır içerisinde, "Haydi ordan! Sinir!" tutumuyla bakıyordum; "Sende bir manyaklık var!" tavrı içerisindeydim.

— Aa, "maço" mu? Ne "ayıp"! Bu tavrın neresi "maço" hiç? Aşkolsun Emily! (Kahkahadan kırılıyoruz)
— "Ben hiç maço değilim. Sen manyaksın!". Ne güzel bir iletişim değil mi? Ben iletişim profesörüyüm ya! Hah hah haa.

— İletişim profesörünün iletişimi!!! Hah hah haa.
— Belki hatırlarsın, televizyon programında bütün bunları anlatmak zorunda hissettim kendimi, çünkü sık sık, "Hocam sizin çocuklarınız ne kadar şanslı, aileniz ne kadar şanslı" deniliyor. Halbuki televizyonlarda anlattıklarım, kitaplarda yazdığım filan sonradan farkına vardığım şeyler bunlar benim. Bunlar kim olduğumu göstermiyor o zamanki tavır içerisinde.

Yani, Emily'nin Türk kültürünü yaşayan insan ilişkilerinden tanıdığını söyleyebilirim. Ayrıca dediğim gibi, Türk kül-

türünün edebiyatıyla, şiiriyle, müziği ile ilişki içinde olamadı çünkü ben kendim o alanlarla ilişki içinde değildim. Ondan dolayı Türk kültürünün tüm zenginliğini koklamış, anlayabilmiş birisi değil.

— Sadece o kültürün sonuçları ile karşılaştı...
— Evet, evet, yaşayan kültür içerisinde bunları gördü. Bilmiyorum başka var mı bu konu ile ilgili soracağın?

— Teşekkür ederim, yok. Şimdi tekrar kronolojik akışa gelelim. Hacettepe'de öğretim üyesi olarak bırakmıştık sizi...
— Evet. Ben Hacettepe'deyim. Ve 1975-76 akademik yılında Fulbright ziyaretçi profesör bursunu kazandım.

— Hacettepe'de kadroluydunuz tabii bu sırada değil mi? Hangi derslere giriyordunuz?
— Askerlik bittikten sonra tam kadroya geçtim. Doçentliğimi aldım ve öğretim üyesi olarak devam ediyorum. Verdiğim dersler; Psikolojiye Giriş, Öğrenme Psikolojisi, Dil Psikolojisi, Kişiler Arası İletişim Psikolojisi dersleri. Bazen, ihtiyaç olduğu zaman, Sosyal Psikoloji ile Motivasyon Psikolojisi dersleri de veriyordum. Ama benim esas alanım, yani tekrar eden sürekli; Psikolojiye Giriş, Öğrenme Psikolojisi, Dil Psikolojisi ve İletişim Psikolojisi. İletişim Psikolojisi'ni her yıl verirdim alanım o olduğundan dolayı. Önem verirdim ona.

— Bir doktor da elbette grip, kanser olabilir ama psikolojinin daha farklı olduğunu düşündüğüm için bunu sormadan geçemeyeceğim; evde böylesine iletişim kazaları yaşarken okulda İletişim Psikolojisi'ni öğretebilmek ne kadar mümkün sizce?
— Ben iletişim kazaları yaşadığımı bilmiyordum ki. Ve o zamanki verdiğim İletişim Psikolojisi, bilgi aktarımıydı. Yani, bunun örneği o kadar çoktu ki üniversitelerde; hem Amerika'da, hem Türkiye'de, yani bilgi aktarımı yaparsın... Özellikle, mesela, psikoterapistlerin birçoğunun hayatına bak,

ilişkilerine bak, kokuşmuştur. Ama diğer insanların ilişkilerini tedavi etmekle ilgili bir iddiaları vardır. Ve burada benim çok önemli, belki de yeri geldi, söylemek istediğim bir şey var; bunu zannederim daha önce konuşmadık, mesela üç alana bakıyorum şimdi ben: Bilgi, varoluş, davranış.

Bilgi ve davranışla ilgili konuşabiliyorum ben derslerimde. Varoluşla ilgili o can bilinci, öz ve değerler bilinci oluşmamıştı bende. Ondan dolayı, profesörlük demek, bilgi demekti. Davranışını aktarmak zorunda da değilsin. Ama işte, biliyorsun. Bunu böyle düşünen çok insan var Türkiye'de; yani bilginle ölçülür profesörlük, yaşamınla ölçülmez.

Şimdiki düşünüş tarzım içerisinde; bu tip insanlar çok tehlikeli.

— *Nedir bu tehlike?*
— Yaşamın anlam ve coşkusunu kaybetmede en önemli etkenler bunlar. Yaşam bilgisi... Entegre bir doğa var. Entegre bir evren var. Entegre bir insan var. Buna ters düşen bir tavır bu. Ve bu insanlar hiçbir zaman kendileri ile mutlu değil. Etkiledikleri, kendilerine inanan insanları da mutlu etme gücüne sahip değiller. Demin de söylemek istediğim bu. Terapistlerin de sorunu bu.

— *Bir atasözümüz de var duruma dair: "Hoca verir talkını...*
— "Kendi yutar salkımı" ya da "Hocanın dediğini yap, yaptığını yapma" filan. Bunların hepsi "korku kültürü" ile ilgili. Hiçbir zaman tesadüfen ve insanlara bağlı bir durum değil bu. O nedenle, ben o dersleri verirken kendi çelişkilerimin farkında değildim, çünkü özümle ilgili olarak bir, "Entegre miyim?" sorusunu sormuyordum. "Peki benim yaşamımda bu nasıl gerçekleşiyor?" sorusunu sormuyordum. Böyle bir soru sormayı da hiçbir zaman ihtiyaç halinde hissetmiyordum çünkü içinde büyüdüğüm ortamda hiç kimse bu soruyu sormuyordu. Yani bu soru acayip bir soru olarak görülüyordu bile diyemeyeceğim, kimsenin aklına bile gelmiyordu çünkü.

Mesela bu konuyla ilgili bir anım geldi aklıma şimdi; bir

ablamın kayınpederi... Dindar birisiydi. Hacı diye anılırdı. Bu, işte boğayı iğdiş etmek derler. İğdiş etmeyi biliyor musun?

— *Evet.*

— Hayvanın hayalarını burmak ya da kesmek. Anlatıyordu adam. Ben üniversite öğrencisiyim o zaman. Boğanın hayalarını kesmiş jiletle ama boğmayı unutmuş. Ve kan kaybından ölmüş boğa. Bunu anlatırken zerre kadar bir empati yoktu. Yani bu boğanın acı çekmesi ve bu boğanın bir canlı olarak ölmesi ile ilgili. Sadece hayıflandığı: "Bir boğa kaça mal olur şimdi biliyor musun?".

Kaybettiği, bir "mal varlığı", empati diye bir şey yok. Kendini yerine koyabilme durumu yok. Ve bu çok yaygın. Gayet yaygın benim gördüğüm kadarıyla. Yani kişisel bütünlüğün eksikliği çok yaygın. Kendini onun yerine koyabilme eksikliği, empati eksikliği çok yaygın. Bunun besbelli ki kökenleri var. Niye bu kadar yaygın? Biz doğuştan empati yokluğuna programlanmış değiliz. Bebek yalan söyleyerek doğmuyor ki. Belirgin bir şeyi var, bildiğini bildiği gibi söyleme durumu var bebeklerde.

— *Empati gücü de çok yüksek üstelik; gülümseyen bir bebek, ağlayan bir bebek gördüğünde yüz ifadesi hemen değişiyor, ağlamaya başlıyor.*

— Aynen. Empatisi çok yüksek. Sadece insanlara değil hayvanlara da böyle bir yaklaşımı var. Bak aklıma ne geldi, fıkra değil olmuş bir vaka; bir seminerde anlattı bir anne. Bankada çalışıyor, şube müdürü. Birçok çalışan anne gibi içi cız ediyor çocuğu bıraktığı zaman. Ve bir fırsatını buldu geldi, arada benimle konuşuyor; belli, içi cız ediyor. Hakikaten yüreği yanık. Kendi annesi yakın bir kasabada oturuyor, hafta içi ona bırakıyorlar çocuğu, hafta sonu alıyorlar. Hafta sonunu çocuğu ile beraber geçiriyor. İşte böyle bir hafta sonu –çocuk da dört yaşında. Kız çocuğu– gittikleri yerlerde bir eşek yavrusu, sıpa, anırmaya başlıyor. Küçük kız annesine, "Anne, bu niye ağlıyor?" diyor, "Onun da mı annesi çalışıyor?".

Bunu anlatırken ağlamaya başladı kadın. Burada çocuğun empatisini görüyorsun, onun için anlatıyorum, "Canım, o da ağlıyor. Annesi yok da onun için" diye düşünüyor. Bunu bir konuşmamda, emekli orgenerallerin bulunduğu bir ortamda anlatmıştım bir seminerim vesilesiyle. İsmet Bayar, evvelden Kara Kuvvetleri Komutanlığı yapmış, aynı zamanda kitap yazan birisi ve "Patikli Kurmaylar" diye bir kitap yazdı, benden izin istedi, dedi: "Ben böyle bir kitap yazıyorum izin verir misiniz bu anekdotu alayım?" "Tabii, memnuniyetle" dedim. Başka bu tip anlatılan çocuklar gibi, olmuşları toplamış ve "Patikli Kurmaylar" diye bir kitap çıkarmış. Çok güzel bir kitap.

— Hangi yayınevinden?
— Zannederim Alfa Yayınları dağıtıyor. Ve böyle ara sıra birkaç sayfa okunup, gülümsenecek bir kitap.

— Çocuklardan öğrenilecek çok şey var değil mi? İnsanın "saf" hali. Henüz kalıplara sıkışmamış oldukları için.
— Çocuklar en güçlü öğretmenler. İnsanın doğası ile ilgili bir şey öğrenmek istiyorsan mümkün olduğu kadar açık seçik çocukları gözlemek ve ne yaptıklarına iyi bakmak ve ne söylediklerini iyi dinlemek lazım. Bu süreç çok önemli gözüküyor bana. Onun için benim seminerlerimde, kitaplarımda sık sık çocukların davranışlarını örnek göstererek, insanın ne olduğu ile ilgili kanaatler ifade ederim.

— Her bebek kendine has genetik kodlamalarla, kendine has bir kişilikle doğuyor. Her bebek kendine göre farklılıklar sergiliyor. Büyümesi izlendiğinde, erişkin yaş davranışlarının bütün özetini, kişilik özelliklerini daha bebekken sergilemiş olduğu görülüyor. Ona karakterini hiçe sayan genel doğrularla yaklaşmak yerine onun kişilik özelliklerine uygun, özel bir yaklaşım geliştirebilmek için, bebeğin kişiliğini anlayabilecek bir eğitim edinebilmenin yolu nedir? İletişim psikolojisinde bebekleri "okuyabilmek" için hem anne ve babalara hem de bebeğin eğitimine yönelik çalışmalardan söz edebilir misiniz?

— Anne ve baba bebeğe hangi gözle bakmalı? O gözü eğitme anlayışı var iletişim psikolojisinde. Bir kere, "Bebek muhteşem bir potansiyeldir" kavramı içerisinde bakmak çok önemli. Ondan dolayı ben "İletişim Donanımları" kitabımda uzun uzun örnekler veririm. Yani, bebeğin muhteşem bir potansiyel olduğu bilinci içerisinde olan bir gelişim ortamı ile böyle bir bilince sahip olmayan ortamı karşılaştırırım; ana baba, eğitim ortamı, yönetim ortamı, toplum geneli şeklinde.

Şimdi, ana-baba, "Çocuk muhteşem bir potansiyeldir ama bu potansiyelin yönü nereye doğru gidiyor?" bilincine sahipse, gözlemeye başlar. O kadar uzmanlığa ihtiyaç yok, sadece şu; zamanının çoğunu nerede geçiriyor, en çok neler yapmaktan hoşlanıyor ve ne gibi tercihlerde bulunuyor? Bunlara baktığınız zaman görürsünüz; koordine etmeye çalışan, çıkmaya çalışan, faaliyetlere yönelmiş çocuklar görürsünüz. Bazıları var, hemen bir şeyleri bir araya getirip koyma bilmem ne falan, kendiliğinden gösteriyor yani bunu. Seslerle oyun oynama durumuna girenler var.

Benim takip ettiğim model şu: Çocuğu geliştirmeyin, çocuğa geliştirme tavrı içinde bakmayın, sadece gelişime olanak sağlayan ortam sağlayın.

"Çiftçi tutumu" diyorum ben buna. Diyorum ki: "Çiftçi ağaç yetiştirmez, ağacın yetişmesi için ortam hazırlar. Yetişme işini ağaç yapar; zeytinse zeytin olur, bademse badem olur, fındıksa fındık olur. Yani, 'Sen fındık olacaksın' diyemez çiftçi. Öyle bir gücü yok. Biz ana-babalar bu hatayı yapıyoruz."

Çiftçiliğin genel kuralları vardır; toprağına iyi bak, sula, gübrele, etrafta otlar motlar çıktığı zaman temizle, hastalıklar mastalıklar geldiği zaman ilgilen. Bunların hepsine tekabül eden gelişim felsefesi var. Onun için, çocuğu gözleyip, kendisini ifade edebilmesi olanağı ve hareket edebilme mekânı yetiyor zaten.

Otlardan nasıl temizleyeceğiz; değerler bilinci. Yani çocuğun etrafında yalan söylendiği zaman çocuk hayretler içerisinde bakıyor! "Biz yalan söylemeyiz. Yalan kötü bir şeydir, güven kaybettirir". Bu kadar. İnancımız da bu aslında. Ve

hakikaten bakıyorsun, bundan daha fazlasını yapmana gerek yok.

— *Değerleri yüklemek...*
— Evet. Yaşayan değerler olması lazım tabii.

Ve onu, mesela, ait olma ihtiyacı var, birey olma ihtiyacı var, hem ait olma hem birey olma ihtiyacını yaşayabileceği bir denge kurma; çok sıkboğaz etmeyeceksin, sürekli kucağında taşımayacaksın ama çocuğun hayatında da olacaksın. İstediği zaman sana ulaşabilecek ve senin ilgilendiğini bilecek. O bir denge durumu. Çok önemli.

Bir de sorumluluk vereceksin. "Anne doydum" dediği zaman, "Tamam tatlım, ama bunun bir yapısı var. İstediğin zaman yemek yiyemezsin. Yemek zamanı var. Doydum dediğin zaman bil ki arada ıvır zıvırla karnını doyurmana izin vermem. Bu da kural" anlayışı. Bitti. Bu kadar basit.

Sorumluluk nasıl verilir? İşte benim televizyonda verdiğim örnek, Nemike yengem örneği, her bir çocuğa masa büyüklüğünde bir arsa parçası ayırırdı, ne yetiştirmek istiyorlarsa onlar karar verirdi, yeşil soğan, marul, maydanoz, isterse her birinden de diksin. Ama anne hiç karışmazdı; sulaması, çapalaması, temizlemesi onlara aitti. Beş tane çocuğu var, birisininki sararıyor, öbürününki yeşil. "Annee benimki sararıdı", "Ağabeyininki sararmamış". "Niye?", "E konuş, öğren o ne yapıyor. Sen bir şey yapmıyorsun ki öyle oluyor". Kendisi de söylemezdi. Müthiş değil mi? Müthiş bir bilinç.

— *Harika! Nemike yengenin eğitimi?*
— İlkokul mezunu, ilkokul. Ama onun annesi babası da öyle büyütmüş onu.

Doğayla yakın olmanın ayrı bir bilinci var. Doğa en güçlü öğretmen. Doğa çok güçlü öğretmen. Onun için yani "köylü" olmak ve "açık" olmak çok güçlü bir yaşam felsefesini de getiriyor.

Bir kere doğa, telaşı hiç sevmez. Maymun iştahlılığı sevmez. Uzun vadeyi öğretir, sabrı öğretir, beklemesini bilecek-

sin, ne ektiğini bileceksin, zamanında ekmezsen toplayamazsın. Bütün bunlar kendiliğinden öğreneceğin şeyler doğanın öğretmen olması durumunda. O bakımından, "çiftçi tutumu"na ben çok önem veriyorum. Çok.

"Çiftçi tutumu" içinde çocuk yetiştirmemiz lazım. Bunu hep sürekli de söylüyorum seminerlerde.

Ve emin ol, çok fazla yapacağımız bir şey yok; sevgi ile ortamı hazırla ve orada bulun.

— *Çocuğa saygı göstermek...*
— Tabii, işte sevgi ile olunca, onun ait olma-birey olma dengesi ve sınırlarına dikkat edilmesi ile saygı var esasında.

Çocuğu hapishaneye koyma. Sadece orada ol ve paylaş. Çocuk bir başarı elde ettiği zaman ne yapar ait olma duygusu içerisinde: "Anne bak!" der, "Anne bak!" O kadar önemli ki annenin, "Aferin sana, aferin. Seninle gurur duyuyorum. Aferin kızım, aferin oğlum" demesi. Çok önemli. Çok önemli, çok.

— *Bu arada biz hâlâ Hacettepe'deyiz... Yol alma zamanı. Hacettepe'deki akademik yaşamınız nasıl sona erdi? Bir dakika... doçenttim dediniz. Amerika'daki doktora programı sonrası tabii değil mi bu doçentlik? Doçentlik tezinizi Hacettepe'de vermiş olmalısınız?*
— Evet. Hacettepe'de verdim.

— *Tezinizin konusu neydi?*
— Konum, dille ilgiliydi. Bu yeni Türkçe, arı Türkçe, Osmanlıca ve bir de Batı etkisiyle gelen kelimeler vardı. Bu yenileştirme, Türkçeleştirme akımında sistemi inceledim. Yani, herhangi bir kelimeyi tesadüfen uyduruyor musun yoksa sisteme uygun olarak türettiğin zaman nasıl algılanıyor? Türkçe'nin ek ve kökleriyle ilgili veriler topladım. Mesela, solcu bir gazete, sağcı bir gazete ve ortada bir gazeteyi ele aldım...

— 1970'li yıllar...

— 70'li yılların başı. Bir ay müddetle, diyelim onların üçüncü sayfasındaki bütün kelimeleri ek-kök ayrımına tabi tuttum. Ve bu şekilde, "Halihazırda gazetelerde kullanılan Türkçe'nin ek-kök ayrımında ne gibi işlevler yer alıyor?" diye inceledim. Gramere filan girmedim, gramer kitabına da bakmadım, halihazırda yaşayan Türkçe'de, bu gazetelerin üçüncü sayfalarında yer alan Türkçe'de ek-kök ayrımının ne gibi işlevleri var, ona baktım.

Eklerin ve köklerin bir listesini yaptım ve örneklerle ek ve kök işlevlerini inceledim, ondan sonra yeni kavramlar bulmaya çalıştım.

Örnek verecek olursam, hatırladığım kadarıyla, mesela "ak" ve "ek" eki var. Bir fiilin sonuna geldiği zaman o fiilin yapıldığı yer anlamına geliyor; "durmak"tan "durak", "konmak"tan "konak", "yatmak"tan "yatak" gibi.

Mesela bir kavram, dedim ki, "Ziraatçılar bir araştırma yapıyorlar, büyük bir alanı masa büyüklüğünde küçük toprak parçalarına ayırmışlar ve bu toprak parçalarının her birine bir isim vermek istiyorlar. Beş seçenek var, bunlardan hangisi uygun düşer?" Doğrusu, "bitmek"ten "bitek" aslında. "Bitek" dediğin zaman bitkinin bittiği yer anlamını taşıyor olmalı. Bunun gibi 10 tane filan kavram tanımladım ama, mesela "bitmek"ten "bitkin" filan gibi kelimeler de var aralarında. Diğerlerini şimdi tam hatırlamıyorum ama Türkçe'nin bu ek-kök işlevine uymayan dört tane de başka kelimeler vardı yanlış kullanılmış. Bir tane de işte doğru kullanılmış örnek vardı, "bitek" gibi. Önce bu tanımı veriyorum ve "Arkadaki hangisi bu tanıma uygun düşer?" diye sorduğumda, gördüm ki şak diye biliyorlar bir kerede.

— Seçenekler arasından doğru olanı yakalıyor yani her sorulan kişi?

— Hemen. Hiç atlamıyor. Şak diye yakalıyor. "Bu kelimeyi daha önce duydunuz mu?" diye soruyorum, "Hayır. Duymadım" diyor. İlk defa görüyor ama şak diye biliyor. Neden?

Türkçe'nin üretkenliğine uyuyor çünkü.

Ondan sonra kelimenin duygusal anlamını değerlendiriyorum; bu beş kelimenin hepsini işte güzel, çirkin, hoş, nahoş, aktif gibi duygusal anlam ölçekleri üzerinden ölçüyorum. Duygusal anlamı en olumlu, en yüksek, en güçlü ve aktif olan, o doğru olan çıkıyor.

Buradan da benim sonucum şu oldu: "Türkçe üretken bir dil, onun için uydurmayalım, üretelim. Ve, bunu ürettiğin takdirde, kişi yeni bir kelime ile karşılaştığının dahi farkında değil".

— *Otomatikman alıyor...*
— Alıyor. Ve bununla ilgili böyle çalışmalarım oldu. Doçentlik tezim bununla ilgiliydi.

— *Bu çalışma kitaplaştırıldı mı?*
— Hayır. Tez olarak kaldı.

— *Bu çalışmayı Türk Dil Kurumu'na vb. verdiniz mi?*
— Türk Dil Kurumu'na falan, orada çalışan arkadaşlara bildirmeye çalıştım ama ilgi görmedi. Yani bu, ideolojik bir tavır olmadığı için, çok bilimsel ve hakikaten çalışmayı gerektiren bir şey olduğundan dolayı ilgi görmedi. Ve orada da fark ettim ki, orada çöreklenmiş olanlar belirli bir ideolojinin bayrağını taşıyorlar ve bu ideolojinin bayrağını taşımadığın sürece de seni dışlıyorlar.

— *Daha sonraki yıllarda değerlendirmeye çalışmadınız mı bu tezi?*
— Zaten bu benim sadece, "Dil bir sistemdir ve bu sistem üretme kapasitesine sahip bir sistemdir. Türkçe çok zengin üretme kapasitesine sahip olan bir sistemdir, onun için ey bilim adamları, Türkiye'de Türkçe yayın yapmak isteyen bilim adamları, kendi kavramlarınızı yabancı dillerden kullanmayın. Türkçe'nin üretkenliğini kullanarak Türkçe içinde üretmeye çalışın" şeklinde, bunun mümkün olduğunu gösterdiğim bir bilimsel çalışmaydı.

— Çalışmanızı üniversitelerin Türk dili ve edebiyatı kürsülerine gönderme girişiminiz oldu mu?
— Arkadaşlarım vardı Türk dili ve edebiyatı bölümünde, onların apayrı ilgileri, konuları var. Pek ilgisini çekmedi kimsenin. Ben de dilci olmadığım için, benim için önemli olan insan ilişkileriydi, iletişim önemliydi.

— Kuşkusuz. Ama anlam, algılama sizin alanınız ve bunun kelimeler bazında incelenmesi, dilin üretkenliğinin, olanaklarının sergilenmesi dilciler için ne kadar önemli. Çok önemli. Onlarla da sınırlı değil, hepimiz için önemli.
— Evet, öyle. Türkçe'nin saflığı ve kendi bütünlüğünü koruması açısından bu son derecede önemli. Ama hayatımı o alanda vakfetmek istemiyorum. Çünkü benim vizyonum olarak, bu ana-baba-çocuk ilişkisi, çocuklarımızın olabileceklerinin en iyisi olmalarına kendimi adamak kocaa bir alan. Çok büyük bir alan. Diğeri ise bayağı teknik bir alan, diğerlerini ikna etmek lazım. Ben kendi alanımda ve yazarken mümkün olduğu kadar bu bilinç içerisinde yazmaya çalışıyorum. Oktay Sinanoğlu'nun yazdığı kitaplarda da bunun böyle olması lazım geldiği konusunda çok kuvvetli bir istek, arzu var. Dile getiriliyor. Yani sürekli olarak kendisi Türkçe'nin çok üretken bir dil olduğunu ve her kavramı üretebilecek matematiksel bir güce sahip olduğunu, bunun dünyadaki birçok dilbilimciler tarafından kabul edilmiş olduğunu da söylüyor. Ondan dolayı, mühendislik, mimarlık, kimya, matematik alanında kitap yazma durumunda olanların bu Türkçe'nin üretkenliğinden yararlanarak Türkçe kavramları Türkçe'ye katma durumunda olmaları lazım geldiğini söylüyor. Bu bir tutum meselesi, bu bir yaklaşım meselesi ve ben bunun bilimsel olarak olabileceğini göstermeye çalıştım. Tezim buydu.

— İlgilenenlere duyurmuş olalım böyle bir çalışmanın varlığını... Doçentlik teziniz... yıl kaç?
— 1973.

— Sonra? Fulbright bursu kazandım demiştiniz.
— Ziyaretçi profesör olarak Fulbright bursu kazandım ve...

— Nasıl kazandınız? Bir başvuru mu yaptınız? Aileniz o sırada burada, Türkiye'de. Bu, "gitmek" anlamına da geldiği için önemli bir karar...
— Ankara'daki Fulbright Merkezi böyle bir şeyin farkında olup olmadığımı bana sordu. Çünkü ben Hacettepe'de sürekli araştırma yapıp, Hacettepe bülteninde yayın yapan birisiydim. Zannederim oranın başındaki de, Fulbright'ın başındaki de Hüseyin Bey'di. Çok bilinçli, Türk entelektüel ortamını takip eden, kimin ne yaptığını bilen biriydi.

— Hüseyin Bey?
— Soyadını şimdi hatırlamıyorum ama bulunabilir. Emeği geçmiş bir insandır, onu saygı ile anıyorum burada ve böyle bir şeyin olduğunu, farkında olup olmadığımı sordu. Gerçekten de farkında değildim.

— Fulbright bursu hakkında bilgi verebilir misiniz?
— Fulbright, biliyorsunuz, bir senatörün soyadı. Arkansas'ta yetişmiş büyümüş bir köylü çocuğunun adı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya barışına ilgi duymuş, dünya vizyonu olan birisi ve böylelikle bir yasa sayesinde Amerikalı bilim adamlarının, politikacıların, gazetecilerin hatta esnafın dış ülkeye gidebilmesi mümkün fakat bu yolla herhangi bir dış ülkeye gidildiğinde tekabülünün olması gerekiyor. Yani o gidilen ülkelerin insanlarının da Amerika'ya gelip hangi alanı seçmişlerse, işte üniversitede falan çalışma yapabilmesi gerekiyor, ki buna sanat alanı da dahil. Yani sadece akademik hayatı içermiyor; Fulbright'la bir müzisyen de hatta çiftçiliğe ilgi duymuş aklı başında biri de, takip ederse gidebilirdi, öyle bir imkân.

Ve Amerikan hükümetinin her yıl belirli bir bütçesi var Fulbright'la ilgili olarak. Bu, dünya barışına yardım, kültürlerin birbirini tanıması ve bilginin aktarılması ile ilgili bir ola-

nak. Kendine göre kuralları olan bir yasa bu. Çıkmış ve devam edip gidiyor.

Müracaat ediyorsun, her ülke kendi içerisinde bağımsız seçimini yapıyor. Bir kurul oluşuyor, o yıl müracaat edenler içerisinden seçimini yapıyor.

1975-76 akademik yılı içinde beni seçtiler. Mülakata giriyorsun, ne yapmak istediğini anlatıyorsun, bir araştırma önerisinde bulunuyorsun. Ayrıca gitmek istediğin ve yapmak istediğinle ilgili ilişkilerinin olması lazım. Ben, University of California-Berkeley'de Dan Slobin diye gelişimsel psikolengüistik alanında kendisini çok iyi ifade etmiş, dünya çapında birisi vardı ve aynı zamanda Türkiye'ye gelip, Türk çocuklarının dil gelişimini inceleme ile ilgileniyordu, ondan dolayı Türkiye ile ilişkisini devam ettirmek istiyordu ve kitapları da vardı. Tanınan birisiydi. Ona yazdım, "Memnuniyetle" dedi. O da psikoloji bölüm başkanı ile konuşuyor, bütün gerekli olan departmanın, yönetimin evet demesi. Bana bir masa göstermesi, kütüphane ve oradaki olanaklardan yararlanma imkânını sağlaması. Onunla ilgili bir mektup yazıyorlar bana hitaben, diyorlar ki: "Sayın Dr. Doğan Cüceloğlu, seni Fulbright ziyaretçi profesörü olarak bölümümüze kabul etmekten şeref duyarız. Siz burada olduğunuz sürece sizinle meslektaşınız Dan Slobin ilgilenecektir, siz burada olduğunuz sürece de Berkeley kampusunun bütün olanaklarından yararlanma imkânına sahip olacaksınız". Bunu da Fulbright'a verip, "Benim böyle bir ilişkim var," diyorsunuz, "ve ben şöyle bir araştırma yapacağım".

— Önerdiğiniz araştırmanın konusu neydi?

— Araştırmam yine dil ile ilgiliydi. Kelimelerin politik çağrışımları ile ilgili bir araştırma önerdim. Türkçe'nin durumu itibariyle, mesela bir kelimenin, bir kavramın üç farklı söyleniş biçimi var. Osmanlıca'sını söylüyorsun, "usul" diyorsun, Fransızca'sı var; "metot"; bir üçüncüsü var, "yöntem". Bunun gibi bir sürü kelime var yani. O kadar çok ki. Ve bunlardan hangisini tercih ettiğine göre sen ortama bir tutum belirtmiş oluyorsun.

Böylelikle ben şu araştırmayı yaptım: İçerik itibariyle İngilizce'ye çevrildiğinde aynı paragraf çıkıyor. İşte, "Bir bilim adamı bitkileri inceliyor. Kullandığı 'yöntem' şudur" derken İngilizce'ye çevirdiğinde, "A scientist investigating plants using a method" diyorsun ama Türkçe'de bunu, "Bir âlim nebatatı şu usulle" diye de yazabiliyorsun. Böyle üç farklı şekilde yazabiliyorsun Türkçe'de. Şimdi, ben, bu üç farklı şekilde yazılmış paragraflar vardı, bunu inceledim. Dilden anlayan insanlarla konuştum, tekabül eden kelimeler filan. İngilizce'ye tercüme edildiği zaman aynı tercüme çıkıyor mu bundan? Yani eşitlikleri filan konusunda bayağı inceledim, ondan sonra bir de ölçek geliştirdim: "Politik tutum ölçeği". Ve üniversitelerde yaptım bunu. Üniversite öğrencilerine diyorsun ki: "Bu okuduğunuz yazıyı yazan kişi, şu politik tutumlardan hangilerine sahiptir?"

— Bu başka bir ülkede, başka dilde mümkün olabilir mi? Var mı böyle bir şey?
— Yok.

— Sadece bize mi mahsus?
— Benim bildiğim kadarıyla öyle.

— Sadece Osmanlı İmparatorluğu değil, birçok imparatorluk sonlandı tarih boyunca. O dönemin dili olduğu gibi yaşamış mı diğer örneklerde?
— Kaç kişi var Avrupa'da dilini değiştirmiş? Roma İmparatorluğu bitmiş ama İtalyanca yine İtalyanca. Her neyse.

— Mesele alfabe değişikliği de değil... Alfabeyi değiştirebilirsiniz, örneğin Rusya'da da değişik alfabeler kullanılıyor; Kiril alfabesi ile Latin alfabesi. Yunanistan'da da farklı alfabeler söz konusu. Tunus'ta hem Arap alfabesi hem Latin alfabesi kullanılıyor. Japonya'da keza öyle vs. Ama kelimeler, dil bazında böylesine farklılık? Ve bunun politik tutum sergileme aracı olması. İlginç olan, bu durumun yeryüzünde bir örneğinin daha olmaması...

— Benim bildiğim, yok. Ki bu alanda bayağı okumuş durumdayım.

— *Sadece bize özgü.*
— Bize özgü.

— *Aynı şeyi, aynı cümleyi söyleseniz de seçtiğiniz kelimeler nedeniyle... aynı kelimelerle değil de... Diyelim bir İngilizce kitabı çevirirken aynı şeyi söylüyor olsanız da kullanmayı tercih ettiğiniz kelimeler politik tutumumuzu sergiliyor.*
— Şimdi dikkat ediyor musun? Ve bunun yüzünden üniversite profesörleri öldürülüyordu. Adam istatistik, "istatistik"! konusunda konuşuyor. Fakat öğrenci beş dakika sonra diyor ki: "Bu herif komünist".

— *Evet. Öyleydi. 1976'da üniversite öğrencisi iken bunun bire bir örneğini yaşadık. Sosyoloji dersinde, kır ve kent sosyolojisi ayrı dersler olarak veriliyordu ama sınavları ortaktı. Aynı kâğıdın bir yüzünde yaşayan Türkçe kelimelere yer veriyorduk –ki bu dersin hocası Tütengil'di. Daha sonra sokak ortasında öldürülen hocalarımızdan–, diğer hocadan geçebilmek için de onun dersine ait soruları cevaplarken mümkün olduğu kadar çok Arapça kökenli kelimeler kullanmak durumundaydık.*
— Bunun yüzünden doçentlik tezlerinin reddedildiğini biliyorum ben. Ve bu şimdiye kadar incelenmemiş biliyor musun, ilk defa ben inceledim bilimsel olarak: Bunun anlamı nedir? Bunun Türk toplumu için anlamı nedir? Ve bunun üzerine tartışma olanağı yaratmak... Üzerinde çalıştığım konuyu öğrenince Dan Slobin öyle mutlu oldu ki, "Yaa!" dedi. Bir yıl bunu inceledim ben.

— *Bu çalışmanızı kitaplaştırdınız mı?*
— Kitap değil, makale olarak yazdım.

— *Nerede yayımlandı?*
— Hem Türkçe hem İngilizce olarak yayımlandı.

— Makale olarak nerede yayımlandı?
— Üniversitenin, Hacettepe Üniversitesi'nin "Hacettepe Beşeri Bilimler Dergisi" –veya bülteni– adında bir yayını vardı, orada yayımlandı.

— Nasıl karşılandı?
— Hiçbir tepki gelmedi.

— İnanılır gibi değil. Yeryüzünde başka örneği olmayan bir durum olması çok ilginç ve...
— Herhangi bir şekilde tepki gelmedi. "Ya ne kadar ilginç" diye bile tepki gelmedi. Ama İngilizce yayımlandığında, Amerikalılardan, Avrupalılardan tepki geldi.

— Ne gibi yorumlar yapıldı?
— "Ne kadar ilginç. Görülmeyen bir iletişim boyutu ve insanı çıplak hale getiriyor, çünkü politik tutumlarını ortaya atıp atmamak bir insanın seçimi olmalı ama sizde böyle bir seçim yok" denildi. Yani istatistik de konuşsan, kullandığın kelime türünden dolayı çıplak kalıyorsun birdenbire öğrencilerin gözünde ve tehlikeli bir durum ortaya çıkmış oluyor. Ve "Bunun kültürel politik doğurguları nedir falan konusunda araştırma yapmak lazım" diye böyle mektuplar geldi.

— Sadece bize özgü olması çok ilginç ve... çok düşündürücü.
— Değil mi? Bu önergeyi kabul edip, beni Fulbright ziyaretçi profesörü olarak gönderdiler ve...

— Özür dilerim, sözünüzü keseceğim ama az önce anlattıklarınızdayım hâlâ. Konunuzun psikoloji açısından inceleme alanınızda olan yönünü daha ayrıntılı anlatabilir misiniz?
— İletişim, yani her bir kullanmış olduğumuz kelimenin kendine özgü bir politik kodlaması var. Ve bu, kelimenin içeriğinden başka bir iletişim oluyor. Yani "yöntem" kelimesinin –İngilizce "method" kelimesinin–, daha önce işte dediğim durum... Başka bir kelime, mesela "özgürlük", "hürriyet" ve li-

berty... yani mesela liberal ekonomi de denilebiliyor. Bayağı var bu Türkçe'de. Bayağı var. Sözlükte bunu bulamazsın. Yani sözlükte herhangi bir şekilde, "Şu kelime şöyle bir politik tutumu yansıtır" falan diye bir şey yok. Bu, yaşayan bir realite. Bilmek zorundasın. Ona göre tedbirini alacaksın. İşte, senin verdiğin örnek. Yani, sınavda çocuk bunu biliyor ve bunun kendine özgü ifade ettiği bir şey var. Bir dünya anlayışı var. Bir yaşam mücadelesi yönü var. Sınıfını geçmek istiyorsun, yaşam mücadelen o. Diplomayı almak istiyorsun sen. Yani hocan hangi kelimeyi duymak istiyorsa onu söylemek istiyorsun ki alabilesin o notu da geçebilesin. Ama senin kişisel bütünlüğün, senin gelişiminle ilgili verdiğin bir bedel var. Ve bunu tartışma ortamın dahi yok. Bu kendi başına çok önemli bir konu bence ama Türk aydını bilimsel olarak ideolojik kanaatler belirtme ve savaşmanın sonucu dışında bilimsel olarak bunu incelemiş değil. Yani o kadar üniversitede bu kadar psikolog var, hiçbirinin ilgisini çekmiyor bu. Çekmiyor.

Yani bir sürü ideolojik sebepten dolayı hapishanede yatmış gençlerin üzerinde çalışmış araştırmalar var mı? Ve daha önce anlatmış olduğum bu Amerikan üniversitesinin tutumu içerisinde görüyorsun, yüzlerce, binlerce araştırma yapılır Amerika'da bu durum olduğunda.

(12. bandın arka yüzü tam burada bitiyor. Biz de günlük söyleşiyi tamamlamış oluyoruz böylece. Yeni bir banda başlamıyoruz. Bir sonraki randevu 28 Temmuz'da, yine ofiste.)

(Birinci cildin sonu)

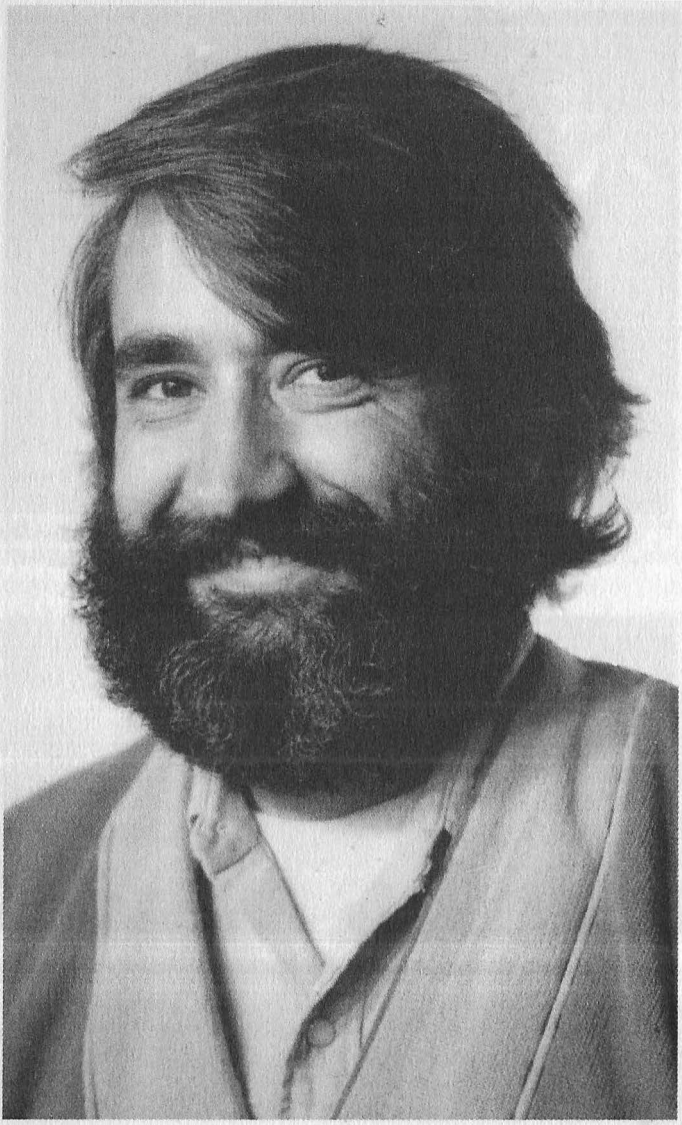
⇔

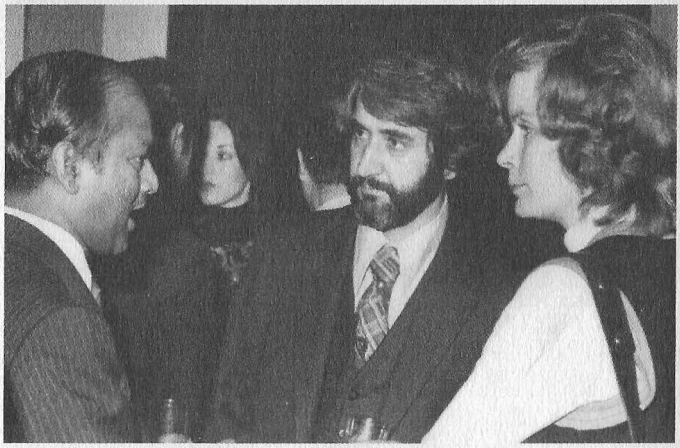
Emily-Doğan Cüceloğlu çifti Amerika'dan arkadaşları Sıtkı Sunday Örün'ün Ankara'daki nişan töreninde. Yıl, 1967.

Emily çok sevdiği Muhibbe Hanım ve ailesi ile birlikte. Ayşen her zamanki yerinde; Muhibbe Hanımın kucağında...

Yıl 1975. Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü öğretim görevlilerinden bir doçent. Tanıyabildiniz mi?

Eşi Emily ile birlikte Ankara'da bir resepsiyonda.

Hacettepe Üniversitesi öğretim üyeleri ile bir davette. Sol baştaki Emel Doğramacı.

"Tanıyanı" çok. Kitapları baskı üzerine baskı yapıyor. Seminerleri hınca hınç. Dinlemeye koşuyor insanlar onu; ana-babalığı öğrenmek, kendilerini tanımak için. Ya... o?

"Hepimiz birbirimizin yaşamlarımızın çatlak ve aralıklarında yaşarız; her şeyi görebilseydik sanırım şaşkınlıktan dilimiz tutulurdu" diye yazmıştı Murdoch yıllar önce *Ağ*'ında. Ki, altını döne döne çizmiş olduğum bu satırları, henüz hazırlanmakta olan bu kitabın 2003 güzünde yayımlanan tanıtım metnine de taşımıştım. Altına da; "Kalemimin ucuna bırakıverdi hayatını. Bütün içtenliğiyle. Gizlisiz-saklısız... 'Tanıyanlar' şaşıracaklar evet, ama 'doğduğundan beri tanıyanlar'ın sanırım şaşkınlıktan dilleri tutulacak. Kocaman bir sürpriz var onlara" diye yazmıştım. Eklemeliyim; "tanıyanlar"ın ve " yakından tanıyanlar"ın şaşkınlığı, o hayat öyküsünü aktaranın; "insan ve davranışı"nı konu alan bir bilim dalında insanı aramak üzere yola koyulanın, yolu üzerinde kendi kendisiyle çarpışıp da kendine rastlaması ve sonrası sırasında duyduğu şaşkınlığın yanında hiç kalır. Anlattığı, bu toprağın çocuklarından birinin, önce kentin aynasında, sonra uzak bir kıtada, Amerika'da, farklı bir kültürün aynasında bıraktığı görüntüde kendini ve kültürünü fark etmesinin kahkaha ve gözyaşı dolu öyküsüydü...

Anlatan, burada ve orada, 45 yılını psikoloji bilimine vermiş biri olunca, anlatılan da sadece o aynadaki görüntüyü aktarmaktan, sergilemekten ibaret kalamazdı elbette. "Fark ediş"ti anlatılacak olan... (Sadece birbirimizin değil), nasıl? kendi yaşamlarımızın "da" çatlak ve aralıklarında yaşıyor, yaşayabiliyor olduğumuzdu sergilenecek olan. Anlattı. Hayat öyküsünde... "insanlık hali" dile geldi. "Burada" ve "orada"...

"Ya... o?" sorusuna iki ciltlik bir yanıt.

Canan Dil

TAKIM ISBN:
975-458-645-4
ISBN: 975-458-646-2

KDV dahil fiyatı: **26 YTL** - 26 000 000 TL